

1. Úvod

Předmětem disertační práce je středověká architektura mendikantských řeholí ve Slezsku, která je soustředěna na klášterní kostely minoritů, klarisek, dominikánů a dominikánek. Základy pro výzkum mendikantské architektury byly položeny především v Německu, Rakousku a Švýcarsku. Německý dějepis umění zformuloval základní charakteristiku architektury mendikantských řeholí a vypracoval obširnou heuristickou základnu, která se stala jedním z podnětů pro výběr a zpracování zvoleného tématu. Fenoménu stavitelství žebravých řádů se věnovali taktéž badatelé ze strany českého dějepisu umění. Ti ve svých studiích předložili stav poznání mendikantské architektury v Čechách a na Moravě.

Stavitelství mendikantských řeholí ve Slezsku je v rámci umělecko-historického bádání opomíjeno. Ze slezských řádových staveb byla mnohem větší pozornost věnována například cisterciácké architektuře. Z církevních staveb se obecně největšímu zájmu těší architektura katedrálních či farních kostelů. Současný stav poznání středověké architektury na území Slezska se v rámci polského, německého a českého dějepisu umění podstatně liší. Zatímco polští historici umění tomuto území věnují poměrně velkou pozornost, kdy Slezsko pro ně představuje jednu z klíčových oblastí, z české strany je tato oblast v podstatě opomíjena, přestože Slezsko patřilo ke stěžejním oblastem vedlejších zemí Koruny české. Je evidentní, že jednou z příčin zájmu, respektive nezájmu o tuto oblast je současný stav geopolitické hranice mezi Českou republikou a Polskem, která zkresluje původní rozlohu středověkého Slezska.

I když, předkládaná práce má své teritoriální těžiště v přesahu hranic Čech a Moravy, přesto zcela jistě souvisí s českými dějinami a jeho bohatým kulturním dědictvím. Celé historické Slezsko bylo téměř pět set let součástí území, které tvořilo český stát, respektive útvary, jejichž tradice je spojována s českou státností. Tato strategicky významná střeoevropská oblast sousedila s Horní a Dolní Lužicí, Braniborskem, Polskem, Horním Uherskem, Moravou a Čechami. Tito sousedé pak určovali vzájemné kulturní, náboženské, hospodářské a politické vztahy.

Slezsko se konstituovalo v rámci rozpadu Polska na úředlná knížectví po smrti Boleslava III. Křivoústého (†1138). Původně se slezská

provincie dostala do držení nejstaršího Boleslavova syna Vladislava II. Vyhnance (†1159). Vladislav II. byl však v roce 1146 z Polska vypuzen. Jeho synové Boleslav I. Vysoký (†1201) a Měšek I. Křivonohý (†1211) se do Slezska vrátili až v roce 1163. V roce 1169 nebo podle některých názorů až v roce 1177 bylo území Slezska rozděleno mezi tyto dva bratry. Boleslav I. Vysoký si ponechal většinu teritoria, zatímco jeho bratr Měšek I. Křivonohý obdržel Ratibořsko. K němu posléze získal také Těšínsko a od polského seniora Kazimíra II. Spravedlivého obdržel odtržením od Malopolska území Seveřska, Bytomska a Osvětimska, které se tak staly součástí Slezska. Po smrti svého bratra Boleslava I. Vysokého se v roce 1202 Měšek I. Křivonohý zmocnil také Opolska. Syn Boleslava I. Vysokého Jindřich I. Bradatý (†1238) obdržel západní část Slezska. Byl tak položen základ pozdějšího rozdělení Slezska na Dolní a Horní Slezsko či také, jak se užívalo, na Slezsko a Opolsko. Rozdělení však ještě nebylo trvalé. Pojetí Slezska ve 13. století označovalo v zásadě pozdější Dolní Slezsko, vratislavsko–hlohovské. Horní Slezsko, opolsko-ratibořské, tvořilo část oddělenou od území vratislavského širokým pásem lesní paseky. Opolsko se od konce 12. století skládalo z bytomské a osvětimské kastelánie, které byly dříve součástí Malopolska. Termín Slezsko se ujalo teprve od 14.–15. století.

Z historických pramenů je známo, že na počátku 13. století se vratislavskému knížeti Jindřichovi I. Bradatému (†1238) podařilo sjednotit Slezsko, Malopolsko a část Velkopolska. V jeho politice pokračoval i jeho syn Jindřich II. Zbožný (†1241). V souvislosti s jejich vládou můžeme hovořit o počátcích zrodu feudální společnosti. V té době nastal hospodářský a kulturní rozvoj země. Území bylo kolonizováno německými osadníky, utužily se obchodní a kulturní styky se západními sousedy. Jenže tento slibný vývoj byl náhle ukončen vpádem Mongolů. V bitvě u Lehnice, která se odehrála v roce 1241, kníže Jindřich II. zahynul. Nájezd mongolských vojsk do Slezska v roce 1241 představuje určitý milník v rámci středověké historie. Zpustošení a vylidnění slezských měst po nájezdu mongolských vojsk urychlilo proces německé kolonizace. Na celém území Slezska bylo následně založeno mnoho měst, kterým bylo uděleno německé magdeburské městské právo. Po smrti Jindřicha II. Zbožného (†1241) dochází k rozdrobení Slezska a Opolska na drobná

knížectví, což vedlo ke vzrůstu českého mocenského vlivu, a to především v oblasti hornoslezských knížectví.

O Slezsko se zajímal český král Přemysl Otakar II. (†1278), který se snažil získat piastovské vládce Slezska na svou stranu. Již v roce 1254 uzavřel se slezskými knížaty ve Vratislavi dohodu. Za vlády českého krále Přemysla Otakara II. (†1278) a Václava II. (†1305) se tento mocenský vliv opíral o příbuzenské vazby mezi Piastovci a Přemyslovci. Čeští panovníci usilovali vládnout nad Slezskem a přičlenit slezské země k českému království. Kulturní vlivy z Čech společně s vlivy německými byly značné na mnoha slezských knížecích dvorech. Slezská knížata měla úzké vazby především k pražskému královskému dvoru.

V době vlády Jindřicha III. Bílého (†1266) bylo Dolní Slezsko rozděleno na tři knížectví. Kníže Jindřich III. po dohodě se svým bratrem Boleslavem II. Rogatkou (†1278) se po otcově smrti ujal vlády ve Vratislavi, kterou přivedl po ničivém vpádu Mongolů opět k bohatství a rozkvětu. Po smrti krále Přemysla Otakara II. se z moci českých králů vymanil vratislavský kníže Jindřich IV. a navázal na tradici svého praděda knížete Jindřicha I. Bradatého a podobně jako on usiloval získat polskou královskou korunu. Po smrti Jindřicha IV. Probuse (Pravého) (†1290), který zemřel bez potomků, uplatnil nároky na nástupnictví český král Václav II., který byl v roce 1300 v Hnězdně korunován polským králem a stal se tak faktickým pánem Slezska. Po krátké vládě knížete Jindřicha V. Hrubého Lehnického (†1296) získal vratislavské knížectví jeho syn Jindřich VI. (†1335), který byl posledním vratislavským Piastovcem, s nímž tato linie Piastovců vyhasla.

Rozhodující úlohu sehrál Jan Lucemburský, který navázal na úspěchy posledních Přemyslovců a postupně získal lenní svrchovanost téměř nad celým územím Slezska. Tento stav mu byl potvrzen dne 24. srpna roku 1335 tzv. trenčínskou úmluvou, kterou uznal polský panovník Kazimír III. Veliký. Tato smlouva pak byla potvrzena v listopadu téhož roku ve Stoličném Vyšehradě v Uhrách, kde se setkali Jan Lucemburský, Kazimír III. a uherský král Robert z Anjou. Protože v době vyjednávání (24. 11. 1335) zemřel vratislavský kníže Jindřich VI., ujal se jeho dědictví v Slezsku Jan Lucemburský.

Také císař Karel IV. orientoval lucemburskou dynastickou politiku do oblasti Slezska. Toto území nejen vtělil do svazku zemí Českého království, ale také jej v dalších letech silně podporoval. Víme, že v roce 1348 vydal Karel IV. listinu, týkající se včlenění Vratislavska a slezských knížectví do svazku zemí Koruny české. Tuto inkorporaci znovu vyjádřil jako císař v listině vydané v Praze roku 1355. Roku 1368 bylo do svazku České koruny začleněno také knížectví svídnicko-javorské.

Některá území, jako opavské a krnovské knížectví nebo kladské hrabství v době středověku ke Slezsku nepatřila a teprve později se jejich území stala součástí slezského území. Opavsko nejprve vystupovalo jako moravská správní jednotka. Později však inklinovalo svou geografickou polohou, ekonomickými vztahy a mocensko-politickými snahami přemyslovských knížat k oderské oblasti. V roce 1318 bylo Opavsko uděleno přemyslovskému knížeti Mikuláši II. v léno. Mikuláš II. se stal jediným vládcem opavské provincie, která byla součástí lucemburského státu. V roce 1336 připojil kníže Mikuláš II. k Opavsku Ratibořské knížectví, čímž došlo poprvé k možnosti určité soudržnosti Opavska se Slezskem. Po smrti Matyáše Korvína se Slezsko společně s Uhrami dostaly pod nadvládu Vladislava Jagellonského. Poté, co syn Ludvík Jagellonský zahynul v bitvě u Moháče v roce 1526, se Slezsko dostalo do rukou Habsburků.

Slezsko jako nedílná součást zemí Koruny české se dostalo do mocenské sféry lucemburské, jagellonské i habsburské dynastie. Důležitým mezníkem v historii Slezska byly tzv. slezské války mezi pruským králem Fridrichem II. a rakouskou vladářkou Marií Terezií. V důsledku válek byla vytvořena hranice uměle rozdělující historické Slezsko. Výsledkem míru, uzavřeného mezi oběma stranami v Berlíně v roce 1742 bylo, že Fridrich II. získal většinu slezského území. Zbytek Slezska, náležející habsburské monarchii, tvořila část knížectví niského, opavského, krnovského a ratibořského a celé knížectví těšínské. Marie Terezie tyto zbytky sjednotila, a tak bylo vytvořeno tzv. Rakouské neboli České Slezsko. Tato část Slezska byla navíc v průběhu jednotlivých časových period také spojována a zase oddělována od území Moravy. Z tohoto historického nástínu je zřejmé, že území Slezska bylo v průběhu své existence záležitostí nejen Českých zemí, ale také Německa a Polska, kterému nyní připadá většina území.

Východiska pro studium architektury mendikantských řeholí ve Slezsku stanovily souhrn několika faktorů. Impulsem, který mne vedl k zpracování tohoto tématu, byl zájem obeznámit se blíže se slezským památkovým fondem, především s jeho středověkou architekturou. Zvolenému tématu nebyla v odborné literatuře věnována náležitá pozornost. Většina slezských mendikantských staveb postrádá precizní monografická zpracování. Stavební realizace žebrových řádů byly většinou zhodnoceny při stavebně-historických průzkumech, jejichž výstupem jsou většinou nepublikované dílčí analýzy. Fenomén mendikantských řeholí zajímá spíše historiky, kteří se věnují organizační struktuře jednotlivých řádů, podmínkám jejich uvedení do Slezska či rozmístění jednotlivých konventů v rámci konkrétních provincií na slezském území. Základ disertační práce tvoří katalog středověkých staveb mendikantských řeholí, který v odborné literatuře doposud nebyl zpracován. Každá jednotlivá stavba je představena monograficky ve formě rozšířeného katalogového hesla. V tomto soupisu jsou stavby rozčleněny podle řádové příslušnosti. Nejprve je zmíněna historie středověkého města a dějiny konkrétního klášterního komplexu. Pozornost je dále zaměřena na situování mendikantských staveb v rámci středověkého urbanismu města. Následuje formální analýza objektu s vytyčením zásadních stavebních etap, především středověké fáze výstavby. O rozsahu katalogových hesel rozhoduje význam stavby, rozličná kvalita a technický stav dochování sledovaných staveb, přístupnost sledovaného objektu i nevyváženost současného stavu poznání o konkrétní stavbě spojené s archeologickými, restaurátorskými a stavebně-historickými průzkumy. U každého objektu je připomenuta stěžejní literatura.

Předkládaná práce je výsledkem studia dostupných publikovaných pramenů a literatury a také materiálů pořízených při terénních výzkumech. Dostupnost požadované literatury je v Čechách velmi omezená. Pro práci jsem využila zdrojů Národní knihovny v Praze, Moravskoslezské vědecké knihovny v Ostravě, vědecké knihovny Slezského zemského muzea. Většina literatury byla získána ze zahraničních knihoven, a to především Biblioteka Uniwersytecka ve Wrocławiu, Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna v Raciborzu, a Österreichische Nationalbibliothek Wien.

Kromě rozboru dostupných pramenů a literatury bylo nezbytné vykonat rozsáhlý a poměrně náročný terénní výzkum. Jeho cílem bylo poznání stavu dochované slezské středověké architektury z autopsie. Rozmístění slezských mendikantských klášterů zaujímá poměrně velký geografický rozsah. Bylo proto nutné vykonat několik studijních pobytů ve Slezsku. Při výzkumech nebyly sledovány výlučně stavby mendikantských řeholí, ale současně také středověká architektura farních kostelů, struktura městského urbanismu a stavby cisterciáckých řeholí. Stavitelství spojené s žebravými řeholemi nelze totiž vnímat izolovaně, ale v širším kontextu slezské středověké architektury, z níž jej nelze samostatně vyčleňovat.

Všechny mendikantské stavby, které jsou předmětem výzkumu, jsou v současnosti v převážné míře využívány k bohoslužebným účelům. Pro všechny terénní výzkumy bylo proto zapotřebí získání patřičných administrativních povolení, především od arcibiskupů, biskupů a představených jednotlivých kostelů. V této souvislosti je nutné připomenout, že bez podpory církevních představitelů by náročné terénní výzkumy nemohly být vykonány v takovém rozsahu, aby umožnily splnit vytyčené cíle a naplnit stanovený rozsah práce. V převážné většině probíhal výzkum v součinnosti s praktikováním bohoslužeb. V některých případech nebylo možné uskutečnit průzkum ve všech prostorech sledovaného objektu. Týkalo se to především krypt, sakristií, krovových konstrukcí a klášterů, zejména v těch případech, kdy jsou kostely v současnosti obývány řeholníky. I přesto všichni představení vycházeli mým požadavkům a potřebám s neskonalou vstřícností a umožnili mi tak rozvinout práci do této podoby. Ke každému architektonickému dílu jsem přistupovala vždy s tímto vědomím a velkou pokorou. Sledované středověké objekty jsou i nadále využívány k liturgickým obřadům. Z tohoto pohledu je předkládaná práce poměrně aktuální.

Jedním z cílů terénního výzkumu byla fotodokumentace a architektonické zaměření objektů. Dílčím výstupem prováděného průzkumu je pokus o rekonstrukci středověké stavební fáze u některých kostelů prostřednictvím trojrozměrné vizualizace, kterou je zapotřebí vnímat jako jednu z interpretací středověké architektury v kontextu daných technických a časových možností. Kvalita a rozsah zpracování těchto vizualizací jsou dány omezeným přístupem do všech objektů a také finančními náklady. V této souvislosti je potřeba podotknout, že veškerý terénní výzkum a s ním

spojené poměrně značné finanční náklady jsem hradila z vlastních zdrojů. Na realizačním týmu se společně se mnou podíleli dva architekti, kteří provedli technické zaměření zkoumaných objektů a následné vizualizace staveb.

Pro pochopení charakteru a významu mendikantské architektury je nutné přiblížit nejvýznamnější centra slezské středověké architektonické produkce. Středověká architektura mendikantských řeholí je proto konfrontována s dochovaným památkovým fondem ostatní středověké architektury slezské oblasti, přičemž pozornost je zaměřena především na cihlovou architekturu, která je jedním ze specifíků slezského středověkého stavitelství. V rámci komparací zaměřených na širší geografický okruh je zkoumaná architektura porovnávána s mendikantskými stavbami českými, moravskými, rakouskými a německými a uvedena tak do širšího středoevropského kontextu.

Přínosem této práce je syntéza současného stavu poznání o dané problematice a sumarizace dostupných materiálů týkajících se jednotlivých architektur v jejich kulturním a stavebně historickém kontextu.

2. Mendikantské řehole ve středověku a historický kontext

Dříve než bude pozornost zaměřena na středověkou architekturu žebravých řeholí, je v úvodu zapotřebí připomenout základní historická data a osobnosti, které se podílely na formování charakteru řeholního života, který je důležitý pro pochopení stavebních realizací obou sledovaných řádů, čili minoritů a dominikánů. V následujících řádcích proto budou připomenuty zásadní ideje mendikantských řeholí a současně vysvětleny základní pojmy týkající se žebravých řádů.

Pro mendikanty bylo příznačné aktivní hlásání evangelia laickým měšťanům a přísný život v chudobě. Jejich pojmenování je odvozeno z latinského slovesa *mendicare*, což znamená žebrat.¹ To proto, že žebrání a přijímání almužen mělo být jejich jediným zdrojem získávání materiálních potřeb a obživy.² K mendikantům, neboli žebravým řeholníkům, náleží především řády minoritů a dominikánů spolu s ženskými větvemi klarisek a dominikánek.

Zakladatelem minoritského řádu byl sv. František z Assisi.³ Podle jeho představ bylo jediným cílem této řehole přesně napodobovat pozemský život Krista a to tím způsobem, jak jej zaznamenala evangelia. Sv. František své společníky nazýval *frater minores*, menší bratři, čili minorité. V té době se termínem *minores* označovaly také nejchudší vrstvy obyvatelstva.⁴ František požadoval, aby také jeho bratři „nic neměli, ani domov, ani nic jiného,“⁵ aby trpěli nouzí a strádáním. Proto minorité nesměli

---

¹ HUNČAGA 2004, 42.

² LAWRENCE 2001, 241–266.

³ Sv. František z Assisi (†1226) vyrůstal v prostředí v měšťanské společnosti. Jako syn bohatého obchodníka pobýval s otcem často na cestách, na nichž se setkával s laickými hnutími, která kladla důraz na askezi a kázání. Sv. František byl značně inspirován apoštolským způsobem života. Původně se měl stát šlechticem a rytířem, ale nakonec zasvětil svůj život Bohu. Shromáždil skupinu následovníků, s nimiž se v roce 1209 společně vydal na cestu do Říma, aby si opatřili papežský souhlas se svým způsobem života. František přesvědčil papeže Inocence III., aby schválil jeho nový církevní řád. Roku 1217 byla vyslána mise do zaalpských zemí, přičemž byly založeny nově vzniklé minoritské provincie. Papež Honorius III. schválil v roce 1223 pravidla oficiální řehole, tzv. *Regula Bullata*, požadující život bratrů v naprosté chudobě. Ovšem toto nařízení musel roku 1230, z praktických důvodů, zmírnit papež Řehoř IX. Dovolil zavést funkci tzv. nuntiiů, kteří mohli jménem bratří hospodařit s majetky a penězi, in: LAWRENCE 2001, 247–250. K monografickým studiím o sv. Františku se řadí práce Jacquese Le Goffa: Svatý František z Assisi, viz LE GOFF 2004.

⁴ LAWRENCE 2001, 247.

⁵ LAWRENCE 2001, 245.

vlastnit žádné domy, dokonce měli zakázáno dotýkat se peněz. Na svou chudobu poukazovali svým řeholním oděvem, v pase staženým provazem a také tím, že chodili bosí.⁶

Sv. František tvrdil, že i laičtí křesťané mohou svůj život zasvětit Bohu. Nutnou podmínkou však bylo, aby žili v souladu s evangeliem. Tato forma duchovního života byla v podstatě přístupná všem věřícím, bez třídního rozdílu. Protože měl sv. František pouze laické vzdělání, nevyjadřoval své chápání Boha složitým jazykem, ale konkrétními symboly. Jeho vize byly přímé a jasné, nezátížené analytickým uvažováním školeného člověka a to bylo zřejmě důvodem, proč svým kázáním oslovil mnoho laiků ze všech společenských stavů. Nejvíce následovníků sv. Františka pocházelo z řad středních vrstev a svou dobrovolnou chudobou se tak stavěli na úroveň těch nejchudších.

K žebravým řádům patřili rovněž dominikáni. Ekvivalentem jejich označení je termín *Ordo Praedicatorum*, čili řád kazatelů,⁷ což vystihuje podstatu jejich činnosti. Již od svých počátků byli řádem kněží a vzdělavců. Zakladatel řádu sv. Dominik⁸ byl vyslán, aby kázal proti herezi katarů a albigenských v jižní Francii, v oblasti Languedocu. Dominik pochopil, že v tomto poslání může být úspěšný jedině tehdy, začne-li sám vést svůj život v chudobě a řídit se evangeliem. Tento způsob života v podstatě propagovala i katarská sekta, známá svým prostým a přísným životem.⁹

Dominik si zároveň uvědomil nezbytnost zřídit školy, v nichž by se kazatelé teologicky vzdělávali a cvičili v umění disputace,¹⁰ a tím přivedli

---

⁶ LAWRENCE 2001, 247.

⁷ HUNČAGA 2004, 42.

⁸ Sv. Dominik (†1221) pocházel z Kastílie. Pozdější tradice spojuje jeho původ se španělským šlechtickým rodem Guzmanů. Studoval na škole v Palencii, poté se stal kanovníkem při katedrále v Osmě. Tato komunita kanovníků žila podle Řehole sv. Augustina. Roku 1203 doprovázel Dominik biskupa Diega z Osmy na diplomatické cestě, na které se poprvé setkal s katarskou herezí. Dominik nakonec v Languedocu zůstal a soustředil se na kázání proti heretikům. Toulouský biskup Fulk, cisterciácký mnich, spatřoval v Dominikově kazatelské činnosti největší naději na záchranu pravověrné církve v této oblasti. V roce 1215 vzal Dominika s sebou do Říma a požádal papeže Inocence III. o schválení nového řádu, zasvěceného kazatelské činnosti. Avšak čtvrtý lateránský koncil v Římě zakázal zakládat nové řády. Proto dominikáni přijali řeholi sv. Augustina. Roku 1216 sice papež Honorius III. uznal existenci dominikánského bratrstva, ale samostatnou řeholi neustanovil, a tak oficiálně zůstali dominikáni odnoží augustiniánů. Papež Honorius III. potvrdil v roce 1218 misi tohoto kazatelského řádu. Nejstarší statuta řádu pak byla uznána až generální kapitulou v roce 1228, in: LAWRENCE 2001, 250–258.

⁹ LAWRENCE 2001, 250.

¹⁰ LAWRENCE 2001, 251–252.

obyvatelstvo zpět k pravé víře. Živá kázání podpořená dobrou argumentací byla uzpůsobena tak, aby hluboce zapůsobila na publikum. Cílem dominikánského kazatele bylo podnítit posluchače k tomu, aby pocítili lítost a učinili pokání.¹¹

Mezi posluchači se vyskytovalo značné množství kupeckých rodin. Dominikáni proto ve svých kázáních vyzdvihovali to, že milost je dosažitelná i těm, kteří se věnují nějakému světskému zaměstnání, včetně kupců.¹² Právě jejich povolání asketičtí teologové dříve kritizovali. Mendikanti svým příkladem apoštolské chudoby bohaté měšťany spíše vyzývali, aby byli štedřejší vůči chudým.¹³ Protože rozdíl mezi člověkem chudým a bohatým byl mnohem více zřetelný ve městě, soustředili se mendikanti hlavně tam.¹⁴ Pro své psychologické vlohy byli dominikáni žádáni jako zpovědníci a duchovní rádci laiků, a to jak na královských a šlechtických dvorech, tak i na městských tržištích.¹⁵ Poselství mendikantů bylo plné naděje a ostře tak kontrastovalo s pesimismem tradiční klášterní spirituality. Kazatelská činnost mendikantů ve městech vyvolala obrodu křesťanského života.¹⁶

Výzkumy soustředěné na problematiku mendikantských řeholí se zabývají otázkami souvisejícími s vazbou žebravých řádů ke středověkému městu, jehož rozvoj je pro dějiny mendikantských řeholí zcela zásadní.

Přítomnost mendikantů ve městech byla podmíněna několika faktory. Prvním z nich byly příznivé ekonomické podmínky jednotlivého města. Město představovalo hospodářské centrum, a proto ekonomický rozvoj města souvisel s rozvíjejícím se hospodářstvím, řemeslnou produkcí, obchodem a peněžním trhem v dané oblasti. Předpokladem pro rozvoj města bylo udělení městských práv, která byla rozhodujícím činitelem pro založení nového společenského organismu, městské obce. Mendikantský konvent mohl dobře fungovat především v místě, kde byla značná koncentrace obyvatelstva.

Mendikanti si na živobytí museli vyžebrot. Proto pole své působnosti orientovali především na bohatá obchodní města. Jedině ta, díky svému

---

¹¹ LAWRENCE 2001, 258.

¹² LAWRENCE 2001, 257.

¹³ LAWRENCE 2001, 256.

¹⁴ LAWRENCE 2001, 246.

¹⁵ LAWRENCE 2001, 258.

¹⁶ LAWRENCE 2001, 257.

majetku, mohla podporovat zmíněné skupiny řeholníků závislých na milodarech.¹⁷ Ekonomický způsob fungování mendikantských klášterů a jejich existence závisela do značné míry na peněžních prostředcích získaných prostřednictvím darů a dobrovolných almužen od věřících. Finanční závislost mendikantů na darech městské obce vedla k založení specifických svazků mezi městem a mendikantským klášterem. V západní Evropě měla městská společnost k žebravým řádům blízký vztah. V západoevropských městech povolovala městská komuna pravidla pro shromáždění mendikantů a právě městská komuna jejich služeb nejvíce využívala. Pro fungování mendikantského kláštera byla zásadní myšlenka chudoby. Možnost vykonávat apoštolskou činnost prostřednictvím kázání byla dalším ze zásadních předpokladů pro existenci mendikantských řeholí ve městech.

Fenomén mendikantské architektury souvisí s problematikou středověkého města. Stavby žebravých řeholí sehrály důležitou roli v rámci městského urbanismu. Mendikanté byli do velkých měst západní Evropy uváděni poté, co byla ukončena dobře rozvinutá síť farních kostelů.¹⁸ Mendikantské kostely byly situovány zpravidla na okraji města, v blízkosti hradeb a svou architekturou tak napomáhaly zabezpečovat městskou fortifikaci. Mendikanti své konventy stavěli poblíž městských bran, čímž si zabezpečili snadné spojení s větším počtem obyvatelstva.¹⁹ Důvod jejich usídlení na periferii spočíval také v tom, že zde existovala ještě dostatečně velká parcela, potřebná na stavbu rozlehlého klášterního komplexu. V usídlení mendikantů v těchto částech města lze spatřovat také spojitost s jejich ideálem apoštolské chudoby a městské chudiny, sídlící zrovna tak v těchto místech.²⁰ Navíc, v centru města nebylo snadné nalézt vhodné nemovitosti, které by byly na prodej, a pokud existovaly, byly příliš nákladné. Jestliže se v jednom městě nacházeli současně minorité i dominikáni, byly jejich konventy umístěny co nejdál od sebe.²¹

Na vytvoření mendikantské architektury, na typologii staveb a jejich formálních znaků, měla vliv myšlenka chudoby a kazatelské činnosti, kterou společně vyznávaly oba dva řády, jak minoritský, tak i dominikánský. Obě

---

¹⁷ LAWRENCE 2001, 255.

¹⁸ WAŚ 2000, 14.

¹⁹ LESTER/LITTLE 2002, 402.

²⁰ ČERNUŠÁK 2001, 30.

²¹ LESTER K.LITTLE 2002, 402.

tyto tendence, vyplývající z podstaty řádového učení a řeholního života, byly do architektury zaváděny vědomě. Vyznávání chudoby vedlo k jednoduchým nezdobným architekturám, zatímco kazatelství požadovalo uchopitelný, jednotný prostor pro shromážděné věřící.

Myšlenku naprosté chudoby architektury nejvíce zdůrazňoval zakladatel minoritského řádu sv. František. Jeho prvotní příkazy však byly postupem času modifikovány nutnými ústupky požadavkům soudobého stavitelství. Přesnější pravidla pro architekturu minoritů stanovila roku 1260 *Statuta Capituli Generalis Narbonensis*. Tyto předpisy zakazovaly například užívání klenby s výjimkou presbyteria. Nedovolovaly vyzdobovat kostely sochami nebo obrazy. Dokonce zakazovaly stavět při kostele věže a zvonice. Mendikantské architektury neměly být nápadné ani velikostí ani výzdobou. Tato pravidla bezprostředně navazovala na starší předpisy cisterciáckého řádu. U dominikánů lze předpokládat, že vedoucí stavby se také řídili předpisem nějakého ideálního plánu nebo modelu, zformulovaného v nařízeních řádových představitelů. Na zasedání dominikánských kapitul byla odsouhlasena stanoviska, týkající se podoby dominikánských kostelů. Na podobu architektury dominikánů však měla částečně vliv i laická složka. Podle pravidel dominikánské řehole rozhodovala o stavebních záležitostech smíšená komise, ve které kromě dominikánů zasedali i měšťané a světší zakladatelé kláštera. Řádová pravidla a zvyklosti však zůstávaly vždy prioritní.

Mendikantská architektura vyjadřující chudobu měla poskytovat především dostatek prostoru pro shromážděné věřící. Proto byl požadován uchopitelný, jednotný prostor, přičemž bylo využito jednoduchých půdorysných dispozičních řešení. Pro počáteční fázi mendikantské architektury zahrnující období první poloviny 13. století byla příznačná nejednotnost v užívaných dispozičních řešeních, stylové znaky se teprve hledaly a postupně utvářely. V druhé polovině 13. století se již zformované principy uplatnily v širším měřítku. Současně byly utvářeny vlastní regionální okruhy mendikantské architektury. Lze říci, že 13. století je v mendikantské architektuře obdobím hledání a postupného ustálení architektonických typů, které vyhovovaly liturgickým potřebám.

Jako základní prostorové a půdorysné řešení byl zpočátku uplatňován jednoduchý jednolodní obdélný prostor, neklenutý, krytý pouze trémovým stropem. K němu se na východě připojovalo presbyterium

v podobě plytké apsidy. Tento typ, odvozený z Itálie, býval v zaalpských zemích obohacen klenbou. Navzdory původním předpisům se v jistých případech klenulo křížovou klenbou nejen presbyterium, ale také loď. V interiéru se uplatňovala jednoduchá křížová klenba s žebry klínového nebo hruškového profilu. V presbyteriu bylo někdy využito raně gotické šestidílné klenby.

Dalším vývojovým stádiem byla bazilika. Zpočátku byla plochostropá, později klenutá. Jelikož kazatelská činnost těchto řádů vyžadovala velký jednolitý prostor, byly od poloviny 13. století vedle baziliky uplatňovány také prostory halové, které nejlépe vyhovovaly požadavkům na jednotný, uzavřený a uchopitelný prostor. Užívalo se jak halových dvoulodí, tak i trojlodí. U všech trojlodních dispozic, ať už bazilik či hal, můžeme pozorovat některé stylové zvláštnosti. Charakteristické byly jednak rovné závěry bočních lodí. V důsledku úsilí o vytvoření jednotně uzavřeného prostoru se ve většině případů již od poloviny 13. století odmítalo použití transeptu.

Stěny kostela nebyly výrazně členěny, jak tomu bylo například v případě katedrál. Rozsáhlé strohé plochy stěn byly přerušovány pouze úzkými, většinou vysoko nasazenými okny. Tímto způsobem vzniklá velká plocha zdíva zvyšovala dojem hmotnosti a neměla tak daleko k masivnímu cítění románského slohu. Hmotnost a plošnost byla posílena také tím, že žebra bývala podchycena zpravidla jednoduchými vysoko nasazenými konzolami a jen málokdy válcovými klenebními příporami, které byly nejdůležitějším prvkem členění stěn v období rané gotiky. Konzoly a stejně tak i hlavice přípor byly ve výzdobě jednoduché. S pokračujícím vývojem, se však stávaly stále více subtilnější. Existují případy, kdy konzoly nebyly použity vůbec a kdy žebra vyrůstala bez jakéhokoli přechodu přímo ze zdi. V trojlodí se vyskytovaly arkádové pilíře, vesměs hranolové, masivní a prosté.

Vyznávání chudoby se projevilo taktéž na exteriéru stavby. Západní průčelí bylo zpravidla strohé, zcela bez ozdob. V hlavní ose byl situován pouze jednoduchý vstupní portál, na kterém nebyla nikdy použita figurální výzdoba. Trojúhelníkový štít mohl být ozdoben řadou lichých arkád. V souvislosti s demonstrací chudoby se někdy upustilo od užití opěrných pilířů, a to i v případě, kdy šlo o stavbu klenutou. Pokud se opěrné pilíře

vyskytovaly, byly v členitější a v bohatší formě použity po obvodu presbyteria.

Úzké okenní otvory s jednoduchými šikmými ostěnými bez profilace byly jednoduše zařízeny do zdiva. Okno v západním průčelí bylo velmi jednoduché. Zatímco u cisterciáckých kostelů se většinou užívaly rozety, u mendikantských staveb bylo uplatněno lomené okno. Zejména v presbyteriu bývaly použity bohatší formy kružeb. Důležitou roli hrálo zejména střední východní okno presbyteria, které bylo hlavním zdrojem průniku světelných paprsků dopadajících na oltářní menzu, na níž se odehrávalo mystérium eucharistické liturgie.

Přestože se při mendikantských kostelech neměla objevovat věž, bývá zpravidla situována v nároží mezi presbyteriem a lodí. Jako náhrady za ni se používala drobná věž nebo zvonice umístěná na střeše kostela, a to buď nad západní fasádou anebo nad triumfálním obloukem. Sanktusník se stal typickým znakem prozrazující řádové příslušenství kostela.

V italských mendikantských stavbách se prostor řeholníků a věřících příliš nevyděloval. Mše byla vykonávána v plytké oltářní apsidě v bezprostřední blízkosti věřících. Ve Francii se prostor u dvoulodních dominikánských kostelů pro věřící a řeholníky rozdělil po prodloužené ose stavby. Loď přiléhající ke klášteru byla určena pro mnichy, druhá loď byla určena pro věřící. V oblastech mimo Itálii nebo Francii, kde byly ve městech 13. a počátku 14. století oproti městům západní Evropy odlišné společenské podmínky, bylo nutné přizpůsobit architekturu místním zvyklostem. Proto byly prvotní požadavky na architekturu mendikantských řeholí zmírněny. Na podobu mendikantské architektury současně působily vlivy lokálního stavitelství a tradičně užívané architektonické formy. Navíc tyto stavby často realizovali místní laičtí stavitelé. Řeholníci, ať už dominikáni nebo minorité, byli odkázáni na fundátory a mecenáše, a ti ne vždy dokázali respektovat řádová pravidla. Naopak se snažili na stavbách mendikantů prosazovat zájmy své vlastní reprezentace.

Pravděpodobně v souvislosti s uvolňováním prvotních idejí dochází v zaalpských zemích k důraznějšímu oddělení prostoru presbyteria určeného mnichům a lodě určené pro věřící. Radikální změnu v koncepci odlišného prostoru určeného pro řeholníky a věřící symbolizuje zavedení letnerů, schválené generální kapitulou dominikánského řádu v roce 1249.

Kazatelský prostor je tímto způsobem nejen ohrazen, ale také osamostatněn. Takovéto oddělení chóru se v podstatě shodovalo se staršími řádovými formami a také s obecnou tendencí, která byla uplatňována jak v katedrálních, tak i farních kostelech.

V zaalpských zemích bylo v rámci dispozičního řešení mendikantského kostela uplatňováno dlouhé presbyterium, které se stalo typickou součástí mendikantského kostela. V rámci dispozice lodě a prodlouženého presbyteria byl naznačen symbolický rozdíl mezi sférou pozemskou a nebeskou. Tmavá jednoduchá loď, určená pro shromáždění laické věřící se výrazně odlišovala od klenutého světlým zalitého presbyteria, určeného mnichům. Toto záměrné umocnění rozdílného světelného režimu v architektuře, současně zvýrazňoval kontrast v užití zdobnějších a kvalitnějších forem v presbyteriu. Detaily lze pozorovat například ve formě klenby nebo okenních kružeb.

Na sever od Alp se postupem času vytvořila mendikantská architektura spojující prvotní přísné zásady se slohovými vymoženostmi rozvíjející se gotické architektury. V pokročilém 14. století pak mendikantská architektura strohé linie a přísné zásady původních staveb opouštěla.

Na území českého státu se od poloviny 13. století do počátků 14. století architektura mendikantských řeholí jevila jako stylově vyhraněná skupina, která svým působením zasáhla do vývoje ostatní církevní architektury. V dalších desetiletích 14. století, stupňováním přímých francouzských vlivů docházelo k připodobnění staveb mendikantů vyspělému gotickému stavitelství a soudobé architektuře v Čechách a na Moravě.²²

Uvedení minoritů do Čech spadá do 30. let 13. století. Mezi první příklady architektury minoritů náležel kostel sv. Jakuba a sdružený klášter minoritů a klarisek v Praze. Na Moravě patřil k nejstarším minoritským architekturám klášter v Brně a v Olomouci. Dále se pak minorité usadili

---

²² O architektuře žebavých řeholí v Čechách a na Moravě viz následující výběr z literatury: BENÁKOVÁ 1975; BENEŠOVSKÁ 2001; ČERNUŠÁK 2001; ČERNUŠÁK/PROKOP/NĚMEC 2001; DENKSTEIN 1938; FILIP/ČERNUŠÁK 2002; JOACHIMOVÁ 1966; KOUDELKA 1956; KÜRSCHNER 1903; MICHNA 1979; MLČÁK 1980; MUK 1983; MÜNZEROVÁ 1932; PRIX 1993; PRIX 1998; PRIX 2001; PRIX/ZEZULA 2002; SOUKUPOVÁ 1985; SOUKUPOVÁ 1989; SOUKUPOVÁ 1993; SOUKUPOVÁ-BENÁKOVÁ 1976; SOUKUPOVÁ-BENÁKOVÁ 1976; ŠTĚPÁN 1975; ZATLOUKAL/ZIMOLA 2002, aj.

v Jihlavě, Znojmě, Uničově, Krnově a Opavě. Uvedení dominikánů do Čech se vztahuje k roku 1226, kdy byl založen klášter u sv. Klimenta na Poříčí, který se téhož roku přestěhoval ke kostelu sv. Klimenta u Juditina mostu. Ve 30. letech 13. století byly založeny dominikánské kláštery v Hradci Králové a Jihlavě a po roce 1250 v Českých Budějovicích. Na Moravě patří k nejstarším dominikánským klášterům v Olomouci, Brně a Opavě.

Stavby mendikantských řeholí náleží do geograficky širšího kontextu vývoje architektury žebrových řádů. V souhrnu se mendikantské architektury v Čechách a na Moravě jeví jako skupina, pro něž byla příznačná celá řada společných znaků. Mezi společné znaky náleží důsledné situování mendikantských klášterů na obvodu vnitřního města v blízkosti městských hradeb.²³ Zakládání a podporování měst ve středověku bylo součástí politiky posledních Přemyslovců. Nárůst městských fundací byl spojen už s vládou Přemysla Otakara I. (†1230), avšak vrchol městské kolonizační činnosti představovala doba vlády Přemysla Otakara II. (†1278).²⁴ Do založených nebo lokovaných²⁵ měst byly často uvedeny právě mendikantské řády.

V rámci dispozičního řešení mendikantských kostelů došlo postupným vývojem k odmítnutí užívání transeptu, přičemž byly důsledně uplatňovány pravoúhlé závěry bočních lodí. Příznačná byla rovněž forma dlouhého presbyteria, jehož délka se pohybovala mezi dvěma až čtyřmi klenebními poli. V interiéru byla pro zaklenutí zpravidla využívána jednoduchá čtyřdílná anebo šestidílná křížová žebrová klenba. Z forem konstruktivních detailů byla příznačná jehlancová konzola (tzv. Hornkonzole), přičemž její tvar vznikl ukončením svazku žeber prostým skrojením. Pokud šlo o trojlodí, byly jednotlivé lodě od sebe oddělovány většinou jednoduchými, masivními hranolovými pilíři, které nesly lomené arkády. Pro presbyterium byla příznačná bohatší členitost a dekorace. Důraz byl kladen na jednoduchost exteriéru. Nepovolovala se stavba věží. Pokud ano, byla věž umístěna v nároží mezi presbyteriem a lodí. Místo věže se obvykle využívalo sanktusníku, situovaného zejména nad triumfálním obloukem.

---

²³ Za středověké město se na českém území považuje sídelní koncentrace obyvatelstva na ohrazeném místě, kam se soustřeďovala řemeslná výroba a trh a kde bylo dosaženo městského práva a správního statutu.

²⁴ VÁLKA 1991, 65.

²⁵ Lokace, tj. právní vybavení města, in: VÁLKA 1991, 65.

Zásadní stavbou pro rozvoj mendikantské architektury ve Slezsku byl sdružený klášterní kostel minoritů a klarisek v Praze vzhledem k tomu, že tato stavba výrazně ovlivnila vznik a charakter minoritského klášterního komplexu ve Vratislavi. Proto je zapotřebí věnovat tomuto kostelu alespoň částečně hlubší pozornost.²⁶

Založení a dějiny pražského klariského kláštera jsou spjaty se zakladatelkou Anežkou Přemyslovnou. Anežka se narodila pravděpodobně roku 1211. Jejím otcem byl český král Přemysl Otakar I. († 1230), její matkou byla královna Konstancie (†1240), dcera uherského krále Bély III. z rodu Arpádovců. V dětství byla se svou starší sestrou Annou vychovávána v ženském cisterciáckém klášteře ve slezské Třebnici, jehož fundátory byli Jindřich I. Bradatý a jeho žena sv. Hedvika. Zde se Anežka a Anna poprvé dostávají do přímého kontaktu se slezským prostředím.²⁷ V osmi letech byla Anežka zasnoubena se synem německého císaře Fridricha II. – Jindřichem VII. Anežka byla proto poslána na dvůr rakouského vévody Leopolda VI. Babenberského. Jejím domovem se na nějaký čas stala Vídeň a také rezidence Babenberků při klášteře augustiniánů kanovníků v Klosterneuburku. Anežka zde měla možnost seznámit se s vyspělou rytířskou kulturou a také poznat stavební činnost velkých podunajských cisterciáckých klášterů v dolnorakouském Zwettlu, Heiligenkreuzi a Lilienfeldu. Tyto kostely spolu s Klosterneuburkem uváděly na rakouské území raný stupeň nového stavebního gotického slohu. Manželkou Jindřicha VII. se však místo Anežky stala nakonec dcera rakouského vévody Markéta. Anežka se proto vrátila zpět na Pražský hrad.

Po smrti Přemysla Otakara I. v roce 1230 se vlády v zemi ujal jeho syn, Anežčin bratr král Václav I. (†1253). V této době začaly na pražský přemyslovský dvůr pronikat nové duchovní proudy, ke kterým patřilo rovněž učení sv. Františka z Assisi. Anežka se rozhodla přijmout tuto novou řeholi, která přinášela mravní obrodu náboženského života. Podle vzoru sv. Kláry, se kterou si Anežka dopisovala, se rozhodla založit klášter klarisek také v Praze. Jde vůbec o první zaalpský klášter této řehole. Pozemek na výstavbu pražského minoritského kláštera Anežce věnoval její bratr král

---

²⁶ K Anežskému klášteru viz následující literatura: MÜNZEROVÁ 1932; JOACHIMOVÁ 1966; SOUKUPOVÁ 1985; SOUKUPOVÁ 1989; SOUKUPOVÁ 1993.

²⁷ Na další vychování pak byla svěřena do péče ženského premonstrátského kláštera v Doksanech, kde se Anežka naučila znalosti písma.

Václav I. Podle zvyklostí řádu byl klášter založen na samém obvodu města, při jeho severovýchodním okraji. Přesné datum založení kláštera neznáme. Předpokládá se, že minorité byli v Praze přítomni již v roce 1232. S jistotou víme, že v roce 1234 přijal Václav I. klášter sv. Františka spolu se špitálem pod svou královskou ochranu. V pražském případě od samého počátku nešlo o běžný mendikantský klášter jako v případě západoevropských konventů, ale o fundaci královskou, což se také promítlo do jeho architektonického charakteru. Pražský klášter minoritů a klarisek se řadí k prvním gotickým stavbám nově založeného Města Pražského.

Nejstarším jádrem pražského minoritského je dvoulodní, dnes jen torzálně zachovaný kostel sv. Františka. Tvořila jej obdélná hlavní loď o třech klenebních polích. Hlavní loď se do jižní boční lodě otevírala třemi lomenými arkádami, které nesly dva hranolové mezilodní pilíře. Na obvodových zdech jim odpovídaly dva stejně široké přístěnné pilíře.

Pro první stavební etapu minoritského kláštera je příznačná kombinace pozdně románských elementů s prvky gotickými. Užití a technika opracování opukového kvádríkového zdiva je románského původu, zatímco gotický je klenební systém obou lodí. Podle fragmentů klenebních přípor a otisků kleneb zachovaných na obvodových zdech lze usuzovat, že hlavní i boční loď byly původně zaklenuty třemi poli křížové žebrové klenby. Severní stěnu hlavní lodě rytmizují jednoduché oblé přípory, které vyrůstají z talířových patek polygonálních soklů. Útlé dříky přípor jsou ukončeny jednoduchými kalichovými hlavicemi. K nim se po obou stranách pojí konzoly. Každou skupinu původně překrýval společný abakus, na který dosedala klenební žebra a pravouhlý meziklenební pás. V jižní boční lodi vycházela klenba v nárožích z válcových přípor, které byly nesený talířovými patkami polygonálních soklů. Na jižním zdivu pozorujeme fragmenty klenebních přípor, které nesou svazek tří kalichových hlavic pokrytých výraznými bobulovými listy. Žebrovou klenbu v boční lodi mělo jen pole východní, které bylo navíc akcentováno velkým kružbovým oknem prolomeným do jižní obvodové zdi. Obě západní pole byla zaklenuta cihlovou křížovou klenbou bez žeber.

Vypuštění jedné z bočních lodí bazilikálního trojlodí umožňovalo klariskám přímý přístup na tribunu v hlavním chrámovém prostoru. Dochovaný portál v prvním patře severní zdi, spojující kostel sv. Františka s přilehlou budovou klariského konventu, svědčí o existenci tribuny, která

původně zabírala zřejmě dvě západní klenební pole. Velký lomený profilovaný otvor a vchod v patře východní zdi nasvědčuje tomu, že se záhy počítalo s tribunou i ve východním poli.²⁸

Součástí klariského kláštera v prvních letech jeho existence byl také špitál, doložený v roce 1233. Nacházel se na východ od jižní boční lodě kostela sv. Františka. Parcelu pro výstavbu tohoto špitálu postoupila Anežka posléze konventu minoritů, které usadila do těsného sousedství klariského kláštera. Tak vznikl nový dispoziční typ sdruženého dvojkláštera.²⁹

Na východě se k hlavní lodi kostela sv. Františka napojuje presbyterium o dvou klenebních polích ukončené polygonálním pětiosminovým závěrem. Interiér presbyteria je členěn jednoduchými válcovými příporami, které vyrůstají z bohatě profilovaných talířových patek. Kalichové hlavice přípor jsou pokryty různými tvary listů. Nacházejí se zde hlavice košovité, pokryté hluboko podtesávaným pletencem úponků, dále hlavice palmetové, hlavice s trojlisty, se dvěmi řadami věnečků, s listy v oboustranně vířivém pohybu s diamantovými stonky i hlavice bobulové. Na ně dosedají vysoké římsové krycí desky. Z náběžních štítků vycházejí klenební žebra hruškového profilu. Prostor osvětlují dvoudílná okna. Jejich původní jednoduchá kružba se dochovala pouze v severovýchodní části závěru.

Zvláštností chrámového prostoru byla poloha hlavního oltáře, který proti zvyklostem nebyl založen na východě, ale před jižní obvodovou zdí. Po smrti krále Václava I. v roce 1253 bylo jeho tělo uloženo do rozměrné opukové hrobky založené v ose presbyteria. Předpokládá se, že nad královou hrobkou byla původně osazena náhrobní deska s jeho rytou podobou.

K nejkvalitnějším detailům přestavby presbyteria z 80. let 14. století patří štíhlý, téměř intaktně zachovaný portál prolomený v ose jižního

---

²⁸ Řádové předpisy totiž nedovolovaly klariskám jakýkoli styk s veřejností, klarisky proto musely být odděleny od ostatních věřících. V rámci přestavby kostela, která proběhla v 80. letech 14. století, byla v hlavní lodi kostela sv. Františka vystavěna nová kamenná tribuna, přístupná úzkým portálem přímo z dormitáře klarisek. Byla podklenuta třemi poli křížové žebrové klenby. Její otisky se dodnes dochovaly v čele východní zdi kostela, in: SOUKUPOVÁ 1989; BENEŠOVSKÁ 2001.

²⁹ Klášter minoritů byl zbořen po roce 1562 a na jeho místě byla postavena nová samostatná čtvrť, dodnes zvaná Na Františku. Ve druhé polovině 14. století byla po jižní straně boční lodě postavena dvoulodní kaple sv. Barbory, in: SOUKUPOVÁ 1989; BENEŠOVSKÁ 2001.

obvodového zdiva presbyteria. Jeho plný tympanon se šikmo klopenou římsou nesou dvě konzoly pokryté dužnatými listy. Na nich se dodnes dochovaly stopy původní červené a modré polychromie. Boční ostění portálu tvoří sled oblých a hruškových prutů. Křehkost, zjemnělost a důraz na formální rafinovanost jsou ovlivněny pražskou dvorskou hutí. Z 90. let 14. století pocházejí fragmenty dvou hlav s korunovanými nimby na jihovýchodní stěně závěru presbyteria sv. Františka.

Podél severní zdi presbyteria kostela sv. Františka je situována kaple Panny Marie.³⁰ Obdélný prostor kaple Panny Marie je zaklenut třemi poli křížové žebrové klenby. Na těžkých žebrech tvaru vyžlabeného klínu se dodnes dochovala řada kamenických značek. Na podélných stěnách vycházejí klenební žebra ze zkrácených polygonálních přípor nesených konzolami. Žebra se ve vrcholu protínají bez svorníků. Kaple byla přístupná portálem osazeným uprostřed západní zdi mezi průchodem z klášterního ambitu.³¹

Na severu přiléhal k východnímu poli kaple Panny Marie patrový hranolový přístavek, který představoval Anežčino soukromé obydlí. Prostor byl rozdělen do dvou podlaží. Místnost v přízemí byla původně zaklenuta cihlovou křížovou klenbou bez žeber.³² Před východní zdí byl situovaný opukový oltář.³³ Podél západní obvodové zdi se nacházela úzká chodba a nástupní schodištní podesta. Z podesty vedlo schodiště v síle severní zdi nahoru do místnosti v prvním patře. Prostor patra byl zaklenut křížovou žebrovou klenbou. Po obvodových zdech se nacházela řada odkládacích výklenků. Horní místnost byla navíc přístupná portálem prolomeným v západní zdi. K portálu vedla dřevěná lávka z protilehlé konventní budovy.

Anežka, která se dožila více než sedmdesáti let, zemřela dne 2. března roku 1282. Podle legendy přenesly sestry její tělo do svatyně sv.

---

³⁰ Původní prostor kaple Panny Marie byl rozdělen dělicí příčkou na dvě části. Pozůstatkem jejího dělení je dochovaný odkládací výklenek v patře severní zdi. Poté došlo ke změně plánu, dělicí příčky byly odstraněny a prostor byl sjednocen.

³¹ V letech 1907–1908 byly v kapli P. Marie doplněny konzoly a osazena chybějící klenební žebra. Do severní stěny byla vsazena dvě gotizující kružbová okna, in: SOUKUPOVÁ 1989.

³² Původní gotická klenba byla snesena při stavebních úpravách, prováděných v klášterním komplexu v letech 1740–1770. Při těchto úpravách byla v jižním zdivu otevřena mohutná půlkruhová vstupní arkáda. Podlahu v přízemí původně pokrývala terakotová dlažba. Po stavebních úpravách byla prvotní úroveň podlahy navýšena, in: SOUKUPOVÁ 1989.

³³ Podél severní zdi byl posléze osazen nový oltář zasvěcený Máří Magdaléně. Z něho se dochovala deska s datem 1753, in: SOUKUPOVÁ 1989.

Salvátora, kde zůstalo vystaveno po dva týdny. Přestože byla Anežka už za svého života ctěna jako svěřice, nebyla ihned po své smrti svatořečena.³⁴

Po smrti krále Václava I. v roce 1253 se Anežka zaměřila na oslavu vlastního rodu. Rozhodla se vybudovat při svém klášteře důstojné mauzoleum dynastie Přemyslovců. K založení pohřebiště došlo v den korunovace Přemysla Otakara II., dne 26. prosince roku 1261. Svatyně plnící funkci rodového pohřebiště byla zasvěcena sv. Salvátoru.³⁵

Svatyně sv. Salvátora se napojuje na východní část kaple Panny Marie. Její délku vymezují dvě klenební pole a ukončuje je pětiosminový závěr. V závěru polygonu je kaple osvětlena dvoudílnými, tektonicky utvářenými okny doplněnými kružbou ve tvaru pětিলistu. Stěny polygonálního závěru člení svazky válcových přípor, které vycházejí z nízkých soklů, plynule pokračují vzhůru a končí v klenebních svornících. Na hlavicích přípor se objevují realisticky pojaté listy květin a stromů. Nacházíme zde listy vinné révy, černobýlu nebo posedu. V místech kde polygonální závěr přechází v podélnou část, nahrazují naturalistické listy těžké pupence. Bylo zjištěno, že některé architektonické prvky zdůrazňovala červená polychromie, která byla chápána jako symbol Kristovy krvavé oběti, jeho stálé přítomnosti a vlády i jeho konečného vítězství. Původně pokrývala pruty okenních ostění, pozadí hlavic a klenebních svorníků. Červenými pruhy byla zvýrazněna také klenební žebra. Předpokládá se, že okna byla zasklena barevnými vitrážemi, které proměňovaly přirozené světlo ve světlo transcendentní a přispívaly ke zduchovnění sakrálního prostoru.³⁶

---

³⁴ Teprve po čtrnácti dnech přijel do Prahy generál minoritského řádu Bonagracia, který pochoval Anežčiny ostatky v kapli Panny Marie. Její ostatky byly uloženy do dřevěné rakve a poté do hrobky, nad kterou byla zřejmě podle francouzských vzorů umístěná vyvýšená tumba s náhrobní deskou zemřelé. Hrob sv. Anežky byl často zaplavován vodou. Sestry se bály, aby se všechny ostatky sv. Anežky nerozpadly, vyňaly proto z hrobu kosti, dali je omýt vínem a s velkou úctou je uložily do dřevěné rakve. Voda ze zaplaveného hrobu a použité víno pak údajně nemocným sloužily jako zázračný lék, in: SOUKUPOVÁ 1989.

³⁵ Volbou patrocina navázal Přemysl Otakar II. na univerzální program prvního křesťanského císaře Konstantina, který po přijetí křtu dal ve svém lateránském paláci vybudovat baziliku zasvěcenou Salvátorovi. Typologicky a slohově bylo navázáno na stavbu palácové kaple francouzského krále Ludvíka IX., který byl pro krále Přemysla Otakara II. vzorem křesťanského panovníka a rytíře, in: SOUKUPOVÁ 1989.

³⁶ Z let 1360–1370 pochází zlomek nástěnné malby s výjevem Zvěstování, který se nachází v západním poli severní zdi. Z doby okolo roku 1380–1390 pocházejí dvě korunované postavy zobrazené na severní hranolové přípoře. Kromě těchto fragmentů se na přípoře severní zdi zachoval znak malířského cechu s nečitelným podpisem, snad signaturou autora malířské výzdoby. Je dnes nejstarším

V literatuře se objevuje názor, podle kterého jedna z hlavic zobrazuje sv. Anežku. Anežka, povýšena do nadpozemské sféry zde bdí nad spásou Přemyslovců, kteří byli uloženi v kryptě této svatyně. Poloha krypty pod jižní polovinou polygonálního závěru souvisela se středověkou symbolikou jednotlivých částí kříže, podle níž bylo jižnímu rameni kříže přisouzeno vzkříšení.

Pro Anežku byla již za jejího života připravena honosná architektonická nika vystavěná nad mělkou zděnou hrobkou, která byla podle jejího přání vsazena do jižní zdi této kaple, proti vstupu vedoucímu z její soukromé oratoře. Ostění niky, na kterém se dodnes dochovaly zbytky původní polychromie, patří k nejpokročilejším a nejlépe zachovaným architektonickým detailům celého kláštera. Slohově pokročilými prvky jsou zejména prut hruškového profilu, který probíhá až do vrcholu lomené archivoly a abstrahující listy na hlavicích vnitřních dřívů. Listy jsou kladeny v pravidelných intervalech a vzdouvají se nenaturalistickým iracionálním pohybem.

V roce 1285 byly do rodového mauzolea uloženy ostatky královny Kunhuty Uherské, manželky krále Přemysla Otakara II. Dochovaly se tři části jejího opukového náhrobku. Přes fragmentární stav desky lze rekonstruovat její původní velikost. Pod trojitou gotickou arkádou, krytou vimperkem se dvěma fiálami po stranách, byla technikou ryté kresby vyobrazena monumentální postava královny v životní velikosti, oděná podle francouzské módy do slavnostního, zřejmě korunovačního šatu, ozdobně lemovaného kolem krku, ramen a rukávů a přepásaného opaskem. Královnin šat z části zakrýval hermelínový plášť, uchycený na ramenech řemínkem se dvěma sponami tvaru gotického štítku s reliéfem dvouocasého lva. V ruce drží královna vladařské atributy, říšské jablko a žezlo. Esovité prohnutí figury, důraz na jemnou lineární kresbu i slohová pokročilost architektonických prvků dokládají, že mistr královnina náhrobku byl ovlivněn francouzskou poklasickou gotikou pařížské oblasti. Náhrobek uzavíral zřejmě vyvýšenou tumbu, umístěnou na symbolicky exponovaném místě připraveném původně pro krále Přemysla Otakara II. Po bitvě na Moravském poli však nesmělo být tělo Přemysla Otakara II. zde pohřbeno, protože zemřel v klatbě salcburského arcibiskupa. V roce 1279 došlo

---

zachovaným dokladem malířského znaku v Čechách. Je známo, že v tomto klášteře působila také významná iluminátorská dílna, in: SOUKUPOVÁ 1989.

k převozu ostatků českého krále z vídeňského minoritského kostela do sdruženého kláštera minoritů a klarisek ve Znojmě, který fundoval sám Přemysl Otakar II. Jeho ostatky byly přivezeny do Prahy teprve v roce 1296 a poté byly uloženy v chrámu sv. Víta.

Svatyně sv. Salvátora byla současně schránkou nejvzácnějších relikvií českého království. V této svatyni byly uloženy ostatky, které Anežka získala roku 1251 od papeže Inocence IV.³⁷ Svatyně sv. Salvátora je od kaple Panny Marie oddělena triumfálním obloukem, který pochází z doby první stavební fáze, tedy okolo roku 1265. Válcové pruty monumentálního triumfálního oblouku místo hlavic ukončují vlysy korunovaných hlav králů a královen, na které dosedá lineárně rozbrázděný pás půlkruhové archivolty. Hlavy českých králů a královen zastupují podobizny dosavadních pěti králů: Vratislava II., Vladislava II., Přemysla Otakara I., Václava I., Přemysla Otakara II. a jejich žen, kteří zde střeží nebeskou bránu. I tyto reliéfy královských hlav byly původně polychromovány.

K nejstarší stavební fázi tohoto architektonického komplexu patří východní křídlo konventu. Svými rozměry dosahovalo až k břehu řeky Vltavy. V jeho severním průčelí se dodnes dochoval původní cihlový štít. Severní část konventu sloužila k hospodářským účelům. Nacházela se zde kuchyně čtvercové dispozice, kde bylo zjištěno topeniště. Ve středu východního křídla kláštera se nachází monumentální dvoudílný plochostropý sál, který sloužil jako refektář. V nejstarší stavební fázi bylo použito jednak opracovaných opukových kvádrů a také cihly. Obě tyto stavební techniky počítají s účinkem režného neomítnutého zdiva i jeho barevnou strukturou. Prostor sálu rozdělují na dvě téměř shodné části dva půlkruhové příčné pásy sklenuté na střední sloup. Každá tato část měla být přístupná samostatným portálem vedoucím z východního ramene ambitu. Obě poloviny refektáře odlišují tvarově rozdílná půlkruhová obdélná okna osazená ve východní zdi. Z refektáře byl zabezpečen přístup do severní části kláštera, kam vedl velký cihelný půlkruhový portál, a také do patra této konventní budovy točitým schodištěm, které je dnes jen torzálně

---

³⁷ Mezi ně náleželo dřevo kříže a část Kristova roucha a také prst sv. Mikuláše, uložený dnes ve svatovítském dómu. Podle kronikářů navštívil v roce 1353 klášter klarisek Karel IV. Z mnoha relikvií si zde údajně vybral právě prst sv. Mikuláše, in: SOUKUPOVÁ 1989.

dochováno. Celé patro budovy splňovalo funkci dormitáře. Polovina z něj sloužila zřejmě jako špitál. V osmdesátých letech 14. století byl původně plochostropý dormitář zaklenut osmi poli křížové žebrové klenby. Přístup do dormitáře byl zabezpečen také pomocí hlavního schodiště, situovaného mezi refektářem a kapitulní síní.

Kapitulní síň vymezuje čtvercový plochostropý sál. Od západu je tato síň přístupná dnes částečně rekonstruovaným portálem. Do jeho pravoúhlého ostění je vložen mohutný architektonický prut, probíhající od podlahy k vrcholu lomené archivoly. V místě hlavice je prut opatřen talířovým prstencem. Vnitřní ostění portálu přechází v tympanonu do výrazného trojlistu. V západním zdivu kapitulní síně jsou po stranách portálu prolomena tři okna. Další portál s trojlistem ve vrcholu ústí do prostoru pod schodišťovým ramenem.

Po jižní straně kapitulní síně se nachází spojovací chodba. Její podélný prostor rozděluje lomený jemně profilovaný pás na dvě obdélná pole zaklenutá původně cihelnou křížovou klenbou bez žeber.

Od roku 1244 se stavěl klášterní ambit, jehož ramena obemykají rajskou zahradu. Ramena ambitu vymezuje šest aditivně řazených klenebních polí. V nich se opakují plně plasticky modelované tvary klenebních přípor. Jejich původní formy se zachovaly dodnes pouze v západním křídle. Na obvodových zdech podepírají klenbu krátké geometricky utvářené konzolové přípory. Vnitřní zdi rytmezují svazkové přípory složené ze tří monolitických dřívků. Hlavice přípor jsou ukončeny abaky a pokrývá je celá škála raně gotických listů, které se přerůstají a organicky hlavici sjednocují. Z nich se dochovaly jen nepatrné fragmenty. Svazky klenebních přípor předznamenávající stupeň klasické gotiky. Jednotlivé pruty jsou vzájemně propojeny hlubokými výžlabky.³⁸

Z jižního ramene ambitu je dodnes přístupná drobná čtvercová kaple v prvním patře věže. Do přilehlého křídla ambitu se otevírá širokým, mírně lomeným triumfálním obloukem. Její architektonické prvky vynikají subtilností a křehkostí. Příznačná je tenkost obvodových zdí a jemná profilace okenních ostění. Drobná klenební žebra jsou semknuta svorníkem s plastickou postavou hrajícího anděla.

---

³⁸ V letech 80. let 14. století bylo vybudováno také první patro nad jižním, západním a severním ramenem křížové chodby, in: SOUKUPOVÁ 1989.

3. Počátky mendikantských řeholí ve Slezsku

Minoritské a dominikánské kláštery, založené ve Slezsku v průběhu 13. století, byly součástí procesu spojeného s christianizací Evropy. Zakládání velkého počtu slezských mendikantských klášterů bylo silně ovlivněno proudy přicházejícími ze západní Evropy, které Slezsko záhy a otevřeně přijímalo.³⁹ Po celé 13. století bylo území Slezska kolonizováno německými osadníky. V této souvislosti byly přijímány západní vzory nejen v hospodářství, ale také ve společenské organizaci.⁴⁰ Hospodářsko-spoolečenské poměry na území Slezska byly již na počátku 13. století poměrně vyzrálé. Existovala zde města s čilou hospodářskou produkcí a obchodem. Prameny poukazují na vysokou kulturní a řemeslnou úroveň a bohatství celého kraje.⁴¹

Minorité a dominikáni nebyli jedinými církevními řády ve Slezsku. Na slezské území byly dříve, nebo později uvedeni benediktini, premonstráti, augustiniáni, johanité, křižovníci s červenou hvězdou, aj. Každý z uvedených řádů se řídil vlastními pravidly, jejichž podoba souvisela s charakterem konkrétního řádového společenství.⁴² K nejvýznamnějším řádům ve Slezsku náleželi cisterciáci. K zásadním stavebním realizacím cisterciáků patřily kláštery v Lubiaż, Jindřichově, Kamienci Ząbkowickiem, Rudách, Jilemnici a především klášter cisterciacek v Třebnici. Nejvýraznější rozdíl mezi cisterciáckým řádem a mendikantskými řeholemi spočívá v samotném jádru založení těchto řeholí. Žebravé řehole měly v porovnání s cisterciáky nebo benediktiny jiné zaměření a jiné poslání. Zatímco cisterciáci sehráli důležitou roli na poli hospodářském, mendikantské kláštery tvořily podstatnou součást městské struktury, ať už v rámci urbanismu města nebo jeho společenském charakteru.

Pro uvedení mendikantských řeholí do Slezska byla jednou z prvořadých podmínek existence města anebo alespoň jeho brzké lokování. K početnému zakládání slezských měst dochází po celou dobu 13. století. Nejvýznamnější města byla situována především podél toku

---

³⁹ BARAN 1954, 39; SILNICKI 1938, 342.

⁴⁰ BARAN 1954, 78.

⁴¹ KŁOCZOWSKI 1956, 79.

⁴² BARAN 1954, 39; SILNICKI 1938, 341; WORONIECKI, 120–151; PRUS 1948, 22.

řeky Odry, která představovala důležitou obchodní tepnu Slezska. Mendikantské kláštery byly usazovány v nejdůležitějších slezských městech, kterými současně procházely zásadní pozemní komunikace.

V průběhu 13. století došlo na území Slezska k procesu formování společnosti, která ve své struktuře a principu vychází ze vzorů městského práva užívaného v západní Evropě. Do Slezska byla tato práva přenesena jako hotový vzor a jejich samotné přijetí bylo poměrně rychlé. V průběhu 13. a 14. století se města nadále rozvíjela a získávala vlastní samosprávu. Podmínkou společenského rozvoje byl rozvinutý a dobře zorganizovaný princip vlastnictví. Díky rychlému rozvoji majetkových vztahů vzniklo silně organizované společenské zřízení. Na rozvoji slezských měst se výrazně podílela piastovská knížata která následně profitovala z hospodářského zisku a nabývala politické moci.

Jedním z faktorů, který se podílel na rozmístění slezských mendikantských klášterů, byla hustota zalidnění jednotlivých měst a pokročilost jejich rozvoje.⁴³ Velikost a odlehlost mendikantských konventů závisela ve velké míře na počtu obyvatel ve městě daného území. I když mendikanté přišli do Slezska v období intenzivního rozvoje zdejších měst, v západní Evropě byli mendikanti uváděni již do plně rozvinutých městských struktur. V první fázi rozvoje mendikantských řeholí ve Slezsku nejsou forma, velikost a koncentrace obyvatelstva a jeho společenské uspořádání ve městě natolik výrazné v porovnání se západoevropskými městy.⁴⁴ Mendikanti byli do slezských měst uvedeni za zcela jiných okolností než do měst západní Evropy.⁴⁵

Oproti západní Evropě byly mendikantské kláštery ve Slezsku převážně fundacemi knížecími. Tato skutečnost je zásadní pro rozvoj mendikantských klášterů ve Slezsku. Proto, aby mohli být do slezských měst uvedeni mendikanti, bylo zapotřebí vůle a souhlasu fundátora. Fundátory mendikantských řeholí ve Slezsku byla v převážné míře piastovská knížata. V tomto směru se založení mendikantských řeholí ve Slezsku podstatně liší od situace, která panovala ve městech západní Evropy. Apoštolská činnost mendikantů byla v západní Evropě spojena s městem a především s rozvojem jeho společnosti. Mendikanti přicházeli

---

⁴³ KŁOCZOWSKI 1956, 83.

⁴⁴ BARAN 1954, 78.

⁴⁵ WAŚ 2000, 80.

do bezprostředního kontaktu s obyvatelstvem, které ovlivňovali svým kázáním. Podle některých názorů začala křesťanská víra ve Slezsku právě díky kazatelské činnosti mendikantů získávat čím dál více na významu a napomohla k vlastní christianizaci této oblasti.⁴⁶ Činnost mendikantů byla založena nejen na kázáních pro širokou laickou veřejnost. Minorité a dominikáni patřili také k významným zpovědníkům slezských knížat.

V samotném Slezsku pozorujeme rozdíly ve vazbách mezi mendikantským klášteřem, jeho fundátorem a samotným městem, které se od 13. do 15. století vyvíjely a měnily.⁴⁷ Vztah panovníků k mendikantským řádům souvisel s tehdejší nábožensko-politickým pojetím a také církevní politikou a městy. Co bylo příznačné pro 13. a 14. století neplatilo pro 15. a 16. století. Samotné řehole byly postupem času reformovány. Při zakládání observantských, neboli bernardýnských klášteřů v průběhu 15. století byla města již plně rozvinuta a měšťané disponovali značnými finančními prostředky ve srovnání s prvotní fází zakládání mendikantských klášteřů ve 13. století. Pozdně středověké a novověké zápisy v kronikách potvrzují, že mendikantské klášteře byly v pozdějším období budovány za podpory městské obce. V rámci dějinného vývoje slezských mendikantských klášteřů je tedy zřetelný rozdíl mezi prvotními a pozdějšími fundacemi mendikantských klášteřů.

Při zkoumání počátečních dějin žebravých řeholí ve Slezsku je fascinující neobvyklá rychlost, se kterou se rozšířily mendikantské konventy a jejich plná adaptace za rozličných podmínek a také rychlé přijetí řeholníků světskou společností, a to nejen ve Slezsku, ale v celé oblasti středověké Evropy.⁴⁸

G. Waś, vycházející z předešlých studií upozorňuje, že založení města a uvedení mendikantů do něj odděluje obvykle desetiletí. Zároveň konstatuje, že urbanizace Slezska ve 13. století a současně zdejší rychlý rozvoj mendikantských řádů jsou dvě historické události. V otázce fundací mendikantských klášteřů ve Slezsku se staví proti tvrzení, na základě kterého bylo primárním důvodem jejich rozvoje měšťanstvo. Dochované prameny svědčí o značné roli slezských knížat a také rytířstva při zakládání slezských mendikantských klášteřů, kteří zdejší konventy podporovali

---

⁴⁶ BARAN 1954, 40; SILNICKI 1938, 364–369.

⁴⁷ WAŚ 2000, 94.

⁴⁸ WAŚ 2000, 81.

především finančně. Ekonomické fungování kláštera se opíralo o almužny a dobrovolné dary od věřících. Záleželo však na tom, z jaké sociální vrstvy finanční prostředky pocházely a jaký byl jejich charakter.⁴⁹

Následující řádky jsou věnovány historii a vnitřní organizační struktuře minoritského a dominikánského řádu. Sledována je topografie slezských mendikantských klášterů, přičemž jsou jednotlivé kláštery členěny podle řádové příslušnosti a řazeny s ohledem na dobu jejich vzniku. Nejprve je pozornost zaměřena na minoritský řád.⁵⁰

Z historického hlediska se minoritskému řádu věnuje následující literatura. Pro poznání dějin minoritského a klariského klášteraného kostela ve Vratislavi je stěžejním pramenem *Vita Annae Ducissae Silesiae* publikován A. Semkowiczem.⁵¹ V roce 1887 pak publikoval Bielowski⁵² pramen *Spominki klarysek wroclawskich*. Czesław Cezar Baran⁵³ je autorem doktorské práce *Sprawy narodowościowe u franciszkanów ślaskich w XIII w.* otištěné v roce 1954.

Jerzy Kłoczowski⁵⁴ publikoval v roce 1974 studii *Franciszkanie a sztuka europejska XIII wieku*. Současně se podílel na vydání sborníku *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej. Część 2 i 3. Franciszkanie na ziemiach polskich*, který vyšel v roce 1989.⁵⁵ Součástí tohoto díla jsou studie Ference Csóky⁵⁶ *Źródła i literatura do historii franciszkanów na Węgrzech (1945–1976)*; Kazimierza Jasińskiego⁵⁷ *Franciszkańskie pochówki Piastów*; Gerarda Labudy⁵⁸ *Franciszkanie polscy w źródłach narracyjnych prowincji polsko-czeskiej w średniowieczu*, O. Damiana Synowiece a Symeona Barcika⁵⁹ *Źródła do dziejów franciszkanów w Polsce średniowiecznej w archiwach zakonnych Krakowa i Rzymu*,

---

⁴⁹ WAŚ 2000, 85.

⁵⁰ Pořadí minoritských konventů sleduje chronologii založení minoritů a dominikánů. Přestože byli do Slezska uvedeni nejprve dominikáni, je pozornost nejprve věnována minoritům. Minoritských konventů bylo na území Slezska v porovnání s dominikánskými založeno mnohem více.

⁵¹ SEMKOWICZ 1884, 656–661.

⁵² BIELOWSKI 1887, 691–695.

⁵³ BARAN 1954.

⁵⁴ KŁOCZOWSKI 1974, 165–178.

⁵⁵ KŁOCZOWSKI 1989.

⁵⁶ CSÓKA 1989, 73–78.

⁵⁷ JASIŃSKI 1989, 177–195.

⁵⁸ LABUDA 1989, 9–47.

⁵⁹ SYNOWIEC/BARCIK 1989, 49–61.

Krystyny Zawadzke⁶⁰ *Problem bibliotek franciszkańskich na Śląsku (1236–1810)*, a také pramen Kronika Fürstenhaina.⁶¹

Stanisław Celestyn Napiórkowski⁶² je editorem sborníku *750 lat Franciszkanów w Polsce*, vydaného v roce 1995. Jeho součástí je studie Symeona Barcika⁶³ *Zakon Franciszkański w Polsce do 1517 roku*. V témže roce publikovala Herta Hageneder⁶⁴ stať *Die Minoriten in den österreichischen Städten*, která je součástí práce *Stadt und die Kirche*. Připomenout zde můžeme studii Martina Elbela⁶⁵ *Slezsko a česká františkánská provincie (15.–18. století)*, která tvoří součást sborníku *Slezsko v dějinách českého státu*, na jehož editorské práci se podílel Mečislav Borák v roce 1998.

K recentní literatuře se řadí práce Gabriely Waś⁶⁶ *Klasztory franciszkańskie w miastach śląskich i górnoślążyckich XIII–XVI wieku*, která byla vydána v roce 2000. Alicja Szulc⁶⁷ je autorkou publikované disertační práce *Klasztory franciszkańskie w średniowiecznej Wielkopolsce. Kalisz, Gniezno, Śrem, Pызdry, Oborniki*, publikované v roce 2001. V roce 2005 byla vydána kniha Petra Hlaváčka⁶⁸ *Čeští františkáni na přelomu středověku a novověku*. Anna Sutowicz⁶⁹ publikovala v roce 2006 studii *Fundacja Klasztoru Klarysek Wrocławskich na tle fundacji innych placówek żeńskiego zakonu franciszkańskiego na ziemiach polskich* a v roce 2007 tatáž autorka⁷⁰ stať *życie religijne w klasztorze klarysek we Wrocławiu*.

O fundacích slezských minoritských klášterů ve 13. století se dochovalo velmi málo archivních pramenů. Jednou z příčin, proč chybí písemné prameny o počátcích minoritských klášterů vysvětluje skutečnost, že minorité při zakládání nového konventu nevladnili žádné majetky. Proto se v archivních pramenech setkáváme výlučně se zápisy, které se týkají pouze různých donací. Minorité museli získat finanční prostředky a další materiální zdroje na stavbu svého kláštera. Pro schválení nové fundace se

---

⁶⁰ ZAWADZKA 1989, 137–158.

⁶¹ KŁOCZOWSKI 1989, 449–459.

⁶² NAPIÓRKOWSKI 1995.

⁶³ BARCIK, 77–118.

⁶⁴ HAGENEDER 1995, 257–268.

⁶⁵ ELBEL 1998, 211–219.

⁶⁶ WAŚ 2000.

⁶⁷ SZULC 2001.

⁶⁸ HLAVÁČEK 2005.

⁶⁹ SUTOWICZ 2006, 122–140.

⁷⁰ SUTOWICZ 2007, 177–218.

minorité obraceli nejprve na provinciální kapituly a poté žádali potvrzení svého založení u biskupa. Teprve poté mohlo dojít ke stavbě klášterního komplexu.⁷¹

Pro minoritský řád platila vlastní organizační struktura. Nejnižší jednotkou byl klášter, v jehož čele stál kvardián. Součástí konventu byl také lektor, kazatel, sakristián, zpovědník, prokurátor, který zastával hospodářskou správu, aj.⁷² Čtyři až osm klášterů tvořilo kustodii, kterou spravoval custodián. Několik kustodií pak bylo sloučeno do provincie, kterou řídil provinciál. Představení všech provincií se scházeli na provinciálních kapitulách. Nejvyšší moc minoritského řádu spočívala v rukou generálů, kteří se shromažďovali na generálních kapitulách.⁷³

S administrativní reformou minoritského řádu zformovanou generálem řádu Haymonem⁷⁴ souviselo založení saské minoritské provincie v roce 1230. Z příkazu dalšího generála řádu Eliáše da Cortona (1232–1239) založil provinciál Jan Piano di Carpino⁷⁵ na území Lužic budyšínskou kustodii. Do této kustodie náležely minoritské konventy v Budyšíně, Zhořelci a Žitavě. V průběhu 13. století byly založeny minoritské klášterní kostely celkem v šesti hlavních hornolužických městech. Kromě Budyšína, Zhořelece a Žitavy k nim přibyly konventy v Löbau, Lubaň a Kamenzi. Fundátorem minoritských konventů v Budyšíně, Zhořelci a Lubani byl braniborský markrabě Oto III. (†1267), který měl při zakládání těchto konventů obdobnou roli jako piastovská knížata.

Ze saské provincie podnikali minorité misijní činnost do sousedních zemí, především na východ do Čech a Slezska, kde provinciál Jan Piano di Carpino založil v Čechách kustodii s centrem v Praze. Poté co vzrostl počet minoritských klášterů ve Slezsku, byla založena třetí kustodie se sídlem ve Vratislavi. Všechny tři kustodie, to znamená budyšínská, pražská a vratislavská, byly v roce 1238 sloučeny v jednu česko-polskou provincii. Její utvoření potvrdila generální kapitula, která zasedala v Římě v roce

---

⁷¹ WAŚ 2000.

⁷² BARAN 1954, 41; KANTAK 1937, 88, SILNICKI 1938, 341, 344–353.

⁷³ BARAN 1954, 25–26.

⁷⁴ *Minister generalis fr Haymo Anglicus, magnus theologus*, Kronika Fürstenhaina, in: KŁOCZOWSKI 1982, 451.

⁷⁵ Funkci provinciála vykonával v letech 1228–1230 a 1232–1239.

1239. Jejím prvním provinciálem se stal Čech, bratr Tworzymir,⁷⁶ který dne 14. října roku 1239 vedl zasedání kapituly konané ve Vratislavi.⁷⁷ Česko-polská minoritská provincie v sobě zahrnovala území Lužice, Čech, Moravy, Polska, včetně Pruska a Pomoří. Na založení a postavení prvních slezských minoritských klášterních staveb měly vliv minoritské kláštery v Čechách a v Lužici. Nejvýznamnějším vzorem byl pro ně bezesporu pražský minoritský klášter.

Počáteční dějiny slezských minoritských klášterů jsou v mnoha případech nejasné. Řádoví kronikáři uvádějí, že „minorité byli do Slezska uvedeni dokonce již okolo roku 1230, kdy v této době současně obývali své kláštery, jejichž východiska lze spatřovat v Čechách, především v Praze.“⁷⁸ Nesouhlas s tímto časovým zařazením uvádí například C. Baran.⁷⁹

Nejstarším minoritským klášterním kostelem ve Slezsku je kostel vratislavský. Minorité byli do Vratislavi uvedeni z Prahy. Na základě dochovaných písemných pramenů je známo, že minorité byli do Prahy uvedeni okolo roku 1232.⁸⁰ Proto také první minoritský klášter ve Slezsku musel být založen až po tomto datu. Minorité nemohli být do Vratislavi uvedeni dříve, než byl založen pražský minoritský klášterní kostel. Předpokládá se, že první konvent minoritů byl do Vratislavi uveden okolo roku 1236. Za fundátora je považován kníže Jindřich II. Zbožný (†1241)⁸¹ a to i přes to, že v této době panoval ve Slezsku ještě jeho otec kníže Jindřich I. Bradatý (†1238). Jelikož se obě knížata v tomto období společně podílela na vládě v zemi,⁸² mohl kníže Jindřich II. Zbožný založit

---

⁷⁶ *Minister provincialis fr Tworzymirus Bohemus. Ab hoc fuit titulus hic prov. Poloniae et Russiae/s/*, Kronika Fürstenhaina, in: KŁOCZOWSKI 1982, 450; BARAN 1954, 81.

⁷⁷ *Eodem a. 1239 fr Tworzymirus tenuit capitulum Vratislaviae in f. s Calixit /14 X/. Item Pragae in f. Assumptionis /15 VIII/. Item ministri tres Hungariae Austriae et Saxonie habuerunt capitulum Pragae in f. s Valentini /14 II/ super negotiis sororis Agnetis*, Kronika Fürstenhaina, in: KŁOCZOWSKI 1982, 450.

⁷⁸ BARAN 1954, 19.

⁷⁹ Legenda spojovala počátky slezských minoritských konventů se sv. Hedvikou, která se měla zasloužit o založení minoritských konventů v letech 1208–1212 ve Złotoryji, v roce 1212 ve Slezské Středě; v roce 1221 v Krošnie nad Odrou. V roce 1227 měli být minorité uvedeni do Lwowku. Všechny tyto fundace a jejich založení postrádají doklady v pramenech, in: BARAN 1954, 19; KANTAK 1937, 15.

⁸⁰ *A. vero 1232 FF Minores crebrescente fama miracolum s p n Francisci et s Antonii intrant Bohemiam et inde Poloniam. Eodem annpo 1232 soror Agnes filia regis Bohemiae Primislai et Constantine recepit Ordinem s Clarae et monasterium Sororum apud s Franciscium Pragae construxit*, Kronika Fürstenhaina, in: KŁOCZOWSKI 1982, 450.

⁸¹ BARAN 1954, 19.

⁸² BARAN 1954, 20.

vratislavský minoritský klášterní kostel ještě za života svého otce Jindřicha I. Bradatého. K tomuto aktu však došlo určitě po vzájemné dohodě a souhlasu obou knížat.⁸³

Podle některých badatelů dochází touto první fundací minoritského klášterního kostela ve Vratislavi k jistému odklonu od tradice zakládání cisterciáckých klášterů ve Slezsku, které byly ve velké míře podporované právě knížetem Jindřichem I. Bradatým a sv. Hedvikou. Nicméně, cisterciáckým fundacím byla pozornost věnována i nadále, ať už přestavbám původních klášterních komplexů nebo založení zcela nových staveb. Například vratislavská kněžna Anna, která se svým manželem Jindřichem II. Zbožným uvedla do Vratislavi řád minoritů, křižovníků s červenou hvězdou a klarisek, zakládá cisterciácký klášter v Křešově.

Při fundaci vratislavského minoritského konventu byl Jindřich II. a jeho žena Anna zřetelně inspirováni pražským královským dvorem. Jak již bylo uvedeno, Annini sourozenci – český král Václav I. společně se sestrou Anežkou uvedli krátce před rokem 1232 do Prahy řád minoritů a klarisek. Fundace pražského sdruženého klášterního kostela minoritů a klarisek náležela k významným královským fundacím. Jak vratislavský, tak i pražský minoritský konvent zpočátku náležely k jedné česko-polské minoritské provincii. Minoritský klášterní kostel ve Vratislavi nesl zasvěcení sv. Jakubovi. Shodně tomu bylo i v případě pražského minoritského kostela.⁸⁴ Vratislavský klášterní kostel byl jediným slezským minoritským kostelem založeným před mongolským vpádem. V důsledku vpádu mongolských vojsk byl v roce 1241 ve své první stavební fázi vypálen.⁸⁵

Na zasedání kapituly, která se konala dne 14. února roku 1240 v Praze, byli přítomni delegáti ze sousedních provincií z Uherska, Rakouska a Saska.⁸⁶ Mimo jiné zde byly řešeny požadavky Anežky

---

⁸³ *Henricus II. Fratres Minores in Wratislaviam advocat et ecclesiam s. Jacobi Apostoli de novo erectam et locum pro monasterio illis donat*, in: BARAN 1954, 21.

⁸⁴ *Provincia Poloniae et Bohemiae, 1us minister provincialis fr Joannes Lombardus cognomento Plankhart. Conventum Pragae s Jacobi suscepit quem illo tempore sororis Agnetis frater rex Venceslaus aedificavit in eoque capitulum calebravit in f. s Jacobi Apostoli /25 VII/.* Kronika Fürstenhaina, in: KŁOCZOWSKI 1982, 451. V Praze byly dokonce založeny dva minoritské kostely. Jeden byl zasvěcen sv. Jakubovi, druhý sv. Františku.

⁸⁵ BARAN 1954, 22. Kromě vratislavského minoritského kláštera byly do roku 1242 součástí česko-polské minoritské provincie kláštery v Krakově, Inowrocławu a Toruni. Zřejmě k nim náležel také minoritský konvent ve Zhořelci, in: BARAN 1954, 26.

⁸⁶ BARAN 1954, 81.

Přemyslovny, které se týkaly především stupně chudoby, jaký musí pražské klarisky dodržovat.

Česko-polská minoritská provincie byla v roce 1242 při zasedání provinciální kapituly v Praze rozdělena na dvě části – na kustodii českou se sídlem v Praze a kustodii polskou s centrem ve Vratislavi. Toto rozdělení trvalo do roku 1255.⁸⁷ Do česko-polské provincie náležely také západoslezské kláštery ve Zlotoryji a Kladsku. Do těchto měst byli minorité uvedeni v průběhu čtyřicátých let 13. století.⁸⁸ Na provinciální kapitule konané v roce 1248 ve Zhořelci byl do česko-polské provincie přijat konvent v Opolí.⁸⁹ Ve druhé polovině čtyřicátých let 13. století byly vedle opolského konventu založeny minoritské kláštery ve Lwówku a Sвідnici.⁹⁰ V padesátých letech 13. století pak byly založeny minoritské konventy v Hlohově, Nise, Vladislavi a Bytomi.⁹¹ Ukazuje se, že k výraznému rozvoji slezských minoritských konventů došlo zejména v průběhu čtyřicátých a padesátých let 13. století.

O založení minoritských klášterů se kromě Kroniky Fürstenhaina dozvídáme především ze sekundárních pramenů, které jen částečně ozřejmují bližší okolnosti fundací. Nezachovaly se fundační listiny, které by se přímo týkaly právního postavení minoritských klášterů. Prameny pocházející z konce 13. nebo počátku 14. století hovoří již o zformovaném minoritském konventu.

V důsledku narůstání počtu minoritských klášterů byly prvotní kustodie rozčleněny novým způsobem. Okolo poloviny 13. století tak došlo v rámci česko-polské provincie k rozdělení minoritských klášterů do nově vzniklých kustodií. V rámci Slezska a Horní Lužice byly zformovány celkem tři kustodie – vratislavská (poprvé zmíněna v roce 1255), zlotoryjská (poprvé zmíněna v roce 1260)⁹² a opolská (poprvé zmíněna v roce 1260).

---

⁸⁷ Generální kapitulu vedl generál minoritského řádu Haymon (1240–1244), provinciálem byl tehdy zvolen Raimund (1242–1247), in: BARAN 1954, 26.

⁸⁸ BARAN 1954, 27.

⁸⁹ *um capitulum in Gerlitz in f. Nativitatis B M V /8 IX/, ubi recepit conventum Corcinensem et Opoliensem iterato quia antea dimissus era*, Kronika Fürstenhaina, in: KŁOCZOWSKI 1982, 451.

⁹⁰ WAŚ 2000, 80.

⁹¹ *in eodem capitulo domus in Nyssa recipitur, um capitulum ejus Iglaviae, ubi domus in Bythom recipitur a. 1258*, Kronika Fürstenhaina, in: KŁOCZOWSKI 1982, 451.

⁹² Zlotoryjská kustodie zastoupila dřívější kustodii budyšínskou.

V roce 1260 byla na generální kapitule konané v Narbonne schválena tzv. *Narbonská statuta*. Generální kapitula tehdy odsouhlasila přiřazení vratislavské a zlotoryjské kustodie, které byly do té doby součástí česko-polské provincie k provincii saské. Výsledkem reorganizace byl současně zánik budyšínské kustodie. Do té doby založené hornolužické kláštery vytvořily současně se slezskými kláštery kustodii zlotoryjskou (*custodia Aurei Montis*).⁹³

Při zařazení minoritských klášterů v rámci jednotlivých provincií sehrál důležitou úlohu generál řádu sv. Bonaventura (1254–1274), díky kterému bylo území, na kterém se nacházely minoritské konventy, rozčleněno celkem do třiceti čtyř provincií.⁹⁴ Minoritské kustodie byly obecně proměnlivé, jejich hranice i počet konventů se měnil, zatímco vymezení provincií bylo trvalejší. Z příkazu sv. Bonaventury přišel na území česko-polské provincie komisař a vizitátor minoritského řádu generál Alan. Na základě jeho hodnocení byla v roce 1268 na generální kapitule v Pise česko-polská provincie zbavena dvou kustodií. Moravská kustodie se stala součástí kustodie rakouské a budyšínská kustodie se stala součástí provincie saské. Navíc, česko-polské provincii byl odebrán hlas na generální kapitule a právo výběru provinciála. Po odloučení vratislavské a zlotoryjské kustodie v letech 1262–1272 zůstaly nadále součástí česko-polské provincie pouze minoritské kláštery opolské kustodie,⁹⁵ v níž se nacházely minoritské konventy v Opolí, Vladislavi, Bytomi a Horním Hlohově.

V literatuře týkající se sledované problematiky dlouho přetrvával názor, že k oddělení vratislavské a zlotoryjské kustodie a jejich přiřazení k saské provincii došlo v důsledku národnostního složení minoritů. Minorité v odloučených kláštrech byli v převážné většině Němci. Uvádí se, že právě minorité těchto konventů toužili po připojení k provincii saské. Pozdější výzkumy doložily, že tyto prezentované názory byly ovlivněny nacionálním charakterem literatury.⁹⁶

---

⁹³ WAŚ 2000, 36.

⁹⁴ BARAN 1954, 27.

⁹⁵ BARAN 1954, 91.

⁹⁶ Blíže se národnostnímu složení jednotlivých konventů věnuje: Czesław Cezar Baran: *Sprawy narodowościowe u franciszkanów ślaskich w XIII w.*, viz: BARAN: 1954.

Literatura dále uvádí, že odloučení minoritských konventů od původní česko-polské provincie k provincii saské souviselo s konflikty, které panovaly mezi slezskými knížaty a církví. Vratislavští biskupové vlastnili ohromné majetky, což vzbuzovalo značnou nevoli a také nároky například u knížete Boleslava I. Rogatki, který se ostře postavil proti biskupu Tomáši I. (†1268).⁹⁷ Historické prameny hovoří o tom, že dne 2. ledna roku 1258 se slezský kníže Boleslav Rogatka nakonec rozhodl ke smíru s biskupem Tomášem I. právě v minoritském klášteře ve Zlotoryji.⁹⁸

Dalším sporem byl konflikt vedený mezi vratislavským knížetem Jindřichem IV. a biskupem Tomášem II. v letech 1285–1287. Prameny v této souvislosti hovoří o důsledné loajalitě minoritů k vratislavskému knížeti. V listině určené hnězdenskému arcibiskupu Jakubovi z roku 1285 žádá vratislavský biskup Tomáš II. exkomunikaci knížete Jindřicha IV. Listina byla určena jmenovitě pro svídnické minority. Následně na něj reagovala vratislavská minoritská kapitula dopisem určeným generální kapitule zasedající v Miláně. Arcibiskup obžaloval celkem osm klášterů, které byly v rámci vnitřních reforem řádu přičleněny k saské minoritské provincii. V listině biskupa Tomáše II. z roku 1287 je zmíněno, že největší věrnost knížeti Jindřichu IV. zachovaly minoritské konventy ve Vratislavi, Svídnici, Břehu a Nise. Loajalita mezi minority a slezskými knížaty byla živá nejen v průběhu 13. století, ale i v následujících stoletích.⁹⁹

V průběhu 13. a 14. století měli minorité značný vliv na slezských knížecích dvorech. Slezské minoritské kláštery sehrávaly nejen náboženskou a společenskou roli, ale měly rovněž politický význam. V období církevně-politických sporů se minorité většinou klonili na stranu knížete. Tímto způsobem se zřejmě chtěli odvděčit knížatům za jejich morální a materiální podporu, které se jim od nich dostávalo.¹⁰⁰ V mnoha případech byli minorité svázáni spíše s knížetem, nežli s biskupem.¹⁰¹ Přestože biskup schvaloval založení minoritského řádu.

Nejstarší seznam, který důkladně zaznamenává soupis kustodií a v nich se nacházejících slezských minoritských klášterů pochází z konce

---

⁹⁷ BARAN 1954, 84.

⁹⁸ BARAN 1954, 86.

⁹⁹ WAŚ 2000, 88.

¹⁰⁰ BARAN 1954, 41; KANTAK 1937, 59. Například Lektor Herman, minorita z Vratislavi byl hlavním poradcem Jindřicha IV. ve válce s biskupem Tomášem II. a jeho poslancem pro Římskou kurii.

¹⁰¹ BARAN 1954, 39; SILNICKI 1938, 342.

13. století a počátku 14. století. Na základě tohoto seznamu víme, že součástí česko-polské provincie existovalo sedm kustodií. Mezi ně patřila kustodie pražská, královéhradecká, litoměřická, moravská, hnězdenská, krakovská a opolská. Výsledkem změn provedených v organizační struktuře minoritského řádu ve druhé polovině 13. století bylo, že kláštery vratislavské a zlotoryjské kustodie byly přičleněny k provincii saské. Minoritské konventy, které byly součástí opolské kustodie, zůstaly natrvalo součástí česko-polské provincie.¹⁰²

Do konce 13. století zahrnovala vratislavská kustodie minoritské konventy ve Vratislavi, Svídnici, Slezské Středě, Nise, Námyslově, Břehu, Ziebicích a Střelíně. Konventy v Námyslově a Břehu byly založeny v osmdesátých letech 13. století. U konventů založených ve Slezské Středě, Ziebicích a Střelíně je nedostatek písemných pramenů ze 13. století. Dochované prameny týkající se Ziebic a Střelínu pocházejí teprve až ze 14. století, konkrétně z let 1307 a 1318. Nejde ovšem o data příchodu minoritů do těchto měst. S největší pravděpodobností byly tyto konventy založeny již před koncem 13. století.¹⁰³

Do zlotoryjské kustodie náležely kláštery ve Zlotoryji, Lubaniu, Lwówku, Lehnici, Zaháni, Krosnie, Zarach a Lubawie, Zhořelci, Budyšíně a Žitavě. Minoritské konventy v Krosnie, Lubaniu a Lubawie byly založeny v průběhu sedmdesátých let 13. století. V osmdesátých letech 13. století pak byly založeny konventy v Zaháni a Zarách. Před rokem 1294 je potvrzena existence minoritského konventu v Lehnici.¹⁰⁴ Minoritský klášter v Hlohově patřil ke hnězdenské kustodii.¹⁰⁵ Minoritský klášter v Kladsku byl součástí královéhradecké kustodie. Součástí opolské kustodie byly konventy v Opolí, Vladislavi, Bytomi a Horním Hlohově, který byl přijat na zasedání kapituly konané v roce 1264. Především v Opolsku mělo fungování minoritských klášterů vliv na nepřetržitou sounáležitost opolské kustodie k česko-polské provincii po celý středověk.¹⁰⁶

---

¹⁰² BARAN 1954, 27.

¹⁰³ WAŚ 2000, 53.

¹⁰⁴ *Custodia Wratislaviensis habet locum de Wratislaviam locum Sivenes, locum Stralin, locum de Novi Fori, locum Nisze, locum Nanslaviae, locum Munstiben, locum de Brega, Custodia Aurei Montis habet locum de Goldenberch, locum Lewenberch, locum Legensi, locum de Goriis, locum Luban, locum Agani, locum Budesyn, locum Tracve, locum Ytaviae, locum Saroviae*, in: BARAN 1954, 28.

¹⁰⁵ *Custodia Opoliensis habet locum de Opol, locum Vladislavici, locum Glogovie, et locum Boton*, in: BARAN 1954, 27.

¹⁰⁶ WAŚ 2000, 75.

Za fundátory slezských minoritských klášterů jsou považováni členové dynastie Piastovců. Dokonce i v případě, kdy chybí jakýkoli písemný pramen, který by potvrdzoval jméno fundátora. Historie minoritského řádu hovoří o četných a hlubokých svazcích slezských Piastovců s minority po celou dobu 13. století. K významným fundacím Jindřicha II. Zbožného náležel kromě kostela vratislavských minoritů taktéž kostel minoritů v malopolském Krakově.¹⁰⁷ Tento kostel si posléze zvolil Boleslav Stydlivý jako rodové mauzoleum.

V průběhu 13. století se na území Slezska a Horní Lužice setkáváme s minoritskými konventy v následujícím pořadí: Vratislav (1236), Zlotoryje (před 1242), Zhořelec (1243), Budyšín (1248), Svídnice (1245–1249), Kladsko (1247–1251), Opolí (1248), Slezská Středa (1253), Hlohov (1247–1250), Nisa (1255–1257), Vladislav (1257), Bytom (1258), Lehnice (1255–1260), Lwówek (1260), Horní Hlohov (1260), Břeh nad Odrou (1272), Krosno nad Odrou (1272), Lubaň (1273), Zaháň (1284), Námyslov (1284), Ziebice (okolo 1300).

V průběhu 13. století bylo ve Slezsku postaveno 21 minoritských klášterů.

Přestože dochované prameny neuvádějí přesné počty řeholníků v jednotlivých klášterech, předpokládá se, že jejich počet musel být značný. Je odhadováno, že počet řeholníků pobývajících v klášterech v průběhu 13. století čítal deset až dvacet členů. V případě vratislavského konventu byl počet jeho členů zřejmě mnohem vyšší, zatímco u některých menších konventů byl počet řeholníků nižší. Odhaduje se, že v minoritských klášterech bylo v té době přítomno celkem dvě stě až čtyři sta řeholníků. V porovnání s dominikány se počet minoritů odhaduje mnohem vyšší.¹⁰⁸ Množství řeholníků přítomných v oblasti Slezska nelze ovšem porovnávat s počty řeholníků v západní Evropě.

Následující řádky jsou věnovány historii a vnitřní organizační struktuře dominikánského řádu. Obdobně jako v případě minoritského řádu bude i zde sledována v chronologickém sledu topografie slezských dominikánských klášterů a jejich vznik.

¹⁰⁷ K minoritskému kostelu v Krakově např: SKIBIŃSKI 1974; SKIBIŃSKI 1977.

¹⁰⁸ BARAN 1954, 73–74.

Z literatury věnující se historii dominikánů nebo stavebním dějinám dominikánských kostelů lze v této souvislosti připomenout práci Leonarda Lepsyho¹⁰⁹ *Studja nad kulturą i sztuką w kościele OO. Dominikanów w Krakowie* z roku 1926. Leonard Lepszy společně se Stanislawem Tomkowiczem¹¹⁰ publikovali v témže roce článek *Zabytki sztuki w Polsce. Kościół i klasztor OO. Dominikanów w Krakowie*.

Ke stěžejním dílům věnujícím se historii dominikánského řádu v Posku, respektive Slezsku je systematický vědecký výzkum Jerzyho Kłoczowskiho,¹¹¹ který v roce 1956 vydal knihu *Dominikanie Polscy na Śląsku w XIII–XIV wieku*. Ve stejném roce byla publikována práce V. J. Koudelky¹¹² *Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz im Mittelalter II. Die Männer- und Frauenklöster*.

V roce 1973 byly otištěny tři studie. Autorem první z nich *Powstanie i działalność inkwizycji dominikańskiej na Śląsku w XIV wieku* je Zygmunt Mazur.¹¹³ Další stať nazvanou *Początki zakonu dominikańskiego w Polsce* napsal Paweł Kielar.¹¹⁴ A konečně Krystyna Zawadzka¹¹⁵ je autorkou příspěvku *Ze źródeł i stanu badań dotyczących dawnych klasztornych bibliotek dominikanów w polskich prowincjach*.

Z roku 1975 pak pochází nepublikovaná disertační práce Václava Štěpána¹¹⁶ *Dějiny dominikánského kláštera a kostela sv. Václava v Opavě*. V témže roce vydává Jerzy Kłoczowski¹¹⁷ knihu *Studia nad historia dominikanów w Polsce 1222–1972*. V roce 1981 publikuje tentýž autor¹¹⁸ článek *Dominicans of the Polish Province in the Middle Ages*, který je součástí sborníku *The Christian Community of medieval Poland*.

Dariusz A. Dekański¹¹⁹ v roce 1999 vydává knihu *Początki zakonu dominikanów prowincji polsko-czeskiej. Pokolenie św. Jacka w Zakonie*. Tomáš Černušák, Augustin Prokop a Damián Němec¹²⁰ jsou editory

---

¹⁰⁹ LEPSZY 1926, 97–116.

¹¹⁰ LEPSZY/TOMKOWICZ 1926, 164–172.

¹¹¹ KŁOCZOWSKI 1956.

¹¹² KOUDELKA 1956.

¹¹³ MAZUR 1973, 181–191.

¹¹⁴ KIELAR 1973, 17–102.

¹¹⁵ ZAWADZKA 1973, 213–228.

¹¹⁶ ŠTĚPÁN 1975.

¹¹⁷ KŁOCZOWSKI 1975.

¹¹⁸ KŁOCZOWSKI 1981, 73–118.

¹¹⁹ DEKAŃSKI 1999.

¹²⁰ ČERNUŠÁK/PROKOP/NĚMEC 2001.

sborníku *Historie Dominikánů v českých zemích*, který byl vydán u příležitosti 700. výročí založení české dominikánské provincie. Součástí sborníku je studie Tomáše Černušáka¹²¹ *Příchod a rozšíření dominikánů v českých zemích*.

Jerzy Kłoczowski a Jan Andrzej Spież¹²² jsou editory sborníku zaměřeného na dějiny dominikánského řádu nazvaný *Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku, Studia nad historią dominikanów w Polsce*, který byl vydán v roce 2002. Součástí tohoto rozsáhlého díla jsou studie Balázse Zágorhidiho Czigányho¹²³ *Les couvents de la province dominicaine hongroise au XIIIème siècle*; Dariusze Aleksandera Dekańskiego¹²⁴ *Dominikanie polscy wobec zajęcia przez Krzyżaków Pomorza Gdańskiego w latach 1308–1309*; Štěpána Martina Filipa a Radima Tomáše Černušáka¹²⁵ *Master Nicolaus Biceps OP and the relations between the dominican Studium Generale of St. Clement in Prague and the Prague University*; Henryka Frose¹²⁶ *O nowe wydanie De vita et miraculis Sancti Iachonis – głos w dyskusji*; Grzegorze Głucha¹²⁷ *Dominikańscy spowiednicy i kaznodzieje Jogiellonów*; Kazimierza Jasińskiego¹²⁸ *Dominikańskie pochówki Piastów*; Jana Kopieca¹²⁹ *Kamień Śląski – kolebka św. Jacka*; Jerzyho Kłoczowskiego¹³⁰ *Dominikanie w środkowo-wschodniej Europie i ich kultura intelektualna oraz pastoralna w wiekach średnich*; B. Jerzyho Koroleca¹³¹ *Studium generalne dominikanów klasztoru Świętej Trójcy w Krakowie*; Waleryho Koszewierskiego¹³² *Mikołaj Cingulatoris – dominikanin lwowski z połowy XV wieku*; Marii Kowalczyk¹³³ *Dysputa teologiczna u dominikanów w Warce w roku 1468 a Starania kardynała Zbigniewa Oleśnickiego o kanonizację św. Jacka Odrowąża*;¹³⁴ Gerarda Labudy¹³⁵ *Nowe spojrzenia na źródła dotyczące dziejów dominikanów w Polsce XIII–XIV wieku. Lektor Stanisław i jego żywot św.*

---

¹²¹ ČERNUŠÁK 2001.

¹²² KŁOCZOWSKI/SPIEŻ 2002.

¹²³ CZIGÁNY 2002, 285–292.

¹²⁴ DEKAŃSKI 2002, 259–270.

¹²⁵ FILIP/ČERNUŠÁK 2002, 187–197.

¹²⁶ FROS 2002, 61–64.

¹²⁷ GŁUCH 2002, 239–258.

¹²⁸ JASIŃSKI 2002, 219–237.

¹²⁹ KOPIEC 2002, 39–44.

¹³⁰ KŁOCZOWSKI 2002, 153–172.

¹³¹ KOROLEC 2002, 173–186.

¹³² KOSZEWIERSKI 2002, 271–283.

¹³³ KOWALCZYK 2002, 213–215.

¹³⁴ KOWALCZYK 2002, 65–72.

¹³⁵ LABUDA 2002, 45–59.

Jacka; Anne Reltgen-Tallon¹³⁶ *Les provinces d'Europe centrale et orientale dans l'historiographie dominicaine du Moyen Age*; Jana Andrzej Spieża¹³⁷ *Średniowieczne świadectwa życia i kultu błogosławionego Czesława*; Simona Tugwella¹³⁸ *St. Dominic and the intellectual side of Dominican life*; André Vauches¹³⁹ *Prophéties relatives aux origines de l'ordre dominicain au XIIIème siècle*; Thomase Wünsche¹⁴⁰ *Mittelalterliche Bibelexegese am Beispiel der Predigten des Peregrinus von Oppeln* a konečně Jerzyho Wyrozumskiego¹⁴¹ *Kraków u początku działalności dominikanów w Polsce*.

V roce 2004 publikuje Gabriel Hunčaga¹⁴² článek *Rehoľa bratov kazateľov*. Ve stejném roce vydává Marcin Szyma¹⁴³ zásadní monografii, věnující se dominikánskému kostelu v Krakově, nazvanou *Kościół i klasztor dominikanów w Krakowie. Architektura zespołu klasztorowego do lat dwudziestych XIV wieku*. K monografickým zpracování dějin ratibořských dominikánek se řadí práce Piotra Stefaniaka¹⁴⁴ *Dzieje dominikanek raciborskich. Studia nad jubileusz 700-lecia fundacji klasztoru Świętego Ducha w Raciborzu i 800-lecia założenia mniszek Zakonu Kaznodziejskiego*, vydaná v roce 2006 a dílo téhož autora¹⁴⁵ *Dzieje Mniszek dominikańskich w krajach słowiańskich*, vydané v roce 2007. Z posledních studií věnujících se dějinám dominikánského řádu sledované oblasti je souhrnné dílo Jerzyho Kłoczowskiego¹⁴⁶ *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu i Rzeczypospolitej obojga (wielu) narodów*, které bylo publikováno v roce 2008.

Síť dominikánských konventů byla systematicky rozmístěna po celé křesťanské Evropě již od dvacátých let 13. století. Dominikánské klášterní kostely se nacházely v nejvýznamnějších městech středověkého Slezska. Časové vymezení problematiky středověkých dominikánských konventů ve Slezsku se soustřeďuje na období od příchodu dominikánů do Slezska ve 20. letech 13. století do období 1415–1417, kdy se slezské kláštery oddělily od polské dominikánské provincie. Polská dominikánská provincie byla

---

¹³⁶ RELTGEN-TALLON 2002, 73–86.

¹³⁷ SPIEŻ 2002, 87–108.

¹³⁸ TUGWELL 2002, 111–125.

¹³⁹ VAUCHES 2002, 127–137.

¹⁴⁰ WÜNSCH 2002, 199–212.

¹⁴¹ WYROZUMSKI 2002, 17–24.

¹⁴² HUNČAGA 2004, 42.

¹⁴³ SZYMA 2004.

¹⁴⁴ STEFANIAK 2006.

¹⁴⁵ STEFANIAK 2007.

¹⁴⁶ KŁOCZOWSKI 2008.

jednou z prvních dvanácti založených řádových provincií. Do počátků 14. století byla zároveň jedinou slovanskou provincií, která v sobě zahrnovala území Polska, Pomoří, Pruska, ale také Čech a Moravy. Síť dominikánských konventů v polské dominikánské provincii byla v zásadních liniích utvořena již v polovině 13. století.

Dominikánské konventy byly zakládány na rozlehlém území. V rámci vnitřní organizační struktury řádu byla jednotlivá území včleněna do provincií. V čele každé dominikánské provincie stál vikář, kterého do funkce jmenovala generální kapitula. Představení se scházeli na provinciálních kapitulách. Na generálních kapitulách zasedali představitelé provincií podle pořadí, kdy byly jednotlivé provincie založeny. Rozhodující úlohu při zakládání dominikánských klášterů na území dané provincie měla řádová ustanovení, schválená na provinciálních kapitulách. Provinciálové byli oprávněni podniknout založení nového dominikánského kláštera. Provinciál měl sice právo, ovšem ne povinnost, zřídit v daném místě dominikánský konvent.¹⁴⁷

Počátečním krokem ze strany dominikánského řádu bylo vyslání skupinky dominikánů do zvoleného města. Dominikáni se tak měli nejprve obeznámit s prostředím, ve kterém měl být založen nový dominikánský konvent. Na základě vyhodnocení podmínek pak generální kapitula akceptovala nové místo (*locus fuit receptus*). Jednotlivá místa byla pečlivě vybírána. Vedení dominikánského řádu mohlo souhlasit s novou fundací teprve poté, když bylo jisté, že plánovanému konventu budou zaručeny podmínky, odpovídající církevně-právním požadavkům dominikánského řádu. Tyto podmínky musel potvrdit biskup diecéze, v níž byli dominikáni usídleni. Pokud vyhovovaly požadavky, následovalo schválení zvoleného místa pro dominikánský klášter provinciální a následně generální kapitulou. Od roku 1298 pak zvolená místa pro nový konvent anebo přenesení konventu na jiné místo bylo realizováno se souhlasem papeže. Po těchto souhlasech mohl být vytvořen dominikánský konvent, jehož řeholníky vybrala provinciální kapitula.

V rámci požadovaných podmínek šlo zaprvé o zabezpečení ubytování pro dominikány v počáteční fázi. Dominikáni dále museli získat oprávnění vykonávat kazatelskou činnost. Pro život a činnost konventu byl

---

¹⁴⁷ KŁOCZOWSKI 1956, 41sqq.

příznačný apoštolát řídící se heslem *verbo et exemplo*. Dominikáni museli rovněž získat biskupský souhlas s vlastnictvím kostela, v němž mohli kázat. Nezbytnou podmínkou pro utvoření dominikánského konventu bylo vlastnictví místa (*locum*), na kterém mohli postavit vlastní klášterní komplex. Než byla stavba kláštera ukončena, pobývali řeholníci v provizorním obydlí. Nejprve byly vypracovány projekty pro stavbu kláštera a kostela a poté následovala samotná realizace stavby, která probíhala v několika stavebních etapách. Při stavbě klášterních kostelů se dbalo především na to, aby architektonická podoba nejlépe vyhovovala podmínkám auditoria.¹⁴⁸

Politika dominikánského řádu směřovala v počátečním období k vytvoření konventů, které měly sloužit jako vzory. Primárně šlo spíše o vytvoření husté sítě dominikánských konventů, nežli o vlastní dominikánské kostely. Po příchodu do města využívali dominikáni v některých případech pro svá kázání již stávající farní kostely. Pro svou kazatelskou činnost dominikáni nejprve využívali jakéhokoliv shromaždiště věřících. Nicméně církve všeobecně nesouhlasila s tím, aby ve farních kostelech kázali dominikáni. To mělo za následek, že si od čtyřicátých let 13. století dominikáni začali v převážné míře stavět vlastní dominikánské klášterní komplexy. Vlastní kostel potřebovali především proto, aby v něm mohli vykonávat bohoslužbu – *officium divinum*.

K zásadním myšlenkám dominikánského řádu patřila otázka náboženské svobody a zejména osvobození se od finančních závazků farních kostelů. U dominikánského řádu lze pozorovat postupný vzrůst hospodářské aktivity klášterů ve smyslu nabývání stále větších majetkových prostředků. Změny souvisely jednak s přeměnami vnitřní struktury dominikánského řádu, ale také s hospodářským a společenským rozvojem konkrétní oblasti. Další podmínkou uvedení dominikánů do města bylo právo neomezeně přijímat dary. Dominikáni získávali prostředky z darů věřících v různé formě. Postupem času docházelo ke stále vzrůstající roli peněz.¹⁴⁹

Ještě před založením nového konventu musel fundátor dominikánům potvrdit materiální prostředky. Fundátorem dominikánského

---

¹⁴⁸ KŁOCZOWSKI 1956, 41sqq.

¹⁴⁹ KŁOCZOWSKI 1956, 41sqq.

konventu mohl být biskup nebo jiný duchovní, ale stejně tak i světská osoba. Na založení dominikánského konventu se mohlo podílet rovněž více fundátorů. Podpora dominikánského řádu panovníky byla obecně příznačná pro celé křesťanství 13. století.¹⁵⁰ Založení nového konventu bylo záležitostí vlastní organizace řádu. Přestože se dominikáni museli řídit řádovými předpisy, byli současně poddáni místním panovníkům. K požadovaným podmínkám založení nového dominikánského konventu patřilo právo pohřbívat zemřelé na hřbitově situovaném v blízkosti kostela. Nešlo pouze o zemřelé řeholníky, ale také světské osoby, které se domáhaly pohřbu v dominikánském kostele.

Na zasedání dominikánské kapituly v Paříži v roce 1225 bylo rozhodnuto, že bude do Prahy, Vratislavi, Kamienia, Gdaňska, Plocka a Sandomeře vyslána skupina dominikánů. V nejbližších letech došlo ve všech těchto městech k založení dominikánských konventů.

Polská dominikánská provincie byla schválena v roce 1228 a jejím provinciálem byl zvolen Gerard z Vratislavi. Prvním dominikánským klášterním kostelem založeným na území Slezska byl konvent ve Vratislavi. Poté byl založen dominikánský konvent v Ratiboři. V rámci polské dominikánské provincie byly v průběhu třicátých a čtyřicátých let 13. století utvořeny následující dominikánské kláštery. Na Moravě byly založeny kostely v Brně a Olomouci. V Polsku šlo o konventy v Sieradzu, Poznani, Brzesciu Kujawském a dále kláštery v Chelmu a Elblagu. V následujících padesáti letech dochází k utvoření dalších dominikánských konventů v Čechách, na Moravě, ve Slezsku, v Malopolsku, ve Velkopolsku, v Kujavech, Lužici, Sieradzsku, na Mazovsku, Pomoří a v Prusku. V první polovině 13. století byla v polské dominikánské provincii vytvořena síť klášterních komplexů, které se nacházely na území všech stávajících diecézí. Obdobně jako minoritské kláštery byly rovněž Dominikánské kláštery zakládány v nejvýznamnějších městech Čech a Moravy a Polska.¹⁵¹

V průběhu 13. století bylo ve Slezsku založeno 12 dominikánských konventů.

---

¹⁵⁰ KŁOCZOWSKI 1956, 41sqq.

¹⁵¹ KŁOCZOWSKI 1956, 41sqq.

Již od sedmdesátých let 13. století došlo k rozšiřování polské dominikánské provincie. Generální kapitula dominikánského řádu proto rozhodla rozdělit toto území na menší okruhy, které odpovídaly daným politickým a geografickým okresům. Jejich bližší rozdělení známe teprve z pramenů pocházejících z druhé poloviny 14. století. Víme, že polská dominikánská provincie byla rozdělena celkem do devíti tzv. kontrat (*contrata*) zahrnující kontratu krakovskou (malopolskou), velkopolskou, kujavskou, mazovskou, ruskou, pruskou, kaszubskou, slezskou a opolskou. Poslední dvě zmíněné kontraty jsou pro sledovanou problematiku stěžejní a především jim bude v další části práce věnována pozornost.

Na rozčlenění dominikánských konventů polské dominikánské provincie do slezské a opolské kontraty mělo vliv územní rozdělení Slezska na část Dolního Slezska (Slezska) a Horního Slezska (Opolska). V porovnání se zařazením dominikánských konventů do provincií nebylo rozdělení do kontrat trvalé. Při rozmístění jednotlivých dominikánských konventů byl kladen důraz na to, aby jejich rozmístění obsáhlo rozlehlé území.¹⁵²

V souvislosti s vnitřní reorganizací dominikánského řádu a v důsledku rozšíření počtu provincií z původních dvanácti na osmnáct došlo v roce 1301 k rozdělení původní polské dominikánské provincie na provincii českou a polskou. Počet dominikánských klášterů v polské provincii byl oproti sousedním provinciím mnohem menší.

O průběhu fundace dominikánských klášterů v průběhu 13. a 14. století se dochovalo jen málo písemných pramenů. Proto nelze zcela přesně objasnit jejich vývoj. Při výzkumech orientovaných na fundace je nutné počítat s tím, že mezi pramenným materiálem a fyzickou stavbou kláštera existovaly v některých případech dosti značné časové úseky. Ojedinele se dochovaly fundační dokumenty nebo nadace týkající se některých dominikánských klášterů, avšak doba vystavení fundačních dokumentů se obvykle nekryje se samotnou právní fundací. Odpovědné dokumenty bývaly sepsány až s několikaletým opožděním. Nedostatek písemných pramenů ze zasedání polské provinciální kapituly v průběhu 13. a 14. století znemožňuje ustanovit přesné okolnosti týkající se založení slezských dominikánských klášterů.¹⁵³

---

¹⁵² KŁOCZOWSKI 1956, 41sqq.

¹⁵³ KŁOCZOWSKI 1956, 41sqq.

Z celkového počtu patnácti slezských dominikánských konventů fundovali dva kláštery vratislavští biskupové a dva z nich byly společnou fundací biskupa a knížete. V jednom případě se setkáváme s fundací rytířského rodu. Deset dominikánských klášterních kostelů ve Slezsku fundovaly slezská knížata z rodu Piastovců, která ve všech případech vytvořila dominikánům příznivé materiální podmínky pro jejich existenci.

Na počátku 14. století sesbíral Bernard Guidonis dostupné materiály týkající se založených dominikánských konventů na území polské dominikánské provincie. Bernard Guidonis zaznamenal seznam jednotlivých konventů podle toho, v jakém pořadí zasedali převorové na provinciální kapitule v roce 1303. Tento seznam je jediným pramenem, který uvádí pořadí a hierarchii jednotlivých klášterů polské provincie a současně je jediným úplným soupisem dominikánských klášterů, založených ve 13. století. Porovnání Bernardova seznamu s dochovanými prameny ze 13. století potvrzuje jeho věrohodnost.

Pro nedostatek zápisů z generálních kapitul lze počet konventů a jejich bližších fundačních okolností objasnit pouze ve větší nebo menší časové relaci a určit *terminus ante quem* a *terminus post quem*. V seznamu ovšem chybí bližší podrobnosti, týkající se konkrétních fundací. Chceme-li přiblížit okolnosti a datum založení jednotlivého konventu, je nutné tento seznam konfrontovat s jinými dochovanými prameny.¹⁵⁴

V následujících řádcích se pokusíme vystihnout základní informace týkající se jednotlivých slezských dominikánských konventů. V této části kapitoly bude pozornost věnována především těm klášterům, které se dodnes nedochovaly. U ostatních dominikánských klášterů budou bližší okolnosti založení připomenuty v následujících katalogových heslech.

Bezprostředně po dominikánském konventu v Poznani a Brzesciu Kujawskim se u Bernarda Guidonis nacházejí tři dolnoslezské konventy, a to dominikánský konvent v Ząbkowicích, Hlohově a Boleslavci nad Bobrem. S největší pravděpodobností se na všech těchto třech založeních podílel vratislavský biskup Tomáš I. (†1268)¹⁵⁵ Tyto dominikánské kláštery byly rozmístněny tak, aby měly podporu vratislavského konventu.¹⁵⁶

---

¹⁵⁴ KŁOCZOWSKI 1956, 41sqq.

¹⁵⁵ Důležitou roli při těchto fundacích sehrál taktéž dominikán Šimon z Vratislavi, který v letech 1250–1255 a následně v letech 1260–1264 zastával funkci

Dominikáni, kteří v roce 1303 sídlili v Ząbkowicích (Frankenstein) byli nejprve uvedeni v nedalekém Przyłęku (Frankenberg), kde pobývali ještě v letech 1284–1285. K přenesení dominikánského konventu do Ząbkowic došlo někdy v letech 1285–1303. Předpokládá se, že fundátorem tohoto konventu byl vratislavský kníže Jindřich III. Bílý (†1266).

Do Hlohova uvedl dominikány biskup Tomáš I., který jim věnoval již existující farní kostel sv. Petra. Z dokumentu ze dne 1. ledna roku 1258 víme, že kníže Konrád Hlohovský (†1273/1274) daroval hlohovským dominikánům parcelu pro výstavbu jejich nového kláštera. V případě dominikánského kostela v Hlohově se na fundaci podílel současně biskup a kníže. Zformování konventu v Boleslawieci schválila generální kapitula, která zasedala v roce 1260. Fundátorem byl zřejmě také kníže Konrád Hlohovský. K fundacím slezských Piastovců se řadí dominikánský konvent v Lehnici. Písemná zmínka o lehnickém dominikánském konventu pochází z roku 1277. Předpokládá se však, že dominikáni zde byli uvedeni o několik let dříve.¹⁵⁷

K intenzivnímu nárůstu počtu dominikánských konventů došlo v osmdesátých letech 13. století. Generální kapituly schválily v průběhu let 1286–1290 provinciím celkem jedenáct nových konventů v Čechách a v letech 1291–1296 dalších šest fundací v Polsku.

Slezské konventy byly založeny v následujícím pořadí: Osvětim, Opolí, Lewin a Svídnice. *Terminus post quem* jejich zformování určuje datum 1283 s tím, že osvětimský a opolský konvent byl založen nedlouho po tomto datu. Dominikánský konvent v Lewinu byl založen v prosinci roku 1285 pány rodu Grzymalici z Pogorzeli.¹⁵⁸

Poslední místo v seznamu Bernarda Guidonis zaujímá dominikánský klášter ve Svídnici. Podle nápisu, který se údajně nacházel v dominikánském kostele ve Svídnici, přišli dominikáni do města v roce 1291. Svídnický dominikánský klášter fundoval Boleslav svídnicko-javorský

---

provinciála. Jeho úřad se shoduje s dobou, kdy byly tyto konventy založeny. Před funkcí provinciála vykonával Šimon úřad převora ve vratislavském dominikánském konventu, KŁOCZOWSKI 1956, 41sqq.

¹⁵⁶ KŁOCZOWSKI 1956, 41sqq.

¹⁵⁷ KŁOCZOWSKI 1956, 41sqq.

¹⁵⁸ Grzymalici z Pogorzeli náleželi k nejvýznamnějším šlechtickým rodům Slezska ve 13. a 14. století. Podíleli se na intenzivní kolonizaci slezského území. Sami založili město Lewin. V obdobné roli feudálního pána vystupuje týnecký opat, který fundoval dominikánský klášter v Opatowci, který náležel do správy zdejšího opatství, in: KŁOCZOWSKI 1956, 41sqq.

(†1301). Dominikánské konventy v Osvětimi, Opolí a Krosně nad Odrou jsou zmiňovány v roce 1285. Jejich kláštery však byly utvořeny později, nedlouho po roce 1303.

Poslední středověkou fundací ve Slezsku bylo založení konventu v Břehu nad Odrou lehnicko-břežským knížetem Boleslavem. Ten se prostřednictvím vratislavského biskupa obrátil s prosbou k papeži o povolení založit zdejší klášter. V odpovědi ze dne 23. září roku 1333 papež Jan XXII. (†1334) povolil biskupu Nankerovi (†1341) udělit žádané povolení. Dne 9. ledna roku 1336 vystavil kníže Boleslav zakládací listinu, v níž dominikánům zabezpečuje materiální potřeby. Dne 29. července roku 1336 biskup Nanker na základě papežského a knížecího dokumentu potvrdil představitelům polské dominikánské provincie novou fundaci. První zmínka o převoru dominikánského kostela v Břehu pochází z roku 1342.

Příznačným jevem je založení dominikánských klášterů v blízkosti kastelánských piastovských hradů, jak tomu bylo v případě Vratislavi, Hlohova, Boleslavce, Krosnu, Lehnici, Svídnici, Opolí a Ratiboře.

V rámci polského území byla nejhustější síť dominikánských klášterů ve Slezsku. V rozmezí let 1225–1336 bylo na slezském území založeno celkem třináct mužských dominikánských konventů a dva kláštery dominikánek. Téměř všechny kláštery byly zformovány v průběhu 13. století. Dominikáni tak náleželi k nejpočetněji zastoupeným řádům, které se na území Slezska vyskytovaly v průběhu 13. až 16. století.¹⁵⁹

Na rozvoji řádu se kromě hustoty zalidnění jednotlivých oblastí podílely také geografické a politické podmínky. Založení dominikánských konventů souviselo nejen s vlastní organizační strukturou řádu, ale rovněž bylo závislé na vnějších okolnostech a místních podmínkách.

Na přelomu 15. a 16. století byla polská dominikánská provincie rozdělena do sedmi kontrat. Dominikánské kláštery, které se nacházely na území Slezska, byly součástí jednak *malopolské kontraty*, která zahrnovala konventy založené ve 13. století v Ratiboři, Lublině, Těšíně, Osvětimi a Opolí. Z oblastí Malopolska zde patřily konventy založené v Krakově, Sandoměři (sv. Jakub), Opatowieci, které byly založeny ve 13. století a také konventy založené ve 14. století v Žmigródě, Sandoměři (sv. Marie Magdalena) a Bochnii).

---

¹⁵⁹ KŁOCZOWSKI 1956, 41sqq.

Do Krakova¹⁶⁰ přišli dominikáni v roce 1222. Je známo, že následujícího roku získali do svého vlastnictví již existující farní kostel sv. Trojice. V roce 1225 se krakovský dominikánský konvent stal centrem polské dominikánské provincie. Dominikánský kostel v Krakově si zvolil za své mauzoleum kníže Lešek Černý. Součástí *slezské kontraty* byly dominikánské konventy založené ve 13. století ve Vratislavi, Żąbkowicích, Hlohově, Boleslawieci, Lehnici, Lewině a Svídnici. Dále zde patřily konventy v Krosně a Břehu založené ve 14. století.

Ve Slezsku byly ve 13. století založeny taktéž dva kláštery dominikánek. V letech 1290–1296 byly dominikánky uvedeny do Vratislavi. Jejich fundátorem byl vratislavský kníže Jindřich V. Lehnický. Klášterní kostel dominikánek získal zasvěcení sv. Kateřině. Přestože kníže Jindřich založil vratislavský konvent dominikánek, sám byl pochován ve vratislavském klášterním kostele klarisek. Ani jedna z jeho dcer nevstoupila k vratislavským dominikánkám. Tři ze čtyř jeho dcer vstoupily k vratislavským klariskám, jedna se stala klariskou v Hnězdně. Péči vratislavským dominikánkám věnoval také břežsko-lehnický kníže Boleslav, který dominikánkám věnoval početné nadace a pomáhá se stavbou kostela. V roce 1333 byla ustanovena úmluva mezi vedením polské dominikánské provincie a radou města Vratislavi, na základě které bylo uděleno právo zasahovat vratislavským dominikánkám do vnitřních poměrů kláštera. Především to souviselo s rozhodováním o příjmu nových kandidátek do konventu. Přestože šlo zprvu o fundaci knížecí, podporoval konvent vratislavských dominikánek posléze taktéž vratislavský patriciát. Dominikánky byly dále uvedeny do města Ratiboře. Bližší pozornost tomuto konventu bude věnována v příslušném katalogovém heslu.

Ve Slezsku můžeme pozorovat jistou rivalitu mezi dominikánským a minoritským řádem a jejich podporou zdejšími piastovskými knížaty. Náklonnost opolských knížat k dominikánům je patrná po celou dobu 13. a 14. století. V oblasti Horního Slezska fundovala opolská knížata celkem pět dominikánských klášterů.¹⁶¹

---

¹⁶⁰ Naposledy k dominikánskému kostelu v Krakově: SZYMA 2004.

¹⁶¹ KŁOCZOWSKI 1956, 41sqq.

Na rozvoj mendikantských řeholí ve Slezsku měly vliv společenské, hospodářské a politické podmínky. Mendikantské řehole podporovala piastovská knížata. Důležitou úlohu v rámci podpory mendikantů slezskými knížaty sehrávaly politické důvody. Mendikanti měli velice blízký vztah s nejšířšími kruhy městské společnosti a měli nepochybně nejlepší nástroje interakce v rámci společenství. V případě dominikánského řádu se na území Slezska setkáváme rovněž s fundacemi biskupskými. Dílem vratislavského biskupa je fundace nejvýznamnějšího dominikánského kláštera ve Vratislavi. Vratislavské biskupství náleželo k hnězdenské arcibiskupské diecézi, kde k volbě biskupů docházelo prostřednictvím kapitul. Funkci vratislavských biskupů zastávali v několika případech právě dominikáni. Ani jedna fundace mendikantského kláštera ve Slezsku nebyla fundací měšťanskou. Na západě, zejména v Itálii, zakládaly dominikánské kláštery městské komuny nebo dokonce i jednotlivé měšťanské rodiny. Nedostatek měšťanských fundací ve Slezsku lze vysvětlit především nedostatkem plně rozvinuté městské samosprávy. Tu získávala největší města teprve na konci 13. a počátku 14. století, kdy již měla města větší politickou roli a městské rady nabývaly většího významu i v životě mendikantů.

I když se na založení mendikantských klášterů nepodílelo měšťanstvo, pro usídlení mendikantských řeholí ve Slezsku byl důležitý rozvoj měst, do nichž byli mendikanti uvedeni. Výzkumy prokázaly, že vznik mendikantských řeholí nesouvisí pouze s lokováním měst a německou kolonizací, tak jak to uváděla starší literatura. Proces společensko-hospodářských přeměn ve Slezsku byl v průběhu 13. století jevem značně širším a netýkal se pouze kolonizace slezského území na německém právu. Fundace mendikantů nebyla dílem německých kolonistů, ale především piastovských knížat a biskupů.¹⁶²

V době středověku se na Slezském území nacházelo celkem dvacet minoritských klášterů. V oblasti Dolního Slezska bylo postaveno třináct minoritských klášterů a jeden klášter klarisek. Na počátku 14. století se ve Slezsku nacházelo celkem dvanáct dominikánských klášterů a dva kláštery dominikánek. Z tohoto počtu bylo v oblasti Dolního Slezska založeno sedm dominikánských konventů, zatímco v oblasti Horního Slezska zde bylo situováno celkem pět mužských dominikánských konventů. Jeden konvent

---

¹⁶² KŁOCZOWSKI 1956, 41sqq.

dominikánek se nacházel v oblasti Dolního Slezska, druhý v Horním Slezsku. Sečteme-li počet dominikánských a minoritských konventů v oblasti Slezska vyplyne z toho, že zde existovalo celkem třicet sedm mendikantských klášterů. V Dolním Slezsku se nacházelo celkem dvacet tři a v Horním Slezsku čtrnáct mendikantských klášterů. V oblasti Dolního Slezska docházelo k intenzivnějšímu hospodářskému a společenskému rozvoji a také zde bylo založeno mnohem více měst.¹⁶³

Z této poměrně početné skupiny se dodnes dochovaly stavby, které si více méně zachovaly svou středověkou podobu. Dále jsou to stavby, jejichž jádro, dispozice nebo některé architektonické prvky jsou sice původní, avšak ve větší míře mají stavby podobu novodobou. Existují i takové architektury, které byly v době novověku postaveny nanovo na původním středověkém místě kláštera nebo kostela. Další skupinu tvoří stavby, které se do dnešních dnů in situ vůbec nedochovaly. Z hlediska časového rozmezí je pozornost soustředěna zejména na architektury 13. až poloviny 15. století.

Bližší pozornost je věnována těm stavbám, které si do jisté míry uchovaly svou středověkou podobu. Středověká architektura mendikantských řeholí ve Slezsku je představena prostřednictvím katalogových hesel. Katalog je rozčleněn do dvou částí. Nejprve jsou sledovány minoritské klášterní kostely, poté je pozornost věnována architekturám dominikánského řádu. Pořadí jednotlivých staveb souvisí s dobou uvedení mendikantského řádu do daného města.

---

¹⁶³ KŁOCZOWSKI 1956, 41sqq.

4. 1. VRATISLAV (WROCLAW / BRESLAU)

Minoritský klášterní kostel sv. Jakuba.

Vratislav byla nejvýznamnějším středověkým městem Slezska. Je situována v nížině a protéká jí řeka Odra, která svými přítoky Otawy a Widowy ovlivnila topografickou polohu města. Koryto řeky tvoří několik písčivých meandrů, tzv. výsep. Archeologickými nálezy je doložena existence několika mostů mezi těmito výběžky. K zásadnímu území patřil Tumský ostrov, kde se nacházelo sídlo biskupa a byla zde postavena katedrála sv. Jana Křtitele. Nacházel se zde rovněž hrad vratislavských knížat s kostelem sv. Martina.

Vratislav tvořila křižovatku obchodních cest. Městem procházely významné dopravní a obchodní cesty a to jak ve směru sever – jih, tak i východ – západ. Centrem obchodu se stala levobřežní část Vratislavi, kde se nacházely rozlehlá prostranství určená pro obchod, který se zde čile rozvíjel. Vzniklo zde několik významných tržišť. K nim patřil tzv. Nový trh, který je v listinách označován jako Fórum, Hlavní Náměstí, neboli Rynek a do třetice Solné náměstí. První zmínky o levobřežní Vratislavi pocházejí již z období vlády Jindřicha Bradatého (†1238), který Vratislavi udělil městská práva dle magdeburského vzoru.

Pobřežní pásmo v severní části středověké Vratislavi, linoucí se podél jižního břehu řeky Odry od mostu vedoucího na Pískovou výspu směrem na západ, patřilo ve 13. století piastovským knížatům.¹⁶⁴ Toto území bylo postupně v letech 1236–1257 knížaty darováno třem řádům. Východní část území byla věnována minoritům, kterým Jindřich II. Zbožný (†1241) zde založil klášter s kostelem sv. Jakuba. Po smrti knížete sídlila jeho manželka Anna v knížecí kurii situované západním směrem od kostela minoritů. V roce 1253 kněžna Anna společně se svými syny Jindřichem III. a Vladislavem věnovala západní část knížecího území včetně kostela sv. Matěje křižovníkům s červenou hvězdou. Po smrti kněžny Anny měl být podíl z knížecí kurie rozdělen mezi řád minoritů a křižovníků. V roce 1257 se však situace mění. Kurii, prvně slíbenou křižovníkům a minoritům,

---

¹⁶⁴ Území bylo ohraničené dnešní Szewskou ulicí, náměstím biskupa Nankera a ramenem Odry.

kněžna daruje klariskám, které sem přivádí z Prahy, stejně tak jako před tím řád minoritů a křížovníků s červenou hvězdou. Byl zde tak vytvořen unikátní architektonický komplex několika sdružených mendikantských řádů.¹⁶⁵

Prameny a literatura související s minoritským kostelem ve Vratislavi je poměrně obsáhlá, lze ji proto rozčlenit do několika skupin. Sbírkou pramenů týkajících se slezských minoritských klášterů ve vratislavské a zlotoryjské kustodii byla sestavená Ch. Reischem¹⁶⁶ v knize *Urkundenbuch der Kustodien Goldberg und Breslau*, vydané v roce 1917.

Početná skupina autorů se zajímá především o dějiny kláštera, které jsou zmiňovány na pozadí biografie knížecího páru a jeho fundací. K nejstarším pojednáním o knížeti Jindřichu II. Zbožném patří kniha J. G. Kunische¹⁶⁷ nazvaná *Herzog Heinrich der Zweite von Niederschlesien*, vydaná roku 1834. Dalším významným pramenem je *Vitae Anne ducissae Silesiae* publikovaný M. Semkowiczem¹⁶⁸ v roce 1884.

Vratislavskými minority se zabývají studie soustředěné na historií minoritského řádu. Do této skupiny patří práce K. Kantaka,¹⁶⁹ především jeho dílo *Franciszkanie Polscy*, publikované v roce 1937. Dějinami minoritského klášterního konventu ve Vratislavi se dále zabývá F. G. Silnicki¹⁷⁰ v pojednání *Dzieje i ustrój kościoła na Śląsku*, vydaném v roce 1939. Cz. Baran¹⁷¹ publikuje roku 1954 článek *Sprawy narodowościowe u Franciszkanów ślaskich w XIII w.*, v němž se zmiňuje taktéž o vratislavských minoritech. K recentním historickým studiím, které pojednávají o vratislavských minoritech, patří práce Gabriely Waś¹⁷² publikované v článku *Zakony mendykanckie na Śląsku w średniowieczu z roku 1998* a kniha *Klasztory franciszkańskie w miastach śląskich i górnoślązkich XIII–XVI wieku* vydána v roce 2000.¹⁷³

---

¹⁶⁵ KOZACZEWSKI 1957, 83–90.

¹⁶⁶ REICH 1917, 18, 24, 30.

¹⁶⁷ KUNISCH 1834.

¹⁶⁸ SEMKOWICZ 1884, 544.

¹⁶⁹ KANTAK 1937.

¹⁷⁰ SILNICKI 1939.

¹⁷¹ BARAN 1954.

¹⁷² WAŚ 1998.

¹⁷³ WAŚ 2000.

O založení minoritského klášterního kostela a jeho dějinách nás dále informují historická pojednání o městě Vratislavi. V pozornosti zájmu historiků je především období týkající se existence rané fáze vratislavského minoritského konventu. K důležitým kronikám města náleží *Topographische Chronik von Breslau* od A. K. Menzela¹⁷⁴ z roku 1805 a *Chronik der Stadt Breslau* z roku 1888, jejímž autorem je F. G. A. Weiss.¹⁷⁵

V roce 1900 publikoval Ch. Reisch¹⁷⁶ článek *Kurze Geschichichte der Franziskaner in Breslau*. O dějinách minoritského kostela pojednává také K. Kastner¹⁷⁷ v práci *St. Vinzenzkirche in Breslau* z roku 1928. Historické informace zaznamenané v těchto dílech nebyly dávány do souvislosti s dějinami stavebního vývoje klášterního kostela. Proto také byla podoba minoritského kostela prezentována ve své pozdější architektonické podobě a formální analýzy nebyly spojeny s obdobím první stavební etapy. První uměleckou monografií o minoritském klášterním kostele sv. Jakuba ve Vratislavi je práce E. Waltera¹⁷⁸ nazvaná *Baugeschichte und architektonische Gestaltung der ältesten feststellbaren Grabekirche Herzog Heinrich II von Schlesien*.

Minoritský kostel byl popsán v souvislosti se zpracováním architektonických památek Slezska anebo přímo města Vratislavi. První, kdo se zabýval stavebně historickým vývojem minoritského kostela, byl Hans Lutsch¹⁷⁹ v knize *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien* z roku 1886. V roce 1934 byla vydána kniha *Die Kunstdenkmäler der Provinz Niederschlesien*, jehož autory jsou L. Burgemeister a G. Grundmann.¹⁸⁰ Částečně se o kostele zmiňuje Dagobert Frey¹⁸¹ ve studii *Die Kunst im Mittelalter* publikované v roce 1938. Ve stejném roce se o sledovaném kostele zmiňuje K. Bimler¹⁸² ve studii *Die Zimmermeister der Breslauer Zunft*. V této souvislosti je nutné upozornit na práci Václava Mencla,¹⁸³ který v díle *Česká architektura doby lucemburské* vydaným v roce 1948, jako jeden z mála českých historiků umění věnoval

---

¹⁷⁴ MENZEL 1805.

¹⁷⁵ WEISS 1888.

¹⁷⁶ REISCH 1900.

¹⁷⁷ KASTNER 1928.

¹⁷⁸ WALTER 1941, 59–98.

¹⁷⁹ LUTSCH 1886, 41.

¹⁸⁰ BURGEMEISTER/GRUNDMANN 1934, 215–235, 248–249.

¹⁸¹ FREY 1938.

¹⁸² BIMLER 1939, 4–60.

¹⁸³ MENCL 1948.

pozornost vratislavským kostelům. V roce 1951 bylo vydáno dílo Hanse Tintelnota¹⁸⁴ *Die Mittelalterliche Bukunst Schlesiens*, které pojednává o slezské gotické architektuře. Minoritský kostel sv. Jakuba ve Vratislavi je zde zařazen mezi významné stavby konce 14. století.

O minoritském kostele ve Vratislavi pojednává krátce Z. Świechowski¹⁸⁵ v knize *Architektura na Śląsku do połowy XIII wieku*, která byla vydaná v roce 1955. Hovoří o něm taktéž Marian Kutzner¹⁸⁶ ve stati *Sztuka gotycka 1250–1500. Architektura*, která je součástí knihy *Sztuka Wrocławia*, vydané v roce 1968.

Zmínka o minoritském kostele ve Vratislavi se nachází v kompendiu *Zabytki Dolnego Śląska* z roku 1962, jehož autory jsou Krystyna a Josef Pilchovi. J. Pilch v roce 1978 publikoval nové vydání nazvané *Zabytki architektury Dolnego Śląska*. Naposledy pojednává o kostele minoritů ve Vratislavi Józef Pilch¹⁸⁷ v knize *Zabytki architektury Dolnego Śląska*, vydané v roce 2005. Stručně je o kostele pojednáno v příručce *Dehio-Handbuch der Kunstdenkmäler in Polen, Schlesien*¹⁸⁸ vydané v roce 2005 a její polské verzi *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk*,¹⁸⁹ publikované roku 2006.

Rozsáhlé stavebně-historické a archeologické výzkumy byly v minoritském kostele sv. Jakuba ve Vratislavi vykonány po druhé světové válce. V téměř zničeném kostele byly prováděny archeologické vykopávky a odkryvy, což umožnilo objevit prvky původní architektury ze 13. století, které byly spojené s počátky a prvotní podobou minoritského klášterního kostela. Důkladné výzkumy zde prováděl Tadeusz Kozaczewski. Výsledky zveřejnil ve studiích *Kościół franciszkański św. Jakuba we Wrocławiu w świetle najnowszych badań*¹⁹⁰ a *Kościół św. Jakuba*¹⁹¹ v roce 1957. Další výzkumy poté publikoval v obsáhlejší studii *Pierwotny kościół franciszkanów we Wrocławiu*¹⁹² v roce 1963. O interiéru vratislavského minoritského kostela v době středověku pojednává článek E. Małachowicze¹⁹³ *Faktura i Polichromia architektoniczna średniowiecznych*

---

¹⁸⁴ TINTELNOT 1951, 162, 195.

¹⁸⁵ ŚWIECHOWSKI 1955.

¹⁸⁶ KUTZNER 1968.

¹⁸⁷ PILCH 2006.

¹⁸⁸ DEHIO 2005.

¹⁸⁹ ZABYTKI 2006.

¹⁹⁰ KOZACZEWSKI 1957, 22–23.

¹⁹¹ KOZACZEWSKI 1957, 92–93

¹⁹² KOZACZEWSKI 1963, 199–249, 253–370.

¹⁹³ MAŁACHOWICZ 1965.

wnętrz ceglanych na Śląsku, vydaný v roce 1965. Širším zpracováním architektonicko-historické analýzy kostela se zabývala naposledy Janina Eysymontt ve dvou studiích vypracovaných v 60. letech 20. století – *Kościół św. Wincentego we Wrocławiu*¹⁹⁴ a *Studium historyczno-architektoniczne kościoła św. Jakuba we Wrocławiu*.¹⁹⁵ Shrnující analýzu minoritského klášterního kostela pak publikovala v roce 1971 v článku nazvaném *Gotycka architektura kościoła św. Jakuba we Wrocławiu*.¹⁹⁶ Klášternímu kostelu sv. Jakuba ve Vratislavi věnuje Janina Eysymontt¹⁹⁷ pozornost ve své studii *Architektura pierwszych kościołów franciszkańskich na Śląsku*, publikované ve sborníku *Z dziejów sztuki śląskiej*, vydaném v roce 1978. K posledním výzkumům se řadí práce C. Lasoty a J. Rozpędowskeho¹⁹⁸ *Badania kościoła św. Jakuba we Wrocławiu* z roku 1979 a C. Lasoty¹⁹⁹ *Badania archeologiczno-architektoniczno-konserwatorskie w kościele św. Wincentego we Wrocławiu* z roku 1982.

Početná literatura se věnuje středověkým knížecím náhrobkům, které souvisejí s minoritským klášterním kostelem, jakožto pohřebišťem piatovské dynastie. V roce 1959 publikuje T. Cieński²⁰⁰ článek *Z symboliki ikonograficznej śląskich nagrobków piastowskich*. Následujícího roku byl vydán text P. Skubiszewskieho²⁰¹ *Nagrobek Henryka II we Wrocławiu i problem śląskiej rzeźby nagrobkowej w II połowie XIV wieku*. V roce 1968 vyšly tiskem studie J. Kęblowskieho *Nagrobki gotyckie na Śląsku, treści i funkcje ideowe*²⁰² a *Treści ideowe i zagadnienia funkcji nagrobka księcia Henryka Pobożnego*.²⁰³

Vratislavský minoritský klášterní kostel sv. Jakuba je nejstarší stavbou minoritů na území Slezska. Minorité byli do města povoláni vratislavským knížetem Jindřichem II. z minoritského konventu v Praze. I když přesné datum příchodu řeholníků do Vratislavi není písemně

---

¹⁹⁴ EYSYMONTT 1965.

¹⁹⁵ EYSYMONTT 1965.

¹⁹⁶ EYSYMONTT 1971, 7–19.

¹⁹⁷ EYSYMONTT 1978.

¹⁹⁸ LASOTA/ROZPĘDOWSKI 1979.

¹⁹⁹ LASOTA 1982.

²⁰⁰ CIEŃSKI 1959, 46–67; CIEŃSKI 1963, 16–31.

²⁰¹ SKUBISZEWSKI 1960, 111–116.

²⁰² KĘBLOWSKI 1968, 502.

²⁰³ KĘBLOWSKI 1968, 48.

doloženo, předpokládá se, že minorité sem přišli okolo roku 1236.²⁰⁴ S největší pravděpodobností ještě před tímto datem vyjednala kněžna Anna uvedení minoritů do Vratislavi. Ihned poté, co byli minorité uvedeni do města, byla Anna v duchovní péči svého zpovědníka minority Herborda.²⁰⁵

Dne 24. července roku 1238 byla založena česko-polská minoritská provincie. Kapitula této provincie vedená Tworzymirem zasedala v říjnu roku 1239 ve Vratislavi. Je proto jisté, že minorité byli do města uvedeni nejpozději před tímto datem.²⁰⁶ Po svém příchodu do města byli nejprve usazeni u kostela sv. Martina, situovaném na Tumském ostrově. V blízkosti kostela se nacházela knížecí rezidence, kterou užíval kníže Jindřich II. Zbožný v době, kdy jeho otec Jindřich I. Bradatý pobýval v Lehnici. Na vratislavském knížecím dvoře setrvali minorité do doby, než byl pro ně postaven klášter.²⁰⁷

Dne 19. března roku 1238 zemřel kníže Jindřich I. Bradatý. Poté se vlády ve vratislavském knížectví ujímá jeho syn Jindřich II. Zbožný. Jelikož minorité získali území pro stavbu klášterního komplexu od Jindřicha II., mohlo k této fundaci dojít nejdříve v roce 1238, kdy se kníže Jindřich II. stává jediným vládcem ve Slezsku.²⁰⁸ Pro stavbu kláštera daroval kníže Jindřich II. minoritům území, které se rozprostíralo podél levého břehu řeky Odry severně od městského centra. V blízkosti minoritského komplexu se nacházel most, který ústil na Pískovou výspu. Se stavbou minoritského kostela a kláštera se začalo pravděpodobně ihned v roce 1238. Nejprve bylo stavěno presbyterium a také provizorní obydlí dřevěné konstrukce pro řeholníky. Už na samém počátku výstavby kostela se počítalo s tím, že tato svatyně bude splňovat funkci rodového pohřebiště vratislavské dynastie Piastovců. Existence vratislavského minoritského konventu je pramenně potvrzena v roce 1240.

Kníže Jindřich II. předčasně zahynul společně s dalšími bojovníky v roce 1241 v bitvě u Lehnice. Nájezd Mongolů zasáhl do příznivého stavebního vývoje minoritského kostela ve Vratislavi. Vpád mongolských vojsk na nějakou dobu určitě pozastavil stavební práce na kostele. Je obtížné stanovit, v jaké podobě se klášterní kostel v této době nacházel.

---

²⁰⁴ BARAN 1954, 20.

²⁰⁵ EYSYMONTT 1971, 9.

²⁰⁶ KANTAK 1937.

²⁰⁷ EYSYMONTT 1971, 9.

²⁰⁸ EYSYMONTT 1971, 9.

Předpokládá se, že smrt knížete Jindřicha II. měla za následek změnu v původním prostorovém uspořádání presbyteria. Lze předpokládat, že podoba presbyteria byla v roce 1241 po stavební stránce již v takové míře, že zde bylo možné situovat oltář a pochovat zde padlé. Uložení tělesných ostatků knížete Jindřicha II. a dalších hrdinů si vyžádalo poměrně rychlou realizaci stavby, na což bylo vynaloženo obrovského úsilí. Rok 1241 proto stanovuje *terminus ante quem* pro první stavební fázi presbyteria.²⁰⁹ Na rychlém ukončení stavby záleželo především kněžně Anně, která minority hmotně zajistila mzdou pocházející z nájmu kupeckého domu, který činil 200 marek důchodu ročně.²¹⁰ Sama kněžna se vzdala svých příjmů a věnovala je na stavbu kostela. Zabezpečení dostatečných příjmů bylo zásadní pro intenzivní realizaci stavebních prací.²¹¹

Archeologické výzkumy odhalily, že délku prvotního presbyteria postaveného z cihly o vazebném systému (v-b-b-v) určovala trojice čtvercových polí. Nejstarší částí presbyteria tvořilo východní pole, které bylo od ostatních polí odděleno zesílenou arkádou. Oddělení oltářní části arkádou může naznačovat vydělení prostoru pro umístění hrobů.²¹² V kostele byli kromě fundátora pochováni také ostatní bojovníci. Minoritský klášterní kostel se tak stal mauzoleem padlých za křesťanství v bitvě u Lehnice.²¹³

V severní zdi presbyteria se dochoval fragment kamenného portálu, který ústil do kláštera. Žulový portál tvoří archivolta, jejíž válcový sloupek vychází z patky, obohacené v nároží trnem.²¹⁴ Střed tympanonu tvoří kamenná plochá deska, na níž se dochoval fragment nástěnné malby představující Krista.²¹⁵ Podle některých badatelů pochází portál již z doby před rokem 1241.

---

²⁰⁹ EYSYMONTT 1971, 11.

²¹⁰ Analogickým způsobem byl zajištěn mateřský klášter v Praze, kde minorité získávali rovněž roční důchody z kupeckého domu, in: EYSYMONTT 1971, 10.

²¹¹ EYSYMONTT 1971, 10.

²¹² EYSYMONTT 1971, 10–11. Nelze opomenout tradici užití letnerové přepážky v řádových kostelech, anebo vydělením oltářní části ať už triumfálním obloukem anebo zdůrazněním této části příporami vycházejícími přímo od podlahy.

²¹³ Je známo, že zde byl pohřben mistr Poppo a bratři řádů Panny Marie. Již čtyřicet dní po bitvě u Lehnice nařídila dominikánská generální kapitula kaplanovi vykonat za Jindřicha II. Zbožného mši, in: EYSYMONTT 1971, 17.

²¹⁴ Forma patky portálu je srovnatelná s typem použitým na portálu v cisterciáckého kostela v Třebnici před rokem 1241 a také v Jindřichově, in: EYSYMONTT 1971, 11.

²¹⁵ EYSYMONTT 1971, 11; ZIOMECKA 1968.

Stavební práce v presbyteriu pokračovaly v průběhu 50. a 60. let 13. století. Pro tuto stavební fázi je příznačné využití kombinace cihly a tesaného kamene. Ve výšce čtyř metrů od podlahy presbyteria se nacházely fragmenty původních konzol z tesaného kamene. Střídal se zde konzoly větších a menších rozměrů, přičemž vzdálenost mezi menší a větší konzolou je rovná polovině šířky presbyteria a vzdálenost mezi konzolami odpovídá celé jeho šířce. Pozůstatky konzol napomohly určit, že původní presbyterium bylo zaklenuto šestidílnou křížovou žebrovou klenbou.²¹⁶ Klenební přípory v presbyteriu tedy ani v první stavební fázi nesplývaly až k podlaze. Takováto redukce přípor vystupuje poměrně brzy v okruhu řadových hutí. V případě vratislavského minoritského kostela se redukované přípory nacházejí pouze v presbyteriu.²¹⁷

Pramenná zmínka o kostele sv. Jakuba pochází z roku 1254, kdy kněžna Anna žádá papeže Inocence IV. (†1254) o svolení vykonat nad hrobem knížete Jindřicha II. bohoslužby, které měli celebrovat vratislavští minorité v hedvábných liturgických rouchách. Roku 1256 udělil papež Alexandr IV. (†1261) odpustky věřícím v den vysvěcení kostela a v den sv. Jakuba.²¹⁸ Za ukončení první stavební fáze presbyteria lze proto stanovit rok 1256, kdy došlo k vysvěcení svatyně.²¹⁹ Na základě historických pramenů a především formální analýzy lze částečně určit období mezi realizací presbyteria a stavbou lodě kostela.

O pokračování stavebních prací svědčí pramen z roku 1266, který hovoří o kvardiánovi minoritského konventu ve Vratislavi a mistru Konrádovi. Mistr Konrád je nejspíše totožný s *Cunradusem magister operis*, který v roce 1258 pracoval na stavbě sousedního klariského kláštera.²²⁰ Titul *magister operis* je spojován s funkcí vykonavatele a dozorce nad

---

²¹⁶ Šestidílné klenby se v 50. letech 13. století ve Slezsku běžně vyskytovaly. Užívaly je hutě pracující například na stavbě vratislavské katedrály nebo v cisterciáckém klášterním kostele v Třebnici. Tento typ klenby je vyvozován z okruhu saské architektury, která byla ve Slezsku známá především prostřednictvím stavební hutě z Magdeburku, která se podílela na stavbě vratislavské katedrály, in: EYSYMONTT 1971, 11.

²¹⁷ EYSYMONTT 1971, 11.

²¹⁸ EYSYMONTT 1971, 10.

²¹⁹ BARAN 1954, 23.

²²⁰ Klášter klarisek uvedla do Vratislavi v roce 1257 kněžna Anna a nechala pro ně stavět klášterní komplex, in: EYSYMONTT 1971, 11. Stavba klášterního komplexu klarisek zajisté oslabila finanční možnosti fundátorky, která se současně podílela na stavbě minoritského klášterního kostela, Proto s uvedením klarisek do Vratislavi a jejich situováním v blízkosti svého kláštera minorité nejprve nesouhlasili, in: EYSYMONTT 1971, 12.

stavebními pracemi. Není vyloučeno, že mistr Konrád v roce 1266 pracoval na stavbě klášterního křídla. Možná, že se mistr Konrád podílel na projektu upravujícím původní architektonickou koncepci. Odhlédneme-li od toho, co přesně mistr Konrád vykonával je jisté, že stavební práce na minoritském kostele pokračovaly v tomto roce.

Podle J. Eysymontt a dalších badatelů se na západě napojovala k presbyteriu původně trojlodní hala. Čitelné zdivo o vazebném způsobu (v-b-b-v) v lodi, které je konstrukčně svázané s presbyteriem, spojuje obě dvě části v jeden celek. Halové trojlodí, jehož délku určovala pětice klenebních polí, bylo realizováno od 60. nebo spíše 70. let 13. století. Předpokládá se, že trojlodí bylo zaklenuto křížovou žebrovou klenbou. Klenby v hlavní lodi byly neseny mezilodními hranolovými pilíři. V bočních lodích dosedala klenba jak do mezilodních pilířů, tak do přístěnných pilířů situovaných po obvodových zdech. Klenební přípory vycházely přímo od podlahy po vnitřních stranách přístěnných pilířů. Pro prvotní interiér trojlodí je příznačné výrazné členění ploch stěn, což je charakteristickým prvkem klasické gotiky.

V trojlodí byl objeven přístěnný pilíř doplněný válcovou příporou, která vychází z ploché talířové patky. Patka spočívá na třikrát odstupňovaném soklu. Válcová klenební přípora včetně soklu byla vytvořena z žuly. Tento architektonický detail reprezentuje shodnou stylovou fázi, jakou pozorujeme v případě presbyteria a lze jej datovat do 70. let 13. století.²²¹

Určitou nejasností v dějinách minoritského klášterního kostela ve Vratislavi je zmínka ve *Formuli kláštera cisterciáků v Jindřichově*. V knize se hovoří o tom, že vratislavský biskup Jindřich z Vrbna vysvětil presbyterium minoritského kostela ve Vratislavi a současně také kapli Panny Marie a sv. Františka dne 1. května, avšak bez udání roku. Datum lze tudíž vztáhnout k časovému rozmezí, kdy Jindřich z Vrbna (†1319) zastával úřad biskupa, a to v letech 1302–1319. Klášterní oratoř byla kaplí vratislavské kustodie. Jejími patrony byli Panna Marie a sv. František, jak to dokládá dochovaná pečeť. Kaple se s největší pravděpodobností nacházela ve východním křídle kláštera v blízkosti presbyteria. Východní křídlo gotického kláštera bylo zničeno v období baroka a proto je možnost

---

²²¹ EYSYMONTT 1971, 12.

poznání anebo alespoň nalezení stop po oltáři, který měl být situován v blízkosti východního zdiva kaple, velmi omezené.²²²

Ve 14. století byla podoba původního presbyteria podstatně změněna. Někteří badatelé kladou počátek přestavby k polovině 14. století.²²³ Jiní považují za hlavní stavební fázi období let 1360–1380. Přestože šlo o významnou přestavbu, v písemných pramenech nemáme žádnou oporu v datování. Nedochovaly se žádné zprávy, které by hovořily o fundátorovi přestavby anebo alespoň zmiňovaly důvody této rozsáhlé rekonstrukce, která se přes pozdější zásahy dochovala dodnes. Uvažuje se, že jednou z příčin přestavby by mohl být požár, který postihl město v roce 1342. Nejpravděpodobnější je však záměr celkové změny podoby rodového pohřebiště dynastie vratislavských Piastovců. V historických pramenech chybí jakákoli zmínka o fundátorovi přestavby presbyteria, která proběhla v průběhu třetí třetiny 14. století. Za jediné fundátory, o kterých se prameny zmiňují, jsou považováni i nadále kníže Jindřich II. Zbožný a kněžna Anna.²²⁴

Výchozím bodem pro stanovení chronologie stavby je jediná pramenná zmínka z roku 1361.²²⁵ Prameny nás informují o tom, že se v tomto roce minorité zavázali vykonat mši v souvislosti se zastřešením presbyteria. Po roce 1361 byla zničena původní krypta.²²⁶ Další fundace pro vratislavský minoritský konvent je zmíněna v roce 1368.²²⁷

Při přestavbě kostela v letech 1360–1380 bylo původní presbyterium prodlouženo, přičemž získalo také nový polygonální pětiosminový závěr. Další fázi výstavby pomůže určit formální analýza dochované architektonické formy, včetně sochařského detailu.

V polovině 15. století byla k mariánské kapli na východě dostavěna kaple Svatého hrobu. Z let 1422 a 1433 se dochovaly nápisy, nacházející

---

²²² EYSYMONTT 1971, 10.

²²³ KACZMAREK 1999, 135.

²²⁴ EYSYMONTT 1971, 17.

²²⁵ *Tecum chori S. Jacobi ... in lignis, laterabus, cimento, precio quoque artificum usque in finem instaurans, laudabiliter multis magnisque expensis et sumptibus conseruait.* Zpráva datovaná k 4. prosinci roku 1361 hovoří o fundaci měšťanky Markéty, díky které byla ukončena stavba střechy nad presbyteriem. V dokumentu je psáno, že *Szymon Kustisz* a kvardián Jan společně s celým konventem od sv. Jakuba ve Vratislavi se v tomto roce zavazují Markétě, vdově po vratislavském měšťanu Tylovi, vykonat za její duši i jejího manžela, který byl pochován v tomto kostele, dvě mše denně, in: KACZMAREK 1999, 136.

²²⁶ MROCZKO/ARZYNSKI 1995, 270.

²²⁷ KACZMAREK 1999, 133.

se na stavbě kostela. Roku 1441 vyhořela dřevěná věž, která byla posléze obnovena a vystavěna z cihel. Z roku 1471 pochází další testamentový nápis, který se nachází na stavbě.²²⁸ Na tradici prvotního kostela a jeho významu upomíná tabule z roku 1521 zavěšená v kostele.²²⁹ V roce 1529 byli do minoritského klášterního kostela uvedeni premonstráti. Jejich opatství sv. Vincenta na Oľbině bylo totiž v tomto roce zničeno. Bývalý minoritský klášterní kostel sv. Jakuba tehdy získal nové zasvěcení sv. Vincentu.²³⁰ V první polovině 17. století byl interiér kostela vybaven novým barokním mobiliářem. V roce 1698 přistavěl Johann Georg Knoll ke kostelu jižní kruchtu. V letech 1723–1727 byly podle projektu Christopa Hacknera přestavěny gotické kaple, situované vedle jižní hranolové věže, na barokní mauzoleum opata Ferdinanda Hochberga.²³¹

Po sekularizaci klášterního kostela v roce 1810 získal kostel statut farního kostela. V letech 1884–1886 proběhla jeho renovace, týkající se především výměny okenních kružeb v presbyteriu a zvětšení oken v trojlodí.

Klášterní kostel byl vážně poškozen v roce 1945. Při bombardování se zřítily klenby v presbyteriu a také v trojlodí. Zachované vybavení interiéru bylo poté přeneseno do vratislavské katedrály. V 50. letech 20. století probíhaly v kostele konzervátorské práce vedené T. Kozaczewskim. Další stavebně-historické a archeologické výzkumy byly v kostele prováděny v 60. letech 20. století pod vedením J. Rozpędowskiewa.²³² Nové vysvěcení kostela a rekonstrukce proběhla v roce 1991.

V rámci dějin mendikantských kostelů má vratislavský minoritský klášter výjimečné postavení. V průběhu 13. století byl dostatečně zaopatřený v souvislosti s knížecí fundací. Po nájezdu mongolských vojsk nechala kněžna Anna opravit vypálený klášter, na který věnovala sumu

---

²²⁸ Další zmínky o kostele pocházejí z let 1479, 1490, 1493, 1494, 1513 a 1514, in: KACZMAREK 1999, 133.

²²⁹ *In eodem bello interfectus est Dominus Poppo, Magister Generalis Ordinis fratrum hospitalis beatae Virginis Mariae de domo teutonica cum pluribus Fratribus eius Ordinis his sepultus est. 1521.* Text popisuje kronikář Menzl, který se odvolává na Christopa Manliusa, in: EYSYMONTT 1971, 15.

²³⁰ PILCH 1978, 323.

²³¹ Na jejich místě byla postavena kaple oválného půdorysu zaklenutá kupolí s tamburem. Autorem nástěnné malby je Wenzl Lorenz Reiner, in: PILCH 1978, 323.

²³² PILCH 2005, 430.

1000 hřiven, což svědčí o tom, že stavba byla určitě zděná.²³³ Minoritský klášter byl stavěn okolo roku 1240. Archeologické nálezy odhalily pozůstatky dřevěných konstrukcí. Z pramenů je známo, že se v klášteře nacházela kaple Panny Marie a sakristie, která byla vysvěcená v roce 1284.²³⁴ V letech 1682–1695 byl na místě původního gotického kláštera postaven nový objekt pole projektu Hanse Fröhliche.²³⁵

Minoritský klášterní kostel sv. Jakuba je situován v severní části levobřežní Vratislavi. Západní a jižní fasáda kostela je orientována k náměstí biskupa Nankera, východní část k ulici Pískové a klášter, přiléhající ke kostelu ze severu k ulici Grodzké. Klášterní kostel sv. Jakuba je orientovaná trojlodní bazilika s prodlouženým polygonálně ukončeným presbyteriem.

Dochované presbyterium je výsledkem stavebních úprav prováděných v období let 1360–1380. V roce 1945 se v důsledku bombardování kostela zřítily všechny klenby v presbyteriu. Současně bylo zříceno jižní obvodové zdivo presbyteria v úrovni prvního západního pole. Na základě zbylých fragmentů byl prostor rekonstruován do dnešní podoby. Pro poznání stavební fáze presbyteria třetí třetiny 14. století jsou proto stěžejní popisy architektury zaznamenané a publikované před rokem 1945. Jde zejména o práce H. Lutsche, L. Burgemeistra a E. Waltera.

Délku presbyteria určuje šest klenebních polí a ukončuje jej polygonální pětiosminový závěr. Obdélná klenební pole jsou orientovaná na šířku a zaklenutá jsou čtyřdílnou křížovou žebrovou klenbou. Cihlová klenební žebra vycházejí z velmi vysoko nasazených zkrácených přípor, které nesou pětiboké, do kamene tesané figurální konzoly. Profily klenebních žebor byly rekonstruovány na základě dochovaných fragmentů klenby. Mezi východním polem a závěrem presbyteria mají žebra hruškový profil s nosem, v ostatních částech mají žebra profil zdvojených výžlabků. Subtilní klenební žebra jsou semknuta kruhovými svorníky o nestejně

---

²³³ BARAN 1954, 23.

²³⁴ PILCH 2005, 430–431.

²³⁵ PILCH 1978, 323.

velikosti průměru.²³⁶ Nejvýraznější svorník se nachází ve druhém klenebním poli od východu.

Na výstavbu nového presbyteria byla použita cihla zvonivka (klinkr). Staré zdi, pro které byl příznačný vazebný vzorec (v-b-b-v) byl obnoven nátěrem červené barvy, přičemž bílé spáry byly namalovány nezávisle na původním zdivu ve formě vazebného vzorce (v-b-v-b). Zatímco ve 13. století se na architektonické detaily použila žula, ve 14. století byl použit pískovec.²³⁷ Nové presbyterium získalo zcela novou prostorovou podobu, která nalezla odezvu v rytmu vnitřních přípor.

Presbyterium je osvětleno několika okenními otvory. Okna jsou prolomena v pěti osách jižní zdi, ve všech osách polygonálního závěru a v osách prvních třech klenebních polí směrem od západu v severní lodi. V ose čtvrtého klenebního pole se nachází okno menších rozměrů. V osách dvou východních polí severní zdi presbyteria okna prolomena nejsou. V severní zdi presbyteria se nachází několik drobných otvorů (vstupních i okenních), které původně směřovaly do kláštera situovaného po severní straně presbyteria.

Do nepříliš širokého obvodového zdiva presbyteria jsou samostatně vykrojena jednotlivá okna, která nejsou sjednocena průběžnou parapetní římsou. Okna stejného tvaru i rozměrů jsou úzká a velmi vysoká. Okenní kružba je tvořena trojicí jeptišek. Na nich spočívá sestava kružeb utvářených do čtyřlístů a jednoho trojlístu ve vrcholu. Podle počtu okenních otvorů a jejich rozměrů je zřejmé, že prostor presbyteria byl doslova zalitý sluncem.

Se zbořením západního pole v roce 1945 byly zničeny konzoly severní obvodové zdi presbyteria. Východní konzola na jižní zdi západního pole byla na své původní místo navrácena při rekonstrukci kostela, prováděné v průběhu 60. a 70. let 20. století. Západní konzola tohoto pole se v originálu nedochovala, byla alespoň reprodukována. Ostatní konzoly v presbyteriu se dochovaly více méně ve své původní středověké podobě. Všechny konzoly byly vytvořeny z pískovce, skládají se ze dvou až tří tesaných kamenů.²³⁸

---

²³⁶ O hladkých kruhových svornících se zmiňuje již Burgemeister, in: KACZMAREK 1999, 135.

²³⁷ EYSYMONTT 1971, 12.

²³⁸ KACZMAREK 1999, 135.

V presbyteriu se dochovalo celkem osmnáct plasticky zdobených konzol. Interpretací obsahu a významu figurálních konzol se zabývala Janina Eysymontt²³⁹ a naposledy Romuald Kaczmarek.²⁴⁰ Čtveřice proroků je zobrazena proti sobě v rámci druhého až čtvrtého klenebního pole. Číslo osm představuje dle církevní symboliky Vzkříšení Krista pro Poslední soud a následný život věčný.²⁴¹ Polopostavy proroků drží v ruce nápisové pásky. Dnešní nápisové pásky jsou výsledkem restaurování kostela, které probíhalo v letech 1885–1886.²⁴² Na dochovaných konzolách ve čtvrtém klenebním poli nese prorok na východní konzole severní zdi nápis *CIVIS SANTORUM*. Na protilehlé jižní konzole je zobrazen prorok s nápisovou páskou *ET PROPHETARUM*. Na západní konzole jižní zdi je zobrazený prorok s nápisovou páskou *IPSO SUMMO*.

Za proroky následuje protilehlá dvojice čtyř evangelistů, tak jak jsou zaznamenána jejich evangelia – Marek, Matouš, Lukáš a Jan. Evangelisté symbolizují Nový zákon.²⁴³ Na nápisových páskách, které evangelisté drží, byly podobně jako u pásek proroků původně viditelné malované nápisy. Čitelné jsou pouze nápisy na konzolách zobrazující sv. Marka, sv. Lukáše a sv. Jana. Na východní konzole pátého klenebního pole severní zdi presbyteria je dochovaná konzola zobrazující sv. Matouše. Na nápisové pásce je psáno: *ET DOMESTICI DEI*. Oproti ní se nachází konzola se symbolem sv. Jana s nápisovou páskou *APOSTOLORUM*. Východní konzola šestého klenebního pole symbolizuje sv. Marka s nápisem *SUPER AEDIFICATUM*. Protilehlá konzola představuje sv. Lukáše s páskou, na níž je napsáno *SUPER FUNDAMENTUM*.²⁴⁴

---

²³⁹ EYSYMONTT 1971, 10.

²⁴⁰ KACZMAREK 1999, 135.

²⁴¹ Počet osm souvisí rovněž s Noemovou archou, do níž vstoupilo osm osob zachráněných před potopou. Každý prorok symbolizuje jednu z životních etap Krista. V knihách proroků Starého zákona jsou zaznamenána proroctví Izajáše, Jeremiáše, Ezechiela, Daniela, Jonáše, Micheáše, Zachariáše, Malachiáše, in: EYSYMONTT 1971, 10.

²⁴² Zřejmě v té době byly doplněny chybějící nápisy. K jejich identifikaci napomohly částečně dochované originální nápisové pásky, in: KACZMAREK 1999, 135.

²⁴³ EYSYMONTT 1971, 14.

²⁴⁴ Jak vyplývá z obsahu nápisových pásek, je zde zaznamenán fragment latinského verše vyjmutého z Listu sv. Pavla apoštola Efezským: *superaedificatum, super fundamentum Apostolorum* (Eph, 2,20). Jde pouze o fragment většího citátu, který byl rozmístěn na nápisových páskách všech proroků a evangelistů. Obsah nápisových pásek lze vyložit následujícím způsobem. Celý text odpovídal verši: *Ergo iam non estis hospites, et advena: sed estis civis sanctorum, et domestici Dei: Super aedificati super fundamentum Apostolorum, et Prophetarum, ispo summo angulari lapide Christo Jesu*, in: EYSYMONTT 1971, 14.

V polygonálním závěru presbyteria se nacházejí konzoly zobrazující Pelikána krmícího svá mláďata, Beránka s korouhví, Lva se lvíčátky a také Pštrosa s vejci. Všechna čtyři zobrazení jsou spojena se středověkou symbolikou Vzkříšení. Pelikán a Beránek je současně symbolem Pašijí. Lev je symbolem Proměnění.²⁴⁵ Ve sféře nebeské, prezentované klenbou, je představena myšlenka Vzkříšení a Posledního soudu s apoteózou Vykoupení, která souvisí se zemřelým, který byl pochován v presbyteriu. Zemřelého před Boha doprovázejí andělé, kteří jsou zde zobrazeni první v řadě.²⁴⁶

J. Eysymontt usuzuje, že ve třetí třetině 14. století byla prostřednictvím ikonografického cyklu na konzolách a náhrobku knížete Jindřicha II. vyjádřena historická událost – bitva u Lehnice v roce 1241, která souvisí s ideou založení kostela, jeho prvotní funkcí a významem jakožto pohřebištěm padlých v bitvě za křesťanství. V kontextu středověkého myšlení obětoval fundátor kostela, kníže Jindřich II. svůj život ve jménu Boha a církve. Kníže byl vyvolen Bohem a proto hoden věčné chvály a spásy.²⁴⁷ Přítomnost relikvií a hrobů bojovníků padlých ve „svaté válce“ přineslo minoritskému kostelu určitě velkou prestiž a slávu a také mnoho materiálních zajištění.²⁴⁸ Figurální konzoly jsou propojeny jak obsahově tak i formálně s náhrobkem knížete, který byl situován v presbyteriu. Jejich východiska jsou spatřována v pražském parlérovském okruhu.²⁴⁹

Zdivo presbyteria společně s klenebními žebry je cihlové. Na okenní pruty a kružby, stejně tak i figurální konzoly a části klenebních přípor spolu se svorníky byl použit tesaný kámen. Sestava úzkých klenebních polí řazených za sebou v hustém sledu zdůrazňuje rytmizaci prostoru. Vysoko nasazené konzoly, z nichž vycházejí subtilní klenební žebra, umocňují dojem nesmírné výšky a vznešenosti prostoru. Presbyterium je od trojlodí odděleno vysokým lomeným triumfálním obloukem asymetricky situovaným vůči hlavní ose presbyteria.

---

²⁴⁵ EYSYMONTT 1971, 14.

²⁴⁶ EYSYMONTT 1971, 15.

²⁴⁷ EYSYMONTT 1971, 17.

²⁴⁸ EYSYMONTT 1971, 17. O bitvě, v níž padl Jindřich II., hovoří také *Legenda o sv. Hedvici* sepsaná v roce 1353.

²⁴⁹ EYSYMONTT 1971, 17.

Nejspíše na přelomu 14. a 15. století bylo přestavováno trojlodí. Na jeho přestavbě se podílela jiná stavební huť využívající oproti presbyteriu odlišné architektonické koncepce. Podobně jako u přestavby presbyteria bylo i v případě trojlodí využito již existujícího zdiva. Dodrženo bylo původní dispoziční řešení a sled klenebních polí. Avšak namísto halového prostoru byla nově uplatněna bazilika.

Délka bazilikálního trojlodí je vymezena pěti klenebními poli. Velikost a tvar jednotlivých klenebních polí je odlišný. Zatímco první tři klenební pole hlavní lodi směrem od východu jsou téměř čtvercová, další dvě pole západní jsou zkrácená, tudíž obdélná, orientovaná na šířku. Šířka klenebních polí v hlavní lodi je shodná s šířkou presbyteria. Obdélná klenební pole bočních lodí jsou stejně dlouhá jako pole lodi hlavní. Odlišná jsou svou šířkou, jež činí téměř polovinu šířky klenebního pole hlavní lodi. Dvě západní pole jsou v obou bočních lodích opět zkrácená, proto čtvercová. Všechna klenební pole jsou od sebe oddělena meziklenebními pásy.

Při přestavbě došlo k navýšení původního zdiva střední lodě a současně ke snížení zdiva u lodí bočních. Jednotlivá klenební pole všech lodí jsou zaklenuta křížovou žebrovou klenbou. Prostor bazilikálního trojlodí je členěn čtyřmi páry osmibokých pilířů, které nesou lomené arkády. Předpokládá se, že při přestavbě bylo částečně využito také původních mezilodních pilířů.²⁵⁰ Vysoké masivní pilíře spočívají na velmi nízkém vyžlabeném kamenném soklu a ukončeny jsou hlavicí tvořenou úzkým pásem zdobeným rostlinným dekorem. Protože byl rostlinný dekor v minulosti již mnohokrát opatřen vápenným nátěrem, který velmi poškodil jeho původní formu a tvar, je dnes obtížné analyzovat jeho původní formy.

Do hlavic pilířů dosedají mezilodní arkády. Profilované lomené oblouky mezilodních arkád tvoří trojice výžlabků, tři oblouny a pravouhlé výstupky. Pilíře, společně s lomenými arkádami, jsou vyzděny z cihly o vazebném způsobu (v-b-v-b). Po vnitřních i vnějších stranách osmibokých pilířů procházejí lizény meziklenebních pásů. Lizény vycházejí z nízkého kamenného soklu. Po vnitřní straně pilíře stoupají vzhůru, přičemž procházejí hlavicí, kde přerušují pás zdobený rostlinným dekorem jednoduchou nezdobenou římsou a dále pokračují nahoru, kde se v místě

---

²⁵⁰ EYSYMONTT 1971, 17.

dosednutí klenby plynule mění v meziklenební pás. Lizény tak plasticky člení vnitřní plochy stěn hlavní lodě. Hrany lizén jsou z obou stran lemovány profilovaným cihlovým pásem, zatímco vnitřní plochy meziklenebních pásů jsou omítnuty. Subtilní, úzká klenební žebra hruškového profilu vycházejí z náběžných štítků drobných konzolek nasazených v místě patky meziklenebního pásu. Ve vrcholu jsou žebra semknuta jednoduchými plochými kruhovými svorníky. Ve třetím poli je klenební svorník v porovnání s ostatními svorníky většího průměru a je plastičtější. Hlavice, konzoly, náběžní štítky společně se svorníky jsou vytvořeny z tesaného kamene. Nepříliš vyduťatá klenební kápě jsou omítnutá.

Boční lodě jsou ve srovnání s hlavní lodí mnohem nižší. Jednotlivá pole jsou od sebe oddělena meziklenebním pásem. Meziklenební pás se shodně jako v hlavní lodi proměňuje v lizénu, jenž doplňuje osmiboký mezilodní pilíř z jeho vnější strany obdobným způsobem jako z jeho vnitřní strany. Lizéna vychází ve spodní části z nízkého kamenného soklu. V místě obvodových zdí se však meziklenební pás neproměňuje v lizénu, ale je zkrácený, dosedá pouze na římsovou hlavici zdobenou rostlinným ornamentem. Vedle římsové hlavice jsou nasazeny drobné profilované konzolky zdobené listovým ornamentem, maskami nebo lidskými hlavami. Tyto masky dokládají, že plastická výzdoba uplatněná v trojlodí již náleží do jiného výtvarného okruhu, než je sochařská výzdoba presbyteria. Architektonickou dekoraci uplatněnou v trojlodí lze po formální stránce zařadit do první poloviny 15. století.

Trojlodní bazilikové řešení reprezentuje oproti presbyteriu jiné architektonické řešení. Zatímco jsou stěny v presbyteriu utvářeny bez výrazného členění, plochy stěn v hlavní lodi jsou rozčleněny pomocí jednoduchých lizén. Lizény člení nejen plochy zdiva, ale také vnitřní plochy mezilodních pilířů. Na zaklenutí trojlodí bylo využito nejjednodušší křížové žebrové klenby. Prostorová koncepce vychází z adice jednotlivých polí, nikoli z jejich scelování.²⁵¹

Interiér bazilikálního trojlodí působí monumentálně. Prostor je jasně členěn a rytmizován. K rytmizaci prostoru napomáhají meziklenební pásy ve všech lodích. Tímto způsobem je docíleno dynamiky prostoru. Přesto si

---

²⁵¹ EYSYMONTT 1971, 18.

interiér uchovává znaky jasné uchopitelnosti, provázanosti prostoru a vyvážených geometrických proporcí. Důležité jsou zde poměry výšky k šířce, délky a šířky jednotlivých klenebních polí hlavní lodě v poměru k lodím bočním.

Prostor trojlodí je osvětlen několika okenními otvory. Hlavní loď je osvětlována okny, prolomenými těsně pod čelem klenby. Okna ukončená segmentovým obloukem, jsou tvořena trojicí jeptišek, z nichž střední jeptiška je o něco převýšená. Okenní pruty hruškového profilu vycházející přímo z bankálu. Nosy okenní kružby jsou poměrně ostré. Severní okna jsou dnes zazděná, jižní okna jsou otevřená. Lomená okna jsou prolomena také v každé ose klenebního pole v severní i jižní boční lodi. Okenní kružba je formována pomocí trojice jeptišek, které nesou nad sebou dva pětilysty vepsané do kruhu a jeden trojlist ve vrcholu. I v tomto případě jsou severní okna zazděná, zatímco jižní jsou otevřená. Původně bylo do východní zdi jižní boční lodě prolomeno vysoké lomené okno, které je dnes již zazděné. Další tři okna jsou prolomena v západní fasádě kostela. Okna západní zdi severní i jižní boční lodě jsou trojdílná. Vrcholy jejich okenních záklenků jsou nasazeny oproti centrálnímu oknu v ose hlavní lodi o něco níže. Okno prolomené do hlavní lodi je oproti bočním oknům čtyřdílné, tudíž rozměrově akcentované. Situování trojice oken v západní fasádě odpovídá bazilikálnímu rozvrhu lodě.

Klenebnímu rytmu v presbyteriu a trojlodí odpovídá rozmístění opěrných pilířů. Opěrné pilíře podepírající presbyterium jsou čtyřikrát odstupňované, zatímco opěrné pilíře bočních lodí jsou třikrát odstupňované. Sklony stříšek se u jednotlivých pilířů liší. Čtveřice opěrných pilířů podepírá rovněž západní fasádu kostela. Opěrné pilíře jsou v tomto případě třikrát odstupňované. Jejich výškové ukončení odpovídá opět bazilikálnímu členění lodi. Hladkou nečleněnou západní fasádu ukončuje strmý, jednoduchý trojúhelníkový štít. V hlavní ose západní fasády je situovaný vstupní portál, jeho středověká podoba se však nedochovala. Po obvodu presbyteria i lodě se pod korunní římsou nachází vlys utvářený z cihly do podoby čtyřlístu a kosočtverců.

V nároží západního pole presbyteria a východního pole jižní boční lodi je situována hranolová věž. Nad hřebenem střechy je její osmiboká nástavba ukončená vysokou jehlancovou helmicí. Podoba věže je výsledkem poválečné rekonstrukce.

4. 2. VRATISLAV (WROCLAW / BRESLAU)

Klášterní kostel klarisek sv. Kláry

Klášterní kostel sv. Kláry s kaplí sv. Hedviky sice tvoří velmi strohou, jednoduchou architekturu, avšak svým významem překračuje rámec pouhého mendikantského kostela.

Jeho historie je úzce spjata s osobností zakladatelky, kněžny Anny. Anna pocházela z českého knížecího rodu Přemyslovců. Jejím otcem byl český král Přemysl Otakar I., matkou byla Konstancie, dcera uherského krále Bély III. Pozdější nástupce Přemysla Otakara I. na českém trůně Václav I. a Anežka Přemyslovna byli jejími sourozenci. Dětství prožila Anna společně s Anežkou v cisterciáckém klášterním kostele ve slezské Třebnici. Zdejší klášterní kostel fundoval piastovský kníže Jindřich I. Bradatý spolu se svou ženou Hedvikou. Anna byla provdána za jejich syna – Jindřicha II. Zbožného. Do roku 1243, kdy zemřela Hedvika, byla Anna označována jako tzv. mladší slezská kněžna.

Po smrti kněžny Hedviky v roce 1243 se díky Anně a jejímu synovi Vladislavu urychleně rozvíjel proces její kanonizace. Anna se rovněž zasloužila o šíření kultu sv. Hedviky, přestože byla Hedvika svatořečena až v roce 1267.²⁵²

Hlavní snahou kněžny Anny bylo šíření křesťanství ve Slezsku. V rámci procesu christianizace se fundace klariského kláštera jevila velmi významnou. Vysoké nasazení kněžny Anny v roli fundátorky klariského kláštera napovídá, že to byla právě ona, kdo od samého počátku toužila uvést klarisky do Vratislavi.

Je zajímavé porovnat dvě centra, která měla na Annu bezprostřední vliv. Jednak to byla cisterciácká Třebnice, kde Anna vyrůstala a také rodné město Praha, kde její sestra Anežka spolu s bratrem Václavem I. uvedli jako první řád minoritů a klarisek. Podstatný rozdíl je již v základním charakteru obou řádů. Cisterciácké kláštery se nacházely v izolaci, byly soběstačné v hospodaření, zatímco mendikantské kláštery byly závislé na městské struktuře. Kněžna Anna, žijící ve městě toužila mít vedle sebe

---

²⁵² PILCH 1978, 316.

duchovní centrum, kde by mohla složit řádový slib. Za života Anny udržoval klariský klášter čilé kontakty s třebsnickým klášteřem cisterciaček.

Prameny nás informují o tom, že Anna klariský klášter sama denně navštěvovala a věnovala mu početné ostatky svatých. K nejcennějším náležely relikvie sv. Hedviky, chované ve stříbrném ramenu kříže. Navíc klariskám darovala *ornamenta altaris*, obsahující čtyři kalichy, pateny, zmiňovaný kříž a také zlaté a stříbrné ornáty. Dary v podobě liturgického vybavení svatyně svědčily nejen o bohatství kněžny, ale především o snaze posílit zbožnost tohoto „aristokratického“ společenství a dodat klariskému klášteru patřičnou slávu.

Je zaznamenáno, že Anna kromě liturgického náčiní zaopatřovala klariskám také šaty. Přece jen se jednalo o princezny a mladé šlechtičny, o jejichž blahobyť dbala nejen Anna, ale rovněž jejich rodiny.

Vyobrazení kněžny Anny společně s jejím mužem, knížetem Jindřichem II. Zbožným se nachází v rukopise *Spominki Klarysek Wrocławskich*. Knížecí postavy nesou na svých ramenou klášterní stavbu. Postavy jsou rozmístěny v typickém figurálním postavení znázorňující klášterní fundaci. Na obrázku je vidět kamenná gotická stavba s vysokou zvonící, presbyteriem se třemi lomenými okny a dlouhou lodí, v níž se nachází několik lavic určených pro řeholnice.

V souvislosti s fundací klariského kláštera sehrála důležitou roli dynastická politika knížete Jindřicha II. Zbožného. Jeho smrt na Lehnickém poli v roce 1241 přerušila nejenom fundaci klarisek, ale současně byl v jejím důsledku opožděn průběh stavby sousedního minoritského klášterního kostela sv. Jakuba.

Po smrti svého manžela pokračovala Anna v úsilí výstavby obou započatých mendikantských klášterů. Svým konáním se snažila přispět jednak ke chvále a spáse duše svého manžela.

Je známo, že do poloviny 14. století směly do zdejšího klariského kláštera vstupovat pouze urozené dcery knížat Piastovců a šlechty. Klarisky tak byly neustále v blízkém vztahu s piastovskou dynastií, jež o své dcery, a zejména o jejich blahobyť důkladně pečovali. Svědčí o tom dochované dokumenty, zmiňující se o početných darech klariskému klášteru. Funkci abatyší zastávaly v klariském klášteři nejvýznamnější představené rodu Piastovců, ať už slezské anebo velkopolské větve.

Kláster byl průběžně štědře obdarován v důsledku přijímání řeholnic výlučně z řad piastovské dynastie. Každá přijatá řeholnice věnovala klášteru věno, což logicky přispívalo k materiálnímu zabezpečení kláštera. Z uvedeného vyplývá, že vřatislavský klášter klarisek rozhodně nebyl typickým mendikantským klášterem.

První abatyší vřatislavského kláštera klarisek se stala sestra Vriderimis. Druhou představenou byla Hedvika, dcera kněžny Anny a knížete Jindřicha II.²⁵³

V životopise kněžny Anny je zaznamenáno, že před svou smrtí nemohla v důsledku ochrnutí nohou chodit a nechala se proto do kláštera nosit na křesle. V klášteře se „cítila výjimečně dobře, v kapli sv. Hedviky se modlila dlouhé hodiny.“ Jejím zповědníkem byl od samého počátku minoritský bratr Herbord.

Kněžna Anna sehrála rozhodující roli v utváření podoby vřatislavského klariského kláštera a zejména jeho významu. Klášter klarisek se stal jedním z nejvýznamnějších pohřebišť piastovské dynastie. Anna zemřela v roce 1265.²⁵⁴

Uctívání zemřelé kněžny Anny mělo kultovní charakter, což ostatně potvrzuje vznik jejího životopisu, který je hagiografického charakteru. Pohřebišťem kněžny se stala kaple sv. Hedviky. Návštěva hrobu zemřelé kněžny znamenala pro klášter příliv materiální podpory ze strany věřících a členů knížecí rodiny.²⁵⁵

V roce 1266 byl v kapli sv. Hedviky pochován její syn Jindřich III. Bílý (†1266). Poté další vřatislavský kníže Jindřich V. († 1296) Hrubý, a

---

²⁵³ *Abbatissa prima in monasterio sancte Clare Wratislaviensis fuit soror Vriderimis. Secunda fuit sosor Hedwigis, filia ducis Henrici Wratislaviensis secundi, quem Tartari occiderunt. Que prius absoluta ab officio obiit anno Domini 1238, Nonas Aprilis, sepulta in choro sororum ad sinistrum cornu altaris,* in: BIELOWSKI 1887, 691.

²⁵⁴ *Anna ducissa, filia regis Bohemie, coniunx ducis Henrici et ducissa Wratislaviensis fundatrix monasterii sancte Clare, obiit anno Domini 1265 in nocte sancti Iohannis baptiste, sepulta apud chorum sororum in capella sancte Hedwigis. Capella choro sancte Clare annexa exterius in honore sancte Hedwigis consecrata est anno Domini 1260. In qua capella principes multi sunt sepulti et principum pueri, videlicet domina Anna supradicta et domina Beatrix, germana soror eiusdem, ambe filie regis Bohemie; Item dux Henricus tercius, qui obiit anno Domini 1266 in crastino sancti Andree apostoli. Henricus V Silesie dux et dominus Wratislaviensis et de Legnitz, qui obiit anno Domini 1296 in festo kathedrale sancti Petri apostoli; Fuit hec Anna filia regis Othokari, que sepulta requiescit in monasterio sancte Clare predicto, quod ipsa construxit et fundavit,* in: BIELOWSKI 1887, 692.

²⁵⁵ KNÖBLICH 1865.

také Jindřich VI. (†1335). Jejich náhrobní desky vyrobené ze střelínské žuly jsou ozdobeny piastovskými orlicemi. Po formální stránce jsou všechny desky téměř shodné, odlišují se pouze svými rozměry a výškou umístění orlice. Přestože jsou silně poškozeny, neztrácejí nic ze svého monumentálního charakteru. Desky byly zhotoveny v průběhu první poloviny 14. století, v době, kdy byl přestavován klariský klášter.

V klášteře se nacházela pískovcová deska, zobrazující postavu kněžny Anny. Po obvodu desky se částečně dochoval nápis v minuskuli. Náhrobní deska byla vytvořená až v průběhu poloviny 15. století.²⁵⁶

Nejvýznamnějším dochovaným uměleckým dílem je sarkofág Jindřicha VI. Na horní desce sarkofágu leží polychromovaná plnoplastická figura zemřelého knížete v plné rytířské zbroji. V jedné ruce drží meč, ve druhé štít, jenž zdobí piastovská orlice. Ve shodě se středověkým zvykem a s ním spojenou symbolikou je zde kníže představen v majestátu. Po obvodu tumby je zobrazen nápis: „*Léta Páně 1335 v noci o Sv. Kateřině zemřel osvícený panovník Jindřich VI. kníže Slezska a pán Vratislavi.*”²⁵⁷ Kníže zemřel v roce 1335, nicméně náhrobek je dílem pozdějším, což souvisí s tradicí vytvářet náhrobky svých předchůdců generacemi žijících později. Podobně tomu bylo například v souvislosti s parlářovskými náhrobky Přemyslovců v katedrále sv. Víta v Praze, které rovněž poukazují na tradici a význam dynastie.

Sarkofág Jindřicha VI. byl vytvořen okolo roku 1350 pod vlivem ranější tumby Jindřicha IV. Pravého (Probuse), který byl situován ve vratislavském kolegiálním kostele sv. Kříže. Obdobné analogie vykazuje s dnes již nedochovaným náhrobkem Boleslava III. Marnotratného (1291–1352), bratra Jindřicha VI. (1294–1335). Tento náhrobek je znám pouze z ilustrace. Víme, že náhrobek byl vytvořen krátce po roce 1353 blíže neznámým mistrem Jindřichem.

Kromě knížat byly v kapli sv. Hedviky pochovány rovněž dcery a manželky knížat, které byly zdejšími abatyšemi a jeptiškami.

Zachovalo se několik náhrobních desek upomínajících na místo jejich spočinutí. Patří k nim náhrobek abatyše Hedviky (†1318), dcery kněžny Anny a Jindřicha II. Zbožného, která byla v pořadí zdejší druhou

---

²⁵⁶ MAŁACHOWICZ 1973, 17.

²⁵⁷ MAŁACHOWICZ 1973, 21.

abatyší. Do pískovcové desky byla vyryta jednoduchou konturou kresba postavy kněžny v řádovém rouchu. Po obvodu desky je zobrazen nápis. Další náhrobek upomíná na Annu (†1343), dceru knížete Jindřicha V. Hrubého (†1296). Kromě představitelů vratislavské větve dynastie Piastovců zde spočinuly i dcery příslušníků ostatních Piastovců. Zachoval se náhrobek Ofki, dcery poznaňského knížete, která zemřela v roce 1295. Jde o nejtypičtější formy středověkých náhrobků. S obdobnými formami se setkáváme například v pražském klášteře klarisek.

Před druhou světovou válkou se nacházelo v klášteře vratislavských klarisek okolo dvou set náhrobků. V době barokní přestavby však byly středověké náhrobní desky sekundárně použity jako podloží pro podlahu. Některé středověké náhrobní kameny byly používány jako stavební materiál. Plastika ze sarkofágu Jindřicha VI. byla tehdy sňata z tumby a sekundárně vezděna do niky vyhloubené ve zdi kaple sv. Hedviky. Původní tumba byla nejspíše zničena.²⁵⁸

Od samého počátku byl vratislavský klášter klarisek založen jako instituce vycházející z modelu „Damenstift“. Do poloviny 14. století řád akceptoval pouze dívky z knížecích nebo šlechtických rodin, které byly z různých příčin vyvoleny službě Bohu. Dívky ze středních vrstev měšťanstva byly přijímány až později, ale nikdy neměly takovou pozici jako kněžny nebo šlechtičny. Abatyšemi byly výhradně dcery piastovských knížat také v následujících stoletích. Poslední z nich byla Alžběta Opolská (1507).²⁵⁹

O klášterním kostele sv. Kláry ve Vratislavi nás informují dochované prameny. Zásadním dokumentem je rukopis *Vita Annae Ducissae Silesiae*, který byl původně uchovávan v knihovně klariského klášteřa.²⁶⁰ Je to pergamenový kodex ze 14. století malého formátu psaný latinsky minuskulí ve dvou sloupcích po 28 verších. Rukopis je důležitým pramenem nejen pro poznání života kněžny Anny, ale také pro stavební dějiny vratislavského klášterního kostela klarisek. Život svaté Anny publikoval roku 1884 A. Semkowicz.²⁶¹

---

²⁵⁸ MAŁACHOWICZ 1973, 22.

²⁵⁹ PILCH 1978, 316.

²⁶⁰ V současnosti se nachází v Univerzitní knihovně ve Vratislavi (IV F. 193).

²⁶¹ SEMKOWICZ 1884.

Dalším významným pramenem jsou *Spominki Klarysek Wrocławskich*. Jde o dva pergamenové kodexy. První z nich (označený Cl. IV F. 193) pochází ze 14. století, druhý (označený Cl. IV F. 173) pochází z 15. století. V roce 1877 je publikoval A. Bielowski.²⁶²

O klášterním kostele sv. Kláry ve Vratislavi se zmiňuje J. Heyne²⁶³ v *Dokumentirte Geschichte des Bisthums und Hochstiftes*, vydaných roku 1860. Důležité je monografické dílo A. Knoblich²⁶⁴ *Herzogin Anna von Schlesien*, které bylo vydané roku 1865. O historii bývalého kláštera vratislavských klarisek pojednává dále A. Meer²⁶⁵ ve studii *Der Orden der Ursulinen in Schlesien*, která byla publikována roku 1878.

Stať o klariském konventu zařadili do topografického pojednání o vratislavských památkách L. Burgemeister a G. Grundmann²⁶⁶ v díle *Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau* z roku 1934. V roce 1935 byl publikován *Polski Słownik Biograficzny*, jehož součástí je stať o kněžně Anně, jehož autorem je R. Grodecki.²⁶⁷ O dějinách konventu klarisek pojednává práce M. T. Pietsche²⁶⁸ *Zur Geschichte des Breslauer Klarenstiftes des jetzigen Ursulinenklosters*, vydaná roku 1937. Historií kostela se zabývá také H. Kulig²⁶⁹ v knize *Die Standverhältnisse des Breslauer Klarenstiftes im Mittelalter* publikované v roce 1939.

Vratislavským klariskám se v díle *Sprawy narodowościowe u franciszkanów polskich w 13. wieku*, vydaném tiskem roku 1955 věnuje C. Baran.²⁷⁰ T. Kozaczewski²⁷¹ je autorem významné studie *Kościół Klarysek, dwór księżnej Anny a dom kupców*, která vyšla v roce 1960. Klariský kostel je zahrnutý rovněž v díle G. Grundmanna *Dome, Kirchen und Klöster in Schlesien* z roku 1963.

Dějiny klariského kláštera ve Vratislavi a prameny k němu dochovanými se zabývá I. Czachorowska²⁷² ve studii *Książka w rękach klarysek śląskich* z roku 1966. Tatáž je autorkou článku *O nowe spojrzenie*

---

²⁶² BIELOWSKI 1887.

²⁶³ HEYNE 1860.

²⁶⁴ KNOBLICH 1865.

²⁶⁵ MEER 1878.

²⁶⁶ BURGEMEISTER/GRUNDMANN 1934.

²⁶⁷ GRODECKI 1935.

²⁶⁸ PIETSCH 1937.

²⁶⁹ KULIG 1939.

²⁷⁰ BARAN 1955.

²⁷¹ KOZACZEWSKI 1960.

²⁷² CZACHOROWSKA 1966.

na *śląskie średniowieczne klasztory żeńskie*,²⁷³ který byl publikován v roce 1968.

J. Kębłowski²⁷⁴ se v knize *Pomniki Piastów Śląskich* věnuje dochované náhrobní plastice, která pochází z klariského kostela. Kniha byla vydána v roce 1971. Dispozičnímu řešení a jeho stavebním fázím se v roce 1972 ve studii *Rozwój przestrzenny Kościoła Klarysek we Wrocławiu* věnuje K. Rozpędowski.²⁷⁵ Ze stavebně historického hlediska se podrobněji klášternímu kostelu sv. Kláry ve Vratislavi věnuje Janina Eysymontt²⁷⁶ ve studii *Architektura pierwszych kościołów franciszkańskich na Śląsku* z roku 1978.

Edmund Małachowicz²⁷⁷ je autorem textu *Mauzoleum Piastów Wrocławskich*, pojednávající o stavbě jako pohřebišti piastovské dynastie, který byl vydán roku 1973. Historické odkazy, související s kostelem sv. Kláry se nacházejí v *Schlesisches Urkundenbuch* sestavených roku 1984 W. Irgangem.²⁷⁸ V roce 1994 publikuje E. Małachowicz²⁷⁹ studii *Książęce rezydencje, fundacje i mauzolea w lewobrzeżnym Wrocławiu*. V roce 1996 byl vydán sborník *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*, jehož editory jsou M. Derwich a A. Pobóg-Lenartowicz. Téhož roku publikuje M. Przywecka-Samecka²⁸⁰ článek *Z dziejów wrocławskich konwentów klarysek i urszulanek*.

K dějinám a architektonickému vývoji vratislavského klariského komplexu se řadí text J. Kębłowskiego²⁸¹ *St. Ursula's Convent and Church; The Mausoleum of Wrocław Piast Rulers. The Historical Buildings and Monuments of Wrocław*, který byl vydaný v roce 1998. W. Bochnak²⁸² je autorem studie *Życie i duchowość księżnej Anny Śląskiej* z roku 2001.

K posledním stěžejním studiím věnujícím se historii kláštera klarisek ve Vratislavi jsou práce Anny Sutowicz²⁸³ nazvané *Fundacja Klasztoru Klarysek Wrocławskich na tle fundacji innych placówek żeńskiego zakonu*

---

²⁷³ CZACHOROWSKA 1968.

²⁷⁴ KĘBŁOWSKI 1971.

²⁷⁵ ROZPĘDOWSKI 1972.

²⁷⁶ EYSYMONTT 1978.

²⁷⁷ MAŁACHOWICZ 1973.

²⁷⁸ IRGANG 1984.

²⁷⁹ MAŁACHOWICZ 1994.

²⁸⁰ PRZYWECKA-SAMECKA 1996.

²⁸¹ KĘBŁOWSKI 1998.

²⁸² BOCHNAK 2001.

²⁸³ SUTOWICZ 2006.

franciszkańskiego na ziemiach polskich, která byla vydána tiskem roku 2006 a *Życie religijne w klasztorze klarysek we Wrocławiu*,²⁸⁴ otištěné následujícího roku 2007.

Zmínka o klariském kostele ve Vratislavi se nachází v kompendiu *Zabytki Dolnego Śląska* z roku 1962, jehož autory jsou Krystyna a Josef Pilchovi. J. Pilch v roce 1978 publikoval nové vydání nazvané *Zabytki architektury Dolnego Śląska*. Informace o kostele jsou téměř identické, doplněné jsou o přesnější určení a popis stavby. Naposledy pojednává o kostele klarisek ve Vratislavi Józef Pilch²⁸⁵ v knize *Zabytki architektury Dolnego Śląska*, vydané v roce 2005. Stručně je o kostele pojednáno v příručce *Dehio-Handbuch der Kunstdenkmäler in Polen, Schlesien*²⁸⁶ vydané v roce 2005 a její polské verzi *Zabytki Sztuki w Polsce. Śląsk*,²⁸⁷ publikované roku 2006.

Dějiny kláštera klarisek ve Vratislavi jsou spojeny s osobností vratislavské kněžny Anny. Dne 13. října roku 1256 byla vydána bula papeže Alexandra IV. určená vratislavskému biskupovi Tomáši I. a opatu cisterciáckého klášterního kostela v Lubiaż Wilhelmovi II. Papež oběma představeným přikazuje, aby byli nápomocni při realizaci stavby klášterního kostela klarisek ve Vratislavi. V dokumentu je uvedeno, že papež bere započatou stavbu pod svou ochranu. Uděluje rovněž sto dní odpustků pro ty, kdo vratislavský kostel klarisek navštíví v den sv. Kláry.²⁸⁸

V této listině papež současně připomíná, že strůjcem myšlenky uvést do Vratislavi řád klarisek byl kníže Jindřich II. Zbožný. Samotnou realizaci však přerušila jeho smrt v roce 1241. Proto vůli založit klášter klarisek ve Vratislavi, včetně jeho plné finanční podpory, potvrdil až syn Jindřicha II., vratislavský kníže Jindřich III. Bílý v roce 1257.²⁸⁹

Fundace klášterního kostela klarisek byla tak od samého počátku spojena s vratislavským knížetem Jindřichem II. a jeho ženou, kněžnou Annou a jejich synem Jindřichem III.

---

²⁸⁴ SUTOWICZ 2007.

²⁸⁵ PILCH 2006.

²⁸⁶ DEHIO 2005.

²⁸⁷ ZABYTKI 2006.

²⁸⁸ SUTOWICZ 2006, 136.

²⁸⁹ SUTOWICZ 2006, 137.

O bližších okolnostech příchodu klarisek do Vratislavi nás informuje velice cenný pramen *Vita Annae Ducissae Silesiae*. Autor Annina životopisu popisuje, že se kněžna setkala při procesu uvedení klarisek do Vratislavi s nevůli ze strany minoritů, které měla Anna přesto ve velké lásce. Minorité údajně kladli značný odpor a nechtěli zde řeholnice přijmout. Kněžna Anna se jich proto „*musela prosit se slzami v očích a na kolenou,*“ což autor považuje za svědectví Annina nesmírného úsilí toto dílo realizovat.²⁹⁰

Příčiny nesouhlasu s uvedením další mendikantské řehole do města vyplývaly především ze situování klariského kláštera. Pro klarisky nebylo snadné nalézt vyhovující místo pro stavbu jejich kláštera. Na území rozprostírajícím se v severní části levobřežní Vratislavi podél ramene řeky Odry, které náleželo knížecí jurisdikci, byly v době příchodu klarisek do Vratislavi uvedeny již dva žebravé řády. V roce 1238 zde parcelu pro stavbu kláštera získali minorité. V roce 1253 věnovala kněžna Anna společně se svými syny Jindřichem III. a Vladislavem kostel sv. Matěje včetně plochy pro stavbu kláštera nově příchozímu řádu křižovníků s červenou hvězdou. Jejich území se rozprostíralo mezi dnešní ulicí Szewskou a bývalou kurií kněžny Anny. Anna tehdy sepsala vůli, na základě které měla být po její smrti rozdělena její kurie. Jednu polovinu měli získat minorité, druhou křižovníci.

Roku 1257 však kněžna Anna mění své rozhodnutí a kurii daruje klariskám. Proti tomuto rozhodnutí se stavěly oba řády, jak minorité, tak i křižovníci. Minoritům se nelíbilo, že polovina parcely, která pro ně byla původně přislíbena, jim bude v důsledku příchodu klarisek a zejména stavbě jejich klášterního komplexu odebrána. Klášterní kostel klarisek byl tedy situovaný na území rozprostírajícím se mezi minoritským klášterním kostelem sv. Jakuba na východě a klášterním kostelem křižovníků sv. Matěje na západě.

Přes prvotní nesnáze dokázala kněžna Anna do prostoru mezi již dva existující kláštery minoritů a křižovníků vtěsnat klášter klarisek. Se souhlasem svého syna, knížete Jindřicha III. zde roku 1257 přivedla první sestry. Vratislavský klášterní kostel klarisek je první fundací řehole sv. Kláry

---

²⁹⁰ O takovémto jednání minoritů hovoří pouze prameny. Averze vratislavských minoritů vůči klariskám je v životopise vyostřená zřejmě proto, aby bylo ve vyprávění dosaženo efektu napětí a také, aby byla zdůrazněna hluboká pokora a neskonalá zbožnost kněžny Anny, in: SUTOWICZ 2006, 128.

ve Slezsku. V počátečních nesvárech mezi řeholemi sehrály určitou roli jistě materiální a ekonomické důvody. Oba řády, situované v těsné blízkosti vedle sebe na území knížecí jurisdikce, byly podporovány piastovskými knížaty. Když v roce 1241 zahynul kníže Jindřich II. byla prioritou stavba minoritského klášterního kostela, který plnil funkci nejen rodového pohřebiště, ale rovněž mauzolea dalších vojáků padlých v bitvě u Lehnice.²⁹¹ Minorité se zřejmě obávali také toho, že klarisky budou i v budoucnu na nich po materiální stránce závislé.

Pokud byl opravdu ze strany minoritů při zakládání klariského kláštera ve Vratislavi odpor, ustanovení, vydané papežem Inocentem IV. v roce 1247, bylo jistě rozhodujícím krokem pro souhlas s touto fundací ze strany minoritů.²⁹² Papež v dokumentu zakazuje narušovat nadání klarisek, které jim bylo věnováno kněžnou Annou. Na prosbu Anniny sestry Anežky Přemyslovny byla papežem Alexandrem IV. vydaná dne 27. dubna roku 1259 bula, která zakazovala jakýmkoli způsobem porušovat dobrozdání tohoto nařízení. O intervenci Anežky Přemyslovny při zakládání vratislavského klariského kláštera svědčí jeho zakládací listiny. Jméno Anežky se objevuje v bule, vydané papežem v roce 1256. V dokumentu je psáno, že se kněžna Anna zasazuje o fundaci kláštera klarisek z důvodu spásy a záchrany duše knížete Jindřicha II.²⁹³

Anežka zde společně s Annou prosí o pomoc v procesu christianizace a také při stavbě nového kláštera. Anežka Přemyslovna totiž měla o dějiny vratislavského kláštera klarisek značný zájem, jelikož řeholnice, které byly do zdejšího kláštera uvedeny, pocházely z mateřského kláštera klarisek v Praze, který roku 1232 sama založila společně se svým bratrem, českým králem Václavem I.

Ve *Vzpomínkách vratislavských klarisek*²⁹⁴ je dne 24. dubna psáno, že klarisky přišly do Vratislavi z Prahy v roce 1257 na svátek sv. Tyburcie a sv. Valeriána. Nejprve se usídlily v dřevěném klášteře neboli v sídle správce knížecího dvora *claustrilla*, což byla *curia procuratoris*, do doby,

---

²⁹¹ Prameny dokládají, že v roce 1242 byly prováděny práce na výstavbě zděného kláštera minoritů a současně probíhala stavba minoritského kostela sv. Jakuba.

²⁹² SUTOWICZ 2006, 131.

²⁹³ *Magne Polonie ducis fuit prepositum coram nobis quod dux ipse firmum haberet prepositum dum vivebat aliquod in civitate Wrtislaviensis ordinis sancti Damiani monasterium construendi. A tam pii operis prepositum quod idem morte preventus adimplere non potuit eodem relicta (Anna) pro ipsius ducis et sue anime sancte effectu cupiat prossequente complere*, in: SUTOWICZ 2006, 127.

²⁹⁴ BIELOWSKI 1887.

než jim byl postaven kamenný klášter *claustrum*, což trvalo čtyři roky – *usque in quartum annum*.²⁹⁵ Přesný počet sester, které byly v první fázi do kláštera uvedeny, není znám. Usuzuje se, že klarisek mohlo být v počtu od tří do deseti.

Z roku 1259 pochází zpráva, na základě které byly uděleny odpustky všem těm, kteří navštívili kostel sv. Kláry. Dne 24. června roku 1260 byl klášter sv. Kláry vysvěcen vratislavským biskupem Tomášem I. v oktávě sv. Jana Křtitele, respektive v období mezi 25. červnem až 1. červencem.²⁹⁶ Zpráva ze dne 21. září vypovídá o tom, že po vysvěcení kláštera v roce 1260 byly sestry přestěhovány z dřevěného kláštera do kláštera zděného, na svátek sv. Matouše, to znamená téměř tři měsíce po jeho vysvěcení.²⁹⁷

Regule papeže Inocenta IV. potvrdil dne 6. prosince roku 1260 jeho nástupce, papež Alexandr IV., který klariskému klášteru udělil celkem čtrnáct privilegií. Významným privilegiem, které klášter klarisek mimo jiné získal, je privilegium vyčleňující klášter z moci interdiktů. V bule, kterou vydal papež Tomáš I. dne 22. listopadu roku 1260, určil privilegia, která povolovala všem věřícím, kteří byli ve svazku s tímto klášterem, umírat v době interdiktů „*ve stavu lásky a mohli být pomazáni svatým olejem*.“²⁹⁸ Všechna privilegia a řádové regule opětovně potvrdil papež Urban IV. v roce 1262. Dne 17. dubna roku 1263 vydal papež Urban IV. osobní právo přijímat dobročinnost od kněžny. V rámci církevní hierarchie podléhal klariský klášter výhradně moci papežské. Apoštolská stolice věnovala klariskám značnou péči a potvrdila jim početná privilegia. Proto také klarisky nabyly v období středověku ohromného významu v místní církevní

---

²⁹⁵ *Sorores ordinis sancte Clare de Praga Wratislaviam venerunt anno Domini 1257 in festo sanctorum martirum Tyburcii et Valeriani (24. 4.), et habitaverunt primo in ligneo claustrillo, ubi nunc est curia procuratoris, expectantes, donec lapideum claustrum fuit in edificiis consumatum, usque in quartum annum*, in: BIELOWSKI 1887, 691.

²⁹⁶ *Claustrum sancte Clare, in quo nunc sores Wratislavienses commorantur, consecratum est anno Domini 1260 per dominum episcopum Wratislaviensem Thomam primum, infra octavam beati Iohannis baptiste. Qui etiam dedit sororibus magnam elemosinam*, in: BIELOWSKI 1887, 691.

²⁹⁷ *Post claustrum consecrationem factam, ut predicatur, anno Domini 1260, sorores de lignoe habitaculo se transtulerunt ad lapidem claustrum eodem anno in festo beati Mathei apostoli et ewangeliste in eo usque adhuc Domino servientes*, in: BIELOWSKI 1887, 691.

²⁹⁸ SUTOWICZ 2006, 137.

správě a klášterní kostel sv. Kláry zaujímal výsadní postavení v rámci vratislavských kostelů.

Současně se stavbou zděného kláštera klarisek probíhala v letech 1257–1260 stavba kostela sv. Kláry. Je zřejmé, že kostel byl postaven za velmi krátkou dobu. Důvodem rychlé stavební realizace tohoto objektu byly jednak štědré finanční zdroje z vlastního knížecího majetku a také příjmy z nájmu, které pomohly urychlit proces stavby. Relativně krátký průběh stavby byl ovlivněn také poměrně jednoduchým utilitárním architektonickým řešením. Navíc se na stavbě kostela sv. Kláry podílela stejná stavební huť, která současně pracovala na stavbě sousedního minoritského klášterního kostela. Z pramenů víme, že vedoucím stavby klariského kostela byl od roku 1258 „*magister operis Conradus*“. Tento mistr posléze pracoval s největší pravděpodobností rovněž na stavbě lodi minoritského kostela.²⁹⁹

Po vysvěcení zděného kláštera v roce 1260 byla započata stavba kaple sv. Hedviky. První zmínka o kapli je dochována v privilegiih odpustků, vydaných lubiažským opatem Wilhelmem II. Tyto odpustky byly spojeny s vysvěcením nových svatyň a také s oslavami sv. Kříže, sv. Bartoloměje, sv. Anežky.

Papežské povolení umožňovalo v klášterním kostele klarisek pohřbívat. Jako pohřební místo sloužila kaple sv. Hedviky, stavěná od roku 1260. Se zasvěcením kaple sv. Hedvice se počítalo již při zahájení její výstavby.³⁰⁰ První zde byla pochována kněžna Anna, která zemřela dne 23. června roku 1265. Kněžna Anna byla pochována na nejvýznamnějším místě v kostele: *apud chorum sororum in capella sancte Hedwigs*. V roce 1858 bylo ohledáno tělo svěřice a zjistilo se, že kněžna byla pochována se žaltářem v rukou, který byl době odkrytí těla v dobrém stavu.

Kněžna Anna zemřela v roce 1265, čili dva roky před kanonizováním sv. Hedviky v roce 1267. Je známo, že se kněžna Anna velmi zasloužila o svatořečení sv. Hedviky. Pohřební kaple sv. Hedviky byla dokončena teprve v roce 1282.

---

²⁹⁹ KNÖBLICH 1865.

³⁰⁰ Sv. Hedvika, žena Jindřicha I. Bradatého a tchýně kněžny Anny, zemřela v roce v roce 1243.

Stavba klariského klášterního komplexu v severovýchodní části města byla realizována až po výstavbě již existujících klášterů na území knížecí jurisdikce a musela se tak vtěsnat mezi již dva existující kláštery. Severně od všech tří klášterů se nacházel levý břeh řeky Odry. Z jihu musela probíhat ulice, z níž byly všechny klášterní kostely přístupné.

Klášterní kostel sv. Kláry je dnes výsledkem rekonstrukce provedené v 60. letech 20. století. Za druhé světové války byl bývalý klariský klášter totiž silně poškozen. Poválečné výzkumy umožnily poodhalit původní podobu této významné řádové architektury. Při výzkumech byla odkryta forma prvotního středověkého zdiva společně s početnými architektonickými detaily. Na základě průzkumů byla provedena rekonstrukce některých částí tohoto klášterního komplexu.

Nejvýraznější rekonstrukce se týkala kostela sv. Kláry. Restaurátorské práce byly v kostele prováděny v letech 1968–1979 podle projektu Edmunda Małachowicze. Interiér kostela byl zastropen plochým železo-betonovým stropem, na kterém bylo vyznačeno původní rozmístění středověkých křížových kleneb. Současně bylo očištěno cihlové zdivo a ošetřeny architektonické články – konzoly, fragmenty klenebních žeborů, které byly vytvořeny z žuly. Ve východní zdi kostela bylo odhaleno okno s ostěním a fragment klenebního žebra. Zároveň byla odhalena původní podlaha kostela. Při odkryvu podlahy bylo objeveno několik středověkých žulových náhrobních desek, které byly průběžně navyšovány na sebe.

Kostel sv. Kláry je orientovanou jednodílnou stavbou. Délku kostela obdélného půdorysu o rozměrech 24,7 x 7 metrů³⁰¹ vymezují tři téměř čtvercová klenební pole. Východní pole je od středního odděleno o něco širším meziklenebním pásem. Tímto způsobem je symbolicky vymezen oltářní prostor kde se nacházel vyvýšený oltář, doložený archeologickým výzkumem.

Všechna tři klenební pole byla původně zaklenuta s největší pravděpodobností čtyřdílnou křížovou žebrovou klenbou. Zkrácené klenební přípory byly nesené jednoduchými jehlancovými konzolami. Velikost konzol závisela na počtu klenebních přípor. Nejužší konzoly se nacházely v rozích kostela. Na rozhraní dvou klenebních polí ústily do konzoly vždy dvě klenební přípory a jeden meziklenební pás. Nejširší

---

³⁰¹ KOZACZEWSKI 1960, 83sqq.

konzoly se nacházejí na rozhraní východního a středního klenebního pole, kde je meziklenební pás rozměrově zdůrazněn.

Dochovaný fragment žulové konzoly je osazen v jedné třetině délky severní zdi směrem od východu ve výšce 1,5 metrů nad úrovní stávající podlahy. Druhá zachovaná konzola se nachází v severním zdivu, ve stejné výšce a té samé vzdálenosti směrem od západu. Konzoly osazené nezvykle nízko naznačují, že úroveň prvotní podlahy byla asi o dva metry nižší.³⁰²

Klenební žebra hruškového profilu byla ve svém vrcholu semknuta nejspíše plochými kruhovými svorníky. Z průzkumů prováděných v kostele vyplývá, že kamenná klenební žebra byla opatřena červeným nátěrem s bílými spárami a klenební kápě byla omítnutá na bílo. Cihlové obvodové zdivo kostela je v interiéru exponováno. Cihly jsou v vazebním vzorci (v-b-b-v), stěny jsou ploché, nečleněné. Pouze v jižní zdi východního klenebního pole se nachází výklenek.

Kostel sv. Kláry byl původně osvětlen několika okenními otvory. Okna byla prolomena v každé ose klenebního pole severní zdi a v ose zdi východní. Dodnes se dochovaly pouze fragmenty okenní kružby východního okna a okna prolomeného v ose středního pole severní zdi. V severní fasádě orientované do rajskeho dvora jsou dnes pozorovatelné odkryté původní lomené záklenky ve zdivu východního a západního pole.

Dochovaná okna jsou poměrně úzká a vysoká. Okna tvoří dvojice jednoduchých lomených arkád, z nichž střední prut vychází v dolní části z patky nízkého soklu, který je umístěn na okenním parapetu. Ve vrcholu lomeného oblouku je vepsán okulus. Přestože jsou okna ve svém dvoudílném uspořádání identická, mají odlišné kamenické značky. Tento rozdíl svědčí o různé době jejich vzniku, nebo alespoň o jiné ruce kameníka.

Všechny architektonické články, ať už jsou to konzoly, klenební přípory, žebra, svorníky, okenní pruty nebo kružby byly vyrobeny z opracované žuly. Forma kamenných oken společně s klenebním svorníkem jsou základním dílenským znakem tohoto jednoduchého prostoru.

---

³⁰² KOZACZEWSKI 1960, 83sqq.

Kostel sv. Kláry byl přístupný portálem situovaným v ose západní zdi. Jeho podoba je dnes neznámá. Kostel nebyl přístupný věřícím, měl funkci oratoria určeného pro interní potřeby klarisek. Klarisky získaly speciální papežské povolení k tomu, aby oratoř byla obsluhována minoritským bratrem ze sousedního kostela. V kostele klarisek se konaly pouze uzavřené, tiché bohoslužby bez zpěvu, který zakazovaly prvotní regule.³⁰³

V letech 1260–1282 byla podél celé jižní zdi kostela sv. Kláry stavěna kaple sv. Hedviky. T. Kozaczewski, který se účastnil výzkumů prováděných v tomto kostele, poukázal na odlišnosti délky obou prostorů. Zatímco u kostela sv. Kláry činí délka lodě 24,58 metrů, je délka kaple sv. Hedviky o něco delší – 25,25 metrů. Navíc bylo zjištěno, že odlišná je zejména síla východního zdiva u obou prostorů. V kostele sv. Kláry činí síla východního zdiva 1,19 metrů, zatímco v kapli sv. Hedviky pouze 0,86 metrů. Přitom se ukazuje, že je i toto zdivo původní. Východní zeď kostela sv. Kláry se navíc váže ke zdi, vybíhající ze severovýchodního nároží kostela směrem na sever. Tato zeď oddělovala klášter klarisek od kláštera minoritů. Naopak zde chybí konstrukční propojení mezi východními zdmi kostela sv. Kláry a kaplí sv. Hedviky, i když je cihlové zdivo shodné ve své vazbě (v-b-b-v). Tato zjištění dokládají, že kostel sv. Kláry a kaple sv. Hedviky nepocházejí ze stejné doby. Dochovaný způsob vazby zdiva (v-b-b-v) však svědčí o poměrně rychlém přistavění kaple sv. Hedviky.

Zdivo oddělující kostel sv. Kláry od kaple sv. Hedviky je citelně poznamenáno přestavbami z období baroka. V této době se viditelně ztenčila šířka zdiva díky oboustrannému opracování. Fragmenty původního povrchu se dochovaly jedině na pilíři, který vymezuje oltářní část v kapli sv. Hedviky. Síla středního zdiva zde činí 1,15 metrů.

Šířka kaple sv. Hedviky činí 6 metrů. Kaple byla původně zastropena jednoduchým trémovým stropem. Pravděpodobně ve třetí čtvrtině 14. století byla provedena renovace interiéru kaple spojená se zaklenutím prostoru křížovou žebrovou klenbou hruškového profilu. V té době bylo původní exponované cihlové zdivo omítnuto.³⁰⁴

Současně s novým zaklenutím byly odstraněny jižní interiérové opěrné pilíře. Na podlaže, vyvýšené okolo jednoho metru, byly v obou

---

³⁰³ KNÖBLICH 1865.

³⁰⁴ KOZACZEWSKI 1960, 83sqq.

lodích (kostela i kapli) založeny nové podlahy, vytvořené z cihelých do formy rybí kosti.³⁰⁵ Předpokládá se, že změny výšky podlah souvisí se stavbou nového náhrobku Jindřicha VI.(†1335).³⁰⁶

Délku kaple určují tři klenební pole obdélného tvaru. Délka klenebních polí je téměř shodná s délkou klenebních polí kostela sv. Kláry. V kapli sv. Hedviky jsou však klenební pole o něco užší. Jednotlivá klenební pole byla od sebe oddělena úzkými meziklenebními pásy shodných rozměrů. Klenební pole byla původně zaklenuta pravděpodobně čtyřdílnou křížovou žebrovou klenbou. Zkrácené přípory klenebních žeber zde vycházely přímo ze zdi. Klenební žebra hruškového profilu byla zřejmě semknuta kruhovými svorníky, avšak menšího průměru v porovnání se svorníky uplatněnými v kostele sv. Kláry. Jako stavebního materiálu byla pro kapli sv. Hedviky použita rovněž cihla. Cihly byly ukládány ve vazebním vzorci (v-b-b-v). Stěny kostela byly původně ploché, nečleněné. Kaple sv. Hedviky byla osvětlena několika okenními otvory. Okna byla prolomena ve všech osách klenebních polí jižní zdi a v ose východního a západního zdiva kaple. Všechna okna byla zřejmě shodného tvaru a velikosti.

Kaple sv. Hedviky se dochovala převážně v barokním slohu, kromě jedné klenby restaurované ve východním poli. Zde se také fragmentárně dochovalo jediné okno, které je tvořeno trojicí stejně vysokých jeptišek, nad nimiž jsou seskupeny tři nestejně velké okuly. Dva okuly, situované vedle sebe, mají menší průměr než okulus ve vrcholu lomeného okna. Okenní výplně jsou utvářeny z profilované cihly.

Interiér vysoké kaple byl opět velmi jednoduchý. Úroveň prvotní podlahy byla okolo dvou metrů níže, než je stávající podlaha. Výška kaple sv. Hedviky je v porovnání s kostelem sv. Kláry o něco vyšší. Oba prostory, jak kostel, tak i kaple, byly následně vtáhnuty pod společnou sedlovou střechu. Východní i západní štíty byly u obou částí spojeny do jednotného trojúhelníkového štítu.

Kaple sv. Hedviky je od kostela sv. Kláry oddělena plnou zdí. Kaple byla přístupná dvěma portály. Jeden portál byl prolomen ve společném zdivu kostela a kaple v ose středního klenebního pole. Tento portál byl určen pro jeptišky. Druhý portál, určený pro věřící, byl prolomen v ose středního pole jižní zdi kaple. Interiér kostela byl věřícím zpřístupněn poté,

---

³⁰⁵ MAŁACHOWICZ 1973, 13.

³⁰⁶ MAŁACHOWICZ 1973, 17.

co zde byla pochována kněžna Anna.³⁰⁷ V úrovni jihozápadního nároží kaple byla postavena věž. Její existence je potvrzena nálezy odhalenými při výzkumech prováděných po druhé světové válce. Původní věž je dokumentována taktéž na vedutě F. B. Wernhera. Na této rytině je vidět, že věž byla v horní části válcová. Navzdory své formální jednoduchosti představuje kaple sv. Hedviky reprezentativní fázi gotického stylu, který korespondoval s jejím významem jakožto pohřebišťem vratislavských Piastovců. Kromě příslušníků piastovské dynastie zde byly pochovávány také klarisky.³⁰⁸ Svou středověkou podobu si klášterní kostel uchoval do 17. století, kdy byl zásadně přestavěn.³⁰⁹

Před kostelem sv. Kláry v jihozápadní části náměstí byl s největší pravděpodobností situován dvůr kněžny Anny. Dvůr se zřejmě skládal z několika budov odlišné podoby. Na vedutě F. B. Wernera je v těchto místech znázorněn kvadratický dvůr, okolo něhož stojí stavby. Ze dvora vychází ulička směřující k řece. Ta by mohla odpovídat dnešnímu průchodu mezi Ossolineem a bývalým klášterem klarisek. Takovéto situování dvora kněžny Anny by umožnilo přístup k oběma klášterům a zároveň přístup do města. Existenci dvora kněžny Anny by musel potvrdit až archeologický výzkum.³¹⁰ Ze středověkých dokumentů víme o dvoře velmi málo. Oproti dvoru kněžny Anny se nacházelo křídlo klariského kláštera, který byl situován na sever od kostela sv. Kláry. Shodné situování kláštera podél severní strany kostela pozorujeme jak u sousedního minoritského kláštera, tak u kláštera křížovníků.³¹¹

Písemné prameny popisují původní klášter jako dřevěný. Existenci dřevěných vrstev potvrdily archeologické výzkumy v blízkosti stávajícího kostela v hloubce 2,86 metrů. Tyto vrstvy se datují před polovinu 13. století. Nic bližšího však o dřevěném klášteře klarisek není známo.³¹² Součástí středověkého kláštera je východní zeď, která vychází ze severovýchodního nároží kostela sv. Kláry.

---

³⁰⁷ KNÖBLICH 1865.

³⁰⁸ PILCH 1978, 316.

³⁰⁹ MAŁACHOWICZ 1973, 6.

³¹⁰ KOZACZEWSKI 1960, 83sqq.

³¹¹ PILCH 1978, 316.

³¹² PILCH 1978, 316.

4. 3. OPOLÍ (OPOLE, OPPELN)

Minoritský klášterní kostel Panny Marie a sv. Trojice

Opolí bylo nejvýznamnějším středověkým městem Horního Slezska. Nacházelo se zde rezidenční sídlo dynastie opolských Piastovců. V severním cípu ostrova zvaného Pasięka, který se nachází mezi hlavním korytem řeky Odry a mlýnským náhonem zvaným Młynówka, byl situovaný knížecí hrad.

Z původního středověkého hradu se do dnešních dní dochovala pouze válcová věž. Archeologické výzkumy objevily pozůstatky raně středověké osady a knížecího hradu. Středověké nálezy dokládají, že zdejší hrad byl postaven již v polovině 9. století. Na počátku 11. století pak byla pravděpodobně zformována kastelanie, která je v pramenech poprvé zmíněná v roce 1245. Z archeologických výzkumů vyplývá, že původní knížecí hrad byl od vlastního města oddělen již od nejstarších dob.

Někdy v letech 1211–1217 lokoval opolsko-ratibořský kníže Kazimír I. (†1230) město na pravém břehu řeky Odry. Nově založené Staré Město vyznačující se šachovnicovým půdorysem ulic přiléhá k mlýnskému kanálu od západu. V jeho středu se nachází rozměrné pravouhlé náměstí. V severní části města byl situován kolegiátní kostel sv. Kříže. Na východě se nacházel farní kostel sv. Vojtěcha, který byl poté předán dominikánům. V jižní části města se nacházel klášterní komplex minoritů.

V roce 1327 udělil opolský kníže Boleslav II. (†1356) Opolí městské právo podle práva ze Slezské Středy (Neumarkt), které později nahradilo magdeburské právo. Opolí bylo centrem opolského knížectví až do roku 1532, kdy bylo město po smrti opolského knížete Jana Dobrého přičleněno k České koruně.³¹³

Minoritský klášterní kostel v Opolí náležel jak po stránce architektonické, tak po stránce významové k nejvýznamnějším stavebním realizacím středověkého Horního Slezska. Náleží ke skupině řadových kostelů, které byly vládnoucí dynastií zvoleny jako místo posledního odpočinku panovníků. Opolský minoritský kostel sloužil jako pohřebiště

---

³¹³ DEHIO 2005, 702–704; ZABYTKI 2006, 646–647.

příslušníkům opolské piastovské větve. Životní osudy opolských panovníků v kontextu s touto architekturou dobře ilustrují význam této stavby pro celou zdejší oblast.

Fundátorem minoritského kostela v Opolí byl kníže Vladislav I. Opolský (†1281/1282), syn opolského knížete Kazimíra (†1229/1230) a jeho ženy Violy. Po smrti svého bratra Měška II. Otylého v roce 1246 získal Vladislav vládu nad opolsko-ratibořským knížectvím.³¹⁴ Vedle minoritského kostela v Opolí patřily k jeho fundacím minoritský kostel v Horním Hlohově, Bytomi, Vladislavi, a také klášterní kostel cisterciáků v Rudách, benediktinský klášterní kostel v Orlové a především dominikánský klášterní kostel v Ratiboři, kde byl po své smrti pochován.³¹⁵

Vladislav I. Opolský měl čtyři syny Měška Těšínského, Kazimíra Bytomského, Boleslava Opolského a Přemysla Ratibořského. Všechna tato knížata podporovala podle vzoru svého otce, mendikantské řády, jak minority, tak i dominikány. Po smrti Vladislava Opolského došlo k rozdělení území mezi jeho čtyři syny. Měšek s Přemyslem získali Ratiboř, Těšín a Osvětim, Kazimíru a Boleslavovi připadlo kromě Opolí také Bytom a Kozlí. Boleslav se rychle s bratrem Kazimírem rozdělil a ponechal si vládu nad opolským knížectvím.³¹⁶

Opolský kníže Boleslav I. (†1313) patřil k nejvýznamnějším hornoslezským knížatům ve středověku.³¹⁷ Jeho úzké kontakty s německými, rakouskými, uherskými, polskými a zejména pak českými panovníky dokládají, že Boleslav I. Opolský byl důležitou osobou tehdejší střeoevropské politické scény.

Udržoval blízké kontakty s vratislavským knížetem Jindřichem IV. Probusem. Po jeho smrti v roce 1290 se Boleslav I. Opolský stal spojencem českého krále Václava II. a podporoval jej v získání

---

³¹⁴ SROKA 1999, 722.

³¹⁵ Zemřel dne 27. srpna nebo 13. září roku 1281 nebo 1282, in: JASIŃSKI 2007, 510.

³¹⁶ SROKA 1999, 723.

³¹⁷ Spolu s českým králem Přemyslem Otakarem II. se v roce 1277 zúčastnil sjezdu, konaného ve Vratislavi. V roce 1280 byl přítomen na sjezdu ve Vídni, pořádaném římským králem Rudolfem Habsburským. Při tomto sjezdu byla sjednána dohoda mezi jeho otcem Vladislavem a vratislavským knížetem Jindřichem IV. Probusem. Kníže Boleslav I. měl úzké svazky s vratislavským knížetem Jindřichem IV. Probusem, což dokládá smlouva z roku 1280, v níž se obě knížata zavazují k vzájemné vojenské podpoře po dobu šesti let. Kníže Boleslav I. podporoval Jindřicha IV. Probuse ve sporu s vratislavským biskupem Tomášem II. v roce 1283.

krakovského trůnu.³¹⁸ V roce 1297 se zúčastnil slavnostní korunovace Václava II. v Praze. Jako člen královské družiny se účastnil korunovace Václava II. za polského krále v roce 1300. Tehdy byl jmenován krakovským starostou a tuto funkci zastával po několik let.

Zapojení Boleslava I. Opolského na straně českého krále se odrazilo také v jeho účasti na výpravě Albrechta Habsburského proti německému králi Adolfovi z Nassau konané v roce 1298. Po vymření přemyslovské dynastie podporoval českého krále Jana Lucemburského v získání polské koruny.³¹⁹

Boleslav I. Opolský se na svých cestách osobně seznámil s řadou významných kulturních center tehdejší Evropy, která mu byla jistě inspirací pro své vlastní činy ve správě svého opolského knížectví. Je známo, že ve svém panství založil a na německém právu lokoval mnoho vesnic a měst. Dbal o stavbu opolského hradu a také započal stavbu knížecí rezidence v Horním Hlohově. Proslul jako zakladatel mnoha sakrálních objektů. Mezi nejvýznamnější fundace náleží například cisterciácký klášterní kostel v Jilemnici.

Po požáru města Opolí v roce 1307 fundoval při zdejším minoritském kostele kapli sv. Anny, která byla budována v letech 1309–1313. Kaple plnila funkci rodového mauzolea opolských Piastovců. Kníže Boleslav I. Opolský zemřel dne 14. května roku 1313. Jeho ostatky byly pochovány v kapli sv. Anny.³²⁰

Boleslav I. Opolský měl tři syny, z toho dva syny shodného jména. V historické literatuře je starší syn označován jako Boleslav I. Niemodlinský a jeho mladší bratr nazýván Boleslav II. Opolský. Třetí syn se jmenoval Albert. Podobně jako jeho bratr Boleslav I. Niemodlinský byl i Boleslav II. Opolský stoupencem českého krále Jana Lucemburského, kterému spolu s ostatními hornoslezskými knížaty složil lenní hold v Opavě dne 18. února roku 1327.

Kníže Boleslav II. (okolo 1300–1356) se výrazně zasloužil o dostavbu minoritského klášterního kostela v Opolí, kde byl také 21. června

---

³¹⁸ SROKA 1999, 727.

³¹⁹ SROKA 1999, 728.

³²⁰ SROKA 1999, 728; PILCH 2008, 141; DEHIO 2005, 707–708; ZABYTKI 2006, 649–650.

roku 1356 pochován.³²¹ Ještě 3. června 1356 byl Boleslav II. společně se synem Boleslavem III. Opolským a bratrem Boleslavem II. Niemodlinským hostem na císařském dvoře v Praze. Poté zřejmě Boleslav II. opustil Čechy a navrátil se do Opolí. Nelze vyloučit, že zemřel přímo v Praze, protože již 29. června v Praze o smrti Boleslava II. věděli.³²²

Dcery knížete Boleslava II. Opolského byly jeptiškami v ženských kláštorech. Dcera Kunhuta působila v klariském klášteře v Budíně, Anežka žila v klariském klášteře ve Starém Sączu, Anna v klariském klášteře ve Vratislavi a Alžběta v cisterciáckém klášteře v Třebnici.³²³ Kromě dcer měl kníže tři syny – Vladislava Opolczyka, Boleslava III. Opolského a Jindřicha.

Z celé dynastie opolských Piastovců nejvíce proslul prvorozený syn Boleslava II. a Alžběty, Vladislav zvaný Opolczyk (†1401).³²⁴ V roce 1367 Vladislav Opolczyk získal od uherského krále Ludvíka z Anjou úřad uherského palatína a stal se tak druhým nejvýznamnějším mužem v zemi. V rámci uherského dvora podnikl několik diplomatických cest. K jeho nejvýznamnějším politickým misím se řadí zprostředkování zásnub českého krále Václava IV. s Alžbětou Stefanovnou, sestřenicí uherského krále Ludvíka z Anjou.³²⁵

Ke konci svého života pobýval Vladislav Opolczyk v rodném Opolí, kde 8. nebo 18. května roku 1401 zemřel. Byl pochován v rodovém pohřebišti minoritského klášterního kostela v Opolí.³²⁶

Kníže Boleslav III. Opolský (†1382)³²⁷ strávil značnou část svého života na císařském dvoře Karla IV. Spolu s dalšími významnými slezskými knížaty se účastnil slavné korunovační výpravy Karla IV. do Říma v roce

---

³²¹ SROKA 1999, 738.

³²² HORWAT 2007, 98.

³²³ SROKA 1999, 738.

³²⁴ JASIŃSKI 2007, 558.

³²⁵ V Uhersku se objevil již na počátku 50. let 14. století. V té době se oženil s Alžbětou, dcerou sedmihradského vévody Ondřeje Lackfiegého. Alžběta byla pochována ve Velkém Varadínu (Nagyvárad/Oradea, Rumunsko). Po její smrti nechal Vladislav Opolczyk pro zesnulou Alžbětu vyhotovit oltář zasvěcený sv. Alžbětě. Z tohoto svazku vzešla dcera, která žila jako klariska v Budíně, in: SROKA 1999, 749.

³²⁶ SROKA 1999, 751. *Octava Maii mensis die Wladislaus Opoliensis Dux vocatus Ruszky apud Opol moritur et in monasterio fratrum Minorum Opoliensi in choro sepelitur.* Předpokládá se, že po boku svého muže byla pochována rovněž druhá žena knížete Vladislava, kněžna Eufémie. Společně s nimi zde byla pochována i jejich dcera Ofka (Eufemie), in: JASIŃSKI 2007, 559.

³²⁷ *Boleslaus tertius Opoliensis Dux.* Dokument z roku 1365 vyjmenovává Boleslava III. jako syna Alžběty, ženy Bolka II. Opolského, *Bolke Herzogen zu Opol der Eegenanten Elizabethen Sune; Bolconi duci Opoliensi*, in: JASIŃSKI 2007, 560.

1355. Ve stejném roce se účastnil sjezdu hornoslezských knížat, který se odehrál na císařském dvoře v Praze. Byl pověřen pokračovat ve vládě po vymřelé dynastii bytomsko-kozelské. V témže roce doprovázel spolu s dalšími slezskými knížaty Alžbětu Lokýtkovu na její pouti do Marburku ke hrobu sv. Alžběty. V roce 1365 podnikl jako člen družiny Karla IV. cestu do Avignonu.³²⁸

V letech 1378–1382 opolský kníže Boleslav III. fundoval pro sebe a své předky dvě pískovcové náhrobní desky, situované v kapli sv. Anny mioritského kostela v Opolí. První z nich zobrazuje Boleslava I. (†1313) a Boleslava II. (†1356) děda a otce Boleslava III. Postavy Boleslava I. a Boleslava II. jsou představeny ve zbroji. Knížecí výstroj je charakteristická pro druhou polovinu 14. století.³²⁹ Po obvodu desky je na skosených hranách vytesán latinskou minuskulí nápis: *ANNO . DOMINI . MILLESIMO . XIII . QUATRO . NONAS . APRILIS . OBIIR . ILLUSTRIS . DOMINUS . BOLESLAUS . DUX . OPOLIEN*³³⁰ a dále *ANNO . DNI . M. CCC . LVI . DIE XXI . MENSIS . IUNII . OBIIT . ILLUSTRIS . PRINCEPS . DNS . BOLKO . OPOLIENS . OIU . SCDS . DUX . TEP.*³³¹

Druhý z náhrobků pak představuje Boleslava III. (†1382) a jeho manželku kněžnu Annu (†1378).³³² Náhrobní deska zobrazující kněžnu Annu (†1378) a knížete Boleslava III. († 1382) byla v důsledku několikeré translokace vážně poškozená. Kněžna Anna je oděna do módního dobového šatu a pláště. Šat, bohatě zdobený kameny, je sepnutý v pase. Svrchní plášť spíná ozdobná spona. Po obvodu desky je zobrazen nápis *ANNO . DO . ANNA . DUCISSA . OPOLIENSIS.*³³³

---

³²⁸ SROKA 1999, 752.

³²⁹ Každý z knížat drží v ruce štít se znakem orlice. Hlavu jim pokrývají knížecí mitry. Knížata mají plnovous, ve shodě s módou panující tehdy v Čechách, in: POPŁONYK 1970, 79sqq.

³³⁰ Léta Páně 1313, dne 4. dubna, zemřel slavný pán, Boleslav, kníže opolský.

³³¹ Léta Páně 1356, dne 21. června, Bolko Opolský, celé zemi opolské, druhý kníže toho jména.

³³² POPŁONYK 1970, 79sqq.; DEHIO 2005, 707–708; ZABYTKI 2006, 649–650.

³³³ Léta Páně 1378, dne 8. dubna, zemřela slavná paní Anna, kněžna opolská, in: POPŁONYK 1970, 79sqq. Opolská kněžna Anna byla zřejmě dcerou osvětimského knížete Jana I. Scholastika, in: HORWAT 2007, 106.

Kníže byl pochován po boku své manželky Anny.³³⁴ Dvojice náhrobních desek se nacházela v kapli sv. Anny ještě v roce 1614, jak o tom svědčí akta vizitace kostela, prováděné Adamem Goskim.³³⁵

Náhrobky opolských knížat jsou dávány do spojitosti s okruhem hutě Petra Parléře. Je evidentní, že kníže Boleslav III. byl ovlivněn tvůrčím prostředím pražského dvora. Byl obeznámen jak se stavitelstvím, tak i se zdejší sochařskou produkcí. Dochované náhrobky jsou toho jasným důkazem.

Po smrti Boleslava III. v roce 1382 vládl v opolském knížectví Vladislav Opolczyk, který byl ve velmi blízkém kontaktu se svými synovci Janem Kropidlem a Boleslavem IV. Opolské knížectví získal v roce 1400 Boleslav IV. (†1437). Kníže udržoval blízké kontakty jak s pražským královským dvorem Václava IV. tak i s jagellonským dvorem v Krakově.

Boleslav IV. zemřel v Opolí dne 6. května roku 1437. Byl pochován v minoritském klášterním kostele v Opolí.³³⁶ Téhož roku zemřela i jeho žena Markéta, která byla pochována po boku svého manžela.³³⁷ Do roku 1846 se na západní stěně kaple nacházely dřevěné rámované náhrobní desky s fragmentárně dochovaným nápisem zobrazující knížete Boleslava IV. a jeho ženu.³³⁸

Nejmladším synem opolského knížete Boleslava IV. a jeho ženy Markéty byl kníže Mikuláš I. (†1476). V době rivality o český trůn mezi Kazimírem Jagellonským a Albrechtem Habsburským v roce 1438 stál Mikuláš I. nejprve na straně Kazimíra. Po nájezdu českých vojsk na Slezsko podobně jako další hornoslezská knížata složil i on dne 3. prosince

---

³³⁴ *Vicesima prima Septembris die Boleslaus tertius Opoliensis Dux in Strzelcze moritur et in monasterio fratrum Minorum apud Opoliam tumulatur.* Identický nápis je na náhrobku knížete, in: JASIŃSKI 2007, 560.

³³⁵ Před rokem 1834 byly desky přeneseny do presbyteria, kde byly zazděny do hlubokých nik. Do severní zdi byla instalována deska zobrazující knížata Boleslava I. a Boleslava II. Do jižní obvodové zdi byla vložena deska znázorňující kněžnu Annu a Boleslava III. Díky nevhodnému umístění desek byla tato díla vážně poškozena vlhkostí. Navíc byly náhrobní desky ve spodní části částečně zastřené díky navýšení původní úrovně podlahy. Nápis lemuující hrany desek byly čitelné jen fragmentárně. V roce 1911 pak byly desky umístěny za hlavním oltářem v presbyteriu. V roce 1951 byly náhrobní desky přeneseny do kaple sv. Anny na své prvotní místo, přičemž byly umístěny na nové podezdívky imitující původní tumbly, in: POPŁONYK 1970. Nejnovější restaurátorské zásahy byly na deskách provedeny v roce 2007.

³³⁶ *Sexta Maii dde Boleslaus Opoliensis quartus Dux apud Opoliam moritur, et in monasterio fratrum Minorum in Opol sepelitur,* in: JASIŃSKI 2007, 575.

³³⁷ JASIŃSKI 2007, 575.

³³⁸ SROKA 1999, 763.

roku 1438 lenní hold ve Vratislavi Albrechtu Habsburskému. Od roku 1460 byl v opozičním táboře Jiřího z Poděbrad. Dne 8. června roku 1469 složil ve Vratislavi lenní hold Matyáši Korvínovi. Mikuláš I. zemřel dne 3. července roku 1476. Byl pochován v minoritském klášterním kostele v Opolí, kde byla pohřbena rovněž jeho žena Magdalena (†1497). Z manželství s Magdalenou Břežskou měl pět synů: Ludvíka, Jana Dobrého, Mikuláše II., Boleslava a Bernarda.³³⁹

Posledním opolským Piastovcem byl Jan Dobrý (†1532). V roce 1476 se zúčastnil výpravy do Itálie, jejímž cílem bylo vyjednání zasnub princezny Beatrice, dcery krále Apulie Ferdinanda, která byla zasnoubena s uherským králem Matyášem Korvínem, a následně se osobně účastnil svatebního obřadu. Před svou smrtí vydal několik nařízení. V roce 1531 vydal kníže Jan Dobrý privilegium pro opolsko-ratibořské knížectví. V tomto aktu byla zaručena přináležitost knížectví opolského a ratibořského k České koruně.

Jan Dobrý se nikdy neoženil. Zemřel dne 27. března roku 1532 v Ratiboři. V době jeho smrti byl minoritský klášter obýván již observanty, kterým kostel kníže Jan Dobrý přidělil roku 1517. Kníže nebyl pochován v minoritském klášterním kostele v Opolí jako jeho předci, ale v kolegiálním kostele sv. Kříže v Opolí, kde se dodnes dochoval i jeho náhrobek. Smrtí opolského knížete Jana Dobrého v roce 1532 vymřela opolská linie dynastie Piastovců.³⁴⁰

Přestože Piastovská linie vyhasla, byla kaple sv. Anny využívána i nadále jako pohřebiště. Místo posledního spočinutí zde našli významní dobrodinci opolského minoritského kláštera. V roce 1630 byly v minoritském klášterním kostele v Opolí pohřbeny tři dcery purkrabího Daniela Scholze, což dokládá dochovaný epitaf z pískovce.³⁴¹

O minoritském klášterním kostele v Opolí pojednávají obecné historicko-topografické práce o Slezsku, kroniky města Opolí anebo práce týkající se památek města a jeho okolí. S vyobrazením minoritského

---

³³⁹ SROKA 1999, 770.

³⁴⁰ SROKA 1999, 773.

³⁴¹ Ve středu epitafu je zobrazena Madona s Ježíškem mezi sveticemi sv. Kateřinou a sv. Uršulou, adorované třemi klečícími postavami: Kateřinou, Uršulou a Dorotou Scholzovými, in: POPLONYK 1970, 79sq.

klášterního kostela v Opolí se setkáváme v díle Friedricha Bernharda Wernhera *Topografia Silesiae*.³⁴² O opolském minoritském klášterním kostele pojednává F. A. Zimmermann³⁴³ v díle *Beiträge zur Beschreibung von Schlesien*, které bylo publikováno ve třech svazích, vydaných v letech 1783–1796. Sledovanému kostelu se dále věnuje F. Idzikowski³⁴⁴ v knize *Geschichte der Stadt Oppeln*, která byla publikována v roce 1863. O deset let později v roce 1873 byl otištěn text M. Ueberschära³⁴⁵ *Die evang. Pfarrkirche zu Oppeln*.

Opolskému kostelu minoritů se věnuje H. Lutsch³⁴⁶ v knize *Kunstdenkmäler des Reg.-Bezirks Oppeln*, vydané ve Vratislavi v roce 1894. O minoritském klášterním kostele se dozvídáme z pera Kurta Bimlera³⁴⁷ v práci nazvané *Die evangelischen Kirchen im Kreise Oppeln*, která byla publikována v roce 1933. V témže roce byl vydaný článek M. Kunze³⁴⁸ *Geschichte von der evangelische Pfarrkirche zu Oppeln*, zabývající se dějinami minoritského kostela. K nejvýznamnějším pracím zabývajících se problematikou minoritů ve středověku je kniha Kamila Kantaka³⁴⁹ nazvaná *Franciszkanie polscy* z roku 1937, kde se nacházejí statě, týkající se opolského minoritského konventu. Důležitou publikací je kniha autorů G. Schiedlauského, R. Harmanna a H. Eberleho³⁵⁰ *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Stadtkreises Oppeln*, vydaná ve Vratislavi v roce 1939.

V poválečné literatuře se o minoritském kostele v Opolí krátce zmiňuje Tadeusz Dobrowolski³⁵¹ ve práci *Sztuka na Śląsku* z roku 1948. O deset let později v roce 1958 vyšel článek T. Szafránského³⁵² *Klasztory franciszkańskie na Śląsku w XIII wieku i ich przynależność organizacyjna*.

E. Frankiewicz³⁵³ publikoval v roce 1963 studii *Analiza architektury kościoła zamkowego w Opolu*. V témže roce pak vyšla jeho práce *Kaplica*

---

³⁴² WERNHER 1755–1766. Pět svazků se dnes nachází v Univerzitní knihovně ve Vratislavi; WERNHER 1761.

³⁴³ ZIMMERMANN 1783–1796.

³⁴⁴ IDZIKOWSKI 1863.

³⁴⁵ UEBERSCHÄR 1873.

³⁴⁶ LUTSCH 1894.

³⁴⁷ BIMLER 1933.

³⁴⁸ KUNZE 1933.

³⁴⁹ KANTAK 1937.

³⁵⁰ SCHIEDLAUSKY/HARMANN/EBERLE 1939.

³⁵¹ DOBROWOLSKI 1948.

³⁵² SZAFRAŃSKI 1958.

³⁵³ FRANKIEWICZ 1956–1963.

Piastowska w Opolu.³⁵⁴ V klášterní knihovně opolských minoritů se nachází rukopis E. Frankiewicz³⁵⁵ – *Franciszkanie Opolscy* z roku 1964.

Dalším dílem je *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce. Miasto Opole i powiat opolski* publikovaný v roce 1968, na němž se podíleli Tadeusz Chrzanowski společně s Marianem Korneckim.³⁵⁶ Monografii o městě *Opolí* zpracovala v roce 1970 Urszula Popłonyk.³⁵⁷ Klenebním systémem dochovaným v opolském minoritském klášteře se zabývá Danuta Hanulanka³⁵⁸ v knize *Sklepienia późnogotyckie na Śląsku* vydané v roce 1971. Stručně se o kostele opolských minoritů zmiňují Tadeusz Chrzanowski a Marian Kornecki³⁵⁹ v publikaci *Sztuka Śląska opolskiego. Od średniowiecza do końca w. XIX*, vydané v roce 1974. Marian Kornecki³⁶⁰ je autorem studie věnující se umění, která je součástí monografie města Opolí, kterou publikovali W. Dziewulski s F. Hawrankem roku 1975.

Podrobně se opolským minoritským kostelem zabývá Janina Eysymontt³⁶¹ v rukopise *Studium historyczno-architektoniczne zespołu klasztor Franciszkanów w Opolu* z roku 1976. Obšrněji o minoritských kostelech ve Slezsku pojednává Janina Eysymontt³⁶² v článku *Architektura pierwszych kościołów franciszkańskich na Śląsku*, publikovaném v roce 1978. Na památkovém úřadě ve Vratislavi je uložen také strojopis autorky *Architektura pierwszej generacji klasztorów franciszkańskich na Śląsku* z roku 1983.

O středověkých nástěnných malbách dochovaných v opolském minoritském kostele pojednává A. Karłowska-Kamzowa³⁶³ v knize *Gotyckie malarstwo ścienne w Polsce*, publikované v roce 1984. A. Karłowska-Kamzowa³⁶⁴ je autorkou knihy *Sztuka Piastów śląskich w średniowieczu*, vydané v roce 1991.

---

³⁵⁴ FRANKIEWICZ 1963.

³⁵⁵ FRANKIEWICZ 1964.

³⁵⁶ CHRZANOWSKI/KORNECKI 1968.

³⁵⁷ POPŁONYK 1970.

³⁵⁸ HANULANKA 1970.

³⁵⁹ CHRZANOWSKI/KORNECKI 1974.

³⁶⁰ KORNECKI 1975.

³⁶¹ EYSYMONTT 1976.

³⁶² EYSYMONTT 1978.

³⁶³ KARŁOWSKA-KAMZOWA 1984.

³⁶⁴ KARŁOWSKA-KAMZOWA 1991.

Architektuře minoritského klášterního kostela v Opolí je věnované katalogové heslo v knize *Architektura gotycka w Polsce* z roku 1995, jejíž editory jsou Teresa Mroczo a Marian Arzyński.³⁶⁵

O archeologických průzkumech nás informují v roce 2004 autoři, jejichž články jsou uveřejněny ve sborníku *Początki i rozwój miast Górnego Śląska*. Částečně se opolským minoritským kostelem zabývala Patrycja Okoń³⁶⁶ v textu *Klasztory w średniowiecznych górnośląskich ośrodkach miejskich (do końca XIII w.) w świetle badań archeologiczno-architektonicznych*.

Stručně je o kostelu pojednáno ve dvou publikacích – německé příručce *Dehio-Handbuch der Kunstdenkmäler in Polen, Schlesien*³⁶⁷ vydané v roce 2005 a jeho polské verzi *Zabytki Sztuki w Polsce. Śląsk*,³⁶⁸ publikované roku 2006.

Poslední kniha pojednávající o kostele minoritů v Opolí je dílo Józefa Pilcha³⁶⁹ *Zabytki architektury Górnego Śląska*, vydaná v roce 2008.

Podle tradice se minorité v Opolí objevili již v roce 1238³⁷⁰ a setrvali zde do roku 1241, kdy z neznámých příčin opustili město.³⁷¹ Druhá fundace minoritského konventu v Opolí je spojena s knížetem Vladislavem I. Opolským († 1281/1282) v roce 1248.³⁷² Z dochovaných písemných pramenů vyplývá, že při zasedání provinciální kapituly ve Zhořelci v roce 1248, které předsedal provinciál Bohuslav, byl opolský minoritský konvent přijat do česko-polské minoritské provincie.³⁷³

V písemných pramenech je minoritský kostel v Opolí zmíněn v roce 1277.³⁷⁴ Dále jsme informováni o tom, že v roce 1279 v klášterním kostele zasedala kapitula. Kostel minoritů v Opolí je zmiňován také v roce 1287.³⁷⁵

---

³⁶⁵ MROCZKO/ARZYŃSKI 1995, 177.

³⁶⁶ OKOŃ 2004, 123sqg.

³⁶⁷ DEHIO 2005, 707–708.

³⁶⁸ ZABYTKI 2006, 649–650.

³⁶⁹ PILCH 2008, 141.

³⁷⁰ POPŁONYK 1970, 79sqg.

³⁷¹ WAŚ 2000, 19.

³⁷² CHRZANOWSKI/KORNECKI 1968, 14; DEHIO 2005, 707–708; ZABYTKI 2006, 649–650; PILCH 2008, 141.

³⁷³ K rozdělení této provincie došlo v roce 1260, přičemž kustodie opolská náležela i nadále k provincii české, in: MROCZKO/ARZYŃSKI 1995, 177. V roce 1248 byl konvent přijat na kapitule ve Zhořelci, in: WAŚ 2000, 19.

³⁷⁴ POPŁONYK 1970, 79sqg.

Opolská piastovská knížata byla k minoritům velmi štedrá. Dokládají to mimo jiné skutky knížete Boleslava I. Opolského (†1313), který se řadí k nejvýznamnějším donátorům jejich kostela.³⁷⁶

Stavba kostela započatá po roce 1248 jako trojlodní bazilika s prodlouženým presbyteriem byla po roce 1309 přestavěna na halu. Přestavba kostela byla zahájena stavbou kaple sv. Anny, jež byla fundací opolského knížete Boleslava I.³⁷⁷ Po smrti knížete v roce 1313 byly jeho ostatky pochovány právě v kapli sv. Anny minoritského kostela v Opolí.³⁷⁸

Mezi další významné fundátory minoritského kostela náleželi Boleslav II. Opolský († 1356) a jeho žena Alžběta Svídnická (†1348) a také jejich syn Boleslav III. Opolský († 1382) se svou ženou Annou (†1378).³⁷⁹ Z pramenů se dozvídáme, že v roce 1359 udělil kníže Boleslav III. Opolský klášteru mnoho privilegií a rovněž několik hmotných statků.³⁸⁰ K nejvýznamnějším fundacím knížete Boleslava III. však z umělecko-historického hlediska náleží zdvojené náhrobky svých předků, opolských knížat Boleslava I. a Boleslava II. a také náhrobek zobrazující sebe a jeho ženu Annu. V průběhu středověku věnovala minoritskému kostelu velkou pozornost i další opolská knížata.³⁸¹

Minoritský klášterní kostel se těšil po dlouhou dobu velké přízni opolských Piastovců, kteří si jej zvolili jako místo rodového pohřebiště.³⁸² Na funkci minoritského kostela poukazuje také to, že kostel minoritů byl nazýván kostelem hradním.³⁸³

---

³⁷⁵ MROCZKO/ARZYŃSKI 1995, 177.

³⁷⁶ Z pramenů víme, že v roce 1313 věnoval minoritům statek s lesem: *Boleslaus, dux Opoliensis, locum suum situm prope Opol. Versus novam villam cum eius silvula, quae Canpa dicitur in vulgari conventui fratrum minorum in Opol in perpetuum testamentum dat tradit et resignat perpetuo possidendum*. Na oplátku měl konvent určit jednoho kaplana, který vykoná *tres missas defunctorum et alias tres pro peccatis*, in: WAŚ 2000, 76.

³⁷⁷ MROCZKO/ARZYŃSKI 1995, 177; DEHIO 2005, 707–708; ZABYTKI 2006, 649–650.

³⁷⁸ MROCZKO/ARZYŃSKI 1995, 177.

³⁷⁹ POPLONYK 1970, 79sq.

³⁸⁰ WAŚ 2000, 75.

³⁸¹ EYSYMONTT 1978, 41–92. Například kníže Bernard věnoval v roce 1425 „*in salubre Hedwigis conthoralis suae*“, minoritům několik darů, mimo jiné šest pytlů pšenice, in: WAŚ 2000, 76. V témže roce 1425 je v pramenech zmiňován oltář Panny Marie „*extra chorum*“, in: KANTAK 1937, 381.

³⁸² WAŚ 2000, 76.

³⁸³ V klášterním kostele byli pochováni tito členové knížecí rodiny opolské linie dynastie Piastovců: Boleslav I. (†1313), Alžběta Svídnická (†1348), žena Boleslava II., Boleslav II. (†1356), Boleslav Niemodliňský (†1365), Anna Osvětimská (†1378), žena Bolka III., Bolko III. (†1382), Vladislav II. Opolczyk (†1401), Hedvika, dcera Spytka z Melsztyna, žena Bernarda strzeleckiego (†1427), Bolko IV. (†1437) a

V roce 1517 věnoval opolský kníže Jan Dobrý minoritský klášterní kostel observantům (bernardýnům).³⁸⁴ Řeholníci opustili minoritský klášter v roce 1589. Poté klášter značně pustl. Kvůli absenci řeholníků byla kaple sv. Anny dokonce odsvěcena a věnována protestantům. K novému vysvěcení kaple došlo roku 1614. V roce 1615 postihl Opolí rozsáhlý požár, který způsobil závažné škody v minoritském klášterním kostele. Minoritský komplex byl zdevastován v průběhu třicetileté války (1618–1648). V té době byli mniši z kostela vyhnáni a budovy byly vypleněny. V letech 1631, 1637 a 1646 získali řeholníci peněžní výpomoc a stavební materiál pro opravu kostela. Pravděpodobně tehdy byla architektura kostela obohacena o kapli Nejsvětější Svátosti. V následujících letech byl kostel renovován. Další požár postihl kostel společně s klášterem v roce 1682. Poté probíhala až do roku 1726 jeho obnova, která je zásadní pro dnešní stav kostela. V této době bylo totiž původní středověké halové trojlodí nově zaklenuto. Při adaptaci byly částečně využity původní hranolové pilíře, které nesou stávající klenbu. V následujícím roce 1727 došlo k rozšíření klášterního komplexu, přičemž byla postavena nová sakristie a refektář. Z roku 1746 pochází zpráva o tom, že italští zedníci pracovali na omítkách v klášteře.

V roce 1810 nastoupila sekularizace minoritského řádu a následujícího roku byl kostel odkázán evangelíkům. V letech 1813–1814 byl minoritský komplex využíván jako říšský lazaret a sklad; klášter byl přestaven na kanceláře, muzeum, školu a také nájemní byty.³⁸⁵

V letech 1828–1831 byly v kostele postaveny empory. S tím souviselo prodloužení původních oken. Další obnova kostela probíhala v letech 1860–1867 a 1890–1891. Při těchto opravách byla obnovena střecha s lanternou nad kaplí Nejsvětější svátosti. V roce 1899 došlo k nástavbě severní věže, která byla opatřena novou helmicí. Klášterní prostory získaly adaptací z roku 1907 zcela nové využití sloužící městskému muzeu. Při této příležitosti bylo nastaveno západní křídlo kláštera.

---

jeho žena Markéta Gorycká (†1437), Mikuláš I. (†1476) a jeho žena Magdalená Břežská (†1488), Mikuláš II. (†1497), in: POPŁONYK 1970, 79sqq.

³⁸⁴ Observanti sem přesídlili z kláštera sv. Barbory, který se nacházel na Groszowickém předměstí Opolí před Bytomskou bránou, in: POPŁONYK 1970, 79sqq.

³⁸⁵ POPŁONYK 1970, 79sqq.

Klášter však znovu vyhořel v průběhu druhé světové války v roce 1945.³⁸⁶ V letech 1950–1959 probíhala v kostele rekonstrukce, v rámci níž došlo mimo jiné k likvidaci vnitřních empor a výmalbě interiéru. Na stávající klášterní křídla byla nastavěna horní patra. Současně bylo obnoveno mauzoleum opolských Piastovců v kapli sv. Anny. V této souvislosti byly rekonstruovány náhrobky.³⁸⁷ Opolský minoritský klášterní kostel byl nově adaptován v posledních letech.

Minoritský klášterní kostel Panny Marie v Opolí je situován v jihozápadní části Starého Města v blízkosti hlavního náměstí. Kostel je orientovaná stavba skládající se z prodlouženého presbyteria ukončeného rovnou zdí. Na něj se ze západu napojuje trojlodní hala. Klášterní komplex přiléhá ke kostelu podél jižní strany.

Východní fasáda kostela směřuje k ulici Bronisława Koraszewskiego, která ústí do jihozápadní části hlavního náměstí. Západní fasáda kostela je orientována k ulici Minoritů, která současně obemyká klášterní komplex od jihu. Tato ulice ve své západní části koresponduje se směrem toku mlýnského náhonu zvaného Młynówka. Podél severní fasády kostela vede ulice Zamkowa, která pokračuje přes mlýnský náhon mostem ústícím na ostrov Pasięka, kde byl v době středověku situován knížecí hrad.

Někteří badatelé³⁸⁸ se přiklání k názoru, že budování a umístění minoritského klášterního komplexu je nezávislé na situování piastovského knížecího hradu a přiklání se k názoru, že jde o fundaci měšťanskou.³⁸⁹ Oproti tomu G. Waś poukazuje na to, že i když je kostel oddělen od hradního okrsku vodním tokem, je zřejmé, že se nachází v jeho nejbližším možném sousedství. Svým situováním a zejména pak svou funkcí je doložen blízký vztah fundátora k tomuto kostelu. I když byl minoritský kostel situovaný v lokovaném městě, nacházel se na území knížecí jurisdikce, v těsné blízkosti knížecího hradu.³⁹⁰

---

³⁸⁶ Od roku 1946 se na přestavbách kláštera i kostela podíleli minorité, kteří sem přišli z Katowic, in: POPŁONYK 1970, 79sqq.

³⁸⁷ MROCZKO/ARZYŃSKI 1995, 177; DEHIO 2005, 707–708; ZABYTKI 2006, 649–650; PILCH 2008, 140–141.

³⁸⁸ WAŚ 2000, 75; IRGANG 1985, 232.

³⁸⁹ WAŚ 2000, 75.

³⁹⁰ WAŚ 2000, 75sq.

Výstavba presbyteria byla započata zřejmě po roce 1248 a stavební práce probíhaly na kostele po celou třetí čtvrtinu 13. století. I když není známo datum vysvěcení kostela v jeho první stavební fázi, předpokládá se, že stavba byla dokončena ke konci 13. století. V této době se kostel vyznačoval prodlouženým presbyteriem o čtyřech klenebních polích ukončeným pravouhlým závěrem. Ze západní strany k němu přiléhalo bazilikové trojlodí, jehož délku určovala čtyři klenební pole.

Pozůstatkem první stavební fáze je zdivo spodní části presbyteria a obvodové zdivo prvotní baziliky. Původní cihlová vazba o vzorci (v-b-b-v) je dodnes výrazně patrná v odhaleném východním zdivu presbyteria za hlavním oltářem a v severní zdi presbyteria, respektive v dnešním interiéru severní věže, která byla k presbyteriu přistavěna později.³⁹¹

Délka původního presbyteria je vymezena čtyřmi obdélnými klenebními poli orientovanými na šířku. Pole jsou zaklenuta čtyřdílnou křížovou žebrovou klenbou. Klenební žebra vycházejí z poměrně úzkých zkrácených polygonálních přípor. Trojboké a pětiboké klenební přípory jsou nesené kamennými jehlancovými konzolami. Trojboké jehlancové konzoly situované v rozích presbyteria jsou oproti pětibokým konzolám situovaným na rozhraní polí protáhlejší, plochy polygonů jsou oproti vydutějším plochám pětibokých konzol plošší. V horní části jsou konzoly ukončeny profilovanou krycí deskou. Nad abakem je nasazen římsový pás, který je v několika případech houbovitého tvaru. Zkrácené polygonální přípory jsou ukončeny košovítymi hlavicemi opatřenými prstenci a krycí deskou. U některých hlavic se nad abakem vyskytuje houbovitá římsa. Každá hlavice je pojata individuálně, přičemž je jejich povrch souvisle pokryt rozličným typem rostlinné ornamentiky. Pozorujeme zde listy vinné révy, javoru, dubu, jahodníku, lípy nebo břízy. Je pro ně příznačná forma samostatných listů uspořádaných buď symetricky plošně vedle sebe v jednom pásu, nebo ve dvou pásech nad sebou. Žebra v prvním a třetím klenebním poli směrem od východu jsou semknuta plochými kruhovými svorníky zdobenými plastickou orlicí a rozetou. Ve druhém a čtvrtém klenebním poli jsou žebra bez svorníků. Klenební žebra hruškového profilu s výžlabkem jsou poměrně útlá. Na některých konzolách, příporách a zejména pak na hlavicích přípor se dochovala polychromie. Zatímco konzoly, přípory, hlavice a svorníky byly zhotoveny z kamene, klenební žebra byla utvořena

---

³⁹¹ POPŁONYK 1970, 79sqq.

z cihly. Setkáváme se zde opět s kombinací cihly a tesaného kamene, který byl použit na architektonické detaily.

Prostor presbyteria je osvětlen řadou okenních otvorů. Okna jsou prolomena do východní, severní a jižní obvodové zdi presbyteria. V severní a jižní zdi jsou okna dvojdílná. Přestože se jejich původní středověká okenní kružba dochovala jen fragmentárně a většina dnešních okenních kružeb pochází z 19. a 20. století, kdy byl kostel restaurován, je zřejmé, že je jejich podoba odvozena z dnes jediné, fragmentárně dochované okenní kružby. Tato kružba je součástí dnes již zazděného okna, situovaného v západní ose severní obvodové zdi presbyteria, v místě dnešního interiéru věže. Okenní kružba byla tvořena dvojicí jeptišek vepsaných do půlkruhu, které nesly trojici trojlístů vepsaných do kruhu. Okenní kružbu lze datovat do druhé poloviny 13. století.³⁹²

Boční okna presbyteria jsou členěna dvojicí jeptišek ukončených půlkruhem, které ve vrcholu nesou trojici kruhů sestavených do trojúhelníku. V kruzích jsou vepsány trojlísty. Oproti bočním oknům je východní okno presbyteria šířkově akcentováno. Tvoří jej trojice lomených oblouků, z nichž střední je o něco převýšen. Sestava lomených oblouků nese trojici kruhů uspořádaných do trojúhelníků. V postranních kruzích je vepsán čtyřlíst, v horním kruhu trojlíst. Okenní kružba se vyznačuje ostrou profilací a linearitou. Útlé okenní pruty jsou velice jednoduché, vycházejí přímo z bankálu a to bez nasednutí na patky či ukončení hlavicí.

Okna severní a jižní zdi presbyteria jsou oproti východnímu oknu prodloužená. Tuto podobu nabyla v letech 1890–1901, kdy byla rekonstruována.³⁹³ Prolomená okna v severní a jižní stěně jsou poměrně vysoká. Okenní špalety jsou úzké, bankalová římsa u bočních oken je mnohem širší než u okna východního. Cihlový rám okenního ostění v interiéru, obemykající rovněž bankál v jeho spodní části, opticky zdůrazňuje délku okna.

V současnosti je cihlové zdivo v interiéru presbyteria omítnuto. Bíle omítnuté plochy stěn zde vytvářejí kombinaci s kamennými polychromovanými architektonickými články. Subtilní články nesou lehce nasazenou klenbu. Akcentované cihlové rámy okenních špalet pak

---

³⁹² DEHIO 2005, 707–708; ZABYTKI 2006, 649–650.

³⁹³ MROCZKO/ARZYŃSKI 1995, 177. V mnoha případech byla okna vyměněna. Nicméně jejich tvar a forma odpovídala původní středověké podobě.

pomáhají vertikalizovat prostor presbyteria. Díky množství okenních otvorů je presbyterium zcela zalito sluncem. Kubická hmota interiéru presbyteria je jasně čitelná, prostor působí kompaktně. Presbyterium odděluje od halového trojlodí lomený triumfální oblouk.

Z exteriéru je presbyterium opatřeno dvakrát odstupňovanými opěrnými pilíři situovanými na rozhraní klenebních polí podepírající jeho severní zeď. Odstupy mezi jednotlivými krycími deskami nejsou příliš výrazné. Pilíře v severovýchodním a jihovýchodním nároží presbyteria jsou postaveny nakoso.

Cihelné zdivo je z exteriéru exponováno. Navíc exteriér presbyteria zdobí vlys obemykající celý obvod presbyteria pod korunní římsou. Jeho dnešní podoba je však výsledkem novodobé rekonstrukce. Fragment středověkého cihlového vlysu se dochoval v západní ose severní zdi presbyteria, nad pozůstatkem prvotního okna v severní věži. Východní fasádu presbyteria ukončoval jednoduchý trojúhelníkový štít opatřený pravděpodobně slepým panelováním.

Na západě se k presbyteriu původně napojovalo bazilikální trojlodí o čtyřech klenebních polích. Na formu baziliky poukazují stopy po zazděném okenním otvoru³⁹⁴ viditelném ve zdivu v podkroví nad stávajícími klenbami kaple sv. Anny, situované na rozhraní druhého a třetího klenebního pole jižní boční lodi směrem od východu. V roce 1307 bylo Opolí zasaženo rozsáhlým požárem, v jehož důsledku byl silně poškozen minoritský klášterní komplex. Kaple byla ke kostelu stavěna po požáru v letech 1309–1313. Kromě fragmentárně dochovaných oken zde byl odhalen zubořezový vlys obdobné formy, kterou spatřujeme na obvodu presbyteria.

V souvislosti s přestavbou kostela po požáru roku 1307 došlo ke změně stavebního typu trojlodí. Místo prvotní baziliky bylo upřednostněno trojlodní halové řešení. Protože je existence kaple sv. Anny doložena rokem 1309, určuje toto datum horní hranici existence bazilikálního trojlodí.³⁹⁵ Lze připustit, že bazilikální trojlodí bylo stavěno společně s presbyteriem od druhé poloviny 13. století. Pravděpodobně v devadesátých letech 13. století již byla bazilika postavena. Není však jisté, zdali v této době byla zaklenutá, či nikoli. S největší pravděpodobností

---

³⁹⁴ MROCKO/ARZYŃSKI 1995, 177. Uvádí se, že se zde nacházejí dvě zazděná okna.

³⁹⁵ CHRZONOWSKI/KORNECKI 1968, 14sqq.

byla kryta dřevěným trámovým stropem. V první polovině 14. století pak byla budována trojlodní hala.³⁹⁶

Délka halového trojlodí je vymezena čtyřmi klenebními poli. V hlavní lodi jsou klenební pole téměř čtvercová. Jejich šířka je o něco kratší, než je šířka presbyteria. V bočních lodích jsou obdélná klenební pole orientovaná podélně. Šířka klenebního pole v boční lodi tvoří zhruba polovinu šířky klenebního pole lodě hlavní. Původní středověká podoba halového trojlodí podlehlá v 18. století renovaci a v rámci barokních úprav byl ponejvíce pozměněn interiér kostela.³⁹⁷ Klenební pole hlavní a bočních lodí jsou oddělena meziklenebními pásy. Mezi jednotlivými klenebními poli v každé lodi se meziklenební pásy nevyskytují, čímž je zdůrazněna celistvost prostoru. Všechna pole jsou zaklenuta valenou křížovou klenbou bez žeber.

Prostor halového trojlodí je členěn třemi páry vysokých úzkých hranolových pilířů. Subtilní pilíře jsou ve spodní části nesené sokly s patkami. Horní části pilířů ukončují hlavice dórského typu s římsovou nástavbou. Hlavice nesou půlkruhové oblouky mezilodních arkád. V bočních lodích dosedají klenby do vysoko nasazených volutových konzol. Klenební kápě jsou pokryty novodobou ornamentální výmalbou. Přestože jde o pozdější architektonické formy, zdá se, že původní dispoziční a prostorové řešení halového trojlodí mělo obdobný charakter. Prostor halového trojlodí působí vzhledem vzorně a kompaktně.

Halové trojlodí bylo osvětleno několika okenními otvory prolomenými v každé ose klenebního pole severní a jižní obvodové zdi a také ve třech osách západní fasády. V exteriéru se v severní obvodové zdi dochovaly fragmenty lomených okenních záklenků a jejich ostění. Forma okenních kružeb v severní a jižní části lodě se dodnes nedochovala.

Do západní zdi halového trojlodí byly prolomeny tři okenní otvory. Vrcholy okenních záklenků se nacházejí ve stejné výšce. Shodná je i výška všech tří oken, okna se však liší svou šířkou. Rozmístění okenních otvorů odpovídá prostorovému členění halového trojlodí. Okna orientována do

---

³⁹⁶ CHRZONOWSKI/KORNECKI 1968, 14sq.

³⁹⁷ Kostel postihlo několik požárů, a to v roce 1615, 1682. V roce 1726 byly ukončeny přestavby, přičemž byla ukončena klenba halového trojlodí. Další požár postihl kostel v roce 1739. Následující přestavby probíhaly mezi léty 1828–1831. Následující renovace proběhla v letech 1860–1867, in: MROCZKO/ARZYŃSKI 1995, 177.

bočních lodí jsou tvořena dvojicí jeptišek, které nesou ve vrcholu čtyřlíst, zatímco okno prolomené do hlavní lodě bylo původně nejspíš trojdílné. Dnes je střední okno, jehož okenní kružba se nedochovala, zazděné. Můžeme předpokládat, že okenní kružba tohoto okna mohla být obdobná té, která byla uplatněna ve východním okně presbyteria.

Západní fasáda je osově asymetrická, ubíhá jihozápadním směrem. Navíc je akcentována neobvyklou plošností. Téměř celistvou cihlovou západní fasádu kromě okenních otvorů nenarušují ani opěrné pilíře, ani vstup, který bývá obvykle situován v hlavní ose. Velkolepá plocha stěny byla oživena vlysem tvořeným soustavou drobných prostupujících se lomených arkádek. S obdobným motivem se setkáváme také na exteriérové části presbyteria.

Západní fasádu ukončuje renesanční štít, postavený po přestavbě kostela v roce 1646. Je tvořený soustavou slepých nik uspořádaných ve třech patrech nad sebou. Štít po obou stranách ukončují voluty. Původně se zde zřejmě nacházel jednoduchý trojúhelníkový štít zdobený slepou panelací nebo kosočtvercovým vlysem.

Trojlodí i presbyterium je zastřešeno sedlovou střechou. Výška halového trojlodí převyšuje o několik metrů výšku presbyteria. Ze severu podepírají trojlodí dvakrát odstupňované opěrné pilíře.

V severozápadním nároží presbyteria podél východní zdi severní boční lodě byla v 15. století postavena hranolová věž se schodištěm v síle zdiva. Její přízemí bylo před rokem 1508 změněno na kapli Prószkowskich (Proskau).³⁹⁸

Na počátku 15. století byla podél druhého pole severní boční lodě směrem od východu postavena kaple sv. Hedviky, která je poprvé zmíněna v roce 1409. Kaple čtvercového půdorysu byla zaklenuta křížovou žebrovou klenbou. Vedle kaple sv. Hedviky byla na přelomu 15. a 16. století postavena kaple Svatého Křtu (Nejsvětější svátosti) zaklenutá hvězdzovou síťovou žebrovou klenbou. V letech 1890–1891 byly obě kaple sloučeny pod společnou střechu a získaly jednotnou atiku. Ve zdivu kaple

---

³⁹⁸ V roce 1508 byl v této kapli pochovaný kancléř posledního opolského knížete Jana Dobrého – Jan Prószkowski, který zemřel dne 9. října roku 1508. Do roku 1909 se v kapli nacházela mramorová náhrobní deska s erbem Czewoje a nápisem latinskou minuskulí, který odkazoval k změřelému, in: POPLONYK 1970, 79sq; DEHIO 2005, 707–708; ZABYTKI 2006, 649–650.

sv. Hedviky je obsažen původní opěrný pilíř severní boční lodě. Součástí zdiva kaple je také prvotní opěrný pilíř severní boční lodě situovaný mezi druhým a třetím klenebním polem.

V 15. století byla postavena další pravoúhlá kaple situovaná v rozmezí západního pole podél jižní boční lodě. Její délku vymezují dvě pole zaklenutá křížovou žebrovou klenbou.

Nejvýznamnějším architektonickým prvkem minoritského klášterního kostela v Opolí je kaple sv. Anny, založená knížetem Boleslavem I. v roce 1309. Kaple plnila funkci mauzolea opolských knížat dynastie Piastovců. Je situovaná na rozhraní druhého a třetího pole jižní boční lodě. Kaple obdélné dispozice je orientována k jihu. Svou hmotou zasahuje do rajského dvora. Její délku vymezují tři obdélná klenební pole ukončená rovnou zdí. Původně byla kaple zastropena pouze dřevěným trámovým stropem. Stopy po trámových otvorech v odstupech okolo 90 centimetrů jsou dodnes patrné nad klenbou v podkroví kaple. Trámový strop shořel při požáru, který kapli zasáhl v první polovině 15. století.³⁹⁹ Kaple je zpřístupněna portálem situovaným v jihozápadní části druhého východního pole jižní boční lodě.

Podle U. Popłonyk byla kaple zaklenuta již ve druhé polovině 15. století, podle jiných badatelů až v první polovině 16. století.⁴⁰⁰ Kaple tehdy získala složitý klenební obrazec sestávající z trojice prostupujících se hvězd. Klenební žebra hruškového profilu vycházejí z jehlancových konzol, které jsou ukončeny římsovou hlavicí. Svazky klenebních žebor vycházejí přímo z horní plochy římsy. Klenební žebra jsou semknuta kruhovými svorníky. Dva ze svorníků jsou zdobeny plastickou orlicí a rozetou. Třetí je plochý. Na jihu a severu se středová žebra klenebního obrazce zalomují těsně pod vrcholem klenby přímo do zdiva. Jehlancové konzoly, klenební žebra i svorníky jsou polychromovány. Plochy obvodových stěn kaple i klenební kápě pokrývala původně nástěnná malba.

Prostor kaple je osvětlen okny prolomenými v západní obvodové zdi. V jižní zdi kaple byl prvotně situován vstup ústící do klášterního rajského dvora. Ten zřejmě sloužil věřícím v přístupu do svatyně v době

---

³⁹⁹ POPŁONYK 1970, 79sqq.

⁴⁰⁰ V 18. století došlo k výmalbě kaple. Původní klenby z 15. a 16. století byly opatřeny novými nástěnnými malbami. Byly zde namalovány medailony s anděly, erbovní štítky a také doplňující rostlinná ornamentika, in: POPŁONYK 1970, 79sqq.; PILCH 2008, 144.

přestavby kostela ve druhém desetiletí 14. století. Později byl tento vstup zazděn a znovu odhalen při přestavbách v roce 1958.

Dokladem toho, že prvotní výška kaple byla mnohem vyšší, než je stávající úroveň klenby, jsou fragmentárně dochované nástěnné malby v podkroví kaple. Nástěnné malby jsou datovány do let 1370–1380 a znázorňují christologický cyklus. Jeho popisem a interpretací se podrobněji zabývala U. Popłonyk⁴⁰¹ a další badatelé. Nástěnné malby dnes bohužel nejsou přístupné. Proto jejich popis vychází pouze z již publikovaných analýz.

Na severní stěně kaple je zobrazena scéna *Zvěstování*.⁴⁰² Východní stěna dala prostor k zobrazení scény *Navštívení*.⁴⁰³ Ve druhé scéně je pravděpodobně znázorněno *Obětování v chrámu*.⁴⁰⁴ Předpokládá se, že na jižní stěně byla zobrazena buď scéna *Zvěstování pastýřům*, nebo *Klanění třech králů*.⁴⁰⁵ Obtížně určitelná je první scéna zobrazená na západní stěně kaple.⁴⁰⁶ U. Popłonyk usuzuje, že by zde mohli být zobrazeni podporovatelé kostela. Dále je zde představená postava krále Heroda s korunou na hlavě, vedle něj jsou zobrazeni dva vojáci. Od této skupiny je bílým pásem oddělena scéna *Vraždění neviňátek*, která zachycuje okamžik, kdy dva vojáci zabíjejí dítě. Následující scéna představuje *Útěk do Egypta*. Tato scéna je oddělená od další scény, kterou lze interpretovat jako *Odpočinek na cestě do Egypta*.

Pod kaplí sv. Anny se v severovýchodním nároží nachází krypta zaklenutá valenou klenbou. Součástí tohoto prostoru je hrobka zbudovaná pro manželku knížete Boleslava II. (†1356), kněžnu Alžbětu Svídnickou

---

⁴⁰¹ POPŁONYK 1970, 79sqq.

⁴⁰² Z této scény se dochovala pouze hlava anděla a část ruky v charakteristickém gestu užívaném ve scénách Zvěstování.

⁴⁰³ Fragmentárně se dochovaly postavy Panny Marie a Alžběty natočené směrem k sobě. Panna Marie je oděná do modrého šatu a červeného pláště, hlavu jí pokrývá bílá rouška.

⁴⁰⁴ Je zde zobrazena postava Panny Marie držící Ježíška. Za Pannou Marií stojí postava identifikovaná dle nápisové pásky s nápisem ANNA. Po pravé straně je zobrazena mužská postava, snad jde o postavu Simeona. Děj se odehrává na pozadí architektury. V horních částech se dochovaly stopy po nápisových páskách, avšak s dnes již nečitelným nápisem.

⁴⁰⁵ V horní části se dochoval zlomek nápisové pásky. I v tomto případě je dnes obtížné určit, o kterou scénu jde. Dochovala se pouze horní část hlavy anděla, jeho pravé křídlo a vrchní část levého křídla. Bílá křídla jsou zvýrazněna červenými linkami.

⁴⁰⁶ Klečící postava je oděna do cihlově červené kapuce a zeleného pláště, druhá nakloněná postava je oděná v červený šat. Výše je zobrazen anděl v červeném šatu, s červenými křídly, jenž drží nápisovou pásku s dnes již nečitelným nápisem. Scéna je zespodu orámována rostlinným ornamentem.

(†1348). Na čelní stěně krypty se dochoval jeden z nejvýznamnějších dokladů hornoslezské středověké nástěnné malby 14. století. Ústředním tématem scény je skupina *Ukřižování*.⁴⁰⁷ Pro zobrazení je příznačná lineárnost. Všechny linie a detaily jsou nakresleny hrubou černou linkou. Takováto kaligrafičnost vykazuje spojitost díla s knižní malbou. Přestože je nástěnná malba dochována pouze fragmentárně, dokládá vysoké formální kvality díla.

Rovněž boční stěny hrobky pokrývala nástěnná malba. Po levé straně se dochovaly nepočetné fragmenty červených šestiramenných hvězd a také špatně čitelné obrysy dvou andělů nesoucích duše zemřelých.

Podél jižní strany kostela je situována soustava klášterních budov. Lze předpokládat, že nejprve zde byly po příchodu minoritů vybudovány pouze dřevěné klášterní příbytky, které byly zničeny při požáru kostela v roce 1307. V první polovině 14. století byl klášterní komplex obnoven. Ke stavebním úpravám docházelo po dobu 14. století. Svědčí o tom dochované zprávy z roku 1329 nebo 1359.⁴⁰⁸

Klášterní komplex se skládal ze čtyř křídel, která obemykala rajský dvůr uprostřed. Nejstarší částí kláštera bylo východní křídlo. Při výzkumech prováděných v klášteře v letech 1926–1927 zde byly objeveny nástěnné malby, datované do období okolo roku 1330. Malba zřejmě zdobila refektář nebo celu mnicha. Podoba nástěnných maleb je dnes známa pouze z opisů a akvarelových reprodukcí.⁴⁰⁹ Na základě nich víme, že se zde do roku 1926 nacházela scéna představující Stigmatizaci sv. Františka. V pozadí je zobrazen pohled na hrad. U. Popłonyk spatřuje v zobrazeném hradě přímo knížecí hrad opolských Piastovců situovaný na zdejším ostrově Pasięka. Podle ní jde o vůbec první vedutu, zachycující tento hrad.⁴¹⁰

---

⁴⁰⁷ Na větrovitém kříži je v esovitém prohnutí zobrazena postava Ukřižovaného Krista oděného v dlouhou bílou bederní roušku. Kristova hlava lemována tmavými vlasy je skloněna k pravému rameni. Okolo hlavy je zobrazena široká plošná svatozář se znakem kříže. Kristova hrud se zdůrazněnými žebry je namalována poměrně schematicky. Z rány v pravém boku vytéká krev. Pod křížem stojí po Kristově pravici Panna Marie oděná do červeného šatu a zeleného pláště. Hlavu ji pokrývá bílá rouška lemována červenou linkou. Panna Marie má ruce sepnuté v modlitbě na prsou. V jejím obličejí se zračí výraz plný bolesti a utrpení. Po levici Krista stojí sv. Jan Evangelista oděný do zeleného roucha a červeného pláště, přičemž si pravou rukou podepírá hlavu, zatímco v levé ruce drží knihu. Janův obličej rámuje světlé vlnité vlasy.

⁴⁰⁸ IDZIKOWSKI 1863, 72–73.

⁴⁰⁹ Akvarely pořídil opolský konzervátor F. Volkholz. Dnes se akvarely nacházejí v Muzeu Śląska Opolskiego.

⁴¹⁰ POPŁONYK 1970, 79sqq.

V roce 1501 klášter postihl znovu požár. Po celou první polovinu 16. století následovala jeho přestavba spojená s příchodem observantů neboli bernardýnů v roce 1517. V této době bylo zaklenuto jižní rameno klášterního ambitu sklípkovou klenbou.⁴¹¹

Ve druhé polovině 16. století byl klášter opuštěn. Další požáry postihly klášter v roce 1615 a 1682. Poté došlo k opětovné přestavbě kláštera, přičemž západní křídlo bylo v letech 1682–1726 zaklenuto valenou křížovou klenbou.⁴¹² V roce 1727 byl opraven refektář a sakristie.⁴¹³ Klášter znovu postihl požár v roce 1739; v roce 1740 získal klášter nové zastřešení.⁴¹⁴ Od roku 1837 byl klášter využíván pro potřeby školy. Po roce 1907 zde sídlilo městské muzeum. Klášter byl zasažen v průběhu druhé světové války v roce 1945. Poté došlo k rozebrání východního křídla kláštera. V letech 1950–1959 a 1967 probíhaly v klášteře konservátorské práce.⁴¹⁵

---

⁴¹¹ MROCZKO/ARZYNSKI 1995, 177; HANULANKA 1971, 128sqg.

⁴¹² DEHIO 2005, 707–708; ZABYTKI 2006, 649–650.

⁴¹³ MROCZKO/ARZYNSKI 1995, 177; DEHIO 2005, 707–708; ZABYTKI 2006, 649–650.

⁴¹⁴ DEHIO 2005, 707–708; ZABYTKI 2006, 649–650.

⁴¹⁵ MROCZKO/ARZYNSKI 1995, 177; DEHIO 2005, 707–708; ZABYTKI 2006, 649–650.

4. 4. LWOWEK (LWÓWEK ŚLĄSKI, LÖWENBERG IN SCHLESIEN)

Minoritský klášterní kostel sv. Petra a Pavla

Město Lwówek patřilo v době středověku k nejvýznamnějším městům Dolního Slezska. Počtem obyvatel a prosperitou se řadilo ihned za Vratislav. V písemné zprávě z 15. století je uvedeno, že v roce 1209 byly Lwowku udělena městská práva. Historické výzkumy však toto datum zpochybňují. Přijímá se, že Lwowku udělil městská práva vratislavský kníže Jindřich I. Bradatý až v roce 1217. Lwówek se i tak řadí k nejstarším lokovaným městům na německém právu ve Slezsku.⁴¹⁶ Kníže Jindřich I. Bradatý (†1238), který uděloval slezským tržním osadám městská práva, vycházel ze vzoru sousedních saských měst, užívajících městského práva magdeburského.

Město Lwówek mělo v průběhu 13. století pro svůj rozvoj velmi příznivé podmínky. Na přelomu 12. a 13. století totiž v této oblasti došlo k poměrně rychlému hospodářskému rozvoji díky bohatým nalezištím drahých kovů, především zlata. Vratislavský kníže Jindřich I. Bradatý rýžování zlata ve zlotoryjsko-lwówecké oblasti podporoval, a proto zde také přicházely početné skupiny nových osadníků, především horníků, kteří osídlili oblasti doliny Kaczawy a Bobru. Rychlý ekonomický rozvoj osady, v níž se dobře rozvíjela řemesla i obchod, umožnil nejlepší podmínky pro vznik města.

Lwowkem navíc procházela jedna z nejvýznamnějších cest spojující Vratislav se Zhořelcem, čili Slezsko s Lužicí. Tato cesta byla nazývána Vysoká nebo také Královská a patřila k nejdůležitějším komunikacím středověkého Slezska vůbec. Bylo po ní přepravováno zboží z dalekého Ruska přes Polsko a dále Lužickou bránou směrem na západ do Německa. Vysoká cesta sehrála důležitou roli v rámci propojení významných hospodářských oblastí Evropy a jejich obchodu a také uměleckých center.

---

⁴¹⁶ Před Lwowkem bylo v roce 1211 lokováno pouze město Złotoryje, před rokem 1214 Slezská Středa a v rozmezí let 1215–1226 Vratislav, in: ZLAT 1961, 7.

Na trase, kudy Vysoká cesta procházela, bylo založeno několik měst. Lwówek poskytoval kupeckým karavanám zázemí. Vhodné situování města poblíž této cesty bylo také jedním z důvodů jeho rychlého rozvoje.

Město Lwówek se v době středověku těšilo přízni dynastie Piastovců. Je známo, že lwówecký fojt Tomáš zemřel po boku slezského knížete Jindřicha II. Zbožného v bitvě u Lehnice.⁴¹⁷ Po smrti knížete Jindřicha II. (†1241) se město Lwówek dostalo pod nadvládu lehnického knížete Jindřicha III. Bílého (†1266). Lwówek se stal sídelním městem knížete Jindřicha Javorského (†1346) a jeho manželky Anežky (†1337), dcery českého krále Václava II. V té době bylo ve Lwówku vystaveno několik knížecích dokumentů. Minorité využívali spojení s dynastií Piastovců a za své služby knížeti byli hojně obdarováni.

Neocenitelným pramenem pro poznání původního prostorového schématu města Lwówku je dochovaný dispoziční plán, zobrazující formu a rozmístění ulic a náměstí včetně hradebního opevnění.⁴¹⁸ Město je charakteristické výrazným prodloužením hlavního náměstí ve směru osy východ–západ, která se v rámci městských hradeb dělí na dvě odnože. Plán Lwówka nevykazuje šachovnicové souměrnosti. S podobným dispozičním řešením se setkáváme například ve městě Złotoryji nebo Slezské Středě. Pohled na město Lwówek v období okolo roku 1740 zaznamenal F. B. Wernher ve svém díle *Topographia oder Prodomus Delineati Silesiae Ducatus*.⁴¹⁹

Pro poznání dějin minoritského klášterního kostela sv. Petra a Pavla ve Lwówku je zásadním pramenem dochovaný kodex z 15. století. Jde o kroniku, tzv. *Rocznik Franciszkanów Lwóweckich* z let 1248–1479. Je známo, že rukopis náležel určitý čas Marcinu Girlachu z Bolesławce, který jej v roce 1550 daroval bližší neznámé osobě. Vyplývá to z poznámky, uvedené na vnitřní straně vazby, která zní: „*Ex liberali donacione Martini Girlachs Boleslaviensis ad me devolutum ipsa dominica post Francisci que erat 8 Octobris 1559*“.⁴²⁰

---

⁴¹⁷ ZLAT 1961, 21.

⁴¹⁸ Od roku 1213 kroniky zaznamenávají ve městě přítomnost komendy johanitů. V dokumentu, který pochází z roku 1217 je zmíněn probošt Arnold.

⁴¹⁹ WERNHER 1740.

⁴²⁰ Rukopis se nějakou dobu nacházel v knížecí knihovně v Księżnie, odkud se dostal do Archiwu Państwoweho ve Vratislavi, kde byl však v průběhu druhé

Tento pramen je znám pouze z jediného vydání, které publikoval poprvé v roce 1871 C. Grünhagen⁴²¹ ve slezském historickém časopise *Kurze Annalen der Franziskaner zu Löwenberg*. Text ovšem neobsahuje žádné bližší úvahy, týkající se obsahu nebo původu tohoto rukopisu.

Tento pramen rozebírá v knize *Średniowieczna annalistyka śląska* z roku 1960 W. Korta.⁴²² Obsah pramene odkazuje na vztahy spojené bezprostředně s konventem minoritů ve Lwowku a dějinami tohoto města. Jde o typické klášterní dílo, které začíná zápisem o počátcích fundace a informacemi o životě konventu a jeho nejbližšího okolí.⁴²³

Tyto analýzy jsou jediným zdrojem popisujícím založení kláštera ve Lwowku. Samotná fundační listina se nedochovala, obdobně jako u většiny slezských mendikantských klášterů. Téměř všechny písemné prameny týkající se dějin minoritského kláštera ve Lwowku, které se dříve nacházely v archivu zdejšího kláštera, byly zničeny.⁴²⁴

O minoritském klášterním kostele ve Lwowku pojednávají kroniky města Lwowku nebo práce spojené s památkami města Lwowku a také historicko-topografické práce o Slezsku či zdejšího regionu. Dále se setkáváme s literaturou, která souvisí přímo s dějinami minoritského řádu. Existují rovněž studie týkající se samotného architektonického objektu minoritského klášterního kostela ve Lwowku.

K nejstarším pojednáním o dějinách města Lwowku patří zprávy zaznamenané F. Lucaem⁴²⁵ v *Schlesiens Curiense Denkwürdigkeiten oder vollkommene Chronik von Ober- und Nieder-Schlesien* publikovaných v roce 1689. O Lwowku a minoritském klášterním kostele je zmínka v díle

---

světové války zničen. Obsah je zaznamenán v pramenu *Cronicon Boemicum* z XV. století, in: EYSYMONTT 1977, 1–19; KŁOCZOWSKI 1989, 329–434.

⁴²¹ GRÜNHAGEN 1871, 208–210.

⁴²² KORTA 1966, 280–282.

⁴²³ Kronika se skládá z osmi poznámek, z nichž první, datovaná k roku 1248 je napsána latinsky. Další zápisy jsou psány německy. Poslední z nich je datován k roku 1508. Původně kronika obsahovala události do roku 1479. Poslední zápis je jiného rukopisu oproti předešlým. W. Korta předpokládá, že dochovaný pramen pochází z roku 1479, jak to dokládá samotná analýza textu. Na to, že kronika byla napsána až v 15. století poukazují mimo jiné dlouhé časové prodlevy mezi jednotlivými zaznamenanými událostmi. Za zápisem z roku 1248 následuje až poznámka z roku 1382 a další zprávy jsou teprve z let 1430, 1453–1455 a 1479, in: KORTA 1966, 281.

⁴²⁴ EYSYMONTT 1977, 1sqq.

⁴²⁵ LUCAE 1689.

F. A. Zimmermanna⁴²⁶ *Beiträge zur Beschreibung von Schlesien*, které vyšly ve třinácti svazcích v letech 1783–1796.

Informace o lwoweckém minoritském klášterním kostele jsou obsaženy v monografiích města popisujících dějiny Lwowku. Jednou z nich je dvousvazkové dílo sestavené B. G. Stusoriem⁴²⁷ nazvané *Die Geschichte von Löwenberg aus Urkunde und Handschriften gesammelt* z let 1784 až 1787. Autor se ve své práci opíral o dochované prameny a rukopisy města Lwowku.⁴²⁸

Důležitým pramenem pro poznání dějin minoritského klášterního kostela ve Lwowku je práce J. G. Büschinga⁴²⁹ *Bruchstücke einer Geschäftsreise durch Schlesien* z roku 1812. Po sekularizaci v roce 1810 Büsching navštěvoval bývalé klášterní komplexy ve Slezsku a zaznamenával jejich podobu.⁴³⁰ J. G. Bergemann⁴³¹ se o minoritském kostele ve Lwowku zmiňuje v *Historisch-topographische Beschreibung der Kreis-Stadt Löwenberg und Umgegend aus Urkunden, Akten, Chroniken und Handschriften gesammelt* z roku 1824.

S informacemi týkajícími se bezprostředně minoritského klášterního kostela ve Lwowku se setkáváme v díle Ch. Reische,⁴³² který zpracoval výběr pramenů týkajících se vratislavské a zlotoryjské minoritské kustodie v knize *Urkundenbuch der Kustodien Goldberg und Breslau*, vydané v roce 1917. Reisch ve své práci vycházel z pramenů publikovaných již dříve C. Grünhagenem. Kromě toho čerpal také z městských archiválií, které byly již před tím zpracovány a publikovány. Z pramenných materiálů, které shromáždil, se dozvídáme například jména minoritů, případně kdo zastával funkci kvardiána zdejšího konventu. Publikované zprávy se týkají především odloučení se lwoweckého minoritského konventu od provincie česko-polské a jeho následném přičlenění k provincii saské.⁴³³

V letech 1885–1887 byly vydány *Urkunden der Stadt Löwenberg* sestavené H. Wesemannem.⁴³⁴ Avšak tento soubor dokumentů neobsahuje

---

⁴²⁶ ZIMMERMANN 1783–1796.

⁴²⁷ STUSORIUS 1784–1787, 29.

⁴²⁸ EYSYMONTT 1977, 1sqq.

⁴²⁹ BÜSCHING 1813, 210–216.

⁴³⁰ EYSYMONTT 1977, 1sqq.

⁴³¹ BERGEMANN 1824.

⁴³² REISCH 1917.

⁴³³ EYSYMONTT 1977, 1sqq.

⁴³⁴ WESEMANN 1885–1887.

ani jeden dokument týkající se bezprostředně kláštera. Krátce je o lwoweckém minoritském kostele pojednáno v autorově dalším díle *Die ältesten Gebäude Löwenbergs* z roku 1891.⁴³⁵ O historii minoritského klášterního kostela je částečně pojednáno v díle *Nachrichten aus der Vergangenheit und Gegenwart der evangelischen Kirchengemeinden zu Löwenberg in Schlesien* z roku 1898, jehož autorem je C. Wilking.⁴³⁶

Z architektonického hlediska se poprvé minoritskému klášternímu kostelu ve Lwowku podrobněji věnoval Hans Lutsch.⁴³⁷ Své poznatky publikoval roku 1891 v díle *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien*. Zřejmě z konce 19. století pochází nedatovaná perokresba, která zobrazuje půdorys kostela, tvar pilířů, klenebních přípor, profily žeber a také pohled na severní a východní elevaci kostela.⁴³⁸ O kamenických mistrech a jejich značkách, kteří se podíleli na přestavbě lwoweckého minoritského kostela napsal v roce 1909 G. Croon⁴³⁹ článek *Löwenberger Steinmetzzeichen*.

Prameny související s dějinami města Lwowku publikovali v letech 1912–1913 P. Kleber a J. Ennen⁴⁴⁰ v díle nazvaném *Regesten zur Geschichte der Stadt Löwenberg*. V roce 1930 pak P. Kleber⁴⁴¹ publikoval práci *Bilder aus Löwenbergs Vergangenheit*. O lwoweckých minoritech pojednává ve své práci z roku 1937 *Franciszkanie polscy* K. Kantak.⁴⁴² Dále se této problematice věnuje T. Szafranski⁴⁴³ ve studii nazvané *Klasztory franciszkańskie na Śląsku w XIII wieku i ich przynależność organizacyjna* z roku 1958.

Rukopis z roku 1957, uchovávaný dnes v Pracowni Konserwacji Zabytków (PKZ) ve Vratislavi, se věnuje historicko-urbanistickým studiím města Lwowku. Jeho autory jsou M. Browiński a M. Zlat.⁴⁴⁴ O architektuře

---

⁴³⁵ WESEMANN 1891, 29.

⁴³⁶ WILKING 1898, 11.

⁴³⁷ LUTSCH 1891, 513. V rámci stručného popisu architektury kostela a kláštera vytyčil časové hranice jeho výstavby. Za nejstarší architektonickou část považuje presbyterium a hlavní loď, které datuje okolo roku 1300.

⁴³⁸ Nachází se ve sbírce kartografických v Pracowni Konserwacji Zabytków ve Vratislavi.

⁴³⁹ CROON 1909, 114–116.

⁴⁴⁰ EYSYMONTT 1977, 1sqg.

⁴⁴¹ KLEBER 1930, 82.

⁴⁴² KANTAK 1937.

⁴⁴³ SZAFRAŃSKI 1958, 151–185.

⁴⁴⁴ BROWIŃSKI/ZLAT 1957.

sledovaného klášterního kostela obecně hovoří M. Zlat v umělecké monografii o městě *Lwowku* z roku 1961.⁴⁴⁵

Zmínka o minoritském kostele ve *Lwowku* se nachází v kompendiu *Zabytki Dolnego Śląska* z roku 1962, jehož autory jsou Krystyna a Josef Pilchovi.⁴⁴⁶ J. Pilch⁴⁴⁷ v roce 1978 publikoval nové vydání nazvané *Zabytki architektury Dolnego Śląska*. Danuta Hanulanka⁴⁴⁸ se v knize *Sklepienia późnogotyckie na Śląsku* z roku 1971 zabývá klenebním systémem minoritského klášterního kostela ve *Lwowku*.

Ze stavebně historického hlediska se podrobněji minoritskému klášternímu kostelu ve *Lwowku* věnuje Janina Eysymontt.⁴⁴⁹ Z roku 1972 pochází strojopis *Studium historyczno-architektoniczne kościoła i klasztoru franciskanów we Lwówku* uložen dnes v PKZ ve Vratislavi. V roce 1977 publikovala studii *Kościół i klasztor franciskanów we Lwówku*. Z uvedených prací vychází částečně studie o lwóweckém minoritském kostele, která byla publikována pod názvem *Architektura pierwszych kościołów franciszkańskich na Śląsku* v roce 1978. Janina Eysymontt rovněž zpracovala pojednání o lwóweké radnici, jejíž výstavba souvisí s přestavbou minoritského kostela. Strojopis *Studium historyczno-architektoniczne ratusza w Lwówku Śląskim*⁴⁵⁰ z roku 1973 a *Ratusz w Lwówku*⁴⁵¹ z roku 1981 jsou uloženy v PKZ ve Vratislavi. R. Czerner a C. Lasota⁴⁵² jsou autory článku *Rozwój architektury kościoła Franciszkanów we Lwówku*, který byl publikován v roce 1988.

O lwóweckých minoritech pojednává ve své studii *Zakony mendykanckie na Śląsku w średniowieczu* z roku 1998 Gabriela Wąs.⁴⁵³ V roce 2000 vydala tatáž autorka knihu *Klasztory franciszkańskie w miastach śląskich i górnoślązkich XIII–XVI wieku*. Józef Andrzej Bossowski⁴⁵⁴ je autorem drobné publikace nazvané *Kościół i klasztor lwóweckich franciszkanów*, která byla vydána roku 2004. Stručně je o kostele pojednáno v příručce *Dehio-Handbuch der Kunstdenkmäler in*

---

⁴⁴⁵ ZLAT 1961, 143.

⁴⁴⁶ PILCH/PILCH 1962.

⁴⁴⁷ PILCH 1978.

⁴⁴⁸ HANULANKA 1971, 45.

⁴⁴⁹ EYSYMONTT 1972; EYSYMONTT 1977, 1–19; EYSYMONTT 1978, 41–92.

⁴⁵⁰ EYSYMONTT 1973.

⁴⁵¹ EYSYMONTT 1981.

⁴⁵² CZERNER/LASOTA, 1988, 75–97.

⁴⁵³ WĄS 1998, 415–434.

⁴⁵⁴ BOSSOWSKI 2004.

*Polen, Schlesien*⁴⁵⁵ vydané v roce 2005 a její polské verzi *Zabytki Sztuki w Polsce. Śląsk*,⁴⁵⁶ publikované roku 2006. Naposledy pojednává o kostele minoritů ve Lwowku Józef Pilch⁴⁵⁷ v knize *Zabytki architektury Dolnego Śląska*, vydané v roce 2006.

Počátky minoritského klášterního kostela ve Lwowku jsou díky nedochovaným archivním pramenům stále nejasné. V kronice *Roczniku Franciszkanów Lwóweckich* z let 1248–1479 je psáno, že rod zvaný Lange (Dlouhý, Długi) věnoval v roce 1248 minoritům pozemek, který se nacházel za městem, avšak v těsné blízkosti knížecího hradu. Kronikář považuje za fundátora lwóweckého konventu slezského knížete Jindřicha II., syna sv. Hedviky. Následně však vztahuje datum 1248 a s ním spojenou fundaci minoritského kostela ve Lwowku k rytíři Jindřichovi.⁴⁵⁸

V literatuře je obecně přijímáno, že klášterní kostel lwóweckých minoritů je fundací knížete Jindřicha II. Zbožného (†1241).⁴⁵⁹ V jeho záměrech pak pokračoval jeho syn, lehnický kníže Jindřich III. Bílý (†1266), který společně s rodem Lange věnoval minoritům území rozprostírající se nedaleko knížecího hradu a také zabezpečil výstavbu kláštera.⁴⁶⁰ M. Zlat uvažuje o tom, že fundátorem klášterního kostela minoritů mohl být tehdejší kastelán, který ve městě vládl a minoritům daroval ve jménu knížete část území knížecí kurie.⁴⁶¹ Není vyloučeno, že rytíř Jindřich, zvaný Dlouhý, vykonávající funkci lwóweckého kastelána, byl jediný vykonavatel knížecí vůle.⁴⁶²

Klášterní komplex minoritů se rozprostíral podél jižní hradební zdi na území knížecí kurie, které bylo odděleno od vlastního lokovaného města. Situování minoritského kláštera na území knížecí jurisdikce v těsné

---

⁴⁵⁵ DEHIO 2005.

⁴⁵⁶ ZABYTKI 2006.

⁴⁵⁷ PILCH 2006.

⁴⁵⁸ *Conventus Lewenbergensis fundatus est per ducem Henricum juniorem Slesie filium S. Hedwigs. A^o dom 1248 et nobiles dicti Langen dederunt aream in suburbio castris, et Henricus Lange dredit allodium pro area cum terra*, in: BOSSOWSKI 2004, 9.

⁴⁵⁹ SZAFRAŃSKI 1958, 151sqq.; EYSYMONTT 1977, 5sqq..

⁴⁶⁰ WESEMANN 1891.

⁴⁶¹ ZLAT 1961, 21.

⁴⁶² EYSYMONTT 1977, 6sqq.

blízkosti knížecího hradu dokládá, že šlo o typickou knížecí fundaci, tak jak se s ní setkáváme v řadě jiných slezských měst.⁴⁶³

Se stavbou minoritského klášterního kostela ve Lwowku bylo započato zřejmě již před polovinou 13. století, v době největšího rozkvětu mendikantských staveb ve Slezsku.⁴⁶⁴ Minorité získali pozemek pro stavbu kláštera v roce 1248. Od doby první fundace po samotné uvedení minoritů do Lwowku a výstavbu jejich kláštera uplynulo několik let. Z roku 1264 pochází zmínka o udělení sto dní odpustu pro věřící, kteří přispějí na stavbu lwoweckého minoritského kostela „*sumtuosum opus lapidem*“.⁴⁶⁵

V rámci lwowecké fundace není bohužel známo odkud minorité do Lwówku přišli. Není vyloučeno, že pocházeli z minoritského konventu ve Vratislavi. Konvent lwoweckých minoritů náležel k česko-polské minoritské provincii. Na generální kapitule konané v roce 1268 je však již zařazen mezi konventy patřící k saské minoritské provincii. Je jisté, že minoritský kostel ve Lwowku byl v roce 1268 již postaven. V této době měl kostel podobu jednolodí s presbyteriem ukončeným rovnou zdí.

Druhá zmínka potvrzující existenci minoritů ve Lwowku pochází z roku 1285. Jde o zprávu, která hovoří o stížnosti vratislavského biskupa Tomáše II. pronesené na zasedání generální kapituly minoritů konané v Miláně. V této stížnosti biskup zásadně nesouhlasí s odloučením šesti minoritských klášterů od česko-polské minoritské provincie a jejich přičleněním k saské minoritské provincii.

Následující zmínka o klášteře pochází až ze dne 20. února roku 1377, kdy Kateřina Röhn odkázala půl marky lwoweckým minoritům na mešní víno. Kronikář kostela podává zprávu z roku 1382, kdy hovoří o klášterní kapli, v níž byl pochován „*velebný pan Konrád z Queynfurtu, pleban v Steinkirchen, zemřelý ve Lwowku*“.⁴⁶⁶

V roce 1453 se ve Lwowku objevil Jan Kapistrán.⁴⁶⁷ O rok později zaznamenal kronikář ve městě přítomnost českého krále Vladislava. Podle zprávy z kroniky lwoweckých minoritů zničil blesk roku 1455 věž kostela. Avšak nelze s určitostí říci, zda byl v této souvislosti míněn minoritský

---

⁴⁶³ EYSYMONTT 1977, 7sq.; WAŚ 1998, 415–434.

⁴⁶⁴ EYSYMONTT 1977, 7sq.

⁴⁶⁵ GRÜNHAGEN 1871; STUSORIUS 1784–1787, 305; EYSYMONTT 1977, 8.

⁴⁶⁶ EYSYMONTT 1977, 8.

⁴⁶⁷ GRÜNHAGEN 1871.

kostel nebo kostel farní. Kronikář ve svém díle totiž podává nejen informace týkající se minoritského kostela, ale také obecné zprávy o městě Lwowku.⁴⁶⁸ Věž měl jak farní tak i minoritský kostel. Jelikož však byla věž minoritského kostela ve srovnání se západním dvouvěžovým průčelím farního kostela mnohem nižší, lze předpokládat, že se tato informace vztahuje ke kostelu farnímu.

Ve druhé polovině 15. století byl klášterní kostel minoritů přestavován. K původnímu jednolodí byly tehdy přistavěny postupně boční lodě. Jižní boční loď byla postavena okolo roku 1460. Severní boční loď okolo roku 1500. Výstavba severní boční lodě je spojována se stavitelem Konrádem Pflügnerem. Usuzuje se, že Konrád Pflügner ze Zhořelce, poté, co byl zaměstnán při stavbě kostela sv. Petra a Pavla, pracoval následně při stavbě farního kostela ve Lwowku.⁴⁶⁹

V dalším období je klášterní kostel minoritů ve Lwowku štědře obdarován.⁴⁷⁰ Finanční podpora byla významná zejména pro další stavební fázi v rámci dějin této architektury. Investice dobrodinců kláštera dokládá řada erbovních štítků situovaných na svornících klenby v lodi kostela. Na počátku 16. století věnovala značné finanční prostředky klášteru šlechtická rodina Talkenbergů.⁴⁷¹

Kaple sv. Anny byla založena podél severní strany presbyteria. V tomto směru zde můžeme pozorovat návaznost na středověkou tradici, kdy si kláštery ať už cisterciáků nebo mendikantů, případně augustiniánů vybírala slezská knížata jakožto místa svého posledního odpočinku.

Významným dekorativním prvkem v interiéru lodě kostela jsou početné erbovní štítky, umístěné nad konzolami v jižní boční lodi a také v místech svorníků na klenbě v hlavní lodi kostela. Tyto erbovní štítky sloužily nejen jako charakteristický dekorativní motiv 15. století, ale také

---

⁴⁶⁸ EYSYMONTT 1977, 9.

⁴⁶⁹ ZLAT 1961, 143sq. Podle D. Hanulanky souvisí přestavba minoritského kostela ve Lwowku jednoznačně s typem architektury saského uměleckého okruhu, in: HANULANKA 1971, 45.

⁴⁷⁰ V dokumentu z roku 1494 se objevuje údaj o peněžní sumě, kterou klášteru věnovala Anežka, vdova po Michalu Otte, in: EYSYMONTT 1977, 9.

⁴⁷¹ Dne 22. ledna roku 1505 získali lwowečtí minorité závěť v níže je psáno: „Dnes i na věčné časy věnuje rodina dvě bečky dobrých sledů. Za to kvardián minoritského konventu se zavazuje odříkat děkovnou mši za pana von Talkenberga a za celý jeho rod. Současně se konvent zavazuje nepochovat v kapli sv. Anny nikoho bez souhlasu rodiny.“ Na provedení fundace měl dohlédnout stavení mistr a radní města Lwowka, in: KLEBER 1930, 82; EYSYMONTT 1977, 9.

jako místo vyjádření podpory dobrodinců kostela. Velký počet erbovních štítků dokládá, že klášterní kostel minoritů ve Lwowku měl mnoho dobrodinců.

V 16. století kronikář Seuvs zmiňuje,⁴⁷² že se v kostele nacházelo velmi mnoho malovaných erbů fundátorů, kteří se zasloužili o vybudování kostela. Součástí erbů byly nápisy pamatující na legáty a fundační odkazy. Z toho vyplývá, že přestavba kostela v 15. století byla společnou kolektivní fundací, za pomoci okolních šlechtických rodů. V tomto období sami minorité disponovali značnými finančními prostředky určenými pro tak honosnou přestavbu. Zvyk pamatovat na fundátory plastikami i nápisy je poměrně běžný ve vesnických kostelech stavěných hojně šlechtickými rodinami. Současně přestavovaný farní kostel ve Lwowku byl svatyní měšťanů, zatímco klášterní kostel ve Lwowku byl kostelem vyšších vrstev.

Přestože bylo předchozí období pro vývoj minoritského kláštera ve Lwowku velmi příznivé, došlo v první polovině 16. století k jeho úpadku zapříčiněnému nejspíše rivalitou uvnitř minoritského řádu. V té době mezi sebou soupeřily dvě větve řádu – minorité a nově založení observanti neboli bernardýni.⁴⁷³ Následkem rozporů uvnitř vlastního řádu na jedné straně a přicházející reformací na straně druhé došlo v první čtvrtině 16. století k zániku slavných dějin minoritského klášterního kostela ve Lwowku. Podle dochovaných zpráv byl klášterní kostel v této době velmi zničený a zpustlý. Z první čtvrtiny 16. století se dochoval popis podoby kostela. Jeho autorem je Suevus, který píše: „za časů mého otce visely v kostele početné tabule, které nesly jména dobrodinců kláštera a byly zde zaznamenány početné dary určené na stavbu kostela. Nade dveřmi kostela a také na klenbě byly rovněž umístěny erby dobrodinců kláštera. K významným podporovatelům kostela náležela především saská knížata, jejichž erby zdobily interiér kostela.“⁴⁷⁴ Architekturu kostela a kláštera popisuje kronikář následovně: „kostel byl postaven z opracovaného kamene, dosahující délky 82 ½ loktů, široký 42 lokty, stejně tak byl i vysoký. Osm kamenných sloupů nese

---

⁴⁷² STUSORIUS 1784–1787, 305.

⁴⁷³ V roce 1515 vydal král Vladislav II. Jagellonský (†1516) observantům ochranný dekret, kterým jim současně udělil početná privilegia. Je příznačné, že tento podnět vychází přímo od českého krále v době, kdy v Čechách dochází k velmi rychlému rozvoji stavebních realizací observantů, kteří byli podporováni aristokracií, jak to ostatně dosvědčuje královská listina. Zatímco královská vláda preferovala nový řád – observanty (bernardýny), měšťané se klonili na stranu protestantů, in: EYSYMONTT 1977, 11.

⁴⁷⁴ EYSYMONTT 1977, 12.

klenbu; k presbyteriu přiléhají dvě kaple, jedna z nich je pohřební kaple rodiny Schaffgotsch. Klášter se nachází na jižní straně, byl postaven na městských hradbách vedle něj je velká zahrada; v klášteře je mnoho pokojů a také dva velké sály. Nad kaplí Schaffgotsche je chór pro knížete.⁴⁷⁵

Od roku 1523 se v minoritském klášterním kostele ve Lwowku konala první kázání evangelické obce. V roce 1532 postihl kostel požár. Od roku 1543 je klášter opuštěn. Dne 15. června roku 1644 se zřítily klenby ve dvou západních polích lodě kostela. K přestavbě zcela zničeného kostela došlo až v roce 1652, poté co se minorité opět navrátili do Lwowku. Přestavba kostela a kláštera trvala několik let.⁴⁷⁶

Po sekularizaci kláštera v roce 1810 došlo k opětovnému úpadku minoritského klášterního komplexu. Kostel byl využíván jako sklad. Po roce 1888 byl používán jako sýpka. V prostorech kláštera byla situována škola.

V meziválečném období sloužil klášter jako muzeum. Po ukončení druhé světové války byl kostel od roku 1945 opuštěn. K církevním účelům začal být klášter znovu využíván od 80. let 20. století.⁴⁷⁷ Klášterní kostel ve Lwowku je v současnosti opět obýván minority a v nedávné době byl restaurován.

Minoritský klášterní kostel sv. Petra a Pavla ve Lwowku je situován podél hradebního opevnění v jižní části města. Západní fasáda kostela je orientována do ulice Školní, která směřovala na sever k hlavnímu náměstí. Severní fasáda kostela směřuje k úzkému pásu parkové úpravy ohraničené ulicí Malinowskiego. Východní fasáda se otvírá do klášterní zahrady. Klášterní zahrada je poměrně rozlehlá, rozprostírá se východně od kláštera podél hradební zdi. Z jihu přiléhá ke kostelu klášter.

Stavební práce na kostele byly zahájeny nejspíše někdy v průběhu padesátých let 13. století, tzn. po právní fundaci kláštera v roce 1248. Pramenný odkaz z roku 1264 hovoří o tom, že šlo o stavbu nákladného kamenného kostela.⁴⁷⁸ Hlavním stavebním materiálem byl v tomto případě použit lomový kámen, a nikoli cihla, jak tomu bylo u většiny slezských

---

⁴⁷⁵ STUSORIUS 1784–1787, 305; EYSYMONTT 1977, 12sqg.

⁴⁷⁶ EYSYMONTT 1977, 12sqg.; PILCH 1978, 154sq.

⁴⁷⁷ EYSYMONTT 1977, 12sqg.; DEHIO 2005, 585; ZABYTKI 2006, 533; PILCH 2005, 215.

⁴⁷⁸ EYSYMONTT 1977, 12sqg.

mendikantských staveb. Použitý stavební materiál souvisí s geologickým charakterem okolí města Lwowka.

Na dokončení stavby se po finanční stránce podíleli také věřící, pro které byly v roce 1264 uděleny odpusty.⁴⁷⁹

Kostel se původně skládal z pravoúhlého presbyteria, ke kterému na západě přiléhalo jednolodí. Dnes je klášterní kostel minoritů ve Lwowku orientovanou trojlodní pseudohalou s presbyteriem ukončeným rovnou zdí. Plochy stěn v interiéru jsou omítnuty, z exteriéru je zdivo exponováno.

Délku presbyteria určují dvě čtvercová klenební pole zaklenutá křížovou žebrovou klenbou. Klenební žebra hruškového profilu vycházejí v nárožích východního pole ze subtilních válcových přípor, ukončených kalichovými hlavicemi. Válcové přípory jsou neseny drobnými polygonálními jehlancovými konzolami doplněnými římsou.

V rozhraní obou klenebních polí se nacházejí masivnější polygonální jehlancové, čtyřikrát profilované římsové konzoly, které jsou nasazeny o něco výše, nežli konzoly v nárožích východního pole. Tyto konzoly nesou svazek tří útlých válcových přípor, které jsou opět ukončeny kalichovými hlavicemi. Z hlavic vycházejí meziklenební a diagonální klenební žebra.

V nárožích západního pole vystupují útlé válcové přípory přímo ze zdiva. Přípory jsou i v tomto případě ukončeny jednoduchou nezdobenou kalichovou hlavicí. Výška nasazení konzol v západních nárožích je shodná s výškou nasazení konzol v nárožích východního pole.

Klenební žebra jsou semknuta jednoduchými kruhovými svorníky, plasticky zdobenými rostlinným dekorem v podobě květu. Nepříliš hluboké klenební kápě jsou v současnosti omítnuté. Jelikož jde o stavbu kamennou, lze předpokládat, že již ve své prvotní středověké fázi byla klenba společně s plochami stěn v interiéru presbyteria omítnuta. Presbyterium bylo zaklenuto zřejmě okolo poloviny 13. století. Úroveň prvotní podlahy byla oproti stávající podlaze mnohem nižší.

Ve východní a jižní obvodové zdi východního pole presbyteria se nachází několik záklenků ukončených hrotitým obloukem. Tyto drobné výklenky sloužily k odkládání liturgického náčiní.

---

⁴⁷⁹ EYSYMONTT 1977, 12sq.

Prostor presbyteria je osvětlen několika okenními otvory. Do východní zdi je prolomeno trojdílné okno tvořené trojicí jeptišek, z nichž střední je značně převýšená. Přestože bylo toto trojdílné okno v pozdějších dobách přetvořeno a pozbylo prvotní středověkou formu, zachovalo si alespoň své původní ostění a okenní římsu.

Další lomená okna jsou prolomena v ose západního a východního pole severní zdi presbyteria. I tato okna jsou tvořena trojicí jeptišek, z nichž střední je více převýšená, nežli dvě postranní. Svým tvarem a šířkou jsou všechna okna v presbyteriu shodná. Každé jednotlivé okno je do síly zdiva vykrojeno samostatně. Okna nejsou sjednocena průběžnou parapetní římsou. Vrcholy všech okenních záklenků jsou sice nasazené ve stejné výšce, východní okno je však protáhlejší směrem k podlaze. Tímto protažením je oproti severním oknům akcentováno. V jižní zdi presbyteria středověká okna prolomena nebyla, jelikož k této části přiléhá k presbyteriu východní křídlo kláštera.

Pro presbyterium je příznačná kombinace omítnutých bílých ploch stěn s kamennými architektonickými prvky, jako jsou konzoly, klenební přípory, hlavice, klenební žebra a svorníky, stejně tak i ostění oken, jejich parapety a jistě i původní okenní kružba.

Prostor presbyteria je proporčně vyvážený a jasně uchopitelný. Nicméně nasazením zkrácených klenebních přípor v různých výškách, odlišnými formami konzol nebo protáhlou proporcí východního okna se do prostoru presbyteria vnáší jisté napětí. Různou výškou nasazení konzol v presbyteriu bylo jednoduchým způsobem docíleno vymezení oltářního prostoru.

Presbyterium je od lodě odděleno triumfálním obloukem. Vrchol lomeného oblouku se nachází pod úrovní vrcholů oken severní zdi. Vnitřní kamenné plochy triumfálního oblouku jsou exponované, zatímco ostění oblouku s okosením je omítnuté.

Délku původního jednolodí určovalo pět obdélných polí. Původní šířka lodě příliš nepřesahovala šířku presbyteria. Zůstává otázkou, zda bylo původní jednolodí zaklenuto nebo pouze zastropeno dřevěným trámovým stropem. Ze 13. století pocházejí opěrné pilíře situované ve střední části dnešní západní fasády kostela, které souvisejí s prvotní podobou jednolodního kostela. Je pravděpodobné, že opěrné pilíře původně

obemykaly také boční strany jednolodí. Tyto pilíře však byly v důsledku pozdějších přístaveb bočních lodí zbořeny. Jelikož se dochovaly původní opěrné pilíře, lze předpokládat, že jednolodí bylo původně zaklenuto. Při zaklenutí lodě mohlo být využito obdobného klenebního vzorce a forem jakých bylo užito v presbyteriu, to znamená jednoduché křížové žebrové klenby a zkrácených klenebních přípor nesených jehlancovými konzolami. Samotná existence opěrných pilířů ještě nemusí dokazovat zaklenutí lodě. Presbyterium obemykají z exteriéru třikrát odstupňované opěrné pilíře pocházející ze 13. století.

Současnou podobu trojlodí získal kostel v průběhu druhé poloviny 15. a počátku 16. století, kdy v rámci stavebních úprav nabyl podoby trojlodní pseudohaly. Zůstává otázkou, zda bylo v této době přestavěno rovněž presbyterium.

Někteří badatelé spojují přestavbu minoritského kostela s kazatelskou činností Jana Kapistrána, který ve Lwowku kázal v roce 1453.⁴⁸⁰ Jan Kapistrán však již nereprezentoval minority, nýbrž observanty (bernardýny). Podle některých názorů souvisela přestavba kostela s rivalitou mezi dvěma větvemi řádu, tedy minority a observanty. Z pramenů ovšem nevyplývá, že by tento kostel převzali observanti a při té příležitosti jej nechali přestavět. Obecně v tomto období docházelo k rekonstrukcím mnoha minoritských klášterních kostelů založených ve 13. století, které svou stávající podobou již neodpovídaly novějším požadavkům a potřebám. Při adaptacích byly jednotlivé architektury především rozšiřovány.⁴⁸¹

U minoritského kostela ve Lwowku bylo původním záměrem nejspíše přestavět jednolodí na trojlodní baziliku.⁴⁸² Nejprve byla stavěna jižní boční loď. Na nějakou dobu tedy minoritský kostel ve Lwowku získal podobu dvojlodní stavby. S obdobným přistavováním boční lodě k původnímu jednolodí se v rámci středověkých kostelů setkáváme poměrně často.

Jižní boční loď byla postavena okolo roku 1460.⁴⁸³ Při její přístavbě bylo částečně použito původního zdiva jednolodí ze 13. století. V síle jižního zdiva jednolodí byly prolomeny vysoké arkády nesené mezilodními

---

⁴⁸⁰ ZLAT 1961, 144.

⁴⁸¹ Podobně jako ve Lwowku tomu bylo například u minoritských kostelů v Břehu, Námyslově, Zaháni nebo také Opolí.

⁴⁸² HANULANKA 1971, 40.

⁴⁸³ ZLAT 1961,143sqg.

polopilíři. Nad arkádami jsou v čele klenby viditelné další lomené oblouky, jejichž otvory byly vyzděny. Pilíře těchto vyšších arkád předstupují před mezilodní osmiboké pilíře otevřených arkád. Proto jsou vnitřní strany mezilodních pilířů mezi jižní boční lodí a hlavní lodí doplněné o pětiboký pilíř. Pilíře jižní boční lodě v porovnání s mladšími severními mezilodními pilíři mají komplikovanější formu.

Jižní boční loď byla následně zaklenuta hvězdovou klenbou. V prvních třech klenebních polích směrem od východu jsou uplatněny identické klenební vzorce.⁴⁸⁴ Poslední dvě západní pole lodě jsou zaklenuta o něco složitějším typem hvězdové klenby. Klenební žebra vycházejí ze zkrácených přípor nesených konzolami různého typu. Objevují se zde konzoly jehlancové, římsové, rostlinné, figurální nebo ve formě masek. Ve vrcholech jsou klenební žebra semknuta kruhovými svorníky.

Okolo roku 1500 byla k tehdejšímu dvojlodí přistavěna severní boční loď. Při její přístavbě došlo ke kompletnímu ubourání původního zdiva ze 13. století. Hlavní loď se tak do severní boční lodě otevírá širokými lomenými mezilodními arkádami, které dosedají na zcela nové pravidelné osmiboké pilíře. Líce hran arkád jsou rozměrově shodné s vnitřními plochami hran pilířů. Mezilodní pilíře dosedají na nízké profilované sokly. V porovnání s jižní boční lodí je severní loď o něco užší.

Severní loď byla taktéž zaklenuta hvězdovou klenbou. Ani v tomto případě však není vzorec hvězdové klenby jednotný. Identický klenební vzorec byl zde využit ve čtyřech klenebních polích směrem od západu. Pětice svorníků je zde uspořádána souměrně do kříže. Uprostřed klenebního pole se nachází svorník, kterým jsou semknuta krátká příčná i podélná klenební žebra. K jejich vrcholům dosedají diagonální žebra vycházející z rohových konzol. Poslední východní pole je zaklenuto odlišným, ještě složitějším vzorcem hvězdové klenby. Na základě bližší formální analýzy je patrné, že nelze v tomto případě souhlasit s tvrzením J. Eysymontt, na základě kterého získala severní boční loď v porovnání s lodí jižní bohatší klenební obrazce, které jsou odlišné v každém klenebním poli.⁴⁸⁵ D. Hanulanka spatřuje v těchto klenbách jistý archaismus, který je

---

⁴⁸⁴ Jejich vzor je shodný s čtveřicí klenebních polí v mladší severní lodi.

⁴⁸⁵ EYSYMONTT 1977, 12sqq.

typický pro saskou huť spojenou se stavitelem Konrádem Pflügerem ze Zhořelce.⁴⁸⁶

V souvislosti se stavbou severní boční lodě došlo k novému zaklenutí hlavní lodě. Klenba hlavní lodě je nesena čtyřmi páry mohutných kamenných osmibokých pilířů. První tři východní pole jsou zaklenuta valenou klenbou obohacenou o hvězdové obrazce. Z pramene víme, že dvě západní pole se zřítily dne 15. června roku 1644, a proto byly poté nahrazeny jednoduchou klenbou valenou s lunetami.

Klenební žebra vycházejí ze zkrácených přípor, které po obou stranách nesou bohatě utvářené baldachýnové konzoly, zdobené fiálami. Zůstává otázkou, zda bylo v plánu pod ně situovat ještě plnoplastické figury světců, které by stály na konzolách, které zde ovšem nakonec nebyly uplatněny.⁴⁸⁷ Anebo zde bylo využito záměrně pouze redukované formy. Bohatěji utvářené baldachýnové konzoly v hlavní lodi jsou ve srovnání s konzolami v lodích bočních nasazeny mnohem výše, čímž je hlavní loď akcentována.

Z konzol v nároží obou východních mezilodních pilířů vycházejí dvě klenební žebra. V dalších polích pak z konzol vychází čtveřice diagonálních klenebních žebor a jedno žebro meziklenební. Klenební žebra jsou semknuta svorníky. V každém klenebním poli jsou situovány dva svorníky v ose podélné a dva svorníky v ose příčné. Svorníky tak svým uspořádáním vytváří v každém poli kosočtverec. V největší míře jsou zde zastoupeny kruhové svorníky. Jejich povrch je pokryt rostlinným dekorem, ať už v podobě listů nebo květů (roset). Dále se zde nacházejí svorníky ve formě erbových štítků. Objevují se zde svorníky, v jejichž kvadrilobách je zobrazena stojící ženská figura a také lev, odkazující zjevně na město Lwowek.

Konzoly jsou nasazeny rovněž na obvodových zdech v severní i jižní boční lodi. Forma jednotlivých konzol je diferencovaná. Objevují se zde konzoly jehlancové, římsové, rostlinné, figurální i ve formě masek. Klenební žebra jsou semknuta nejčastěji kruhovými, plasticky zdobenými svorníky.

---

⁴⁸⁶ HANULANKA 1971, 54; EYSYMONTT 1977, 12sq. Jeho dílem by měla být také přestavba farního kostela ve Lwowku.

⁴⁸⁷ S obdobnými baldachýny se setkáváme například v komendě johanitů ve Střihomi.

Prostor trojlodí je osvětlován několika okenními otvory. V jižní boční lodi jsou okna prolomená v ose prvních dvou západních klenebních polí. Tato okna jsou tvořena trojicí jeptišek. Ve vrcholech lomených záklenků se nacházejí odstředivé plaménky. Stejnou formu vykazuje lomené okno čtvrtého klenebního pole. Okno prolomené v ose východního pole je oproti předešlým šířkově akcentováno. Je tvořeno čtveřicí stejně vysokých jeptišek. Ve vrcholu lomeného okna se objevuje plaménková kružba. Všechna okna jsou poměrně široká a protáhlá.

Okna východních polí jsou orientována do rajskeho dvora. V rozmezí třetího klenebního pole jižní boční zdi je napojeno západní křídlo kláštera.

V severní boční lodi jsou okna prolomena v osách dvou západních a dvou východních klenebních polí. Okna v západních polích a okno v ose čtvrtého klenebního pole jsou tvořena trojicí jeptišek, z nichž střední je o něco převýšená. Ve vrcholu lomených záklenků se objevují dostředivě orientované dvojice plaméneků. Podobně jako v jižní zdi je okno východního pole svou kompozicí okenní kružby oproti ostatním polím odlišné. Je tvořeno trojicí jeptišek a v jeho vrcholu jsou v kruhu vepsány rotující plaménky.

Další okno, kterým proniká světlo do prostoru trojlodí, je okno prolomené v hlavní ose západní fasády. Toto okno pochází ze 13. století a souvisí tak s původní podobou jednolodí. V okenním otvoru se nachází obdobný válcový profilovaný prut jako ve východním oknu presbyteria. Avšak proti němu postrádá kalichové hlavice.⁴⁸⁸

V rozmezí třetího klenebního pole severní boční zdi je situovaný vstupní portál.

Střední loď je oproti bočním lodím o něco převýšená. Výsledkem prostorového uspořádání je trojlodní pseudohala, v níž jsou všechna klenební pole zaklenutá. Forma zaklenutí jednotlivých polí se však liší. Ploše omítnuté stěny, bez výrazného členění je ponechán význam. Pro trojlodí je příznačná kombinace omítnutých bílých ploch stěn, včetně omítnutých klenebních kápí a kamenných architektonických prvků.

Masivní polygonální mezilodní kamenné pilíře vnášejí do prostoru stabilitu. Oproti tomu rytmizace prostoru je docílena rozměry klenebních

---

⁴⁸⁸ EYSYMONTT 1977, 12sqq.

polí a jejich poměrů mezi hlavní lodí a bočními loděmi a současně užitím různých forem klenebních vzorců. Důraz je kladen na šířkovou dimenzi a rozlehlost chrámového prostoru. Prostor pseudohalového trojlodí působí monumentálně.

Na základě stylové analýzy je zjevné, že severní boční loď nese odlišné formální znaky, které poukazují na změnu stylové orientace. Nejlépe to dokládají architektonické detaily v interiéru kostela.⁴⁸⁹

Kromě interiéru jsou dílenské rozdíly mezi jižní a severní boční lodí rozpoznatelné také na exteriéru obou částí. Rozdíly lze spatřovat především v opěrných pilířích. Opěrné pilíře jižní boční lodě mají totiž odlišný profil římsování v porovnání s lodí severní. Římsa je formována pomocí hlubokého výžlabku, zatímco opěrné pilíře v severní boční lodi jsou obohaceny ve svém profilu o válcový prut. Římsa opěrných pilířů severní boční lodě vystupuje pouze na čelní stěně, zatímco při opěrných pilířích jižní boční lodě obíhá celé opěrné pilíře. Odlišnosti spatřujeme také v sedlovém vyžlabení kamenné krycí desky opěrných pilířů severní boční lodě, zatímco u jižní lodě se kamenné krycí desky nevyskytují vůbec.

Okno, prolomené v hlavní ose západní fasády spolu s výškou ukončení opěrných pilířů určuje výšku původního jednolodního kostela. Je zjevné, že prvotní jednolodí bylo v porovnání s presbyteriem mnohem nižší.

Kamenné zdivo presbyteria i lodě kostela je exponováno. Omítnuta je pouze plocha západní fasády.

K nejmladším stavebním součástem minoritského klášterního kostela náleží kaple sv. Anny, zvaná kaplí Talkenbergů. Kaple je situována podél severní strany presbyteria v rozmezí celé jeho délky. Délka kaple je vymezena dvěma obdélnými poli a na východě ji uzavírá tříosminový závěr. Se stavbou kaple se započalo poté, co byla dokončena severní boční loď, to znamená v první čtvrtině 16. století, jak to ostatně dokládají také kronikářské záznamy. Rozměry kaple jsou téměř stejně široké, jako je šířka presbyteria a o něco širší než je šířka severní boční lodě. Avšak výška kaple je oproti lodi a presbyteriu mnohem nižší. Prostor kaple je zaklenut síťovou klenbou ve formě prostupujících se hvězd. Na klenbě se dochovalo

---

⁴⁸⁹ EYSYMONTT 1977, 12sq.

množství kamenářských znaků.⁴⁹⁰ Nacházejí se zde mimo jiné znaky lwoweckých kamenářů, členů známé rodiny Lindernů, kteří své kamenické značky zanechali na okenním ostění a na kamenných žebrech v interiéru kaple. Prostor kaple byl osvětlován několika okenními otvory. Původní okna se dochovala pouze ve zdivu polygonálního závěru kaple. Zde se dochovalo jejich původní rámování závěsovým obloukem.⁴⁹¹

Kaple byla přístupná z interiéru presbyteria druhotně prolomeným pozdněgotickým portálem. Forma lomeného portálu s okosením, z něhož vychází dvojice prutů, které se štěpí a vzájemně pronikají mezi sebou, je příznačná pro pozdní gotiku. Nízké zdivo kaple, ukončené podokapní římsou, obemkávají z exteriéru dvakrát odstupňované opěrné pilíře.

Podobnosti s architekturou minoritského kostela ve Lwowku jsou spatřovány ve stavbě farního kostela sv. Petra a Pavla ve Zhořelci. Na stavbě zhořeleckého kostela se podílel Konrad Pflüger. Pro stavební huť okruhu Konráda Pflügera, reprezentující pozdněgotický sasko-lužický styl, je příznačná bohatá dekorativní forma. Tento stavitel využíval žeber archaického typu s jednou výhlubní, který je znám například z minoritského kostela v Míšni z let 1457–1467.⁴⁹² Na zhořelecké klenby navazují klenby minoritského kostela ve Lwowku. Tím je minoritský kostel ve Lwowku dáván do spojitosti s architekturou lužického okruhu. Analogie vyplývají ze sounáležitosti obou staveb k jednomu stavebnímu okruhu saské pozdněgotické architektury, reprezentované kostely ve Zhořelci, Pirně, Freibergu nebo Annabergu. Architektonické vazby minoritského kostela ve Lwowku se saským centrem jsou dávány do souvislosti s tím, že kostel minoritů ve Lwowku byl součástí saské minoritské provincie. Klášterní kostel minoritů ve Lwowku nejpravděpodobněji čerpal z architektonických vzorů používaných v mateřské provincii, tedy v Sasku. Nevylučuje se ovšem ani možnost využití stavební hutě činné ve Slezsku.⁴⁹³

Kromě trojlodí je sasko-lužický vliv spatřován také v pohřební kapli sv. Anny rodiny Talkenberků. Na stavbě minoritského kostela spolupracovali lwowečtí kameníci, mezi nimi členové rodiny Linderenů,

---

⁴⁹⁰ Kamenářské znaky vycházejí z parléřovské klenby staroměstské mostecké věže, které přijalo saské stavitelství, in: EYSYMONTT 1977, 12sqq.

⁴⁹¹ S obdobnou formou se setkáváme na zámku Alberta v Míšni, in: EYSYMONTT 1977, 15.

⁴⁹² HANULANKA 1971, 25.

⁴⁹³ EYSYMONTT 1977, 12sqq.

jejichž znaky se nacházejí na okenním ostění a na kamenných žebrech v interiéru kaple sv. Anny.

Podél jižní strany kostela je situován klášter. S jeho výstavbou bylo započato současně se stavbou prvotního kostela v polovině 13. století. Dříve než byl klášter vystavěn, pobývali minorité zřejmě u fundátora na knížecím hradě, obdobně jako tomu bylo v případě Vratislavi. Klášter prodělal mnoho rozličných přestaveb. Přes veškeré stavební úpravy, které byly v průběhu několika století prováděny, je přesto částečně rozpoznatelná jeho středověká podoba.

Ve středu kláštera se nachází poměrně malý rajský dvůr obdélné dispozice. Okolo něj je situován klášterní ambit, který v sobě zahrnuje, východní, jižní a západní křídlo. Původně byl klášterní ohoz otevřen do rajského dvora lomenými arkádami. Dodnes se dochovaly fragmenty lomených oblouků, především v jižním a západním křídle. Severní část rajského dvora uzavíralo zdivo jižní lodě a presbyterium kostela.

Nejprve bylo stavěno východní křídlo kláštera. Ve východním křídle kláštera se dochovala sakristie, přiléhající těsně k presbyteriu. Vedle ní se pak nacházel pokoj určený pro převora. Oba prostory byly okolo roku 1500 zaklenuty síťovou klenbou. Na klenbách se dochovalo několik kamenických značek, obdobných těm, s nimiž se setkáváme v kapli sv. Anny.⁴⁹⁴

Mezi východním křídlem kláštera a jižním obvodovým zdívem presbyteria je v prostoru rajského dvora situována věž. Je zřejmé, že věž byla postavena o něco později než východní křídlo kláštera, k němuž byla dodatečně přistavěna a také poté, co bylo postaveno presbyterium, na což poukazuje zazděné okno v presbyteriu. Věž nakonec nebyla zřejmě dokončena, protože svou výškou nedosahuje ani celkové výšky presbyteria.

V průběhu druhé poloviny 15. století při přestavbě kostela byla věž propojena arkádovým obloukem, prolomeným do východní zdi jižní boční lodě. V té době byla také v přízemí věže zřízená kaple. Šlo o pohřební kapli rodiny Schaffgotschů. Na stavebních úpravách kaple se podílel stejný stavební mistr, který pracoval na výstavbě kaple sv. Anny, která byla

---

⁴⁹⁴ EYSYMONTT 1977, 12sq.

pohřební kaplí rodiny Talkenbergů, s nimiž byli Schaffgotschové spřízněni.⁴⁹⁵

V prvním patře východního křídla se dochoval zaklenutý pokoj, přiléhající k presbyteriu a věži. Tento prostor plnil pravděpodobně funkci pokladnice. V části podstřeší se nacházel dormitář.

Na pozdněgotickou přestavbu poukazuje dochované ostění okna, které bylo prolomeno v ose východního křídla kláštera v prvním patře. Okno je ukončeno oslím hřbetem.

V jižním křídle se nacházela kapitulní síň. V současnosti je tento prostor rozdělen na dvě části. V jedné z nich se fragmentárně dochovala klenba. Kapitulní síň byla od refektáře oddělena úzkou síní. Šlo zřejmě o fraternu. Vedle refektáře se nacházela kuchyň.

V západním křídle se dochoval sál zaklenutý původně dvěma poli masivní křížové žebrové klenby. Klenební žebra se prostřednictvím jednoduchého náběhu zasekávají přímo do zdiva těsně nad úroveň podlahy. Severním směrem vedle tohoto sálu se nacházel hlavní vstup do kláštera.

Okolo roku 1500 bylo zvýšeno zdivo. Bylo nadstavěno jedno podlaží a při této příležitosti se změnila elevace. Výsledkem stavebních úprav je nepravidelná tříkřídlová dispozice. Přestože jsou křídla výškově sjednocena, liší se jednotlivá křídla dvou nebo třípodlažní elevací. Klášterní komplex byl přestavěný po roce 1652 a zejména pak v letech 1873–1875.⁴⁹⁶

Do počátku 20. století se v minoritském klášterním kostele nacházel náhrobek páru, který dle legendy ze 17. století zobrazuje „rytíře a řeholnici“. Po ukončení rekonstrukce lwowecké radnice v roce 1905 byla náhrobní deska přenesena do radniční síně, kde je instalována dodnes. Všichni badatelé shodně odmítají prvotní legendární verzi, podle které náhrobní deska představuje rytíře a řeholnici a dokazují, že jde o náhrobek knížecího páru nebo eventuelně lwoweckého fojta s manželkou. Lze předpokládat, že současně s fundací knížecího náhrobku byl kostel renovován, aby vytvořil odpovídající místo pro pochování knížecího páru. Je obtížné s určitostí říci,

---

⁴⁹⁵ EYSYMONTT 1977, 12sqq.

⁴⁹⁶ EYSYMONTT 1977, 12sqq.; PILCH 2005, 215–216.

zda je tomu opravdu tak, jelikož chybí pramenný materiál o přestavbě této části kostela.

4. 5. ZAHÁŇ (ŽAGAŇ/SAGAN)

Minoritský klášterní kostel sv. Petra a Pavla

V době středověku patřila Zaháň k nejvýznamnějším městům Dolního Slezska, byla sídelním městem zaháňského knížectví. Město je situované na pravém břehu řeky Bobr. Počátky města Zaháně souvisí s prvotní osadou, která se nacházela v místě dnešní Staré Zaháně. Po zničení této osady byla v roce 1170 založena Nová Zaháň. Dějiny zaháňského knížectví byly úzce propojeny s dějinami knížectví hlohovského. V Zaháni panovala piastovská knížata hlohovsko-zaháňské větve, jejichž vláda byla velice proměnlivá. Piastovská knížata se zde střídala podle toho, kdo měl v danou chvíli zaháňské knížectví pod svou správou.

Prvním knížetem panujícím v Zaháni byl kníže Konrád I. Hlohovský (†1273/1274).⁴⁹⁷ Významným spojencem Konráda I. Hlohovského byl český král Přemysl Otakar II., kterého kníže Konrád od roku 1260 plně podporoval ve vojenských výpravách. Je známo, že Konrád pobýval rovněž na pražském královském dvoře. Z období vlády knížete Konráda se dochovala pečeť zobrazující postavu rytíře v šiku před turnajem. Formální podoba pečeti poukazuje na francouzské vlivy.⁴⁹⁸ Spatřovat bychom zde mohli také afinity k pečetím českého krále Přemysla Otakara II.

Po vzoru slezských knížat lokoval kníže Konrád I. na německém právu několik měst. K nejvýznamnějším městům náležel Hlohov, lokovaný v roce 1253, který se stal sídelním městem hlohovského knížectví. Kníže Konrád I. společně se svým synem Boleslavem Vysokým (†1320/1321) se zasloužili především o rozvoj města Zaháně. Podle některých zpráv získala původní středověká osada městská práva v roce 1250.⁴⁹⁹ Dodnes se

---

⁴⁹⁷ Konrád I. Hlohovský byl synem vratislavského knížete Jindřicha II. Zbožného a kněžny Anny. V mládí studoval na pařížské Sorboně, poté zastával úřad probošta v hlohovském kolegiálním kostele. V roce 1249 usiloval o úřad pasovského biskupa. Úřadu se však nakonec zřekl, protože nechtěl opustit své území, o které musel bojovat se svým bratrem Boleslavem II. Rohatkou (Lysým) (†1278). Konrád I. si vládu nad zaháňským knížectvím nakonec uhájil, in: PILCH 2008, 201.

⁴⁹⁸ JUREK 1999, 613–615.

⁴⁹⁹ DEHIO 2005, 1199; ZABYTKI 2006, 1098–1099; podle jiných bylo město lokováno na německém právu až roku 1284.

fragmentárně zachovala původní uliční síť města. Uprostřed města oválné dispozice se nachází pravouhlé hlavní náměstí, z jehož nároží vycházejí ulice. Ulice původně směřovaly k městským branám hradebního opevnění. Součástí města byl hrad zaháňských knížat stavěný od 13. století.

Po smrti Konráda I. Hlohovského v roce 1274 bylo knížectví rozděleno mezi jeho syny. Město Zaháň spolu s knížecím hradem získal Konrádův nejmladší syn – kníže Přemek (1265/1271–1289). Část historiků se domnívá, že to byl teprve kníže Přemek, kdo na německém právu lokoval okolo roku 1280 město Zaháň, které se stalo stolicí zaháňského knížectví. V roce 1284 pak kníže Přemek uvedl do Zaháně augustiniány a udělil jim patronát nad již existujícím farním kostelem, jehož součástí byla filiální kaple zasvěcená sv. Duchu, sv. Kříži a sv. Vincentu ve Staré Zaháni.⁵⁰⁰ Klášterní kostel augustiniánů zasvěcený Panně Marii a Janu Křtiteli je situován v severovýchodní části města, v těsné blízkosti knížecího hradu. V roce 1284 vyměnil kníže Přemek zaháňské knížectví se svým bratrem Konrádem II. Hrbatým (†1304) za město Stínavu.⁵⁰¹ Téhož roku byli s největší pravděpodobností v Zaháni přítomni rovněž minorité.

Zaháňský kníže Konrád II. zemřel dne 11. října roku 1304. Pochován byl v cisterciáckém klášterním kostele v Lubiaž. Je známo, že pro jeho hrob byla vyhotovena pískovcová náhrobní deska s jeho podobiznou.⁵⁰²

Když v roce 1304 kníže Konrád II. zemřel, byly všechny bývalé hlohovské statky opět sjednoceny pod jedinou vládou dalšího z bratrů, knížete Jindřicha I. (III.). (†1309). Také Jindřich I. Hlohovský byl spojencem českého krále Přemysla Otakara II. v bitvě u Suchých Krut, kde však Přemysl Otakar II. v roce 1278 zahynul.

Jindřich I. Hlohovský se zasloužil o založení několika farních kostelů, klášterního kostela magdalenitek v Bytomi Odrzaňském a kostela klarisek v Hlohově. Rovněž věnoval početné nadace kolegiátnímu kostelu

---

⁵⁰⁰ SPERKA 1999, 624–625.

⁵⁰¹ V době, kdy vládnul v zaháňském knížectví, uznal vratislavského knížete Jindřicha IV. za svého svrchovaného vládce, podobně jako jeho bratři. Avšak v době konfliktu knížete s vratislavským biskupem Tomášem II. se kníže Konrád II. přiklonil na stranu biskupa. Díky této podpoře získal od biskupa na počátku roku 1287 úřad probošta ve vratislavském kolegiátním kostele. Tuto funkci vykonával až do své smrti. Po smrti vratislavského biskupa Tomáše II. v roce 1292 kníže Konrád II. kandidoval na hodnost vratislavského biskupa, in: SPERKA 1999, 622–624; JASIŃSKI 2007, 354–355.

⁵⁰² SPERKA 1999, 622–624.

v Hlohově.⁵⁰³ Podle některých názorů nechal kníže Jindřich I. postavit v Zaháni hradební opevnění a okolo roku 1300 uvedl do města minority, kterým nechal vybudovat klášterní kostel sv. Petra a Pavla.

Kníže Jindřich I. Hlohovský zemřel dne 9. prosince roku 1309. Byl pochován v cisterciáckém klášterním kostele v Lubiaž.⁵⁰⁴

O další rozvoj města, se zasloužil syn knížete Jindřicha I. – kníže Jindřich II. (IV.) Věrný (†1342). Při dělení hlohovského knížectví v roce 1321 mezi syny Jindřicha I., postoupil kníže Jindřich II. svému bratrovi Přemkovi II. (†1331) Hlohov a sám přesídlil do Zaháně. J. Pilch uvádí, že to byl kníže Jindřich II. Věrný, kdo nechal okolo roku 1300 vybudovat v Zaháni hradební opevnění a kdo uvedl do města minority, pro které nechal postavit klášterní kostel sv. Petra a Pavla.⁵⁰⁵ Podle pramenů však byli minorité v Zaháni přítomni již od roku 1284. V roce 1300 pak v Zaháni panoval ještě Jindřich I. (†1309).

Kníže Jindřich II. se spolu se svými bratry Konrádem a Boleslavem v roce 1310 účastnili cesty do Berlína. Slezská knížata tehdy zastavila braniborským markrabatům město Zaháň a Krosno a získala tak za tuto zástavu půjčku. Zastavená města byla slezským knížatům vrácena teprve dne 10. srpna roku 1319.⁵⁰⁶

Dne 9. května roku 1329 složil Jindřich II. Věrný českému králi Janu Lucemburskému lenní hold. Stejně tak učinili i jeho bratři Jan Stínavský a Konrád Olešnický. Vzdát králi lenní hold odmítl jedině Přemek Hlohovský.⁵⁰⁷ Město Hlohov bylo v roce 1331 zajato českým králem Janem Lucemburským.

Jindřich II. Věrný zemřel dne 22. ledna roku 1342 a v souladu s jeho přáním byl pochován v augustiniánském klášterním kostele v Zaháni, kde

---

⁵⁰³ Pro své rodiče Konráda I. Hlohovského (1273/1274) a matku Salomei nechal zhotovit náhrobky, situované v hlohovském kolegiálním kostele, který plnil funkci rodového mauzolea. Pro svého bratra a praděda Boleslava Vysokého nechal vyhotovit náhrobky, které se nacházejí v klášterním kostele v Lubiaž a náhrobek knížete Přemysla II. a jeho ženy určený pro poznaňskou katedrálu. Uvažuje se také o tom, že to byl Jindřich I. Hlohovský, kdo dal podnět ke vzniku náhrobku Jindřicha IV. Probuse ve Vratislavi. Připisuje se mu rovněž myšlenka sepsání díla tzv. *Náhrobků slezských knížat*. Jde o dílo, vzniklé nejspíše v klášterním kostele v Lubiaž.

⁵⁰⁴ JASIŇSKI 2007, 351–352.

⁵⁰⁵ PILCH 1962, 201.

⁵⁰⁶ V této době vládnul v Zaháni braniborský markrabě Waldemar (†1319).

⁵⁰⁷ SPERKA 1999, 626–629.

se dochoval jeho sarkofág.⁵⁰⁸ Po smrti knížete Jindřicha II. se v Zaháni ujal vlády jeho nejstarší syn Jindřich III. (V.) Železný (†1369). Také on složil českému králi Janu Lucemburskému dne 23. listopadu roku 1344 v Praze lenní hold. Je známo, že kníže sloužil po celou dobu věrně lucemburské dynastii. Dne 1. září roku 1347 se účastnil korunovace Karla IV. v Praze. Následujícího roku byl po boku českého krále přítomen ve Vratislavi. V roce 1349 pobýval s Karlem IV. v Avignonu. V roce 1355 se zúčastnil císařské korunovační výpravy Karla IV. do Říma.⁵⁰⁹ Kníže Jindřich III. Železný zemřel dne 13. dubna 1369. Byl pochován v kostele augustiniánů v Zaháni.⁵¹⁰

Když v roce 1393 zemřel syn Jindřicha III. – kníže Jindřich IV. (VI.) Starší (†1393) bez potomků, byly majetky znovu sjednoceny pod vládou nejmladšího ze synů – knížete Jindřicha VIII. Mladšího Vrabce, který po smrti svých bratrů užíval titulu knížete slezského, pána Hlohova a Zaháně. Kníže Jindřich VIII. zemřel dne 14. března roku 1397 a byl pochován v Zaháni.⁵¹¹

V roce 1412 se stal jediným vládcem zaháňského knížectví Jan I. Zaháňský (†1439), nejstarší syn knížete Jindřicha VIII. Vrabce. Za husitských válek v roce 1429 bylo město silně poničeno a vypáleno.⁵¹² Kníže Jan I. byl pohřben roku 1439 ve zdejším klášterním kostele augustiniánů.⁵¹³

Piastovské období vlády v Zaháni skončilo poté, co na konci 15. století kníže Jan II. Bláznivý (†1504) po dlouhých sporech s králem Matyášem Korvínem prodal knížectví zaháňské saským vévodům Arnoštovi a Albrechtovi III. z domu Wettinů. V roce 1549 pak český král Ferdinand I. Habsburský odkoupil město Zaháň společně s celým knížectvím.⁵¹⁴

---

⁵⁰⁸ JASIŇSKI 2007, 359–360.

⁵⁰⁹ Po korunovaci dne 5. dubna získal z rukou císaře rytířský pás. Po slavnostních obřadech byl Jindřich III. Zaháňský společně s Mikulášem Ziębickým vyslán Karlem IV. na diplomatickou misi do Konstantinopole, k císaři Janu V. Paleologovi. Cílem tohoto poselstva byly plány císaře na spojenectví římské a řecké církve. Z Byzance se kníže Jindřich III. vydal na pouť do Svaté země, in: JASIŇSKI 2007, 380–381; SPERKA 1999, 637.

⁵¹⁰ PILCH 1962, 201.

⁵¹¹ JASIŇSKI 2007, 393–394.

⁵¹² PILCH 1962, 201.

⁵¹³ JASIŇSKI 2007, 396–397.

⁵¹⁴ PILCH 1962, 201.

O minoritském klášterním kostele v Zaháni pojednávají obecné historicko-topografické práce o Slezsku, kroniky města Zaháně anebo práce týkající se památek města. V odborné literatuře se o tomto kostele nenachází mnoho historických informací ani stavebně-historických analýz.

K nejstarším pojednáním o dějinách města Zaháně jsou zprávy zaznamenané F. Lucaem⁵¹⁵ v díle *Schlesiens Curiense Denkwürdigkeiten oder vollkommene Chronik von Ober- und Nieder-Schlesien* publikovaných v roce 1689. Pohled na město Zahán z let 1755–1766 zaznamenal F. B. Wernher⁵¹⁶ v díle *Topographia oder Prodomus Delineati Silesiae Ducatus*. O Zaháni a minoritském klášterním kostele je zmínka v díle F. A. Zimmermanna⁵¹⁷ *Beiträge zur Beschreibung von Schlesien*, které vyšly ve třinácti svazcích v letech 1783–1796.

Dějínám zaháňského knížectví se věnuje A. Leipelt⁵¹⁸ v knize *Geschichte der Stadt und des Herzogthums Sagan*, vydané v roce 1853. O rok později publikuje O. Wolf⁵¹⁹ dílo *Kritische Sichtung der Geschichte der Stadt und Herzogthums Sagan*, vydané v roce 1854. Konventu zaháňských minoritů se ve své práci publikované v roce 1887, nazvané *Der Konvent der Minoriten in Sagan* věnuje A. Heinrich. V roce 1911 tentýž autor publikuje studii *Geschichte der Fürstentums Sagan*.⁵²⁰

Z architektonického hlediska se poprvé minoritskému klášternímu kostelu v Zaháni podrobněji věnoval Hans Lutsch.⁵²¹ Své poznatky publikoval roku 1889 v díle *Die Kunstdenkmäler der Landkreise des Reg.-Bezirks Breslau*. Lutsch datuje dochovanou podobu architektury do období okolo 1500.

Roku 1928 vydal H. Hofmann⁵²² článek *Die Saganer Jesuiten und Ihr Gymnasium*, který byl součástí Festschrift zur 300-Jahrfeier des Staatlichen Gymnasium in Sagan. Dějínám zaháňského knížectví věnoval pozornost J. G. Worbs⁵²³ v knize *Geschichte des Herzogthums Sagan*, jejíž druhé vydání vyšlo v roce 1930. O zaháňských minoritech pojednává ve

---

⁵¹⁵ LUCAE 1689.

⁵¹⁶ WERNHER 1755–1766.

⁵¹⁷ ZIMMERMANN 1783–1796.

⁵¹⁸ LEIPELT 1853.

⁵¹⁹ WOLF 1854.

⁵²⁰ HEINRICH 1911.

⁵²¹ LUTSCH 1891, 513.

⁵²² HOFMANN 1928, 48.

⁵²³ WORBS 1930.

své práci z roku 1937 *Franciszkanie polscy* Kamil Kantak.⁵²⁴ Dále se této problematice věnuje Tadeusz Silnicki⁵²⁵ ve studii *Dzieje i ustrój kościoła na Śląsku*, která je součástí práce *Historia Śląska od czasów najdawniejszych do roku 1400*, vydané roku 1938. Problematikou zaháňských minoritů se ve studii nazvané *Klasztory franciszkańskie na Śląsku w XIII wieku i ich przynależność organizacyjna* z roku 1958 zabývá T. Szafranski.⁵²⁶

Početná literatura se týká především problému formy a geneze kleneb užitých při přestavbě kostela v 15. a 16. století. Otázkou klenebního systému se zabývá M. Brykowska⁵²⁷ v práci *Sklepienia krysztaowe*, která je součástí díla *Późny gotyk* z roku 1965. Obdobně se tomuto problému věnuje Danuta Hanulanka⁵²⁸ v knize *Sklepienia późnogotyckie na Śląsku* z roku 1971. Ze stavebně historického hlediska se klášternímu kostelu sv. Petra a Pavla v Zaháni věnuje Janina Eysymontt⁵²⁹ ve studii *Architektura pierwszych kościołów franciszkańskich na Śląsku* z roku 1978.

Zmínka o minoritském kostele ve Zaháni se nachází v kompendiu *Zabytki Dolnego Śląska* z roku 1962, jehož autory jsou Krystyna a Josef Pilchovi.⁵³⁰ J. Pilch⁵³¹ v roce 1978 publikoval nové vydání nazvané *Zabytki architektury Dolnego Śląska*.

Katalogové heslo týkající se minoritského klášterního kostela v Zaháni je zastoupeno v práci autorů Teresy Mroczo a Mariana Arzyńskiego⁵³² v knize *Architektura gotycka w Polsce*, která byla vydána v roce 1995.

O minoritech v Zaháni pojednává studie Gabriely Waś⁵³³ publikované v článku *Zakony mendykanckie na Śląsku w średniowieczu* z roku 1998 a kniha *Klasztory franciszkańskie w miastach śląskich i górnoślązkich XIII–XVI wieku* vydaná v roce 2000.⁵³⁴

---

⁵²⁴ KANTAK 1937.

⁵²⁵ SILNICKI 1938.

⁵²⁶ SZAFRAŃSKI 1958, 151–185.

⁵²⁷ BRYKOWSKA 1965, 243–260.

⁵²⁸ HANULANKA 1971, 45.

⁵²⁹ EYSYMONTT 1978.

⁵³⁰ PILCH/PILCH 1962.

⁵³¹ PILCH 1978.

⁵³² MROCZKO/ARZYŃSKI 1995.

⁵³³ WAŚ 1998.

⁵³⁴ WAŚ 2000.

Stručně je o kostele pojednáno v příručce *Dehio-Handbuch der Kunstdenkmäler in Polen, Schlesien*⁵³⁵ vydané v roce 2005 a její polské mutaci *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk*,⁵³⁶ publikované roku 2006.

Na základě údajů zaznamenaných H. Heinrichem⁵³⁷ v článku vydaném v roce 1887, považují někteří badatelé za datum uvedení minoritů do Zaháně rok 1272. Shodně jej uvádí například H. Lutsch⁵³⁸ a J. Eysymontt.⁵³⁹ Ta dále uvádí, že minorité byli do Zaháně povoláni měšťany a také knížetem Jindřichem II. Věrným (†1342).⁵⁴⁰ Pokud by byli minorité do Zaháně uvedeni opravdu již v roce 1272, musel by je uvést Konrád I. Hlohovský (†1274), nikoli jeho vnuk Jindřich II. (IV.) Věrný (†1342).

Pokud by přišli minorité do Zaháně v roce 1272 z tehdejší saské minoritské provincie, bylo by to v době, kdy celé tehdejší Slezsko náleželo ještě k minoritské česko-polské provincii. Teprve v roce 1284 došlo k odtržení zaháňského konventu od česko-polské provincie, která byla posléze přičleněna k provincii saské.⁵⁴¹

Jiní badatelé považují za datum příchodu minoritů do Zaháně rok 1284.⁵⁴² První zmínky o klášteře v Zaháni totiž pocházejí z období sporu mezi vratislavským knížetem Jindřichem IV. a biskupem Tomášem II. V roce 1284 biskup Tomáš II. informoval hnězdenského arcibiskupa o tom, že bratři ze saské provincie neprávem přijali fundaci v Zaháni, přestože se město nachází na území česko-polské minoritské provincie. V dopise biskup dále připomíná, že zaháňským měšťanům nařídil, aby nepřijímali do města, obehnaného již tehdy hradbami, saské minority.

V dopise biskupa adresovanému arcibiskupu je uvedeno vysvětlení, že není vinou biskupa obsazení zaháňského minoritského kláštera řeholníky příšlymi ze saské provincie. Přestože biskup v dopise napomíná měšťany, není zde potvrzeno, že to byli právě měšťané, kdo přišli s iniciativou pozvat minority do města. Není zde ani zmínka o tom, že právě

---

⁵³⁵ DEHIO 2005.

⁵³⁶ ZABYTKI 2006.

⁵³⁷ HEINRICH 1887; EYSYMONTT 1978, 41–92.

⁵³⁸ LUTSCH 1889.

⁵³⁹ EYSYMONTT 1978, 41sqq.

⁵⁴⁰ EYSYMONTT 1978, 41sqq.

⁵⁴¹ EYSYMONTT 1978, 41sqq.

⁵⁴² MROCZKO/ARZYŃSKI 1995, 149.

měšťané byli fundátory zdejšího minoritského kostela. Na to minorité, kteří se v Zaháni usídlili, biskupu odpověděli, že vlastní papežské privilegium, které jim dovoluje zakládat kláštery bez povolení biskupa. Podmínkou jejich usazení je pouze pozvání k příchodu do města.⁵⁴³ Ministr česko-polské provincie Czesław v dopise z roku 1285 určeném saskému provinciálu požadoval, aby byl klášter v Zaháni, společně s minoritským klášteřem v Námyslově, které neprávem získali minorité ze saské provincie, navraceny zpět minoritské česko-polské provincii.⁵⁴⁴

V literatuře se objevuje názor, že zaháňský klášter byl fundací měšťanskou.⁵⁴⁵ G. Waś, opírající se o záznamy v dochovaných kronikách však považuje za fundátora minoritského klášterního kostela v Zaháni knížete Přemka Hlohovského (†1289). V roce 1284 však kníže Přemek vyměnil zaháňské knížectví se svým bratrem Konrádem II. Hrbatým (†1304) a přesídlil do Stínavy. Z tohoto důvodu by bylo možné považovat za druhého fundátora minoritského kláštera v Zaháni právě knížete Konráda II. Hrbatého.

H. Hoffman⁵⁴⁶ zase uvádí, že minority přivedl do Zaháně Waldemar Zaháňský (†1319) v roce 1284 a v letech 1294–1304 pro ně nechal vystavět kostel.⁵⁴⁷ S výstavbou kostela od roku 1294 souhlasí rovněž J. Pilch, který ovšem tvrdí, že stavba minoritského kamenného kostela je fundací knížete Konráda II.⁵⁴⁸ Po smrti Konráda II. v roce 1304 pokračoval v podpoře minoritů kníže Jindřich II. (IV.) Věrný (†1342).

S jistotou víme, že minorité byli v Zaháni přítomni v roce 1284. S největší pravděpodobností byl pro ně před koncem 13. století vybudován klášterní komplex, který byl situován na území knížecí jurisdikce nedaleko knížecího hradu. Jeho poloha je dle G. Waś jedním z dokladů, že se v případě zaháňského minoritského kláštera nejednalo o fundaci měšťanskou, nýbrž knížecí.⁵⁴⁹

Minoritský kostel byl v rámci urbanismu středověké Zaháně situován nedaleko augustiniánského klášterního kostela Panny Marie. V dokumentu

---

⁵⁴³ WAŚ 2000, 71.

⁵⁴⁴ MROCZKO/ARZYŃSKI 1995, 149; WAŚ 2000, 71.

⁵⁴⁵ Tento názor zastává např. J. EYSYMONTT 1978, 41sq. Podobně je tomu u minoritského klášterního kostela v Námyslově.

⁵⁴⁶ HOFFMAN 1928.

⁵⁴⁷ HOFFMAN 1928, 48.

⁵⁴⁸ PILCH 1962, 201; DEHIO 2005, 1199; ZABYTKI 2006, 1098–1099.

⁵⁴⁹ WAŚ 2000, 71.

z roku 1303 je připomenuto vysvěcení oltáře v kostele zaháňských augustiniánů za přítomnosti minoritů, kteří jsou zde uváděni jako svědci na prvním místě.⁵⁵⁰

Úzký vztah zaháňských minoritů s místním knížecím dvorem je doložen také v průběhu 15. století, kdy poté, co byl kníže Jan I. Zaháňský (†1439) v roce 1426 exkomunikován, mu minorité zachovali loajálnost.⁵⁵¹

V roce 1486 postihl Zaháň závažný požár, jehož následkem bylo město velmi devastováno. Po požáru proto došlo k zásadní přestavbě minoritského kostela, který byl vážně poškozen. Přestavba se týkala především nového zaklenutí. Stavební práce byly započaty ihned po požáru kostela v roce 1486. Nejprve bylo obnoveno presbyterium, jehož přestavba je datována do let 1486–1495. Tehdy bylo presbyterium zaklenuto síťovou klenbou.⁵⁵² Okolo roku 1500 pak byla zaklenuta síťovou klenbou také loď.

Kostel se skládal z presbyteria, jehož délku vymezovala čtyři klenební pole a ukončovala jej rovná zeď. Původně bylo presbyterium zaklenuto nejspíše čtyřdílnou nebo šestidílnou křížovou žebrovou klenbou. Klenební žebra hruškového profilu vycházela pravděpodobně z hlavic zkrácených klenebních přípor nesených jehlancovými konzolami. Žebra byla ve vrcholu semknuta asi jednoduchými kruhovými svorníky. Na západě přiléhalo k presbyteriu jen o něco málo širší jednolodí. Jeho délku vymezovalo sedm úzkých obdélných polí. Zůstává otázkou, zda byla tato pole zaklenuta čtyřdílnou žebrovou klenbou nebo zda jej zakrýval pouze plochý trámový strop. Dnes je obtížné určit původní podobu kostela díky přestavbě z 15. století.

Následně byla v roce 1514 započata stavba kaple Panny Marie Bolestné, která je situována podél severní strany lodě kostela.⁵⁵³ V roce 1515 byla kaple zaklenuta síťovou klenbou. Roku 1536 získali kostel luteráni, kteří jej v roce 1539 opustili. Od roku 1540 kostel náležel

---

⁵⁵⁰ WAŚ 2000, 71.

⁵⁵¹ WAŚ 1998, 71; SPYRA 1999, 647–648.

⁵⁵² HEINRICH 1911, 576; MROCZKO/ARZYŃSKI 1995, 149.

⁵⁵³ HEINRICH 1911, 576; MROCZKO/ARZYŃSKI 1995, 149; DEHIO 2005, 1199; ZABYTKI 2006, 1098–1099.

evangelíkům, kteří se zasloužili o jeho další opravu. Tehdy byla v rozmezí západního pole lodě vestavěna empora.⁵⁵⁴

V letech 1652–1776 měli kostel v užívání jezuité. V roce 1688 byl kostel znovu postižen požárem. Proto musel být v letech 1688–1697 opět přestavován. Barokizace kostela se týkala především vybavení interiéru početnými oltáři. Navíc bylo zvýšeno obvodové zdivo, byla rozšířena některá okna a k původně jednoduché západní fasádě byla v její hlavní ose dostavěna masivní věž, s jejíž stavbou se započalo již v roce 1604. V přízemí věže se nachází předsíň o dvou polích zaklenutých hvězdovou klenbou. Hranolová věž přechází v horní části v oktogon. Helmice pochází z 18. století. Z téže doby pochází také hlavní portál, ústící z předsíně do lodě kostela.⁵⁵⁵ V rámci stavebních úprav prováděných v době, kdy kostel náležel jezuitům, byla na místě původního středověkého kláštera, situovaného po severní straně kostela, postavena jezuitská kolej.⁵⁵⁶

Po sekularizaci řádu v roce 1810 byl v prostorech kláštera usídlen královský školní institut a kostel byl využíván pro potřeby gymnázia. Ve druhé polovině 19. století byl kostel regotizován.⁵⁵⁷

Minoritský klášterní kostel sv. Petra a Pavla je situován v severovýchodní části města Zaháně. Západní fasáda směřuje k ulici Gymnazijní, jižní fasáda sleduje ulici Lužickou a východní fasáda je orientována k ulici Wałowé. Tato ulice probíhá podél fragmentárně dochovaného východního prstence hradebního opevnění.

Klášterní kostel sv. Petra a Pavla je orientovanou jednodílnou stavbou s prodlouženým presbyteriem ukončeným rovnou zdí. Délku presbyteria vymezují čtyři obdélná klenební pole shodných rozměrů, která jsou orientována na šířku. Dnešní podoba presbyteria je výsledkem stavebních úprav prováděných v letech 1486–1495. Tehdy bylo

---

⁵⁵⁴ Dnes je v rozmezí západního klenebního pole lodě situována neogotická empora s varhanami, která byla vybudovaná ve druhé polovině 19. století, in: DEHIO 2005, 1199; ZABYTKI 2006, 1098–1099.

⁵⁵⁵ DEHIO 2005, 1199; ZABYTKI 2006, 1098–1099.

⁵⁵⁶ PILCH 1962, 202.

⁵⁵⁷ V letech 1838–1928 byla v prostorech kláštera umístěna ženská věznice. Do roku 1945 pak zde sídlilo obecní muzeum. Kostel byl ve druhé polovině 20. století opět restaurován, přičemž došlo k přístavbě opěrných pilířů na severu presbyteria, výměně okenních kružeb a novodobé výmalbě interiéru, in: DEHIO 2005, 1199; ZABYTKI 2006, 1098–1099.

presbyterium přestavěno, přičemž získalo nové zaklenutí v podobě diamantové síťové klenby.

Poměrně vysoko nad úrovní podlahy jsou nasazeny tordované jehlancové konzoly, které nesou zkrácené tordované přípory. Přípory jsou ukončeny hlavicemi různého typu. V některých hlavicích je zobrazen figurální motiv, například anděl s nápisovou páskou nebo polofigura s dlouhými vlnitými vlasy držící před sebou erbovní štítek. Na další hlavici je představen zoomorfní prvek představující souboj dvou zvířat, nejspíše lvů. Některé hlavice jsou doplněné rostlinnou ornamentikou v podobě dužnatých listů.

Zajímavé jsou konzoly v severovýchodním a jihovýchodním nároží presbyteria, které mají podobu obličejů. Severní konzola nese rysy typologicky příbuzné sv. Petru. Lze proto hypoteticky předpokládat, že po stránce ikonografické by mohlo jít v případě severovýchodní konzoly o zobrazení sv. Petra a podobu sv. Pavla na jihovýchodní konzole. Konzoly tak mohou upomínat na zasvěcení kostela právě těmito dvěma světcům, kterým bylo tímto způsobem vyhrazeno zvláštní místo v presbyteriu. Ovšemže může jít pouze o konzoly v podobě masek, s nimiž se setkáváme i v jiných kostelech této oblasti stavěných od 15. století. J. Eysymontt vztahuje zachované klenební přípory a konzoly k první fázi presbyteria z konce 13. století. Na základě jejich podoby a rozmístění lze připustit, že presbyterium bylo zaklenuto křížovou žebrovou klenbou.⁵⁵⁸ Ze zkrácených přípor, které jsou nasazeny ve stejné výšce, vycházejí velice úzká, subtilní klenební žebra, tvořící síťovou diamantovou klenbu. Klenební žebra se volně protínají v síťové soustavě bez svorníků.

V presbyteriu je ponechán význam plné ploché stěně, která tvoří stabilní základ pro klenbu, která je na klenební přípory nasazena jako křehká skořepina. Celý prostor presbyteria působí uceleným a zároveň vznešeným dojmem.

Prostor presbyteria byl osvětlen několika okenními otvory. Původní okenní kružby jsou pozorovatelné v severní zdi presbyteria ve dvou osách klenebních polí směrem od západu. Na základě fragmentárního stavu jejich zachování je patrné, že tato okna shodné velikosti a tvaru byla tvořena dvojicí jeptišek. Původní okna byla při následné přestavbě rozšířena a

---

⁵⁵⁸ EYSYMONTT 1978, 76.

prodloužena ve své dolní části směrem k podlaze. V současnosti jsou obě původní okna zazděná. Fragmenty těchto oken jsou patrné rovněž na exteriéru severní fasády presbyteria. Je zřejmé, že okenní kružba byla tvořena dvojicí jeptišek, přičemž ve vrcholu byl nejspíše vepsán kruh. V dalších dvou osách klenebních polí směrem od východu v severní zdi presbyteria již nejsou pozorovatelné žádné okenní otvory.

Okna jsou prolomena ve všech osách klenebních polí jižní zdi presbyteria. Vrcholy lomených záklenků jednotlivých oken jsou nasazeny těsně pod korunní římsou presbyteria. Trojdílná okna jižní strany presbyteria jsou poměrně úzká a protáhlá. Ve dvou klenebních polích směrem od východu jsou okna prodloužena směrem dolů. Druhotným prodloužením oken byl oltářní prostor ještě více prosvětlen a tím zdůrazněn jeho význam. Ve vrcholech vyplňují okna okenní kružby. Jejich podoba je výsledkem stavebních úprav prováděných ve 20. století, nicméně motivy, které se zde vyskytují, byly běžně využívány od 15. století.

Východní okno presbyteria je tvořeno trojicí jednoduchých jeptišek, z jejichž postraních vrcholů vychází další dvojice lomených záklenků, které tvoří vrchol této lineárně pojaté sestavy. Oproti oknům prolomených do bočních zdí je toto okno rozměrově akcentováno. V současnosti je východní okno presbyteria v interiéru zastíněno barokním oltářem, a proto již do interiéru neproudí světlo, tak jak tomu bylo v době středověku.

Presbyterium je od loď odděleno triumfálním obloukem. Vrchol jeho lomeného záklenku je nasazen těsně pod klenbou.

Lomený triumfální oblouk je zevnitř presbyteria obohacen po obou stranách velice subtilními válcovými příporami, které na severní i jižní straně vycházejí ve spodní části z profilované patky postavené na nízkém polygonálním soklu. Přípory jsou na obou stranách ukončeny kalichovými hlavicemi, které pokrývá rostlinný motiv v podobě dužnatých listů. Hlavice přípor triumfálního oblouku nesou profilovaná žebra, která lemují vnější hrany lomeného oblouku.

Spodní prstence i horní abaky hlavic přípor plynule přecházejí na obou stranách v římsy, které zdobí vnitřní plochy triumfálního oblouku a spojují prstence a abaky hlavic válcových přípor triumfálního oblouku ze strany loď.

Vrchol původního lomeného oblouku ze strany presbyteria byl o něco vyšší, než je výška stávajícího lomeného oblouku ze strany lodě. Jsou zde tedy dva výškově diferencované lomené triumfální oblouky spojené v jeden celek. Kromě výškového rozdílu je patrný rozdíl také v úhlu jejich zalomení, přičemž triumfální oblouk presbyteria je o něco ostřeji lomený. Triumfální oblouk spojuje dva výškově odlišné prostory. Loď, zaklenutá okolo roku 1500, je v porovnání s výškou presbyteria nižší a o něco širší.

Délka jednolodí je vymezena sedmi klenebními poli. Po obou stranách jednolodí se nachází soustava tvořená sedmi úzkými vysokými arkádami druhotně představenými před původní obvodové zdivo lodě kostela. Pětiboké pilastry nasazené na nízkých polygonálních soklech nesou lomené arkádové oblouky. Na vnitřních plochách pilastrů jsou v jejich horních částech nasazeny drobné jehlancové hlavice opatřené rostlinným dekorem v podobě dužnatých dubových listů. Hlavice jsou ukončeny abakem s nízkou jehlancovou stříškou, do níž dosedají subtilní klenební žebra. Drobné hlavice jsou nasazeny poměrně vysoko od podlahy, čímž je docíleno dojmu vysokého prostoru lodě. Pro zaklenutí byla využita válená klenba, na níž je aplikovaná síťová soustava klenebních žeber. Žebra se i v tomto případě protínají bez svorníků. Hustý sled arkádových oblouků dodává prostoru rytmizaci, zatímco síťová klenba prostor sjednocuje.

Jednolodí je osvětleno několika okenními otvory. V jižním zdivu lodě bylo v osách druhého až šestého klenebního pole směrem od východu prolomeno celkem pět oken. Vrcholy oken jsou nasazeny ve stejné výšce, nicméně prvá dvě okna směrem od východu jsou o něco kratší, než okna zbývající. Všechna okna jsou trojdílná, liší se ovšem formou použité okenní kružby ve vrcholu jednotlivých oken. Okenní kružba využívá ve třech případech motivů plaménkové kružby. Ve dvou případech je uplatněn ve středu vrcholu kružby kruh. V severní zdi jednolodí dnes okna prolomena nejsou. Po severní straně lodě byl situován klášter. Jedině stavebně historický průzkum by mohl ozřejmit, zda byla v tomto zdivu prolomena okna, případně jiné otvory, ústící do kláštera.

Lze předpokládat, že v hlavní ose západní fasády lodě kostela bylo původně prolomeno rozměrné okno. S největší pravděpodobností mělo obdobnou formu jako východní okno presbyteria. Nejspíše bylo okno trojdílné, ukončené lomeným záklenkem. Prvotní západní osvětlení však

bylo zastřeno poté, co byla v roce 1604 před západní fasádu přistavěna hranolová věž. V ose západní fasády se zřejmě nacházel také původní středověký portál, který se dodnes nedochoval. Lze předpokládat, že prvotní podoba západní fasády se vyznačovala jednoduchostí. Západní průčelí ukončoval trojúhelníkový štít, který byl oživen slepou panelací, jak tomu napovídají dnešní fragmenty panelování po stranách západní fasády.

Od roku 1514 byla podél severní strany lodě kostela, v rozmezích prvních čtyř polí směrem od západu, stavěna nízká kaple Panny Marie Bolestné.⁵⁵⁹ Její délku vymezují čtyři klenební pole a ukončuje ji rovná zeď. Kaple je přístupná vstupními otvory, prolomenými ve třetí, čtvrté a páté ose severní zdi presbyteria směrem od východu. Ve třetím klenebním poli se nachází otvor ukončený segmentovým obloukem. Tento otvor je o něco nižší, než jsou otvory prolomené ve čtvrté a páté ose, které jsou ukončeny stlačenými oblouky.

Prostor kaple je zaklenut síťovou žebrovou klenbou. Klenební žebra se i v tomto případě protínají bez svorníků. Na jižní straně dosedá klenba do jehlancových konzol, jejichž povrch zdobí dužnaté dubové listy, obdobně jak je tomu u hlavic v jednolodí. Na severu se klenba zařezává přímo do průběžné podokenní římsy.

Prostor kaple byl osvětlen původně celkem pěti okenními otvory. Ve dvou klenebních polích směrem od východu se dochovaly dva lomené okenní otvory s okenní kružbou. Obě okna mají stejnou formu i velikost. Okenní kružba se skládá ze soustavy trojice profilovaných jeptišek s výraznými nosy. Nad střední jeptiškou je v lomeném oblouku vepsán trojlíst. Vedle něj směřuje dvojice plaménkové kružby směrem od vrcholu lomeného oblouku s trojlístem k vrcholům postranních jeptišek. Okenní kružbu těchto oken můžeme pozorovat rovněž z exteriéru.

Z exteriéru kaple, je viditelná pouze její východní polovina, která je na jihu podepřena jednoduchým opěrným pilířem. Západní polovina kaple je dnes součástí novodobé přístavby dřívější jezuitské koleje. Z tohoto důvodu byla dvě západní okna v severní zdi kaple zazděna. Stejně tak bylo zazděno okno, původně prolomené do západní zdi kaple.

---

⁵⁵⁹ DEHIO 2005, 1199; ZABYTKI 2006, 1098–1099.

V rozsahu prvního a druhého klenebního pole presbyteria směrem od západu je situovaná sakristie, jejíž délku vymezují dvě klenební pole ukončené rovnou zdí. Sakristie je zaklenutá jednoduchou křížovou žebrovou klenbou. V severní zdi sakristie jsou prolomeny dva lomené okenní otvory.

Z jižní exteriérové strany je presbyterium opatřeno trojicí dvakrát odstupňovaných opěrných pilířů postavených na masivních soklech. Opěrné pilíře jsou ve spodní části výrazně hmotově zdůrazněny. Dva nakoso postavené opěrné pilíře jsou situovány v jihovýchodním a severovýchodním nároží presbyteria. Severní zeď podepírá další dvojice opěrných pilířů, které však byly k presbyteriu přistavěny až dodatečně po zrušení kláštera.

Jednolodí je na jihu zpevněno trojicí masivních třikrát odstupňovaných opěrných pilířů. V místě přechodu presbyteria v jednolodí je opěrný pilíř, nepravidelného členění, oproti ostatním pilířům mnohem masivnější. Jižní fasáda je v rozhraní každého klenebního pole zpevněna opěrným pilířem. Dva třikrát odstupňované opěrné pilíře na rozhraní druhého a třetího a také čtvrtého a pátého klenebního pole směrem od východu jsou hmotově zdůrazněny. Ve spodní části zdobí pilíře slepá okna ukončená závěsovým obloukem. V jihozápadním nároží lodě je třikrát odstupňovaný opěrný pilíř postavený nakoso.

Jižní fasáda lodě naznačuje, že před původní zdivo byla následně přistavěna další zeď, do níž jsou prolomena okna. Z exteriéru má tato přístavba podobu velice úzké vysoké boční lodě, která je zastřešena pultovou střechou. Do jižního zdiva jednolodí je pak prolomeno „bazilikové osvětlení“. Dnes jsou tato drobná okna orientována do podkroví a plní funkci průduchů.

V ose třetího klenebního pole směrem od východu byl původně situován cihlový lomený portál, který je v současnosti zazděný. Ostění cihlového lomeného portálu bez tympanonu tvoří válcový prut, který postrádá jakékoli další zdobné prvky. Střídají se zde dva výžlabky s oblouny.

V případě první stavební fáze bylo na stavbu presbyteria použito především lámaného kamene. Oproti tomu na výstavbu lodě byly použity cihly. Zdivo kostela zůstalo i přes četné stavební úpravy ponecháno

exponované. Tato funkční kombinace lámaného kamene a cihel vytváří zajímavý efekt a prezentuje tak jasným způsobem složitý stavební průběh celé stavby minoritského klášterního kostela v Zaháni.

Klášterní komplex zaháňských minoritů byl situován severně od kostela. Z původního kláštera se dochovaly pouze fragmenty. Lze předpokládat, že po příchodu minoritů do města byly nejprve vybudovány dřevěné příbytky pro řeholníky. V následujícím období pak byl zde vystavěn zděný komplex. Ze středověké fáze se ovšem téměř nic nedochovalo. Lze připustit, že středověký klášter v sobě zahrnoval kapitulní síň, refektář, dormitář a další místnosti, které byly rozmístněny okolo rajskeho dvora.

V severním zdivu lodě kostela jsou patrné otisky lomených záklenků, které byly součástí jižního křídla klášterního ochozu. Klášterní ambit byl přístupný portálem situovaným v severní zdi presbyteria v ose třetího klenebního pole lodě směrem od východu. Ostění cihlového lomeného portálu bez tympanonu tvoří válcový prut, který postrádá jakékoli další zdobné prvky. Střídají se zde dva výžlabky s oblouny.

Ze středověké fáze se dochovala východní zeď klášterní zahrady, která byla současně hradební zdí města. Ve zdi, napojené na severovýchodní nároží presbyteria, se dochovalo několik lomených otvorů a výklenků.

4. 6. NÁMYSLOV (NAMYSŁÓW / NAMSLAU)

Minoritský klášterní kostel Panny Marie

Město Námyslov je situováno v severozápadní části opolského vévodství, v oblasti Olešnické nížiny. Za městem protéká řeka Widawa, která se nedaleko Vratislavi vlévá do Odry. V době středověku procházela Námyslovem významná obchodní cesta směřující ze slezské Vratislavi k malopolskému Krakovu. Předtím než bylo město lokováno zde existovala tržní osada nazývaná Starým Námyslovem (Starým Městem). Na počátku 13. století byla tato osada situována na pravém břehu Widawy, v místě, v němž řeka mění svůj severojižní směr a stáčí se na západ. Říční meandr tvořil přírodní obranu této osady. První zmínka týkající se této osady pochází z 19. června roku 1233.⁵⁶⁰ V dokumentu je psáno, že kaplan Idzi (Jiljí) z Námyslova získal oprávnění udělit osadě lokační právo. Zmínění kaplana v dokumentu dokládá, že již v této době existoval v osadě farní kostel.⁵⁶¹ Pohled na město Námyslov z let 1755–1766 zaznamenal F. B. Wernher⁵⁶² v díle *Topographia oder Prodomus Delineati Silesiae Ducatus*.

V období let 1239–1248 byla na protilehlém břehu řeky Widawy založena nová osada. Okolo poloviny 13. století ji vratislavský kníže Jindřich III. Bílý (†1266) udělil městská práva.⁵⁶³ Nově založené město Námyslov bylo v době svého vzniku součástí vratislavského knížectví. Město Námyslov bylo založeno na zelené louce, což se projevilo v rámci jeho dispozičního řešení tím, že bylo využito principů pravidelné šachovnicovité uliční sítě. Z každého rohu náměstí vycházely ulice, které se na východě i západě města sbíhaly do dvou bran. Na východě se dodnes zachovala brána Krakovská, na západě byla situována brána Vratislavská.

Roku 1294 přešel Námyslov do rukou knížete Jindřicha I. Hlohovského. Když po jeho smrti došlo roku 1313 k rozdělení území mezi jeho syny, připadl Námyslov knížeti Konrádovi Olešnickému (†1366). Avšak

---

⁵⁶⁰ DEHIO 2005, 640–641; ZABYTKI 2006, 587; PILCH 2008, 117.

⁵⁶¹ KOWALSKI 2003, 11.

⁵⁶² WERNHER 1755–1766.

⁵⁶³ DEHIO 2005, 640–641; ZABYTKI 2006, 587.

díky intervencím polského krále Vladislava Lokýtky (†1333) byl kníže Konrád donucen podstoupit namyslovské knížectví včetně Námyslova břežsko-lehnického knížeti Boleslavu III.⁵⁶⁴ Kníže Boleslav III. složil českému králi Janu Lucemburskému lenní hold. Proto se stal Námyslov lénem českých králů.

Město bylo původně chráněno příkopem a obranným valem, zesíleným palisádou. V 50. letech 14. století, čili v době, kdy Námyslov náležel Karlu IV., se stavělo mocné hradební opevnění. Stavba nového fortifikačního systému, který zahrnoval celkem 45 bašt a věží, byla ukončena na počátku 15. století. Současně se stavbou opevnění byla na místě původního dřevěného knížecího hradu budována nová stavba. Severně od hradu pak byla postavena hráz, zvaná císařská, která rovněž napomáhala obrannému systému.⁵⁶⁵ Ve středu elipsoidního města se nachází hlavní náměstí obdélníkového tvaru. Severozápadním směrem od náměstí je umístěn minoritský klášterní kostel Panny Marie.⁵⁶⁶ Severovýchodním směrem od hlavního náměstí je situován farní kostel sv. Petra a Pavla. Jeho probošt Dytryk je poprvé zmíněn v roce 1286.⁵⁶⁷

Z novějších středověkých dějin Námyslova je známo, že v roce 1404 navštívil město polský král Vladislav Jagellonský.⁵⁶⁸ V roce 1428 byl Námyslov obléhán husitskými vojsky.⁵⁶⁹ Husité byli nakonec poraženi vojsky břežského knížete Ludvíka, opolsko-niemodlinského knížete Bernarda a také namyslovským rytířstvem u Kluczborku v roce 1433. Jejich postoj ocenil český král Zikmund Lucemburský, který poté udělil Námyslovu právo ražby mincí – malých stříbrných denárů.⁵⁷⁰

Když byl na český trůn dosazen Ladislav Pohrobek, syn Albrechta Habsburského, složilo město novému vládci lenní hold. Přestože si král

---

⁵⁶⁴ KOWALSKI 2003, 11.

⁵⁶⁵ KOWALSKI 2003, 12.

⁵⁶⁶ Kostel je poprvé zmiňovaný v roce 1284, in: KOWALSKI 2003, 12.

⁵⁶⁷ Pramen z roku 1350 zmiňuje městskou radu včetně starosty Kühna. Soukenice, kupecký dům a ševcovské lávky jsou doloženy také v roce 1370. Je známo, že v letech 1374–1378 byla stavěna radnice, která je připisována mistru Petru Tintzi. V letech 1381–1389 byla radnice doplněna o věže, na jejichž výstavbě se podílel Peter Steinmetz. Radnice byla obnovena po požáru města roku 1483, in: MROCZKO/ARZYŃSKI 1995, 161; DEHIO 2005, 640–641; ZABYTKI 2006, 587; PILCH 2008, 117.

⁵⁶⁸ KOWALSKI 2003, 12.

⁵⁶⁹ DEHIO 2005, 640–641; ZABYTKI 2006, 587.

⁵⁷⁰ KOWALSKI 2003, 12.

přál, aby k této události došlo v Praze, byla slavnost nakonec konána ve Vratislavi. Vzdát lenní hold králi Jiřímu z Poděbrad však město odmítlo.⁵⁷¹

O minoritském klášterním kostele v Námyslově pojednávají obecné historicko-topografické práce o Slezsku, kroniky města Námyslova anebo práce týkající se památek města a jeho okolí. V odborné literatuře se o tomto kostele nenachází mnoho historických informací ani stavebně-historických analýz.

K nejstarším pojednáním o dějinách města Námyslova patří zprávy zaznamenané F. Lucaem⁵⁷² ve *Schlesiens Curiense Denkwürdigkeiten oder vollkommene Chronik von Ober- und Nieder-Schlesien* publikovaných v roce 1689. O Námyslově a minoritském klášterním kostele je zmínka v díle F. A. Zimmermanna⁵⁷³ *Beiträge zur Beschreibung von Schlesien*, které vyšly ve třinácti svazcích v letech 1783–1796. Důležitou kronikou města Námyslova je *Chronik der Stadt Namslau von Begründung derselben bis auf die neueste Zeit* z pera W. Liebicha vydaná v roce 1862.⁵⁷⁴ Další zmínka o minoritském kostele v Námyslově je zaznamenána v knize E. Wernickeho⁵⁷⁵ *Zur schlesischen Kunsttopographie* z let 1870–1874.

Z architektonického hlediska se poprvé minoritskému klášternímu kostelu v Námyslově podrobněji věnoval H. Lutsch.⁵⁷⁶ Své poznatky publikoval roku 1889 v díle *Die Kunstdenkmäler der Landkreise des Reg.-Bezirks Breslau*.

Ve 20. století se ke kostelu pojí článek F. Tartheyna⁵⁷⁷ *Die Pfarrkirche zu St. Peter und Paul in Namslau* z roku 1925. O námyslovských minoritech pojednává ve své práci *Franciszkanie polscy* publikované v roce 1937 Kamil Kantak.⁵⁷⁸

---

⁵⁷¹ KOWALSKI 2003, 13.

⁵⁷² LUCAE 1689.

⁵⁷³ ZIMMERMANN 1783–1796.

⁵⁷⁴ LIEBICH 1862.

⁵⁷⁵ WERNICKE 1870–1874.

⁵⁷⁶ LUTSCH 1889.

⁵⁷⁷ TARTEYNA 1925.

⁵⁷⁸ KANTAK 1937.

Kolektiv autorů K. Degena, W. Bleyla, W. Werbiaka a F. Fockeho⁵⁷⁹ vydal v roce 1939 knihu nazvanou *Die Bau und Kunstdenkmäler des Kreises Namslau*. Roku 1941 publikoval Kurt Bimler⁵⁸⁰ studii *Zur baugeschichte von Stadt und Kreis Namslau*. Ve stejném roce pak A. Knoblich⁵⁸¹ knihu *Namslau, eine deutsche Stadt im Osten*.

Obširněji je o kostele pojednáno v knize Hanse Tintelnota⁵⁸² *Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens*, která byla vydána roku 1951. O námyslovských minoritech se zmiňuje T. Szafranski⁵⁸³ ve studii *Klasztory franciszkańskie na Śląsku w XIII wieku i ich przynależność organizacyjna*, která vyšla tiskem roku 1958.

Krystyna a Józef Pilchovi⁵⁸⁴ popisují kostel minoritů v Námyslově v knize *Zabytki Dolnego Śląska*, která vyšla v roce 1962. O rok později byl vyhotoven strojopis K. Raińczaka⁵⁸⁵ s názvem *Studium historyczno-architektoniczne kościoła pofranciszkańskiego w Namysłowie*, který je dnes uchován v PKZ ve Vratislavi. Další strojopis *Sprawozdanie z prac badawczych*, chovaný dnes v BDZ ve Vratislavi, vypracovala roku 1967 M. Rógińska.⁵⁸⁶

Autorky I. Galicka a Sygietyńska⁵⁸⁷ zpracovaly *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce. Powiat namysłowski*, který byl vydán roku 1965. Tadeusz Chrzanowski společně s Marianem Korneckim⁵⁸⁸ jsou autoři knihy *Sztuka Śląska Opolskiego. Od średniowiecza do końca wieku XIX, wydane v roce 1974*. I v ní nalezneme odkaz týkající se minoritského kostela v Námyslově.

Roku 1978 publikovala Janina Eysymontt⁵⁸⁹ článek *Architektura pierwszych kościołów franciszkańskich na Śląsku*. Z roku 1983 pochází strojopis též autorky nazvaný *Architektura pierwszej generacji klasztorów na Śląsku*,⁵⁹⁰ uchován dnes ve Vratislavi.

---

⁵⁷⁹ DEGEN/BLEYL/WERBIAK/FOCKE 1939.

⁵⁸⁰ BIMLER 1941.

⁵⁸¹ KNOBLICH 1941.

⁵⁸² TINTELNOT 1951.

⁵⁸³ SZAFRAŃSKI 1958.

⁵⁸⁴ PILCH/PILCH 1962.

⁵⁸⁵ RAIŃCZAKA 1963.

⁵⁸⁶ RÓGIŃSKA 1967.

⁵⁸⁷ GALICKA/SYGIETYŃSKA 1965.

⁵⁸⁸ CHRZANOWSKI/KORNECKI 1974.

⁵⁸⁹ EYSYMONTT 1978.

⁵⁹⁰ EYSYMONTT 1983.

Podrobněji se námyslovským klášterním kostelem minoritů zabývala E. Różycka-Rozpędowska⁵⁹¹ v práci *Studium historyczno-architektoniczne kościoła franciszkanów w Namysłowie*. Strojopis z roku 1982 je dnes uložen v BDZ Opolí. Zde je také chován strojopis *Badania architektoniczno-archeologiczne kościoła franciszkanów w Namysłowie* z roku 1983, jehož autorem je Czesław Lasota.⁵⁹²

Katalogové heslo týkající se minoritského klášterního kostela v Námyslově je zastoupeno v práci autorů Teresy Mroczko a Mariana Arzyńskiego⁵⁹³ *Architektura gotycka w Polsce*, která byla vydána v roce 1995.

V roce 1998 publikovala Gabriela Wąs⁵⁹⁴ studii *Zakony mendykanckie na Śląsku w średniowieczu* a v roce 2000 knihu *Klasztory franciszkańskie w miastach śląskich i górnoślązkich XIII–XVI wieku*.⁵⁹⁵ V obou studiích je pozornost částečně věnována také námyslovským minoritům.

K nejnovější literatuře se řadí práce Tomasze Kowalského⁵⁹⁶ *Dzieje kościoła i parafii p.w. św. Franciszka z Asyżu i św. Piotra z Alkantary w Namysłowie*, vydaná roku 2003.

Stručně je o kostele pojednáno ve dvou publikacích, německé příručce *Dehio-Handbuch der Kunstdenkmäler in Polen, Schlesien*⁵⁹⁷ vydané v roce 2005 a jeho polské verzi *Zabytki Sztuki w Polsce. Śląsk*,⁵⁹⁸ publikované roku 2006. Naposledy jsme o minoritském klášterním kostele v Námyslově informováni v knize Józefa Pilcha⁵⁹⁹ *Zabytki architektury Górnego Śląska*, vydané v roce 2008.

Minoritský konvent v Námyslově je poprvé zmíněn v roce 1284. V pramenech je uvedeno, že minorité přišli ze saské provincie, avšak

---

⁵⁹¹ RÓŻYCKA-ROZPĘDOWSKA 1982.

⁵⁹² LASOTA 1983.

⁵⁹³ MRO CZKO/ARZYŃSKI 1995.

⁵⁹⁴ WĄS 1998.

⁵⁹⁵ WĄS 2000.

⁵⁹⁶ KOWALSKI 2003.

⁵⁹⁷ DEHIO 2005.

⁵⁹⁸ ZABYTKI 2006.

⁵⁹⁹ PILCH 2008.

konkrétní mateřský klášter zde není uveden.⁶⁰⁰ Podle některých názorů již v této době byl postaven zděný kostel.⁶⁰¹

O existenci námyslovského klášterního kostela nás dále informují dva dokumenty z roku 1285. V prvním z nich se hovoří o tom, že biskup Hermann von Cammin včlenil minoritský klášterní kostel v Námyslově k vratislavské kustodii a udělil odpustky všem, kteří oddaně navštěvují minoritské svatyně, patřící k vratislavské kustodii.⁶⁰²

Z druhého dokumentu vyplývá, že část minoritských konventů byla v letech 1262–1285 odloučena od česko-polské minoritské provincie a stala se součástí provincie saské. Mezi oddělenými konventy se nacházel také konvent námyslovský.⁶⁰³ Z roku 1285 pochází zpráva, která hovoří o stížnosti vratislavského biskupa Tomáše II. pronesené na zasedání generální kapituly minoritů konané v Miláně. V této stížnosti biskup zásadně nesouhlasí s odloučením šesti minoritských klášterů od česko-polské minoritské provincie a jejich přiřazením k saské minoritské provincii.⁶⁰⁴

Je obtížné stanovit přesnou příčinu odloučení kláštera od provincie česko-polské a jeho přiřazení k provincii saské. Podle některých badatelů lze spatřovat důvod odloučení v národnostním složení klášterní komunity, jelikož většina řeholníků v námyslovském klášterním kostele pocházela z Německa. Někteří badatelé zdůrazňují, že námyslovští minorité využili sporu vedeného mezi vratislavským biskupem Tomášem II. a vratislavským knížetem Jindřichem IV., aby vyloučili bratry z česko-polské provincie.⁶⁰⁵

Oproti tomu J. Kłoczowski dokládá, že část minoritských konventů se odloučila od česko-polské provincie mnohem dříve, což souviselo především s vlastními organizačními a disciplinárními nesrovnalostmi uvnitř řádu samotného. Bohužel bližší okolnosti odloučení některých klášterů dnes nejsou známy.⁶⁰⁶

Ve sporu knížete Jindřicha IV. s biskupem Tomášem II. podporovali minorité světského vládce. Biskup uvalil na knížete klatbu a pro jeho

---

⁶⁰⁰ WAŚ 2000, 61.

⁶⁰¹ KOWALSKI 2003, 25; DZIEWLULSKI/GAWLIK, 94.

⁶⁰² WAŚ 2000, 61; KOWALSKI 2003, 25; PILCH 2008, 117.

⁶⁰³ WAŚ 2000, 61; KOWALSKI 2003, 25.

⁶⁰⁴ KOWALSKI 2003, 25.

⁶⁰⁵ SILNICKI 1953; KOWALSKI 2003, 26.

⁶⁰⁶ WAŚ 2000, 85; KOWALSKI 2003, 26.

stoupence udělil tresty. V dopise biskupa Tomáše II., který se týkal konfliktu mezi ním a knížetem Jindřichem IV. je zaznamenáno, že se biskup obrací na měšťany Námyslova a napomíná je za to, že přijali do města minority z jiné, tzn. saské provincie. Na základě těchto údajů se T. Szafranski⁶⁰⁷ domnívá, že klášterní kostel námyslovských minoritů byl fundací měšťanskou. Podle G. Waś však tyto okolnosti nepoukazují přímo na fundátora a neřeší kdo byl zakladatelem minoritského konventu.⁶⁰⁸

V roce 1321 vystavil kníže Konrád Olešnický (†1366), pán Námyslova dokument. V něm označil dosavadní místo situování minoritského klášterního kostela Panny Marie „*apud nostram civitatem*“. V dokumentu je uvedeno, že kníže daroval minoritům novou parcelu pro založení jejich kláštera, která se nacházela ve městě, avšak na území knížecí jurisdikce, které nepodléhalo městu ani městské vládě. Podle G. Waś lze tyto údaje interpretovat jako moment alokace kláštera. Podle ní se řeholníci usídlili v roce 1285 na předměstí Námyslova a teprve v roce 1321 se přesunuli do města, kde získali parcelu situovanou v blízkosti Židovské ulice.⁶⁰⁹

V dokumentu z roku 1359 je zaznamenána událost hovořící o sporu mezi proboštem a minoritským kvardiánem týkající se pohřbů námyslovských měšťanů. Tento údaj dokazuje, že měšťané Námyslova si vybírali pro své pohřby rovněž klášterní kostel minoritů, což vedlo ke sporu s proboštem zdejší farnosti.⁶¹⁰

Minoritský klášterní kostel v Námyslově byl v roce 1510 reformován. V roce 1536 jej dostali do užívání protestanti.⁶¹¹ Evangelická obec tehdy využívala část kláštera jako špitál a sklad. Okolo poloviny 17. století byl kostel znovu navrácen katolíkům. Podle popisu kostela z roku 1666 byl „kostel, zvaný polský, ve zlém stavu s poškozenými klenbami.“⁶¹²

Minorité kostel znovu získali v roce 1671. Svatyně byla nově zasvěcena sv. Františku z Assisi a sv. Petru z Alcantary. V roce 1675 byl kostel barokizován. Tehdy byla střední loď zaklenuta hřebínkovou valenou

⁶⁰⁷ SZAFRANSKI 1958; KOWALSKI 2003, 26.

⁶⁰⁸ WAŚ 2000, 61; KOWALSKI 2003, 26.

⁶⁰⁹ WAŚ 2000, 61; KOWALSKI 2003, 26.

⁶¹⁰ WAŚ 2000, 61sq.

⁶¹¹ PILCH 2008, 117.

⁶¹² DEHIO 2005, 640–641; ZABYTKI 2006, 587; PILCH 2008, 117.

klenbou. Do bočních lodí a západního pole hlavní lodě byly do prostoru mezilodních arkád vestavěny empory. Boční lodě byly zaklenuty valenou klenbou s lunetami.⁶¹³

Výrazné stavební zásahy byly v kostele prováděny poté, co stavbu postihl roku 1682 rozsáhlý požár.⁶¹⁴ Stavební úpravy, které byly na kostele prováděny v 17. a 18. století se týkaly zejména přestavby interiéru kostela. Kostel byl znovu přestavován v letech 1783–1784. Tato přestavba se týkala zaklenutí závěru presbyteria a sakristie.

Po sekularizaci minoritského kláštera v roce 1810 byl klášter změněn na pivovar. Kostel byl od roku 1812 využíván jako vojenský sklad. V roce 1819 byla větší část klášterních budov rozebrána. Od roku 1825 sloužil kostel opět jako městský sklad. K obnově klášterního kostela došlo až v roce 1905 a poté v letech 1924–1929.⁶¹⁵ Další renovace kostela proběhla v letech 1957–1959.

Minoritský klášterní kostel je situován v severozápadní části Námyslova. Od jihu je klášterní komplex ohraničen západní částí ulice Boleslava Chrabrého, ze severu jej pak obemyká západní část ulice Piastowské, která vedla původně podél severního prstence hradebního opevnění. V současnosti je západní průčelí kostela orientováno k malému předpolí před kostelem. Po severní straně přiléhá ke kostelu klášter. Podobně jako další mendikantské kláštery se také minoritský klášterní kostel v Námyslově nacházel v těsné blízkosti knížecího hradu.

Klášterní kostel Panny Marie je orientovanou trojlodní pseudobazilikou s prodlouženým polygonálně ukončeným presbyteriem.

Délku presbyteria určují tři obdélná klenební pole a ukončuje jej polygonální pětiosminový závěr. Klenební pole, orientovaná na šířku, jsou nestejně široká. Nejširší je pole západní, poté pole střední a nejužší je pole východní. Klenební pole jsou zaklenuta čtyřdílnou křížovou žebrovou klenbou. V polygonálním závěru presbyteria se původní klenba nedochovala, byla nahrazena novější valenou klenbou s lunetami.

---

⁶¹³ Východní pole jižní boční lodě bylo přetvořeno na kapli, v jejímž klenebním poli se nacházejí čtyři scény s vyobrazením života sv. Bonaventury.

⁶¹⁴ DEHIO 2005, 640–641; ZABYTKI 2006, 587; PILCH 2008, 117.

⁶¹⁵ PILCH 2008, 117.

Jednoduché i svazkové zkrácené klenební přípory nejsou neseny žádnou konzolou. Ve své spodní části jsou přípory ostře pravouhle ukončené a zařezávají se přímo do plytké podložky, kterou je přípora podložena. Ze zkrácených klenebních přípor vybíhají diagonální a meziklenební žebra. Subtilní cihlová klenební žebra hruškového profilu jsou ve svém vrcholu semknuta plochými kruhovými svorníky.

Presbyterium je osvětleno několika okenními otvory. Rozměrově největší je okno prolomené v hlavní ose polygonálního závěru. Okenní kružba je tvořena trojicí jeptišek, které ve vrcholu nesou dva nepravidelné tvary, drobné kruhy a trojlist.

Okna prolomená v dalších osách polygonálního závěru a také ve všech osách jižní obvodové zdi presbyteria jsou úzká a vysoká. Okenní kružba je formována pomocí dvojice jeptišek, které ve vrcholu nesou v některých případech čtyřlist, v jiných trojlist.

Vrcholy všech lomených záklenků jsou nasazeny ve stejné výšce. Okenní kružby společně s ostěním oken jsou ve všech případech utvářeny z cihly, pouze vrchní líce a plochy okenních špalet jsou omítnuty.

Stejně tak je tomu i v případě okna, prolomeného v ose západního klenebního pole severní obvodové zdi. Toto lomené okno, tvořené dvojicí jeptišek s čtyřlistem vepsaným ve svém vrcholu, je v současnosti zazděno. Fragment jeho lomeného záklenku je viditelný také z exteriéru.

Ve zbývajících polích severní zdi presbyteria okna prolomena nebyla. Absence dalších okenních otvorů souvisí s tím, že podél severní strany kostela byl situován klášter. V severní zdi se vyskytují drobné okenní otvory, které ústily do kláštera a také jednoduchý, nízký lomený profilovaný portál s okosením. Tento portál, situovaný v ose severní zdi prvního východního pole, ústil nejspíše do sakristie.

Presbyterium je postaveno z cihly o vazebném systému (v-b-b-v). Na základě formátu cihel, které byly použity na výstavbu presbyteria, je stavba některými badateli kladena do období konce 13. nebo počátku 14. století.⁶¹⁶ Podle jiných badatelů bylo presbyterium stavěno teprve od roku 1321 po dobu druhé čtvrtiny 14. století,⁶¹⁷ což souvisí s údajnou alokací kláštera knížetem Konrádem Olešnickým.

---

⁶¹⁶ KOWALSKI 2003, 27.

⁶¹⁷ DEHIO 2005, 640–641; ZABYTKI 2006, 587.

Poměrně velké plochy režného cihlového zdiva jsou v presbyteriu exponovány. Omítnuta jsou klenební kápě, přičemž čela klenebních oblouků jsou zvýrazněna cihlovým lemem. Úroveň stávající podlahy je o několik centimetrů výše, než byla prvotní výška podlahy.

Presbyterium je od trojlodí odděleno triumfálním obloukem. Vrchol lomeného záklenku je situován těsně pod vrcholem západního zdiva presbyteria.

Původně se k presbyteriu ze západu napojovalo jednolodí, jehož délku určovala čtyři klenební pole. Šířka jednolodí byla téměř shodná se šířkou presbyteria. Obvodové zdivo původního jednolodí pravděpodobně procházelo v rozmezí dnešních mezilodních pilířů. Lze předpokládat, že prvotní jednolodní bylo ve 13. století zastropeno pouze dřevěným trámovým stropem. Nelze ovšem vyloučit, že loď byla zaklenuta křížovou žebrovou klenbou.

Okolo poloviny 14. století došlo k přestavbě kostela, v rámci níž byly k původnímu jednolodí přistavěny boční lodě a trojlodí nabylo podobu baziliky. Tato baziliková forma však byla okolo roku 1429 znovu přestavěna. Došlo k navýšení zdí bočních lodí a trojlodí tak získalo podobu pseudobaziliky. Přes stavení úpravy, které byly v kostele prováděny v pozdějším období, se dochovalo obvodové zdivo trojlodní pseudobaziliky z 15. století. Z téže doby pochází také dvojice vysokých mezilodních hranolových pilířů.

Délku trojlodí vymezují tři téměř čtvercová klenební pole. Každému poli v hlavní lodi odpovídá jedno obdélné klenební pole v lodi boční, orientované podélně. Šířka polí bočních lodí představuje polovinu šířky lodě hlavní. Původně byly všechny lodě baziliky zaklenuty křížovou žebrovou klenbou.

Trojlodí bylo osvětleno několika okenními otvory. Okna byla prolomena ve všech osách klenebních polí jižní a severní obvodové zdi. Fragmentárně dochované lomené oblouky těchto oken jsou patrné především z exteriéru stavby. Jižní boční loď byla navíc osvětlena vysokými úzkými lomenými okny prolomenými jak ve východní, tak i v západní zdi boční lodě. Obdobně tomu bylo i v případě severní boční lodi, až na to, že ve východní zdi okno nebylo. V centrální ose západní fasády osvětlovalo hlavní loď nejspíše trojdílné okno tvořené trojicí jeptišek, které

nesly ve vrcholu čtyřlíst. Dále bylo v západní fasádě prolomeno okno orientované do jižní boční lodě. Toto okno bylo ve srovnání s centrálním oknem užší a kratší. Okenní kružba byla tvořena zřejmě dvojicí jeptišek s vepsaným trojlístem ve vrcholu. Rozměry oken v západní fasádě korespondují s šířkou jednotlivých lodí. Hlavní lodi odpovídá okno širší a protáhlejší, zatímco boční lodi okno užší a kratší. Západní fasáda tak přiznává charakter jednotlivých lodí, do nichž jsou okna orientována. Do západní fasády severní boční lodě okno prolomeno nebylo.

Trojlodí je v poměru k presbyteriu mnohem vyšší. Jak presbyterium, tak i trojlodí má vnější cihlové zdivo exponované. Zdivo presbyteria je ukončeno profilovanou korunní římsou tvořenou z cihel. Exteriér obemývá soustava cihlových opěrných pilířů. Presbyterium podepírají třikrát odstupňované opěrné pilíře situované ve všech rozhraní klenebních polí podél jižní strany včetně polygonálního závěru. Původní cihlová klášterní zeď je napojena na severovýchodní rozhraní presbyteria.

Trojlodí rovněž obepíná soustava opěrných třikrát odstupňovaných cihlových pilířů. Pilíře jsou situovány na rozhraních všech klenebních polí. Na jižní straně se dochovaly všechny opěrné pilíře, na severu pouze jejich fragmenty. Jihovýchodní nároží jižní boční lodě kostela je podepřeno dvojicí opěrných, kolmo k sobě postavených opěrných pilířů. Západní fasádu podepírá čtveřice opěrných pilířů, z nichž severní je postavený na koso, ostatní jsou orientovány kolmo k fasádě. Vzdálenost mezi jednotlivými pilíři odpovídá rozhraním jednotlivých lodí kostela. V hlavní ose západní fasády se nacházel vstupní portál. Jeho středověká podoba se dodnes nedochovala.

Podél severní strany kostela byl situován klášter. Prvotní klášterní stavba byla vymezena mezi druhým a třetím klenebním polem směrem od západu. Podél severní strany presbyteria byla přistavena sakristie a další klášterní stavby. Součástí kláštera byl zřejmě také rajský dvůr s arkádovým ochozem. Do dnešních dní se ze středověké fáze dochovala pouze část původní klášterní zdi.

Klášterní komplex byl renovován v průběhu novověku a kompletně změnil svůj prvotní charakter. Na místě gotického kláštera vybudovaného v období přibližně okolo roku 1420, který byl v letech 1537–1671 využíván jako špitál a sklad, byla v roce 1675 postavena nová klášterní budova. Po

roce 1810 byl klášter přestavěn na pivovar. Od roku 1819 byl klášterní komplex opuštěn. K jeho znovuoobnovení došlo až po roce 1945, kdy bylo obnoveno západní křídlo kláštera.⁶¹⁸

---

⁶¹⁸ DEHIO 2005, 640–641; ZABYTKI 2006, 587; PILCH 2008, 117.

4. 7. VLADISLAV (WODZISŁAW ŚLĄSKI, LOSLAU)

Minoritský klášterní kostel sv. Trojice

Hornoslezské město Vladislav náleželo v době středověku k významným městům ratibořského knížectví. Město se nachází v nížinné oblasti přibližně třicet kilometrů jihovýchodním směrem od města Ratiboře a patnáct kilometrů jižně od města Rybníku. Městem protéká říčka Leśnica.

Podle dochovaných historických zpráv a archeologických průzkumů zde existovala již předlokační středověká osada, která však byla v roce 1241 zničena v souvislosti s nájezdem mongolských vojsk. Usuzuje se, že lokace nového města proběhla zřejmě ve druhé polovině 13. století. Přestože chybí dokument hovořící o založení města, předpokládá se, že město založil opolsko-ratibořský kníže Vladislav (†1281/1282). Na osobu zakladatele města totiž upozorňuje latinský název města *Vladislavia*. Kníže Vladislav založil město zřejmě mezi rokem 1246, kdy začal vládnout, a rokem 1257, kdy byli do města uvedeni minorité. Výzkum středověkých dějin města je velmi obtížný, jelikož se dochovalo velmi málo písemných pramenů.

Vladislav je příkladem středověkého města založeného na zelené louce. Uvádí se, že město bylo lokované v roce 1257 a byla mu udělena městská práva. Původní šachovnicovité dispoziční řešení výstavby města se sítí ulic je doposud čitelné v jeho současné urbanistické struktuře. Dispoziční rozvrh města se utvářel po dobu druhé poloviny 13. století a v průběhu 14. století byl zřejmě dokončen.

Vladislav již od středověku disponuje poměrně velkým náměstím o rozměrech 96 x 96 metrů, z jehož středu a nároží vycházejí ulice. V jihovýchodním nároží hlavního náměstí se nacházel knížecí hrad. Archeologické výzkumy odhalily zbytky jeho dřevěné konstrukce.⁶¹⁹ V severní části města byl pak na mírném kopci umístěn farní kostel. V severozápadní části města, nedaleko hlavního náměstí byl situován klášterní komplex minoritů.

---

⁶¹⁹ FURMANEK/KULPA 2004, 255.

Velikost hlavního náměstí, sídlo knížete a zejména pak přítomnost minoritského konventu poukazuje na značnou roli a význam Vladislavi v rámci ratibořského knížectví ve 13. a 14. století.

Tak jako většina středověkých měst byla i Vladislav v průběhu své existence postížena početnými požáry. Mezi nejzávažnější požáry, které město postihly v době středověku, patří požár, který propukl v roce 1299. Následkem tohoto požáru mohl být přestavován minoritský klášterní kostel.

V historickém kontextu města Vladislavi vystupuje údajná dcera ratibořského knížete Přemysla, Konstancie. Její spojitost s ratibořským knížectvím dokládají dva dokumenty. Jedním z nich je dokument z 22. září roku 1321, v němž je zmíněna jako „*ducissa Ratiboriensis*“, druhá nás informuje o její smrti v roce 1351 a popisuje ji jako kněžnu ve Vladislavi. Okolnosti předání tohoto města do jejich rukou zůstávají nejasné.⁶²⁰

Minoritský klášterní kostel sv. Trojice ve Vladislavi nebyl doposud monograficky zpracován. V odborné literatuře mu nebyla věnována patřičná pozornost a nenachází se o něm mnoho historických informací ani stavebně-historických analýz.

Částečné informace zaznamenávají kroniky Franze Henkeho⁶²¹ *Chronik oder topographisch – geschichtlich – statliche Beschreibung der Stadt und freien Minderstandesherrschaft Losau in Oberschlesien*. První svazek byl vydán v roce 1860, druhý v roce 1864. Kroniky pojednávající o dějinách města Vladislavi mají pro badatele stěžejní význam, protože jsou v nich uváděny archivní prameny, které se do dnešních dní nedochovaly.

O dějinách minoritského konventu dále informuje Rudolf Hirsch⁶²² prostřednictvím několika článků publikovaných v periodiku *Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens*. V roce 1883 byl vydán článek *Das Minoriten-Kloster zu Loslau*, roku 1890 *Die Gründung der Stadt Loslau* a v roce 1896 *Rechtsgeschichtliche Nachrichten aus der ehemalige Minderstandesherrschaft Loslau*.

Teprve z roku 1957 pochází další nepublikovaný spis věnující se dějinám města Vladislavi – *Wodzisław 1257–1957. Krotki zarys dziejów*

---

⁶²⁰ HORWAT 2007, 144; JASIŃSKI 2007, 542.

⁶²¹ HENKE 1860; HENKE 1864.

⁶²² HIRSCH 1883, 303–316; HIRSCH 1890, 291–304.

miasta, opracowany z okazji 700-lecia istnienia Wodzisławia, jehož autorem je Ludwik Musioł⁶²³ K rukopisům se dále řadí zpráva pojednávající o provedených archeologických výkopech J. Szydłowskim⁶²⁴ *Wodzisław. Kosciół Franciskański. Sprawozdanie z roku 1962*. Další nepublikovaná práce je dílem kolektivu autorů J. Graczyka, A. Jankiewiczze a J. Porębské⁶²⁵ nazvané *Wodzisław Śląski. Studium historyczno-urbanisticzne z roku 1986*.

Informace o minoritském konventu ve Vladislavi uvádí Gabriela Waś⁶²⁶ v článku *Zakony mendykanckie na Śląsku w średniowieczu z roku 1998* a knize *Klasztory franciszkańskie w miastach śląskich i górnoślązkich XIII–XVI wieku v roce 2000*.

O archeologických průzkumech nás informují v roce 2004 autoři, jejichž články jsou uveřejněny ve sborníku *Początki i rozwój miast Górnego Śląska*. Částečně se vladislavským minoritským kostelem zabývala Patrycja Okoń⁶²⁷ v článku *Klasztory w średniowiecznych górnośląskich ośrodkach miejskich (do końca XIII w.) w świetle badań archeologiczno-architektonicznych* a také Mirosław Furmanek a Sławomir Kulpa⁶²⁸ v článku *Wodzisław Śląski w świetle badań archeologicznych*.

Stručně je o kostelu pojednáno ve dvou publikacích, německé příručce *Dehio-Handbuch der Kunstdenkmäler in Polen, Schlesien* vydané v roce 2005 a jeho polské verzi *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk*, publikované roku 2006.⁶²⁹ Naposledy je o kostele pojednáno v knize Józefa Pilcha⁶³⁰ *Zabytki architektury Górnego Śląska*, vydané v roce 2008.

V případě minoritského klášterního kostela ve Vladislavi nejsou dochovány žádné písemné zprávy o tom, kdo byl jeho fundátorem.⁶³¹ V literatuře se objevují zmínky o tom, že byl minoritský kostel sv. Trojice založen roku 1257 opolsko-ratibořským knížetem Vladislavem.⁶³² Dále se

---

⁶²³ MUSIOŁ 1957.

⁶²⁴ SZYDŁOWSKI 1962.

⁶²⁵ GRACZYKA/JANKIEWICZ/PORĘBSKA 1986.

⁶²⁶ WAŚ 1998, 415–434; WAŚ 2000.

⁶²⁷ OKOŃ 2004, 123–139.

⁶²⁸ FURMANEK/KULPA 2004, 255–269.

⁶²⁹ DEHIO 2005, 1019–1020; ZABYTKI 2006, 938–939.

⁶³⁰ PILCH 2008, 405–406.

⁶³¹ OKOŃ 2004, 132; FURMANEK/KULPA 2004, 260.

⁶³² HIRSCH 1883, 303–316; HIRSCH 1890, 291–304.

uvádí, že vladislavský minoritský konvent byl osazen minority, kteří přišli z Opavy. Tento údaj přinesl E. W. Braun, podle něhož byl tento konvent filiací opavského minoritského kláštera, o kterou se zasloužil kníže Měšek Těšínský v roce 1252⁶³³ D. Prix v této souvislosti připomíná, že datum založení kostela roku 1257 vychází z lokální tradice barokní doby a v písemných pramenech 13. a 14. století není nikde jinde blíže zmíněno.

G. Waś uvádí, že po odloučení vřatislavské a zlotoryjské kustodie v letech 1262–1272 zůstala v hranicích česko-polské provincie opolská kustodie, jejíž součástí byly minoritské konventy v Opolí, Vladislavi, Bytomi a Horním Hlohově. Prameny ukazují, že fundátorem všech těchto konventů byl Vladislav I. Opolský. Podle G. Waś byl opolský kníže určitě fundátorem minoritů také ve Vladislavi.⁶³⁴ Kníže Vladislav I. Opolský byl na svém území štědrým fundátorem nejen minoritů, ale taktéž dominikánů.

V minoritském kostele sv. Trojice vykonával v průběhu 60. let 20. století archeologické výzkumy J. Szydłowski. Bylo zjištěno, že v blízkosti dnešního presbyteria se nacházely pozůstatky osady z předklášterního období. Archeologické průzkumy na těchto místech objevily existenci dřevěných objektů datovaných do 13. století. Na základě analogií známých z jiných středověkých měst lze soudit, že počátky stavby zděného kláštera případně alespoň kostela lze obecně zařadit do tohoto období. Změny prostorového řešení kostela však zůstávají nadále neobjasněny.

V období reformace byl klášterní komplex opuštěn a využíván pro světské účely. Znovu zde byli řeholníci usídleni od roku 1630. V roce 1758 kostel postihl požár. V roce 1810 byl klášterní kostel sekularizován.⁶³⁵ Od roku 1830 byl svěřen evangelické církvi. Je známo, že okolo roku 1850 se zřítily klenby, která byla opětovně vybudována v roce 1855. Ta byla znovu zbořena během druhé světové války v roce 1945.⁶³⁶ V letech 1953–1963 probíhala obnova kostela, přičemž kostel získal betonové zastropení. Při nedávných stavebních úpravách kostel získal nové zastřešení. Klenby v presbyteriu i lodi byly se zřítily v průběhu 19. století a zejména pak v roce

---

⁶³³ *das Cenobium Wladislaviae (Lososu) ist von der Herzog Miceslaus v. Teschen im J. 1252 als filia Oppaviensis genannt is*, in: PRIX 1998, 41.

⁶³⁴ Nedaleko Vladislavi byl situován knížecí dvůr v Gołkowicích, in: WAŚ 2000, 26.

⁶³⁵ PILCH 2008, 405–406.

⁶³⁶ DEHIO 2005, 1019–1020; ZABYTKI 2006, 938–939.

1945. V 60. letech 20. století nahradil zřícený klenební systém betonový strop.

Minoritský klášterní kostel sv. Trojice ve Vladislavi je situován v severozápadní části města nedaleko hlavního náměstí. Kostel je orientovaná jednodlná stavba s polygonálně ukončeným presbyteriem. Délku presbyteria určují dvě klenební pole a ukončuje jej pětiosminový závěr. Dodnes se ze středověké fáze dochovalo pouze obvodové zdivo kostela. Stavba je více méně zbavena výraznějších středověkých architektonických detailů.

Prvotní zaklenutí presbyteria dokládají fragmentárně dochované výběhy klenebních žeber a konzol, které jsou viditelné po vnitřním obvodu v závěru presbyteria. Lze předpokládat, že presbyterium bylo zaklenuto dvěma poli čtyřdílné eventuelně šestidílné křížové žebrové klenby.

Otázkou zůstává, jaké bylo prvotní zastropení lodě. Jednolodí, jehož délku určují tři klenební pole, bylo nejspíše zastropeno plochým trámovým stropem anebo bylo zaklenuto jednoduchou křížovou žebrovou klenbou.

Prostor presbyteria byl osvětlen několika okenními otvory. Lomená okna shodného tvaru i rozměrů byla pravděpodobně prolomena ve všech osách polygonálního závěru a také v osách klenebních polí severní a jižní obvodové zdi presbyteria. Východní okno presbyteria nebylo formálně zdůrazněno, jak tomu bylo u většiny středověkých mendikantských staveb této oblasti. Fragmenty původních lomených oken s kamenným ostěním se dochovaly pouze v severní části polygonálního závěru. U dvou oken se dochovaly fragmenty okenních kružeb tvořených dvojicí jeptišek, které ve vrcholu nesou kruh s vepsaným čtyřlístem. Pod okny v presbyteriu je viditelný fragmentárně dochovaný pás průběžné bankálové římsy.

Okna byla prolomena rovněž v severní a jižní obvodové zdi lodě kostela. Z prvotní podoby se dochovaly pouze stopy po lomených okenních záklencích v ose jižní obvodové zdi interiéru lodě. Je otázkou, jakou měla tato okna formu a jaký typ okenní kružby byl zde aplikován. Dnešní trojice okenních otvorů prolomených do jižní obvodové zdi lodě jsou výsledkem přestavby kostela z 18. století. Oproti středověké podobě pozbyla okna svůj původní tvar i formu – okna byla především zkrácena a zaklenuta půlkruhovým obloukem.

Z doby středověku pocházejí rovněž dva kamenné portály. Jeden z portálů je prolomen v první západní ose severní obvodové zdi loďe. Současná výška lomeného portálu je oproti původnímu stavu snížena. Příčinou je v pozdější době navýšená úroveň podlahy presbyteria. Velice jednoduchý portál je formován pomocí hrubě tesaných kamenných kvádrů skládaných podélně na sebe. Ve vrcholu lomeného oblouku je patrný spojující klenák. Z vnitřní strany je portál profilován plytkým výžlabkem. Tento portál směřoval nejspíše do sakristie nebo přímo do klášterního ambitu.

Druhý portál je situován v první východní ose jižní obvodové zdi presbyteria. Tento portál ústil pravděpodobně do dnes blíže neznámé kaple, situované po jižní straně presbyteria. Otisky po zaklenuí tohoto prostoru jsou patrné na exteriérové zdi. Oproti severnímu portálu je jižní portál mnohem kvalitnější a má subtilnější formu. I v tomto případě je formován pomocí kamenných kvádrů. Vnitřní hrany portálu jsou jemně plošně okoseny. Na portálu se dochovaly zbytky po polychromii. Objevují se zde renesanční florální a bukarionové motivy. Na základě formální charakteristiky je zřejmé, že jižní portál je pozdějšího data oproti portálu severnímu.

V současnosti je kostel novodobě omítnut a to jak z interiéru, tak i z exteriéru. Na několika místech je však zdivo kostela částečně odhaleno. Ukazuje se, že jako stavebního materiálu na výstavbu kostela byla použita cihla. Architektonické články pak byly tvořeny kombinací cihly a kamene.

Kostel obemykají po celém obvodu nepravidelně rozmístěné opěrné pilíře. Porovnáme-li jednotlivé opěrné pilíře, vyplyne, že ve výstavbě nejsou jednotné, navíc i způsob jejich vyzdění je odlišný. Je otázkou, zda toto nesymetrické rozmístění opěrných pilířů bylo záměrné či nikoli, není doposud známo, kdy byly pilíře vůbec postaveny a do jaké míry podlehly pozdějším opravám. Presbyterium obemykají tři opěrné pilíře. Dva z nich jsou situovány v nároží východní a jihovýchodní zdi polygonu presbyteria. Jeden opěrný pilíř je situován na rozhraní závěru polygonu a jižní obvodové zdi presbyteria.

Další tři opěrné pilíře podporují jižní obvodové zdivo jednolodí. Opěrný pilíř východního nároží jižní zdi loďe vykazuje podobnou techniku zdění jako odkrytý fragment cihlového zdiva v jižní zdi presbyteria. Od

ostatních pilířů se tento pilíř liší mírnějším sklonem ukončení krycí desky ve své horní části. Další dva opěrné pilíře jsou situovány na rozhraní klenebních polí.

Je otázkou, kde se nacházel hlavní vstup do kostela. Ten bývá obvykle situován v ose západní fasády. Nicméně, v tomto případě se v této části nachází opěrný pilíř. Současný vstup do kostela je situován v ose západního pole jižní obvodové zdi. Pokud jsou opěrné pilíře západního průčelí původní, lze připustit, že se prvotní vstup do kostela nacházel v místě současného vstupu. Tento názor podporuje skutečnost, že i dnes před portálem je volné prostranství vhodné a dostatečné pro shromáždění věřících.

Taktéž západní průčelí, ukončené strmým trojúhelníkovým štítem se třemi úzkými protáhlými otvory, je opatřeno opěrnými pilíři postavenými nakoso. Jeden pilíř je navíc vsunut téměř do středové osy západního průčelí. Pokud tento pilíř pochází z doby středověku, je tím vyloučeno situování vstupního portálu v hlavní ose západní fasády.

Úhel sklonu západního štítu napovídá, že se jedná o příklad poměrně strmé střešní krovové konstrukce. Podobně příkrá, i když o něco nižší, je krovová konstrukce presbyteria. Kostel i presbyterium je zastřešen sedlovou střechou. Presbyterium je oproti lodi kostela o něco nižší, avšak svou šířkou jsou oba prostory téměř identické.

Zatímco D. Prix⁶³⁷ řadí dochovanou stavbu klášterního kostela do 14. století nebo nejpozději do první poloviny 15. století, J. Pilch⁶³⁸ klade vznik této stavby ke konci 15. nebo počátku 16. století.

Na severu přiléhá ke kostelu klášter. Prvotní podoba klášterního kostela podlela několika přestavbám. Archeologické průzkumy prováděné v této oblasti v průběhu 60. let 20. století odkryly prvotní *claustrum*. Jeho chronologie je však nadále neobjasněná, přesto však je doložen jeho středověký původ. Klášterní budovy, seskupené po severní straně kostela, byly postaveny v době baroka. Na základě pramenů víme, že v roce 1738 byl klášter přestavován. Další přestavby byly provedeny v roce 1814. Klášterní komplex byl používán jako radnice, potom zde sídlila škola, v jistou dobu sloužil i jako věznice. Po požáru v roce 1822 byl klášter

---

⁶³⁷ PRIX 1998, 40.

⁶³⁸ PILCH 2008, 405–406; DEHIO 2005, 1019–1020; ZABYTKI 2006, 938–939.

přestavěn na nájemní byty. Během druhé světové války byl klášterní komplex silně poničen. Po roce 1966 byl zadaptován a dnes slouží jako sídlo krajského soudu. Klášterní komplex se skládá ze čtyř křídel seskupených okolo kvadratického dvora. V severním křídle se dochovaly klenby. Všechna křídla mají nadstavena patra, která jsou opatřena mansardovými střechami.⁶³⁹

---

⁶³⁹ PILCH 2008, 405–406.

5. 1. VRATISLAV (WROCLAW /BRESLAU)

Dominikánský klášterní kostel sv. Vojtěcha

Dominikánský klášterní kostel ve Vratislavi náleží k nejvýznamnějším stavbám ze skupiny architektury mendikantských řeholí. Zprávy o dominikánském konventu ve Vratislavi zaznamenal Hermann Luchs⁶⁴⁰ ve studii *Baurechnungen des ehemaligen Dominikaner-Convents zu St. Adalbert in Breslau* z roce 1859. Z let 1870–1874 pochází práce téhož autora⁶⁴¹ *Die Adalbertkirche zu Breslau*. Stavebně historickým vývojem dominikánského kostela se zabýval Hans Lutsch⁶⁴² v knize *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien* z roku 1886. Roku 1889 publikuje Hans Lutsch⁶⁴³ článek *Der Turm der St. Adalbert Kirche in Breslau und andere Turmfragen*. K zásadním monografiím o kostele sv. Vojtěcha ve Vratislavi patří dílo Carla Blasela⁶⁴⁴ *Geschichte von Kirche und Kloster St. Adalbert zu Breslau*, vydané v roce 1912. J. Jungnitz⁶⁴⁵ napsal v roce 1918 studii *Die Urkunden im Turmkirche von St. Adalbert in Breslau*. V souvislosti s restaurátorskými průzkumy, které byly v dominikánském kostele prováděny v průběhu let 1915–1920 sepsal Ludwig Burgemeister podrobný inventář dosavadní literatury a zaznamenal tehdejší stav poznání ve druhém svazku knihy *Die Kunstdenkmäler der Provinz Niederschlesien*, kterou v 1933 vydal společně s Güntherem Grundmannem.⁶⁴⁶ Částečně se o kostele zmiňuje Dagobert Frey⁶⁴⁷ ve studii *Die Kunst im Mittelalter* publikované v roce 1938.

V roce 1951 bylo vydáno dílo Hanse Tintelnota⁶⁴⁸ *Die Mittelalterliche Baukunst Schlesiens*, které pojednává o slezské gotické architektuře. Minoritský kostel sv. Vojtěcha ve Vratislavi je začleněn mezi významné stavby konce 14. století. Kostel byl vážně poškozen během druhé světové války. V letech 1945–1958 proběhla jeho renovace. Na archeologicko-

---

⁶⁴⁰ LUCHS 1859, 209–330.

⁶⁴¹ LUCHS 1870–1874, 187–189.

⁶⁴² LUTSCH 1886, 41.

⁶⁴³ LUTSCH 1889, 85–86.

⁶⁴⁴ BLASEL 1912.

⁶⁴⁵ JUNGnitz 1918, 11–15.

⁶⁴⁶ BURGEMEISTER/GRUNDAMNN 1934, 215–235, 248–249.

⁶⁴⁷ FREY 1938.

⁶⁴⁸ TINTELNOT 1951, 162, 195.

architektonických výzkumech se v roce 1956 podílel Marian Kutzner, v letech 1960–1961 Józef Kaźmierczyk a v letech 1966–1968 Edmund Małachowicz. E. Małachowicz společně se Z. Swiechowskim uznávají, že stavba kostela byla ovlivněna lombardskými vlivy, zejména co se týče keramické dekorace.⁶⁴⁹

O dominikánském kostele ve Vratislavi pojednává krátce Z. Świechowski⁶⁵⁰ v knize *Architektura na Śląsku do połowy XIII wieku*, která byla vydána v roce 1955. Hovoří o něm taktéž Marian Kutzner⁶⁵¹ ve stati *Sztuka gotycka 1250–1500. Architektura*, která je součástí knihy *Sztuka Wrocławia*, vydané v roce 1968. E. Małachowicz⁶⁵² je autorem článku *Faktura i Polichromia architektoniczna średniowiecznych wnętrz ceglanych na Śląsku*, vydaném v roce 1965. V roce 1975 publikuje tentýž⁶⁵³ studii *Wczesnośredniowieczna architektura kościoła dominikanów we Wrocławiu*. Ze stavebně historického hlediska věnuje dominikánskému kostelu pozornost Edmund Małachowicz⁶⁵⁴ dále ve studii *Architektura Zakonu Dominikanów na Śląsku*, publikované v roce 1978.

Zmínka o minoritském kostele ve Vratislavi se nachází v kompendiu *Zabytki Dolnego Śląska* z roku 1962, jehož autory jsou Krystyna a Josef Pilchovi. J. Pilch v roce 1978 publikoval nové vydání nazvané *Zabytki architektury Dolnego Śląska*. Naposledy pojednává o kostele minoritů ve Vratislavi Józef Pilch⁶⁵⁵ v knize *Zabytki architektury Dolnego Śląska*, vydané v roce 2005. Stručně je o dominikánském kostele pojednáno v příručce *Dehio-Handbuch der Kunstdenkmäler in Polen, Schlesien*⁶⁵⁶ vydané v roce 2005 a její polské verzi *Zabytki Sztuki w Polsce. Śląsk*,⁶⁵⁷ publikované roku 2006.

Na území Slezska byl první dominikánský konvent založen ve Vratislavi. Zmínka o činnosti vratislavských dominikánů je zaznamenána v dokumentu vratislavského biskupa Vavřince ze dne 1. května roku 1226.

---

⁶⁴⁹ MROCZKO/ARSZYŃSKI 1995, 269.

⁶⁵⁰ ŚWIECHOWSKI 1955.

⁶⁵¹ KUTZNER 1968, 460, pozn. 9.

⁶⁵² MAŁACHOWICZ 1965.

⁶⁵³ MAŁACHOWICZ 1975, 11–50.

⁶⁵⁴ MAŁACHOWICZ 1978, 93–148.

⁶⁵⁵ PILCH 2006.

⁶⁵⁶ DEHIO 2005.

⁶⁵⁷ ZABYTKI 2006.

Dne 17. dubna odkoupil biskup Vavřinec od opata augustiniánů „Na Písku“ Witosława kostel sv. Vojtěcha a věnoval jej dominikánům. V dokumentu je psáno, že biskup věnuje dominikánům jeden z nejstarších vratislavských kostelů sv. Vojtěcha, který patřil farní obci sv. Máří Magdaleny a schvaluje jim založení nové církevně-právní instituce. K usazení dominikánů a vytvoření fary došlo ve Vratislavi v rámci vnitřního rozvoje města a také polské řádové dominikánské provincie a společně se na něm podílelo vratislavské biskupství. Protože se kostel sv. Vojtěcha po několik dní nacházel v rukou biskupa, připouští se, že doba vystavení tohoto dokumentu se v tomto případě shoduje s jeho právním aktem. Fundace dominikánského kláštera ve Vratislavi tak nesouvisela přímo s německou kolonizací, tak jak to uváděli někteří autoři.

Další zpráva pochází z roku 1242. Hovoří o smrti prvního převora, bl. Czesława Odrowaža, bratra sv. Jacka, který byl prvním převorem v dominikánském kostele v Krakově. Dominikánský kostel ve Vratislavi se tak stal významným kultovním centrem. Další informace pocházejí z dokumentů ze dne 23. srpna a 4. listopadu roku 1251 a také 16. ledna roku 1252. V těchto dokumentech uděluje papež Inocenc IV. (†1254) odpustky pro kostel sv. Dominika a sv. Vojtěcha. Obdobné dokumenty dále vydal papežský legát kardinál Hugo dne 21. června roku 1253 a dne 25. dubna papežský legát opat Opizo z Mezano. Souvisely především se získáním finančních prostředků určených na stavbu kostela. Následující zpráva pochází z roku 1268. Tehdy odkázal vratislavský biskup Tomáš I. dominikánům rozsáhlou knihovnu. Vzhledem k tomu, že biskup svěřil dominikánům tak cenný soubor, lze předpokládat, že v této fázi již byl postaven klášter.⁶⁵⁸

V letech 1966–1968 byly v kostele sv. Vojtěcha prováděny archeologické a stavebně–historické výzkumy. Přestože zcela neobjasnily všechny problematické oblasti, ozřejmily velmi mnoho cenných informací týkajících se architektonického vývoje tohoto objektu. V rámci těchto výzkumů byly odkryty mnohé fragmenty z různých období přestavby kostela od 1. poloviny 13. století až do konce 15. století.⁶⁵⁹

Ukazuje se, že nejranějšími relikty jsou nepochybně části obvodových zdí v oblasti dnešního presbyteria. Zdivo bylo postaveno

---

⁶⁵⁸ MAŁACHOWICZ 1975, 11.

⁶⁵⁹ MAŁACHOWICZ 1978, 93sqq.

z cihel malého formátu.⁶⁶⁰ Další odkryté pozůstatky zdiva byly budovány již z cihel většího formátu. Zmiňované fragmenty, které je možné porovnat s pozůstatky ostatních vratislavských staveb téhož období, umožňují rekonstruovat prvotní dispoziční plán a částečně přibližují jeho architektonickou podobu. Na základě zhodnocení získaných výsledků lze konstatovat, že prvotní dominikánský kostel ve Vratislavi byl postaven v období let 1226–1241. Jeho původní podoba byla výsledkem adaptace prvotního farního kostela sv. Vojtěcha, který byl roku 1226 předán vratislavským biskupem dominikánům. K původní plochostropé lodi obdélné dispozice, postavené v průběhu 1. čtvrtiny 13. století bylo po roce 1226 stavěno nové presbyterium. Za terminus *post quem* je považován rok 1228.⁶⁶¹

Prvotní podoba dominikánského kostela sv. Vojtěcha se skládala z pravouhlého obdélného prodlouženého presbyteria o rozměrech 7,10 x 25,2 metrů. Následně došlo k prodloužení původní lodě, která nabyla rozměrů 10,80 x 33,15 metrů a také sakristie o rozměrech 4,50 x cca. 7,00 metrů. Pod západním polem presbyteria se nacházela zahloubená krypta, která mohla dosahovat rozměrů okolo 6,90 x 7,00 metrů. Bylo zjištěno, že presbyterium bylo od lodě odděleno letnerem. Obvodové zdivo lodi bylo poměrně tenké. Mělo tloušťku 0,90 metrů. Nevelká tloušťka zdiva naznačuje, že původní loď nebyla zaklenuta. Potvrzuje to rovněž vrstva zuhelnatělého dřeva objevená přímo nad podlahou v lodi, která je časově zařazená k roku 1241, čili k době, kdy kostel postihl požár, který zničil zastřešení kostela. Existence zjištěných přípor je zdůvodňována potřebou výztuže poměrně tenkého zdiva a také přenesení zatížení eventuálních táhel, které se určitě nacházely v místě dnešních přípor. Rozpětí lodě dosahuje 10,80 metrů, což se zdá pro počátek 13. století velmi nadměrné. Na základě těchto zjištění E. Małachowicz usuzuje, že zde mohlo být využito dvojlodního halového řešení, jehož délku určovala čtyři pole. Dvojlodní prostor dělila trojice sloupů. Východní pole bylo o něco delší, dosahovalo šířky okolo 1,50 metrů. V tomto poli byl situován letner. Nepodařilo se však nalézt jeho původní relikty.⁶⁶²

---

⁶⁶⁰ S obdobnou formou se setkáváme rovněž na bývalém knížecím hradě na Tumském ostrově ve Vratislavi.

⁶⁶¹ MAŁACHOWICZ 1978, 93sqq.

⁶⁶² MAŁACHOWICZ 1978, 93sqq.

Lod' a presbyterium tedy nebyly postaveny současně. Dosvědčuje to mimo jiné také odlišný formát cihel, použitých při výstavbě. Cihly v lodi měly rozměry cca 7 x 11 x 24 cm, zatímco v presbyteriu dosahovaly velikosti cca 9 x 12 x 27 cm, což dokládá, že presbyterium bylo postaveno později. Délku presbyteria určovaly tři téměř čtvercová pole zaklenutá křížovou nebo šestidílnou křížovou žebrovou klenbou. Tloušťka zdiva v presbyteriu mohla dosahovat 64 cm. Tlak kleneb proto určitě rozdělávaly přípory. Bohužel se z této stavební fáze nedochoval žádný ucelený prvek architektonické konstrukce.

Podél severní strany presbyteria přiléhala sakristie. Předpokládá se, že mohla dosahovat k délce prvního západního pole presbyteria nebo ještě více východním směrem. Sakristie byla určitě zaklenutá. Úskok mezi úrovní presbyteria, lodí a vchodem do krypty pod presbyteriem zakrýval dnes blíže neznámý letner. Krypta mohla být osvětlena denním světlem, protože svou výškou dosahovala jeden metr nad úrovní terénu.

Poté došlo k rozšíření původního zdiva v hlavní lodi. Po rozebrání starých zdí byly rozšířeny jen původní základové vrstvy. Původní základy byly překryty žulovými deskami, na nichž bylo založeno nové hrubší zdivo v síle cca 0,45 metrů. Do základů byly použity částečně cihly z původního zbořeného zdiva. Na základě dochovaných fragmentů lze přibližně zrekonstruovat dispozici kostela. O podobě architektonického řešení interiéru lze usuzovat z řádových předpisů, které se týkaly podoby dominikánských kostelů. Výška původního presbyteria při šířce 7,10 metrů nemohla převyšovat výšku 11,40 m. Výška lodě při šířce 10,80 metrů byla zřejmě jen o něco málo vyšší, ne-li stejná.⁶⁶³

Charakteristickým jevem pro ranou stavení fázi je zdobení povrchu zdiva cihlovým vlysem tvořeným kosočtvercovou sítí, který se částečně dochoval. Lze předpokládat, že tato forma se objevovala po celém obvodu zdiva, na exponovaných částech, to znamená na hranách, lizénách, ale také nad vstupním portálem, podobně jak tomu bylo i v pozdější stavební fázi. Poškození kostela po nájedu Mongolů v roce 1241 nebylo tolik závažné a nebylo proto nutné zahájit novou stavební fázi. Po obnovení spálené střechy se kostel určitě využíval i nadále.

---

⁶⁶³ MAŁACHOWICZ 1978, 93sqq.

K přestavbě kostela došlo až ve 2. čtvrtině 13. století. V rámci této přestavby byla rozšířena a zvýšena hlavní loď. Určitý rozdíl v použitých architektonických detailech naznačuje odlišnosti od původní lodě a pozdějšího transeptu. Tato stavební fáze byla ukončena na počátku 60. let 13. století. V rámci nové koncepce plánu došlo k reprodukci původního jednolodního řešení, které však bylo zesíleno a zpevněno, aby mohlo dojít k jeho zaklenutí. Koncepce jednolodí byla rozšířená o původní románské kaple, které byly spojeny s kostelem. Dispoziční řešení tak nabylo podoby jednolodí s transeptem. Celkové půdorysné řešení mělo formu latinského kříže. V ramenech transeptu byly použity šestidílné klenby. Jednolodí s transeptem charakterizovaly vyvážené proporce v šířce i výšce a také jednotlivých architektonických článků. Prostorová koncepce mnohem lépe plnila stavební požadavky dominikánského řádu. Pro výstavbu bylo využito vazebného vzorce (v-b-b-v).⁶⁶⁴

Interiér dosavadního presbyteria a sakristie zůstal v této době beze změn. Došlo k navýšení úrovně podlahy v transeptu a lodi okolo 1,10 metrů, čímž došlo k vyrovnání podlahy s presbyteriem. V této souvislosti byla krypta celkově zahlobená. Tehdy byl bezpochyby postaven také nový letner, z něhož se dochoval fragment v podobě základen přístěnných válcových přípor, situovaných v blízkosti triumfálního oblouku. Tyto pozůstatky jsou dokladem toho, že šlo o kamennou konstrukci.

Nároží transeptu bylo akcentováno polygonálními přístěnnými příporami, které byly nesený základnou a ukončeny kamennými hlavicemi. Čtyřboké pilíře byly utvořeny z cihly. Na jednom z pilířů se dochoval vyrytý nápis DEV (= Deus). Některé architektonické detaily svědčí o určitých formálních rozdílech mezi lodí a transeptem. Přístěnné pilíře v transeptu mají profil trojboku. Rozdíl pozorujeme v případě hlavic těchto pilířů. Klenby v transeptu vycházely z hlavic zkrácených polygonálních přípor nesených konzolami. Rozdílná jsou taktéž okna v transeptu, která měla oproti profilům dvoudílných cihlových oken v lodi kamennou kružbu.⁶⁶⁵

Stěny kostela byly zdobeny terakotovým vlysem s motivem prostupujících se lomených arkádek ukončených ve spodní části liliemi. Lze předpokládat, že vlys obíhal původní presbyterium. Tento vlys zdobil transept a loď, včetně dnes již neexistující prvotní elevace západní fasády

---

⁶⁶⁴ MAŁACHOWICZ 1978, 93sqq.

⁶⁶⁵ MAŁACHOWICZ 1978, 93sqq.

kostela. Dodnes se dochoval fragment desky s motivem protikladných lvů. Desky se lvy měří cca 30 x 22 cm, zatímco desky s lillemi měří 25 x 22 cm. Na základě těchto rozměrů E. Małchowicz usuzuje, že pocházejí nejspíše z různých stavebních fází, přesto je od sebe dělí pouze malý časový odstup.

V pramenech je zaznamenáno, že v roce 1295 byly uděleny odpustky arcibiskupem Piotrem a krakovským biskupem Janem pro realizaci kaple sv. Anny a sv. Hedviky. Z roku 1300 pochází závěť městského radního Mikuláše Słupa z roku 1300, který věnoval prostředky na výdaje stavby dominikánského kostela sv. Vojtěcha. Dominikánský klášterní kostel ve Vratislavi je zaznamenán rovněž v seznamu Bernarda z Guidonis z roku 1303, kde zaujímá bezprostřední místo ihned po Krakovu.

V průběhu let 1295–1330 došlo k přestavbě prvotního presbyteria. Impulsem k modernizaci východní části dominikánské svatyně byla určitě nedávná realizace kaple sv. Hedviky v Třebnici (1268–1269) a presbyterium kostela sv. Kříže ve Vratislavi (1288). Nové presbyterium dominikánského kostela bylo tehdy prodlouženo východním směrem a získalo pětiosminový závěr. Po severní a jižní straně presbyteria byly situovány prodloužené nízké přístavby ukončené polygonálním závěrem. Současně byla podél východní části presbyteria projektována klášterní křížová chodba.⁶⁶⁶

Nově postavené presbyterium bylo vysvěceno dne 24. září roku 1330 biskupem Nankerem (†1341).⁶⁶⁷ V presbyteriu došlo k navýšení úrovně podlahy ve východní části.⁶⁶⁸ Ve zdivu se nacházel výklenek na oleje a knihy a také arkýř pro oltářní svátosti. V jižním zdivu polygonálního závěru se nacházela nika. Zároveň byl postaven nový letner nesený dvěma mohutnými pilíři.⁶⁶⁹

Kromě rozdílu výšky a výrazného odlišení architektonického charakteru presbyteria spatřujeme odlišnosti také v užití arkádového vlysu s lillemi. Vlys nacházející se v presbyteriu se liší od vlysu, který zdobí loď. Arkádky jsou spojovány ve formě křížků nebo dvojité řady perliček pod

⁶⁶⁶ MAŁACHOWICZ 1978, 93sqq.

⁶⁶⁷ MROCZKO/ARSZYŃSKI 1995, 269.

⁶⁶⁸ Úroveň oltářní části byla vynesena o 2,95 metrů nad úroveň podlahy tehdejšího presbyteria (a nynějšího 1,46 m) a teprve na ni byl situován oltář.

⁶⁶⁹ MAŁACHOWICZ 1978, 93sqq.

korunou.⁶⁷⁰ Po obvodu presbyteria, transeptu a lodi se setkáváme s vlysem tvořeným slepými arkádkami, které jsou ve spodní části doplněny motivem lilie.

V nároží jižního ramene transeptu a západního pole presbyteria byla postavena věž. Ve své první stavební fázi byla ukončena okolo roku 1359. V místě, kde pětipatrová hranolová věž dosahuje vrcholu střechy presbyteria, přechází v osmibok. Ukončovala ji jehlancová helmice dosahující výšky 27 metrů. S největší pravděpodobností šlo o první typ gotické helmy tohoto druhu ve Vratislavi.⁶⁷¹

Po roce 1492 došlo k přestavbě lodě, která probíhala po celé 15. století až na přelom 16. století. V souvislosti s touto etapou došlo ke zvýšení původní výšky a prodloužení délky lodě západním směrem o jedno pole. Loď a transept byly zvýšeny o necelých 7 metrů. Loď a transept získaly nové zaklenutí. V lodi bylo využito křížové žebrové klenby, v transeptu klenby hvězdové. Původní křížové žebrové klenby v lodi a šestidílné klenby v ramenech transeptu byly zbořeny, přístěnné pilíře byly sňaty k úrovni nové podlahy, která byla oproti původní podlaze vyšší o 1,20 metrů.⁶⁷²

Hlavice původních přístěnných pilířů byly využity jako konzoly pro nové klenební přípory. V transeptu byly takto využity pouze hlavice nárožních přípor. Současně došlo ke zvětšení oken, a to především v severním a jižním zdivu transeptu. Beze změn, třebaže částečně zazděna, zůstala okna prolomena do východní a západní zdi v obou ramenech transeptu.⁶⁷³

V západním poli prodloužené lodě byla vestavěna empora. Do nové západní elevace byl situován původní portál a v ose nad ním bylo prolomeno rozměrné lomené okno. Západní štít byl zdoben bohatým keramickým dekorem.⁶⁷⁴ Současně s touto přestavbou byla na konci 15. století postavena kaple sv. Víta (kostel sv. Josefa) situovaná po severní

---

⁶⁷⁰ H. Lutsch připouštěl, že tento vlys pocházel z části ze starší stavby, tj. z předešlého presbyteria. Zdá se to být pravděpodobné, i když není vyloučeno, že první presbyterium mohl zdobit vlys s motivem lvů.

⁶⁷¹ Helmice byla postavena dokonce dříve než helmice katedrály nebo radnice, in: MAŁACHOWICZ 1978, 93sqq.

⁶⁷² To znamená, že byla okolo 0,30 metrů níže, než je stávající úroveň podlahy, in: MAŁACHOWICZ 1978, 93sqq.

⁶⁷³ MAŁACHOWICZ 1978, 93sqq.

⁶⁷⁴ MAŁACHOWICZ 1978, 93sqq.

straně lodě kostela sv. Vojtěcha. Jednolodí je vymezeno čtyřmi téměř čtvercovými poli. Přístavba byla postavena z cihly o vazebném systému (v-b-v-b), na architektonické detaily bylo využito tesaného kamene. Z této doby se dochovaly dva portály. Na portálu, který ústí z kostela sv. Vojtěcha do dnešního kostela sv. Josefa je dochováno datum 1466. Rok 1492 je zaznamenán na portálu situovaném v západní fasádě kostela sv. Josefa.⁶⁷⁵

Z pramenů víme, že v roce 1581 došlo k navýšení věží. V 16. století byl zbořen letner. V roce 1839 byly obnoveny horní patra věží a v roce 1885 byla rekonstruována západní fasáda. V letech 1915–1916 probíhaly v kostele konservátorské práce. V rámci nich byly obnoveny klenby, a okna v sakristii získala nové okenní kružby. Současně došlo k přesunutí portálu ze západní fasády do sakristie. Během druhé světové války v roce 1945 kostel vyhořel. V této souvislosti byly zničeny střechy, klenby, helmice věže a destruován byl rovněž západní štít.⁶⁷⁶

Klášterní kostel sv. Vojtěcha je situován východním směrem od Hlavního náměstí (Rynku). Původně se nacházel v blízkosti městských hradeb. Západní průčelí je orientováno do ulice sv. Kateřiny, jižní fasáda a východní část směřuje k Dominikánskému náměstí, po severní straně se nachází klášter.

Počátky dominikánského klášterního kostela sv. Ducha sahají do první čtvrtiny 13. století. Poté co v roce 1226 získali dominikáni původní farní kostel, došlo k jeho přestavbě. Současná podoba je výsledkem adaptací, které kostel získal po druhé světové válce. Rekonstrukce v sobě nese podobu presbyteria, které bylo vysvěceno v roce 1330. Věž situovaná v nároží mezi jižním ramenem transeptu a západním polem presbyteria byla ve své první fázi ukončena okolo roku 1359. Po roce 1492 došlo k přestavbě jednolodí a transeptu, která trvala po celé 15. století.

Délku presbyteria určuje pět úzkých obdélných klenebních polí zaklenutých křížovou žebrovou klenbou a pětiosminový závěr zaklenutý klenbou paprscitou. Klenební žebra vycházejí z kalichových hlavic svazkových zkrácených válcových klenebních přípor, nesených svazkovou konzolou, kterou doplňuje ve spodní části tenká válcová přípora ukončená

---

⁶⁷⁵ MROCZKO/ARSZYŃSKI 1995, 269.

⁶⁷⁶ MROCZKO/ARSZYŃSKI 1995, 269.

drobnou konzolkou. Přípory procházejí skrz průběžnou bankálovou římsu. V presbyteriu je plocha stěny členěna, klenební přípory jsou velice subtilní, i když je současný stav poznamenán poválečnými rekonstrukcemi. Cihlová subtilní klenební žebra jsou ve vrcholech semknuta kruhovými svorníky.⁶⁷⁷ Klenby jsou řazeny v hustém sledu, dynamický prostor, subtilní architektonické články a členění stěny dává dojem vzrůsnosti.

V ose jižní zdi mezi druhým a třetím klenebním polem směrem od východu je situován lomený portál, který ústí do sakristie. Portál tvoří subtilní válcové sloupky posazené na nízkých kanelovaných soklech. Sloupky jsou v horních částech ukončeny jednoduchými štíhlými kalichovými hlavicemi. Na hlavice dosedají pruty lomené archivolty, z nichž vnitřní mají podobu jeptišky s výraznými nosy.

Druhý portál se nachází v ose severní zdi mezi druhým a třetím klenebním polem směrem od východu. Ostění portálu tvoří válcové sloupky situované na nízkých kanelovaných soklech. Sloupky jsou ve vrcholu ukončeny hlavicemi. V porovnání s protilehlým portálem jsou tyto hlavice pokryty výraznými plastickými listy. Z hlavic vycházejí pruty lomené archivolty. Vnitřní pruty vytváří rozeklaný čtyřlíst. Hloubka tympanonu je shodná s šířkou severního zdiva presbyteria. V síle zdiva se tak nachází úzké klenební pole zaklenuté křížovou žebrovou klenbou. Klenební žebra jsou semknuta kruhovým svorníkem. Z jedné strany je klenba nesena hlavicemi portálu ústícím do presbyteria, z druhé strany hlavicemi portálu, který směřuje do přístavby situované po severní straně presbyteria.

Prostor presbyteria je osvětlen patnácti okenními otvory. Centrální okno východního polygonu je rozměrově akcentováno. Okenní kružbu tvoří trojice nestejně vysokých jeptišek, z nichž střední je o něco nižší. Jeptišky nesou rozetu. V lomeném záklenku se pak nachází trojlíst. Postranní okna jsou v porovnání s centrálním oknem o něco užší. I jejich okenní kružba je tvořena trojicí jeptišek, které nesou kompozici slouženou s trojlístů a čtyřlístů. Okenní špalety jsou poměrně plytké. Okna, prolomená do severní zdi jsou dnes z větší části zazděná. Ale přesto je zřejmé, že do presbyteria proudilo světlo vysokými lomenými okenními otvory, prostor tak byl zcela zalit sluncem.

---

⁶⁷⁷ Blíže ke svorníkům viz: KACZMAREK 1999, 140–142.

Plochy zdiva jsou dnes v interiéru omítnuty. Klenební žebra jsou cihlová, klenební přípory jsou kamenné. Ve východním zdivu polygonálního závěru jsou vhloubeny plytké niky, jedna vyšší ukončená lomeným obloukem, druhá nižší, ukončená vimperkem, který zdobí slepý trojlist.

Podél severní a jižní zdi presbyteria jsou situovány nízké přístavby. Jejich délka je omezena osmi obdélnými poli zaklenutými křížovou žebrovou klenbou. Přístavby jsou ukončeny pětiosminovými závěry zaklenutými paprscitou klenbou. Cihlová klenební žebra vycházejí z náběžních štítků konzol, které zdobí drobné jeptišky. Ve vrcholu jsou žebra sklenuta kruhovými svorníky, které jsou zdobené rostlinným ornamentem. Původní podobu polí spatřujeme především v prvních dvou západních polích jižní přístavby. V polygonálním závěru se klenební žebra zasekávají přímo do zdiva. Dnešní podoba je výsledkem rekonstrukce provedené ve druhé polovině 20. století. V jižním obvodovém zdivu přístavby je prolomena řada malých úzkých oken. Jejich kamenná okenní kružba je tvořena dvojicí jeptišek, které nesou ve vrcholu trojlisty nebo čtyřlisty.

O podobě a charakteru východní části dominikánského kostela sv. Vojtěcha hovoří Václav Mencl následujícími slovy: „Vratislavské kostely z první polovice 14. věku charakterizovaly prostory expresivně deformované. Sotva kde v českém umění našli bychom prostor tak nízký a přitom tak hluboký, jaký tvořilo na př. už trojlodní presbyterium dominikánského kostela sv. Vojtěcha (svěc. r. 1330): už sama jeho střední část obnáší šest, kdežto obě presbyteria postranní se protahují dokonce na devět klenebních polí – tak rychlým pohybem pospíchají teď v před, rovnoběžně vedle sebe srovnány a se stran stlačeny a sevřeny dlouhými listy obvodových zdí.“⁶⁷⁸

Na presbyterium se napojuje transept o třech čtvercových polích zaklenutých hvězdovou klenbou. Klenební žebra vycházejí ze zkrácených vysoko nasazených přípor, které vystupují přímo ze zdi. Presbyterium od transeptu je odděleno lomeným triumfálním obloukem. Střední pole transeptu je stejné šířky jako je šířka presbyteria a současně lodě, která se na transept napojuje ze západu. Shodná šířka lodě, středního pole transeptu a presbyteria vytváří velice hluboký interiér. V osách transeptů

---

⁶⁷⁸ MENCL 1948, 134. V této souvislosti lze polemizovat s vyjádřením o trojlodním presbyteriu. Je zjevné, že přestože přístavby situované po obou stranách presbyteria byly postaveny ve stejné fázi, je presbyterium tohoto kostela pouze dlouhým jednolodím, nikoli trojlodím.

jsou prolomena vysoká a úzká okna. Okna prolomená do severního a jižního zdiva ramen transeptu jsou trojdílná, čili rozměrově akcentována a nesmírně protáhlá. Kamenná okenní kružba těchto vysokých úzkých oken je tvořena dvojicí jeptišek, jejichž pruty jsou ukončeny jednoduchými kalichovými hlavicemi. Jeptišky nesou ve vrcholu kruh, v němž mohl být vepsán čtyřlíst nebo pětিলíst. Do východního a západního zdiva v obou ramenech transeptu byla prolomena dvojice oken. Tato okna pocházejí ještě z prvotní fáze 13. století. Většina z těchto oken je dnes již zazděná. Je však evidentní, že původně byl prostor transeptu dostatečně osvětlen.

Na západě se k transeptu napojuje jednolodí, jehož délku nejprve určovala trojice obdélných polí zaklenutých křížovou žebrovou klenbou. Takováto délka lodě dosahovala shodné délky pěti klenebních polí presbyteria. Pole v lodi jsou však v porovnání s klenebními poli v presbyteriu mnohem širší, a tím pádem vytvářejí prostor klidnější a kompaktnější. Kostel sv. Vojtěcha dobře ukazuje, jak šířka jednotlivých klenebních polí ovlivňuje charakter prostoru. Pole jsou zaklenuta křížovou žebrovou klenbou. Žebra vycházejí ze zkrácených hranolových klenebních přípor nesených masivními profilovanými konzolami ukončenými houbovitým abakem. V horní části jsou klenební přípory ukončeny římsovou hlavicí. Klenební žebra jsou ve vrcholu semknuta jednoduchými kruhovými svorníky. Dnešní stav je výsledkem rekonstrukce, provedené v průběhu druhé poloviny 20. století.

Prostor lodě je osvětlován šesticí oken prolomených v osách severní i jižní obvodové zdi. Trojdílná okna jsou vysoká a úzká. Kamenná okenní kružba je tvořena trojicí jeptišek, z nichž střední je převýšená. Jeptišky nesou sestavu trojice kruhů s vepsanými trojlísty a čtyřlístem. V průběhu 15. století bylo prodlouženo západním směrem o jedno klenební pole, které je ve srovnání s prvotními poli mnohem užší. V ose tohoto pole je prolomeno vysoké úzké okno, jehož okenní kružbu tvoří dvojice jeptišek, které nesou ve vrcholu čtyřlíst. V rozmezí západního pole byla vestavěna empora.

V ose západní fasády je situován portál. Nad ním je umístěno rozměrné lomené okno. Nároží západní fasády podepírají dva nakoso postavené třikrát odstupňované opěrné pilíře ukončené v horní části hranolovými lanternami. V místě, kde zdivo přechází do trojúhelníkového

štítu, se nachází pás se slepými arkádami. Stupňovitý štít je sedmiosový, završený drobnými fiálami.

Jednolodí je z exteriéru z každé strany podepřeno trojicí třikrát odstupňovaných opěrných pilířů. Pilíře podepírají rovněž nároží ramen transeptu. V západním zdivu jižního ramene transeptu je prolomena široká slepá arkáda. Po obvodu obemyká presbyterium celkem dvanáct čtyřikrát odstupňovaných opěrných pilířů. V severovýchodním nároží presbyteria je situována schodištní věž. Další hranolová věž je umístěna v nároží jižního ramene transeptu a západního pole presbyteria.

5. 2. RATIBOŘ (RACIBÓRZ, RATIBOR)

Dominikánský klášterní kostel sv. Jakuba

Ve středověku patřila Ratiboř k největším a nejvýznamnějším hornoslezským městům. Město je situováno přibližně v jižní polovině Horního Slezska, v těsné blízkosti dnešní státní hranice s Českou republikou. Ratiboř je městem v nížinné oblasti. Jediným výraznějším přírodním elementem, který se podílí na formování charakteru tohoto města, je řeka Odra. Odra byla již v době středověku důležitou obchodní tepnou Slezska. V Ratiboři se nacházel jeden z důležitých přechodů přes tuto řeku. Navíc se zde střetávaly významné pozemní obchodní cesty. Procházela tudy tzv. jantarová cesta, která byla komunikací spojující severní oblasti Evropy s jihem.⁶⁷⁹ Tato cesta se v Ratiboři protínala s tzv. Podhorskou cestou vedoucí od malopolského Krakova, přes Osvětim, Ratiboř a Nisu, do dolnoslezské Vratislavi.⁶⁸⁰ Ratiboři procházela rovněž cesta směřující od Opavy přes Opolí do Vratislavi a Toruně.⁶⁸¹

Zdejší křižovatka těchto frekventovaných obchodních komunikací spolu s příznivými hospodářskými podmínkami, jakými byla nížinná oblast s úrodnou půdou či vodní tok, měly za následek, že se z Ratiboře stalo prosperující obchodně řemeslné centrum. Kromě výrobní a směnné funkce plnilo město také úkol politicko-mocenský. Již v 10. století se zde nacházel hrad, který byl jedním z důležitých článků řetězce obranných hradů chránících jižní hranici slezského panství. Tento hrad se spolu s prvotní osadou nacházel na pravém břehu Odry. Na počátku 13. století došlo k přemístění hlavního centra osady z pravého břehu řeky na levý břeh. Z obchodně-řemeslné osady se brzy vyvinulo významné strategické a hospodářské centrum celé této oblasti.⁶⁸²

V roce 1238 bylo ratibořské knížectví spojeno s knížectvím opolským, když území Horního Slezska připadlo Měšku II. Otylému

---

⁶⁷⁹ Cesta byla pojmenována podle jantaru, čili fosilní pryskyřice z jehličnatých dřevin, jehož největší naleziště se nacházelo u Baltského moře. Hlavní větev této cesty vedla od středomořského přístavu Aquilea, přes Vídeň, Moravskou bránu, Ratiboř, kolem Kalisze až k Baltu – přístavnímu městu Gdaňsk.

⁶⁸⁰ KUTZNER 1965, 7.

⁶⁸¹ KUTZNER 1965, 14.

⁶⁸² KUTZNER 1965, 6–7.

(†1246). K rozdělení knížectví došlo po smrti opolského knížete Vladislava I. v roce 1281 nebo 1282. Poté bylo ratibořské knížectví uděleno synovi knížete Vladislava I. Opolského (†1281), knížeti Přemyslu I. Ratibořskému (†1306), který toto území nejprve spravoval společně se svým bratrem Měškem I. Těšínským (†1314/1315). V té době plnila Ratiboř funkci hlavního města ratibořského knížectví.

Z pramenů vyplývá, že kníže Přemysl vydal dne 17. června roku 1299 v Ratiboři dokument.⁶⁸³ Ratiboř disponovala tzv. magdeburským městským právem.⁶⁸⁴ V případě Ratiboře však není známo přesné datum udělení městských práv. Není jisté, zda dokument o vydání práv vůbec existoval. Určitý pramen pochází z roku 1235, v němž je zmiňován ratibořský fojt, Collin z Flander. Měla-li Ratiboř v roce 1235 fojta, pak musela v té době disponovat také městskými právy.⁶⁸⁵ Lze proto usuzovat, že Ratiboř již ve druhé čtvrtině 13. století byla plnoprávním městem.

Na přelomu 13. a 14. století bylo město obeháno prstencem hradebního opevnění, který byl doplněn městskými branami. V severní části hradeb byla situována brána Odranská, kterou ústila cesta směřující z hlavního náměstí levobřežní části přes most do pravobřežní Ratiboře směrem k ostrohu, na němž byl situován ratibořský knížecí hrad. Druhá brána zvaná Mikulášská (někdy nazývaná Velká) se nacházela v západní části hradebního opevnění. Touto bránou vedla cesta směrem z Moravy na Krakov. V pozdější době byla v jižní části hradebního prstence vybudována

---

⁶⁸³ V něm je psáno: jako je lidské tělo řízeno pěti smysly, tak pětice zkušených mužů bude podporovat dobro města. Tito muži budou dohlížet na míry a váhy, kupní smlouvy a prodeje, péči o stavby a opravy městských hradeb a mostů, dbát o umění a řemeslo a také o všechno, co se týká ochrany, užitku a cti města. Každý rok v den sv. Trojice, kdy se skončí funkční období, bude za účasti knížete vybrána pětice nových konšelů a sedm přísedících. Konšelé musí složit přísahu. Kníže slibuje pomáhat konšelům ve všem jako šestá osoba. Ve svých předpisech, pravidlech a při vyměřování trestů budou konšelé uplatňovat magdeburské právo. Kdo by vystupoval proti těmto ustanovením, zaplatí půl hřivny zlata knížeti a také městské radě, in: NEWERLA 1995, 9.

⁶⁸⁴ Termín *magdeburské právo* v tomto kontextu vyjadřuje druh městského práva, které s sebou přinesli němečtí kolonisté. Z města Magdeburgu bylo toto právo sice převzato, avšak jako přímé vzorové město pro většinu slezských měst sloužila Slezská Středa, Lwówek a také Vratislav. Toto právo zabezpečovalo vyspělejší správní a právní uspořádání obce a přehlednější organizaci v hospodaření a v sociálních vztazích. V Ratiboři se usadila část kolonistů, kteří získali měšťanské výsady jako osobní svobodu, sociální a hospodářská práva, k nimž patřilo právo trhu, právo milové, právo pivovárečné. Právní postavení měst v sobě zahrnovalo kromě městského práva také městský mír, městskou svobodu a městské zřízení.

⁶⁸⁵ KUTZNER 1965, 9; NEWERLA 1995, 7–8.

brána třetí, nazývána Nová.⁶⁸⁶ Uprostřed města se nacházelo hlavní náměstí. Vzhledem k dispozici města lze konstatovat, že se nenacházelo v samém středu města. Prostranství mezi hradebním opevněním nebylo ještě na přelomu 13. a 14. století zcela zastavěno.⁶⁸⁷

V průběhu 13. a 14. století zde byly budovány tři významné sakrální stavby – farní kostel Panny Marie a klášterní kostely dominikánů sv. Jakuba a dominikánek sv. Ducha. Je obecně platné, že mendikantské kláštery se usazovaly výlučně v již institucionálních městech. Do Ratiboře přišli dominikáni podle dochovaných zpráv mezi léty 1238–1245 z malopolského Krakova.⁶⁸⁸

Dominikánský klášterní kostel sv. Jakuba v Ratiboři představoval jedno z nejdůležitějších kulturních center Horního Slezska.⁶⁸⁹ Náležel k významným pohřebišťům dynastie Piastovců, především opolsko-ratibořské větve. Uvádí se, že zde byla pochována knížata Měšek II. Otylý (†1246) spolu se svým bratrem Vladislavem I. Opolským (†1281/1282) a také Přemysl I. Ratibořský (†1306). Životní osudy ratibořských vládců v kontextu se sledovanou stavbou dobře vystihují a zdůrazňují význam dominikánského kostela v Ratiboři.

Za fundátora kostela je považován opolsko-ratibořský kníže Měšek II. Otylý (okolo 1220–1246).⁶⁹⁰ V rámci svého politického působení musel kníže Měšek na počátku své vlády čelit nájezdům mongolských vojsk.⁶⁹¹ Je známo, že kníže Měšek II. Otylý věnoval velkou pozornost církevním řádům. Podporoval johanity, kteří se ve Slezsku těšili značné přízni již za panování slezského knížete Jindřicha I. Bradatého. Tento řád si později

---

⁶⁸⁶ Tato brána nebyla natolik významná, jako brány Oderská a Mikulášská. Byla určena převážně obyvatelům města ke snadnějšímu přístupu na pole a zahrady, které se rozprostíraly podél jižní hranice města. Ve východní části nebyla situována žádná brána, jelikož tudy díky podmáčenému terénu nevedla žádná cesta.

⁶⁸⁷ V polovině 13. století zde bylo postaveno 155 domů, což bylo více než v Opolí, Bytomi nebo Těšíně. Na konci středověku došlo k velkému urbanistickému rozvoji města. Ratiboř v té době zahrnovala 188 měšťanských domů. Uprostřed náměstí byly situovány zděné soukenice, které zde byly vystavěny určitě ještě před rokem 1293. Předpokládá se, že radnice byla postavena teprve v roce 1361, in: DRABINA 1987, 106–107.

⁶⁸⁸ KŁOCZOWSKI 1956, 294.

⁶⁸⁹ RAJMAN 1999, 719sq.

⁶⁹⁰ JASIŃSKI 2007, 508sq.

⁶⁹¹ Přestože se nezúčastnil hlavního boje u Lehnice, sehrál důležitou úlohu v bitvě konané na konci března roku 1241, kdy přemohl před Ratiboří jeden z oddílů mongolských vojsk. Po nájezdu tatarských vojsk byla ratibořská země velmi zpusťována, in: RAJMAN 1999, 719sq.

nárokoval práva na hrady v Těšíně, Kozlí a Ratiboři. Znamé jsou rovněž nadace Měška II. pro cisterciácké opatství v Lubiaż, kolegiální kostel sv. Kříže v Opolí, vratislavské biskupství, špitál sv. Ducha ve Vratislavi nebo proboštství křížovníků v Miechowie. Je zajímavé, že jen skromnou péčí věnoval rodové fundaci premonstrátského kláštera v Czarnowaszech. Projevem distance od tohoto kláštera je zejména volba místa posledního odpočinku knížete Měška v dominikánském kostele v Ratiboři, tak jak o tom hovoří jeho závěť uzavřena dne 29. října v Kozlí.⁶⁹²

Zůstává otázkou, kterého roku byl Měškův testament sepsán. Dochovaný dokument totiž neobsahuje datum. Většina badatelů upřednostňuje rok 1245. Historikové se domnívají, že Měšek mohl uzavřít svou závěť ještě ve chvíli, kdy nebyl smrtelně nemocný. Vycházejí z přesvědčení, že Měšek, který zemřel bezdětný, totiž počítal ve chvíli sepisování závěti s tím, že se ještě dočká potomstva, o čemž svědčí spojení „*si uxor mea prole carebit*“.⁶⁹³ Měšek zemřel v poměrně mladém věku asi 26 let a již za svého života se netěšil pevnému zdraví.⁶⁹⁴

V každém případě došlo k sepsání dokumentu nejpozději dne 22. října roku 1246. V testamentu vyslovil Měšek přání, aby byl pochován v dominikánském klášteře v Ratiboři.⁶⁹⁵ Není známo, zda bylo přání splněno. Budova dominikánského klášterního kostela ještě nebyla ve chvíli smrti Měška II. Otylého ukončená.⁶⁹⁶

Po smrti knížete Měška II. Otylého se vlády v knížectví ratibořském ujal jeho bratr, kníže Vladislav I. Opolský (1225–1281/1282). V rámci svého politického působení participoval v česko-uherském konfliktu týkajícím se dědictví po zemřelých Babenbercích. Vladislav I. Opolský v něm zpočátku podporoval uherského krále Bélu IV. Ve druhé polovině roku 1255 se však kníže přidal na stranu českého panovníka Přemysla Otakara II. V roce

---

⁶⁹² RAJMAN 1999, 721.

⁶⁹³ Po dohodě s Jindřichem II. Zbožným se Měšek oženil s Juditou, dcerou Konráda Mazovského před 24. zářím roku 1239. Po smrti Měška Otylého byla Judita provdána za Jindřicha III. Bílého a pochována byla v cisterciáckém klášteře v Třebnici, in: JASIŃSKI 2007, 509.

⁶⁹⁴ V tzv. Polské kronice sepsané na konci 13. století byl poprvé označen přídomkem Otlý (Crassus), což poukazuje na to, že trpěl obezitou. Jan Długosz, čerpající různá fakta z nedochované dominikánské kroniky sepsané v Ratiboři, dodává, že byl opolský kníže neplodný, in: RAJMAN 1999, 721.

⁶⁹⁵ *Domui vero fratnim ordinis predicatorum in Rathibor apud quos elegi sepulturam, confero ad structuram tam ecclesie quam clatri ducentas marcas puri argenti*, in: JASIŃSKI 2007, 509.

⁶⁹⁶ JASIŃSKI 2007, 508.

1260 mu pomáhal bok po boku v bitvě u Kressenbrunu proti Uhrám, kdy v opačném táboře byla jiná polská knížata, mj. Boleslav Stydlivý a Lešek Černý, s nimiž před časem bojoval proti Přemyslu Otakaru II.⁶⁹⁷

V následujícím roce 1261 byl Vladislav I. Opolský spolu s dalšími slezskými knížaty v Praze svědkem korunovačního obřadu svého nového spojence – Přemysla Otakara II. Jeho přítomnost v Praze na královském dvoře poukazuje na úzkou vazbu k příslušníkům přemyslovské dynastie. Kníže Vladislav I. se v této době jistě obeznámil s tehdejší pražským stavitelstvím.

Přemysl Otakar II. se však nakonec spojil rovněž s Boleslavem Stydlivým a Boleslavem Zbožným, což znemožnilo knížeti Vladislavovi získat krakovskou korunu. Kníže Vladislav I. Opolský se proto odmítl zúčastnit a pomoci Přemyslu Otakarovi II. v rozhodující bitvě u Suchých Krut na Moravském poli dne 25. srpna roku 1278. Nevyslal českému králi na pomoc ani své vojenské oddíly. Po smrti krále Přemysla Otakara II. se dokonce pokusil získat opavskou zemi. Konflikt v čele s vdovou po Přemyslu Otakarovi II. Kunhutou vyvrcholil na sjezdu ve Vídni v roce 1280. Na tomto zasedání se Vladislav I. Opolský spojil s vratislavským knížetem Jindřichem IV. Probusem.

Kníže Vladislav I. Opolský byl činný nejen v otázkách politických, ale aktivně se ve svém knížectví podílel také na poli společenském a kulturním. Je známo, že dokončil stavbu knížecího hradu v Opolí a na německém právu lokoval mnoho měst, mezi nimi Bytom, Żory, Kęty, Hlívce, Osvětim, Rybník či Horní Hlohov. Do Horního Hlohova uvedl minortiy z Čech. Vladislav I. Opolský náležel k velkým církevním dobrodincům ve Slezsku. K jeho nejvýznamnějším fundacím náležel benediktinský klášter v Orlové, cisterciácký klášterní kostel v Rudách a především pak dominikánský klášterní kostel v Ratiboři. Uvádí se, že právě zde bylo pochováno jeho tělo poté, co 27. srpna nebo 13. září roku 1281 či 1282 zemřel.⁶⁹⁸

Kníže Vladislav I. Opolský měl čtyři syny – Měška, knížete těšínského, Kazimíra, knížete bytomského, Boleslava, knížete opolského a

---

⁶⁹⁷ SROKA 1999, 722sq.

⁶⁹⁸ SROKA 1999, 723.

Přemysla, knížete ratibořského. Jeho dcerou byla Konstancie, která byla provdána za vratislavského knížete Jindřicha IV. Probuse.⁶⁹⁹

K významným pokračovatelům ve fundacích dominikánského klášterního kostela v Ratiboři náleží syn Vladislava I. Opolského, ratibořský kníže Přemysl, (1258/1268–1306). Ten spolu se svým starším bratrem Měškem I. Těšínským získal po smrti otce těšínsko-ratibořské knížectví. K vyrovnání mezi oběma bratry došlo v roce 1290, přičemž Přemysl získal ratibořské knížectví se sídlem v Ratiboři. V roce 1299 udělil městu magdeburské právo.

Ratibořský kníže Přemysl uzavřel v roce 1292 spojeneckou smlouvu s českým králem Václavem II., přičemž navázal na spojenecké smlouvy mezi českým králem Václavem II. a slezskými knížaty Měškem I. Těšínským a Boleslavem I. Opolským, které byly uzavřeny již o rok dříve. Slezská knížata se zde zavázala podporovat českého krále Václava II. a v případě potřeby mu zpřístupnit své hrady. Svým obsahem se tyto smlouvy blížily lennímu závazku. V rámci své politické orientace stál Přemysl I. Ratibořský na straně českého krále Václava II. V konfliktu mezi vratislavským knížetem Jindřichem IV. Probusem a vratislavským biskupem Tomášem II. podporoval biskupa. Přemysl zemřel dne 7. května roku 1306 a byl pochován podobně jako jeho předchůdci v dominikánském klášterním kostele sv. Jakuba.⁷⁰⁰

V roce 1289 nebo 1290 se oženil s Annou (1270–1324), dcerou mazovského knížete Konráda II.⁷⁰¹ Kníže Přemysl zplodil s kněžnou Annou čtyři děti: Leška, Annu, Eufémii a Konstancii. Po Přemyslově smrti v roce 1306 zdědil ratibořské knížectví jediný syn Lešek (1290/1292–1336). Protože byl v této době ještě neploletý, vykonával správu nad svěřeným knížectvím jeho poručník, strýc Měšek I. Těšínský.⁷⁰² Po nástupu vlády pokračoval kníže Lešek v ratibořském knížectví v politice svého otce, knížete Přemysla.

---

⁶⁹⁹ SROKA 1999, 723.

⁷⁰⁰ Podle Jana Długosze zemřel kníže Přemysl v roce 1306 *in vigilia beati Stanislai* (7. 5.) a následného dne byl pochován *in monasterio Praedicatorum in Rathibor*, in: SROKA 1999, 729.

⁷⁰¹ Za Boleslava II. Mazovského byla provdána sestra Václava II., Kunhuta, in: JASIŃSKI 2007, 509.

⁷⁰² Dne 22. ledna 1307 byl vydán dokument *de assensu et consilio incliti principis domini Mezconis Thesinensis patru et tutoris nostri*, in: HORWAT 2007, 143.

Dne 19. února roku 1327 složil kníže Lešek spolu s dalšími hornoslezskými knížaty v Opavě lenní hold českému králi Janu Lucemburskému, přičemž Jan Lucemburský knížeti slíbil, že uzná dědictví jeho potomků v ratibořském knížectví.⁷⁰³ Kníže Lešek rovněž pokračoval v podpoře ratibořských dominikánských klášterů. Podílel na dostavbě klášterního kostela ratibořských dominikánek. Kníže zemřel v roce 1336. Pochovaný byl dominikánském klášterním kostele sv. Jakuba v Ratiboři, podobně jako jeho předchůdci, kníže Přemysl (†1306), Vladislav I. Opolský (†1281/1282) nebo kníže Měšek II. Otylý (†1246).⁷⁰⁴

Smrtí knížete Leška, který zemřel bez potomků, byla započata válka o získání ratibořského knížectví. Lenní pán zemřelého knížete – český král Jan Lucemburský, odkázal tehdy ratibořské knížectví opavskému knížeti Mikuláši II. (†1365).⁷⁰⁵ Ten za svou manželku pojal sestru ratibořského knížete Leška, Annu (†1340). Po smrti kněžny Anny se Mikuláš II. ještě dvakrát oženil, a to s Hedvikou, dcerou Konráda I. Olešnického a Jutou, dcerou Boleslava Niemodlinského. Je tedy zřejmé, že všechny ženy Mikuláše II. byly slezskými Piastovkami.

Ratibořské knížectví bylo spojeno s knížectvím opavským až do roku 1377, kdy bylo Opavsko rozděleno mezi čtyři syny Mikuláše II. – Jana, Mikuláše III., Václava a Přemka. Celé ratibořské knížectví připadlo nejstaršímu synovi Janovi. Ten zemřel v roce 1380 a po něm vládnul jeho syn Jan II. Mladý. Posledním legitimním mužským potomkem vedlejší přemyslovské větve v ratibořském knížectví byl kníže Valentin, který své rodové panství udržel jako celek do své smrti v roce 1521. Založení ratibořského dominikánského kostela se řadí k nejvýznamnějším a nejbohatším slezským fundacím.⁷⁰⁶

Gotická architektura dominikánského kostela sv. Jakuba v Ratiboři nebyla doposud monograficky zpracována. O ratibořském konventu

---

⁷⁰³ SROKA 1999, 739.

⁷⁰⁴ SROKA 1999, 739. Není vyloučeno, že jeho ostatky byly pochovány v kostele ratibořských dominikánek.

⁷⁰⁵ Kníže Mikuláš II. Opavský (†1365) byl vnukem českého krále Přemysla Otakara II. (†1278). Přemysl Otakar II. udělil svému nemanželskému legitimnímu synu Mikuláši I. Opavskému v letech 1260–1269 titul „pán Opavy“. Opavský kníže Mikuláš II. se aktivně podílel na realizaci lucemburské politiky, zvláště pak při převodu slezských knížectví pod svrchovanost českých králů.

⁷⁰⁶ KŁOCZOWSKI 1956, 294.

dominikánů se v roce 1881 zmiňuje Augustin Weltzel⁷⁰⁷ v monografii věnované městu Ratiboři, nazvané *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*. O čtyři roky později byla publikována práce H. Schaffera⁷⁰⁸ nazvaná *Die ehemalige Dominikanerkirche, jetzt Kuriatalkirche zu Ratibor, baulich und geschichtlich geschildert*, vydána v roce 1895.

Dominikánský klášterní kostel sv. Jakuba v Ratiboři je zahrnut v obsáhlé studii Jerzyho Kłoczowskiego,⁷⁰⁹ v níž zkoumá dějiny dominikánů ve Slezsku. Kniha s názvem *Dominikanie Polscy na Śląsku w XIII–XIV wieku* byla publikována v roce 1956.

Marian Kutzner⁷¹⁰ je autorem ucelené monografie o městě Ratiboři. Jeho kniha s názvem *Racibórz* byla v roce 1965. V souvislosti s topografickým popisem architektonických památek města je dílčí pozornost věnována také kostelu dominikánů sv. Jakuba.

Další zmínky o ratibořském dominikánském kostele nalezneme v publikacích Tadeusze Chrzanowskiego a Mariana Korneckiego,⁷¹¹ kteří zpracovali katalogová hesla památek opolského Slezska i úzeji zaměřeného ratibořského kraje v publikacích *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, Powiat Raciborski* z roku 1967 a *Sztuka Śląska Opolskiego od średniowiecza do końca w. XIX*, vydána v roce 1974.

Ze stavebně historického hlediska věnuje pozornost tomuto kostelu Edmund Małachowicz⁷¹² ve studii *Architektura Zakonu Dominikanów na Śląsku*, publikované v roce 1978 ve sborníku *Z dziejów sztuki śląskiej*, jehož editorem byl Zygmunt Świechowski.

V roce 1995 byla vydána monografie města Ratiboře z pera Pawła J. Newerly,⁷¹³ nazvaná *Opowieści o dawnym Raciborzu*. I v ní se autor částečně věnuje dominikánskému kostelu sv. Jakuba.

O ratibořských dominikánech pojednává ve studii *Zakony mendykanckie na Śląsku w średniowieczu* z roku 1998 Gabriela Waś.⁷¹⁴ Další, kdo se věnuje mendikantům v době středověku ve městě Ratiboři je

---

⁷⁰⁷ WELTZEL 1881.

⁷⁰⁸ SCHAFFER 1895.

⁷⁰⁹ KŁOCZOWSKI 1956.

⁷¹⁰ KUTZNER 1965.

⁷¹¹ CHRZANOWSKI/KORNIECKI 1967; CHRZANOWSKI/KORNIECKI 1974.

⁷¹² MAŁACHOWICZ 1978.

⁷¹³ NEWERLA 1995.

⁷¹⁴ WAŚ 1998.

Antoni Barciak⁷¹⁵ ve studii *Mendykanci w średniowiecznym Raciborzu*, publikované ve sborníku *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym* z roku 2000, jehož editory jsou Marek Derwich a Anna Pobóg-Lenartowicz.

O archeologických průzkumech nás informují autoři, jejichž články jsou uveřejněny ve sborníku *Początki i rozwój miast Górnego Śląska* vydaném v roce 2004. Částečně se ratibořským kostelem dominikánek zabývala Patrycja Okoń⁷¹⁶ v textu *Klasztory w średniowiecznych górnośląskich ośrodkach miejskich (do końca XIII w.) w świetle badań archeologiczno-architektonicznych* a také Krystyna Kozłowska a Romuald Turakiewicz⁷¹⁷ v článku *Początki i rozwój Raciborza*.

Stručně je o kostele pojednáno v příručce *Dehio-Handbuch der Kunstdenkmäler in Polen, Schlesien*⁷¹⁸ vydané v roce 2005 a její polské verzi *Zabytki Sztuki w Polsce. Śląsk*,⁷¹⁹ publikované roku 2006.

Naposled pojednává o kostele dominikánů v Ratiboři Józef Pilch⁷²⁰ v knize *Zabytki architektury Górnego Śląska*, vydané v roce 2008.

První zmínka, týkající se ratibořských dominikánů, je zaznamenána v testamentu knížete Měška II. Otylého. Závěť je sice datovaná k 29. říjnu, avšak bez udání letopočtu. V testamentu je psáno, že kníže daruje „*ad structuram tam ecclesie quam claustru ducentas marcas puri argentii*“, čili odkazuje ratibořským dominikánům dvě stě hřiven stříbra na stavbu kostela a kláštera. Dále je zde připomenut převor a vyjmenováno osm řeholníků. Z údajů vyplývá, že v této době dominikáni zatím nevlastní ani klášter ani kostel. Zpráva však potvrzuje existenci domu, v němž sídlili dominikáni.

Uvádí se, že přivedení konventu dominikánů do Ratiboře bylo výsledkem dobročinnosti opolského knížete Měška II. Otylého. Kníže si přál, aby byl v dominikánském kostele sv. Jakuba pochován.⁷²¹ Podle

---

⁷¹⁵ BARCIAK 2000.

⁷¹⁶ OKOŃ 2004.

⁷¹⁷ KOZŁOWSKA/TURAKIEWICZ 2004.

⁷¹⁸ DEHIO 2005.

⁷¹⁹ ZABYTKI 2006.

⁷²⁰ PILCH 2008.

⁷²¹ Měšek zemřel poměrně mladý ve věku 20 nebo 22 let v roce 1246, přičemž tři slezské nekrology uvádějí odlišná data jeho úmrtí, a to dny 18., 21. a 22. října. Právě datum úmrtí knížete Měška II. Otylého vyvolává u badatelů diskuzi ohledně data příchodu dominikánů do Ratiboře, in: JASIŃSKI 2007, 509.

některých badatelů⁷²² přišli dominikáni do Ratiboře v roce 1246, tedy v roce úmrtí Měška II. Otylého. Jiní datují vydání testamentu a tím i datum příchodu dominikánů o rok dříve v roce 1245.⁷²³ V této souvislosti upozorňuje J. Kłoczowski na to, že text závěti nevykazuje žádné informace o tom, že by byla závěť sepsána za tragických okolností blížící se smrti knížete.

Pokud porovnáme testament Měška II. s chronologickým seznamem klášterů polské dominikánské provincie sestaveným Bernardem Guidonis, zjistíme, že uplynulo od založení posledně zaznamenaného kláštera dominikánů v Elblągu v roce 1238⁷²⁴ sedm až osm let. Ke zformování konventu v Ratiboři nejpravděpodobněji došlo v letech 1238 až 1245, respektive 1246. A. Weltzel uvádí, že dominikáni přišli do Ratiboře z malopolského Krakova.⁷²⁵

Další dokument, ze kterého se dozvídáme o dominikánském konventu v Ratiboři a který jasně dokládá jeho existenci, pochází ze dne 14. dubna roku 1258. Dokument uvádí, že pro stavbu kostela a kláštera získali dominikáni početné finanční prostředky.⁷²⁶ Fundátor kostela, kníže Vladislav I. Opolský v něm připomíná zemřelého bratra Měška II. Otylého a taktéž svou matku Violu, kteří se zasloužili o příchod dominikánů do Ratiboře. Přání knížete Měška II. tak bylo posunuto o 12 až 13 let později, do 50. let 13. století, kdy kníže Vladislav daroval dominikánům pozemek pro výstavbu kláštera. Podle tradice se uvádí, že v témže roce byl kostel vysvěcen vratislavským biskupem Tomášem I. (†1268).

Také toto datum vyvolává u badatelů diskusi. Někteří přijímají datum vysvěcení kostela za reálné, jiní nikoli. Odmítavé stanovisko týkající se svěcení kostela v roce 1258, zastává kupříkladu M. Kutzner.⁷²⁷ Oproti tomu E. Małachowicz⁷²⁸ na základě analýzy dochovaných architektonických prvků považuje toto datum za reálné, přestože jde o informaci lokální

---

⁷²² CHRZANOWSKI/KORNIECKI 1974, 31.

⁷²³ KŁOCZOWSKI 1956, 294.

⁷²⁴ Konvent elbaský, jehož založení předcházelo fundaci v Ratiboři, byl fundován dne 13. ledna roku 1238. KŁOCZOWSKI 1956, 294.

⁷²⁵ WELTZEL 1881.

⁷²⁶ Hovoří se v něm: *placuit nobis in opido Rathiboriensi ad ecclesiam beati Jacobi eisdem fratribus domum fundare*, in: JASIŃSKI 2007, 509.

⁷²⁷ KUTZNER 1965, 94sq.

⁷²⁸ MAŁACHOWICZ 1978, 124.

tradice, pocházející z barokního období.⁷²⁹ Toto datum lze podle něj vztáhnout pouze k existenci lodě kostela.

Ratibořský dominikánský konvent náležel spolu s dalšími dominikánskými konventy ve Slezsku k polské dominikánské řádové provincii.⁷³⁰

Sporným bodem při výzkumu dějin dominikánského kostela v Ratiboři je tvrzení některých badatelů, podle nichž předcházela stávajícímu dominikánskému kostelu svatyně, plnící roli farního kostela. Počátky svatyně jsou tak dávány do souvislosti s trhovou osadou z doby okolo roku 1217. Nejnověji s touto tezí souhlasí P. Okoń,⁷³¹ která uvádí, že dominikáni získali do svého vlastnictví původně farní kostel sv. Jakuba, který byl situován v severovýchodním nároží hlavního náměstí. S existencí ranějšího farního kostela v místech dominikánského kostela však nesouhlasí již J. Kłoczowski,⁷³² podle něhož tomuto tvrzení odporuje mimo jiné zasvěcení sv. Dominikovi a sv. Stanislavovi. Kanonizace sv. Stanislava proběhla v roce 1253 nebo 1254, čímž je vyznačen *terminus post quem* ukončení a vysvěcení kostela ratibořských dominikánů, o jehož stavbě pochází zmínka před rokem 1246.⁷³³ Existence dřívější stavby je dle dalších badatelů málo přesvědčivá. V roce 1300 zasáhl Ratiboř ničující požár. Po požáru došlo k přestavbě dvou nejvýznamnějších kostelů – dominikánského a farního.

Město bylo znovu postiženo velkým požárem v roce 1574. V jeho důsledku byl přestavěn dominikánský klášterní komplex. Je známo, že interiér kostela byl tehdy zastropen renesanční valenou klenbou s lunetami. K dalším zásadním adaptacím kostela došlo po požáru v roce 1637. V rámci této přestavby, která trvala do roku 1655, byl v lodi snížen strop. Navíc byla východní část lodě vydělena dvěma hranolovými pilíři, které

---

⁷²⁹ MAŁACHOWICZ 1978, 124.

⁷³⁰ KŁOCZOWSKI 1956, 294. V době vlády Vladislava I. Opolského zastával funkci převora ratibořských dominikánů otec Vincent. Lektorem byl Jan ze Sandomierze, kterého později zastoupil opat Peregrin z Opolí, zpovědník pozdějšího ratibořského knížete Přemysla. Peregrin vytvořil okolo roku 1300 soubor homilií a byl rovněž iniciátorem intelektuálního života v ratibořském dominikánské konventu, in: KUTZNER 1965, 94.

⁷³¹ OKOŃ 2004, 123–138.

⁷³² KŁOCZOWSKI 1956, 294.

⁷³³ KŁOCZOWSKI 1956, 291.

rozčlenily tuto část na trojlodí.⁷³⁴ Výška původního stropu presbyteria byla snížena po požáru, který postihl kostel v roce 1774. Presbyterium bylo poté zaklenuto valenou klenbou s lunetami.

Po zrušení dominikánského řádu v roce 1810 byl kostel uzavřen. Poté probíhala jednání o osudu této stavby. Dominikánský kostel sv. Jakuba byl nakonec přeměněn na filiální kostel katolické církve. V letech 1822–1823 magistrát města zaplatil opravu střechy kostela, přičemž prvotní šindelovou střechu nahradily tašky.

Závažný stavební zásah do charakteru exteriéru této architektonické stavby byl proveden v roce 1874. Autorem nové vnější koncepce podoby kostela byl zdejší architekt Józef (?) Starcke.⁷³⁵ Na základě jeho plánů získalo západní průčelí pseudorománsko-gotickou formu. Jižní věž společně se všemi bočními elevacemi lodě a presbyteria získala pseudogotickou podobu. Tehdy bylo původní zdivo z exteriéru nově obezděno sériově vyráběnou cihlou.⁷³⁶

Kostel byl znovu poškozen za druhé světové války v roce 1945. V následujících letech 1947–1958 probíhaly další stavební úpravy. I tyto renovace vážně poškodily celkový charakter stavby.⁷³⁷ Při sledování a následném vyhodnocení prvotní podoby středověkého kostela, hrají všechny tyto přestavby a rekonstrukce významnou roli.

Kostel sv. Jakuba je jednodílnou orientovanou stavbou s presbyteriem ukončeným polygonálním závěrem. Přes úpravy prováděné v kostele v průběhu 17. a 18. století, jejímž výsledkem bylo snížení stropů a celková barokizace interiéru a navzdory adaptacím 19. století, díky nimž získal exteriér pseudogotickou podobu, vypovídá sledovaná stavba o svém středověkém původu. Středověká architektura je nejlépe dochovaná v samotné hmotě kostela a některých architektonických detailech. Jako stavebního materiálu byla použita cihla, detaily byly vyhotoveny z kamene.

---

⁷³⁴ Východní pole v severní části lodě se proměnilo v pohřební kapli rodiny Gaschin (Gaszyńskich). Kaple získala zaklenutí valenou klenbou s lunetami, zdobenou štukovou dekorací a rodinným erbem ve východní lunetě, in: DEHIO 2005, 789; ZABYTKI 2006, 725; PILCH 2008, 348.

⁷³⁵ DEHIO 2005, 789; ZABYTKI 2006, 725.

⁷³⁶ MAŁACHOWICZ 1978, 124. Tato přestavba setřela vlastní historicitu kostela, zejména jeho podobu, kterou kostel nabyl v době baroka. Ve výsledku byla celková adaptace odbornou veřejností hodnocena velmi negativně. Kritika byla namířena rovněž proti zásahu do urbanistického pojetí hlavního náměstí, in: KUTZNER 1965, 107.

⁷³⁷ KUTZNER 1965, 108.

Na průběh stavebního vývoje dominikánského kostela existuje několik názorů. Jednotlivá stanoviska se odvíjejí v zásadě od přijetí či nepřijetí výše zmíněných datací, vztahujících se ke kostelu. V literatuře týkající se sledovaného objektu se setkáváme s datacemi zařazující vznik dominikánského kostela sv. Jakuba k roku 1217, 1258 a kolem roku 1300.

Původní podoba dominikánského kostela se skládala z lodě, k níž se na východě napojovalo prodloužené presbyterium. Délku prvotního presbyteria zřejmě vymezovala tři obdélná klenební pole ukončená rovnou zdí. Podle E. Małachowicze⁷³⁸ mohlo být presbyterium již ve své prvotní fázi zaklenuto šestidílnou křížovou žebrovou klenbou. Oproti lodi bylo prvotní presbyterium patrně užší a nižší. Eventuální dřívější stavební etapy by bylo možné potvrdit až na základě archeologického výzkumu, který však v kostele doposud nebyl řádně vykonán. Proto se v dosavadních studiích vyskytuje celá řada nesrovnalostí. Archeologické průzkumy by mohly rovněž ověřit, zda se v těchto místech nacházela svatyně z doby před příchodem dominikánů do města, datována k roku 1217.⁷³⁹ Archeologický průzkum by lépe ozřejmil prvotní stavební fáze kostela, zejména jeho presbyteriální část. Důležitou součástí průzkumů by bylo zjištění existence hrobů piastovských knížat, Měška II. Otylého (†1246), Vladislava I. Opolského (†1281/1282) a Přemysla I. Ratibořského (†1306).

V následující kapitole se pokusíme zhodnotit dosavadní stav architektury dominikánského kostela sv. Jakuba zejména v jeho středověké fázi.

Dominikánský klášterní kostel sv. Jakuba je situován v severovýchodní části hlavního náměstí levobřežní Ratiboře. Svou západní fasádou je orientován k hlavnímu náměstí. Dnešní stav však výrazně zkresluje původní charakter jeho situování, známý z dobových vedut a fotografií. Kostel byl původně umístěn šikmo k linii průčelní zástavby náměstí. Navíc mu předcházela fronta nižších staveb, která stanovila zajímavou plastickou kompozici oživující náměstí. Poměrně vysoká hmota lodě, zdůrazněná šikmou střechou, byla v kontrastu s nízkou domovní zástavbou v okolí hlavního náměstí.⁷⁴⁰

---

⁷³⁸ MAŁACHOWICZ 1978, 124.

⁷³⁹ MAŁACHOWICZ 1978, 122.

⁷⁴⁰ KUTZNER 1965, 99.

Podél severní strany kostela byl situován dnes již neexistující klášter. Severní a východní fasáda kostela se nyní otvírá tržišti. Jižní fasáda je orientována k ulici *Krola Stefana Batorego*.

Dominikánský kostel sv. Jakuba je širokou jednodílnou orientovanou stavbou s presbyteriem ukončeným polygonálním závěrem. Jako u podobných staveb sledovaného území byla na jeho stavbu použita kombinace cihly a tesaného kamene. Přes mnohé úpravy je dodnes na některých místech, zejména v interiéru stavby v podstřeší, čitelný způsob kladení cihel ve formě (v-b-b-v) tak i (v-b-v-b).

Délka presbyteria je vymezena třemi klenebními poli a polygonálním pětiosminovým závěrem. Obdélná klenební pole jsou orientována na šířku. Původně byla zaklenuta zřejmě šestidílnou křížovou žebrovou klenbou a paprčitou klenbou v závěru. Nad stávající valenou klenbou s lunetami se v podstřeší dochovaly fragmenty klenebních přípor a také čela klenby. Klenební žebra zřejmě vycházela ze zkrácených přípor, podepřených svazkovými jehlancovými konzolami. Ve vrcholu byla klenební žebra hruškového profilu nejspíše semknuta plochými kruhovými svorníky. Jaká byla skutečná podoba konzol a svorníků, je však otázkou, protože se do dnešních dní nedochovaly ani jejich fragmenty.

Okenní otvory jsou prolomeny jak v osách polygonálního závěru, tak ve všech osách klenebních polí severní a jižní obvodové zdi presbyteria. Jednomu klenebnímu poli odpovídá dvojice okenních os. Z exteriéru je zřejmé, že lomená okna presbyteria jsou poměrně úzká a vysoká. Na jižní straně jsou okenní otvory novodobě prodlouženy směrem k podlaze.⁷⁴¹ Původní velikost oken prolomených v jižním zdivu jistě korespondovala s výškou oken severní zdi presbyteria. Všechna okna v jižní i severní zdi presbyteria tedy dosahovala shodné výšky i šířky. Stejnou výšku mají okna v osách závěru polygonu. Tato trojice oken je navíc akcentována svou šířkou. Zatímco ostatní okna jsou dvojdílná, okna v závěru polygonu jsou trojdílná.

V podstřeší presbyteria jsou doposud viditelně zachované fragmenty lomených okenních oblouků a kružeb. Co se týká okenních kružeb závěru polygonu, lze předpokládat, že tato okna byla zřejmě členěna trojicí jeptišek, které ve vrcholu nesly tvar trojlistů nebo čtyřlistů.

---

⁷⁴¹ Spodní částí těchto oken dnes proudí světlo do presbyteria.

Zřejmě měly složitější podobu, než je tomu u oken v osách jižní a severní obvodové zdi presbyteria.⁷⁴² Žádný fragment okenní kružby se z oken závěru polygonu dodnes nedochoval.

Okenní kružbu jižních a severních oken tvoří soustava dvou jeptišek. Jejich velice subtilní okenní pruty ve spodní části vybíhají z nízkých válcových soklíků. Ve vrchní části jsou pruty obohaceny jednoduchými kalichovými hlavicemi. Jeptišky nesou trojici odstředivě komponovaných trojlístů, jejichž nosy jsou ukončeny lilií. Originální středověké okenní kružby byly v průběhu 19. a 20. století při obnovách kostela v mnoha případech nahrazeny kopiemi. Jejich podoba však plně koresponduje s původními formami datovanými k počátku 14. století.⁷⁴³

Podél západního pole jižní zdi presbyteria je situována věž. Z tohoto důvodu v tomto poli okna prolomena nebyla. V souvislosti se stavbou severní válcové schodištní věže bylo zazděno okno v západní ose severní zdi presbyteria. Jeho fragment je však dodnes viditelný v podstřeší. Do presbyteria proudilo světlo celkem patnácti okenními otvory. Počet a rozmístění okenních otvorů nasvědčuje tomu, že prostor presbyteria byl doslova zalitý sluncem.

Po požáru, který postihl kostel dominikánů v roce 1300, byla v jihozápadním nároží současně s přestavbou presbyteria budována čtyřpodlažní hranolová věž. Ve všech osách hranolu věže jsou ve třetím a čtvrtém patře věže prolomeny lomené okenní otvory novodobé formy. Hmota hranolu třetího a čtvrtého patra je menšího objemu v porovnání se dvěma spodními patry. Věž je ukončena korunní římsou a zastřešena jednoduchou jehlancovou střechou. Výška hranolu věže je jen o několik metrů vyšší než korunní římsa obvodového zdiva presbyteria. J. Pilch datuje vznik věže až na přelom 14. a 15. století.⁷⁴⁴

Presbyterium je z exteriéru obepínáno masivními dvakrát odstupňovanými opěrnými pilíři. V závěru presbyteria jsou opěrné pilíře o něco užší oproti pilířům umístěným podél jižní a severní zdi.

Presbyterium budované po roce 1300 je o čtyři metry vyšší než loď přiléhající k presbyteriu po západní straně. Hmota lodě reflektuje svou středověkou podobu třetí třetiny 13. století. Kompozice vyššího presbyteria

---

⁷⁴² CHRZANOWSKI/KORNECKI 1967, 42–44.

⁷⁴³ MAŁACHOWICZ 1978, 124.

⁷⁴⁴ PILCH 2008, 348. Podobně již dříve DEHIO 2005, 789; ZABYTKI 2006, 725.

a k němu připojené nižší lodě je příznačná pro etapu přestaveb presbyterií na konci 13. a počátku 14. století. Architektura lodě ve srovnání s presbyteriem poukazuje na rysy ranější etapy, podřizující se přísným řádovým pravidlům, které byly zmírněny teprve na samém konci 13. století.

Délka lodě je vymezena čtyřmi obdélnými příčně orientovanými poli. E. Małachowicz⁷⁴⁵ přichází s myšlenkou, podle které forma uspořádání lodě odpovídá dvojloďnému dispozičnímu řešení. Při své úvaze vychází z rozsahu šířky lodě, která činí cca 14 metrů. Možnost dvojloďí však odmítá M. Kutzner.⁷⁴⁶ Z provedených výzkumů vyplývá, že nad stávající renesanční valenou klenbou s lunetami se v podkroví dochovaly stopy po osazení trámů původního zastropení. Tyto dochované relikty po otvorech stropních trámů dokládají prvotní podobu zastřešení jednolodí jednoduchým plochým trámovým stropem.⁷⁴⁷ Exteriér zdívá však přesto obemykají jednoduché opěrné pilíře, situované na rozhraní klenebních polí. V severozápadním a jihozápadním nároží jsou pilíře orientovány kolmo k nároží.

Západní fasáda byla původně ukončena zřejmě jednoduchým trojúhelníkovým štítem, který mohl být zdoben vlysem či doplněn okenními otvory. V hlavní ose západní fasády je situován portál pocházející z počátku 14. století. Portál zdobí bohatě profilované ostění se dvěma sloupky a jednoduchými hlavicemi.⁷⁴⁸ V období barokních přestaveb byla před portálem postavena předsíň. Její dnešní podoba je výsledkem adaptace kostela z 19. století.

Původním dochovaným architektonickým prvkem z doby středověku je portál situovaný v ose severní zdi interiéru polygonálního závěru presbyteria. Portál ústí do předsíně, která se nachází podél severní obvodové zdi presbyteria. Přestože jeho původní podoba je silně zastřena novodobým nátěrem barvy, která značně zkresluje charakter jeho prvotní profilace, je zřejmý jeho středověký původ. S největší pravděpodobností je kamenný portál zhotovený z pískovce. Jednoduchý portál je tvořen plynule, bez jakéhokoli nasazení na sokly či přerušení hlavicemi, probíhajícími pruty s profilovanými archivoltami. Střední válcový prut je o

---

⁷⁴⁵ MAŁACHOWICZ 1978, 144.

⁷⁴⁶ KUTZNER 1965, 99.

⁷⁴⁷ Zastropení lodě kostela pomocí trámů odpovídá přísné stavební reguli, která náležela k typickým mendikantským architektonickým řešením.

⁷⁴⁸ CHRZANOWSKI/KORNECKI 1967, 42–44.

něco masivnější oproti postranním výžlabkům a oblounům. Charakteristický je svým čistým tvarem a ostrou lineárností. Časově jej lze zařadit na počátek 14. století.

Po severní straně kostela sv. Jakuba byl situovaný klášter. Ve 13. století se zde nacházely nejspíše stavby dřevěné konstrukce. Ty podlely zničení v souvislosti s požárem, který zasáhl město v roce 1300. Následně zde byl budován objekt kamenný. Klášter prošel několika stavebními adaptacemi. Na počátku 19. století byl vyhotoven plán dominikánského kláštera, který je pro výzkum jeho dispozičního řešení velice cenným archivním pramenem. Na základě tohoto plánu si lze totiž vytvořit určitou představu o podobě klášterního komplexu před jeho zbouráním. Ukazuje se, že uprostřed kláštera se nacházel kvadratický rajsý dvůr, který ze čtyř stran obklopovala klášterní křížová chodba. Ambit byl přístupný vstupním otvorem situovaným v ose třetího klenebního pole západního křídla klášterní chodby směrem od severu. V přízemí východního křídla kláštera se nacházela kapitulní síň. Předpokládá se, že byla zaklenutá na jeden středový pilíř. Z pramenů, týkajících se ratibořského dominikánského kláštera, víme, že v roce 1371 byla ve velkém sále kapitulní síně založena kaple sv. Uršuly. Jde o orientovanou kapli ukončenou dvojbokým závěrem situovanou vedle kapitulní síně. V klášteře se nacházel také velký refektář, kuchyně a několik příbytků, mj. cela vrátného. Klášter zahrnoval rovněž soubor patrových budov. Horní patro klášterního křídla bylo přístupné schodištěm. Patro bylo vyhraněné příbytkům řeholníků, jejichž cely byly od sebe odděleny příčkami.

Křížová chodba společně s ostatními interiéry podlela přestavbám, při kterých došlo k jejich zaklenutí válenými klenbami.⁷⁴⁹ Z roku 1466 pochází zmínka o tom, že blíže neznámý dominikánský bratr italského původu provedl výmalbu v interiéru klášterní chodby. Můžeme proto předpokládat, že ratibořští dominikáni byli v úzkém kontaktu s různými uměleckými centry.

Z kláštera se dochovala pouze sakristie oddělená od presbyteria předsíní a také sklady, jejichž stav a podoba pochází ze 17. století. Dochoval se rovněž fragment jižního křídla klášterní chodby, který byl

---

⁷⁴⁹ MAŁACHOWICZ 1978, 144.

zadaptován na dnešní sakristii. Bližší analýzu podoby klášterního komplexu nelze díky fragmentárnosti dochování budov provést.

O klášterních komplexech mendikantských řeholí je obecně doloženo velmi málo pramenů. Nezachoval se ani jeden příklad ze 13. století, který by demonstroval způsob uskupení a využití jednotlivých prostor dle řádových předpisů. Možnost poznání, jakým způsobem byly dodržovány klášterní předpisy, poskytují pouze archivní plány. Jenže ty v mnoha případech prezentují podobu kláštera až z pozdějších let, po několikerých přestavbách kláštera. Středověká forma klášterního komplexu je proto vždy pouze hypotetická.⁷⁵⁰

V roce 1810 došlo ke zrušení dominikánského řádu. V rámci těchto okolností byl ratibořský dominikánský klášterní komplex změněn na magacín. Kvůli vážnému poškození byl klášter v letech 1823–1829 kompletně zdemolován.⁷⁵¹

---

⁷⁵⁰ MAŁACHOWICZ 1978, 144.

⁷⁵¹ Na jeho místě bylo poté založeno cvičiště určené pro vojenské účely. Dnes se v jeho místech rozprostírá tržiště, in: PILCH 2008, 348–349.

5. 3. RATIBOŘ (RACIBÓRZ, RATIBOR)

Klášterní kostel dominikánek sv. Ducha

Stejně tak jako v dolnoslezské Vratislavi byla ženská větev dominikánek uvedena do hornoslezské Ratiboře. Vedle dominikánského klášterního kostela sv. Jakuba byla tedy v Ratiboři přítomná i ženská větev tohoto řádu.

Klášterní kostel dominikánek sv. Ducha v Ratiboři náležel v době středověku k nejvýznamnějším ženským řádovým stavbám. Jelikož, do zdejšího kláštera vstupovaly vdovy a dcery opolských, ratibořských a bytomských piastovských knížat, patřil také k významným společenským a kulturním centrům oblasti Horního Slezska. Dominikánky se těšily všeobecné péči všech ratibořských knížat, která jim vydávala početná privilegia, známá dnes obzvláště ze zápisů v dokumentech publikovaných v Codex Diplomaticus Silesiae. V průběhu 14. století pobývaly v klášteře kněžny jak z dynastie Piastovců tak i opavských Přemyslovců.

K nejvýznamnějším osobnostem patřila Eufémie Domicella (†1359), zvaná Ofka Ratibořká. Eufémie se narodila roku 1299 jako prvorozená dcera ratibořského knížete Přemysla a jeho ženy Anny Mazovské. Kníže Přemysl vyslovil blíže neznámý slib Bohu a Panně Marii a vyvolil pro svou dceru život řeholnice.⁷⁵² Dle dochovaných pramenů se již od samého dětství jevila Eufémie velice zbožná. Princezna údajně odmítla ruku knížete brunšvického a braniborského a místo toho se oddala životu v klášteře. Před vstupem do konventu musela tehdy čtrnáctiletá Eufémie přijmout řeholní slib. Dne 9. dubna roku 1313 za slavnostního doprovodu početného shromáždění příslušníků slezských Piastovců se světila její obláčka.⁷⁵³

---

⁷⁵² Eufémie vystupuje v pramenech již za života svého otce. Identické spojení *raciome filie nostre quam ibi disposuimus collocare* vystupuje ve dvou dokumentech z roku 1306. Avšak není v nich přímo uvedeno její jméno. Další prameny ji často zmiňují jako Ofku. Ve své závěti z 8. prosince roku 1359 se Eufémie nazývá *Nos Eufemia quondam Illustris Principis ac domini domini PrzemyslII Ducis Rathouorie filia*, in: JASIŃSKI, 156, 159.

⁷⁵³ Eufémie vedla velmi tvrdý asketický život, plný postů, vigilií a různých náboženských praktik. Preferovala dlouhé adorace před Nejsvětější svátostí oltářní a také meditace založené na pravdách Písma svatého. Svou sílu čerpala z hlubokého prožívání eucharistie. Zároveň silně uctívala mariánský kult. Právě Eufémii je připisováno založení bratrstva Panny Marie při farním kostele v Ratiboři.

Eufémie byla velmi sečtělá a zdatná v otázkách ekonomických i administrativních. V období mezi léty 1341–1346 a 1349–1359 zastávala úřad abatyše kláštera ratibořských dominikánek. V roce 1345 získala pro klášter nadání a péči Apoštolské stolice od papeže Klimenta VI.

Svou pozornost však nevěnovala pouze řeholnicím či blahobytu kláštera, ale věnovala intenzivní péči o chudé, obzvláště v nepříznivých obdobích jako byly povodně, které byly v době středověku časté. Pozice Eufémie jako dcery ratibořského knížete, byla velmi silná, dokonce i v době závislosti ratibořského knížectví na opavských Přemyslovcích.

V ratibořském klášteře dominikánek přebývala Eufémie dohromady 46 let. Zemřela dne 17. ledna roku 1359. Její ostatky byly pochovány v kapli sv. Dominika, která sloužila jako rodové mauzoleum.⁷⁵⁴ Kaple byla situována podél severní zdi lodě kostela. Dokladem její existence jsou dnes pouze otisky třech klenebních oblouků, jež se dochovaly na severní exteriérové zdi lodě kostela. Kaple byla stavěna zřejmě na půdorysu čtverce, zaklenutá byla nejspíš na jeden střední sloup nebo pilíř. V roce 2000 zde byly prováděny archeologické výzkumy, které řadí vznik této kaple k roku 1334. Kaple splňovala funkci rodového mauzolea ratibořských Piastovců a ratibořsko-opavských knížat dynastie opavských Přemyslovců.⁷⁵⁵

Eufémie dokázala pro klášterní komunitu zabezpečit celou řadu hospodářských privilegií. V poslední vůli zapsala svá nadání svým příbuzným, kteří rovněž pobývali v ratibořském klášterním kostele dominikánek – opavským princeznám Anežce a Alžbětě a také Anně Mazovské.⁷⁵⁶ Početné a hmotné zajištění včetně fundací jejích nástupkyň, garantovalo spokojenou existenci kláštera.⁷⁵⁷

Eufémie je kultovně uctívána již od 14. století. Proces blahorečení byl započatý v 17. století a trvá s přestávkami vlastně dodnes. Eufémie byla i na vzdory tomu již ve středověku považována za blahoslavenou. O

Její pečeť, která se vyskytuje na početných dokumentech, zdobí podoba Panny Marie, in: STEFANIAK 2006, 25.

⁷⁵⁴ STEFANIAK 2006, 36.

⁷⁵⁵ Jako první zde spočinula Eufémie Domicella, která zemřela v roce 1359. Pohřební kaple sv. Dominika byla zbořena po zrušení konventu v roce 1815, KOZŁOWSKA/TURAKIEWICZ 2004, 157sqg.

⁷⁵⁶ V čase příchodu smrti byla obklopena jeptiškami, mezi nimiž nechyběly opavské Přemyslovny Anežka, Alžběta a Anna, in: STEFANIAK 2006, 46.

⁷⁵⁷ KŁOCZOWSKI 1956, 307; KUTZNER 1965, 108sqg.

jejím životě nás informuje životopis, vydaný v roce 1606 v Benátkách. Je součástí díla, zasvěceného dějinám polské provincie dominikánů, které rovněž obsahuje životopis sv. Jacka. Dílo nese název *Propago Divi Hyacinzi* a jeho autorem je Abraham Bzowski.⁷⁵⁸

Ve své činnosti a společenském postavení se původem knížecí dcera Eufémie (†1359) řadí po bok vratislavské kněžny Anny (†1265), ženy Jindřicha II. Zbožného (†1241), snachy sv. Hedviky (†1243) dokonce přímo ještě více k samotné Anežce Přemyslovně (†1281). Eufémie zřejmě byla vychována v dominikánském klášterním kostele ve Vratislavi, kde se současně seznámila s křesťanskou vírou. Jisté intelektuální zázemí ji poskytoval i rodný ratibořský hrad.

Kromě Eufémie, která svůj klášter proslavila po celém Slezsku, Polsku a také Německu působila v klášteře ratibořských dominikánek řada významných osobností, mezi nimi například Elencza Kozielska, Eufemie Opolská, Kunegunda a Anna Mazovská, Anežka, Alžběta a Anna Přemyslovny nebo Alžběta Maidburg. Kromě nich žily v klášteře početné dcery z rytířských rodin, dokonce i dcery patricijských rodin pocházející z malopolského Krakova, Alžběta a Hosanna Klofhes.

O životě jeptišek nás informují dochovaná akta ze 14. století, která vypovídají o přísné klauzuře konventu, mřížích, které oddělovaly jeptišky od shromážděného lidu, empoře a také početných liturgických bohoslužbách.⁷⁵⁹ Je známo, že se v ratibořském dominikánském klášteře nacházela knihovna. Dominikánky se vzdělávaly, aby byly *sorres litteratae et cantantae*. Existuje zmínka o tom, že roku 1346 získala sestra Anna po svém zemřelém příbuzném proboštu Jindřichu pozůstalost v podobě několika knih. Z tohoto získaného souboru se „konvent velmi radoval.“ Další zpráva z roku 1373 hovoří o tom, že abatyše Eufémie Walter z Kietrza obstarala potvrzení majetku a privilegií kláštera u papežského legáta Jana.

V 15. století se pak majetek ratibořských dominikánek stával kořistí pro chamtivé rabující rytíře a vojáky. Věhlas, jaký měl konvent dominikánek v době středověku, již nikdy nebyl zopakován.

---

⁷⁵⁸ STEFANIAK 2006, 6.

⁷⁵⁹ STEFANIAK 2006, 31.

V roce 1821 byl kostel dominikánek předán protestantům. Relikvie bl. Eufémie, uložené dosud v kapli sv. Dominika byly z tohoto důvodu přeneseny do farního kostela Panny Marie, kde byly umístěny v tzv. Polské kapli, kde pak shořely během druhé světové války v roce 1945.

Archeologickými průzkumy prováděnými jak na území kaple, tak i v prostoru presbyteria byly zjištěny hroby.⁷⁶⁰ Inventář svatyně pocházející ze 17. století jmenuje osm knížecích hrobů.⁷⁶¹ Podle M. Kutznera posledním pohřbeným knížetem byl opavsko-ratibořský kníže Václav (†1456). Výzkumy provedené v nedávné době odkryly v oblasti presbyteria hrob posledního ratibořského knížete z rodu opavsko-ratibořských Přemyslovců – knížete Valentýna (†1521). Byl zde rovněž nalezen zlomený železný meč, který je datován do období let 1480–1520. Kromě ostatků knížat zde byly nalezeny zřejmě ostatky dalších významných dobrodinců kláštera.⁷⁶² Těla byla pohřbívána jak v kapli sv. Dominika, tak i v presbyteriu kostela.

V klášteře dominikánek se dochoval náhrobek knížecího páru, který je dnes ve sbírkách zdejšího muzea. Zachovaná náhrobní deska zobrazující plnoplastické postavy zemřelých je dnes součástí novodobé tumb. Na základě stylové analýzy je tento náhrobek datován do období okolo roku 1500.

V dosavadní literatuře existuje několik názorů na to, koho knížecí pár zobrazuje. M. Kutzner spatřuje v zobrazených postavách fundátora kostela, ratibořského knížete Přemysla (†1306) a jeho ženu Annu (†1324). Podle něj, ač byl náhrobek realizován téměř o dvě stě let později, je vyjádřením historické tradice, která se zhmotnila v umělecké podobě tohoto náhrobku.⁷⁶³ Dílna, která tento náhrobek vytvořila, navázala na doznívající slezské vzory knížecích tumb vytvořených v průběhu 14. století. Pokud bychom měli tuto náhrobní desku zařadit do vývojové řady slezských náhrobků, stojí tato deska na jejím konci.⁷⁶⁴ V nejnovější literatuře se objevují názory, že tato náhrobní deska zobrazující knížecí pár představuje

---

⁷⁶⁰ KOZŁOWSKA/TURAKIEWICZ 2004, 166.

⁷⁶¹ KUTZNER 1965, 110.

⁷⁶² KOZŁOWSKA/TURAKIEWICZ 2004, 166.

⁷⁶³ KUTZNER 1965, 113.

⁷⁶⁴ KUTZNER 1965, 114.

snad ratibořsko-opavského knížete Jana III. a jeho ženu Magdalénu, opolskou Piastovnu. Doba vzniku desky se řadí k době okolo roku 1500.⁷⁶⁵

Klášterní kostel dominikánek sv. Ducha v Ratiboři náležel k významným hornoslezským klášterním centrům. V oblasti Horního Slezska se nacházely také další mendikantské konventy, které splňovaly funkci pohřebišť piastovských knížat. Tutéž úlohu měl kostel minoritů v Opolí anebo dominikánský kostel v Těšíně a v Osvětimi. K významným kulturním centrům této oblasti patřily rovněž cisterciácké klášterní kostely v nedalekých Rudách a Jilemnici. Mendikantské konventy byly uvedeny rovněž do nedaleké Opavy. Konvent ratibořských dominikánek plnil roli významného kulturního, společenského sociálního centra, které bylo založeno jako fundace knížecí a do něhož vstupovaly příslušnice vládnoucích dynastií.

O ratibořském konventu dominikánek se poprvé zmiňuje Augustin Weltzel⁷⁶⁶ ve své monografii, věnované městu Ratiboři, nazvané *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor* vydané v roce 1881. Následně se klášterním kostelem ratibořských dominikánek zabývá Jerzy Kłoczowski⁷⁶⁷ ve své obsáhlé studii, v níž zkoumá dějiny dominikánů polské provincie. Kniha s názvem *Dominikanie Polscy na Śląsku w XIII–XIV wieku* byla publikována v roce 1956.

Autorem ucelené monografie o městě Ratiboři je Marian Kutzner.⁷⁶⁸ Jeho kniha s názvem *Racibórz* byla vydána v roce 1965. V souvislosti s popisem jednotlivých architektur a pamětihodností je pozornost věnována také kostelu dominikánek sv. Ducha. Další zmínky o sledované architektuře nalezneme v publikacích Tadeusze Chrzanowskeho a Mariana Korneckeho,⁷⁶⁹ kteří se věnovali katalogovému zpracování památek ratibořského kraje a opolského Slezska publikovaných v *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce. Województwo Opolskie, Powiat Raciborski* z roku 1967 a v knize *Sztuka Śląska Opolskiego od średniowiecza do końca w. XIX*, vydané v roce 1974. Pozornost kostelu dominikánek sv. Ducha

---

⁷⁶⁵ DEHIO 2005, 789; ZABYTKI 2006, 725; PILCH 2008, 349.

⁷⁶⁶ WELTZEL 1881.

⁷⁶⁷ KŁOCZOWSKI 1956.

⁷⁶⁸ KUTZNER 1960.

⁷⁶⁹ CHRZANOWSKI/KORNECKI 1967; CHRZANOWSKI/KORNECKI 1974.

věnuje Edmund Małachowicz⁷⁷⁰ ve studii *Architektura Zakonu Dominikanów na Śląsku* z roku 1978. V roce 1995 byla publikována monografie města Ratiboře z pera Pawła J. Newerly⁷⁷¹ nazvaná *Opowieści o dawnym Raciborzu*. I v té se autor částečně věnuje zdejšímu kostelu dominikánek sv. Ducha.

O archeologických výzkumech, prováděných v kostele dominikánek nás zpravuje Krystyna Kozłowska⁷⁷² v článku *Sprawozdanie z badań archeologicznych w prezbiterium kościoła ss. Dominikanek (obecnie Muzeum) w Raciborzu, woj. Katowickie*, publikovaném v periodiku *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych* vydaném v roce 1997 a 1998.

Další, kdo se věnuje ratibořským mendikantům v době středověku je Antoni Barciak⁷⁷³ ve studii s názvem *Mendykanci w średniowiecznym Raciborzu*, publikované ve sborníku *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, vydaným v roce 2000.

O archeologických průzkumech nás informují v roce 2004 autoři, jejichž články jsou uveřejněny ve sborníku *Początki i rozwój miast Górnego Śląska*. Částečně se ratibořským kostelem dominikánek zabývala Patrycja Okoń⁷⁷⁴ v textu *Klasztory w średniowiecznych górnośląskich ośrodkach miejskich (do końca XIII w.) w świetle badań archeologiczno-architektonicznych* a také Krystyna Kozłowska a Romuald Turakiewicz⁷⁷⁵ v článku *Początki i rozwój Raciborza*.

Stručně je o kostelu pojednáno ve dvou publikacích, německé příručce *Dehio-Handbuch der Kunstdenkmäler in Polen, Schlesien* vydané v roce 2005 a jeho polské verzi *Zabytki Sztuki w Polsce. Śląsk*, publikované roku 2006.⁷⁷⁶

V roce 2006 byla vydána zásadní monografie Piotra Stefaniaka⁷⁷⁷ zaměřená na dějiny ratibořských dominikánek nazvaná *Dzieje Dominikanek Raciborskich*. V následujícím roce 2007 publikuje obsáhlejší svazek,

---

⁷⁷⁰ MAŁACHOWICZ 1978, 93–148.

⁷⁷¹ NEWERLA 1995.

⁷⁷² KOZŁOWSKA 1997; KOZŁOWSKA 1998.

⁷⁷³ BARCIAK 2000.

⁷⁷⁴ OKOŃ 2004, 123–138.

⁷⁷⁵ KOZŁOWSKA/TURAKIEWICZ 2004, 157sqq.

⁷⁷⁶ DEHIO 2005, 789; ZABYTKI 2006, 725.

⁷⁷⁷ STEFANIAK 2006; STEFANIAK 2007.

v němž se věnuje několika klášterům dominikánek ve slovanských zemích. Kniha je nazvána *Dzieje Mniszek dominikańskich w krajach słowiańskich*.

Naposledy je o kostele dominikánek v Ratiboři pojednáváno v knize Józefa Pilcha⁷⁷⁸ *Zabytki architektury Górnegu Śląska*, vydané v roce 2008.

V případě fundace kostela dominikánek se dodnes dochoval velice zajímavý historický pramen, popisující bližší okolnosti založení tohoto kláštera. Fundační listina pro ženský konvent dominikánek v Ratiboři byla vystavena dne 9. dubna roku 1306. Z obsahu dokumentu vyplývá, že vlastní fundace se konala již o sedm let dříve, dne 1. října roku 1299. Toho dne se ratibořský kníže Přemysl († 7. 5. 1306) osobně zúčastnil zasedání provinciální kapituly, která se konala v dominikánském klášterním kostele sv. Jakuba v Ratiboři. Při této příležitosti kníže oznámil shromážděným představitelům kapituly obsah plánované fundace. Následně vložil do rukou provinciálovi polské dominikánské provincie Zdislavovi, který fundaci jménem sester přijal. Posléze knížecí protonotář Jan ohlásil donaci měšťanům shromážděným v davu na náměstí před kostelem.⁷⁷⁹

Ratibořská klášterní fundace stanovuje zajímavý příklad, kdy mezi vlastním právním aktem a faktickým sepsáním dokumentu uběhlo několik let. Právní nabytí fundace z roku 1299 došlo naplnění až roku 1306, kdy byla tato fundace stvrzena písemnou zakládací listinou. Dokument fundace ratibořského knížete Přemysla z 9. dubna roku 1306 se dochoval ve třech shodných exemplářích.⁷⁸⁰

Kníže Přemysl se již ve svém dřívějším slibu zavázal fundovat nové klášterní centrum. Kromě dokumentu týkajícího se aktu založení kláštera, který byl vystaven roku 1306, kníže současně potvrdil všechny donace. K prvním nadacím náleželo zejména území určené pro stavbu klášterního komplexu.

Na stavbu klášterního kostela získaly dominikánky pozemek v severozápadní části levobřežní Ratiboře, v blízkosti Mikulášské brány. Nejprve byl budován klášter, který byl ukončen v roce 1317. Poté se přistoupilo k výstavbě kostela, která probíhala přibližně mezi léty 1317–

---

⁷⁷⁸ PILCH 2008, 349.

⁷⁷⁹ WELTZEL 1881, 484.

⁷⁸⁰ KŁOCZOWSKI 1956, 307–308; KUTZNER 1965, 108.

1330. Roku 1335 byl kostel vysvěcen vratislavským biskupem Nankerem (†1341), přičemž získal své zasvěcení sv. Duchu.⁷⁸¹

První dominikánky se objevily ve městě již mezi léty 1301–1306. Podle jiných zpráv se zde objevily teprve roku 1317. A. Weltzel uvádí, že dominikánky přišly do Ratiboře z malopolského Krakova a dolnoslezské Vratislavi.⁷⁸²

Klášter ratibořských dominikánek měl sloužit nejen náboženským potřebám, ale především společenským nárokům knížecích rodů Horního Slezska. Do kláštera vstupovaly dcery a vdovy knížat dynastie Piastovců a později také opavských Přemyslovců, které měl konvent zabezpečit. Již ve fundačním dokumentu z roku 1306 je uvedeno přání ratibořského knížete Přemysla, aby do kláštera vstoupila jeho dcera Eufémie, narozená ještě před zmiňovanou fundací v roce 1299.

Po smrti ratibořského knížete Leška se ratibořské knížectví dostalo pod nadvládu Jana Lucemburského. Na ratibořském hradě se tehdy usídlil Mikuláš II. z linie opavských Přemyslovců. I tento Přemyslovec byl dobrodincem kláštera ratibořských dominikánek, v němž pobývaly tři jeho dcery.⁷⁸³ Na základě svého majetku se klášter ratibořských dominikánek v průběhu 14. století řadil k nejbohatším klášterním centrům Horního Slezska.

V roce 1587 postihl klášter ratibořských dominikánek rozsáhlý požár. Jeho přestavba byla ukončena v roce 1591. Další požár postihl klášter v roce 1637. I když kostel dominikánek postihly v průběhu 16.–17. století požáry, nebyly důvodem k jeho radikální přestavbě.⁷⁸⁴

Po zrušení konventu v roce 1810 byl klášter, situovaný podél severozápadní strany kostela zbourán. Kostel byl přestavěn na sklad. V souvislosti s těmito adaptacemi došlo ke zboření západní empory a zřejmě také kleneb v lodi.⁷⁸⁵ Jednolodí a presbyterium bylo rozčleněno příčkami na podlaží. Při přestavbách došlo rovněž ke kompletní změně podoby sakristie, která přiléhala k presbyteriu po jeho severní straně. Provedené adaptační práce zcela změnily prvotní sakrální funkci tohoto

---

⁷⁸¹ KUTZNER 1965, 110.

⁷⁸² WELTZEL 1861, 484.

⁷⁸³ Anežka, Alžběta a Anna Přemyslovny, in: WELTZEL 1881.

⁷⁸⁴ V roce 1706 byl klášter vyčleněn z provincie polské a byl včleněn do provincie české, in: STEFANIAK 2006, 15.

⁷⁸⁵ MAŁACHOWICZ 1978, 93–148; OKOŃ 2004, 123–138.

prostoru. Původní prostor sakristie získal podobu dvoupatrové přístavby.⁷⁸⁶ Podle některých zpráv již od roku 1813 kostel sloužil evangelické obci jako modlitebna, podle jiných získali kostel ratibořských dominikánek evangelíci až v roce 1821.⁷⁸⁷ V této souvislosti byly do lodě umístěny nové dřevěné empory. Díky tomu musela být v některých partiích lodě zvýšená původní okna, aby byl dostatečně osvětlen prostor nad i pod emporami. Evangelíci kostel opustili v roce 1916.

Od roku 1927 slouží prostory kostela muzejním účelům. V roce 1936 došlo k opětované adaptaci stavby, přičemž loď kostela byla předělena na dvě patra. Tehdy byly odhaleny fragmenty pozdně renesanční nástěnné malby z první poloviny 17. století. Na východní stěně presbyteria se dochovala scéna zobrazující Seslání Ducha Svatého, na západní stěně lodě je znázorněn figurální výjev adorace bl. Eufémie.

Ze 17. století pocházela rovněž kruchta vestavěná v severní části lodě kostela, která byla rozebrána v roce 1937. Kostel byl vážně poškozen za druhé světové války v roce 1945.⁷⁸⁸ V letech 1962–1963 zde probíhaly konzervátorské práce organizované Pracownie Konserwacji Zabytków v Krakově. Přes veškeré zásahy a změnu funkce si dodnes tato stavba uchovala víceméně svou středověkou architektonickou podobu.

Klášterní kostel sv. Ducha je situován v severozápadní části levobřežní Ratiboře. Jižní fasádou je orientován do ulice Gymnazijní, která ústí v severozápadní roh hlavního náměstí. Kostel se nacházel nedaleko Mikulášské brány situované v západní části obvodu městských hradeb. Osově ve směru východ-západ je kostel dominikánek propojen s dominikánským kostelem sv. Jakuba, který je situován v severovýchodní části hlavního náměstí.

Klášterní kostel dominikánek sv. Ducha byl postaven v první čtvrtině 14. století. Přestože stavba prošla několikerými opravami a adaptacemi, dodnes si architektura ve svém jádru uchovala svou původní středověkou podobu. Kostel je orientovaným jednolodím s presbyteriem ukončeným rovnou zdí.

---

⁷⁸⁶ MAŁACHOWICZ 1978, 93–148.

⁷⁸⁷ STEFANIAK 2006, 57.

⁷⁸⁸ KUTZNER 1965, 111.

Délku presbyteria vymezují dvě rozměrově shodná obdélná příčně orientovaná pole zaklenutá křížovou žebrovou klenbou. Klenební žebra vycházejí ze zkrácených přípor. Přípory dosedají do patek, které nesou profilované svazkové jehlancové konzoly.

V rozích klenebních polí jsou konzoly, z nichž vycházejí diagonální a přístěnná žebra velmi jednoduchá, subtilní, ukončená římsou, která sleduje zaoblení prutu žebra a poté se zalomuje přímo do zdi. Oproti tomu konzoly, umístěné na rozhraní klenebních polí, z nichž vycházejí diagonální, meziklenební a přístěnná žebra, jsou bohatší. Tvoří je jednotlivé svazky, které dávají konzole tvar ostruhy. Všechny středověké konzoly jsou dnes nahrazeny kopiemi. Pouze jediná originální konzola tvořená svazky spojenými ve spodní části čučkem je dnes prezentována v lapidáriu zdejšího muzea.

Poměrně subtilní klenební žebra hruškového profilu jsou ve vrcholech semknuta jednoduchými drobnými plochými kruhovými svorníky. Klenební kápě jsou vydutá.

Prostor presbyteria byl osvětlen řadou okenních otvorů. Středověkou podobu si zachovalo pouze okno prolomené do východní zdi presbyteria. Okenní špaleta je poměrně hluboká, bankál je strmý. Vysoké trojdílné lomené okno má fragmentárně dochovanou okenní kružbu. Spodní část okna je členěná pomocí trojice jeptišek, z nichž střední je o něco převýšená. Jednotlivé pruty okenní profilace vycházejí přímo z okenní římsy. Pruty jsou velice subtilní, mají hruškový profil. Forma kružbového obrazce ve vrcholu okna je sestavena pomocí trojice kruhů uspořádaných do podoby rovnoramenného trojúhelníku. Do každého kruhu byl vepsán pětist. Osově uspořádání pětistů není ve všech kruzích totožné. Zatímco pětist v horním kruhu je osově symetrický k ose hlavní, vrcholy pětistů ve spodních kruzích jsou od hlavní osy vychýleny tak, že každá z os směřuje ke středu. Okenní kružba a pruty jsou formovány z pískovce cihlové barvy.

Okna jsou prolomena rovněž v osách jižní obvodové zdi presbyteria. Tato lomená okna jsou oproti východnímu oknu o něco kratší a užší. Okenní kružby se nedochovaly. Lze předpokládat, že okenní kružba byla formována pomocí dvojice jeptišek, které nesly ve vrcholu kruh, v němž mohl být vepsán trojst nebo čtyřst. Východní okno je dnes slepé, jižní okna mají novodobé skleněné okenní výplně.

Je pravděpodobné, že se dva okenní otvory nacházely rovněž v osách severní zdi presbyteria. Podél této zdi byla původně situována sakristie. Její prvotní podoba byla kompletně změněna v průběhu 19. a 20. století, kdy byl prostor rozšířen a navýšen o jedno patro. V ose každého klenebního pole byla prolomena dvojice arkádových oblouků situovaných nad sebou. Tímto způsobem byl prostor otevřen přímo do presbyteria. Tloušťka oblouků arkád dává alespoň tušit, jakou sílu má středověké obvodové zdivo presbyteria.

Ve východní ose severní zdi presbyteria se fragmentárně dochoval portál, ústící původně do zmíněné sakristie. Zachována je pouze jeho východní polovina, práh a spodní část jeho západní poloviny. Řez portálu zřetelně ukazuje jeho profil. Středem portálu probíhá archivolta hruškového profilu, na dva postraní výžlabky se napojují další dva oblouny, jejichž povrch ve středu doplňuje tenký hranolový pás. Střední archivolta ve spodní části portálu vychází z okosení. Archivolty probíhají volně portálem bez jakéhokoli jiného členění nebo doplnění patkami či hlavicemi. Portál je vytvořen z pískovce pomocí jednotlivých článků nasazených na sebe a spojených maltou. Po formální stránce se portál vyznačuje jasným čistým kresebným obrysem.

Ve východním zdivu presbyteria jsou odhaleny původní výklenky, určené k odkládání liturgického náčiní.

Zdivo v interiéru presbyteria je z větší části omítnuto, jen na několika místech je exponované. I tak je zřejmé, že se při stavbě používalo vazebního vzorce (v-b-b-v). Jako stavebního materiálu byly použity cihly, architektonické detaily byly vytvořeny z kamene.

Přestože je původní podoba interiéru presbyteria zastřena několika pozdějšími stavebními úpravami, lze rozpoznat jeho původní charakter. I když jde o krátké presbyterium, jehož délku vymezují pouze dvě klenební pole, díky formám jednotlivých architektonických článků, pro které je příznačná subtilnost a lineárnost, působí tento prostor vzcným dojmem. V tomto kubickém prostoru byl ponechán dostatečný prostor ploše stěny. Zdivo presbyteria mohlo být již v době středověku omítnuto a případně doplněno nástěnnými malbami.

Na západě přiléhá k presbyteriu jednolodí, oddělené vysokým lomeným triumfálním obloukem. Jeho původní výška byla o něco vyšší, než

je stávající podoba, která koreluje s formou novodobých arkád prolomených do severní boční zdi presbyteria. Čelo triumfálního oblouku dosahovalo téměř shodné výšky jako klenba presbyteria. V současnosti je loď kostela rozdělena na dvě podlaží. Horní patro je kryto plochým trémovým stropem.

Zůstává otázkou, zda jednolodí bylo původně zakryto pouze plochým trémovým stropem nebo bylo zaklenuto a pokud ano, jakým způsobem. Vzhledem k tomu, že z exteriéru je loď kostela podpořena soustavou opěrných pilířů, lze o prvotním zaklenutí uvažovat. Délka lodě umožňuje rozdělit prostor na čtyři obdélná pole, která mohla být původně zaklenutá jednoduchou čtyřdílnou žebrovou klenbou. V každé ose jednotlivého pole bylo ze severu i jihu prolomeno okno. Původní podoba oken se do dnešní doby nezachovala. Byla přetvořena v souvislosti s rekonstrukcemi prováděnými v průběhu 19. a 20. století, při kterých byla některá okna prodloužena, jiná byla zazděna. Je evidentní, že všechna okna byla ukončena lomeným obloukem. Okna byla nejspíše dvoudílná, obohacená jednoduchou okenní kružbou v podobě jeptišek nesoucích kruh s vepsaným trojlístem nebo čtyřlístem. Vrcholy prvotních okenních záklenků se nachází v dostatečné vzdálenosti pod korunní římsou lodě.

V rozsahu západního pole lodě se dříve nacházela blíže neznámá empora určená pro jeptišky. Na emporu jeptišky vstupovaly portálem ústícím z patra kláštera, situovaném podél západní zdi lodě kostela.⁷⁸⁹ Existenci vstupu na emporu nám dokládají z exteriéru viditelné stopy v horní části západní zdi lodě.

Z exteriéru obemykají presbyterium a loď opěrné pilíře. Východní zdivo presbyteria bylo podporováno dvojicí nárožních nakoso postavených dvakrát odstupňovaných opěrných pilířů. Jihovýchodní pilíř byl v důsledku novodobé přístavby ubourán, severovýchodní pilíř je dochován dodnes.

Dvakrát odstupňované opěrné pilíře podporují jižní zeď presbyteria. Pilíře jsou umístěné na rozhraní klenebních polí. Podobně tomu bylo jistě i na straně severní. Loď obemykala pětice třikrát odstupňovaných pilířů ze severní i jižní strany. Pilíře na rozhraní presbyteria, ve středu lodě a na krajích západní části jsou o něco širší a masivnější, ve srovnání s opěrnými

---

⁷⁸⁹ OKOŇ 2004, 123–138.

pilíři situovanými na rozhraní prvního a druhého pole a třetího a čtvrtého pole lodě.

Východní zeď presbyteria je ukončena plochým trojúhelníkovým štítem, rámovaným podél šikmých hran drobným cihlovým lemem, jehož účinkem je výraz plasticity. Podobně je tomu u východního a západního trojúhelníkového štítu lodě kostela. Výška lodě kostela je v porovnání s výškou presbyteria mnohem vyšší. Jak presbyterium, tak i loď kostela jsou zastřešeny sedlovou střechou.

Při jihozápadním nároží lodě je situována hranolová pětipatrová věž. V nárožích je opatřena dvakrát odstupňovanými opěrnými pilíři. Pilíř v jihovýchodním nároží je postavený nakoso, zatímco pilíř v jihozápadní části je kolmý k jižnímu zdivu věže. Ve všech osách hranolu věže se v několika patrech nad sebou nacházejí úzké otvory ukončené lomeným obloukem. Ve své prvotní fázi dosahovala výška věže k úrovni výšky střechy lodě kostela. Na konci 16. a počátku 17. století byla věž zvýšená o dvě patra, přičemž poslední patro bylo ukončeno korunní římsou. V 19. století věž navíc získala osmibokou nástavbu s bání.⁷⁹⁰ Předpokládá se, že hlavní vstup do kostela vedl přes přízemí této věže. Z prvotního portálu mohou pocházet archivoly, které jsou součástí portálu prolomeného v západní ose jižní exteriérové zdi presbyteria.

Klášter dominikánek se nacházel podél západní strany kostela. Původně zde existovala stavba zřejmě dřevěné konstrukce. Klášterní zahrada se otvírala k severozápadu. Z doby středověku se nedochovaly žádné architektonické prvky. Dnes je objekt bývalého kláštera využíván pro potřeby gymnázia.

---

⁷⁹⁰ CHRZANOWSKI/KORNECKI 1967, 46–47.

5. 4. TĚŠÍN (CIESZYN, TESCHEN)

Dominikánský klášterní kostel Panny Marie (dnes Marie Magdaleny)

Město Těšín se rozprostírá v kopcovité krajině při západní hranici pohoří Beskyd, na rozhraní dnešní České Republiky a Polska. Pod městem, situovaném nad vysokým ostrohem, protéká z jihu řeka Olše. Na severu protéká Těšínem říčka Bobrówka.

Ve středověku patřil Těšín k nejvýznamnějším městům Slezska. Byl hlavním centrem těšínského knížectví. Těšín sloužil jako jedna ze zastávek na cestě ze západu k malopolskému Krakovu. Středověká osada v Těšíně vznikla zřejmě na přelomu 10. a 11. století. Základem osady byl knížecí hrad situován v dnešní západní části města na kopci zvaném Hradní vrch. Hrad dali vystavět v zájmu upevnění své moci zdejší Piastovci. Jihovýchodně od hradu se nacházel hradební příkop. Vznik těšínského hradu patrně souvisel s integrací území v okolí řeky Olše s ostatními částmi piastovského raněfeudálního státu.⁷⁹¹

V listině vydané pro ženský klášter premonstrátek v Rybníku⁷⁹² z května roku 1223 jsou uváděny desátky, které tomuto konventu věnovaly některé osady těšínské kastelánie.⁷⁹³ Tato listina dokládá, že osada u těšínského kastelánského hradu měla charakter městské obce.⁷⁹⁴ Datum zmíněného rybnického privilegia představuje pro založení města Těšína *terminus a quo*.

Založení hradu na obchodně významné linii mezi tehdejší Moravou a Krakovem a osada rozkládající se u něj na této cestě a ležící navíc u přechodu přes tuto řeku vyvolává předpoklad, že se zde již dříve vyvinula tržní osada, v níž působilo určité množství řemeslníků.⁷⁹⁵ Přestože tedy nemáme žádný spolehlivý písemný doklad o existenci lokovaného města Těšína před rokem 1290 je zřejmé, že v první polovině 13. století se na

⁷⁹¹ BAKALA 1976, 106.

⁷⁹² Ve 20. letech 13. století byl klášter z Rybníku přemístěn do Czarnowas.

⁷⁹³ „*decimas villarum in castellatura de Tessin*“, in: BAKALA 1976, 107. Kastelánie je v pramenech poprvé zmiňována v roce 1155. Archeologické průzkumy však prokázaly, že prvotní hrad zde existoval už mnohem dříve, a to v 9.–10. století.

⁷⁹⁴ Listina vratislavského biskupa Vavřince byla vydaná pro rybnické řeholnice v roce 1223.

⁷⁹⁵ BAKALA 1976, 111.

Těšínsku nepochybně vyvinuly předpoklady pro imigraci nových osadníků.⁷⁹⁶

Pod hradem se patrně záhy utvořila osada, v níž se usazovali především zemědělci a řemeslníci, ale také kupci. Osada zajišťovala již v raněfeudálním období úlohu jakéhosi městského centra bez právních forem přiměřených pro lokovaná středověká města. Jestliže v roce 1290 již Těšín existoval jako osada s městským statutem, lze hypoteticky předpokládat, že lokace města byla realizována okolo roku 1280, přičemž došlo k dosavadnímu převodu těšínského podhradí na město. Těšín nabyl práva města Lwówku, jak nás o tom informuje lokační listina města Zátoru z 10. prosince roku 1292. Za první jednoznačný doklad Těšína jako lokovaného města je považováno datum 31. leden roku 1290, který je zmiňován v zakládací listině pro vesnici Bohušovice. Datum této lokační listiny lze proto považovat za *terminus ad quem* pro určení potencionální doby, kdy se mohla realizovat lokace Těšína.

Přestože se nedochoval žádný písemný doklad o lokaci města Těšína, lze předpokládat, že se Těšín stal v průběhu 13. století právním městem. Lokace v tomto případě nesouvisela se založením města na zelené louce, ani se vznikem nové osady. Vyspělou feudální společnost ve střední Evropě obecně postihovala přeměna raněfeudálních obchodně-řemeslných center v komunity s městským právem. Ve slezském prostředí byly formou, podle níž se uskutečňovaly takovéto přeměny právě lokační akce vytvořením instituce dědičného městského fojtství.⁷⁹⁷ V piastovském Slezsku se rozvíjely středověké městské obce již záhy od druhého desetiletí 13. století.

V Opolsku můžeme počítat s lokacemi na lwoweckém právu již od 70. let 13. století. Lokace Těšína mohla proto proběhnout již v 70. letech 13. století.⁷⁹⁸ Téměř o sto let později, v roce 1374 nabyl Těšín městská práva magdeburská.⁷⁹⁹

Na počátku 16. století bylo celé město obehnané hradební zdí. Do města se vstupovalo dvěma branami – na severozápadě bránou Frýštáckou, na jihovýchodě bránou Vyšší. Před oběma branami se

---

⁷⁹⁶ BAKALA 1976, 112.

⁷⁹⁷ BAKALA 1976, 108.

⁷⁹⁸ BAKALA 1976, 113.

⁷⁹⁹ DEHIO 2005, 236; ZABYTKI 2006, 210.

rozprostírala dvě těšínská předměstí. Součástí byla Vodní brána, situovaná v západní části opevnění města v těsné blízkosti knížecího hradu.⁸⁰⁰

Dominikánský klášterní kostel Panny Marie v Těšíně náležel k nejvýznamnějším kulturním centrům Horního Slezska. Příslušníky těšínské linie dynastie Piastovců byl zvolen jako místo rodového pohřebiště. Životní osudy těšínských panovníků v kontextu se sledovanou stavbou vystihují a zdůrazňují význam dominikánského klášterního kostela v Těšíně.

Jak již bylo v úvodu připomenuto, za spolufundátora kostela je považován zakladatel linie těšínských Piastovců, kníže Měšek I. Těšínský (†1314/1315). Byl synem knížete Vladislava I. Opolského a jeho ženy Eufémie. Měšek I. Těšínský tak pokračoval ve fundátorské činnosti svého otce, který přispěl mimo jiné k založení dominikánského klášterního kostela sv. Jakuba v Ratiboři nebo cisterciáckého klášterního kostela v Rudách.

O budoucí pozici těšínského knížete Měška I. rozhodl jeho otec Vladislav I. Opolský, který ještě před svou smrtí určil zásady týkající se následného dělení opolského knížectví mezi své potomky. Přestože byl Měšek I. Těšínský nejstarším synem Vladislava I. Opolského, získal hlavní sídlo opolského knížectví – město Opolí a užší opolské knížectví jeho mladší bratr Boleslav I. Opolský. Měškovi připadla jižní část původního opolského knížectví spolu s městy Ratiboří, Těšínem a Osvětimí. Toto rozdělení souviselo především s významem, který sehrávala Ratiboř spolu s Těšínem v česko-slezských politických vztazích.⁸⁰¹

Vladislav I. Opolský pověřil Měška I. Těšínského opatrováním nejmladšího z bratrů – knížete Přemysla, kterému v době jeho plnoletosti připadlo knížectví ratibořské, v souladu s tím, jak zněla otcova vůle. K vydělení ratibořského knížectví spolu s městem Ratiboří, které bylo v té době velice významným kulturním a hospodářským centrem, došlo krátce po roce 1288. Sám kníže Měšek I. Těšínský zůstal ve svém rezidenčním městě Těšíně a do konce svého života se skromně tituloval knížetem těšínským a pánem na Osvětimi.⁸⁰²

---

⁸⁰⁰ Městské hradby byly zbourány po požáru města v roce 1789. Na místě původní Vyšší brány bylo vytvořeno dnešní Horní náměstí, in: DEHIO 2005, 236; ZABYTKI 2006, 210.

⁸⁰¹ RAJMAN 1999, 779.

⁸⁰² RAJMAN 1999, 780.

Přestože těšínské knížectví nebylo velké, sehrávalo důležitou roli v rámci česko-polských politických styků. Pokud se chtěl kníže Měšek I. Těšínský i nadále aktivně podílet na politice, vyžadovalo zmenšené území intenzivní hospodářské a finanční jistoty. Pravděpodobně proto založil Měšek I. v Těšíně mincovnu, která mu zabezpečovala stálé důchody.⁸⁰³

V rámci politické orientace vystupoval kníže Měšek I. Těšínský vždy jako blízký spojenec českého krále Václava II. Spojenectví bylo formálně uzavřeno dne 17. ledna roku 1291 v Olomouci. Měšek I. Těšínský a jeho bratr Boleslav I. Opolský se zavázali k vzájemné vojenské pomoci ve výpravě českého krále Václava II. a také k tomu, že králi poskytnou v případě potřeby své hrady. Dohodli se rovněž na tom, že veškeré spory mezi slezskými knížaty bude napříště řešit český král. V polovině srpna roku 1292 Měšek I. Těšínský spolu se svými bratry složil lenní hold Václavu II. a od té doby byl jeho vazalem.

Kníže Měšek I. Těšínský se společně se svým bratrem Boleslavem I. Opolským osobně účastnili korunovace Václava II. polským králem v roce 1300 v Hnězdně. Počítali totiž s tím, že jim nový polský král vynahradí jejich věrnost. Král Václav II. slib dodržel a oženil svého syna Václava III. s dcerou Měška I. Těšínského, princeznou Violou. Svatba, konající se až po smrti krále Václava II., však nepřinesla těšínskému knížeti očekávaných zisků. Jeho dcera Viola totiž krátce na to ovdověla, když byl český král Václav III. roku 1306 zavražděn.

Těšínská linie Piastovců byla pouze na krátký čas spojená s českými králi z dynastie Přemyslovců, což i tak mělo za následek zvýšení prestiže těšínského knížectví v průběhu 14. století. Hlavním cílem Měška I. bylo udržení těšínského knížectví v celistvosti.⁸⁰⁴

Následujícíce svého otce, založil Měšek I. Těšínský ve svém knížectví několik měst. K nejvýznamnějším společenským a kulturním centrům náležel rezidenční Těšín a také Osvětim. Tato města se řídila německým právem.⁸⁰⁵ Skromná data nám nedovolují odhalit celistvý obraz těšínského knížete Měška I. jakožto fundátora a mecenáše kultury. Obdobně jako v případě lokování měst, byl i v této záležitosti pro něj velkým vzorem jeho otec, kníže Vladislav I. Opolský, v jehož záměrech pokračoval.

---

⁸⁰³ RAJMAN 1999, 780.

⁸⁰⁴ RAJMAN 1999, 781.

⁸⁰⁵ RAJMAN 1999, 780.

Na období vlády knížete Měška I. Těšínského v Ratiboři připadá počátek stavby zdejší hradní kaple, která byla vnímána jako upomínka na konflikt mezi vratislavským biskupem Tomášem II. a vratislavským knížetem Jindřichem IV. Kníže Měšek I. byl v tomto sporu stoupencem biskupa. Spor knížete a biskupa byl ukončen právě v Ratiboři.⁸⁰⁶

Velkou pozornost věnoval Měšek I. těšínským dominikánům. Uvádí se, že na konci svého života zkrášlil klášterní kostel dominikánů nejen v Těšíně, ale také Osvětimi, která představovala druhé nejvýznamnější město jeho knížectví. Oba kostely plnily funkci rodového mauzolea těšínské a osvětimské linie dynastie Piastovců. Měšek I. Těšínský zemřel před 27. červnem roku 1315 a byl pochován v některém z těchto dominikánských kostelů.⁸⁰⁷

Po smrti Měška I. Těšínského vládl v knížectví těšínském jeho syn Kazimír I. Těšínský, zatímco knížectví osvětimské připadlo druhému synovi, Vladislavu I. Osvětimskému. Kazimír I. Těšínský (†1360) byl druhorozeným synem knížete Měška I. Těšínského. V rámci širší politické orientace vystupoval těšínský kníže Kazimír I. obdobně jako ostatní slezská knížata coby spojenec českého krále. Dne 18. února roku 1327 složil v Opolí lenní hold českému králi Janu Lucemburskému. Z rukou českého krále Jana pak přijal v léno těšínské knížectví spolu s městy Těšínem, Frýštátem a Bílskem. Lenní svazek knížete Kazimíra I. s českým královstvím byl potvrzen v letech 1335 a 1339.

V užším politickém kruhu však nechoval příliš dobré vzájemné vztahy se svým bratrem Vladislavem I. Osvětimským. Již v roce 1327 totiž Jan Lucemburský souhlasil s tím, že pokud nebude mít kníže Jan I. Osvětimský potomky, případně osvětimské knížectví vládci těšínského knížectví. Tehdy začal kníže Kazimír I. Těšínský vážně usilovat o získání osvětimského knížectví.⁸⁰⁸

Kazimír I. Těšínský byl rovněž rivalem ratibořského knížete Leška. Zdálo by se, že předčasná smrt knížete Leška Ratibořského v roce 1336 ulehčila Kazimírovi realizovat své ambice a stát se nejmocnějším hornoslezským Piastovcem. Avšak Jan Lucemburský daroval ratibořské knížectví nikoli Kazimíru Těšínskému či jiným slezským knížatům, kteří měli

---

⁸⁰⁶ RAJMAN 1999, 780.

⁸⁰⁷ RAJMAN 1999, 781; JASIŃSKI 2007, 514.

⁸⁰⁸ RAJMAN 1999, 783.

o toto území zájem, ale věnoval jej Mikuláši II. Opavskému, čímž odsunul právoplatné dědice tohoto knížectví stranou. Přestože tímto krokem Kazimír I. nadšen nebyl, souhlasil s rozhodnutím českého krále, podobně jako ostatní slezská knížata.⁸⁰⁹

Úzké vazby k českému panovnickému dvoru dokládá účast knížete Kazimíra I. Těšínského na sjezdu, který se konal v Praze roku 1355. Jednou z otázek, která byla na sjezdu řešena, bylo také dědictví po vymřelé větvi bytomských Piastovců. Karel IV. rozhodl kompromisem v této věci usneseným dne 4. října roku 1355, přičemž olešnickému knížeti Konrádu a těšínskému knížeti Kazimíru I. přiznal poručnictví nad knížectvím bytomsko-kozelským. Část bytomského knížectví byla tehdy přičleněna ke knížectví těšínskému. Určitou roli v získání tohoto knížectví byla jistě skutečnost, že v této době působil na pražském královském dvoře syn knížete Kazimíra I. Těšínského, Vladislav (†1355). Právě ten zde zastával v období sporu o Bytom úřad sudího.⁸¹⁰ Za svého života pobýval Vladislav v rodném Těšíně jen krátce. Roku 1355 se účastnil královského korunovačního průvodu Karla IV. na jeho výpravě do Itálie.⁸¹¹ V Itálii zemřel a byl pochován v katedrále v Pise.⁸¹²

V úzkém kontaktu s českým panovnickým dvorem byl i druhý syn Kazimíra I. Těšínského, Boleslav (†1356), který v Čechách zastával vysokou církevní hodnost.⁸¹³ V roce 1345 vystupuje Boleslav jako klerik vratislavské diecéze, široce podporovaný českým králem Janem Lucemburským, který usiloval o kanonikát a prebendu pro Boleslava ve vratislavské nebo krakovské katedrále.⁸¹⁴ Těšínská panovníci jako věrní

---

⁸⁰⁹ RAJMAN 1999, 783.

⁸¹⁰ Díky svým zásluhám pro českého krále zajistil kníže Kazimír I. Těšínský pro svého syna Vladislava I. místo na pražském královském dvoře. Podle dochovaných zpráv se již v roce 1348 Vladislav I. nacházel v nejbližším okolí krále Karla IV. V roce 1354 získal dokonce hodnost dvorního sudího, in: RAJMAN 1999, 787.

⁸¹¹ Italský kronikář Matteo Villani hovoří o tom, že kníže Vladislav se vydal z Pisy, kde pobýval společně s doprovodem císaře Karla IV., do Florencie. Zde byl přijat s velkými poctami. Na banketu mu byl nabídnut úhoř. Po návratu do Pisy, Vladislav I. onemocněl a za několik dní zemřel. Jiná tradice mu připisuje záchranu života Karla IV. v bitvě a smrt přisuzuje zasaženým ranám, in: RAJMAN 1999, 787; Kníže Vladislav I. Těšínský vystupuje naposled na dokumentu císaře Karla IV. z 15. května roku 1355. V nejbližších dnech po tomto datu kníže umírá, in: JASIŇSKI 2007, 610.

⁸¹² Ještě v polovině 15. století byl zde znám jeho náhrobek, který byl obnoven v roce 1452 přičiněním jeho jmenovce, knížete Vladislava Těšínského a Velkohlohovského, in: RAJMAN 1999, 787.

⁸¹³ RAJMAN 1999, 784.

⁸¹⁴ JASIŇSKI 2007, 612.

leníci českého krále mohli počítat s královskou podporou v získání prebend pro svá mladší a chudobnější knížata.⁸¹⁵

Kazimír I. Těšínský zemřel po 21. září roku 1358.⁸¹⁶ Místo jeho pochování není známo. Připouští se, že byl pochován v dominikánském klášterním kostele Panny Marie v Těšíně, v rodové nekropoli těšínských Piastovců. V dominikánském klášterním kostele v Těšíně byla pochována zřejmě také jeho žena Eufémie, která zemřela v roce 1374. Ve dvou dokumentech vystavených v Ratiboři dne 10. a 11. ledna 1374 ještě vystupuje jako žijící.⁸¹⁷ Dokumenty z roku 1374 stanovují bližší okolnosti spojující Eufémii s dominikánkami.⁸¹⁸

Správu těšínského knížectví vložil kníže Kazimír I. Těšínský do rukou svého nejmladšího syna Přemysla I. Těšínského (†1410). Přemysl I. byl nejproslulejším synem těšínského knížete Kazimíra. Podobně jako jeho starší bratři se i kníže Přemysl I. Těšínský hojně vyskytoval po boku českého panovníka. Z pramenů je známo, že dne 21. července roku 1355 doprovázel Karla IV. do Řezna a následně na podzim téhož roku jej doprovázel do Norimberku.⁸¹⁹ Víme, že se těšínský kníže Přemysl účastnil rovněž sněmu Německé říše, konaném v Norimberku roku 1361. V roce 1363 pak pravděpodobně doprovázel císaře Karla IV. do Krakova v době jeho zasnub s vnučkou polského krále Kazimíra – Alžbětou. Roku 1365 se účastnil doprovodu císaře Karla IV. na cestě do Avignonu. V roce 1372 zprostředkoval česko-uherská jednání, jejichž předmětem bylo manželství Karlova syna Zikmunda Lucemburského s Marií, dcerou uherského krále Ludvíka. Odměnou za uherskou misi bylo v roce 1372

---

⁸¹⁵ Díky pomoci Jana Lucemburského se těšínský kníže Boleslav stal krakovským kanovníkem. V letech 1349–1355 zasedal v krakovské kapitule. Současně byl jmenován do úřadu kanovníka vratislavské kapituly. Do této funkce jej promoval samotný nově zvolený český král Karel IV. Díky jeho osobnímu doporučení získal kníže Boleslav roku 1353 hodnost probošta v kostele Všech svatých na Pražském hradě, in: RAJMAN 1999, 788. V pramenech je doložen jako kaplan Karla IV., in: JASIŇSKI 2007, 613. Boleslav zemřel dne 26. července roku 1356 v Praze, in: RAJMAN 1999, 788; JASIŇSKI 2007, 613: *Die Apollinaris obiit dominus Bolko dux Theschinensis prepositus omnium sanctorum in casto Pragensi in capella regina a. d. 1356.*

⁸¹⁶ JASIŇSKI 2007, 596. Zachoval se však odkaz, dokládající, že kníže Kazimír žil ještě v roce 1360, in: RAJMAN 1999, 784.

⁸¹⁷ JASIŇSKI 2007, 596.

⁸¹⁸ Eufémie byla těšínskou kněžnou přes padesát let a možná, že i více. Po smrti manžela spravovala se synem knížectví těšínské, *Nos Eufemia, dei gratia ducissa Theschinensi, et nos Primislau dux Theschinensis, ducisse predictae filius, nunc tutores et provisores eiusdem terre*, in: JASIŇSKI 2007, 597.

⁸¹⁹ RAJMAN 1999, 789.

věnování Karla IV. osvětimské knížectví v léno těšínskému knížeti Přemyslovi I., pokud zde nebudou přímí dědici.

V podpoře Lucemburků a Přemyslově věrné službě českému králi lze spatřovat kontinuitu celé politiky těšínských knížat ve 14. století. Těšínský kníže Přemysl I. dovedl dokonale kombinovat své diplomatické činy ve službě českého krále Karla IV. s prozíravou expanzivní politikou slezských knížat. Na oplátku byl neustále podporován Lucemburky. Ani smrt Karla IV. v roce 1378 nepřinesla žádných změn v poměrech mezi těšínským knížetem a pražským dvorem.⁸²⁰

Kromě své vysoce aktivní politické činnosti věnoval kníže Přemysl I. Nošak značnou pozornost svému knížectví a zejména pak sídelnímu městu Těšínu.⁸²¹ Za jeho vlády byl honosně budován těšínský hrad, jehož součástí byla stavba hradní kaple. Knížeti Přemyslu je také připisována fundace nástěnné výmalby v kostele sv. Stanislava ve Starém Bílsku.⁸²²

V době svého panování věnoval kníže Přemysl I. značnou pozornost rodovému pohřebišti těšínské linie dynastie Piastovců – dominikánskému klášternímu kostelu Panny Marie v Těšíně. Těšínský kníže Přemysl I. Nošak zemřel dne 23. května roku 1410. Již za svého života si přál, aby byl pochován v těšínském dominikánském kostele.⁸²³ Přemysla I. znázorňuje dodnes dochovaná figurální náhrobní deska. Na základě formální analýzy se vznik této desky řadí do okruhu k pražské parléřovské huti.⁸²⁴

V dominikánském klášterním kostele Panny Marie v Těšíně byla pravděpodobně pochována také manželka knížete Přemysla I. Alžběta, dcera kozelsko-bytomského knížete Boleslava. Poslední známý pramen o

---

⁸²⁰ RAJMAN 1999, 790.

⁸²¹ Ke konci 70. let 14. století se začaly u Přemysla objevovat příznaky dny. Tato nemoc způsobila, že na konci svého života byl celkově ochrnutý. Musel být proto nošen v lehátku, díky čemu získal přídomek Noszak, in: JASIŃSKI 2007, 614.

⁸²² RAJMAN 1999, 792.

⁸²³ RAJMAN 1999; *Vicesima teria die mensis Maii, Przemislaus senior Dux Theschinensis apud Theschin moritur et in monasterio fratrum Praedicatorum in Theschin sepelitur*, in: JASIŃSKI 2007, 614.

⁸²⁴ Kníže je na náhrobní desce zobrazen jako ležící rytíř, v rukou drží meč, chodidla opírá o lvy. Přestože kníže zemřel v roce 1410 je vznik této desky datován do období let 1380–1390 a podobně jako tzv. Těšínská madona, která původně stála na sloupu na náměstí, se řadí k sochařství parléřovského okruhu. Dle dochovaných údajů spočívala deska do roku 1789 na gotické tumbě, která však v důsledku požáru kostela podlehlá zkáze. Od roku 1860 spočívá sarkofág v arkádové nische v presbyteriu dominikánského kostela v Těšíně.

Alžbětě pochází z roku 1374.⁸²⁵ Sňatkem s Alžbětou umocnil kníže Přemysl svá práva nad získanou Bytomí.⁸²⁶

V rodovém mauzoleu těšínských Piastovců byl pochován také tragicky zesnulý syn knížete Přemysla I. a jeho ženy Alžběty – Přemysl zvaný Mladší (†1406).⁸²⁷

Po smrti knížete Přemysla I. Těšínského se vlády v knížectví těšínském ujal jeho syn Boleslav I. Těšínský (†1431). Z pramenů víme, že již před rokem 1390 získal Boleslav vlastní pečeť a samostatně vystavil dokument. V rámci dělení knížectví po smrti svého otce mělo knížeti Boleslavovi připadnout pouze Těšínsko, zatímco jeho bratr, kníže Přemysl Mladší měl získat Osvětimsko. Nicméně poté, co byl jeho bratr Přemysl Mladší roku 1406 zavražděn, získal kníže Boleslav rovněž knížectví osvětimské. Od roku 1405 vystupuje Boleslav I. Těšínský jako kníže těšínský a osvětimský.⁸²⁸ Vzdávající pozice knížete Boleslava I. Těšínského měla za následek, že v roce 1408 užíval titulu knížete Slezska, oproti obvyklé titulace knížete Těšina a Hlohova. Po smrti svého otce v roce 1410 se stal nejmocnějším Piastovcem Horního Slezska.⁸²⁹

Kníže Boleslav I. Těšínský oproti svým předchůdcům změnil politickou orientaci a navazoval stále užší kontakty s polskými panovníky. Roku 1420 nestál po boku svého vládce, krále Zikmunda Lucemburského. V roce 1424 se Boleslav I. Těšínský spolu s dalšími slezskými knížaty účastnil korunovace královny Sofie v krakovské katedrále. Inspirující kontakty z Polska, započaté již jeho otcem knížetem Přemyslem I. měly vliv na přijetí knížete Boleslava do skupiny straníků polského krále, avšak při formálním zachování lenních závazků k českému králi.⁸³⁰

Na konci vlády Boleslava I. připadá počátek husitských válek ve Slezsku. V roce 1430 vpádem husitů padla města Bytom a Hlívce, která se

---

⁸²⁵ JASIŃSKI 2007, 616.

⁸²⁶ RAJMAN 1999, 789.

⁸²⁷ RAJMAN 1999, 789; *Prima die Ianuarii Przemislaus Osswanczinensis Dux iunior, filius Przemislai senioris Noszak dum vehiculo vectus ex Gliwicze in Theschin procederet, ex subordinatione Iohannis Rathiboriensis Ducis, per Martinum Bohemum dictum Chrzan et suos complices occius est, et Theschin apud monasterium fratrum Praedicatorum sepultus*, in: JASIŃSKI 2007, 623–624.

⁸²⁸ RAJMAN 1999, 797.

⁸²⁹ V roce 1412 pojal za svou druhou ženu dceru mazovského knížete Semovíta, Ofku, urozenou sestřenicí polského krále Vladislava Jagellonského. Toto manželství bylo pro Boleslava velkým politickým úspěchem, in: RAJMAN 1999, 797.

⁸³⁰ RAJMAN 1999, 797.

stala hlavními základnami husitských výpadů, a to nejen do Slezska, ale také do Malopolska a Spiše.⁸³¹ Kníže Boleslav I. Těšínský zemřel dne 6. května roku 1431. A podle zpráv Jana Długosze byl pochován v hrobě svých otců – v těšínském dominikánském klášterním kostele Panny Marie.⁸³²

Dominikánským klášterním kostelem se zabývá Jerzy Kłoczowski ve své studii, v níž zkoumá dějiny dominikánů polské provincie. Kniha s názvem *Dominikanie Polscy na Śląsku w XIII–XIV wieku* byla vydána v roce 1956.

Ze stavebně-historického hlediska věnuje pozornost tomuto kostelu Edmund Małachowicz⁸³³ ve studii *Architektura Zakonu Dominikanów na Śląsku* z roku 1978. O archeologických průzkumech nás informují autoři, jejichž články jsou uveřejněny ve sborníku *Początki i rozwój miast Górnego Śląska* vydaném v roce 2004. Částečně se těšínským kostelem dominikánů zabývala Patrycja Okoń⁸³⁴ v textu *Klasztory w średniowiecznych górnośląskich ośrodkach miejskich (do końca XIII w.) w świetle badań archeologiczno-architektonicznych*.

Stručně je o kostelu pojednáno ve dvou publikacích, německé příručce *Dehio-Handbuch der Kunstdenkmäler in Polen, Schlesien*⁸³⁵ vydané v roce 2005 a jeho polské verzi *Zabytki Sztuki w Polsce. Śląsk*,⁸³⁶ publikované roku 2006. Naposledy pojednává o klášterním kostele dominikánů v Těšíně kniha Józefa Pilcha⁸³⁷ nazvaná *Zabytki architektury Górnego Śląska*, která byla vydán v roce 2008.

Počátky vzniku dominikánského klášterního kostela Panny Marie v Těšíně jsou dodnes nejasné. Dle tradice se v jihovýchodní části města nacházel původně dřevěný kostel postavený v roce 1225 knížetem

---

⁸³¹ RAJMAN 1999, 798.

⁸³² *Sexta dei mensis Maii, Boleslaus Theschnensis Dux, filius Przemislai senioris, in Theschin diem obiit, in sepulchris patrum suorum apud monasterium Theschnense fratrum Praedicatorum tumulatus*, in: JASIŃSKI 2007, 627.

⁸³³ MAŁACHOWICZ 1978, 93sqq.

⁸³⁴ OKOŃ 2004.

⁸³⁵ DEHIO 2005.

⁸³⁶ ZABYTKI 2006.

⁸³⁷ PILCH 2008.

Kazimírem II. Na jeho místě byl pak ve druhé polovině 13. století postaven kostel zděný, který byl od roku 1263 užíváný dominikány.⁸³⁸

Kronikáři spolu s dominikánskou tradicí uvádějí v rámci 13. století čtyři různá data, a to rok 1225, 1248, 1269 a 1272. C. Grünhagen je všechna považuje za nevěrohodná. Podle jeho názoru došlo k založení dominikánského kláštera až v roce 1289, kdy se Těšín stává rezidenčním městem těšínských Piastovců.⁸³⁹

J. Bakala⁸⁴⁰ upozorňuje na stanovisko F. Popiołka, podle kterého byl v Těšíně na počátku 13. století vystavěn benediktinský klášterní kostel jakožto filiální zřízení mateřského kláštera v Týnci.⁸⁴¹ Benediktinská tradice uvádí fundaci dominikánského konventu v Těšíně v roce 1272, poté co v roce 1268 údajně odtud odešli benediktini a založili klášter v Orlové. Teze o filiálce týneckého kláštera v Těšíně se však opírá pouze o rukopisné texty nekritických benediktinských kronikářů z 18. století. Oba rukopisy při tom neodkazují ke starším pramenům, v nichž bychom zaznamenali jakýkoli náznak o existenci benediktinského kostela situovaného v Těšíně. Zpráva je evidentně kombinací reálných údajů a zjevných nepřesností. Rok 1268 je sice skutečným datem, které souvisí s fundací orlovského benediktinského kláštera, nicméně týnečtí benediktini přišli na Orlovsko zřejmě již někdy kolem roku 1225. Tomu letopočtu je blízká dominikánská tradice, pocházející rovněž z 18. století, která popisuje vznik těšínského dominikánského konventu v roce 1225 nebo roku 1272. Jak upozorňuje J. Bakala, převzetí bývalého benediktinského kláštera dominikány však není ve shodě s domněnkou o svatomikulášském kostele jako klášterním kostele benediktinském. Těšínská hradní rotunda totiž patří do doby zřetelně dřívější. Hradní rotunda se nestala dominikánskou svatyní, tou byl městský farní kostel sv. Marie Magdaleny.

Rok 1272, kdy údajně přišli dominikáni do Těšína, dle J. Bakaly v této souvislosti nelze zcela odmítnout, přestože se nedochovaly spolehlivé pramenné údaje. Dominikánský klášterní kostel Panny Marie (sv. Marie Magdaleny) v Těšíně byl zvolen jako místo posledního odpočinku

---

⁸³⁸ DEHIO 2005, 237; ZABYTKI 2006, 210.

⁸³⁹ KŁOCZOWSKI 1956, 300; MAŁACHOWICZ 1978, 93sqq.

⁸⁴⁰ BAKALA 1976.

⁸⁴¹ Benediktinský klášter či filiálku týneckého konventu v Těšíně na počátku 13. století zaznamenává již před F. Popiołkem řada badatelů, mezi nimi například A. Heinrich nebo J. Heyne. Zprávu uvedli také G. Biermann a A. Peter, kteří však negovali její důvěryhodnost, in: BAKALA 1976, 109.

těšínských Piastovců. Na základě této skutečnosti se J. Bakala domnívá, že fundátorem zdejšího dominikánského klášterního kostela mohl být kníže Měšek I. Těšínský (†1314/1315), který kostel založil někdy po roce 1280.⁸⁴²

Termín časového zařazení příchodu dominikánů do Těšína pomáhá určit seznam klášterů Bernarda z Guidonis. Těšínský klášterní kostel dominikánů je v seznamu zaznamenán po fundaci dominikánského konventu v Lublinu, jehož počátky se datují do šedesátých let 13. století. Po těšínské fundaci následuje založení dominikánského kostela v Lehnici, s nímž je spojeno datum 1277. Na základě tohoto seznamu souhlasí J. Kłoczowski se zařazením příchodu dominikánů do Těšína v rozmezí let 1269–1272, tak jak je zaznamenaly pozdější kroniky.⁸⁴³

Vezmeme-li do úvahy seznam Bernarda Guidonis, byla fundace dominikánského konventu v Těšíně uskutečněna nejspíše na přelomu 60. a 70. let 13. století. Fundátorem tohoto konventu byl proto nikoli kníže Měšek I. Těšínský, ale již jeho otec, kníže Vladislav I. Opolský. J. Kłoczowski pokládá za fundátora těšínského dominikánského konventu kromě Vladislava I. Opolského také jeho ženu, kněžnu Eufémii.⁸⁴⁴ Kníže Měšek I. Těšínský určitě následoval svého otce a jistě přispěl ekonomicky na výstavbu klášterního kostela, který se v následujícím období stal významným rodovým pohřebištěm dynastie těšínských Piastovců.⁸⁴⁵

Dominikánský kostel plnil současně funkci městského farního kostela. Vznik těšínského dominikánského kláštera však lze hypoteticky očekávat v čase nepříliš vzdáleném od data, kdy se těšínské podhradí přeměnilo v osadu s městským právem, tedy někdy na přelomu 60. a 70. let 13. století. Potvrzuje to obecný charakter dominikánského řádu jakožto typicky středověké městské řehole.⁸⁴⁶ Fundace těšínského dominikánského klášterního kostela vznikla tedy s největší pravděpodobností v těsné návaznosti na dobu založení města. Povolání dominikánů do Těšína tak nejspíše souviselo právě se zdejším lokačním procesem.⁸⁴⁷

---

⁸⁴² BAKALA 1976, 113.

⁸⁴³ KŁOCZOWSKI 1956, 300.

⁸⁴⁴ KŁOCZOWSKI 1956, 300.

⁸⁴⁵ BAKALA 1976, 113.

⁸⁴⁶ BAKALA 1976, 111.

⁸⁴⁷ BAKALA 1976, 113.

Podle některých badatelů je klášter dominikánů v Těšíně v pramenech poprvé zmiňován roku 1313.⁸⁴⁸ První spolehlivou pramennou zprávu o existenci těšínského dominikánského kláštera podává až údaj ze dne 12. února roku 1332. Jelikož byla tato listina vydána v jeho refektáři, je doloženo, že budova kláštera byla již tehdy vystavěna. Listina rovněž potvrzuje ucelenou organizaci konventu, neboť mezi svědky vystupuje převor a další hodnostáři.⁸⁴⁹ Podobně, jako v ostatních sídelních městech hornoslezských Piastovců byl i těšínský dominikánský kostel zvolen jako místo posledního odpočinku těšínské větve dynastie Piastovců. Archeologickým průzkumem byly zjištěny nálezy hrobů těšínských knížat pochovávaných zde průběžně v období 1316–1653.⁸⁵⁰

Podél severní zdi kostela se nacházela sakristie. Její pozdněgotický interiér byl později změněn na kapli sv. Melchiora Grodzieckieho (bl. Sarkandra). Kaple obdélné dispozice je zaklenuta valenou klenbou s lunetami. V letech 1544–1611 byl kostel dominikánů svěřen evangelické církvi. Podél severní zdi lodě kostela byla v roce 1660 založená kaple sv. Kříže, která byla fundací Jana F. Larische. Kaple čtvercové dispozice je zaklenutá oktogonální kopulí s lanternou.

V roce 1789 postihl kostel rozsáhlý požár. Následně byl kostel renovován architektem Karlem Jacobim d'Eckolm. Na základě jeho projektu získala středověká architektura klasicistní rysy. Nejvíce podstoupil úpravám interiér kostela. V rámci stavebních adaptací získalo presbyterium, transept, loď a také kaple nové zaklenutí, přičemž bylo využito klenebních forem placky, klenby neckové a valené klenby s lunetami. V presbyteriu jsou stěny členěny kanelovanými pilastry s hlavicemi toskánského řádu, oproti tomu plochy stěn v lodi dělí pilastry s hlavicemi řádu kompozitivního. V této době byla v západní části lodě vybudována kruchta přístupná schodištěm. V důsledku vestavby došlo v interiéru ke zkrácení délky lodě o jedno pole. Nejvýraznějším stavebním zásahem bylo včlenění masivní hranolové věže do západního průčelí v roce 1794.

Podél jižní zdi lodě byla v roce 1804 přistavěna kaple Panny Marie Ustavičné Pomoci. Její délku vymezují dvě pole zaklenutá neckovou

---

⁸⁴⁸ PILCH 2008, 239.

⁸⁴⁹ BAKALA 1976, 110.

⁸⁵⁰ OKOŇ 2004, 132.

klenbou. K jižní zdi presbyteria se prvotně přimykaly dva gotické přístavky. V dnešní oratoři zaklenuté plackou se dochovala středověká konzola. Vedle oratoře se nachází tzv. nová sakristie pocházející z první poloviny 19. století.

Dominikánský klášterní kostel v Těšíně byl restaurován v polovině 19. století. K jeho další obnově došlo mezi léty 1928–1934. V letech 1962–1967 byl celý kostel částečně regotizovaný.⁸⁵¹ Při této obnově došlo k odhalení gotických exteriérových zdí a částí okenních kružeb. Nejnovější renovace kostela probíhají od roku 2006.

Dominikánský klášterní kostel Panny Marie je situován v jihozápadní části města. Parcela, na které se klášterní komplex rozprostírá, se v době příchodu dominikánů nacházela sice za hranicemi lokovaného města, přesto v jeho bezprostředním sousedství. Důležitá byla jeho poloha ve vztahu ke knížecímu hradu, který se nacházel v jeho blízkosti. Knížecí hrad se nacházel v západní části města, na skalnatém ostrohu, který se tyčí nad řekou Olší.⁸⁵²

Klášterní kostel těšínských dominikánů je orientovanou jednodílnou stavbou s transeptem a prodlouženým presbyteriem. Délku presbyteria dnes vymezují dvě čtvercová klenební pole zaklenutá plackou a pětiosminový polygonální závěr. V době středověku byl prostor presbyteria nejspíše vymezen dvěma příčně orientovanými obdélnými klenebními poli zaklenutými křížovou šestidílnou žebrovou klenbou a pětiosminovým polygonálním závěrem zaklenutým klenbou paprscitou. Možná, že válcové klenební přípory vycházely v závěru polygonu přímo od země, zatímco po stranách presbyteria vycházela žebra ze zkrácených klenebních přípor nesených jehlancovými konzolami. Klenební žebra hruškového profilu byla ve svých vrcholech zřejmě semknuta plochými kruhovými svorníky. Fragmenty klenebních žebor z původního gotického zaklenutí se dochovaly v podkroví presbyteria.

Presbyterium je od jednodílní odděleno transeptem. Šířka středního pole transeptu, které je v současnosti zaklenuto plackou, je téměř identická s šířkou presbyteria. Obě ramena transeptu jsou dnes vymezena úzkým

⁸⁵¹ DEHIO 2005, 237; ZABYTKI 2006, 210.

⁸⁵² Kromě dominikánek byla od roku 1475 ve městě usazena rovněž řehole observantů (bernardýnů).

obdélným klenebním polem a polygonálním tříosminovým závěrem. V prvotní středověké fázi tvořila ramena transeptu zřejmě celistvý pětiosminový polygonální závěr zaklenutý paprscitou klenbou. Tak tomu snad bylo i v případě polygonálního závěru presbyteria. V nárožích transeptu se ze středověké fáze dodnes dochovaly velice subtilní válcové klenební přípory vycházející přímo od podlahy z talířovitých prstenců položených na drobných hranolových soklech. Přípory jsou ukončeny jednoduchými kalichovými hlavicemi s prstencem a profilovaným abakem. V horní třetině jsou válcové přípory omotány stuhou. Klenební přípory vycházejí přímo od podlahy a dosahují přibližně k třetí třetině výšky ramene transeptu. Nevíme, zda klenební přípora pokračovala původně ještě výše nebo zda již v této úrovni na ni dosedalo klenební žebro. Válcové přípory vytvořené z tmavé žuly jsou podloženy plochým lizénovým pásem vystupujícím asi šest centimetrů před lícem zdi. Na základě této skutečnosti lze připustit, že klenební přípory mohly také v závěru presbyteria vycházet přímo od země.

K transeptu se na západě napojuje jednolodí shodné šířky jako je střední pole transeptu a šířka presbyteria. V takovéto prostorové koncepci vytváří shodná šířka lodě, středního pole transeptu a presbyteria typ dlouhého tunelového interiéru. Prostor jednolodí je dnes vymezen čtyřmi příčně orientovanými obdélnými klenebními poli zaklenutými valenou klenbou s lunetami.

V dostupné literatuře se objevují dva typy půdorysu dominikánského kostela Panny Marie. Na základě půdorysu publikovaného E. Małachowiczem⁸⁵³ v roce 1978 vyplývá, že délka původní lodě byla určena čtyřmi obdélnými klenebními poli. Do západního pole byla v novověku vestavěna kruchta podepřená dvojicí hranolových pilířů. Posledně publikovaný půdorys v knize J. Pilcha⁸⁵⁴ z roku 2008 vyznačuje rovněž jednotlivé stavební fáze. Středověká podoba v tomto případě v sobě zahrnuje pouze tři klenební obdélná pole. Protože se v obou bočních fasádách dochovala čtveřice oken shodně rozmístěných v osách jednotlivých polí je evidentní, že původní délku lodě určovala čtyři obdélná klenební pole. Středověká loď byla buď zaklenuta čtyřmi poli křížové žebrové klenby, na což poukazují dochované opěrné pilíře po obvodu

---

⁸⁵³ MAŁACHOWICZ 1978, obr. 26.

⁸⁵⁴ PILCH 2008, 239.

presbyteria nebo ji zakrýval pouze plochý trémový strop. V rámci stavebních úprav prováděných v poslední třetině 18. století byla k západní fasádě kostela přistavěna věž.

Prostor presbyteria spolu s rameny transeptu a lodí byl osvětlen několika okenními otvory. V presbyteriu, ramenech transeptu i lodě byla okna prolomena ve všech osách. Do presbyteria proudilo světlo celkem třinácti okny. Ramena transeptu osvětlovala pětice oken a v lodě byla prolomena čtveřice oken v severní a také jižní obvodové zdi. Zdá se, že všechna okna měla jak v presbyteriu, ramenech transeptu tak i lodě shodnou velikost. Dodnes se zachovalo několik fragmentů okenních kružeb. I když je většina dochovaných kružeb rekonstrukcemi z 19. století, je evidentní, že lomená okna byla tvořena dvojicí jeptišek, které ve vrcholu nesly trojlist. Okna presbyteria jsou významově zdůrazněna tím, že soustava jeptišek v tomto případě nese oproti lodě složitější trojlisty. Východní okno presbyteria a severní a jižní okno v transeptech jsou navíc šířkově zdůrazněna. Kompozici východního okna presbyteria tvoří soustava trojice jeptišek, jejichž subtilní válcové pruty jsou v horní části obohaceny úzkými kalichovými hlavicemi. Střední jeptiška je o něco převýšená. Jeptišky nesou sestavu dvou sférických trojúhelníků a třičtvrtinový kruh ve vrcholu. Podobnou sestavu mělo zřejmě severní a jižní okno ramen transeptu. Centrální okna ramen transeptu jsou navíc prodloužena směrem dolů. Je otázkou, jak vypadala okna prolomena do západního průčelí. Lze předpokládat, že v hlavní ose západní fasády kostela bylo prolomeno lomené okno, které bylo v porovnání s bočními okny lodě zřejmě rozměrově akcentováno. Okenní kružba pravděpodobně korespondovala s uplatněnými okenními obrazci užitými v rámci lodě nebo presbyteria. V hlavní ose západní fasády byl situován vstupní portál, jehož podoba se však do dnešní doby nedochovala.

Jediný zchovalý středověký portál je situován ve druhé východní ose severní zdi lodě kostela. Lomený portál je tvořen oblouny a výžlabky, které ve spodní části dosedají na nízké soklové patky. Vnější oblouny jsou ve svém středu opatřeny drobným hranolovým pásem. Střední válcový prut je po obou dvou stranách ve druhé třetině své délky doplněn jednoduchou formou nezdobené kalichové hlavice. Z abaku hlavice pak vychází prut, který se ve vrcholu zalomuje. Spodní a horní části tohoto prutu jsou chápány jako dvě samostatné jednotky. Prvek válcového prutu vycházející

ze soklu a končící hlavicí je tektonickým prvkem nosným, zatímco vrcholová část prutu je prvkem neseným.

Na stavbu kostela byly použity cihly, architektonické články byly vytvořeny z kamene – z tmavé žuly a pískovce. Z exteriéru byl kostel opatřen několika opěrnými pilíři. Polygonální závěr presbyteria podporuje pětice dvakrát odstupňovaných opěrných pilířů. Dvojice jednoduchých opěrných pilířů podporuje také závěry ramen transeptu. Další opěrné pilíře se vyskytují podél severní a jižní obvodové zdi lodě kostela. Zde je trojice opěrných pilířů situována mezi jednotlivými okenními otvory. Severozápadní a jihozápadní nároží lodě kostela je podpořeno dvojicí třikrát odstupňovaných opěrných pilířů postavených kolmo k severní a jižní zdi. Dvojice kolmo situovaných pilířů podepírala severozápadní a jihozápadní nároží západní fasády. Tyto pilíře do své hmoty pojala klasicistní západní věž, situovaná v hlavní ose západního průčelí. Prvotní západní fasáda byla v době středověku nejspíše jednoduchá, ukončená trojúhelníkovým štítem, jehož hrany zřejmě zdobil cihlový nebo kosočtvercový vlys.

V době středověku kostel nedisponoval žádnou věží. Ta byla nahrazena sanktusníkem situovaným na rozhraní prvního a druhého klenebního pole v presbyteriu. Celý kostel zakrývá nízká sedlová střecha.

Výška presbyteria, ramen transeptu i lodě je téměř shodná. Je zajímavé, že délka lodě je v porovnání s délkou presbyteria mnohem kratší. Délce čtyř klenebních polí lodě odpovídá zhruba délka dvou klenebních polí presbyteria. Na základě dochovaných architektonických článků, vyznačujících se příbuznou formou jak v presbyteriu tak i lodi lze usoudit, že stavba presbyteria a lodě probíhala kontinuálně. Na základě formálního rozboru můžeme kostel těšínských dominikánů zařadit do období po roce 1300.

Klášteř těšínských dominikánů byl situován po jižní straně kostela Panny Marie. V roce 1789 zasáhl klášterní komplex požár. V jeho důsledku byl klášter následně kompletně rozebrán. Z prvotní čtyřkřídlové dispozice se nedochovalo vůbec nic.⁸⁵⁵

---

⁸⁵⁵ Z parcely kláštera bylo vytvořeno náměstí. V místě jižního křídla kláštera byla v roce 1891 postavena neorenesanční fara podle projektu architekta Albina Teodora Prokopa, in: DEHIO 2005, 238; ZABYTKI 2006, 211.

5. 5. OSVĚTIM (OŚWIĘCIM, AUSCHWITZ)

Dominikánský klášterní kostel sv. Kříže

Město Osvětim je situováno přes 70 kilometrů severovýchodně od Těšína a necelých 70 kilometrů západním směrem od malopolského Krakova. Rozprostírá se v nížinné oblasti a protéká jím říčka Soła, která je přítokem Visly. Přestože je dnes Osvětim součástí Malopolska, jsou středověké dějiny tohoto města těsně spjaty s historickým a politickým vývojem Horního Slezska.

Již od raného středověku se zde nacházel hrad, který byl jedním z důležitých článků řetězce obranných hradů chránících polské území. Ve středověku se Osvětim stala hlavním městem osvětimského knížectví.⁸⁵⁶ Poprvé se s názvem staré osady setkáváme ve středověkých kronikách ve spojitosti s darem knížete Kazimíra Spravedlivého, který svému bratranci Měšku Křivonohému, knížeti opolskému a pánu Ratiboře, v roce 1179 postoupil osvětimskou a bytomskou kastelánii.⁸⁵⁷ Osvětim, která byla k opolskému knížectví připojena v roce 1179, v něm setrvala až do doby, kdy bylo opolské knížectví po smrti knížete Vladislava I. Opolského v roce 1281/1282 rozděleno mezi jeho potomky. Osvětimskou zemi získal pod svou správou jeho syn Měšek I. Těšínský, který užíval titulatury „kníže Těšína a pán Osvětimi.“

V době, kdy byla Osvětim přičleněna k opolskému knížectví, již disponovala trhem, celní komorou a farním kostelem; osada se v této době v podstatě vyznačovala městským charakterem.⁸⁵⁸

Je známo, že Měšek I. Těšínský potvrdil v roce 1291 Osvětimi městská práva, která současně rozšířil o právo soudu a hospodaření, což Osvětimi umožnilo například právo skladovat sůl z Wieliczky.⁸⁵⁹

---

⁸⁵⁶ Neexistují ovšem žádné písemné prameny, v nichž by byly zmiňovány počátky Osvětimi, in: PTASZKOWSKI 1998, 13.

⁸⁵⁷ Tato knížectví byla tehdy odloučena od původního krakovského území. V rámci církevní správy však spadala obě knížectví přímo pod vřatislavské arcibiskupství, in: PTASZKOWSKI 1998, 13.

⁸⁵⁸ PTASZKOWSKI 1998, 13.

⁸⁵⁹ PTASZKOWSKI 1998, 14.

Po smrti knížete Měška I. Těšínského bylo těšínské knížectví spolu s Osvětimskem rozděleno mezi jeho syny. Zatímco kníže Kazimír získal Těšínsko, jeho bratru Vladislavovi připadlo Osvětimsko.⁸⁶⁰ Sídlem Vladislava I. Osvětimského se stal knížecí hrad v Osvětimi. Samotné město se pak stalo hlavním centrem údělného knížectví.

Dominikánský klášterní kostel Panny Marie v Osvětimi splňoval funkci významného společenského a kulturního centra Horního Slezska. Svou polohou a vzájemnými vztahy měl velmi blízko k malopolskému Krakovu. Někteří příslušníci osvětimské linie dynastie Piastovců si dominikánský kostel v Osvětimi zvolili za místo svého posledního odpočinku, čímž se zařadil k ostatním piastovským fundacím kostelů, které plnily funkci rodového pohřebiště. Životní osudy osvětimských panovníků v kontextu se sledovanou stavbou dobře ilustrují význam dominikánského klášterního kostela v Osvětimi.

Archeologickými výzkumy byly pod presbyteriem nalezeny hroby osvětimských knížat a kastelánů. Podle K. Jasińskieho zde byla určitě pochována osvětimská knížata Jan I., Jan II. a Jan III. a také osvětimský kníže Kazimír. Tyto osobnosti jsou s dominikánským kostelem v Osvětimi spjaty svými početnými fundacemi.

Kníže Měšek I. Těšínský (†1314/1315) byl nejstarším synem Vladislava I. Opolského a jeho ženy Eufémie. Po smrti svého otce v roce 1281/1282 mu připadla jižní část území Horního Slezska spolu s městy Ratiboří, Těšínem a Osvětimí. Poté, co jeho bratr Přemysl dospěl, svěřil mu do správy knížectví ratibořské, zatímco sám si ponechal knížectví těšínské a osvětimské⁸⁶¹ a do konce svého života se skromně tituloval knížetem těšínským a pánem na Osvětimi.⁸⁶²

Obtížné bylo také zařazení osvětimského území. Několik let před smrtí kníže Vladislav I. Opolský rozšířil své území o země nad Skawaou, přičemž se dostal do konfliktu s knížectvím krakovským.⁸⁶³

V rámci lokování měst, započatého knížetem Vladislavem I. Opolským byl kníže Měšek I. Těšínský jeho pokračovatelem. K nejvýznamnějším centřům náležela města Ratiboř, Těšín a také Osvětim.

---

⁸⁶⁰ PTASZKOWSKI 1998, 14.

⁸⁶¹ RAJMAN 1999, 779.

⁸⁶² RAJMAN 1999, 780.

⁸⁶³ RAJMAN 1999, 722.

Všechna města se řídila německým právem. Dříve než byla městům udělena městská práva, ujal se v nich vlády kníže Měšek I. Těšínský.⁸⁶⁴ Měšek I. Těšínský měl podobně jako v případě lokací měst tak i na poli kulturním silný vzor ve svém otci a proto pokračoval v jeho záměrech. Poté, co jeho otec Vladislav I. Opolský fundoval dominikánský klášterní kostel v Osvětimi, začal Měšek I. Těšínský s jeho stavební realizací. Fundaci tohoto osvětimského klášterního kostela pak dokončil jeho nejstarší syn Vladislav I. Osvětimský. Na sklonku svého života svěřil Měšek I. Těšínský knížeti Vladislavu I. Osvětimskému vládu v osvětimském knížectví.

Předtím však Měšek I. Těšínský vystavil ještě dva dokumenty týkající se hospodářské správy v knížectvích a zkrášlení dvou dominikánských klášterních kostelů v Těšíně a Osvětimi. Podobně jako jeho předchůdci či bratři dbal zajisté i kníže Měšek I. Těšínský o vytvoření vhodného místa věčného odpočinku pro sebe a svou ženu. Prameny uvádějí, že zemřel před 27. červnem roku 1315 a byl pochován v některém ze dvou výše zmíněných dominikánských kostelů.⁸⁶⁵ Uvážíme-li, že sídelní město Těšín s knížecí rezidencí bylo ve srovnání s Osvětimí přece jen významnější, lze považovat dominikánský klášterní kostel v Těšíně za pravděpodobnější místo posledního odpočinku knížete Měška I. Těšínského.

V osvětimském knížectví vládl po smrti knížete Měška I. Těšínského jeho nejstarší syn, kníže Vladislav I. Osvětimský (†1321/1324), zatímco jeho druhý syn Kazimír (†1360) si ponechal vládu nad knížectvím těšínským. Vladislav nevycházel se svým bratrem Kazimírem příliš dobře, jejich vztah byl díky sporům ohledně rozdělení knížectví po smrti otce spíše konfliktní.⁸⁶⁶

Již v roce 1290 se Vladislav I. Osvětimský v pramenech objevuje s knížecím titulem na dokumentu svého otce Měška I. Těšínského vydaného dne 31. ledna. V rámci politické orientace udržoval kníže Vladislav I. Osvětimský dobré přátelské vztahy a utužoval vzájemné kontakty s malopolským Krakovem. Oženil se s Eufrozinou (†1327), dcerou Boleslava II., knížete Plockého a jeho druhé ženy Kunhuty České. Eufrosina byla vnučkou českého krále Přemysla Otakara II.

---

⁸⁶⁴ RAJMAN 1999, 780.

⁸⁶⁵ RAJMAN 1999, 781.

⁸⁶⁶ RAJMAN 1999, 782.

Kníže Vladislav I. Osvětimský zemřel mezi rokem 1321 a 1324.⁸⁶⁷ Přestože místo jeho pochování není známo,⁸⁶⁸ předpokládá se, že byl pochován pravděpodobně v dominikánském klášterním kostele v Osvětimi.⁸⁶⁹

Po smrti knížete Vladislava spravovala osvětimské knížectví Eufrozina⁸⁷⁰ vzhledem k ranému věku jejího syna Jana.⁸⁷¹ Kněžna Eufrozina zemřela buď v roce 1327, nebo po roce 1328 a byla pochována v krakovském dominikánském kostele.⁸⁷² Otázka, zda osvětimský kníže Vladislav I. byl opravdu pochován v osvětimském klášterním kostele anebo v dominikánském kostele v Krakově, kde byla pochována jeho žena Eufrozina je doposud nezodpovězena. Je pravděpodobné, že kněžna si přála být pochována po boku svého dříve zemřelého muže, který již za svého života inklinoval ke krakovskému kulturnímu a společenskému centru a zřejmě také ke zdejšímu dominikánskému konventu.

K osobnostem, které byly více spojeny s dominikánským klášterním kostelem v Osvětimi, patří potomci knížete Vladislava I. Osvětimského, především jeho syn Jan I. Osvětimský (†1372). Je známo, že Jan I. Osvětimský získal dne 15. prosince roku 1321 papežské nadání a přijal krakovskou scholastiku.⁸⁷³ Stejně tak jako další slezská knížata vzdal dne 24. února roku 1327 lenní hold českému králi Janu Lucemburskému. V dokumentu je zmíněno město Osvětim spolu s knížecím hradem.⁸⁷⁴ V únoru roku 1327 souhlasil kníže Jan I. Osvětimský s tím, že pokud se osvětimské knížectví ocitne bez přímého dědice, bude spojeno

---

⁸⁶⁷ RAJMAN 1999, 782.

⁸⁶⁸ JASIŃSKI 2007, 593.

⁸⁶⁹ RAJMAN 1999, 782.

⁸⁷⁰ Na pečeti kněžny Eufroziny, která se objevuje na dokumentech z roku 1324 a 1328, je nápis *S. Evfrasię ducisse Osswencimiensis; Effrosine ducisse Osencinensi*, in: JASIŃSKI 2007, 595.

⁸⁷¹ V jejich svazku se dočkali syna Jana a dvou dcer. Annu a jednu neznámého jména, které byly dominikánkami v ratibořském klášterním kostele sv. Ducha, in: RAJMAN 1999, 782.

⁸⁷² V nekrologu krakovských dominikánů pocházejícím ze 17. století je zaznamenáno datum 25. červenec, které odkazuje na smrt kněžny Eufroziny, in: JASIŃSKI 2007, 594.

⁸⁷³ Vzhledem k jeho ranému věku šlo o výjimečný případ. Od roku 1323 vystupuje v pramenech jako krakovský scholastik a právě odtud pochází jeho přídomek. Nicméně kníže Jan I. Osvětimský nevytrval ve stavu duchovním příliš dlouho. V papežském dokumentu z roku 1325 se nachází zmínka o tom, že se kníže Jan v nejbližší době chystá oženit. Přestože Jan rezignoval na duchovní kariéru, nadále pobíral důchody krakovské scholastiky. Proti tomuto protiprávnímu pobírání financí se vyskytlo mnoho stížností. Papež Řehoř XI. vyžadoval obrovskou sumu 500 hřiven a 500 florénů, které pobíral kníže Jan I., in: RAJMAN 1999, 785.

⁸⁷⁴ RAJMAN 1999, 785.

s knížectvím těšínským. Toto usnesení potvrdil těšínskému knížeti Kazimírovi. Osvětimské knížectví se tak řídilo rozhodnutím vydaným českým králem.

V roce 1355 se kníže Jan I. Osvětimský zúčastnil sjezdu konaného v Praze. Tehdy bylo rozhodnuto o osudech bytomsko-kozelského knížectví. Kníže Jan I. Osvětimský spolu s břežským knížetem Ludvíkem zprostředkoval v roce 1369 dohodu mezi těšínským knížetem Přemyslem I. Nošakem a olešnickým knížetem Konrádem o rozdělení města Bytomi a bytomské země. Kníže Jan I. Osvětimský udržoval dlouhodobě vzájemné kontakty s knížecím dvorem v Břehu. Tyto společné vazby sahají již před rok 1366, kdy bylo dohodnuto manželství syna knížete Jan I. Osvětimského – Jana II. Osvětimského s Hedvikou, dcerou Ludvíka I. Břežského.⁸⁷⁵

Kníže Jan I. Osvětimský obdaroval nadacemi cisterciácké kláštery, nacházející se na území jeho knížectví a to kláštery v Rudách a současně také malopolské Mogiře.⁸⁷⁶ Navíc patřil k velkým podporovatelům dominikánů. V roce 1372 provinciální kapitula zasedající v Płocku schválila usnesení, že každý dominikán v polské provincii je zavázán vykonat jednu mši v intencích zemřelého knížete Jana I. Největším odběratelem nadací byl především dominikánský klášterní kostel v Osvětimi, v němž byl kníže Jan I. Osvětimský v roce 1372 pochován.⁸⁷⁷

V roce 1360 se kníže Jan I. znovu oženil se Salome Durynskou, dcerou Jindřicha II. Reuss von Plauen.⁸⁷⁸ Salome je v dokumentech poprvé zmíněná v roce 1374 jako „*ducissa antiqua Osswencimensis*“.⁸⁷⁹

Ze svazku s první ženou neznámého jména vzešel syn Jan II. Osvětimský (†1376), který je zmíněn v dokumentu svého otce Jana I. osvětimského z roku 1359.⁸⁸⁰ O krátkém panování knížete Jana II. se

---

⁸⁷⁵ RAJMAN 1999, 786.

⁸⁷⁶ RAJMAN 1999, 785.

⁸⁷⁷ RAJMAN 1999, 786. Podle záznamu dominikánského provinciála Jana z Břehu, týkající se Jana II. Osvětimského, připadla smrt knížete Jana I. Osvětimského na 12. prosince roku 1372. V dokumentu je psáno, že se v Płocku před 29. zářím 1372 konala provinciální kapitula. Je zde zmínka o smutku nad smrtí otce Jana II., in: JASIŃSKI 2007, 601.

⁸⁷⁸ RAJMAN 1999, 795.

⁸⁷⁹ Toto označení ji mělo oddělit od ženy knížete Jana II. Osvětimského, Hedviky, která byla rovněž kněžnou osvětimskou, in: JASIŃSKI 2007, 604.

⁸⁸⁰ RAJMAN 1999, 795.

nedochovalo mnoho podrobných zpráv. Ještě za života svého otce, roku 1366 se oženil s Hedvikou, dcerou Ludvíka I., knížete břežského.⁸⁸¹

Dne 9. října roku 1372 věnoval Karel IV. knížeti Janovi II. osvětimské knížectví v léno. Dokumentem bylo potvrzeno, že pokud zůstane Jan II. Osvětimský bez potomků, přejde osvětimské knížectví do rukou těšínského knížete Přemysla I. Nošaka. V té době byl již Jan II. ženatý.⁸⁸²

Kníže Jan II. Osvětimský je naposledy zmiňován v dokumentu ze dne 1. června roku 1375. V dokumentu z 8. října roku 1376 je jeho žena Hedvika označována již jako vdova. S největší pravděpodobností byl kníže Jan II. Osvětimský pohřben v dominikánském klášterním kostele v Osvětimi.⁸⁸³

První samostatný dokument zaznamenávající syna knížete Jana II. Osvětimského, knížete Jana III. Osvětimského (†1405) pochází ze dne 26. listopadu roku 1376. Dokumenty z let 1377–1395 jej uvádějí jako vládce osvětimského knížectví. Jan III. Osvětimský byl politicky velmi aktivní.⁸⁸⁴ V rámci své politické orientace byl kníže Jan III. Osvětimský na straně Polska a tudíž v opozici vůči ostatním opolským Piastovcům. V roce 1397 podepsal spolu s dalšími sedmi slezskými knížaty v Lehnici dohodu o vzájemné vojenské pomoci při potlačování rozbrojů s polským králem. Je známo, že se v roce 1399 společně s těšínským knížetem Přemyslem I. a dalšími opolskými knížaty snažil uklidnit konflikt mezi polským králem Vladislavem Jagellonským a biskupem Janem Kropidlem, opolským Piastovcem.⁸⁸⁵

Poslední známou politickou aktivitou knížete Jana III. Osvětimského byla účast na sjezdu slezských knížat a pánů ve Vratislavi, který se konal v roce 1402.

Početné dokumenty týkající se situace v osvětimském knížectví charakterizují knížete Jana III. jako ochránce měst, který pečoval o jejich

---

⁸⁸¹ RAJMAN 1999, 795.

⁸⁸² Ze svazku s Hedvikou Břežskou vzešel syn Jan III. Osvětimský a dvě dcery, Anna a Kateřina, in: RAJMAN 1999, 795.

⁸⁸³ RAJMAN 1999, 795.

⁸⁸⁴ Z dochovaných písemných zpráv víme, že v roce 1391 kníže pobýval v Lipníku nad Bečvou na Moravě. Zde se pravděpodobně setkal s vyslanci polského krále Vladislava Jagellonského. V této souvislosti se dokonce dochovala korespondence mezi knížetem Janem III. a krakovským královským dvorem, in: RAJMAN 1999, 799.

⁸⁸⁵ RAJMAN 1999, 800.

rozvoj, zejména pak dbal o církevní stavby. Mezi nejvýznamnější architektury, kterým věnoval svou pozornost, patřil dominikánský klášterní kostel v Osvětimi. Z pramenů víme, že tomuto kostelu odkázal území určené na stavbu nových obydlí pro mnichy. Za jeho vlády zažívali osvětimští dominikáni období velkého rozvoje.

Osvětimský kníže Jan III. zemřel roku 1405.⁸⁸⁶ Přestože prameny neuvádějí místo jeho pochování, lze předpokládat, že byl pohřben právě v klášterním kostele osvětimských dominikánů, na což poukazují jeho bohaté nadace pro tento klášter.⁸⁸⁷

V posledních letech své vlády souhlasil bezdětný kníže Jan III. Osvětimský se snahami těšínských knížat, zejména jeho strýce Boleslava I. Těšínského a umožnil mu spoluvládu v osvětimském knížectví.⁸⁸⁸ Od roku 1405 vystupuje v pramenech Boleslav I. Těšínský (†1431) jako kníže těšínský a osvětimský. Víme, že také Boleslav I. Těšínský věnoval dominikánskému kostelu v Osvětimi početné nadace.⁸⁸⁹

Boleslav I. Těšínský byl synem Přemysla I. Těšínského a bratrem zavražděného knížete Přemysla Mladšího. Synem Přemysla Mladšího byl kníže Kazimír I. Osvětimský (1396–1433/1434), kterému poté co dosáhl plnoletosti, věnoval v roce 1414 kníže Boleslav I. Těšínský osvětimské knížectví, které mělo původně připadnout jeho otci, knížeti Přemyslu Mladšímu.⁸⁹⁰

Je známo, že kníže Kazimír v době svého panování v letech 1414–1434 značně rozšířil územní rozsah svého osvětimského panství. Přestože Osvětim v té době nabyla značných hmotných statků, hostoval kníže společně se svým dvorem často na královském hradě v Krakově. Kazimír I. Osvětimský udržoval velmi dobré kontakty a vzájemné vztahy podobně jako jeho předchůdci s malopolskými panovníky.

Co se týče jeho politických závazků, víme, že se osvětimský kníže Kazimír I. v roce 1428 zúčastnil boje proti husitům. Svá vojska sjednotil pod Nisou, kde spolu se třemi dalšími slezskými knížaty bránili Slezsko proti

---

⁸⁸⁶ RAJMAN 1999, 800.

⁸⁸⁷ Kníže Jan III. Osvětimský se v roce 1394 oženil s Hedvikou, dcerou Olgerda, knížete litevského, sestrou Vladislava Jagelonského. Místo jejího pochování není známo. Můžeme předpokládat, že byla pohřbena rovněž v dominikánském klášterním kostele v Osvětimi, in: JASIŃSKI 2007, 630.

⁸⁸⁸ RAJMAN 1999, 797.

⁸⁸⁹ RAJMAN 1999, 800.

⁸⁹⁰ RAJMAN 1999, 798.

nájezdům husitských vojsk. Husité napadli Osvětimsko znovu v roce 1430. V roce 1433 byl kníže v bitvě u Rybníka těžce raněn a na následky zranění nakonec v roce 1433 nebo na počátku roku 1434 zemřel. Jeho ostatky byly pochovány v rodovém pohřebišti osvětimské linie Piastovců – v dominikánském klášterním kostele v Osvětimi. Kníže Kazimír I. Osvětimský již za svého života dominikánský klášterní kostel velmi podporoval a štědře jej obdarovával početnými nadacemi.⁸⁹¹

Dominikánským klášterním kostelem v Osvětimi se zabývá Jerzy Kłoczowski ve své obsáhlé studii, v níž zkoumá dějiny dominikánů polské provincie. Kniha s názvem *Dominikanie Polscy na Śląsku w XIII–XIV wieku* byla vydána v roce 1956.

Pozornost tomuto kostelu věnuje Edmund Małachowicz v textu *Architektura Zakonu Dominikanów na Śląsku*, publikovaném v roce 1978.

Jan Ptaszkowski je autorem knihy *Sanktuarium Matki Bożej wspomozienia wiernych w Oświęcimiu* vydané v roce 1998, ve které pojednává o dějinách dominikánského kostela v Osvětimi.

Podle dominikánské tradice vděčí klášterní konvent dominikánů v Osvětimi za svůj vznik osvětimskému knížeti Vladislavovi (†1321/24), a jeho ženě Eufrosině (†1328).⁸⁹² Tuto informaci poprvé publikoval J. N. Gałkowski, kronikář osvětimské země v díle *Rysie dziejów Księstwa Oświęcimskiego i Zatorskiego*, vydaném v roce 1867. Mladí manželé údajně složili slib před Bohem, že postaví dominikánům v Osvětimi klášterní komplex, pokud je Bůh obdaří potomstvem. Fundátoři se posléze dočkali syna Jana a dvou dcer.⁸⁹³ Tento názor naposledy uvedl J. Ptaszkowski v roce 1998.⁸⁹⁴

Za zakladatelku dominikánského konventu v Osvětimi je některými badateli považována kněžna Eufrosina, manželka knížete Vladislava I. Osvětimského, která díky své neskonale štědrosti pomohla založit konvent

---

⁸⁹¹ PTASZKOWSKI 1998, 18.

⁸⁹² Kníže Vladislav I. Osvětimský z osvětimské linie Piastovců pojal okolo roku 1306 za manželku Eufrosinu, dceru Boleslava II. Plockého a jeho druhé manželky, české princezny Kunhuty, in: JASIŃSKI 2007, 593.

⁸⁹³ GAŁKOWSKI 1867, 113–114.

⁸⁹⁴ PTASZKOWSKI 1998, 14.

v Osvětimi. Osvětinská kněžna Eufrosina byla jednou z těch, která přijala náboženské ideály chudoby. Řadí se k těm středověkým panovnicím, které se přičinily o založení početných klášterních fundací.⁸⁹⁵

Kněžna Eufrosina spravovala osvětinské knížectví po smrti svého muže, knížete Vladislava I. Osvětinského. V pramenech je naposledy uvedena dne 14. listopadu roku 1328. Ostatky kněžny Eufrosiny byly pochovány v dominikánském klášterním kostele sv. Trojice v Krakově.⁸⁹⁶

Proti tvrzení, dle kterého jsou za zakladatele kostela dominikánů v Osvětimi považováni Vladislav I. Osvětinský a jeho žena Eufrosina se staví J. Kłoczowski.⁸⁹⁷ Ten sice upomíná na tradici pocházející ze 17. století, podle níž byl fundátorem kostela kníže Vladislav, sám však zastává názor, že fundátorem tohoto konventu byl nikoli syn Měška I. Těšínského Vladislav I. Osvětinský (†1321/24), nýbrž jeho otec, kníže Vladislav I. Opolský (†1281/1282).⁸⁹⁸

Zásadním dokladem týkajícím se založení osvětinského konventu je v tomto případě seznam klášterních konventů polské dominikánské provincie sestavený Bernardem Guidonis v roce 1303, přestože první písemné zprávy o existenci klášterního kostela v Osvětimi pocházejí až z druhé poloviny 14. století.⁸⁹⁹

Ze seznamu Bernarda Guidonis vyplývá, že osvětinský dominikánský konvent byl zformován někdy v 80. letech 13. století. Dle seznamu byly před konventem v Osvětimi založeny konventy v Opatowci a Slupsku a po něm následovalo založení dominikánského konventu v Opolí. Konvent v Osvětimi byl založen někdy před rokem 1283.

---

⁸⁹⁵ O aspiracích a dokonalé zbožnosti kněžny Eufrosiny a jejího manžela svědčí indulgence, čili právo výběru vlastního zpovědníka, kterou manželé společně získali od papeže Jan XXII. v roce 1321, in: JASIŃSKI 2007, 601.

⁸⁹⁶ O pohřbu kněžny Eufrosiny v krakovském dominikánském klášteře svědčí odkaz v nekrologu dominikánů, známý ze dvou pramenů. V odkazu je psáno: *D. Eufrosina ducissa Oswiencimensis, magna fratrum benefactrix, hic in choro e regione sacristiae sepulta* (Osvětinská kněžna Eufrosina, velká dobrodějka bratrů, je zde v presbyteriu, poblíž sakristie pochována). Náhrobek kněžny Eufrosiny byl však zničen. Místo pochování knížete Vladislava je neznámé, in: PTASZKOWSKI 1998, 16.

⁸⁹⁷ KŁOCZOWSKI 1956, 303.

⁸⁹⁸ GAŤKOWSKI 1876, 113–114; KŁOCZOWSKI 1956, 303.

⁸⁹⁹ KŁOCZOWSKI 1956, 303.

Toto datum je zároveň potvrzeno v dokumentu osvětimského knížete Jana III. Osvětimského ze dne 19. srpna 1405.⁹⁰⁰ Kníže v něm hovoří o svých předcích – Vladislavovi a Měškovi, kteří dominikánům věnovali území pro stavbu kláštera. Dle J. Kłoczowského jde v tomto případě určitě o knížete Vladislava I. Opolského (†1281/1282) a jeho syna Měška I. Těšínského (†1313/1317), který po smrti svého otce získal při dělení území knížectví osvětimské a těšínské. Z informace zaznamenané v dokumentu lze vyvodit, že osvětimskou fundaci uvedl opolský kníže Vladislav I. (†1281/1283) a dovršil ji osvětimsko-těšínský kníže Měšek I. (†1313/1317).

Klášterní kostel osvětimských dominikánů tedy nejspíše opravdu fundoval nejdříve Vladislav I. Opolský a těšil se jistě podpoře i jeho syna Měška I. Těšínského. Bezpochyby mu značnou péči věnovali také jeho nástupci, zejména vnuk Vladislava I. Opolského, kníže Vladislav I. Osvětimský a jeho žena Eufrosina.

Kromě knížat z osvětimské linie Piastovců podporovali osvětimský dominikánský klášterní kostel v době středověku také kasteláni, kteří vzali tento konvent pod svou ochranu a věnovali mu početné nadace. Dominikánský kostel v Osvětimi byl „ozdobou“ knížecího hradu. Dominikáni plnili nejen funkci kazatelů, ale také zpovědníků. Vedle své kazatelské činnosti se řeholníci zabývali rovněž hospodářskou správou.⁹⁰¹

Z fundací věnovaných osvětimskému dominikánskému konventu je známo, že v roce 1405 obdaroval kníže Jan III. Osvětimský dominikánskému klášteru pozemky na výstavbu cel určených pro mnichy. K největším dobrodincům kláštera dominikánů patřil v 15. století kníže Kazimír I. Osvětimský, který odkázal klášteru důchody třech vesnic.⁹⁰²

Historie dominikánského kláštera v Osvětimi v době reformace je zahalena tajemstvím. V tomto případě se nám nedostává dostatečných písemných pramenů.⁹⁰³

---

⁹⁰⁰ Kopiař osvětimských dominikánů v Archivu dominikánů v Krakově, in: KŁOCZOWSKI 1956, 303.

⁹⁰¹ PTASZKOWSKI 1998, 16.

⁹⁰² Další historické prameny informují o tom, že v roce 1427 získal konvent dominikánů v Osvětimi od měšťanů Marcina Cyny a jeho ženy Doroty ves Broszkowice, in: PTASZKOWSKI 1998, 18.

⁹⁰³ Je doloženo, že se v osvětimské zemi nacházela řada center kalvínského vyznání a právě protestanti ovládli početné katolické svatyně. Nicméně v seznamu kostelů, které byly převzaty jiným vyznáním v letech 1598–1611 dominikánský

Po sekularizaci dominikánského řádu v roce 1816 byl osvětimský konvent zrušen a kostel byl následně změněn na magacín. V této souvislosti byla prvotní architektonická forma značně poničena. Kostel byl dále vážně poškozen při požárech města v roce 1863 a také roku 1866.⁹⁰⁴

V letech 1899–1906 podlehl kostel zásadní architektonické přestavbě podle projektu S. Odrzywolskiego. V rámci této obnovy byla kompletně změněná prostorová dispozice svatyně.⁹⁰⁵ Od té doby prvotní presbyterium plní funkci lodě a dřívější loď je proměněna v presbyterium. Za druhé světové války byl kostel vážně poškozen, přičemž byly zříceny zejména klenby.

V rámci následného popisu se budeme držet prvotního středověkého rozčlenění prostorů a jejich funkcí. Původní prostorové uspořádání kostela se do dnešních dní zachovalo zejména v půdoryse a ve hmotě zdiva.

Klášterní kostel sv. Kříže je situován v jihozápadní části města. Východní fasáda směřuje do dnešní ulice Vladislava Jagelonského, která ústí do jihozápadního nároží hlavního náměstí.

V době středověku byl dominikánský klášterní kostel v Osvětimi nejspíše orientovaným jednolodím s prodlouženým presbyteriem ukončeným rovným závěrem. Délka presbyteria je určena třemi klenebními poli. Obdélná klenební pole orientována na šířku byla prvotně zaklenuta zřejmě šestidílnou křížovou žebrovou klenbou hruškového profilu. Zkrácené válcové přípory klenebních žeber byly neseny konzolami. Je otázkou, jaká byla jejich původní podoba. S největší pravděpodobností měly konzoly jednoduchý jehlancový tvar. Klenební žebra byla ve vrcholu semknuta nejspíš kruhovými svorníky.

Presbyterium je osvětleno řadou okenních otvorů. Šestice okenních otvorů je prolomena do severní a jižní obvodové zdi presbyteria. Každému klenebnímu poli odpovídají dva okenní otvory. Dvojdílná lomená okna jsou poměrně vysoká a úzká. Přestože je dnešní okenní kružba výsledkem

---

konvent sv. Kříže v Osvětimi nefiguruje. Navíc je známo, že v době náboženských sporů přebývali v Osvětimi v letech 1514–1611 dominikáni z Těšína, jejichž klášter byl v té době užíván evangelíky, in: PTASZKOWSKI 1998, 19.

⁹⁰⁴ PTASZKOWSKI 1998, 20.

⁹⁰⁵ MAŁACHOWICZ 1978, 131.

přestaveb prováděných v průběhu 19. a 20. století, dávají nám určitou představu o prvotním charakteru okenních forem. Okna prolomená do severní a jižní zdi jsou členěna dvojicí jeptišek, které ve svém vrcholu nesou trojici odstředivých trojlistů nebo šestilist tvořený třemi lomenými a třemi půlkruhovými listy. Tyto motivy okenní kružby se střídají ob jedno okno. Pruty jeptišek jsou velmi subtilní, vycházejí přímo z drobných soklíků nasazených na okenní římsě. Ve vrcholu jsou okenní pruty ukončeny jednoduchou kalichovou hlavicí.

Východní okno, jehož vrchol je situován o něco níže než vrcholy oken postranních, je akcentováno svým rozměrem. Sestavu okenní kružby tvoří čtveřice jeptišek, které ve vrcholu nesou trojici kruhů s vepsanými, osově souměrnými pětilisty. Prut mezi středovými jeptiškami je zesílen. Ve styku dvou kruhů nesených soustavou jeptišek. Toto okno je díky novodobě situovanému portálu v hlavní ose východní fasády výrazně zkráceno.

Na západě se k presbyteriu napojuje loď, která je od presbyteria oddělena vysokým lomeným triumfálním obloukem. Vrchol oblouku dosahuje téměř pod čelo klenby presbyteria. Délka jednolodí je omezena čtyřmi a půl klenebními poli. Podle E. Małachowicze vymezuje východní klenební pole, které je oproti ostatním polím poloviční šíře, pozůstatek původní letnerové konstrukce. Jelikož šířka interiéru v lodi činí asi patnáct metrů, usuzuje se, že tento kostel mohl mít původně dvoulodní dispozici.⁹⁰⁶

Podle současného stavu se však zdá, že dispozice lodě kostela se skládala z hlavní široké lodě, k níž po stranách v rozmezích prvních tří polí směrem od východu přiléhaly nižší úzké boční lodě. Je otázkou, zda byla hlavní loď i s postranními bočními loděmi zaklenuta či zakryta pouze plochým trémovým stropem.

Východní fasáda je ukončena trojúhelníkovým štítem. Výška presbyteria je mnohem nižší než výška lodě. Z exteriéru je presbyterium podepřeno několika dvakrát odstupňovanými opěrnými pilíři, které jsou podél obvodu rozmístěny nepravidelně. Dvojice opěrných pilířů podepírá východní fasádu. Pilíře jsou situovány v severním a jižním nároží, kde se k nim těsně připojují kolmo postavené východní pilíře severní a jižní fasády. Další opěrné pilíře se nacházejí na rozhraní klenebních polí. Západní pole je navíc doplněno ještě o opěrné pilíře situované ve svém středu. Pilíře

---

⁹⁰⁶ MAŁACHOWICZ 1978, 93–148.

situované na rozhraní klenebních polí jsou v porovnání s pilíři situovanými po stranách o něco užší. Na odlišnou sílu postraních opěrných pilířů poukazují rovněž šikmé krycí desky, které nemají identický rozměr ani spád.

Z exteriéru podepírá boční lodě soustava třikrát odstupňovaných opěrných pilířů. Pilíře obemykající severní zeď lodě se nacházejí na rozhraní klenebních polí a v severovýchodním nároží. Všechny tyto pilíře jsou přibližně tvarově shodné. Čtveřice opěrných pilířů podepírá rovněž jižní obvodové zdivo lodě. Pilíře jsou rozmístněny na rozhraní klenebních polí. Oproti severním pilířům jsou jižní pilíře mnohem širší, protože ve své spodní části pojmají přístavby, situované podél jižní boční zdi lodě. Tyto přístavby byly původně součástí kláštera situovaného po jižní straně kostela. Nad střechami přístavků jsou tyto dvakrát odstupňované opěrné pilíře průchozí.

Jak vypadala prvotní západní fasáda kostela, k níž je v současnosti přistavěn další sakrální prostor nevíme. Zřejmě byl v hlavní ose situován vstup a nad ním bylo prolomeno vysoké lomené okno. Štít navíc mohl být zdoben terakotovým vlysem.⁹⁰⁷ Západní fasáda byla prvotně zřejmě dvouvěžová, což bylo pro mendikantské kostely netypické. Hranolové věže situované v severozápadním a jihozápadním nároží byly původně doplněné střílnami, které plnily funkci obranné bašty.⁹⁰⁸ Do dnešní doby se dochovala pouze jejich točitá schodiště. Je otázkou, jakou měly věže prvotní podobu a do jaké výše vystupovaly. Dominikánský klášterní kostel v Osvětimi splňoval zároveň funkci kostela farního. Zřejmě odtud byl do kompozice hmoty kostela přijat prvek dvouvěžové západní fasády, kterým se vyznačovala většina slezských středověkých farních kostelů.

Presbyterium je v porovnání s lodí o něco nižší. Oba prostory jsou zastřešeny sedlovou střechou. Jako stavebního materiálu pro výstavbu kostela byla použita cihla, zatímco architektonické detaily byly vytvořeny z kamene. Z období středověku se nedochovalo mnoho architektonických detailů, ať už jde o klenbu, okenní kružby či portály. Na základě dochovaného dispozičního řešení a fragmentů architektonických prvků je i přesto zřejmé, že kostel byl postaven nejspíše na počátku 14. století.

---

⁹⁰⁷ Podle Ptaszkowskeho byl vstupní portál situovaný v severní části lodě, in: PTASZKOWSKI 1998, 16.

⁹⁰⁸ Uvádí se, že celý klášterní komplex tvořil součást obranného systému města, in: PTASZKOWSKI 1998, 16.

Kláster byl situovánch podél jižní strany kostela. V roce 1819 byl zcela zničen. Ze středověké klášterní architektury se dochovala pouze kapitulní síň. Ta byla později přestavěna na kapli sv. Jacka.⁹⁰⁹ Kaple je jedinou stavbou, která se dochovala po nájezdu švédských vojsk, které klášter vyplenily dne 18. srpna roku 1656.⁹¹⁰ Od doby husitských válek se traduje legenda, podle níž sv. Jacek vykonal v dominikánském klášteře v Osvětimi zázrak, a proto byl vzýván jako patron kostela. Za husitských válek se obyvatelé města schovali před vojáky do hradu a sv. Jacek každého, kdo se pokoušel do hradu vniknout, z výšky oslepil.⁹¹¹

Dnešní orientovaná kaple sv. Jacka je obdélné dispozice. Délku vymezují dvě obdélná klenební pole ukončená rovnou zdí. Pole jsou zaklenuta křížovou žebrovou klenbou hruškového profilu. Hranolová klenební žebra jsou nesena jehlancovými konzolami. Žebra jsou semknuta kruhovými svorníky. Prostor je osvětlen pěti okenními otvory. Dvojice oken je prolomena v severní a jižní obvodové zdi, jedno okno je prolomeno ve zdi východní. Okna jsou úzká a vysoká, ukončena stlačeným obloukem a opatřena novodobou vitráží.

Zatímco vnitřní plocha cihlového zdiva je dnes omítnuta, z exteriéru je cihlové zdivo exponováno. V ose západní fasády je prolomen půlkruhový portál. V nároží a na rozhraní klenebních polí je kaple ze severní a jižní strany opatřena trojicí dvakrát odstupňovaných opěrných pilířů. Pilíře situované ve východních nárožích jsou o něco vyšší nežli pilíře situované ve středu a v západních nárožích. Západní a východní štít je zdoben slepou panelací. Jednoduchá sedlová střecha je v západní části doplněná sanktusníkem.

---

⁹⁰⁹ MAŁACHOWICZ 1978, 131.

⁹¹⁰ PTASZKOWSKI 1998, 17.

⁹¹¹ PTASZKOWSKI 1998, 18.

5. 6. OPOLÍ (OPOLE, OPPELN)

Dominikánský klášterní kostel sv. Vojtěcha (Panny Marie Bolestné)

O dominikánském klášterním kostele v Opolí poprvé pojednává F. Idzikowski⁹¹² v monografii města Opolí nazvané *Geschichte der Stadt Oppeln*, která byla vydána v roce 1863. Dějinám a stavebnímu vývoji dominikánského klášterního kostela v Opolí je pozornost dále věnována v monografii města *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Stadtkreises Oppeln*, která je součástí řady *Die Bau- und Kunstdenkmäler Schlesiens*. Kniha vyšla v roce 1939 a jejími editory jsou Günther Schiedlausky, Rolf Hartmann a Hilde Eberle.⁹¹³

Dominikánským klášterním kostelem se též zabývá Jerzy Kłoczowski⁹¹⁴ ve studii, v níž zkoumá dějiny dominikánů polské provincie. Kniha s názvem *Dominikanie Polscy na Śląsku w XIII–XIV wieku* byla vydána v roce 1956.

Další zmínky o sledované architektuře nalezneme v publikacích Tadeusze Chrzanowskeho a Mariana Korneckeho,⁹¹⁵ kteří se věnovali katalogovému zpracování památek města v roce 1965 v knize *Miasto Opole i powiat Opolski*, která je součástí ediční řady *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, t. VII., Wojewodstwo opolskie. Dále své poznatky uvedli v knize *Sztuka Śląska Opolskiego od średniowiecza do końca w. XIX*, která vyšla v roce 1974.

Monografickým zpracováním dějin a kulturních památek města Opolí se zabývala Urszula Popłonyk.⁹¹⁶ Kniha byla publikována v roce 1970. Jistou pozornost opolskému dominikánskému kostelu věnuje Edmund Małachowicz⁹¹⁷ ve studii *Architektura Zakonu Dominikanów na Śląsku*, vydanou v roce 1978.

O archeologických průzkumech nás informují v roce 2004 autoři, jejichž články jsou uveřejněny ve sborníku *Początki i rozwój miast Górnego*

---

⁹¹² IDZIKOWSKI 1863.

⁹¹³ SCHIEDLAUSKY/HARTMANN/EBERLE 1939.

⁹¹⁴ KŁOCZOWSKI 1978.

⁹¹⁵ CHRZANOWSKI/KORNECKI 1965; CHRZANOWSKI/KORNECKI 1974.

⁹¹⁶ POPŁONYK 1970.

⁹¹⁷ MAŁACHOWICZ 1978.

Śląska. Částečně se opolským kostelem dominikánů zabývala Patrycja Okoń⁹¹⁸ v textu *Klasztory w średniowiecznych górnośląskich ośrodkach miejskich (do końca XIII w.) w świetle badań archeologiczno-architektonicznych*.

Stručně je o kostelu pojednáno ve dvou publikacích – německé příručce *Dehio-Handbuch der Kunstdenkmäler in Polen, Schlesien*⁹¹⁹ vydané v roce 2005 a jeho polské verzi *Zabytki Sztuki w Polsce. Śląsk*,⁹²⁰ publikované roku 2006.

Naposledy je o kostele dominikánů v Opolí pojednáno v knize Józefa Pilcha⁹²¹ *Zabytki architektury Górnego Śląska*, vydaná v roce 2008.

Počátky dějin dominikánského klášterního kostela v Opolí v tomto případě nesouvisí přímo s uvedením dominikánů do města. Po svém příchodu do Opolí totiž dominikáni získali do svého vlastnictví již existující farní kostel zasvěcený sv. Vojtěchu. Farní kostel sv. Vojtěcha založil opolský kníže Vladislav I. v průběhu první poloviny 13. století a štědře jej obdaroval. Kostel byl situován ve východní části Starého Města, na návrší, které se nazývalo tzv. Hůrka.⁹²²

Zasvěcení farního kostela sv. Vojtěchu je spojováno s tradicí, podle které v letech 984–995 pobýval sv. Vojtěch v Opolí. Patrocinium sv. Vojtěcha původně nesla kaple, v níž údajně při svém pobytu ve městě sv. Vojtěch kázal. Pozůstatky kaple dnes tvoří součást dochovaného klášterního komplexu.⁹²³

---

⁹¹⁸ OKOŃ 2004.

⁹¹⁹ DEHIO 2005.

⁹²⁰ ZABYTKI 2006.

⁹²¹ PILCH 2008.

⁹²² Návrší bylo utvořeno pomocí umělého násypu, který obklopovaly vinice. V průběhu 13. století bylo toto území spojeno s lokací města Opolí. Kostel byl založen na území hraničící s knížecím hradem, zvaným „Vysoký“. V majetku farního kostela bylo území rozprostírající se mezi vlastním městem, hradem na severu a jižními zahradami, in: POPŁONYK 1970, 104sq.

⁹²³ Podle archeologických průzkumů byla kaple sv. Vojtěcha postavena na gotických základech, přičemž byla použita zeď bašty, která byla součástí hradebního opevnění města. Kaple pravouhlé dispozice je prodloužena v severojižní ose. V roce 1663 byla nadstavěna o obranné zdivo. Zdivo kaple se proto vyznačuje značnou tloušťkou. V 18. století byla spojena se stavbou kláštera krátkým křídlem. Dnes přiléhá k západnímu křídlu kláštera postavenému v roce 1865. Kaple byla obnovována v letech 1784, 1835 a 1909, tehdy došlo k jejímu zaklenutí neckovou klenbou. V jižní zdi je situovaný portál. V roce 1945 byla poškozená požárem a následně zadaptovaná na magacín, in: POPŁONYK 1970, 104sq.

Podle dominikánské tradice pobýval v Opolí v průběhu druhé poloviny 13. století dominikán bl. Herman z Moravy, učedník sv. Jacka a bl. Česlava. V něm je spatřována osoba, která pomohla uvést dominikány do Opolí a založit zdejší klášter. Bl. Herman zemřel údajně v roce 1254 a byl pochován právě ve farním kostele sv. Vojtěcha v Opolí.⁹²⁴

Podrobíme-li analýze seznam dominikánských konventů sestavený Bernardem Guidonis, zjistíme, že opolský dominikánský konvent zaujímá dvacátou sedmou pozici, přičemž mu předcházelo založení konventu v Osvětimi a Warce (*Warcensis*) a následovalo založení klášterů ve městech Tczew (*Tersoviensis*) a Lewin (*Leviniensis*). Z toho vyplývá, že konvent byl fundován v 80. letech 13. století. Předpokládá se, že dominikáni byli do Opolí uvedeni zřejmě krátce před rokem 1287.⁹²⁵

Kroniky společně s dominikánskou tradicí považují za fundátora opolského dominikánského kláštera knížete Boleslava I. (†1313). Po svém příchodu do Opolí dominikáni zpočátku přebývali zřejmě v provizorních obydlích přímo v knížecím sídle na tzv. Vysokém hradě situovaném na Hůrce. Po několika letech získali do svého vlastnictví bývalý farní kostel sv. Vojtěcha. Uvádí se, že farní kostel byl přenesen v roce 1295 ke kolegiátnímu kostelu sv. Kříže.⁹²⁶ J. Kłoczowski předpokládá, že procesu translukace fary se musel účastnit vratislavský biskup Tomáš II. (†1292) Kłoczowski dále usuzuje, že při této příležitosti biskup kostel zároveň vysvětil.⁹²⁷ Jelikož Tomáš II. zemřel v roce 1292, muselo k přemístění fary ke kolegiátnímu kostelu dojít již před tímto datem.⁹²⁸

První zmínka o klášteře dominikánů při bývalém farním kostele sv. Vojtěcha je ze dne 17. listopadu 1295.⁹²⁹ V roce 1295 kníže Boleslav I. nechal rovněž dominikánům postavit dům, situovaný mezi jeho hradem a bývalým farním kostelem. V roce 1295 je taktéž zmiňována stavba

---

CHRZANOWSKI/KORNECKI 1968, 21sq.; DEHIO 2005, 709; ZABYTKI 2006, 650–651.

⁹²⁴ POPŁONYK 1970, 104sqq.

⁹²⁵ KŁOCZOWSKI 1956, 304–305.

⁹²⁶ KŁOCZOWSKI 1956, 54.

⁹²⁷ KŁOCZOWSKI 1956. Tomáš II. byl před nástupem do funkce vratislavského biskupa archidiakonem právě ve zdejším kolegiátním kostele sv. Kříže v Opolí, in: POPŁONYK 1970, 104sqq.

⁹²⁸ Ze zpráv víme, že s tímto přemístěním nesouhlasil pleban farního kostela Otton, kterého však opolský kníže Boleslav I. štědrě odměnil a věnoval mu náhradu, in: KŁOCZOWSKI 1956, 54.

⁹²⁹ KŁOCZOWSKI 1956, 304–305.

dominikánského kláštera.⁹³⁰ Předpokládá se, že klášterní areál byl na konci 13. století ohrazen hradební zdí, jejíž relikty jsou odhalené v dodnes dochované baště.⁹³¹

Před příchodem dominikánů do Opolí zde existovala řada církevních staveb, mezi nimi farní kostel sv. Vojtěcha, kolegiální kostel sv. Kříže a také minoritský klášterní kostel sv. Trojice. Minorité byli do Opolí uvedeni pravděpodobně ještě v první třetině 13. století. Příchod dominikánů do Opolí, kteří byli tedy zdejší druhou žebrovou řeholí, svědčí o bohatství města. Podle doporučení papeže nebylo možné přijmout dva nebo více žebrových řádů, pokud by je město nebylo schopno uživit.⁹³²

Do roku 1301 bydleli dominikáni v dřevěném klášteře.⁹³³ Kníže Boleslav I. Opolský pak po roce 1304 nebo 1307 nechal pro ně vybudovat zděný kostel a dřevěný klášter v blízkosti svého hradu.⁹³⁴

Prvotní svatyně sv. Vojtěcha byla architektonicky jednoduchou stavbou, jejíž délku vymezovala tři klenební pole dnešního presbyteria. Se souhlasem vratislavského biskupa Przeclawa z Pogorzeli (†1376) dominikáni tento původní prostor v polovině 14. století zvětšili, přičemž stavba byla na západě prodloužena o jedno klenební pole. Současně došlo k zaklenutí celého prostoru.⁹³⁵

Ve druhé polovině 14. století pak byla k presbyteriu ze západu přistavěna hlavní a severní boční loď. Zároveň byla v nároží severního zdiva západního pole presbyteria a východního zdiva severní boční lodě stavěna kaple.⁹³⁶ Kostel byl znovu slavnostně vysvěcen v srpnu roku 1361. Svěcení svatyně, jejího presbyteria, lodě, kaple a několika oltářů probíhalo po tři dny.⁹³⁷ Nový kostel byl zasvěcen Panně Marii, sv. Jiří a sv. Vojtěchovi,⁹³⁸ a také Dominikovi a Anně.⁹³⁹ Za podpory opolského knížete

---

⁹³⁰ CHRZANOWSKI/KORNECKI 1968, 21sqq.

⁹³¹ Součástí bývalého farního kostela sv. Vojtěcha byl hřbitov. Po předání farního kostela dominikánům se i nadále jeho prostor využíval k pohřebním účelům. Kromě řeholníků zde byli pochováváni hlavně měšťané, in: OKOŇ 2004, 123–138.

⁹³² Avšak tato doporučení se vztahovala zejména k mateřským zemím kde žebrové řehole podporovalo měšťanstvo. Ve Slezsku byli mendikanti podporováni piastovskými knížaty.

⁹³³ CHRZANOWSKI/KORNECKI 1968, 21sqq.

⁹³⁴ KŁOCZOWSKI 1956, 304–305.

⁹³⁵ Z původního presbyteria se dochovaly fragmenty pouze tří žeber.

⁹³⁶ Až v 18. století byla přistavěna loď jižní. Kaple Později získala zasvěcení Panny Marie Čenstochovské, PILCH 2008, 143.

⁹³⁷ KŁOCZOWSKI 1956, 54.

⁹³⁸ PILCH 2008, 143.

Vladislava II. Opolczyka (†1401) byl v roce 1399 stavěn nový zděný klášterní komplex. Podle některých badatelů se fundace týkala rovněž přestavby kostela. Zřejmě šlo o dostavbu lodě kostela.

Dominikánský klášterní kostel v Opolí nesehrál tak významnou roli ve srovnání s opolským minoritským klášterním kostelem, který byl opolskou větví dynastie Piastovců zvolen za rodové pohřebiště. Přesto ve zdejším dominikánském klášterním kostele našel místo svého posledního odpočinku alespoň jeden významný člen piastovské dynastie – opolský kníže Jan řečený Kropidlo (1360/1364–1421).⁹⁴⁰ Byl nejstarším synem opolského knížete Boleslava III. a jeho ženy Anny. Oproti svým bratrům se kníže Jan věnoval duchovní dráze. Nejprve zastával funkci probošta ve Spišské Kapitule, která v té době podléhala přímo ostříhomskému arcibiskupství.⁹⁴¹

Před rokem 1382 studoval Jan Kropidlo právo a teologii na univerzitě v italské Bologni.⁹⁴² V této souvislosti bychom mohli poukázat na možnost spojitosti nabytí vědomostí na univerzitě podporované bolognskými dominikány. Je otázkou, zda fundace, kterými Jan Kropidlo obdaroval opolské dominikány a jeho následná volba pochování v opolském dominikánském klášteře souvisela s jeho raným kontaktem s dominikánským řádem a dominikánským klášterním kostelem přímo v Bologni. Opolský Piastovec Jan Kropidlo zastával v letech 1382–1384 významný úřad biskupa poznaňské diecéze.⁹⁴³ V době války vedené mezi křižáky a polským králem Vladislavem Jagellonským v letech 1409–1411 stál Jan Kropidlo na straně Vladislava Jagellonského a přičinil se o to, že město Gdaňsk složilo králi hold. Tímto krokem se dostal do sporu s českým králem Václavem IV. (†1419), který v této oblasti hájil zájmy křižáků. Jan

---

⁹³⁹ CHRZANOWSKI/KORNECKI 1968, 21sqq.

⁹⁴⁰ Přídomek Kropidlo získal podle svých bujných vlasů, in: SROKA 1999, 760–761.

⁹⁴¹ Tento úřad zřejmě získal přičiněním strýce Vladislava II. Opolczyka, který od roku 1367 zastával úřad uherského palatína.

⁹⁴² SROKA 1999, 760–761.

⁹⁴³ Poté se stal biskupem kamieńským a chelmińským. V roce 1401 pak získal biskupství wrocławské, v jehož úřadu zůstal až do své smrti roku 1421. V úřadu biskupa wrocławské diecéze čelil dlouholetým sporům s řádem křižáků, jelikož část wrocławské diecéze se nacházela po zabrání Gdaňského Pomoří na jejich území. Jan Kropidlo byl tak neustále nucen lavírovat mezi válčícími stranami tzn. Polskem a Řádem křižáků, in: SROKA 1999, 760–761.

Kropidlo byl proto uvězněn ve Vratislavi. Avšak díky intervenci uherského krále Zikmunda Lucemburského (†1437) nakonec získal svobodu.⁹⁴⁴

Před svou smrtí pobýval v rodném Opolí. Je známo, že městu odkázal úctyhodnou finanční částku 600 hřiven pražských grošů. Část z těchto peněz byla určena na stavbu zděných domů, aby tak město bylo lépe chráněno před požáry, které město pravidelně ničily. Kníže dokonce doporučil, co je třeba udělat proto, aby byli obyvatelé Opolí v budoucnu před požáry lépe chráněni – navrhl používat jako střešní krytinu tašky. Druhým knížecím darem byla suma určená pro vybudování nového městského špitálu spolu s kaplí.⁹⁴⁵ Jan Kropidlo zemřel dne 3. března roku 1421 v Opolí. Je pozoruhodné, že přestože zastával úřad wrocławského biskupa, za jehož vlády byla roku 1411 dokončena stavba zdejší katedrály, byly jeho ostatky nakonec uloženy v dominikánském klášterním kostele v Opolí. Je zvláštní, že jako člen dynastie Piastovců nebyl pochován ani ve zdejším mauzoleu jejich opolské větve, čili v opolském minoritském klášterním kostele.⁹⁴⁶ Důvod proč byl pochován v dominikánském kostele v Opolí může souviset s tím, že dominikáni měli blízký vztah k biskupům. Přesné místo jeho pohřbení však není doposud známé, nezachoval se ani jeho náhrobek.⁹⁴⁷

V období husitských válek byl opolský dominikánský kostel pravděpodobně odsvěcen. Opolský kníže Boleslav V. († 1460) se přiklonil na stranu husitů, avšak měšťanstvo stálo proti nim. Roku 1439 přijal Jan Advocati, provinciál dominikánů, město Opolí opět k řeholnímu bratrstvu. V roce 1453 potvrdil přijetí dominikánského řádu představený polské provincie Jakub.⁹⁴⁸

V roce 1530 dominikáni klášter opustili. Objekt byl využíván evangelickou obcí. Při této příležitosti byl vyhotoven velice skromný

---

⁹⁴⁴ Dobré kontakty Jana Kropidla se Zikmundem Lucemburským přinesly opolskému knížeti několik církevních prebend v Uhersku. Byl například správcem opatství v Szekszárd a v roce 1407 získal jako gubernátor nejstarší uherské benediktinské opatství v Pannonhalmě, odkud až do své smrti čerpal důchody, in: SROKA 1999, 760–761.

⁹⁴⁵ SROKA 1999, 760–761.

⁹⁴⁶ SROKA 1999, 760–761. Jan Długosz zaznamenal: *Iohannes Wladislaviensis episcopus, appellatus Kropidlo, Opoliensis Dux [...] in oppido suo Opole feria secunda post Dominicam Laetare moritur, et in monasterio fratrum Praedicatorum eiusdem Opoliensis oppidi sepelitur*, in: JASIŃSKI 2007, 575.

⁹⁴⁷ POPŁONYK 1970, 104sqq.

⁹⁴⁸ Řád opolských dominikánů nebyl početný. Žilo zde méně než dvanáct bratrů a teprve z let 1461 a 1465 je zmínka o převorovi kláštera na zasedání provinciální kapituly, in: POPŁONYK 1970, 104sqq.

inventář dominikánského kostela. Bohoslužby evangelíků konající se v tomto kostele byly ukončeny příkazem císaře Ferdinanda I. v roce 1558. V roce 1566 a 1572 je zaznamenáno, že kostel a zejména pak klášter velmi zchátral.⁹⁴⁹

Dominikáni se do Opolí navrátili teprve v roce 1604, přičemž deset let trvaly stavební úpravy klášterního komplexu. V roce 1615 byl klášter zasažen velkým požárem.⁹⁵⁰ V průběhu třicetileté války v roce 1621 a 1623 došlo k dalšímu vyplenění kláštera. V následujících letech řeholníci kostel přestavovali.⁹⁵¹ V letech 1632–1635 byli dominikáni z Opolí znovu vyhnáni. Když se v roce 1635⁹⁵² navrátili, našli svůj kostel kompletně zdevastovaný a vyrabovaný. Pouze klášter byl z části v užitelném stavu.⁹⁵³ Před velikonočními svátky roku 1656 byl do zdejší kaple, situované v severozápadním nároží presbyteria, přivezen obraz Panny Marie Čenstochovské. Od té doby byla kaple zasvěcená Panně Marii Čenstochové.⁹⁵⁴ V roce 1659 byl kostel znovu poškozen, přičemž se zřítily klenby. Stav poškození byl natolik vážný, že zde nebylo možné vykonávat bohoslužby.⁹⁵⁵ Roku 1666, 1682⁹⁵⁶ a 1689 kostel opět postihl požár.

Nejvýraznější přestavba kostela probíhala v letech 1701–1708. Její podoba se dochovala v podstatě dodnes. Kostel nechal obnovit Mikuláš Laňski. Podoba kostela nabyla barokních forem. Tehdy byl prostor presbyteria nově zaklenut valenou klenbou s lunetami, přičemž východní polovinu od západní odděluje od té doby široký meziklenební pás. Stěny presbyteria jsou členěny pilastry se zdobenými hlavicemi.⁹⁵⁷

---

⁹⁴⁹ POPŁONYK 1970, 104sqq.

⁹⁵⁰ Je známo, že 12. října roku 1615 řeholníci žádali o podporu pro svůj zničený klášter. V roce 1617 kostel získal nový strop a střechu, in: CHRZANOWSKI/KORNECKI 1968, 21sqq.

⁹⁵¹ V roce 1624 získali dřevo na stavbu střechy kostela. V roce 1630 se hovoří o opětovném zničení kláštera, „které nebylo doposud pamatováno“, in: POPŁONYK 1970, 104sqq.

⁹⁵² CHRZANOWSKI/KORNECKI 1965. Dominikáni se opět navrátili v roce 1636.

⁹⁵³ Podobným způsobem byl zničen knížecí hrad na Hůrce. Pozůstalé ruiny knížecího hradu od roku 1636 sloužily dominikánům jako provizorní obydlí. Kromě toho měli dominikáni na nádvoří rozestavěné stany, in: POPŁONYK 1970, 104sqq.

⁹⁵⁴ Obraz byl po dobu nájezdů švédských vojsk uchován v klášteře pavlánů v Horním Hlohově, in: POPŁONYK 1970, 104sqq.

⁹⁵⁵ CHRZANOWSKI/KORNECKI 1968, 21sqq.; POPŁONYK 1970, 104sqq.; DEHIO 2005, 709; ZABYTKI 2006, 650–651; PILCH 2008, 143.

⁹⁵⁶ V roce 1682 klášter získal 1400 talárů, in: POPŁONYK 1970, 104sqq.

⁹⁵⁷ V letech 1936–1937 vyzdobil strop presbyteria nástěnnou malbou zobrazující scénou Nanebevzetí Panny Marie E. Frey, in: DEHIO 2005, 709; ZABYTKI 2006, 650–651; PILCH 2008, 143.

Podél jižní zdi východní části presbyteria je situována sakristie s oratoří na patře, k níž vedlo schodiště v síle zdiva. Prostor oratoře je zaklenut valenou křížovou klenbou. Po jižní straně se na sakristii napojuje klášterní komplex.⁹⁵⁸

Stávající dispoziční řešení bylo doplněno o jižní boční loď. Presbyterium a trojlodí získalo nové zaklenutí. Nad kaplí Panny Marie Čenstochovské byla nadstavěna věž. Kostel opět postihl požár v roce 1739 a také v roce 1762, kdy shořely střechy kostela i kláštera.⁹⁵⁹

O podobě kostela ve druhé polovině 18. století vypovídá kresba F. B. Wernhera. Veduta zobrazuje západní fasádu kostela, jejíž členění odpovídá členění interiéru trojlodí. Půlkruhově ukončený štít doplňují po stranách voluty.⁹⁶⁰ Dnešní podoba západní fasády je výsledkem renovací provedených v letech 1931–1938, které následovaly po přestavbě západního průčelí v letech 1875–1876. Po těchto přestavbách nabyla západní fasáda pseudorománské formy.⁹⁶¹ Hlavní loď a severní boční loď je krytá sedlovou střechou, jižní boční loď střechou pulpitovou.

Po sekularizaci řádu v roce 1810 sloužil klášterní komplex potřebám gymnázia. Původní sakristie byla od kostela oddělena a ponechána gymnáziu. Její funkci zastoupila kaple Panny Marie Čenstochovské. V době napoleonských válek byl kostel změněn na špitál a sklad. V roce 1820 získala kostel do své správy znovu katolická obec⁹⁶² a v kostele byly konané bohoslužby v polském jazyce.

V letech 1817–1818 je zaznamenán velmi poškozený stav kostela.⁹⁶³ Poškození kostela se projevovalo zejména nadměrnou vlhkostí, v jejíž souvislosti se začaly propadat architektonické základy stavby. I když, byly v roce 1823 zahájeny zabezpečovací práce, přesto došlo v roce 1825 ke zboření kleneb v závěru presbyteria. Obnova kostela probíhala v letech 1844–1847.⁹⁶⁴

---

⁹⁵⁸ CHRZANOWSKI/KORNECKI 1968, 21sqq.

⁹⁵⁹ POPŁONYK 1970, 104sqq.; CHRZANOWSKI/KORNECKI 1968, 21sqq.; DEHIO 2005, 709; ZABYTKI 2006, 650–651; PILCH 2008, 143.

⁹⁶⁰ POPŁONYK 1970, 104sqq.

⁹⁶¹ DEHIO 2005, 709; ZABYTKI 2006, 650–651; PILCH 2008, 143.

⁹⁶² Do roku 1820 byl kostel užíván jako kostel gymnazijní, in: CHRZANOWSKI/KORNECKI 1968, 21sqq.

⁹⁶³ CHRZANOWSKI/KORNECKI 1968, 21sqq.

⁹⁶⁴ V této souvislosti byl vymalován interiér, vybudováno schodiště ústící na krucht, která byla vestavěna v rozmezí západního pole lodě kostela. Následně bylo provedeno celkové zastřešení stavby.

Kompletní obnova kostela probíhala v letech 1931–1938. V této době bylo původně exponované cihlové zdivo exteriéru kostela omítnuto. V presbyteriu byla zvětšena okna. V severní boční lodi byly obnoveny středověké klenby. Do kaple Panny Marie Čenstochovské byl prolomen portál. Nejvýrazněji se přestavba dotkla západního průčelí. Staré dvouramenné schodištní rampy byly zničeny a místo nich bylo vybudováno jednoramenné schodiště vrcholící terasou.⁹⁶⁵

Klášterní komplex dominikánů byl znovu zasažen v průběhu druhé světové války. Po roce 1945 se přistoupilo k obnově kostela. Tehdy byl odhalen průchod ze severní lodi do kaple Panny Marie Čenstochové lomeným portálem. Opět byla k sakrálnímu prostoru přičleněna původní sakristie, situována podél jižní strany presbyteria. Po roce 1945⁹⁶⁶ kostel znovu získal statut farního kostela. Opětovné opravy kostela probíhaly v letech 1960–1964. Při nich byly odkryty gotické klenby v severní lodi a odhaleno středověké zdivo.⁹⁶⁷ Rozsáhlé stavební úpravy na kostele jsou vykonávány také v současnosti.

Dominikánský klášterní kostel sv. Vojtěcha je situován v severovýchodní části Starého Města na tzv. Hůrce. Je přístupný z Malého náměstí jednoramenným schodištěm vrcholícím terasou v předpolí západní fasády. Západní fasádou je kostel orientován k ulici sv. Vojtěcha, která ústí do jihovýchodní části hlavního náměstí.

Orientovaná stavba se skládá z prodlouženého presbyteria, k němuž se na západě připojuje bazilikální trojlodí. Podél jižní strany kostela je situován klášterní komplex.

Stavba kostela probíhala v několika etapách. Z první stavební fáze kostela pochází zdivo východní poloviny dnešního presbyteria. Síla zdiva, které je ve srovnání se západní polovinou presbyteria mnohem širší, je dokladem pozůstatku prvotního farního kostela sv. Vojtěcha budovaného v první polovině 13. století. Kostel tvořil součást hradebního opevnění. Na jeho obranný charakter poukazuje poměrně široké zdivo východní části

---

⁹⁶⁵ CHRZANOWSKI/KORNECKI 1968, 21sqq.

⁹⁶⁶ Podle Dehia už roku 1935, in: DEHIO 2005, 709; ZABYTKI 2006, 650–651; PILCH 2008, 143.

⁹⁶⁷ CHRZANOWSKI/KORNECKI 1968, 21sqq.

svatyně.⁹⁶⁸ Délka původního kostela byla vymezena jedním obdélným klenebním polem a polygonálním pětiosminovým závěrem. Kostel byl zřejmě v této fázi zaklenut jednoduchou křížovou žebrovou klenbou.

Další dvě západní pole presbyteria byla postavena až v průběhu první poloviny 14. století.⁹⁶⁹ Zaklenutá byla nejspíše křížovou žebrovou klenbou. Po přestavbě získalo presbyterium dispoziční podobu skládající se ze třech obdélných polí zaklenutých křížovou žebrovou klenbou a polygonální pětiosminový závěr zaklenutý klenbou paprsčitou. Z původní středověké klenby se nedochovaly žádné fragmenty kromě jednoho tesaného svorníku s hlavou sv. Jana Křtitele na míse poněkud archaického výrazu, který byl nalezen při přestavbě kostela v roce 1933.⁹⁷⁰

Prostor presbyteria byl osvětlen několika okenními otvory. Do dnešních dní se dochovaly pouze jejich fragmenty. Okna jsou prolomena ve třech osách závěru polygonu a jedné severovýchodní ose. Všechna okna byla ukončena lomeným záklenkem a dosahovala shodné výšky.⁹⁷¹

Boční okna jsou oproti centrálnímu oknu užší. Původní forma okenní kružby sestávala z dvojice jeptišek vepsaných do lomených oblouků, které ve vrcholu nesly kruh s vepsaným čtyřlístem. Podoba čtyřlístu v bočních oknech měla ve srovnání s centrálním oknem jednodušší podobu. Východní okno je oproti oknům bočním akcentováno svou šířkou. Klenební kružba byla pravděpodobně tvořena sestavou trojice jeptišek, které ve vrcholu nesly kruh s vepsaným profilovaným čtyřlístem. Okenní kružby se vyznačují ostrou lineárností.

Z exteriéru je presbyterium podepřeno šesti dvakrát odstupňovanými opěrnými pilíři. Opěrné pilíře nejsou rozmístěny pravidelně. Tři opěrné pilíře jsou situovány v závěru polygonu. Dva severní pilíře se nacházejí na rozhraní prvního a druhého obdélného klenebního pole směrem od východu. Jeden jižní pilíř podepírá presbyterium v rozhraní prvního a druhého klenebního pole směrem od západu.

---

⁹⁶⁸ POPŁONYK 1970, 104sqq.

⁹⁶⁹ Presbyterium bylo postaveno okolo poloviny 14. století. V roce 1361 byl kostel vysvěcen, přičemž získal zasvěcení Panně Marii, in: CHRZANOWSKI/KORNECKI 1968, 21sqq.

⁹⁷⁰ Nyní se nachází v Muzeu Śląska Opolskiego. Byl nalezen při zakládání centrálního topení, in: CHRZANOWSKI/KORNECKI 1968, 21sqq.

⁹⁷¹ Lomená okna byla zvětšena v letech 1931–1938, in: POPŁONYK 1970, 104sqq.

K presbyteriu se na západní straně připojuje bazilikální trojlodí, oddělené původně lomeným triumfálním obloukem. Dnešní triumfální oblouk, vrcholí půlkruhem. Stávající vrchol půlkruhového oblouku je mnohem nižší než původní lomený triumfální oblouk. Délku hlavní loď vymezují čtyři obdélná klenební pole orientována na šířku. Pole byla původně zaklenuta křížovou žebrovou klenbou. Hlavní loď je téměř stejně široká, jako je šířka presbyteria. Délka hlavní loď společně s délkou presbyteria vytvářejí tunelový charakter interiéru. Trojlodní bazilika byla stavěna na přelomu 14. a 15. století.⁹⁷²

V letech 1701–1708 došlo ke kompletní přestavbě trojlodí, přičemž hlavní loď byla zaklenuta valenou křížovou klenbou. Klenební pole hlavní lodi jsou od sebe oddělena meziklenebními pásy. Klenba je nesena třemi páry hranolových pilířů opatřených z vnitřních stran pilastry. Hlavní loď se do bočních lodí otevírá půlkruhovými arkádami. V horní části jižního zdiva hlavní loď jsou v osách prolomena půlkruhová bazilikální okna.

Ze severu se k hlavní lodi připojuje boční loď, jejíž čtyři klenební pole jsou orientována podélně. Šířka klenebního pole boční loď je dána polovinou šířky lodi hlavní. Severní boční loď se do hlavní loď původně otevírala vysokou lomenou arkádou nesenou hranolovými pilíři. V severní boční lodi byly při průzkumech prováděných ve 30. letech 20. století odhaleny zároveň fragmenty gotických pilířů, které byly obohaceny lizénami a kamennými římsami. Při úpravách bylo opět exponováno původní středověké cihlové zdivo. Klenební žebra hruškového profilu vycházejí z jednoduchých jehlancových konzol. Ve vrcholu jsou žebra semknuta plochými kruhovými svorníky.

V západní ose severní zdi boční loď byl odhalen fragment lomeného okna. Lomený záklenek poměrně vysokého okna dosahoval téměř vrcholu čela klenby. Je evidentní, že okna v bočních lodích zabezpečovala dostatečný přísun slunečního svitu do prostoru loď. Navíc osvětlovala prostor trojlodí bazilikální okna v hlavní lodi. Ani jedna okenní kružba se dodnes bohužel nedochovala. Okenní kružba byla tvořena nejspíše soustavou dvojice jeptišek, které ve vrcholu nesly kruh s vepsaným trojlistem nebo čtyřlístem.

---

⁹⁷² CHRZANOWSKI/KORNECKI 1968, 21sq.; DEHIO 2005, 709; ZABYTKI 2006, 650–651; PILCH 2008, 143.

V opolském dominikánském kostele se nedochovalo mnoho středověkých architektonických detailů. I tak je zřejmé, že na architektonické detaily, jako jsou konzoly, svorníky, okenní kružby byl použit kámen. Žebra byla v tomto případě vyhotovena z cihly. Podobně jako u ostatních mendikantských kostelů sledované oblasti bylo i zde využito principu kombinace cihly s opracovaným kamenem. Je otázkou, zda zdivo v interiéru kostela bylo původně exponováno, či bylo opatřeno omítkou.

Současně se stavbou severní boční lodě, tzn. na konci 14. a počátku 15. století, byla postavena kaple Panny Marie Čenstochovské. Kaple je situována podél západního pole severní zdi presbyteria a východní zdi severní boční lodě. Hlavní osa této kaple směřuje k severu. Její délku určuje jedno obdélné pole zaklenuté křížovou žebrovou klenbou a polygonální pětiosminový závěr zaklenutý klenbou paprscitou. Forma architektonických článků odpovídá těm, jaké můžeme pozorovat v severní boční lodi. Prostor kaple osvětlovala okna prolomená v osách polygonu závěru. Z exteriéru je kaple opatřena opěrnými pilíři.

V letech 1701–1708 byla nad kaplí vystavěna masivní osmiboká věž. Mezi opěrnými pilíři polygonu závěru kaple bylo vklíněno točité schodiště. Polygonální věž byla v letech 1895–1896 doplněna baňatou helmicí a lanternou podle projektu zednického mistra Paula.⁹⁷³

V době středověku byla jižní strana hlavní lodě zazděná. Teprve v prvním desetiletí 18. století došlo k prolomení arkád v tomto zdivu v souvislosti se stavbou jižní boční lodě kostela. Na to, že byla hlavní loď z jihu zazděná, poukazují nestejně mohutné hranolové pilíře. Trojice jižních pilířů je oproti severním mnohem masivnější, protože v sobě pravděpodobně obsahuje prvotní středověké zdivo.

Je pozoruhodné, že se při přestavbě kostela v 18. století dbalo na dodržení souměrných proporcí bočních lodí. Novodobá jižní boční loď má tak shodné dispoziční řešení jako gotická loď severní. Jednotlivá pole v jižní boční lodi jsou podobně jako v hlavní lodi zaklenuta valenou křížovou klenbou. Klenební pole jsou od sebe oddělena meziklenebními pásy.

V době renovace kostela, která proběhla ve 30. letech 20. století, byl odhalen blíže neznámý a dnes již nezachovaný fragment dekorativního

---

⁹⁷³ PILCH 2008, 143.

vlysu, zdobící někdejší presbyterium a také západní fasádu kostela.⁹⁷⁴ Je evidentní, že kostel byl prvotně neomítnutý a jeho cihlové zdivo bylo exponováno. V hlavní ose západního průčelí byl jistě situován středověký portál. Jaká byla jeho středověká podoba, zůstává otázkou. V ose západní fasády bylo zřejmě prolomeno lomené okno. Západní fasáda byla ukončena zřejmě jednoduchým trojúhelníkovým štítem.

Po svém příchodu do Opolí užívali dominikáni v prvních letech klášterní stavbu dřevěné konstrukce. Teprve v průběhu první poloviny 14. století došlo k výstavbě zděného klášterního komplexu. Je otázkou, jaká byla původní středověká podoba kláštera. Klášter v průběhu své historie podlehl četným přestavbám. Ze středověké fáze se z architektonických částí do dnešní doby nic nedochovalo. O podobě klášterního komplexu ve druhé polovině 18. století jsme informováni z kresby F. B. Wernhera.⁹⁷⁵

Po sekularizaci dominikánského řádu byl klášter od roku 1815 využíván pro kancelářské účely a byty. Od roku 1846 byl klášter rekonstruován pro potřeby špitálu a opětovně byl pak přestavěn po roce 1945.⁹⁷⁶

---

⁹⁷⁴ POPŁONYK 1970, 104sqq.; MAŁACHOWICZ 1978, 131–132.

⁹⁷⁵ Na vedutě je zaznamenána barokní podoba kláštera, kdy se ke kostelu po jižní straně napojovala klášterní křídla. V nejstarším východním křídle směrem od jihu se nacházelo šest cel určených pro mnichy. Dalším prostorem byl refektář zaklenutý valenou klenbou s lunetami a zdobený malbami s letopočty 1730 a 1734. Refektář přiléhá těsně k sakristii situované podél východní části jižní obvodové zdi presbyteria. V nároží jižního a západního křídla kláštera byla situována kaple sv. Vojtěcha. Podél jižní strany kláštera se rozprostírala zahrada, in: POPŁONYK 1970, 104sqq.

⁹⁷⁶ PILCH 2008, 143.

6. Charakter středověké architektury mendikantských řeholí ve Slezsku

Středověká architektura mendikantských řeholí ve Slezsku tvoří významnou součást slezského středověkého stavitelství. Sledované mendikantské stavby ovšem nelze vnímat jako izolovaný ani celistvý fenomén. Kostely mendikantských řeholí na jedné straně spojuje obdobný formální charakter architektury, na straně druhé jsou v dispozičním řešení a architektonických detailech rozmanité. Cílem následujících řádků je zhodnocení dochovaných staveb žebavých řeholí na území Slezska, kterým byla věnována pozornost prostřednictvím výše uvedených katalogových hesel. Na základě formální analýzy mendikantských staveb, rozboru jednotlivých architektonických článků a jejich časového určení budou zkoumané stavby typologicky porovnány navzájem mezi sebou.

Pro pochopení zákonitostí a vývoje mendikantské architektury ve Slezsku je zapotřebí uvést základní charakteristiku slezské středověké architektury, čili kontext, v němž stavby mendikantských řeholí vznikaly. Zároveň je nutné připomenout nejvýznamnější centra slezské středověké architektonické produkce. Na stavbách mendikantských řeholí, farních, cisterciáckých či jiných řádových kostelů se mnohdy podílela tatáž stavební huť. Středověká architektura mendikantských řeholí, je proto konfrontována s dochovaným památkovým fondem středověkého stavitelství ve Slezsku. Pozornost je zaměřena především na cihlovou architekturu, která je specifikem slezského středověkého stavitelství.

Na mendikantskou architekturu měla vliv nejen městská či řádová architektura ve Slezsku, ale taktéž umělecká centra sousedních oblastí. Kapitola proto pojednává nejen o možnostech typologických vztahů mezi slezskými stavbami mendikantů a dalšími středověkými architekturami slezské oblasti. V rámci komparací jsou architektury mendikantských řeholí ve Slezsku srovnávány se stavbami mendikantů v širším geografickém okruhu zaměřeném zejména na území Malopolska, Velkopolska, Německa, Čech, Moravy, Rakouska a Uher.

Při zkoumání středověké architektury mendikantských řeholí ve Slezsku je překvapivý celkový počet mendikantských staveb a územní rozsah jejich situování. Přestože se dodnes nedochovaly všechny středověké stavební realizace, je při vyhodnocování středověké mendikantské architektury nutné vycházet z prvotního stavu. Středověkou architektonickou podobu si dodnes uchovaly pouze některé slezské mendikantské stavby. Původní středověké klášterní komplexy podlehy v průběhu staletí zásadním přestavbám. V rámci exteriéru a interiéru sledovaných staveb se ani v jednom případě nedochovala „čistá“ architektonická středověká forma. V některých případech byly původní středověké kostely a kláštery zničeny a na jejich místě vybudovány zcela nové klášterní komplexy. K zásadním přestavbám nebo novostavbám docházelo již od 16. století. Několik mendikantských klášterů získalo svou stávající podobu v období baroka. Barokizace se týkala především klášterních objektů. K devastaci architektury mendikantských řeholí přispěla v podstatné míře sekularizace klášterů v roce 1810 a s ní spojené využívání většiny klášterních kostelů na sklady a jiné účelové prostory. Navíc stavby, které se ve své středověké podobě dochovaly do 20. století, byly vážně poškozeny zejména v průběhu druhé světové války. Mnoho stavebních realizací bylo v tomto důsledku zničeno. Nejvíce byla postižena Vratislav,⁹⁷⁷ ale také Hlohov, atd.

Pozornost je v této souvislosti věnována těm stavebním realizacím, které si doposud alespoň částečně uchovaly svou středověkou podobu anebo známým dispozičním řešením kostelů v jejich středověké fázi. Jde o minoritské kostely ve Vratislavi, Opolí, Lwowku, Hlohově, Vladislavi, Břehu, Zaháni, Námyslově a dominikánské kostely ve Vratislavi, Ratiboři, Hlohově, Osvětimi, Těšíně, Opolí a Żąbkowicích. Z ženských řeholí jde o klášterní kostel klarisek ve Vratislavi a kostely dominikánek ve Vratislavi a Ratiboři.

Každá jednotlivá mendikantská stavba prošla složitým stavebním vývojem. Při porovnávání dispozičního řešení, stavebního materiálu, charakteru formálních prvků či dalších detailů je proto nutné rozlišit jednotlivé fáze výstavby. Většina mendikantských staveb na území Slezska byla postavena již v průběhu 13. století. Ve 14. a 15. století docházelo k jejich přestavbám, kdy v některých případech byly původní jednoduché stavby přestavěny. K některým jednoduchým byla posléze přistavěna jen

---

⁹⁷⁷ Blíže ke zničení města Vratislavi in: BUKOWSKI 1985.

jedna boční loď, čímž kostel nabyl podobu dvojlodí; nebo bylo původní jednolodí přestavěno na trojlodí. Současně s přestavbami lodě kostela došlo rovněž k prodloužení délky presbyterií, přičemž přestavěná presbyteria získala polygonální závěr. Při přestavbách docházelo k novému zaklenuťi prostorů kostela. Původní jednoduché křížové žebrové klenby byly v některých případech nahrazeny složitějšími obrazci kleneb hvězdových nebo síťových. Vzhled jednotlivých zkoumaných staveb je dnes podstatně ovlivněn mírou početných zásahů a poškození, které objekty prodělaly v následujících stoletích.

Kostely mendikantských řeholí byly situovány na území, které vlastnili knížata nebo biskupi. Ve Vratislavi, Opolí a Hlohově získali dominikáni již existující farní kostel, který jim věnoval biskup. Pro ostatní mendikantské kostely a jejich kláštery byly vymezeny pozemky, které se nacházely na území knížecí jurisdikce. Kostely byly ve většině případů situovány v blízkosti samotných knížecích hradů a svou polohou tak demonstrovaly úzký vztah fundátorů k mendikantským konventům. Klášterní komplexy žebrových řádů se nacházely většinou v blízkosti hradebního opevnění. Pokud se v jednom městě nacházely jak kostely minoritů tak i dominikánů, byly situovány v protilehlé vzdálenosti od sebe. V případě Vratislavi se setkáváme s dominikánským kostelem, v jehož těsné blízkosti byl postaven klášterní komplex dominikánek. Klariský klášterní kostel se nacházel hned vedle minoritského klášterního kostela. Vedle nich byl navíc situován klášterní komplex křížovníků s červenou hvězdou. Minoritský klášter ve Vratislavi byl situován v rámci města, avšak na území, které náleželo vratislavskému knížeti. Byl postaven nedaleko přechodu přes řeku Odru, čili na strategicky důležitém místě, v blízkosti hlavní obchodní cesty. Soubor staveb minoritů, klarisek i křížovníků s červenou hvězdou se nacházel v těsném sousedství knížecí kurie. Obdobné umístění mendikantských klášterů pozorujeme v několika dalších slezských městech. Na území, které patřilo knížeti, byly v bezprostředním sousedství knížecího hradu založeny minoritské kláštery v Zaháni, Ziębicích, Krosně nebo Hlohově.

Dalším charakteristickým znakem v rámci situování mendikantského kláštera bylo jeho umístění na předměstí města. I tyto parcely, na kterých se kláštery rozprostíraly, náležely knížeti. Takto byly umístěny minoritské

kláštery ve Lwowku, Nise, Lehnici. V literatuře se objevují názory, podle kterých byly minoritské konventy v Opolí a ve Svídnici včleněny do urbanistického plánu nově lokovaného města. Tato skutečnost byla hlavním argumentem toho, že minorité byli již v této době úzce spojeni s městem. Opolský minoritský klášter byl opravdu fundovaný na území vlastního města, avšak v co nejbližším možném kontaktu s knížecím hradem.⁹⁷⁸ Slezské minoritské kláštery byly ve 13. století zakládány ve městě nebo v jeho těsné blízkosti – *inter et extra muros*“ Některé kláštery situované za hradební zdi byly v důsledku rozvoje měst následně začleněny do jeho hranic a nacházely se tak bezprostředně při městských hradbách. Klášterní komplexy byly zakládány při městských branách.

V literatuře se setkáváme s názorem, podle kterého souviselo umístění mendikantského kláštera především s apoštolskou činností řádů a jejich vztahu k nejhudším vrstvám obyvatelstva. Tato definice je platná zejména pro města západní Evropy, nikoli však pro Slezsko. O situování kláštera na okraji města rozhodoval ve Slezsku knížecí charakter fundace. Umístění konventů v rámci městského urbanismu nebylo ovlivněno evangelijními potřebami, ale vycházelo z možností pozemků, které náležely knížeti. Všechny mendikantské klášterní komplexy byly založeny na území knížecí jurisdikce.⁹⁷⁹

V rámci dispozičního řešení můžeme stavby rozdělit do několika skupin. Jedním ze sledovaných aspektů je forma ukončení presbyteria. Mezi stavby minoritských kostelů, jejichž presbyterium je ukončeno rovnou zdí se řadí první fáze presbyteria minoritského kostela ve **Vratislavi**, které bylo dokončeno zřejmě před rokem 1256. Délku prvotního presbyteria určovala tři klenební pole. Okolo roku 1260 bylo postaveno presbyterium v **Opolí**, jehož délku určují čtyři obdélná klenební pole. Do této skupiny se řadí taktéž presbyterium minoritského kostela ve **Lwowku** datované do let 1260–1270. Jeho délku určují dvě čtvercová klenební pole. Délka nedochovaného minoritského kostela v **Hlohově** ze 2. poloviny 13. století byla vymezena dvěma čtvercovými klenebními poli. Okolo roku 1300 bylo postaveno presbyterium o délce čtyř obdélných klenebních polí v **Zaháni**.

U staveb dominikánů se presbyterium ukončené rovnou zdí vyskytovalo v prvotní stavební fázi ve 2. čtvrtině 13. století ve **Vratislavi**.

---

⁹⁷⁸ WAs 2000, 75sqq.

⁹⁷⁹ WAs 2000, 85.

Délku tohoto presbyteria určovala tři čtvercová klenební pole. Presbyterium **ratibořského** dominikánského kostela bylo okolo roku 1270 rovněž ukončeno rovným závěrem. Jeho délku určovala tři čtvercová klenební pole. Rovně uzavřené presbyterium o třech obdélných klenebních polích měl také **osvětimský** dominikánský kostel z doby okolo roku 1300. Tři čtvercová klenební pole zaklenuta křížovou žebrovou klenbou určovala délku rovně ukončeného presbyteria v **Ząbkowicích** před rokem 1300. Ve druhé polovině 13. století bylo přestavěno dnes již neexistující presbyterium kostela v **Hlohově**. Jeho délku vymezovala tři obdélná klenební pole.

V souvislosti se slezskými stavbami mendikantských řeholí se setkáváme také s polygonálním závěrem presbyteria. Polygonálně uzavřené presbyterium o třech klenebních polích a pětiosminovém závěru spatřujeme u minoritského presbyteria v **Břehu** okolo roku 1300, jehož délku určují tři obdélná klenební pole a pětiosminový polygonální závěr. V první polovině 14. století bylo postaveno presbyterium minoritského kostela v **Námyslově**, jehož délku určují tři obdélná klenební pole a ukončuje jej pětiosminový závěr. Z téže doby pochází polygonálně ukončené presbyterium minoritského kostela ve **Vladislavi**, jehož délku vymezují dvě klenební pole a ukončuje jej pětiosminový závěr. V letech 1360–1380 bylo přestavováno presbyterium **vratislavského** minoritského kostela. Při této přestavbě bylo původní presbyterium zvětšeno o východní pole. Jeho délku po přestavbě určuje šest úzkých obdélných klenebních polí a ukončuje jej pětiosminový závěr.

Polygonálně uzavřené presbyterium o pětiosminovém závěru spatřujeme u presbyteria dominikánského kostela v **Těšíně** ze druhé poloviny 13. století, jehož délku určovala dvě příčně orientovaná obdélná klenební pole. Původně rovně ukončené presbyterium dominikánského kostela v **Ratiboři** získalo po roce 1300 pětiosminový závěr. V období 1295–1330 bylo přestavováno původní presbyterium ze třetí čtvrtiny 13. století dominikánského kostela ve **Vratislavi**. Délku presbyteria po přestavbě určovalo pět nestejně širokých obdélných polí a pětiosminový závěr. Okolo poloviny 14. století bylo přestavěno presbyterium v **Opolí**, jehož délku určovala trojice obdélných klenebních polí. V případě Opolí však byla přistavěna západní pole k již stávajícímu polygonálnímu závěru.

Pro kostely ženských mendikantských řeholí bylo využíváno krátkého obdélného jednolodí. Délka **vratislavského kostela klarisek** (1257–1260) společně se sousední kaplí sv. Hedviky byla určena třemi klenebními poli (1260–1282). Jednoduchý obdélný prostor o délce tří klenebních polí měl kostel **vratislavských dominikánek, stavěný v letech** 1314–1325. K rovně ukončenému presbyteriu, jehož délku určovala dvě obdélná klenební pole, bylo v kostele **dominikánek v Ratiboři** (1317–1335) připojeno navíc jednolodí o čtyřech velmi úzkých obdélných polích. V případě ženských kostelů se setkáváme s emporou situovanou v západní části kostela.⁹⁸⁰

Z uvedeného vyplývá, že se u staveb minoritů a dominikánů ve Slezsku setkáváme jak s rovným, tak polygonálním závěrem presbyteria. Pro počáteční fázi jsou pro většinu sledovaných staveb příznačné rovné závěry presbyterií. Ze sledované skupiny dochovaných staveb a známých půdorysů dnes již neexistujících staveb mělo rovný závěr celkem pět minoritských a pět dominikánských kostelů. Rovně ukončená presbyteria jsou charakteristická pro první stavební fázi výstavby od 40. let 13. století do období okolo roku 1300. Převážně po roce 1300, v první a zejména pak druhé polovině 14. století získávají presbyteria polygonální uzávěry. Stavby i přestavby kostelů souvisely s finančními možnostmi investora. Polygonální závěr získaly shodně čtyři minoritské a čtyři dominikánské kostely. Původní presbyteria byla v některých případech při pozdějších architektonických přestavbách prodloužena, přičemž získala polygonální závěr, jak tomu bylo v případě minoritského a dominikánského kostela ve Vratislavi a také v případě dominikánského kostela v Ratiboři. U staveb ženských řeholí se ve všech případech setkáváme s jednoduchými obdélnými svatyněmi.

Délka presbyteria byla vymezena dvěma, třemi, čtyřmi, pěti nebo dokonce šesti čtvercovými či obdélnými klenebními poli. Klenební pole v presbyteriu byla nejčastěji zaklenuta křížovou, ale také šestidílnou žebrovou klenbou. Žebra vycházela ve většině případů ze zkrácených polygonálních přípor nesených jednoduchými jehlancovými konzolami. V některých případech se setkáváme s pokrytím konzol nebo hlavic klenebních přípor rostlinným nebo figurálním dekorem, jak to dokládají

---

⁹⁸⁰ Například klarisky ve Vratislavi (po roce 1258), v Hlohově (po roce 1307), Střelíně (2. čtvrtina 14. století), dominikánky ve Vratislavi (okolo roku 1300) a v Ratiboři (po roce 1306), in: KUTZNER 1995, 129.

stavby minoritů ve Vratislavi, Lwowku, Zaháni nebo Opolí. Klenební žebra byla semknuta jednoduchými plochými svorníky, buď hladkými, nebo zdobenými rostlinným dekorem, případně erbovními štítky.

Při budování mendikantských kostelů ve Slezsku bylo nejprve postaveno presbyterium a teprve následně byla budována loď.

Dispoziční řešení ve formě jednolodí, dvoulodí nebo trojlodních bazilik či hal využívají jak minoritské tak i dominikánské kostely. S jednolodím se setkáváme u první stavební fáze minoritského kostela ve **Lwowku** (1270), minoritského kostela ve **Vladislavi** (14. století) a **Zaháni** (první polovina 14. století, přestavba 1486–1495). Jednolodní formy se vyskytují v případě dominikánských kostelů ve **Vratislavi** (první fáze okolo roku 1300, přestavba po roce 1492), **Těšíně** (první polovina 14. století) a **Ratiboři** (2. polovina 13. století). Vratislavský a těšínský kostel je navíc doplněn transeptem. Zatímco severní a jižní rameno je v případě vratislavského dominikánského kostela ukončeno rovnou zdí, v případě těšínského kostela je transept ukončen na severu i jihu pětiosminovým závěrem.⁹⁸¹

Z počátku šlo o stavby jednolodní, přičemž některé z nich byly v následujících letech přestavěny. K jednolodí byla přistavěna jedna anebo dvě lodě. Kostely tak nabyly podobu dvojlodí nebo trojlodí. Jednolodní kostely navazují svou téměř shodnou šířkou přímo na presbyteria a vytvářejí tak dlouhé „tunelové“ interiéry. Podobně je tomu u trojlodí, jejichž hlavní loď, i v případě, kdy se nejednalo o původní jednolodí, měla téměř stejnou šířku jakou mělo presbyterium. Dvoulodní dispozice pozorujeme u minoritských kostelů v **Břehu**, kde hlavní loď byla postavena okolo roku 1300 a v průběhu 14. století byla přistavěna jižní boční loď, obě lodě pak byly společně nově zaklenuty v 15. století. Obdobně tomu bylo v případě minoritského kostela v **Hlohově**, kde hlavní loď byla postavena ve 2. polovině 13. století a teprve v 15. století k ní byla postavena jižní boční loď. Původní dvojlodní prostor se nacházel rovněž u dominikánského kostela v **Opolí** (2. polovina 14. století), kde byla střední loď v porovnání se severní boční lodí o něco vyšší.⁹⁸²

---

⁹⁸¹ MAŁACHOWICZ 1978, 127.

⁹⁸² Teprve v 18. století byla ke kostelu přistavěna jižní boční loď a trojlodí získalo bazilikální podobu.

Původní bazilikové řešení se nacházelo u minoritského kostela v **Opolí**. Po přestavbě kostela v první třetině 14. století byl kostel přestavěn na halu. U minoritů ve **Vratislavi** byla zase prvotní trojlodní hala (1260–1270) přestavěna na baziliku (14–15. století). Trojlodní bazilikální dispozici má dominikánský kostel v **Osvětimi** (1. polovina 14. století) nebo **Ząbkowicích** (1. polovina 14. století). Trojlodní baziliku měl taktéž dnes již neexistující kostel dominikánů v **Hlohově** (14. století). S trojlodní pseudohalou se setkáváme u minoritského kostela ve **Lwowku** (1460–1500).

Délku lodi určuje většinou čtyři až pět čtvercových nebo obdélných klenebních polí. Jednolodí byly z počátku zastřešeny pouze trémovým stropem nebo byly zaklenuty nejčastěji křížovou žebrovou klenbou. Klenební přípory byly podobně jako v případě presbyteria zkrácené, podchytené jednoduchými konzolami. Složitější formy získaly kostely při přestavbách v průběhu 15. století, kdy už nebylo dbáno přísných pravidel z počátku existence mendikantských řádů. Složitější klenební obrazce i formy architektonických článků tak nabyly například lodě minoritských kostelů ve Lwowku, Břehu nebo Zaháni.

Je tedy zřejmé, že pro architekturu mendikantských řeholí ve Slezsku neexistovala ustálená pravidla nebo normy dispozičního řešení. Slovy M. Kutznera byl „po rozvinutí širšího působení mendikantů od konce 13. století vytvořen typ mendikantského kostela, který tvořilo jednolodí kryté stropem nebo otevřeným průhledem do krovu, které se oddělovalo od prodlouženého osvětleného presbyteria, v jehož zdivu byla prolomena vysoká okna. Presbyterium se odlišovalo od lodě rozdílnou formou členění stěny a bohatým architektonickým detailem, jak to dokládají dominikánské kostely v Osvětimi, Ratiboři, Svídnici, Břehu a minoritské kostely ve Lwowku, Hlohově, Zaháni, Břehu, Lehnici, Námyslově. Zámožnější konventy tento model posléze přestavěly buď na pseudohaly (minoritské kostely ve Vratislavi a v Opolí) nebo pseudobaziliky (dominikánské kostely v Hlohově a v Opolí). Ve všech mendikantských kostelech celé česko-polské provincie těchto řádů kontrastují chudé umělecké formy lodí určené pro věřící s monumentálním presbyteriem určeným pro řeholníky.“⁹⁸³

---

⁹⁸³ KUTZNER 1995, 129.

Pravidla mendikantské architektury původně zakazovala při kostelech stavbu věží. U slezských staveb se přesto v některých případech věže objevují. Hranolové věže jsou situovány většinou v nároží mezi presbyteriem a lodí. Po jižní straně můžeme pozorovat hranolovou věž při minoritském a dominikánském kostele ve Vratislavi, kostele minoritů v Břehu a minoritů ve Lwowku.⁹⁸⁴ Jižní hranolovou věž pozorujeme v případě dominikánů a dominikánek v Ratiboři. Po severní straně byly situovány věže při dominikánském i minoritském kostele v Opolí. Jako náhrady za věž se u ostatních kostelů využívala drobná zvonice situována na střeše kostela, jak to dokládá například kostel v Námyslově. Sanktusník se stal typickým znakem prozrazující řádové příslušenství mendikantského kostela.

Západní průčelí bývala zpravidla ukončena jednoduchými trojúhelníkovými štíty, které byly v některých případech doplněny slepou panelací anebo motivy lomených arkád, které byly v případě vratislavského dominikánského kostela doplněny navíc liliemi. Exteriérové obvodové zdivo presbyterií nebo lodí bylo v některých případech zdobeno podokapními terakotovými vlasy zubořezového nebo arkádového motivu.

Ve většině případů jde o stavby strohé a zároveň monumentální. V souvislosti s vyznáváním evangelické chudoby byly stavěny kostely prosté, ve výstavbě skromné, které byly především funkcionálního charakteru. Ze sledované skupiny staveb převažují kostely cihlové. Z lomového kamene nebo jeho kombinací jsou postaveny kostely ve Lwowku a Zaháni. Pro architektonické články byl využíván tesaný kámen. Mendikantské kostely se tak řadí do širší skupiny slezské středověké architektury, pro něž je příznačná kombinace exponovaného cihlového zdiva a kamenných architektonických detailů.

Využívala se lomená okna, tvořená většinou soustavou dvojice jeptišek, které ve vrcholu nesly kruh, v němž býval vepsán trojlist, čtyřlist nebo pětist. V rámci rozmístění okenních otvorů bylo příznačné situování rozměrnějšího okna ve východním zdivu presbyteria a v západní fasádě. Přestože se v některých případech okno západního průčelí tvarově shodovalo s východním oknem presbyteria, byly při něm užity mnohem jednodušší okenní kružby. Souviselo to s principem využití zdobnějších a

---

⁹⁸⁴ Věž ve Lwowku svou výškou však nepřesáhla výšku presbyteria ani lodě. Z exteriéru kostela není vůbec viditelná, je orientována do rajskeho dvora.

kvalitnějších architektonických článků pro presbyterium a jednodušších skromnějších v lodi. Tento jev lze pozorovat pouze u několika kostelů, kde výstavba presbyteria a lodě probíhala přibližně ve stejném období. Předpoklad kvalitněji zdobeného presbyteria v porovnání s lodí nelze uplatnit vždy. To proto, že se nám mnohdy nedochovaly původní podoby lodí. Jejich přestavby, které v některých případech dělí vznik presbyteria od lodě mnohdy i století, využívaly forem zcela jiného charakteru. Každá ze sledovaných staveb prošla svým vlastním vnitřním vývojem, s čímž souvisí i možnosti komparací jednotlivých architektonických prvků navzájem mezi sebou. Na sledované stavby proto nelze vždy uplatnit obecné charakteristiky související s architekturou mendikantských řeholí.

Architektura mendikantských řeholí netvoří homogenní celek. V rámci sledované skupiny středověkých staveb žebrových řeholí pozorujeme rozdíly jak ve velikosti staveb, tak ve formální kvalitě. K nejkvalitnějším dolnoslezským stavbám se řadí minoritský a dominikánský kostel ve Vratislavi a minoritský kostel ve Lwówku, v oblasti Horního Slezska patří mezi nejvýznamnější stavby minoritský kostel v Opolí a dominikánské kostely v Ratiboři a Těšíně.

Slezské mendikantské kostely byly budovány v několika stavebních etapách. Je proto velmi obtížné zevšeobecnit či určit jedinou stylovou polohu, respektive jediný či konkrétní inspirační zdroj. To, co platilo pro mendikantské stavby v první stavební fázi, neplatilo pro přestavby kostelů v dalších vývojových etapách. Architektonické formy a inspirační zdroje související s určitým kostelem v době jeho výstavby tak logicky nesouvisí s přestavbou, který kostel prodělal o století později. Časové hledisko v architektonickém vývoji společně s charakterem stavebních hutí, které se na stavbách mendikantských kostelů podílely a jejich fluktuací komplikuje jasné přiřazení určité stavby ke konkrétnímu kulturnímu či uměleckému okruhu.

Slezské stavby žebrových řeholí jsou porovnatelné s ostatní architekturou sledovaného regionu. Stavební prvky uplatněné na stavbách minoritů a dominikánů pozorujeme rovněž na farních kostelech nebo řádových stavbách cisterciáků dané oblasti. Paralely mezi jednotlivými architekturami spatřujeme především v uplatnění architektonických článků, jako jsou konzoly, klenební přípory a hlavice, klenební žebra nebo svorníky. Obdobné formy jsou pozorovatelné v užití okenních kružeb nebo portálů.

Všechny tyto stavební části jsou důležitým elementem pro časové určení vzniku staveb.

Stavby žebravých řeholí tvořily organickou součást slezské středověké architektury a plně reagovaly na její vlastní vývoj. Mendikantské stavby „nestály stranou“ vývoje a proto odráží celkový charakter vývoje slezského středověkého stavitelství. U mendikantských staveb ve Slezsku dochází k prolínání, propojování dispozičních řešení, architektonických prvků či různých detailů nejen v rámci architektur žebravých řeholí, ale také v rámci ostatních městských staveb či jiných řádových kostelů. Inspirační zdroje pro jednu stavbu tak mohou být spatřovány jak v okruhu malopolském, velkopolském, německém, českém, moravském či rakouském, případně uherském. Slezská středověká architektura je velice pestrá a rozmanitá, což bylo dáno především otevřeností této oblasti v rámci recepce přijímaných zdrojů. Tyto inspirační zdroje a vlivy však nebyly přijímány pasivně, ale byly přizpůsobeny svým vlastním potřebám a požadavkům, jak to ostatně dokládá slezská architektura mendikantských řeholí.

Středověké stavitelství Slezska bylo kromě církve z počátku podporováno především panovníky, kteří stavby financovali a současně do jisté míry ovlivňovali jejich architektonickou podobu. Je evidentní, že slezská knížata inklinovala v době 13. až 15. století k žebravým řeholím, které uváděla do nejvýznamnějších měst svých knížectví. Kromě toho, že mendikantské kláštery představovaly jedny z nejdůležitějších kulturních a intelektuálních center Slezska byly současně zvoleny jako místa pohřbišť knížat slezských Piastovců. Rodová mauzolea byla zřizována jak u minoritských tak i dominikánských klášterních kostelů.

Svazky mendikantů se slezskými panovníky nebyly omezeny výhradně na fundace. Ve 13. století zastávali minorité významnou roli v náboženském životě knížat. Minorité byli jejich zpovědníky a poradci v duchovním životě. Nejznámějším minoritou byl bratr Herbord (†1275), zpovědník sv. Hedviky, kněžny Anny a jejich synů. V dokumentech z let 1248–1266 vystupuje s titulem *custos Fratrum Minorum in Poloniae*.⁹⁸⁵

---

⁹⁸⁵ WAŚ 2000, 81.

Po smrti knížete Jindřicha II. Zbožného, který byl v roce 1241 pochován v minoritském klášterním kostele, se kněžna Anna přestěhovala z knížecího hradu, situovaném na Tumském ostrově pravobřežní Vratislavi a pobývala poté v knížecí kurii v blízkosti minoritského a klariského kláštera, což ji ulehčilo její každodenní účast na bohoslužbách konaných u minoritů.

Kněžna Anna byla nejspíše minoritskou terciánkou. Z pramenů je známo, že chodívala v šedých šatech, čímž následovala Alžbětu Durynskou, která byla kanonizována v roce 1235. Minorité se zasloužili o povznesení kultu kněžny Anny, o čem svědčí její hagiografický životopis. Také legenda o sv. Hedvice, přestože její duchovnost byla utvořena ideály společnosti cisterciáků, získala na konci 13. století minoritskou redakci. Oba dva životopisy dvou nejvýznamnějších žen středověkého Slezska obsahovaly praktiky náboženského života řídicí se ideály, které vyznávali minorité.⁹⁸⁶

Minoritský klášterní kostel ve Vratislavi byl vedle knížecího hradu současně jedním z center knížecí vlády.⁹⁸⁷ Ve 13. století byly minoritské kláštery nejen centrem náboženského života. Na jejich půdě byla slezská piastovská knížata seznamována s aktuálními kulturními a intelektuálními proudy západní Evropy. Vratislavský knížecí dvůr byl ve 13. století po desetiletí v okruhu idejí sv. Františka. Piastovci využívali minority v politické i rodové správě. Jména minoritských bratrů se nacházela v dokumentech vydaných kněžnou Annou, a také jejími syny Jindřichem III. Bílým, Boleslavem, Konrádem, a Vladislavem.

S vratislavským konventem byl spojen například slavný minorita Benedikt Polak, společník Jana Piana de Carpini, který podnikl výpravu k mongolskému chánu do Karákoram v letech 1245–1247. Cílem této výpravy bylo dosažení míru křesťanských zemí s Mongoly.

Jiný vratislavský minorita Jindřich z Bren vystupující ve slezských dokumentech v období okolo 1266–1296 byl jedním z hlavních iniciátorů šíření kultu sv. Hedviky, na kterém se podílel v těsné spolupráci s piastovským knížecím domem. Někteří badatelé spatřují v Jindřichovi z Bren samotného autora dochované legendy o sv. Hedvice. V roce 1281 byl Jindřich z Bren jmenován papežem Martinem IV. hnězdenským

---

⁹⁸⁶ WAŚ 2000, 81sq.

⁹⁸⁷ WAŚ 2000, 81.

arcibiskupem. Sehrál důležitou roli ve sporu mezi vratislavským knížetem Jindřichem IV. a biskupem Tomášem II., přičemž podpořil knížete. V době sporu knížete Jindřicha IV. a biskupa Tomáše II. byly nejen minorité vnímány jako stoupenci knížete, ale byli současně jeho duchovními správci. Minorité působili jako vlivné osobnosti na knížecím dvoře.⁹⁸⁸

V této souvislosti můžeme poukázat na odlišnosti role mendikantských řeholí v Itálii nebo ve Francii, kde byly mendikantské řehole záležitostí měšťanstva, zatímco ve Slezsku, podobně jako v Čechách a na Moravě, byly mendikantské řády úzce propojené s panovníky. U většiny slezských mendikantských kostelů spatřujeme prvek „dvorské reprezentace“. Počátky tohoto pojetí sledujeme již od prvních fundací, a to především při minoritském a klariském klášterním kostele ve Vratislavi. Tyto stavby byly založeny jako fundace knížete Jindřicha II. Zbožného (†1241) a kněžny Anny (†1265). Jejich vazby k pražskému královskému dvoru a zejména k fundaci pražského sdruženého kláštera minoritů a klarisek jsou zcela evidentní. Vratislavské stavby pak byly vzorem pro ostatní slezské knížecí dvory, které následovaly příkladu vratislavských knížat, a do svých sídelních rezidencí uváděly mendikantské řehole, s nimiž byly ve velmi těsném kontaktu a které výrazně podporovaly nejen po finanční stránce.

V případě Dolního Slezska byla slezská piastovská knížata pochovávána kromě mendikantských klášterních kostelů taktéž v cisterciáckých klášterních kostelech v Třebnici, Jindřichově nebo Křešově. V rámci pohřebišť měla prvořadý význam stavba vratislavského minoritského kostela sv. Jakuba, která byla určena nejen jako pohřebiště knížete Jindřicha II. Zbožného, ale po bitvě u Lehnice, v roce 1241, v níž kníže zahynul, také pohřebištěm ostatních bojovníků padlých v bitvě za křesťanskou víru. Vratislavský minoritský kostel sv. Jakuba byl mauzoleem zasvěceným knížeti, který byl pro Slezsko symbolem obránce víry. Následně zde byli pochováni i další členové dynastie Piastovců.

Roli rodového mauzolea vratislavských Piastovců plnil vratislavský kostel klarisek. Pochována zde byla kněžna Anna a její potomci. V kapli sv. Hedviky byl pochován její syn Jindřich III. Bílý (†1266). Poté další vratislavský kníže Jindřich V. Hrubý († 1296), a také Jindřich VI. (†1335).

---

⁹⁸⁸ WAŚ 2000, 81sqq.

Kromě knížat byly v kapli sv. Hedviky pochovány rovněž dcery pocházející z významných knížecích rodin a vdovy nejen slezských piastovských knížat, které byly zdejšími abatyšemi a jeptiškami.

Je doloženo, že v období středověku bylo v minoritských kostelech pochováno 60–70 členů Piastovců.⁹⁸⁹ Od 15. století zde byli v minoritském kostele ve Lwowku pochováváni členové rodiny Talkenbergů, pro které sloužila kaple sv. Anny. Současně zde byli pochováni příslušníci rodiny Schaffgotsch, kteří si v minoritském kostele ve Lwowku rovněž zřídili svou pohřební kapli. K významným piastovským pohřebištím náleží klášterní kostel klarisek sv. Ducha ve Střelíně, v němž byli pochováni zejména ziębičtí Piastovci. Jiné klášterní kostely, i když neměly tak významný charakter pohřebišt' knížat, sloužily pro členy dynastie a také rytířstva, například v mendikantských kláštorech ve Svídnici, Lehnici, Zaháni a Hlohově.⁹⁹⁰

Významnější roli rodových pohřebišt' v porovnání s oblastí Dolního Slezska plnily hornoslezské mendikantské klášterní kostely. K největším osobnostem fundační politiky mendikantských řeholí v oblasti Horního Slezska patřil kníže Vladislav I. Opolský (†1281/1282). V roce 1248 uvedl minoritský konvent do Opolí. Dokončil založení dominikánského klášterního kostela v Ratiboři, s jehož fundací započal již jeho bratr Měšek II. Otylý (†1246). Opolský kníže Vladislav I. současně založil minoritský klášterní kostel v Horním Hlohově a uvedl minority do města Vladislavi, které sám založil. S největší pravděpodobností fundoval taktéž společně se svou manželkou, kněžnou Eufémií dominikánský kostel v Těšíně.

Ve fundační politice svého otce pokračovali jeho synové. Opolský minoritský konvent podporoval kníže Boleslav I. (†1313) a jeho nástupci Boleslav II. (†1356) a Boleslav III. (†1382) a další následovníci včetně jejich příbuzných, kteří byli pochováni ve zdejší kapli sv. Anny. Součástí pohřební kaple byly dva celofigurální náhrobky, zpodobující dvojici knížat Boleslava I. a Boleslava II. a druhý z nich Boleslava III. a jeho manželky, kněžny Anny. Náhrobky se řadí k prestižním dílům středověké plastiky a dokládají nejen význam minoritského klášterního kostela v Opolí, ale zejména jeho

---

⁹⁸⁹ JASINSKI 2007, 177–194.

⁹⁹⁰ WAŚ 2000, 80.

těsnou spojitost s knížecím dvorem opolských Piastovců. Početné knížecí náhrobky byly součástí minoritského a klariského kostela ve Vratislavi.⁹⁹¹

Těšínský dominikánský kostel byl podporován knížetem Měškem I. Těšínským (†1314/1315), který se navíc zasloužil o dostavbu klášterního kostela v Osvětimi. Podporu těšínskému a osvětimskému dominikánskému klášternímu kostelu věnovala posléze knížata Kazimír I. Těšínský (†1360) a Přemysl I. Těšínský (†1410) a také Vladislav I. Osvětimský (†1321/1324), Jan I. Osvětimský (†1372), Jan II. Osvětimský (†1376), Jan III. Osvětimský († 1405) a konečně Boleslav I. Těšínský (†1431).

V Ratiboři pokračoval ve fundacích Měška II. Otylého (†1246) a Vladislava I. Opolského (†1281/1282) kníže Přemysl I. Ratibořský (†1306), který v roce 1299 uvedl do Ratiboře dominikánky. V jeho snahách nadále pokračoval syn Lešek Ratibořský (†1336). Po jeho smrti věnovali ratibořským mendikantským konventům pozornost knížata z opavsko-ratibořské větve Přemyslovců.

Všechny slezské konventy žebavých řádů intenzivně podporovalo několik generací piastovských knížat, kteří pokračovali ve snahách svých předchůdců. Pohřebiště slezských knížat v mendikantských kostelech dokládá jejich blízkých vztah jak s minority, tak i s dominikány. Stavebními realizacemi knížata demonstrovala svou teritoriální vládu. Stavitelství žebavých řeholí v oblasti Slezska se svým architektonickým, ale především také obsahovým kontextem řadí k významným středověkým architekturám nejen slezského území, ale také k důležitým stavebním realizacím celé střední Evropy.

---

⁹⁹¹ Literatura věnující se náhrobkům viz např.: CIEŃSKI 1959; CIEŃSKI 1963; CZECHOWICZ 2003; GULDAN-KLAMECKA/ZIOMECKA 2003; CHRZANOWSKI 2002; JARZEWICZ/KARŁOWSKA-KAMZOWA/TRELIŃSKA 1998; JARZEWICZ/KARŁOWSKA-KAMZOWA/TRELIŃSKA 1998; JEŻEWSKA 1978; KĘBŁOWSKI 1968; KĘBŁOWSKI 1971; SOBOTA 1991; STANKIEWICZ/ZIOMECKA 1963.

7. Středověká architektura mendikantských řeholí ve Slezsku a její střeoevropský kontext

Architektura mendikantských řeholí tvoří podstatnou součást slezského středověkého stavitelství a jeho kulturně historického kontextu. Slezsko bylo v době středověku významnou střeoevropskou oblastí. Setkávalo se zde několik kulturních okruhů a docházelo tak k pronikání různých uměleckých vlivů. V rámci středověkého stavitelství jde o oblast s bohatým a velmi rozmanitým architektonickým materiálem. Slezské středověké stavitelství je velice různorodé, promítají se v něm několikere stylové polohy. Osobnosti fundátorů a realizátorů staveb navíc reflektují tehdejší historické události a společenské prostředí. Tehdejší slezská společnost měla, podobně jako v sousedních zemích střední Evropy, jinou strukturu a jiné společensko-právní uspořádání ve srovnání se západními kulturními centry. Je proto velice obtížné stanovit jednoznačný vývoj slezské středověké architektury a přesně definovat stylové polohy a jejich proměny.⁹⁹²

Slezská středověká architektura je charakterizována jako „mozaika různorodých a mnohasměrných vlivů s recepcemi odlišných vzorů, které pronikaly na slezské území v blíže neurčených historických a společenských podmínkách.“ Výzkum slezské středověké architektury proto vyžaduje nejen důkladné prozkoumání a ověření architektonického materiálu, ale současně musí být na stavitelství středověkého Slezska nazíráno v širším společensko-historickém kontextu. Jak zdůrazňuje Marian Kutzner, pro posouzení a vyhodnocení slezské středověké architektury nelze využít v rámci metodologického přístupu pouze formální analýzy. Rekonstrukce genetických a typologických řad slezských středověkých architektonických památek není možné vykonávat bez hlubších historických souvislostí. Studie zabývající se výlučně formální stránkou jednotlivé stavby nejsou pro výzkum slezské středověké architektury dostačující.⁹⁹³

---

⁹⁹² KUTZNER 1995, 126.

⁹⁹³ KUTZNER 1974, 205sq.

Slezskou středověkou architekturu 13. století v historickém kontextu interpretovali již Dagobert Frey a Hermann Aubin, na které navázali Georg Dehio, August Griesebach a Hans Tintelnot. Němečtí autoři zdůvodňovali příčinu různorodosti slezského středověkého stavitelství německou kolonizací. Tvrdili, že slezské umění má svou genezi v hospodářsko-kulturní aktivitě německých kolonistů a také cisterciáckých mnichů, kteří do Slezska přicházeli v hojném počtu z Německa. Tito badatelé vyzdvihovali, že němečtí kolonisté seznámili Slezsko se západoevropskou kulturou. Zdůrazňovali, že němečtí kolonisté sebou přiváděli vlastní stavitele a kameníky, které následně zaměstnávala zdejší slezská knížata a biskupové.

Německé teorie, které byly publikovány v literatuře první poloviny 20. století, se pokusil vyvrátit M. Kutzner, který zásadně nesouhlasí s tezemi, na základě kterých ovlivnili veškeré kulturní a společenské dění ve Slezsku 13. století právě němečtí kolonisté. Tuto myšlenku se snažil demonstrovat na příkladě slezské středověké architektury. Jak uvádí, němečtí kolonisté, kteří tvořili pouze nepatrné procento obyvatel, nebyli jedinou složkou podílející se na rozvoji slezské umělecké kultury. Význam přisuzuje především slezským knížatům, biskupům a rytířstvu, kteří dle jeho mínění nebyli v žádném případě pouze pasivními příjemci uměleckého úsilí.⁹⁹⁴

Slezské umělecké prostředí není jednoduché definovat. Zároveň je velmi komplikované odpovědět na otázky související s hodnocením slezské středověké architektury. O formálním charakteru slezské středověké architektury rozhodovaly různorodé umělecké vlivy, ať už se využívalo tradičních stavebních forem anebo docházelo k přijímání nových architektonických koncepcí ze západní Evropy. Od 13. století jsou přijímány vzory především z oblasti Saska, Durynska, Čech, Moravy a Rakouska. Přijímané formy byly uzpůsobeny vlastním podmínkám a potřebám slezské architektury. Značná část realizátorů byla seznámena se stavební činností v hutích pocházejících z různých stran, ať už Německa, Čech, Moravy, Rakouska, Malopolska anebo dokonce z Lombardie. Je proto velmi obtížné ustálit genezi architektonických forem uplatňovaných v rámci slezského stavitelství.

---

⁹⁹⁴ KUTZNER 1974, 205sqg.

Ve druhé polovině 13. století generace slezských feudálů stále více uvolňovala vazby spojené s východoněmeckým společenstvím a orientovala se na utužování stále hlubších a živějších kontaktů s Čechami, Moravou a Rakouskem. V těchto podmínkách bylo Slezsko stále více závislé na svých jižních sousedech, což dokumentují lenní holdy, skládané slezskými knížaty a feudály od konce 13. století Přemyslovcům a posléze Lucemburkům.

V širokém spektru různorodých vlivů působících na tehdejší slezské stavitelství můžeme přesto nalézt určitou pravidelnost. V polovině 13. století se objevují umělecké vazby spojující Slezsko s dolnosaskými a durynskými centry,⁹⁹⁵ odkud byly do oblasti Slezska přineseny aktuální vzory západoevropského umění, které obeznámily zdejší oblast s dokonalou technikou zpracování cihly a kamene.⁹⁹⁶

Na vytvoření příznivých podmínek a rozvoje středověkého stavitelství měla zásadní vliv slezská knížata, biskupi a opati agrárních klášterů, především cisterciáci. Jimi podporované architektonické projekty sloužily k umocnění feudální moci a stavitelství tak bylo projevem jejich společenského postavení.⁹⁹⁷ Slezská středověká architektura byla realizována ve výjimečném tvůrčím prostředí. Svou uměleckou formou a významovým programem reflektovala ambici příslušníků jednotlivých společenských skupin. Dochované písemné prameny dokládají, že hlavním cílem každé středověké fundace byla vůle demonstrovat společenskou pozici konkrétního iniciátora anebo jeho ideový program. Nalezení odpovídajících výrazových prostředků pomáhalo tyto obsahy tlumočit. Obsahové konvence byly sice přijímány z mimoslezských tvůrčích center, současně však docházelo k reprodukování starých vzorů, které byly ve slezském prostředí snadno a lehce čitelné.⁹⁹⁸

Slezské středověké stavitelství bylo tedy kromě církve z počátku podporováno především panovníky, kteří stavby financovali a současně do jisté míry ovlivňovali jejich architektonickou podobu. Slezští panovníci podporovali rozličné církevní řády, jejichž členové přicházeli do Slezska, aby si zde založili a vybudovali své nové klášterní komplexy. Z počátku věnovala piastovská knížata pozornost především cisterciáckému řádu,

---

⁹⁹⁵ KUTZNER 1974, 205sqq.

⁹⁹⁶ EYSYMONTT 1977.

⁹⁹⁷ KUTZNER 1995, 125.

⁹⁹⁸ KUTZNER 1974, 205sqq.

jehož architektura sehrála důležitou roli při recepci gotického stavitelství ve Slezsku. Vzhledem k tomu že se významnými investory stavebních realizací řádových kostelů stala slezská knížata, docházelo k promítání světských obsahů do klášterních staveb, které se tak zásadně lišily od původního charakteru.⁹⁹⁹

Knížata věnovala pro účely stavebních realizací finanční prostředky. Slezská knížata, biskupi a také kláštery v této době ještě nedisponovali odpovědnými finančními prostředky, a proto nemohli zabezpečit plynulý průběh staveb, které fundovali. V souvislosti s nedostatkem finančních prostředků byly stavební práce často přerušovány. Docházelo proto k nepravidelnému stavebnímu tempu, kdy byly stavební práce zvolňovány anebo docházelo dokonce k jejich přerušení. Teprve poté, co se znovu shromáždil odpovědný kapitál, se pokračovalo v rozestavěné stavbě. Přestavby a dostavby byly tím pádem realizovány již novými staviteli. Na výstavbě jednoho kostela se tak měnili nejen samotní stavitelé, ale také fundátoři, jejichž představy se od předešlých koncepcí někdy dosti diametrálně lišily.¹⁰⁰⁰ Ve druhé polovině 13. století dochází ve Slezsku k eliminaci řádových stavebních hutí, v nichž pracovali zpočátku rovněž světští architekti, příležitostně zaměstnaní různými objednateli. Pokud zahraniční stavební hutě neměly možnost pracovat u zdejšího feudála nebo konventu po delší dobu, opouštěly Slezsko. Na stavebních realizacích se proto podíleli lokální stavitelé vycházející z architektury daného regionu. Tito stavební mistři byli svobodní. Přicházeli k rozestavěné stavbě a poté ji zase opouštěli. Ve Slezsku se tak průběžně vytvářely rozličné pracovní skupiny, které se podílely na různých architektonických projektech. Na utváření větších či menších stavebních hutí měla vliv míra investovaných prostředků.¹⁰⁰¹

Zděné stavební realizace byly velmi nákladné. Dokládá to například písemný pramen, podle kterého bylo na obvodové zdivo dominikánského kostela ve Svídnici budovaného na počátku 14. století, vynaloženo 240 hřiven, přičemž roční důchod městské obce ve Svídnici činil 300–380

---

⁹⁹⁹ KUTZNER 1974, 205sqq.

¹⁰⁰⁰ Příklady rozfázování stavebních realizací je z této doby ve Slezsku mnoho. Jde například o kostely v Jindřichově a Kamieńci, nedokončená stavba v Třebnici, stavba katedrály, kostela sv. Kříže a sv. Marie Magdaleny ve Vratislavi, farní kostel v Hlohově také nedokončená stavba kostela v Grodkowie, Oławie a presbyteria dominikánského kostela ve Vratislavi, in: KUTZNER 1974, 205sqq.

¹⁰⁰¹ KUTZNER 1974, 205sqq.

hřiven. Uvedená suma se netýkala celkových nákladů na stavbu, zahrnovala pouze zednické práce. V této sumě nebyly započteny náklady na materiál a další pomocné práce. Finančně nákladné stavby si proto mohl dovolit pouze movitý fundátor, respektive ambiciózní investor.¹⁰⁰²

Přes snahu fundátorů byly finanční prostředky určené na stavbu kostelů poměrně malé. Aby byl zajištěn trvalý přísun peněz, byly zřízeny tzv. *stavební nadace*, což byly jakési kostelní pokladny, které spravoval *magister ecclesiae* případně *magister operis*. Do pokladen plynuly fundace dotované závěťmi či příspěvky plynoucími ze sbírek a ze speciálních odpustů.¹⁰⁰³ Kromě finančních prostředků byla pro stavbu kostela přijímána podpora v naturáliích (dřevo, kámen, apod.).¹⁰⁰⁴ Cihly byly poměrně levné, snadno se vyráběly a jednoduše aplikovaly, což odpovídalo finančním možnostem a potřebám zdejších investorů.¹⁰⁰⁵

Na počátku 14. století se zvýšila role *provisores sive magistri fabricae*, kteří reprezentovali buď kapituly, konvent nebo městskou obec. Tito „provizorní“ mistři zaváděli finanční fondy a zajišťovali stavební materiál. Kromě toho jednali s mistry vícero stavebních skupin, kteří realizovali svěřenou architektonickou zakázku a prezentovali jim požadované stavební plány a představy o podobě stavby, o čemž informace podává několik dochovaných smluv. Pro oblast Slezska bylo příznačné, že se zdejší architekti podíleli na několika stavebních realizacích současně.¹⁰⁰⁶

Prvotní finančně velmi nákladné řádové stavební hutě postupně nahradily skupiny vandrujících stavitelů zorganizovaných v tzv. „školách“. Od počátku 14. století na stavbách dále pracovali lokální řemeslníci sdružení v ceších, kteří se příležitostně slučovali s různě příchozími kameníky, zedníky, tesaři, cihláři a ostatními příslušníky různých profesí podílejících se na stavbě.¹⁰⁰⁷ Stavební zadání realizovali jak nově příchozí, tak i místní řemeslníci. Po ukončení nebo přerušení stavební činnosti se

---

¹⁰⁰² KUTZNER 1995, 125.

¹⁰⁰³ KUTZNER 1974, 205sqg.

¹⁰⁰⁴ KUTZNER 1995, 125.

¹⁰⁰⁵ Kvůli tomu byly postupně upřednostněny stavby cihlové před kamennými, dokonce i v takových lokalitách bohatých na kámen, jako Złotoryje, Svidnice nebo Nisa, in: KUTZNER 1995, 126.

¹⁰⁰⁶ KUTZNER 1995, 126.

¹⁰⁰⁷ KUTZNER 1995, 125.

znovu rozcházel, aby se následně spojili s novými skupinami stavebních realizátorů.¹⁰⁰⁸

Formální nedostatek slezské středověké architektury souvisí se specifickými podmínkami, pro které je příznačný nedostatek finančních prostředků místních feudálů a jejich uměleckých ambicí. Slezská středověká architektura byla na počátku 13. století ovlivněna činností zahraničních stavebních hutí. Souviselo to především s nedostatkem místního pružného a stabilního stavebního centra. Bezprostředními iniciátory importu zahraničních stavebních hutí byli výlučně místní ambiciózní fundátoři nebo investoři.

K významným fundátorům ve Slezsku náleželi biskupové. Stěžejní investicí vratislavských biskupů byla především katedrála sv. Jana Křtitele ve Vratislavi. Kostel byl postaven v několika stavebních etapách různými skupinami realizátorů, kteří však soustavně dodržovali formálně-ideový koncept. Ten vycházel z modelu *opus francigenum*, z něhož byl převzat chór s ochozem, západní dvouvěžová fasáda, potlačení elevace opěrnými pilíři a triforium v hlavní lodi. Vlivem porýnských staveb byly po stranách presbyteria přistavěny dvě věže.¹⁰⁰⁹ Pro vratislavského biskupa Tomáše I. (†1268) pracovali nejlepší architekti, vycházející ze stavební hutě mistra Jakuba. Tato stavební huť pro biskupa realizovala dále kolegiátní kostel v Hlohově, jehož analogie jsou spatřovány ve farním kostele ve Złotoryji. K významným fundacím náležely rovněž vratislavské kostely sv. Jiljí a augustiniánský kostel Panny Marie na Písku.¹⁰¹⁰ Biskupové měli rovněž blízký vztah k dominikánům, kterým věnovali při jejich příchodu do Slezska několik původně farních kostelů, jak to dokládá například dominikánský kostel sv. Vojtěcha ve Vratislavi nebo dominikánský kostel sv. Vojtěcha v Opolí.

Fundace prvních cisterciáckých kostelů jsou spojeny s knížetem Jindřichem I. Bradatým (†1238).¹⁰¹¹ Jeho fundační politika a stavební realizace s ní spojené změnily zásadně charakter slezské středověké architektury. Stavby realizované řadovými hutěmi totiž nesloužily výlučně monastickému stavitelství, ale především osobitým preferencím

---

¹⁰⁰⁸ KUTZNER 1974, 205sqq.

¹⁰⁰⁹ KUTZNER 1995, 128.

¹⁰¹⁰ KUTZNER 1995, 130.

¹⁰¹¹ KUTZNER 1995, 126.

fundátora.¹⁰¹² Na stavebních realizacích podporovaných knížetem Jindřichem I. Bradatým se poprvé projevila změna ve využití stavebního materiálu, a to cihly.¹⁰¹³

Stavební huť mistra Jakuba podporoval především kníže Jindřich I. Bradatý (†1238). V této stavební huti byli vyškoleni další stavitelé, kteří okolo roku 1250 realizovali početné architektonické projekty ve Slezsku. Z této stavební hutě vyšli architekti pracující na stavbách podporovaných vratislavským knížetem Jindřichem II. Zbožným (†1241). Pro něj tito stavitelé začali stavět minoritský klášterní kostel ve Vratislavi a také vratislavský farní kostel sv. Alžběty. Paralely s tvorbou těchto stavebních mistrů jsou spatřovány rovněž v malopolských cisterciáckých kostelech v Mogile a později také v Rudách u Ratiboře.¹⁰¹⁴

Dispoziční řešení v převážné míře využívalo rovně ukončeného presbyteria, tak jak se s ním setkáváme posléze u mendikantských staveb. Mezi charakteristické prvky cisterciáckého stavitelství patří klenební systém využívající čtvercových polí zaklenutých křížovou nebo šestidílnou žebrovou klenbou, forma masivních, těžkých jehlancových konzol a klenební přípory opatřené krychlovými nebo kalichovitými hlavicemi. Příznačná jsou rovněž poměrně vysoká lomená okna s ostrým lineárně pojatým profilováním a kamennou kružbou, přičemž východní okno presbyteria je většinou akcentované svými rozměry.¹⁰¹⁵ Cihlové hmoty v kombinaci s kamennými architektonickými články se staly charakteristické pro celé středověké stavitelství ve Slezsku. Ve Slezsku cisterciáci své cihlové stavby kombinovali s kamenným architektonickým detailem.

V prvních dvou desetiletích 13. století provádí své architektonické realizace stavební huť organizována cisterciáckým klášterem v Lubiaž.¹⁰¹⁶ Cisterciácký klášterní kostel v Lubiaž měl zásadní význam pro slezské středověké stavitelství. K nejvýznamnějším stavebním hutím náležela skupina stavitelů vedená mistrem Jakubem, která se ve Slezsku objevuje po roce 1214.¹⁰¹⁷

---

¹⁰¹² KUTZNER 1995, 126.

¹⁰¹³ KUTZNER 1995, 126.

¹⁰¹⁴ KUTZNER 1995, 130.

¹⁰¹⁵ EYSYMONTT 1977.

¹⁰¹⁶ Jeho mateřským klášterem byla saská Atzella anebo Pforta.

¹⁰¹⁷ EYSYMONTT 1977. Dříve než byla tato huť uvedena do Slezska, podílela se na stavebních realizacích ve středním Porýní (v okolí Kolína nebo Bonnu) anebo dolním Hesensku. Pro východoněmecké stavební hutě byly vzorem cisterciácké

Stavební huť podílející se na výstavbě cisterciáckého kláštera v Lubiaż seznámila zdejší prostředí se znalostí vypalování cihly a využitím tohoto stavebního materiálu pro architektonické realizace. Stavby, na kterých se tato huť podílela, byly současně obohacovány formami keramické dekorace, která se postupně stala charakteristickým prvkem slezské architektury 13. století.¹⁰¹⁸ Ve Slezsku však byla hluboce zakořeněná tradice kamenných staveb. Z tohoto důvodu bylo cihlové zdivo obohaceno kamennými architektonickými články a řezbářským detailem. Tato kombinovaná technika se stala příznačná pro pozdější gotickou architekturu Slezska.¹⁰¹⁹ Užitím obou stavebních materiálů (cihly a kamene) na jedné stavbě se slezská gotická architektura odlišuje od cihlových staveb v Pobaltí nebo Braniborsku, s nimiž bývá často srovnávána.¹⁰²⁰

Lubiažská stavební huť uvedla do Slezska architekturu saských cisterciáckých kostelů, pro které byla příznačná archaická forma dispozičního řešení i hmoty kostela přejatá z okruhu zreformovaných benediktinů a cisterciáků. Charakteristický byl pro ni tradiční, románský detail výzdoby sasko-durynské geneze.¹⁰²¹

V letech 1300–1330 bylo stavěno bazilikové trojlodí v Lubiaż, které se stalo vzorem pro stavby farních kostelů.¹⁰²²

K významným stavebním realizacím, na kterých se podílela lubiažská dílna, náleží klášterní kostel cisterciaček v **Třebnici**, který byl fundací knížete Jindřicha Bradatého a jeho manželky Hedviky. První stavební fázi (1203–1214) cisterciáckého klášterního kostela v Třebnici realizovala stavební huť vedená mistrem Jakubem. Protože šlo o fundaci knížecí, museli se cisterciáčtí stavitelé zříci strohosti a přizpůsobit se vysokým požadavkům, které na ně kníže kladl. Kníže přikázal, aby při stavebních realizacích prováděných cisterciáky pomáhali místní stavitelé,

---

kostely ve Walkenried a Maulbronn a také stavební hutě podílející se na výstavbě kostelů v Magdeburgu a Pfortě, in: KUTZNER 1974, 205sqg.

¹⁰¹⁸ KUTZNER 1974, 205sqg.

¹⁰¹⁹ Prostřednictvím lubiažské dílny pronikla tato stavební technika rovněž na území Malopolska (cisterciácký klášter v Mogiře), in: KUTZNER 1974, 205sqg.

¹⁰²⁰ KUTZNER 1995, 126.

¹⁰²¹ KUTZNER 1974, 205sqg.

¹⁰²² Zdejší pohřební kaple knížete Boleslava III. budována v letech 1311–1329 svou formou navazuje na ranokřesťanské mauzoleum typu *cella triconchos*. S architektonickými formami použitými v cisterciáckém klášterním kostele v Lubiaż se setkáváme u cisterciáků v Lilienfeldu, in: KUTZNER 1974, 205sqg.

vedeni Dalemirem ze Zająckowa. Kníže uhradil materiální náklady na stavbu v hodnotě asi padesát tisíc hřiven.¹⁰²³

Klášterní kostel cisterciáček v Třebnici ovlivnil slezské středověké stavitelství užitím šestidílné klenby.¹⁰²⁴ Na vazby minoritského kostela ve Vratislavi k cisterciáckému klášteru v Třebnici v jeho první stavební fázi před rokem 1241 poukazují například základy portálu presbyteria ústícího do kláštera. Paralely k minoritskému kostelu ve Vratislavi s třebnickým klášterním kostelem cisterciáček nejsou spatřovány pouze ve formálním charakteru obou kostelů. Klášterní kostel cisterciáček v Třebnici byl již od počátku zamýšlen jako rodové pohřebiště. Přestože šlo o kostel řádový, byl přístupný knížecímu dvoru a jeho hostům. A tak místo skromného oratoria cisterciáckých řeholnic zde byla postavena rozměrná bazilika.

Pod presbyteriem byla situována pohřební krypta. Chór řeholnic byl proto přenesen na emporu umístěnou ve středu kostela. Klášterní kostel třebnických cisterciáček reflektuje knížecí program, přestože jej budovala tradiční klášterní stavební huť. Na stavební realizaci třebnického kláštera se podíleli speciálně vybraní světští stavitelé, kteří pracovali výlučně ve službách knížete a realizovali požadovaný knížecí program. Tímto způsobem došlo k zásadním obsahovým změnám – stavba započatá jako klášterní kostel cisterciáckého řádu získala charakter pohřebiště, v němž se stává určující laický obsah. Proti přísným cisterciáckým zásadám prostoty byl kostel vyzdoben bohatou řezbářskou plastickou dekorací.

V letech 1268–1275 nechal vratislavský kníže Vladislav, který současně zastával úřad salcburského arcibiskupa, postavit k presbyteriální části kapli sv. Hedviky. Na rozdíl od tradičních programů je koncepce ostatkového sanktuária postaveného nad hrobem sv. Hedviky v Třebnici myšlenkou pocházející z francouzských modelů. Tato stavba neodráží pouze francouzskou gotickou ostatkovou architekturu, ale společně se sochařskou výzdobou odpovídá ikonografickému programu, představeného na portálech, hlavicích sloupů, patkách i svornících. Všude je dosažena maximální intenzita obsahu vyjadřujícího nebeskou chválu svaté. Navíc obsahový program nesouvisel s ikonografií propagovanou cisterciáky;

---

¹⁰²³ KUTZNER 1974, 205sqq.

¹⁰²⁴ Šestidílná klenba se objevuje dále u cisterciáckého kostela v Jindřichově, presbyteriu vratislavské katedrály, presbyteriu minoritského kostela v Hlohově nebo minoritského kostela ve Vratislavi, in: EYSYMONTT 1971, 11.

výběr scén dosvědčuje, že šlo o glorifikaci božského rodokmene a zejména původu světské vlády.¹⁰²⁵

Jistá příbuznost ratibořské kaple je viděna v kapli sv. Hedviky v Třebnici, která využívá podobné členění stěny příporami. Objevují se zde také výklenky ve zdi, jak je tomu obdobně i v kapli ratibořské, staronové synagogy, a také v Anežském klášteře v Praze. V závěrové části svatyně sv. Salvátora se zde opět setkáváme s členěním stěny pomocí svazkových přípor, které však stoupají z nízkých polygonálních soklů přímo ze země, nikoli z konzol jak je tomu u kaple ratibořské. Svatyně sv. Salvátora, započatá v roce 1261, je považována za vzor kaple sv. Hedviky v Třebnici. Z českého prostředí lze ještě zmínit jistou příbuznost s patrovými kaplemi na hradě Zvíkově, Bezdězi, Plasech nebo ve Zlaté Koruně.

Svou skeletovou konstrukcí navazuje na svůj pařížský vzor kaple Sainte-Chapelle. Vzory pro realizaci kaple jsou spatřovány v kaplích postavených v tomto období v Rakousku, Čechách i v Uhersku.¹⁰²⁶ Kaple sv. Hedviky se stala inspiračním zdrojem pro středověkou architekturu ve Slezsku.¹⁰²⁷ Paralely k rodovému pohřebišti jsou spatřovány v minoritském klášterním kostele ve Vratislavi či v klášterním kostele klarisek.

K fundacím knížete Jindřicha I. Bradatého patří dále cisterciácký kostel v **Jindřichově**, budovaný od 20. let 13. století. I tato architektura reprezentuje svého fundátora.¹⁰²⁸ Stavbu kostela sice projektovali řádoví stavitelé podle cisterciáckého schématu tzv. modelu Morimond II., který na území Slezska pronikl prostřednictvím cisterciáckých klášterů v Riddaghausenu a Walkenriedu. Samotnou realizací však vykonali světští kameníci pocházejících z horního Porýní.¹⁰²⁹

K významným řádovým architekturám Dolního Slezska patří cisterciácký kostel v Kamienici Ząbkowickiem.

---

¹⁰²⁵ KUTZNER 1974, 205sqq.

¹⁰²⁶ KUTZNER 1995, 128.

¹⁰²⁷ KUTZNER 1995, 130. Například pro hradní kapli v Ratiboři.

¹⁰²⁸ Bezprostředním vzorem pro tento kostel bylo opatství v Ebrach, spojené s rodem Meránským. Z rodu Merono pocházela manželka Jindřicha I. Bradatého, sv. Hedvika. Z Ebrachu také pocházela stavení huť pracující mimo jiné na katedrále v Bamberku. Tehdejší bamberským biskupem byl bratr sv. Hedviky. Vliv tohoto prostředí se proto odrážel taktéž na vratislavském knížecím dvoře. Bamberská stavební huť přinesla do Slezska do té doby neznámý francouzský model gotické architektury, in: KUTZNER 1995, 127.

¹⁰²⁹ KUTZNER 1974, 205sqq.

Pro oblast Horního Slezska náleží k nejdůležitějším stavbám cisterciácký kostel v Rudách u Ratiboře, který byl fundací knížete Vladislava I. Opolského (†1281/1282). Klášterní kostel byl stavěn po roce 1258 podle vzoru Morimond II. Na výstavbě kostela se podíleli stavitelé vycházející ze stavební hutě mistra Jakuba. Tvorba těchto architektů se v prostředí Opolska spojila s moravskými vlivy, které zprostředkovali vandrujících zedníci přicházející do Slezska z česko-moravského prostředí.

S cisterciáckým kostelem v Rudách je dáváno do spojitosti trojlodí vratislavského minoritského kostela postavené v letech 1260–1270. Příbuznosti jsou spatřovány zejména ve formě přístěnných pilířů a klenebních přípor, které v tomto případě vycházejí z talířových patek přímo od podlahy.

S cisterciáckým kostelem v Rudách jsou dávány do spojitosti oba opolské mendikantské kostely. Exteriér presbyteria minoritského kostela v Opolí je zdoben podokapním kosočtvercovým vlysem. Jeho podoba je srovnatelná s vlysem, který zdobí exteriér cisterciáckého klášterního kostela v Rudách. V případě analýzy rudského kostela je tento motiv odvozován z architektury lombardské.

V souvislosti s příbuzností cisterciáckého klášterního kostela v Rudách a minoritským kostelem v Opolí lze poukázat na podobné kompoziční schéma okenní kružby. Okenní kružba v Rudách je tvořena soustavou trojice jeptišek, které ve vrcholu nesou trojici kruhů. Východní okno minoritského presbyteria se obdobně skládá ze soustavy tří kruhů ve vrcholu nesených soustavou tří jeptišek. V horním kruhu je vepsaný trojlíst, v postranních kruzích čtyřlíst. Společný formální vzor je v obou případech spatřován v česko-moravském prostředí.

Okolo roku 1300 byl stavěn cisterciácký kostel v **Jilemnicích**. Dispoziční řešení je odlišné od cisterciácké architektury kostelů v Lubiaži a v Kamienci. Stavitelé, i když dodržují řádové zásady, přestávají reprodukovat tradiční plán a stavějí například halu anebo baziliku, která pro cisterciácké kostely není charakteristická.¹⁰³⁰ V cisterciáckém klášterním kostele v Jilemnicích byla uplatněna trojlodní bazilika s presbyteriem

---

¹⁰³⁰ KUTZNER 1974, 205sqq.

doplněným třemi apsidami. Bylo zde využito regionálního vzoru sakrální architektury a také řešení vycházející z česko-moravského okruhu.¹⁰³¹

V průběhu 13. století fundovala slezská knížata nejen cisterciácké klášterní kostely, ale významně se podílela na založení měst. K nejstarším slezským městům náleží Slezská Středa, Złotoryje, Lwówek, Lehnice a Hlohov, které lokoval kníže Jindřich I. Bradatý. Tato města svým prostorovým řešením navázala na původní tržní osady. V některých případech byla vedle starých osad založena nová města s již pravidelnou urbanistickou strukturou, která využila modelu přijatého z Dolního Saska a Westfálska. Dispoziční plán měst se postupně stává velmi logický. Města získávají hradební opevnění. Postupně se slezská města čím dál více podobají západoevropským městům.¹⁰³² Do většiny měst pak byly uvedeny mendikantské řehole.

K nejprestižnějším městským stavebním realizacím se řadí knížecí rezidenční sídla. Kníže Jindřich I. nechal postavit knížecí hrady ve Vratislavi a v Lehnici. Součástí knížecí rezidence byly jednak obytné paláce, které byly doplněny donžonem a *Bergfriedem*. Na výstavbě těchto knížecích hradů se podílela stavební huť mistra Jakuba. Podoba hradního okrsku sledovala model typu *Pfalze*. Jindřich I. Bradatý se v rámci svých fundací inspiroval uměním německých knížecích dvorů a vzory využívanými při tamějších prestižních fundacích, kterým se chtěl vyrovnat. Ve svých stavbách se kníže snažil prezentovat status knížete slezské země a užité architektonické formy měly vyjadřovat obsahy, které by byly čitelné také v německé říši.¹⁰³³

---

¹⁰³¹ KUTZNER 1995, 128.

¹⁰³² K městům středověkého Slezska a jejich souvislostem viz následující výběr z literatury: ABŁAMOWICZ/FURMANEK/MICHNIK 2004; ANDRZEJEWSKA 2004; BACHMIŃSKI 1970; BAKALA 1976; BARCIAK 2003; BRONIEWSKI 1970; BRONIEWSKI 1973; BUŚKO 1995; BUŚKO 2004; CZERNER/ARCZYŃSKI 1976; DRABINA/HORWAT/JEDYNAK 1985; DZIEWULSKI/HAWRANEK 1975; DZIURLA 1964; EYSYMONTT 2002; FURMANEK/KULPA 2004; HANULANKA 1961; CHRZANOWSKI 1977; JAMROZ 1967; KĘBŁOWSKI 1972; KŁOCH 2004; KNÖBLICH 1941; KOZACZEWSKI 1959; KOZACZEWSKI 1965; KOZACZEWSKI 1973; KOZACZEWSKI 1975; KOZŁOWSKA/TURAKIEWICZ 2004; KUTZNER 1965; LEIPELT 1853; MAŁACHOWICZ 1976; MAŁACHOWICZ 1981; MAŁACHOWICZ 1991; MAŁACHOWICZ 1994; MAŁACHOWICZ 2000; MŁYNARSKA-KALETYNOWA 1995; MŁYNARSKA-KALETYNOWA 2002; MORAWSKI 1995; MÜNCH 1960; MÜNCH 1965; NEWERLA 1995; PIERZAK 2004; POPŁONYK 1970; PRZYŁĘCKI 1980; PUDEŁKO 1959; PUDEŁKO 1964; PUDEŁKO 1967; SAMSONOWICZ 1974; SCHIEDLAUSKY/HARTMANN/EBERLE 1939; ŚWIECHOWSKI 1978; WACHOWSKI 1995; ZAJĄCZKOWSKA 2002; ZLAT 1960; ZLAT 1961; ZLAT 1967; AJ.

¹⁰³³ KUTZNER 1995, 127.

V případě lehnického zámku pozorujeme bohatý soubor architektonických forem. Kromě dalších staveb byla součástí hradebního okrsku také kolegiální kaple sv. Hrobu (Eigenkirche). Ta svým dispozičním a prostorovým řešením navázala na porýnské ostatkové oratoře, které upomínaly na výpravy do Svaté země. Tímto způsobem byla manifestována ideologie knížete Jindřicha I. jako uvědomělého *mile Christi* a obhájce křížových výprav. Architektura lehnického zámku nese výrazné a velmi čitelné znaky vlivu ambice Jindřicha Bradatého, který zdůrazňoval svou politickou suverénnost a nárok na polskou královskou korunu.

Knížecí hrad v Lehnici lze porovnat rovněž s rezidenčním hradem v Opolí. V 1228 opolský kníže Kazimír (†1229/1230) za pomoci svého *magistri fabricae* – Virbetha, bratra palatina Klemensa z Ruszczyce, staví na ruinách raněhistorického hradu nové sídlo. Součástí hradu byla válcová obytná věž. Formální i výrazová stránka však odpovídala skromnosti finančních prostředků, jakými disponoval opolský kníže.¹⁰³⁴ Ve snahách knížete Kazimíra pokračoval jeho syn Vladislav I. Opolský (†1281/1282). V této souvislosti lze připomenout rovněž knížecí hrad v Ratiboři a Těšíně.

Uvádí se, že po smrti knížete Jindřicha II. v bitvě u Lehnice v roce 1241, byly „přerušeny velké politické a umělecké programy a rozpadly se stavební hutě podporované knížetem. Nástupci knížat Jindřicha I. a Jindřicha II. z různých důvodů nepokračovali ve využívání uměleckých forem dané škály. Nicméně v této souvislosti lze zmínit knížecí fundace kněžny Anny (†1265), která po smrti svého manžela i nadále pokračovala ve výstavbě minoritského kostela ve Vratislavi a navíc zde společně se svými syny uvedla řád křížovníků s červenou hvězdou a posléze také klarisky, pro které nechala postavit nové klášterní kostely. Na těchto stavebních realizacích dále pokračovala huť, jejímž členem byl *magister operis* Konrád.

Ostatky knížete Jindřicha II., které byly pochovány v minoritském klášterním kostele ve Vratislavi, byly uctívány jako relikvie rytíře a obránce křesťanské Evropy.¹⁰³⁵ Podobně jako vratislavský minoritský kostel i ostatní mendikantské kostely stavěné v nejvýznamnějších slezských městech plnily funkci rodových pohřebišť piastovských knížat.

---

¹⁰³⁴ KUTZNER 1974, 205sqq.

¹⁰³⁵ KUTZNER 1995, 127.

Současně s výstavbou ratibořské hradní kaple byl stavěn kolegiátní kostel sv. Kříže ve Vratislavi, který náleží k důležitým fundacím vratislavského knížete Jindřicha IV. Po roce 1288 byla zahájena stavba kolegiátního kostela sv. Kříže ve Vratislavi, který byl plánován jako rodové pohřebiště knížete. Presbyterium bylo postaveno na konci 13. století. Klenby byly opticky zbaveny nosných elementů, což působilo jako by zde klenba pouze nehmotně visela. Architektura měla odrážet ambice knížete Jindřicha IV., který usiloval získat polskou královskou korunu. Kostel byl vnímán jako palácový kostel spojený s kryptou, která byla zasvěcena památce spoluvůrců toho „královského“ zaměření. Ambiciózní kníže Jindřich IV. Probus (†1290), se pro své stavební realizace snažil, natrvalo získat stavitelé, se kterými výjimečně zacházel jako s plnoprávními členy knížecího dvora.

Od ostatní pohřební architektury se odlišuje tím, že nebylo uplatněno tradičního schématu upomínkových staveb, jako například knížecí kaple v Lubiaży postavena po roce 1311, anebo kaple sv. Anny minoritského kostela v Opolí započatá po roce 1309, či adaptace presbyteria kolegiátního kostela v Hlohově na knížecí rodové mauzoleum z konce 13. století.¹⁰³⁶

Kostely mendikantských kostelů jsou součástí městského urbanismu a vedle farních kostelů tvoří významné architektonické objekty. Vedle mendikantských kostelů byly ve městech průběžně stavěny kostely farní. Nejprve byly městské kostely stavěny pod patronátem knížete nebo církve. V posledním desetiletí 13. století se vytvořil typ farního kostela, dosvědčující samostatnost a ambice městské obce. V prvním období jsou farní kostely ve shodě s tradicí stavěny v centru obce nebo města v podobné formě jako románské kostely tržních osad.¹⁰³⁷ Oproti tomu mendikantské kostely jsou stavěny v blízkosti hradebního opevnění a městských bran, avšak nedaleko hlavního náměstí.

Obdobně jako u mendikantských kostelů pozorujeme u farních kostelů využívání dlouhého presbyteria. Jde o presbyteria, jejichž délku určuje mnoho klenebních polí a jsou ukončeny pětiosminovými závěry. Presbyteria jsou ve většině případů zaklenutá jednoduchou křížovou žebrovou klenbou a paprscitou klenbou v závěru. Žebra jsou nesena

---

¹⁰³⁶ KUTZNER 1974, 205sqq.

¹⁰³⁷ KUTZNER 1995, 126.

zkrácenými klenebními příporami ukončenými jednoduchými jehlancovými konzolami, což je příznačné především pro české prostředí. Forma prodlouženého presbyteria, vytvořená v okruhu řádové architektury, představuje model architektury třetí čtvrtiny 13. století, která se na počátku 14. století stává ve středoevropském prostředí běžnou. Takovéto dispoziční řešení je příznačné nejen pro slezskou mendikantskou architekturu, ale také pro zdejší farní kostely.

Farní kostely využívaly obdobně jako kostely mendikantské, halová trojlodí, jak tomu bylo v případě kostelů v Bytomi, Ratiboři, Żorách, Opolí, Břehu, Lwowku nebo Złotoryji. Využívána byla také bazilika s masivním západním průčelím, jak to pozorujeme například u kostela sv. Mikuláše v Hlohově. Farní kostel v Ziębicích měl podobu dvojloží, farní kostel v Bołkowie byl postaven na půdorysu řeckého kříže.

Architektonické principy odpovídající měšťanským představám vycházely z příbuzných mendikantských či cisterciáckých řešení. Farní kostely po formální stránce podobně monumentální a současně byly asketické v kontrastu s ostatní dřevěnou městskou zástavbou. Na stavbě farního i mendikantského kostela v jednom městě se většinou podílela tatáž stavební huť. Teprve na počátku 14. století mají zásadnější podíl na podobě farního kostela městské obce (Vratislav, Lehnice, Svídnice, Nisa). Dřívější model městského kostela se postupně proměnil ve velmi složitou strukturu s rozlehlým a bohatě zdobeným presbyteriem.

Pro farní kostely je příznačná západní fasáda s monumentální věží nebo častěji dvojicí věží. Farní kostely tak v principu navazující na prestižní katedrální kostely a jejich západní fasády, jak to dokládají například kostely v Głucholazech, Lwowku, Złotoryji, Bytomi, Ratiboři, Żorách, Opolí nebo Břehu.¹⁰³⁸ Farní kostely se tak svou dvouvěžovou fasádou zcela zásadně liší od mendikantských kostelů.

V rámci mendikantské architektury spatřujeme mnohé souvislosti s farními kostely. Dokladem vzájemných příbuzností farních a mendikantských kostelů jsou kupříkladu ratibořské městské stavby.¹⁰³⁹ Oba

---

¹⁰³⁸ KUTZNER 1995, 130.

¹⁰³⁹ První zmínka o farním kostele Panny Marie pochází z roku 1286, in: MROCZKO/ARSZYŃSKI 1995, 197.

ratibořské kostely, jak farní, tak i dominikánský byly přestavovány po požáru města v roce 1300.¹⁰⁴⁰

Farní kostel se skládá z presbyteria, jehož délku vymezují čtyři klenební pole a ukončuje jej pětiosminový závěr. Presbyterium bylo nejprve zaklenuto šestidílnou křížovou žebrovou klenbou a paprscitou klenbou v závěru.¹⁰⁴¹ Dochovaly se zde původní zkrácené klenební přípory nesené jehlancovými svazkovými konzolami.¹⁰⁴² Žebra hruškového profilu byla semknuta jednoduchými plochými kruhovými svorníky.

Prodloužené presbyterium farního kostela vykazuje značnou afinitu s presbyteriem blízkého dominikánského kostela. Avšak zatímco u dominikánského kostela je délka presbyteria určena třemi obdélnými klenebními poli a pětiosminovým závěrem, je délka presbyteria farního kostela vymezena čtyřmi klenebními poli a pětiosminovým závěrem. Přestože jsou délky obou presbyterií přibližně shodné, liší se obě presbyteria počtem klenebních polí. Oproti dominikánskému presbyteriu jsou v presbyteriu farního kostela jednotlivá podélně orientovaná klenební pole užší, čímž bylo docíleno rychlejšího a dynamičtějšího rytmu klenebních polí. U presbyteria dominikánského kostela klenební pole určovala klidnější rozvrh, jehož výsledkem byl kompaktnější prostor. Pokud bychom připustili, že klenby presbyteria v kostele dominikánů byly zaklenuty šestidílnou klenbou hruškového profilu a jejich zkrácené klenební přípory by nasedaly na svazkové jehlancové konzoly, tak jak je tomu u dochovaných konzol ve farním kostele, můžeme i v tomto případě pozorovat blízkou afinitu obou kostelů v jejich formálním ztvárnění.

V závěru polygonu presbyteria farního kostela se z exteriérové části dochoval fragment okenní kružby. Okno je členěno trojicí jeptišek, z nichž střední je o něco převýšená. Jeptišky nesou ve vrcholu trojici kruhů, v nichž byly původně vepsány nejspíše čtyřlísty nebo pětilísty. Obdobnou formu

---

¹⁰⁴⁰ Je známo, že v roce 1300 byla do farního kostela uvedena kapitula, která předtím sídlila v hradní kapli ratibořského zámku, in: WELTZEL 1881, 64.

¹⁰⁴¹ Je to jednolodní budova s typem velmi prodlouženým presbyteriem, krytým dnes nezachovanými šestidílnými klenbami. Původní klenby byly zničeny při požáru kostela v roce 1546. Dnešní podoba je výsledkem přestavby, in: CHRZANOWSKI/KORNECKI 1974, 31.

¹⁰⁴² Prvotní formu nedochovaných konzol u dominikánského presbyteria lze odvodit od podoby svazkových jehlancových konzol dochovaných v presbyteriu farního kostela.

okenní kružby měla zřejmě okna závěru presbyteria dominikánského kostela.

Podobné formy vykazují rovněž portály situované v presbyteriích obou kostelů. V ose třetího klenebního pole směrem od západu je v jižní zdi presbyteria farního kostela situován lomený portál. Jednoduchý portál je tvořen plynule, bez jakéhokoli nasazení na sokly či přerušení hlavicemi, probíhajícími pruty profilované archivoly. Portál farního kostela, charakteristický svou ostrou lineárností, je formován obdobným způsobem jako portál presbyteria dominikánského kostela.

K presbyteriu farního kostela se ze západu napojuje trojlodní hala oddělená od presbyteria lomeným triumfálním obloukem. Délku haly určují tři klenební pole. Lodě jsou od sebe odděleny dvojicí osmibokých pilířů stojících na hranolových soklech. Střední loď byla původně zaklenuta zřejmě čtyřdílnou žebrovou klenbou, v bočních lodích pak byla pole doplněna ještě o jedno žebro vycházející přímo z bočních zdí a procházející středem klenebního pole ke svorníku.¹⁰⁴³ V případě dominikánského kostela se k presbyteriu ze západní strany napojuje jednoduché jednolodí. Shodný je v obou případech použitý stavební materiál. Oba kostely byly postaveny z cihel, architektonické články byly vytvořeny z kamene. Na základě srovnání architektonických detailů obou kostelů lze z formálního hlediska doložit poměrně blízké analogie mezi oběma stavbami. Na budování kostela se pravděpodobně podílela jedna stavební huť.¹⁰⁴⁴ Architektonické prvky ratibořského farního kostela mají společné formální znaky s architekturou moravských mendikantských kostelů. Kromě kostelů v Ratiboři pracovala tato huť zřejmě také na dominikánském kostele v Osvětimi a farním kostele v Žorách.¹⁰⁴⁵

V Ratiboři se k farnímu a dominikánskému kostelu řadí nejmladší stavba, a to klášterní kostel dominikánek sv. Ducha. Presbyterium kostela dominikánek o dvou klenebních polích ukončuje rovný závěr. Rovný závěr mělo původní presbyterium dominikánského kostela, které bylo o jedno pole delší, než je tomu v případě kostela dominikánek. V době, kdy bylo

---

¹⁰⁴³ Po roce 1574 byla hala zaklenuta klenbou hvězdovou. Ve východní části lodě byla klenba rekonstruována po roce 1945, in: MROCZKO/ARSZYŃSKI 1995, 197.

¹⁰⁴⁴ Je evidentní, že dílna pracující na stavbách v Ratiboři se specializovala na stavitelství městských klášterů. Jejím dílem je určitě také dominikánský kostel v Osvětimi, in: CHRZANOWSKI/KORNECKI 1974, 32.

¹⁰⁴⁵ KUTZNER 1965, 98; CHRZANOWSKI/KORNECKI 1974, 32.

stavěno presbyterium kostela dominikánek, disponoval kostel dominikánů již presbyteriem, jehož délku určovala tři klenební pole a ukončoval jej pětiosminový závěr. V obou případech se k presbyteriu ze západu napojuje jednolodí. Oba kostely byly postaveny z cihel a na architektonické detaily bylo využito kamene, v obou případech pískovce.

V průběhu první poloviny 14. století se v Ratiboři stavěly tři monumentální církevní architektury, farní kostel Panny Marie, kostel dominikánů sv. Jakuba a kostel dominikánek sv. Ducha. Tuto skupinu spojují formální i ideové souvislosti. Kostel dominikánek v porovnání s dochovaným stavem dominikánského nebo farního kostela nejlépe reprezentuje charakter středověké architektury v Ratiboři. Ze všech těchto kostelů je dílem nejranějším.¹⁰⁴⁶ Jde o architekturu tzv. redukované gotiky, která ve svém principu zjednodušuje bohatství a četnost detailu a pojímá ztvárnění interiéru ve velmi jednoduchých formách a ostře vymezeném prostoru.¹⁰⁴⁷ Na stavbě mendikantských kostelů se podíleli laičtí mistři.

Slezské farní kostely čerpaly rovněž z místního stavitelství a také modelu městské sakrální architektury sousedních regionů.¹⁰⁴⁸ Od počátku 14. století se ve Slezsku začíná vyskytovat regionální typ sakrální architektury.

Na konci 13. století jednotlivá města postupně získávají svou nezávislost. Městské obce postupně rozvíjejí a budují architektury, reprezentující jejich vlastní ambice.¹⁰⁴⁹ O umění měšťanů ve Slezsku lze hovořit teprve od 2. čtvrtiny 14. století.¹⁰⁵⁰ Symbolem městské obce se staly radnice, které byly většinou situovány uprostřed náměstí. Architektura radnic vznikla přestavbou původních kupeckých dvorů, jak tomu bylo například ve Vratislavi, anebo adaptací domu fojta jak to dokládá radnice v Lehnici. Vysoká věž symbolizovala právní nezávislost města.¹⁰⁵¹ Ve městech byly postupně založeny stavební cechy a začínají se objevovat městské stavební úřady (Vratislav, Lehnice, Svídnice, Nisa, Boleslawiec). V pramenech se objevují názvy jako *magister Laurentio murator* a *Alberico lapicides*, 1299, Vratislav, *magister Wilandus*, 1333 Lehnice. Městské obce

---

¹⁰⁴⁶ KUTZNER 1965, 111.

¹⁰⁴⁷ KUTZNER 1965, 112.

¹⁰⁴⁸ KUTZNER 1995, 130.

¹⁰⁴⁹ KUTZNER 1974, 205sq.

¹⁰⁵⁰ KUTZNER 1995, 125.

¹⁰⁵¹ KUTZNER 1995, 130.

začínají od knížat vykupovat pro své vlastní potřeby a investice kamenolomy (například Svídnice 1330) nebo cihelny (Vratislav 1301, Břeh 1317, Lehnice 1321, Svídnice 1330).¹⁰⁵²

Charakter rozvoje slezské středověké architektury zahrnující období let 1200–1330 je velice složitý a nejednotný. Okolo roku 1330 dochází k zformování tzv. *slezské architektonické školy*,¹⁰⁵³ pro kterou bylo příznačné dispoziční schéma prodloužené baziliky a silné zvýraznění klenebních polí pomocí meziklenebních pásů. Tyto principy lze pozorovat například u minoritského kostela ve Vratislavi. Pro halová i baziliková trojlodí v oblasti Slezska jsou příznačné masivní hranolové pilíře, jejichž východiska jsou spatřována v českou-rakouském prostředí. Tzv. „slezskou architektonickou školu 14. století“ reprezentuje loď kostela sv. Petra a Pavla v Lehnici a západní část kostela sv. Alžběty ve Vratislavi.

Pod vlivem impulsů přicházejících z prostředí Čech a Rakouska, který podléhá všeobecným evropským tendencím redukční gotiky, se ve Vratislavi vytvořil architektonický typ, vyznačující se užíváním detailu a plastickém členění stěn, jak to dokládá například minoritský kostel ve Vratislavi.¹⁰⁵⁴ Presbyterium vratislavského minoritského kostela z let 1360–1380 je dáváno do spojitosti s presbyteriem augustiniánského klášterního kostela Panny Marie na Písku ve Vratislavi. Na obou stavbách se podílela zřejmě tatáž stavební huť. Podobnosti jsou spatřovány v klenebním systému, v němž se uplatňuje hustý sled klenebních polí. Řešení interiéru minoritského kostela je v porovnání s augustiniánským kostelem mnohem jednodušší, čitelnější a jasnější. V případě minoritského kostela byly uplatněny jednoduché křížové žebrové klenby. Klenby dosedají v obou případech do figurálně zdobených polygonálních konzol.¹⁰⁵⁵ Prostor presbyteria charakterizují jednoduché hladké plochy stěn bez výrazného členění. Do obou presbyterií byla prolomena vysoká lomená okna. Exteriér kostelů byl opatřen profilovanými opěrnými pilíři ukončenými fiálami a podokapní vlys.¹⁰⁵⁶

---

¹⁰⁵² KUTZNER 1995, 129.

¹⁰⁵³ KUTZNER 1974, 205sqq.

¹⁰⁵⁴ EYSYMONTT 1971, 10.

¹⁰⁵⁵ například v kostele sv. Alžběty, kostele sv. Kateřiny, kostele sv. Matěje a zejména ve vratislavské katedrále, in: EYSYMONTT 1971, 10.

¹⁰⁵⁶ EYSYMONTT 1971, 10.

S minoritským kostelem ve Vratislavi je dáván do souvislosti farní kostel sv. Mikuláše v Břehu. Trojlodní bazilika farního kostela v Břehu byla postavena ve čtvrté čtvrtině 14. století a na počátku 15. století. U obou kostelů je využit podobný způsob členění mezilodních pilířů, systém křížových kleneb bočních lodí, členění stěny hlavní lodi pomocí lizén. Klenební žebra a nosné oblouky vycházejí v Břehu bezprostředně z masivu zdi, což je odlišné v porovnání s vratislavským minoritským kostelem, kde vycházejí z konzol. Co se týče zaklenutí, je ve vratislavském kostele uplatněna jednoduchá křížová klenba, zatímco ve farním kostele v Břehu složitější klenba hvězdicová.

Inspiračním vzorem pro farní kostel v Břehu je především vratislavský kostel sv. Kříže. Formální spojitosti obou kostelů dokládají písemné prameny v podobě smlouvy o stavbu kostela, která byla uzavřena s mistrem Güntherem z Vratislavi. Ve smlouvě je zaznamenáno, že městská rada v Břehu požaduje, aby byly mistrem Güntherem realizovány ve farním kostele v Břehu architektonické formy, užití při výstavbě vratislavského kostela sv. Kříže, který se stal modelem pro slezskou středověkou architekturu 14. století.¹⁰⁵⁷

Trojlodí minoritského kostela ve Vratislavi ovlivnilo stavbu vratislavského kostela bernardýnů. Obě stavby mají společné znaky v konstrukčním charakteru zdiva, v užití bazilikového řešení a použití křížových kleneb v bočních lodích.¹⁰⁵⁸

Středověká architektura mendikantských řeholí tvoří významnou součást slezského středověkého stavitelství. Po formální stránce souvisí jak s řádovou architekturou cisterciáků, tak s ostatními městskými architekturami. Kostely žebavých řeholí náleží k významným knížecím fundacím. O blízkém vztahu slezských knížat a mendikantských řeholí svědčí skutečnost, že mendikantské stavby byly slezskými Piastovci zvoleny za rodová pohřebiště. S obdobnou situací se setkáváme při zakládání mendikantských kostelů v Malopolsku i Velkopolsku. I zdejší knížata věnovala minoritům a dominikánům velkou péči. Fundátoři nejenže

---

¹⁰⁵⁷ EYSYMONTT 1971, 18.

¹⁰⁵⁸ WAŚ 2000, 37sqq.

mendikantské řehole uvedli na svá území, ale rovněž je dlouhodobě materiálně zabezpečovali.¹⁰⁵⁹

Mezi nejvýznamnější stavby žebrových řeholí v Polsku patří dominikánské kostely v Krakově, Gdaňsku, Kamieńi Pomorskiem, Płocku, Chełmu, Elblągu, Sandoměři, Sieradzu, Poznani a Toruni a minoritské kostely v Krakově, Nowym Korczyně, Kališi, Inowrocławu, Hnězdně a kostel klarisek v Zawichoście.

Hlavním inspiračním zdrojem prvního slezského dominikánského kostela ve Vratislavi byl mateřský dominikánský kostel v **Krakově**. Krakovský dominikánský klášter fundoval v roce 1222 biskup Iwo, přičemž dominikánům věnoval již existující farní kostel sv. Trojice. Předpokládá se, že s výstavbou presbyteria se započalo ve 30. letech 13. století. Od poloviny 13. století probíhaly stavební práce na halovém trojlodí. Kostel byl v letech 1248–1251 vysvěcen. Presbyterium určovala tři čtvercová pole zaklenutá nejspíše šestidílnou křížovou žebrovou klenbou. Obdobně tomu bylo i v případě vratislavského dominikánského kostela. Součástí obou dominikánských kostelů – krakovského a vratislavského byl transept. Transept byl využit rovněž u těšínského dominikánského kostela.

V letech 1226–1227 byl založen dominikánský kostel v **Gdaňsku**, který je společnou fundací biskupa a knížete. Po příchodu do města získali dominikáni již stávající farní kostel, na jehož přestavbě pracovali v průběhu 2. čtvrtiny 13. století. Ve stejném období byl založen dominikánský kostel v **Kamieńi Pomorskiem**, jehož fundátorem byl zdejší rytířský rod. V roce 1226 byla založena knížecí fundace dominikánského kostela v **Płocku**. Výstavba kostela probíhala od poloviny 13. století. Kostel získal podobu jednolodí, na které se napojovalo prodloužené presbyterium. Dominikánský konvent byl v roce 1233 uveden do **Chełma** a **Elblągu**, kde v letech 1248–1260 bylo realizováno neklenuté presbyterium o čtyřech polích. V roce 1226 byli k původnímu farnímu kostelu sv. Jakuba v **Sandomierzi** uvedeni krakovským biskupem Iwonem dominikáni. Přestavba kostela probíhala od 2. čtvrtiny 13. století, přičemž kostel získal podobu trojlodní baziliky s prodlouženým presbyteriem zaklenutým šestidílnou křížovou žebrovou klenbou.

---

¹⁰⁵⁹ MACHOWSKI 1989, 198.

Na přelomu 40. a 50. let 13. století byl postaven kostel klarisek v **Zawichoscie**. Délku jeho presbyteria určují tři klenební pole zaklenutá křížovou žebrovou klenbou a ukončuje jej rovný závěr. Pro klarisky bylo v tomto případě určeno oratorium, přiléhající po severní straně kostela.¹⁰⁶⁰

Po roce 1257 byla započata stavba presbyteria minoritského kostela v **Novém Korczyně**, která byla ve své první stavební fázi plochostropá, opakující tak dispoziční schéma zawichojského kostela klarisek.¹⁰⁶¹ Setkáváme se zde s polygonálními přístěnnými příporami, které vycházejí přímo od podlahy. Klenební žebra vycházejí z hlavic zkrácených klenebních přípor. Tato specifická forma byla uplatňována v cisterciácké architektuře první poloviny 13. století v Čechách a na Moravě, kde ve třetí čtvrtině 13. století zevšeobecnila a stala se příznačnou pro architekturu doby krále Přemysla Otakara II.¹⁰⁶²

Již od počátku existence mendikantské architektury se kromě jednoduchých forem konzol, hlavic a svorníků objevuje také rostlinná a figurální dekorace s různým stupněm složitosti. Příkladem jsou kalichové hlavice v presbyteriu v Novém Korczyně, které pokrývá ještě pozdněrománská, plytká, symetrická a dosti tuhá dekorace s motivy palmet a akantového listu.¹⁰⁶³

Malopolské minoritské kostely v Krakově, Zawichoście a Novém Korczyně využívají jednoduchého dispozičního řešení rovně ukončeného presbyteria, na které se napojuje jednolodí. Dále je charakterizuje trojosé řešení východního zdiva presbyteria, poměrně malá okna, klenební přípory, křížové žebrové klenby a také množství opěrných pilířů.¹⁰⁶⁴ Kostely v Zawichoście a Novém Korczyně poukazují na analogie se stavbami mendikantských kostelů v Uhersku z druhé poloviny 13. století. Předpokládá se, že právě uherské mendikantské kostely mohly ovlivnit polské kostely žebrových řádů. Od 40. let 13. století dochází k prohlubování blízkých kontaktů Malopolska a Uher, a to především díky manželství knížete Boleslava Stydlivého (†1279) a Kingy (†1258). Právě tito fundátoři založili kostely v Zawichoście a Novém Korczyně. Politické

---

¹⁰⁶⁰ MACHOWSKI 1989, 201.

¹⁰⁶¹ GRZYBKOWSKI 1989, 227sqg.

¹⁰⁶² MACHOWSKI 1989, 210.

¹⁰⁶³ MACHOWSKI 1989, 213.

¹⁰⁶⁴ MACHOWSKI 1989, 216.

sblížení bylo zřejmě důvodem toho, proč se také v letech 1269–1272 krakovská minoritská kustodie stala součástí uherské provincie.¹⁰⁶⁵

V roce 1233 byl fundován biskupem a knížetem dominikánský kostel v **Sieradzu**. K jednodolí se na východě připojovalo prodloužené presbyterium o čtyřech klenebních polích zaklenuté šestidílnou křížovou žebrovou klenbou, které bylo stavěno v průběhu 50. let 13. století. Po roce 1241 fundoval kníže dominikánský kostel v **Poznani**. V 50. nebo 60. letech 13. století bylo budováno monumentální presbyterium, jehož délku určovala tři klenební pole zaklenutá šestidílnou žebrovou klenbou. K presbyteriu se napojovala dvoulodní hala.

V 60. letech 13. století bylo postaveno presbyterium minoritského kostela v **Kališi**.¹⁰⁶⁶ M. Machowski spatřuje analogie mezi konzolami v sakristii kališského minoritského kostela s konzolami využitými u minoritského kostela v Jihlavě z doby okolo roku 1250. Svorníky zdobí v nízkém reliéfu radiálně kladené dubové listy.¹⁰⁶⁷ Hlavice klenebních přípor v presbyteriu pokrývá již gotická rostlinná dekorace, skládající se z oddělených listů vinné révy, hroznů a javoru.¹⁰⁶⁸

Z vratislavského minoritského kostela byli uvedeni minorité do **Inowrocławu**, kde jim nechává postavit klášter jejich fundátor, kníže Kazimír Kujawský (†1267). Ten přebýval na vratislavském knížecím dvoře Jindřicha II. Zbožného, s jehož dcerou se oženil.¹⁰⁶⁹ Proto jsou také mezi oběma kostely spatřovány blízké analogie.

Je zřejmé, že základní prostorové schéma polských mendikantských kostelů vycházelo ze zásad jednoduchosti a skromnosti. I když kostely, postavené v průběhu 13. století, byly více méně zbaveny

---

¹⁰⁶⁵ MACHOWSKI 1989, 209. Před rokem 1250 se na ostrově sv. Markéty v Budíně začal stavět minoritský kostel s plochostropým presbyteriem ukončeným apsidou, které bylo v porovnání s jednodolím, které ke kostelu přiléhalo na západě mnohem vyšší. Takovéto prostorové schéma bylo ještě na počátku 50. let 13. století znovu využito u dalších třech uherských mendikantských kostelů. Jejich presbyteria byla omezena dvěma poli zaklenutými křížovou nebo šestidílnou žebrovou klenbou a rovným závěrem. Setkáváme se s nimi u kostela dominikánek na ostrově sv. Markéty v Budapešti a dominikánů na hradě v Budíně. Na stavbě obou kostelů se podílela tatáž stavební huť. Dále je toto dispoziční řešení uplatněno u dominikánů ve Vesprému, in: GRZYBKOWSKI 1989, 227–248. Další literatura například: Géza Entz: *Die Baukunst der Bettelorden im mittelalterlichen Ungarn*, viz: ENTZ 1972; k dominikánkám v Budíně viz SCHENKLUHN 2000, 88.

¹⁰⁶⁶ GRZYBKOWSKI 1989, 227–248.

¹⁰⁶⁷ MACHOWSKI 1989, 210.

¹⁰⁶⁸ MACHOWSKI 1989, 213.

¹⁰⁶⁹ MACHOWSKI 1989, 215.

bohatšího kamenického detailu, u některých polských a stejně tak i slezských mendikantských kostelů se přece jen setkáváme s určitou zdobnou formou kamenického detailu, který byl uplatněn především na konzolách, hlavicích klenebních přípor či svornících. Podobně jako v případě kališského minoritského kostela se s rostlinnou ornamentikou, která pokrývá hlavice zkrácených klenebních přípor setkáváme například v minoritském klášterním kostele v Opolí. Zdejší košové hlavice klenebních přípor pokrývá rozličný typ rostlinné ornamentiky, pro který je příznačná forma plošně uspořádaných listů. Uplatnění dekorace poukazuje na porušení prvotních architektonických zásad chudoby a skromnosti, které byly tolik příznačné pro ranou mendikantskou architekturu v západní Evropě. Bohatý řezbářský detail v tomto případě poukazuje na dodatečné ideové funkce klášterního kostela, který je spojován s „dvorským okruhem.“ Analogie k hlavicím z presbyteria opolského minoritského kostela jsou spatřovány v hlavicích kostela v Hlubčicích nebo hlavicích portálu cisterciáckého kláštera v Rudách, ale taktéž v hlavicích pražské Staronové synagogy nebo krypty farního kostela v Kouřimi v Čechách.¹⁰⁷⁰

Významným inspiračním zdrojem pro slezskou středověkou architekturu mendikantských řeholí byly stavby žebrových řeholí budované od 30. let 13. století v Čechách a na Moravě. Příbuzenské vazby vratislavského knížecího dvora a českého královského dvora byly velmi těsné. Manželka vratislavského knížete Jindřicha II. Zbožného, kněžna Anna byla v blízkém kontaktu se svými sourozenci, Anežkou a českým králem Václavem I., kteří v Praze založili sdružený klášter minoritů a klarisek. Presbyterium zdejšího kostela sv. Františka bylo realizováno v letech 1238–1245. Jeho délku určují dvě klenební pole a pětiosminový závěr. Klenební pole jsou zaklenuta křížovou žebrovou klenbou a paprscitou klenbou v závěru. Spojitost vratislavského minoritského a klariského kostela se sdruženým klášterním komplexem minoritů a klarisek v Praze lze spatřovat především v tom, že oba tyto kostely byly zvoleny jak dynastií Přemyslovců, tak i Piastovci za rodová pohřebiště.

Od samého počátku však nešlo v pražském případě o běžný mendikantský klášter, ale o fundaci královskou.¹⁰⁷¹ Takto byla v podstatě

---

¹⁰⁷⁰ EYSYMONTT 1978, 42sq.

¹⁰⁷¹ SOUKUPOVÁ 1993, 9.

myšlenka sv. Františka, příznačná především pro městské kultury, proměněna do podoby feudální. Jejím důkazem byla skutečnost, že investorem zmíněného sdruženého kláštera byla výhradně přemyslovská královská rodina, která si v tomto klášteře zřídila své rodové mauzoleum.¹⁰⁷²

Za krále Přemysla Otakara II. vznikly sdružené kláštery minoritů a klarisek, podobné pražskému. Jednalo se především o místa politického zájmu Přemyslovců, ke kterým patřil Cheb, Znojmo, Opava, aj.

K významným mendikantským architekturám náleží jihočeské stavby dominikánských kostelů v **Písku** a **Českých Budějovicích**. Dominikánský kostel založil král Přemysl Otakar II., péči o něj však převzali měšťané.¹⁰⁷³ Dominikánský kostel v Českých Budějovicích je trojlodní bazilika s krátkým transeptem a dlouhým presbyteriem, které bylo stavěno od 60. let 13. století.

Před rokem 1247 byl zdejšími měšťany založen minoritský kostel v **Chebu**. Poté, co město Cheb připojil roku 1266 k přemyslovskému státu král Přemysl Otakar II., došlo u minoritského kostela podle vzoru pražského sdruženého kláštera k založení kláštera klarisek. Kostel byl znovu budován po požáru města v roce 1270. Tehdy bylo stavěno dlouhé presbyterium ukončené pětiosminovým závěrem. K němu bylo poté přistavěno trojlodí, které bylo nejprve zamýšleno jako bazilika, avšak posléze bylo přetvořeno na halu.¹⁰⁷⁴

Z moravskoslezského pomezí mají blízko ke slezským mendikantským stavbám kostely minoritů, klarisek a dominikánů v **Opavě**. V letech 1260–1270 proběhla výstavba presbyteria zdejšího minoritského kostela. Délka presbyteria byla v té době vymezena zřejmě dvěma klenebními poli. V letech 1330–1340 bylo původní presbyterium přestavěno, přičemž získalo polygonální závěr. Stávající délku presbyteria určují tři klenební pole a ukončuje jej pětiosminový závěr. Klenební pole presbyteria byla nejprve zaklenuta křížovou žebrovou klenbou hruškového profilu a klenbou paprscitou v jeho závěru. Ve východní zdi presbyteria bylo prolomeno rozměrné lomené okno, které bylo od ostatních oken

---

¹⁰⁷² SOUKUPOVÁ–BENÁKOVÁ 1976, 193–217.

¹⁰⁷³ BENEŠOVSKÁ/CHOTĚBOR/DURDÍK/PLAČEK/PRIX/RAZIM 2001, 160–161.

¹⁰⁷⁴ BENEŠOVSKÁ/CHOTĚBOR/DURDÍK/PLAČEK/PRIX/RAZIM 2001, 168.

presbyteria proporčně zdůrazněno. Podobně se s tím setkáváme u většiny slezských mendikantských kostelů. Se stavbou presbyteria byla současně stavěna hranolová věž situována podél severní strany západního pole presbyteria. S tímto prvkem se často setkáváme u mendikantských kostelů ve Slezsku. Na západě se k presbyteriu napojovalo plochostropé jednolodí, datované do let 1280–1290, jehož délku od západu určovala čtyři obdélná klenební pole a jedno pole čtvercové.

Na myšlenku rodového pohřebiště Přemyslovců, uskutečněného v Praze, navázali i opavští Přemyslovci. Počínaje vládou Mikuláše II. se opavský minoritský kostel stává pohřebištěm vedlejší větve přemyslovské dynastie. V jeho kryptách byly uloženy pozůstatky Mikuláše II. (†1365), Václava I. (†1382) a Přemka (†1433). Opavští Přemyslovci poté, co byli spřízněni s ratibořskými Piastovci sňatkem sestry Leška I. Ratibořského Anny s Mikulášem II., pokračovali v podpoře dominikánských kostelů v Ratiboři.

Po severní straně opavského minoritského kostela byl situován klášterní kostel klarisek. Usuzuje se, že kostel byl dokončen před koncem roku 1305 nebo v polovině roku 1306. Z příkazu krále Václava III. se připravovalo svěcení tohoto kostela. V roce 1306 však Václav III. v Olomouci zahynul, a proto převzal jeho fundaci vévoda Mikuláš I. Opavský. Mikuláš I. se poté stal významným příznivcem minoritského kláštera.¹⁰⁷⁵ Ze středověké podoby se pouze fragmentárně zachovalo okno, prolomené do západní fasády kostela. Kompozici okenní kružby tvoří dvojice jeptišek, které ve vrcholu nesou trojici kruhů s vepsanými pětilysty. Tento fragment lze datovat do období okolo roku 1300. V této souvislosti se jeví velmi blízká analogie k východnímu oknu presbyteria kostela ratibořských dominikánek.

V Opavě byli přítomni rovněž dominikáni. Prameny hovoří o tom, že opavský kníže Mikuláš I. daroval dominikánům na stavbu kláštera parcelu a dne 1. září roku 1291 položil ke kostelu základní kámen.¹⁰⁷⁶ Příhodná doba pro dominikány nastala po příchodu vévody Mikuláše II. do Opavy, který

---

¹⁰⁷⁵ PRIX 1998, 45–46, pozn. 53.

¹⁰⁷⁶ Existence již konstituovaného opavského dominikánského kláštera byla doložena v aktech generální kapituly dominikánského řádu konané v Kolíně nad Rýnem roku 1301. V té době došlo k rozdělení česko-polské řádové provincie na dvě samostatné jednotky, přičemž opavský konvent připadl provincii české. Písemná zpráva o opavském dominikánském klášteře byla uvedena rovněž v seznamu Bernarda Guidonis z let 1303–1304, in: ŠTĚPÁN 1975, 24.

se rozhodl pokračovat v díle svého otce, a proto věnoval dominikánům finanční prostředky na dokončení stavby. Z tohoto důvodu se posléze rovněž nazýval spoluzakladatelem kláštera. Na jeho žádost kostel vysvětil dne 1. listopadu roku 1336 ke cti sv. Václava biskup Jan Volek z Olomouce.¹⁰⁷⁷

Dominikánský kostel sv. Václava je trojlodní bazilikou s prodlouženým presbyteriem. Délku původně určovala tři klenební pole a pětiosminový závěr. Předpokládá se, že presbyterium bylo zaklenuto křížovou žebrovou klenbou. Na presbyterium se ze západu napojuje bazilikální trojlodí. Délku trojlodí určovalo pět klenebních polí. Lodě byly od sebe odděleny lomenými arkádami, nesenými čtyřmi dvojicemi masivních hranolových pilířů. Klenební pole v hlavní lodi byla tvaru obdélného, zatímco v bočních lodích měly tvar čtverce. Obdobně tomu bylo i v případě slezských mendikantských kostelů.

V moravskoslezském pomezí byli minorité uvedeni do nedalekého **Krnova**. Počátky zdejšího minoritského kláštera s kostelem Narození Panny Marie jsou kladeny do 70. let 13. století.¹⁰⁷⁸ Výstavba krnovského klášterního kostela probíhala od roku 1300. Nejprve bylo postaveno kamenné presbyterium, jehož délku určovala dvě klenební pole a pětiosminový závěr. Presbyterium osvětlovala velká lomená okna. Na západě navazovalo na presbyterium bazilikální trojlodí, které bylo původně plochostropé. Přestože jeho délku určovala čtyři klenební pole, je trojlodí v porovnání s délkou presbyteria poměrně krátké. Bazilikální prostor rozdělovaly dvě řady pilířů, přičemž hlavní loď byla ve srovnání s bočními loděmi značně převýšená. Bazilikální prostor trojlodí byl temný, zatímco presbyterium, díky velkým lomeným okenním otvorům, bylo výrazně osvětleno.¹⁰⁷⁹

Dominikáni byli uvedeni do města **Šumperku**. Jejich klášterní kostel byl založen v průběhu 90. let 13. století.¹⁰⁸⁰ Dispoziční řešení kostela se skládalo z presbyteria, jehož délku určovala dvě klenební pole a

---

¹⁰⁷⁷ ZUKAL 1877, 2.

¹⁰⁷⁸ Nejstarší písemná zpráva o minoritském klášteře v Krnově pochází až z roku 1358. Lze předpokládat, že založení tohoto kláštera muselo proběhnout v dohodě s příslušníkem přemyslovského rodu – nejspíše s králem Přemyslem Otakarem II.

¹⁰⁷⁹ PRIX 1993, 97–110.

¹⁰⁸⁰ Nasvědčuje tomu nejstarší zmínka o klášteře v listině českého krále Václava II. V této listině panovník zajišťuje výživu šumperských řeholníků, na kterou měl přispívat ženský dominikánský klášter v Olomouci.

pětiosminový závěr. K presbyteriu se na západě napojovalo jednolodí vymezené čtyřmi poli.

Z moravských měst byly žebravé řehole uvedeny do **Olomouce**. Význam a hospodářské zázemí města dokládá přítomnost současně několika mendikantských řádů. Před polovinou 13. století byl založen zdejší minoritský kostel.¹⁰⁸¹ K němu se později přidružil klášter klarisek. Ani u jedné z těchto dvou staveb se ze středověké stavební fáze nic nedochovalo. Známý je pouze původní půdorysný plán minoritského kostela, který dokládá, že kostel se skládal z presbyteria, jehož délku určovala čtyři klenební pole a ukončoval jej dvojboký závěr s opěrným pilířem v hlavní ose. Na západní straně přiléhalo k presbyteriu halové trojlodí. Prostor trojlodí byl rozdělen třemi dvojicemi arkádových pilířů. Klenební pole v hlavní lodi byla přibližně čtvercová, v bočních lodích obdélná. Před rokem 1250 byla zahájena stavba olomouckého dominikánského kostela. Dispoziční řešení kostela se vyznačovalo krátkým, pravouhle uzavřeným presbyteriem. Na západní straně k němu přiléhalo halové trojlodí.¹⁰⁸² Do Olomouce byl uveden také konvent dominikánek. První zprávy o tomto konventu pocházejí z roku 1287. Architektonický komplex kláštera dominikánek byl situován v jihozápadní části městských hradeb. Z jeho počáteční stavební fáze se téměř nic nezachovalo. Dochované stavební prvky a formy pocházejí z přestavby kostela, která probíhala v letech 1335–1350.¹⁰⁸³

Na moravském území byli minorité uvedeni dále do **Uničova**. Zdejší minoritský kostel založený pravděpodobně okolo roku 1330 byl situován při městských hradbách v jižní části města. Výstavba klášterního komplexu pokračovala až do 80. let 14. století. K jednolodí o čtyřech polích se na východní straně připojuje presbyterium, jehož délku určují dvě obdélná klenební pole, která byla zaklenuta křížovou žebrovou klenbou a polygonální závěr.¹⁰⁸⁴

---

¹⁰⁸¹ Na předhradí, na východním svahu návrší se konstituovalo patrně i první olomoucké tržiště.

¹⁰⁸² RICHTER 1959, 136–141.

¹⁰⁸³ HLOBIL 1984, 31–52.

¹⁰⁸⁴ V letech 1531 a 1595 byl kostel sv. Kříže poškozen požáry. V důsledku nich zřejmě zaniklo gotické jednolodí, letner i empora. Z materiálu získaného rozebíráním demolovaných částí vznikla štítová zeď. V ose chrámu zůstala otevřena pravouhlým průchodem. Tato štítová zeď presbyteria byla zbudována v době, kdy už původní loď nesloužila, a kostel byl redukován na pouhé presbyterium. Na počátku 18. století se přistoupilo k novostavbě lodi, přičemž bylo

V letech 1250–1258 byla započata stavba baziliky minoritského kostela v **Jihlavě**, jejíž délku určují tři klenební pole. Na ni se na východě napojuje jednoduché presbyterium. V průběhu 50.–60. let 13. století byl v Jihlavě stavěn rovněž dominikánský kostel. Délku presbyteria určuje dvojice klenebních polí zaklenutých křížovou žebrovou klenbou a klenbou paprscitou v polygonálním závěru.

V letech 1228–1230 založil moravský markrabě Přemysl (†1239) dominikánský kostel v **Brně**. Dominikáni byli uvedeni k již stávajícímu kostelu sv. Michala. Je doloženo, že v roce 1243 v Brně zasedala kapitula dominikánské provincie. Předpokládá se proto, že kostel byl již v této době postaven. Do Brna byli uvedeni rovněž minorité. Před polovinou 13. století bylo presbyterium jejich kostela šestidílnou žebrovou klenbu.¹⁰⁸⁵ Zde uplatněná šestidílná klenba měla vliv na slezské kostely v Ratiboři, Rudách, Osvětimi, Těšíně nebo Žorach.¹⁰⁸⁶

Ihned po založení Znojma před rokem 1226, uvedl král Přemysl Otakar I. do města minority. Minorité byli usídleni v těsné blízkosti královského sídla, na předpolí zeměpanského hradu. V roce 1271 nechal Přemysl Otakar II. k minoritskému klášteru uvést klarisky. K vysvěcení sdruženého kostela došlo v roce 1273. Do jeho krypty bylo v roce 1279 uloženo tělo Přemysla Otakara II., který padnul v roce 1278 v bitvě na Moravském poli. Do Znojma mohly být ostatky krále převezeny se souhlasem Rudolfa Habsburského z kláštera minoritů ve Vídni teprve tehdy, až byla z mrtvého krále sňata papežská klatba. Ze znojmského minoritského kostela nechal v létě 1296 převézt ostatky Přemysla Otakara II. na Pražský hrad jeho syn, král Václav II. a slavnostně pochovat v chrámu sv. Víta.¹⁰⁸⁷

Po formální stránce je architektura jihomoravských mendikantských kostelů velmi blízká kostelům žebrových řeholí postavených na území Rakouska.

---

využito troskek ze středověké stavby. Konečná barokizace budovy včetně gotického presbyteria byla ukončena vysvěcením kostela roku 1767, in: MICHNA 1979, 43–75.

¹⁰⁸⁵ GRZYBKOWSKI 1989, 227–248.

¹⁰⁸⁶ EYSYMONTT 1978, 42sqg.

¹⁰⁸⁷ BENEŠOVSKÁ/CHOTĚBOR/DURDÍK/PLAČEK/PRIX/RAZIM 2001, 168.

K zásadním studiím, které věnují pozornost architektuře mendikantských řeholí v Rakousku je práce Richarda Kurta Donina *Die Bettelordenskirchen in Österreich* z roku 1935.¹⁰⁸⁸ O architektuře žebrových řeholí v Rakousku pojednává v syntetickém díle Wolfgang Schenkluhn¹⁰⁸⁹ *Architektur der Bettelorden. Die Baukunst der Dominikaner und Franziskaner in Europa* v roce 2000.

Délku presbyteria dominikánského kostela v **Retz**¹⁰⁹⁰ určují tři obdélná klenební pole a ukončuje jej pětiosminový závěr. Presbyterium bylo původně zaklenuto nejspíše šestidílnou křížovou žebrovou klenbou, později bylo presbyterium zaklenuto síťovou klenbou s motivem prostupujících se hvězd. Na presbyterium se ze západu napojovalo halové trojlodí, jehož délku vymezovalo pět klenebních polí. Klenební pole hlavní lodě byla jen o něco širší, než klenební pole v bočních lodích. Délka presbyteria minoritského kostela v **Enns**¹⁰⁹¹ je vymezena třemi obdélnými klenebními poli a pětiosminovým závěrem. Klenební pole jsou zaklenuta čtyřdílnou křížovou klenbou a paprscitou klenbou v závěru. Na presbyterium se ze západu napojuje halové dvojlodí. Původní loď mohla být plochostropá, teprve později získala zaklenutí křížovou žebrovou klenbou, která ve středu dosedá do trojice válcových pilířů situovaných v hlavní ose lodě. Délka lodě je určena čtyřmi klenebními poli.

Klášteří kostel dominikánek v **Imbachu**¹⁰⁹² je tvořen dvoulodní halou, jejíž délku určuje čtveřice obdélných polí zaklenutých křížovou žebrovou klenbou. Klenební žebra dosedají do trojice válcových pilířů situovaných v ose lodě. K halovému dvojlodí se na východě napojuje krátké presbyterium, jehož délku určuje jedno čtvercové pole zaklenuté šestidílnou křížovou žebrovou klenbou a pětiosminový závěr s klenbou paprscitou. Šestidílné klenby byly použity při zaklenutí presbyteria dominikánského kostela ve **Friesachu**,¹⁰⁹³ jehož délku však v tomto případě určovala trojice obdélných klenebních polí a pětiosminový závěr. K presbyteriu se ze západu napojovalo bazilikální trojlodí, které původně nebylo zaklenuté. Šestidílné klenby byly využity rovněž při zaklenutí hlavní lodě bazilikálního

---

¹⁰⁸⁸ DONIN 1935.

¹⁰⁸⁹ SCHENKLUHN 2000.

¹⁰⁹⁰ DONIN 1935, 212–224.

¹⁰⁹¹ DONIN 1935, 187–203.

¹⁰⁹² DONIN 1935, 155–178.

¹⁰⁹³ DONIN 1935, 97–111; SCHENKLUHN 2000, 106.

trojlodí minoritského kostela v **Stein a. d. Donau**,¹⁰⁹⁴ jehož délku určuje trojice téměř čtvercových klenebních polí. Jednomu poli v hlavní lodi odpovídá dvojice klenebních polí v lodích bočních. Na trojlodí se z východu napojuje presbyterium, jehož délku určuje trojice obdélných klenebních polí zaklenutých křížovou žebrovou klenbou a pětiosminový závěr zaklenutý klenbou paprsčitou.

Obdobnou formu presbyteria spatřujeme u dominikánského kostela ve **Wiener-Neustadt**.¹⁰⁹⁵ Na presbyterium se napojuje ze západu bazilikální trojlodí, jehož délku určuje pět klenebních polí. Hlavní loď je v tomto případě téměř shodné šířky jako presbyterium. V současnosti je hlavní loď zaklenuta síťovou klenbou, zatímco mnohem užší klenební pole v bočních lodích, jsou zaklenuta křížovou žebrovou klenbou. U dominikánského kostela v **Krems** pozorujeme obdobnou formu bazilikálního trojlodí.¹⁰⁹⁶ Hlavní loď o pěti klenebních polích je v tomto případě zaklenuta křížovou žebrovou klenbou. Na bazilikové trojlodí se na východě napojuje stejně široké presbyterium, jehož délku určují čtyři obdélná klenební pole zaklenutá křížovou žebrovou klenbou a pětiosminový závěr zaklenutý klenbou paprsčitou. S presbyteriem, jehož délku určují čtyři obdélná klenební pole a pětiosminový závěr se setkáváme u minoritského kostela ve **Wiener-Neustadt**.¹⁰⁹⁷

V rámci rakouské mendikantské architektury se setkáváme taktéž s jednoduchými kostely. Ty využívaly převážně ženské řehole, jako například klarisky v **St. Veit a. d. Glan**.¹⁰⁹⁸ Délku jednodolí určuje šest obdélných klenebních polí a ukončuje ho polygonální čtyřosminový závěr. V hlavní ose lodě je proto z exteriéru situován opěrný pilíř. S jednoduchým kostelem, jehož délku určuje pět obdélných polí a krátkým presbyteriem o jednom poli zaklenutým křížovou žebrovou klenbou a pětiosminovým závěrem zaklenutým klenbou paprsčitou se setkáváme u klarisek v **Dürnstein**.¹⁰⁹⁹ Loď má pouze trámový strop. I v případě minoritského kostela v **Bruck a. d. Mur**¹¹⁰⁰ se setkáváme s jednodolím o čtyřech polích, které bylo původně plochostropé. Z východu se na jednodolí napojuje

---

¹⁰⁹⁴ DONIN 1935, 114–136.

¹⁰⁹⁵ DONIN 1935, 136–147.

¹⁰⁹⁶ DONIN 1935, 125–136.

¹⁰⁹⁷ DONIN 1935, 67–74.

¹⁰⁹⁸ DONIN 1935, 77–83.

¹⁰⁹⁹ DONIN 1935, 178–185; SCHENKLUHN 2000, 94.

¹¹⁰⁰ DONIN 1935, 40–50.

presbyterium o dvou klenebních polích zaklenutých křížovou žebrovou klenbou a pětiosminový závěr s klenbou paprscitou.

Podobné využití architektonických vzorů vycházejících ze staveb mendikantských řeholí v českém a rakouském prostředí, přibližuje slezské stavitelství ke stylu redukující gotiky.¹¹⁰¹ V rakouském prostředí v porovnání se slezskými stavbami převažuje polygonální zakončení presbyterií. Na slezskou architekturu mohlo mít vliv užití šestidílných kleneb nebo také baziliková řešení. V rakouských kostelech se setkáváme s využitím jak jednodlných dispozic, tak dvojlodních i trojlodních hal nebo bazilik.

V Rakousku se u mendikantské architektury setkáváme s halovým dvoulodím, ve Slezsku nikoli. Pokud se ve Slezsku objevuje dvojlodní řešení, je jedna z lodí vždy zdůrazňována. Hlavní loď se vždy napojuje na presbyterium, s nímž má často shodnou šířku, zatímco boční loď je přistavěna podél hlavní lodě a je vždy užší. Porovnáme-li například trojlodní halové řešení dominikánského kostela v Retz, jehož klenební pole jsou téměř shodné velikosti, s trojlodními slezskými mendikantskými kostelů zjistíme, že rozdíl je patrný především v odlišné šířce a velikosti klenebních polí v hlavní a bočních lodích. Ve Slezsku je hlavní loď v případě halového řešení vždy akcentována, zatímco u rakouských řešení je prioritou dosažení jednotného celistvého prostoru, kde klenební pole mají ve všech polích shodnou šířku.

V případě závěrů rakouských mendikantských presbyterií se setkáváme s velice krátkými presbyteriemi o jednom nebo dvou klenebních polích, ale také prodloužených forem, jejichž délku určují tři až čtyři klenební pole. V porovnání se slezskou architekturou žebrových řádů, kde byla presbyteria ve své první stavební fázi většinou ukončena rovnou zdí, se u rakouských mendikantských kostelů setkáváme nejčastěji s pětiosminovým závěrem.

Architektonické prvky jsou v případě rakouské mendikantské architektury jednoduché, strohé a masivní. Žebra dosedají do zkrácených klenebních přípor nesených jednoduchými konzolami, ať už jehlancovými nebo ostruhově podkrojenými. Paralely shledáváme i v případě situování mendikantských klášterů při hradebních zdech a nedaleko městských bran. Rakouské mendikantské kostely byly stavěny převážně z kamene. Kamene

---

¹¹⁰¹ KUTZNER 1974, 205–239.

bylo využito i na architektonické články, což souviselo s přírodními podmínkami a možnostmi v získávání stavebního materiálu.

Velká pozornost mendikantské architektury byla věnována ze strany německých historiků umění. Souvisí to především s tím, že v Německu se dochoval značný počet kostelů žebavých řeholí, které náleží k důležitým architektonickým realizacím středověkého Německa. V roce 1910 publikoval Felix Scheerer¹¹⁰² knihu nazvanou *Kirchen und Klöster der Franziskaner und Dominikaner in Thüringen. Ein Beitrag zur Kenntnis der Ordensbauweise*. O čtyři roky později byla vydána práce Gottfrieda Müllera¹¹⁰³ *Die Dominikanerklöster der ehemaligen Ordensnation „Mark Brandenburg“*. K zásadním studiím týkajících se mendikantské architektury v německých zemích je kniha Richarda Krautheimera¹¹⁰⁴ *Die Kirchen der Bettelorden in Deutschland* z roku 1925. O dva roky později publikoval své dílo Johannes Oberst¹¹⁰⁵ *Die mittelalterliche Architektur der Dominikaner und Franziskaner in der Schweiz*. K důležitým studiím se řadí práce Helmy Konow¹¹⁰⁶ *Die Baukunst der Bettelorden am Oberrhein* vydané roku 1954. Zmínit lze rovněž studii Friedricha Möbiuse¹¹⁰⁷ *Die Kirchen der Prediger- und Minderbrüder (des Dominikaner- und des Franziskanerordens). Die architektonische Struktur*, publikovanou v roce 1989. K recentní literatuře, která se věnuje architektuře žebavých řeholí v Německu je syntetická práce Wolfganga Schenkluhna¹¹⁰⁸ *Architektur der Bettelorden. Die Baukunst der Dominikaner und Franziskaner in Europa* z roku 2000.

K nejvýznamnějším mendikantským architekturám náleží kostely v **Řezně** budované v 70. letech 13. století. Zdejší minoritský kostel¹¹⁰⁹ se skládá z plochostropé trojlodní baziliky, jejíž délku určuje šest polí. Šířka hlavní lodě je téměř o polovinu delší, než je šířka bočních lodí. Na východě se k bazilice napojuje presbyterium o čtyřech polích a pětiosminovém závěru. Poté co bylo postaveno trojlodí, bylo stavěno presbyterium.

---

¹¹⁰² SCHEERER 1910.

¹¹⁰³ MÜLLER 1914.

¹¹⁰⁴ KRAUTHEIMER 1925.

¹¹⁰⁵ OBERST 1927.

¹¹⁰⁶ KONOW 1954.

¹¹⁰⁷ MÖBIUS 1989.

¹¹⁰⁸ SCHENKLUHN 2000.

¹¹⁰⁹ SCHEERER 1910, 20; KRAUTHEIMER 1925, 16.

V případě dominikánského kostela v Řezně¹¹¹⁰ byla uplatněna taktéž trojlodní bazilika. V tomto případě je však trojlodí zaklenuto. Hlavní loď je v porovnání s bočními loděmi o polovinu širší než boční loď. Její délku určuje šest klenebních polí zaklenutých křížovou žebrovou klenbou. Hlavní i boční loď plynule přecházejí do presbyteria a kaplí, které jsou situovány po stranách presbyteria. Délku presbyteria určují čtyři klenební pole, které jsou v porovnání s klenebními poli hlavní lodi o něco užší. Klenební pole jsou zaklenuta křížovou žebrovou klenbou a paprscitou klenbou v pětiosminovém závěru. Klenební pole presbyteria jsou poměrně úzká a následují v rychlém sledu. Presbyterium je tak v půdoryse vtáhnuto mezi dvojice postranních kaplí o délce třech polí zaklenutých křížovou žebrovou klenbou a poprscitou klenbou v polygonálním závěru.

K významným mendikantským stavbám jižního Německa patří dominikánský kostel v **Štrasburku**.¹¹¹¹ Kostel se skládal ve své prvotní fázi z trojlodní baziliky, jejíž délka byla určena deseti klenebními poli. Klenební pole v bočních lodích byla o polovinu užší než pole v lodi hlavní. K hlavní lodi se napojovalo krátké presbyterium o jednom obdélném klenebním poli a třiosminovém závěru. Po přestavbě získal kostel podobu čtyřlodí, ke kterému se napojuje velice prodloužené presbyterium o šesti klenebních polích a třiosminový závěr.

S bazilikovým řešením se setkáváme v Porýní například u minoritského kostela v **Kolíně**.¹¹¹² Délka trojlodí je určena deseti klenebními poli, přičemž boční lodě jsou v porovnání s lodí hlavní poloviční šíře. Klenební pole jsou v trojlodí zaklenuta křížovou žebrovou klenbou. Na hlavní loď se z východu napojuje krátké presbyterium o jednom klenebním poli zaklenutém křížovou žebrovou klenbou a sedmidesetinovém závěru. Kostel byl stavěn od 40. let 13. století, ve výstavbě se dále pokračovalo v letech 1310–1330.

V severním Německu se setkáváme většinou s halovým řešením u mendikantských kostelů. V 70. letech 13. století byl stavěn minoritský kostel v **Münsteru**.¹¹¹³ Délka halového trojlodí je určena osmi klenebními poli. I v případě halového řešení je hlavní loď v porovnání s bočními loděmi širší o jednu délku bočních lodí. Všechna pole jsou zaklenuta křížovou

---

¹¹¹⁰ SCHEERER 1910, 30; KRAUTHEIMER 1925, 72; SCHENKLUHN 2000, 110.

¹¹¹¹ SCHEERER 1910, 39; KRAUTHEIMER 1925, 71; SCHENKLUHN 2000, 110.

¹¹¹² SCHEERER 1910, 22; MÖBIUS 1989, 157.

¹¹¹³ KRAUTHEIMER 1925, 91; SCHENKLUHN 2000, 126.

žebrovou klenbou. Na hlavní loď plynule navazuje presbyterium o stejné šířce, jako mají pole v hlavní lodi. Presbyterium, jehož délku určují tři pole je ukončeno pětiosminovým závěrem. Obdobné řešení pozorujeme v případě dominikánského kostela v **Brandenburgu**,¹¹¹⁴ který byl stavěn od 90. let 13. století. Délku halového trojlodí však v tomto případě určuje šest klenebních polí. K halovému řešení se řadí rovněž minoritský kostel v **Soestu**,¹¹¹⁵ který byl stavěn teprve od roku 1330. Délka jeho trojlodí je určena pouze čtyřmi klenebními poli.

K mendikantským kostelům, jejichž délka je vymezena značným počtem klenebních polí náleží dominikánský kostel v **Erfurtu**¹¹¹⁶ postaven v letech 1290–1300. Délka bazilikového trojlodí je v tomto případě určena deseti klenebními poli, přičemž boční lodě tvoří polovinu šířky hlavní lodě. Loď je od části presbyteriální členěna letnerem. Trojlodní presbyterium určuje pět klenebních polí. Šířka presbyteria odpovídá šířce hlavní lodě v bazilikovém trojlodí. Na hlavní loď se připojuje krátký pětiosminový závěr. Všechna klenební pole jsou v kostele zaklenuta křížovou žebrovou klenbou.

Vedle složitých a rozměrných kostelů mendikantských řeholí se na německém území setkáváme rovněž s velice jednoduchými stavbami, k nimž se řadí například minoritský kostel v **Prenzalu**,¹¹¹⁷ stavěný v 50. letech 13. století. Kostel tvoří pouze jednoduché jednolodí, jehož délku určuje pět čtvercových klenebních polí zaklenutých křížovou žebrovou klenbou.

České země společně s Moravou, Slezskem, Polskem a Uhrami spojovala obdobná společenská struktura, podobný stupeň recepce křesťanství a také hospodářský rozvoj. Mendikanti v těchto zemích tak měli obdobné podmínky pro své apoštolské působení.¹¹¹⁸ Čechy, Morava, Slezsko a ostatní polské země byly po celé 13. století součástí shodných řádových provincií, ať už dominikánské nebo minoritské. Kostely žebrových řádů byly v Čechách převážně fundacemi královskými, ve Slezsku

¹¹¹⁴ SCHEERER 1910, 32; MÜLLER 1914, 117–144; KRAUTHEIMER 1925, 99.

¹¹¹⁵ KRAUTHEIMER 1925, 92; SCHENKLUHN 2000, 126.

¹¹¹⁶ SCHEERER 1910, 60–76; MÖBIUS 1989, 155; KRAUTHEIMER 1925, 105; SCHENKLUHN 2000, 110.

¹¹¹⁷ SCHEERER 1910, 33; MÖBIUS 1989, 149; SCHENKLUHN 2000, 106.

¹¹¹⁸ GRZYBKOWSKI 1989, 227–248.

fundacemi knížecími. Teprve postupem času je patrná podpora mendikantů městskými komunami. Uvedení mendikantských řeholí do těchto oblastí v podstatě předstihlo společenské a náboženské procesy v těchto zemích.

V oblastech středovýchodní Evropy pozorujeme, že se již od samého počátku zde setkáváme s poměrně značnou délkou presbyterií. Zdejší presbyteria mendikantských kostelů však v porovnání s německými zeměmi neprošla žádným zásadním vývojem. Tato skutečnost je dávana do souvislosti s tím, že zdejší mendikantská architektura čerpala vzory pro svá dispoziční řešení od cisterciáckých kostelů. Cisterciáci využívají koncepcie prodlouženého presbyteria na všech územích již od 12. století.

Existuje několik odborných studií zabývajících se genezí dlouhého presbyteria. Podle některých badatelů souviselo narůstání délky presbyteria u mendikantských kostelů se vzrůstajícím počtem členů v daném konventu. Podle A. Grzybkowského nebo M. Machowského zvyšující se počet řeholníků v konventu ještě není dostatečným důvodem, aby byla presbyteria prodlužována. A. Grzybkowski ve své studii konstatuje, že bohoslužby vykonávané v presbyteriu mendikantských kostelů z počátku nebylo nutné od prostoru loď oddělovat, oltáře byly navíc situovány v lodi. Vydělení prostoru pro řeholníky prozrazuje, že vykonávání liturgických obřadů v presbyteriu bylo spojeno především s funkcí samotného společenství řeholníků, přičemž liturgické úkony celebrowané v presbyteriu nebyly určeny pro samotné věřící. Příčiny prodlužování délky presbyteria je proto nutné spatřovat především v uvolňování prvotních mendikantských idejí. Došlo přitom k posunu od prvotního bezprostředního kontaktu řeholníků s věřícími, kdy se mše vykonávala v plytké apsidě přímo před věřícími, do prostoru dlouhých presbyterií. Presbyterium bylo vymezeno liturgickým obřadům, zatímco loď byla určena pro kazatelskou činnost. Radikální změnu v koncepci rozdílu prostoru určeném pro řeholníky a věřící přináší zavádění letnerů, které bylo schváleno dominikánskou generální kapitulou v roce 1249. Důsledkem vkomponování letnerů do mendikantského kostela dochází k celkovému osamostatnění kazatelského prostoru.

Ve dvoulodních dominikánských kostelech ve Francii se prostor pro věřící a řeholníky rozdělil po prodloužené ose kostela.¹¹¹⁹ V tomto případě

---

¹¹¹⁹ SCHENKLUHN 2000, 29, 53.

není rozdíl ve vydělení prostoru pro mnichy a věřící tolik patrný, než v případě kostelů s dlouhými presbyterií. Loď přiléhající ke klášteru, určená pro mnichy, byla užší, zatímco druhá širší loď byla vymezena věřícím. Centrum kostela tak nestanoví hlavní oltář, ale ambona. Francouzská koncepce tak částečně anulovala základní charakter presbyterií.

Středoevropské podmínky se v rámci přijetí a fungování mendikantských řeholí zásadně lišily od podmínek západní Evropy. Rozdílný charakter a úlohy řádů se promítly do podoby architektury a především jejího dispozičního řešení. Prvotní principy nejstarších mendikantů, které souvisely se zcela jiným společenským i klimatickým prostředím, byly odmítány. Idea jednoduchého kazatelského prostoru nebyla ve středoevropském prostředí aktuální. Hlavní příčina tkvěla v nezralosti místního společenství a jeho mentality. Mendikantské kostely ve Slezsku se od počátku řídily vzorem již přítomných řádů, především cisterciáků. Ve srovnání se západními mendikantskými kostely tak byla část mendikantského kostela vymezena liturgickým úkonům a nebyla zpřístupněna věřícím. Zaalpská mendikantská architektura se vyčleněním liturgického prostoru zásadním způsobem odlišuje od italských staveb žebrových řeholí. Přestože se v Itálii nesetkáváme s dlouhými presbyterií, bylo krátké presbyterium alespoň zdůrazněno transeptem nebo triumfálním obloukem.¹¹²⁰

Za mateřský chrám minoritského řádu byl v roce 1230 vyhlášen rozestavěný kostel sv. Františka v **Assisi**.¹¹²¹ V témže roce byly do dolního kostela přeneseny relikvie sv. Františka, zemřelého v roce 1226. Kostel je unikátní svým architektonickým řešením. Dvojpodlažní stavba se skládá z tzv. horního kostela a dolního kostela. V případě obou kostelů bylo v rámci dispozičního řešení využito jednodolí, jehož délku určují čtyři čtvercová klenební pole. Dispozice tohoto kostela se musela přizpůsobit lokalitě, proto je presbyterium orientováno k západu. K jednodolí se napojuje transept s krátkými obdélnými rameny, která jsou ukončena rovnou zdí. Ze západu je k transeptu připojena polygonální pětiosminová apsida. Všechna pole jsou zaklenuta křížovou žebrovou klenbou.¹¹²² Vedle

---

¹¹²⁰ GRZYBKOWSKI 1989, 227–248.

¹¹²¹ WHITE 1993, 4; SCHENKLUHN 2000, 37, 57.

¹¹²² Výrazné plochy zdiva poskytly dostatečný prostor pro zobrazení výjevů ze života sv. Františka, jehož autorem byl malíř Giotto.

kostela je postavena kampanila. Kostel byl vysvěcen v roce 1253 papežem Inocencem IV.

Součástí bratrstva minoritů byla i ženská větev. Její zakladatelkou byla sv. Klára, duchovní sestra sv. Františka. Ta v roce 1212 složila do rukou sv. Františka řádový slib. Od samého počátku bylo společenství klarisek chápáno jako součást minoritského řádu. Sv. Kláru a první řeholnice uvedl František ke kostelu sv. Damiána v Assisi. František rovněž přislíbil poskytovat sestřím hmotné zajištění a duchovní péči. Ženská řádová komunita vyžadovala pevná řeholní pravidla. Na IV. lateránském koncilu však bylo zakázáno zakládat nové řády, proto roku 1219 udělil kardinál Hugolin klariskám řeholi sv. Benedikta a spolu s ní soubor řeholních ustanovení. Místo volného charitativního působení přikázal sestřím život v přísné odloučenosti od světa a v kontemplaci, omezil duchovní vedení minority a nepřímo dovolil společné vlastnictví.¹¹²³

Od roku 1257 byl v Assisi stavěn kostel Santa Chiara,¹¹²⁴ který byl vysvěcený v roce 1265. V podstatě jde o zjednodušenou verzi kostela sv. Františka. Půdorys přebírá jednodlnou formu s transeptem a polygonální apsidou s východní orientací. Ženské mendikantské kostely pak nejčastěji využívaly obdobných jednoduchých jednodlných dispozic. Pod východní částí kostela se nachází krypta s hrobem sv. Kláry. Sv. Klára (†1253), byla duchovní sestrou sv. Františka. Podle sv. Kláry jsou pojmenovány sestry této řehole klariskami. Posláním této ženské řehole byla zejména péče o chudé a nemocné. V této souvislosti lze připomenout úzké vazby Anežky Přemyslovny se sv. Klárou a jejím prostřednictvím rovněž kontakt s vratislavskou kněžnou Annou.

Mezi italské mendikantské stavby se řadí dva monumentální kostely v **Bologni**. Minoritský kostel San Francesco¹¹²⁵ byl založen v roce 1236 a vysvěcen byl v roce 1250. Dispoziční řešení v porovnání s kostely v Assisi využívá trojlodní baziliky, jejíž délku určuje sedm klenebních polí. Trojice čtvercových polí hlavní lodě je zaklenuta šestidílnou křížovou žebrovou klenbou. Západní obdélné pole hlavní lodě tvoří polovinu šířky čtvercových polí a je zaklenuto křížovou žebrovou klenbou. Trojici klenebních polí v hlavní lodi odpovídá šest klenebních polí v bočních lodích, které jsou

---

¹¹²³ SOUKUPOVÁ 1989, 42.

¹¹²⁴ SCHENKLUHN 2000, 57.

¹¹²⁵ WHITE 1993, 6; SCHENKLUHN 2000, 70.

zaklenuty křížovou žebrovou klenbou. Trojlodí je odděleno lomenými arkádami, které nesou mohutné pilíře. Na loď navazuje transept, jehož rovně ukončená ramena korespondují s šířkou bočních lodí. Hlavní pole transeptu je zaklenuto křížovou žebrovou klenbou. Na transept se napojuje ochozový závěr s věncem kaplí, jehož východiska můžeme spatřovat ve francouzském katedrálním půdorysu.

V bolognském kostele San Domenico¹¹²⁶ byly uloženy ostatky sv. Dominika, zemřelého v roce 1221. Tento kostel byl postaven v letech 1228–1232, tedy ve stejné době, kdy probíhala realizace kostela sv. Františka v Assisi. Hrob sv. Dominika byl původně situován v jižní boční lodi. Dispoziční řešení tohoto kostela vycházelo z forem cisterciáckého půdorysu – typu Fontenay, pro které je příznačný rovný závěr presbyteria a pravouhlé kaple po stranách, které se napojují na transept. Jednotlivá pole byla zaklenuta křížovou žebrovou klenbou.

S mendikantskými kostely se setkáváme taktéž ve **Florencii**. V roce 1279 byl založen dominikánský kostel Santa Maria Novella.¹¹²⁷ Jde o trojlodní baziliku, jejíž délku určuje šest nestejně širokých klenebních polí. Čtveřice klenebních polí hlavní lodě jsou směrem od západu čtvercová, ostatní obdélná. Obdélná klenební pole jsou uplatněna v bočních lodích. Na trojlodí se napojuje transept, jehož rovně ukončená ramena předstupují před zdivo bočních lodí bazilikového trojlodí o jednu délku bočních lodí. Transept je tak tvořen třemi čtvercovými klenebními poli. V hlavní ose je připojeno rovně ukončené presbyterium, které tvoří čtvercové pole. Podél presbyteria se vyskytuje po severní i jižní straně dvojice malých čtvercových kaplí. Všechna pole v kostele včetně kaplí jakou zaklenuta křížovou žebrovou klenbou.

Minoritský kostel S. Croce¹¹²⁸ byl založen v roce 1294/1295. V rámci dispozičního řešení bylo využito opět baziliky, avšak v tomto případě neklenuté, pouze zastropené krovem. Délku trojlodí určuje sedm polí. Na trojlodí je napojen transept, jehož rovně ukončená ramena přesahují šířku bočních lodí. V hlavní ose se na východě napojuje polygonální apsida, zaklenutá paprscitou klenbou. Vedle ní se po severní a jižní straně nachází pětice drobných kaplí zaklenutých křížovou žebrovou klenbou.

---

¹¹²⁶ SCHENKLUHN 2000, 34, 46.

¹¹²⁷ WHITE 1993, 7; SCHENKLUHN 2000, 46.

¹¹²⁸ WHITE 1993, 10; SCHENKLUHN 2000, 46.

S redukovanou verzí plochostropého jednolodí s transeptem, čtvercovou apsidou a trojicí malých čtvercových kaplí po obou stranách se setkáváme například u minoritského kostela v **Pise**. Minoritský kostel v **Pistoii** tvoří jednolodí s transeptem, k němuž se napojuje čtvercová apside s dvojicí malých čtvercových kaplí po obou stranách. Transept včetně kaplí je zaklenut křížovou žebrovou klenbou. S velmi jednoduchou variantou se setkáváme například u dominikánských kostelů v **Cortoně**¹¹²⁹ nebo **Arezzu**, kdy se k plochostropému jednolodí napojuje čtvercová apside s jednou kaplí po severu a jihu. Apsida společně s kaplemi byly zaklenuty křížovou žebrovou klenbou.

Je tedy zřejmé, že ani první mendikantské stavby se nevyznačovaly vyhraněným dispozičním typem, ale využívaly rozličných půdorysných řešení. Přestože jsou italské mendikantské stavby v půdoryse poměrně jednoduché, některé z nich svými rozměry a hmotou zdíva se řadí k monumentálním architektonickým realizacím. Zdivo italských mendikantských kostelů bylo obdobně jako při ostatních městských stavbách obkládáno opracovanými kamennými nebo cihlovými deskami. Pro italské mendikantské kostely je dále příznačné využití rozety v západním průčelí. Velké plochy zdiva byly zdobeny freskovou výzdobou, zobrazující především cykly ze života sv. Františka a sv. Dominika. Na výstavbě mendikantských kostelů se v Itálii podíleli především měšťané. Formální i společenský význam italských mendikantských staveb tak koresponduje s místními přírodními, hospodářskými i politickými podmínkami.

Lze říci, že 13. století je v mendikantské architektuře obdobím hledání architektonických typů, které vyhovovaly jak liturgickým požadavkům, tak i konkrétnímu prostředí, v němž stavby vznikaly. Všechny stavby mendikantských řeholí jsou si blízké zásadami stavitelství, pro které byly příznačné jednoduché, úsporné a v zásadě funkcionální formy. Ve středoevropském kontextu mendikantské stavby v určitých detailech prezentují „dvorské“ řádové stavitelství, a to především výzdobným programem, který se uplatňoval na konzolách, hlavicích klenebních přípor nebo svornících. Mendikantské kostely tím reflektovaly především blízký

---

¹¹²⁹ SCHENKLUHN 2000, 64.

vztah ke svým fundátorům, kteří si v těchto kostelech zřizovali svá rodová pohřebiště.

Právě v roli pohřebišť, které mendikantské kostely splňovaly, lze v jistém smyslu spatřovat paralely v italských kostelech. V minoritském kostele v Assisi byly pochovány ostatky zakladatele řádu sv. Františka (†1226) v dominikánském kostele v Bologni byl pohřben sv. Dominik, zakladatel dominikánského řádu. V prvním zaalpském klášteře klarisek byl pochován český král Václav I. (†1253), jeho sestra Anežka (†1282). Anežka zde nechala vystavět kostel sv. Salvátora, který se měl stát pohřebišťem Přemyslovské dynastie. Byla zde připravena hrobka pro českého krále Přemysla Otakara II. (†1278).¹¹³⁰ V kostele sv. Salvátora byla pochována královna Kunhuta (†1285)

Mendikantské kostely, jako rodová mauzolea využívala především slezská piastovská knížata. V minoritském klášterním kostele byl pochován kníže Jindřich II. Zbožný, který v roce 1241 padl v bitvě u Lehnice. Vratislavský minoritský kostel se tak stal pohřebišťem nejen piastovské dynastie ale také pomníkem padlých v boji za křesťanskou víru. K významnému rodovému pohřebišti se řadil především vratislavský klášter klarisek, kde byla pochována v roce 1265 kněžna Anna, o jejíž blahořečení se usilovalo ihned po její smrti. Lze předpokládat, že založení rodového mauzolea v pražském klášteře minoritů a klarisek mohlo být ovlivněno situací ve Vratislavi.

Funkci rodového pohřebiště měl také klášterní kostel dominikánek v Ratiboři, kde jako abatyše působila bl. Eufémie. V Malopolsku založily klariské kláštery bl. Jolanta a Kinga. Můžeme konstatovat, že mendikantské kláštery se staly pohřebišti svých fundátorů, z nichž někteří byli posléze prohlášeni za svaté. V rodových pohřebištích byli kromě fundátorů pochováni i další příslušníci jednotlivých dynastií.

Přestože byla v průběhu existence minoritským i dominikánským řádem zformulována určitá pravidla týkající se stavitelství, jsou kostely mendikantských řeholí po architektonické stránce navzájem odlišné. Architektura žebravých řeholí ve svém principu navázala na stavební

---

¹¹³⁰ Jeho tělo bylo po smrti na Moravském poli převezeno nejprve do minoritského kostela ve Vídni a poté do minoritského kostela ve Znojmě, odkud byly jeho ostatky převezeny do Prahy a byly nakonec pochovány v kostele sv. Víta na pražském hradě v roce 1296.

program cisterciáků, který prostřednictvím architektonického ztvárnění propagoval myšlenku chudoby. Pro stavby mendikantů byla příznačná jednoduchost, výrazová strohost a popírání skeletového členění stěny. Mendikantská architektura sice vycházela z charakteru cisterciáckých kostelů, přesto si své stavby přizpůsobila vlastním potřebám. Nevytvořily se jednotné typy dispozičních řešení, jak to pozorujeme v případě cisterciáckého stavitelství. Kostely užívané žebravými řeholemi se řadí k těm architekturám, které ve své podstatě odmítají půdorysné řešení katedrálového typu.

Architektura mendikantských řeholí souvisela více méně s tradicí a prostředím konkrétního regionu. Uplatňovaly se jak jednoduché dispoziční řešení v podobě jednodolních sálových řešení, ale také složitější bazilikální či halové formy. Chórové části měly podobu od jednoduchých krátkých čtvercových apsid po extrémně dlouhá polygonálně ukončená presbyteria. Navzdory porušení řádových pravidel, ať už v podobě plastické výzdoby konzol, hlavic nebo svorníků, výmalby ploch stěn nástěnnou malbou, nebo výstavbě věží, proporčních odlišností mezi stavbami navzájem, je přesto možné konstatovat, že mendikantské kostely spojuje do určité některé formální a obsahové prvky. Příbuzné jsou rovněž v rámci situování v městském urbanismu, přestože důvody jejich umístění se v italských a středoevropských, respektive slezských městech lišily.

V průběhu vývoje nabyly mendikantské stavby jistých zákonitostí, které jsou rozpoznatelné navzdory různému časovému úseku slohového vývoje, geografické vzdálenosti či odlišné kvalitě ztvárnění. Architektura mendikantských řeholí tvoří podstatnou součást středověkého stavitelství a stavby mendikantských řeholí náleží bezesporu ke svébytným specifickým středověkého stavitelství. Mendikantská architektura je jen zdánlivě jednoduchá a strohá. Je velice mnohavrstevná, propojena dějinnými událostmi, svými fundátory a dalšími podporovateli. Reflektuje nejen dějiny středověkého stavitelství, ale taktéž dobu a všechny okolnosti, za kterých se stavby utvářely. Každá stavba prošla vlastním stavebním a historickým vývojem. Závěrem lze konstatovat, že architektura mendikantských řeholí tvoří významný fenomén, kterému by se měla v rámci dějepisu umění i v budoucnu věnovat náležitá pozornost.

8. Závěr

Studium středověké architektury mendikantských řeholí ve Slezsku otvírá mnoho otázek úzce propojených jak s historií Slezska, tak problémem souvisejícím s obecným charakterem slezského středověkého stavitelství. V oblasti Slezska se setkáváme s několika pozoruhodnými středověkými architektonickými památkami, z nichž významnou skupinu tvoří stavby mendikantských řeholí. Slezská architektura žebavých řádů je srovnatelná jak s farními kostely, tak i s kostely ostatních řeholí, ať už v rámci dispozičního řešení nebo užití architektonických detailů.

Kostely žebavých řeholí jsou součástí středověkého městského urbanismu. Jejich situování napovídá o tom, jakou roli mendikantské kostely sehrály v tomto prostředí. V rámci slezských středověkých měst pozorujeme, že kostely žebavých řeholí byly založeny na území, které náleželo knížeti. Umístění mendikantských klášterních komplexů v blízkosti knížecích rezidencí je pro slezská středověká města téměř pravidlem. Dějiny mendikantských řeholí ve Slezsku jsou na jedné straně úzce spjaty s organizační strukturou minoritského a dominikánského řádu, na straně druhé měla na uvedení mendikantských konventů do Slezska zásadní význam piastovská knížata. Bez výrazné podpory knížecího mecenátu by konventy žebavých řeholí v tomto prostředí nemohly prosperovat. Středověká architektura žebavých řeholí náleží k předním stavebním realizacím Slezska. Svým významem se řadí k důležitým architekturám středověkého stavitelství v širším středoevropském prostoru.

Předkládaná práce Středověká architektura mendikantských řeholí by nikdy nevznikla bez podpory, kterou se mi dostalo od vedoucího disertační práce, kolegů, přátel a mé rodiny. Chtěla bych co nejsrdečněji vyjádřit velké díky všem, kteří mi pomohli uskutečnit výzkum soustředěný na středověkou architekturu mendikantských řeholí ve Slezsku. Tato práce mohla nabýt této podoby především díky vstřícnosti církevních představitelů, kteří mi umožnili provést terénní výzkum, zdokumentovat a zaměřit sledované architektonické objekty.

Srdečně děkuji váženým a milým kolegům a přátelům. Děkuji Štěfanu Oriškovi, Mirovi Čatlošovi, Lacu Bartkovi, Nadě Kančevové, Kateřině Sládkové-Telnarové, Terezii Nekvindové, Kataríně Chlústikové,

Hanně Florianové, Magdaleně Hamsíkové, Daně Ševčíkové, Ladě Truparové, Petře Víchové, Petře Skálové, Kateřině Paličkové, Aleně Kunicové, Martinu Danajevičovi, Martinu Čapskému, Tomáši Klírovi, Honzovi Lepařovi, Davidovi Klabanovi, Janu Lukášovi a všem, kteří měli po celou dlouhou dobu pro mě velké pochopení a od nichž se mi dostávalo neskonalé podpory.

Největší díky patří vedoucímu disertační práce Jiřímu Kuthanovi.

V neposlední řadě děkuji své rodině za obrovskou finanční i duchovní podporu, zázemí, trpělivost a obětavost, bez jejíž pomoci bych nebyla schopna disertační práci dokončit.

Tuto práci věnuji svým rodičům.

Praha – Opava 2011

Abstract

The subject of this dissertation thesis is medieval architecture of mendicant orders in Silesia and focuses on convent churches of the Minorites and Dominicans. The chosen subject has not been hitherto treated in detail in specialized literature neither in Polish, German or Czech art history. Mendicant orders in Silesia are studied especially by historians who research into medieval history of these orders and, above all, the formation and development of order provinces.

The focal points of the thesis research concern preserved buildings of mendicant orders built in the period between the 13th and 14th centuries. Every individual building is presented as a monograph in the form of an extended catalogue entry. The catalogue of medieval buildings of mendicant orders is the crucial part of this dissertation thesis. In this list, individual buildings are divided according to orders. First, we mention history of individual medieval towns and history of particular convent complexes. Further, we focus on the location of mendicant buildings within medieval urbanism of towns. Next, the formal analysis of each building follows defining the most important phases in building the convents, especially the medieval stage of building. Each entry contains an evaluation of cultural and historical importance of a particular building. The comprehensiveness of entries depends on the importance of each building, its present architectural condition, different quality and preserved technical condition of a building, accessibility of the treated building and an unbalanced state of present knowledge of a particular building connected with archaeological, preservation and building construction research. We also mention key literature with every building.

Each catalogue entry contains an illustrated supplement taken during the field research. Not only were individual buildings photographed, but in some cases they were also surveyed in space. Thus, the outputs of some entries are projects for reconstruction of medieval stages of building using three-dimensional visualization.

The result of conducted research into Silesian medieval architecture of mendicant orders in Silesia is a synthesis of present state of knowledge and author's own documentation acquired during the field research. To understand the character and importance of mendicant architecture, it was

necessary to explain the most important centres of Silesian medieval architectural production in a greater detail. Medieval architecture of mendicant orders was confronted with the preserved monument fund of other medieval architecture in the Silesian region, while our attention was paid mainly to brick architecture, which represents one of the special characteristics of Silesian medieval architecture.

When doing research into medieval architecture of mendicant orders in Silesia, it is necessary to commence with specific social conditions prevailing in medieval Silesia. We have also pursued history of both treated orders and their organization structure and rules. The problem of medieval history of Silesia itself is very heterogeneous and multilayered. Changing territories of individual Silesian principalities and the number of rulers reigning here is crucial for assessing medieval architecture. The establishment of mendicant convents and their support was primarily based on the will of the Silesian Piast princes. In fact, convents of mendicant orders could not exist in these surroundings without permanent support of patronage of the princes. Local social and economic conditions were very different from the situation in Western Europe where organization structure of mendicant orders was closely connected mainly with townsfolk.

Churches of mendicant orders form a substantial part of medieval town urbanism. In Silesian medieval towns we can notice that churches of mendicant orders were established on the territory that belonged to a prince. The location of mendicant convent premises close to residences of princes was almost a rule for medieval towns. Mendicant convents were gradually located in the most important towns of Silesian principalities since the mid-13th century. Towns in which churches of mendicant orders were situated served in most cases as residences of the Silesian Piasts who supported Minorites and Dominicans substantially. Besides the fact that mendicant convents presented important and intellectual centres of medieval Silesia, they were used as final resting places of the Silesian Piasts. Family mausoleums were founded both at Minorite and Dominican convent churches.

Architecture of mendicant orders does not form a homogenous unit. Within the scope of the treated group of medieval buildings belonging to mendicant orders, we can notice differences both in a size of buildings and in a formal quality. In connection with a profession of evangelical poverty, churches were built in a simple, modest style, their functional character was

accented. Nevertheless, some of the buildings are monumental at the same time. Mendicant churches in the Silesian region belong to a larger group of Silesian medieval architecture which is typical of combination of exposed brick walls and stone architectural details.

Mendicant architecture as a part of urban building can be compared with other urban development, mainly with parish churches. When comparing preserved buildings, we can find enough analogies not only with parish churches but also with churches of other orders. We can see fragmental similarities in process layout or using architectural details, which is related to the fact, that treated buildings were in a particular stage realized by the same building works. The study implies that Silesian medieval architecture of mendicant orders is rather diverse in using process layout, apportionment of material, character of using architectural details which are in one case of high quality, in other cases below standard.

Architecture of mendicant orders in Silesia reflected earlier architectural styles and at the same time, offered inspiration to new building realizations in their surroundings. Regarding formal and importance aspects, it played a significant role in the given region. In the scope of comparisons devoted to a large geographical circle in which we compare Czech, Moravian, Austrian and German mendicant buildings, some medieval buildings of mendicant orders in Silesia can be rightfully included in the group of important building realizations in a broad mid-European context.

Seznam použité literatury a pramenů

- ABLAMOWICZ/FURMANEK/MICHNIK 2004 — Dominik ABLAMOWICZ / Mirosław FURMANEK / Monika MICHNIK (ed.): Początki i rozwój miast Górnego Śląska. Studia interdyscyplinarne (Początki a rozwój měst v Horním Slezsku. Mezdisciplinární studia/Origins and development of Upper Silesian towns. Interdisciplinary studies), Gliwice 2004
- AMON 1995 — Karl AMON: Stadt und Pfarre, in: Franz-Heinz HEY: Stadt und die Kirche (=Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas. Bd. XIII), Linz/Donau 1995, 121–148
- ANDRZEJEWSKA 2004 — Aldona ANDRZEJEWSKA: Początki miasta lokacyjnego Bytomia w świetle badań archeologicznych, in: Dominik ABLAMOWICZ / Mirosław FURMANEK / Monika MICHNIK (ed.): Początki i rozwój miast Górnego Śląska. Studia interdyscyplinarne (Początki a rozwój měst v Horním Slezsku. Mezdisciplinární studia/Origins and development of Upper Silesian towns. Interdisciplinary studies), Gliwice 2004, 215–220
- ARCZYŃSKI 1998 — Stefan ARCZYŃSKI: Ratusz wrocławski, Wrocław 1998
- ARSZYŃSKI 1995 — Marian ARSZYŃSKI: Wprowadzenie, in: Teresa MROCZKO / Marian ARSZYŃSKI (ed.): Architektura gotycka w Polsce, Tom I.–IV., Warszawa 1995, 15–22
- AUBIN 1938 — Hermann AUBIN (ed.): Geschichte Schlesiens, Band I., von der Urzeit bis zum Jahre 1526, Breslau 1938
- BACZKOWSKI 2003 — Krzysztof BACZKOWSKI: Dzieje Polski późnośredniowiecznej (1370–1506), in: Stanisław GRODZISKI / Jerzy WYROZUMSKI / Marian ZGÓRNIAK (ed.): Wielka Historia Polski, Tom II, Kraków 2003
- BAHLCKE 2005 — Joachim BAHLCKE: Historische Schlesienforschung zwischen nationaler Verengung und disziplinärer Weitung. Zur Einführung, in: Joachim BAHLCKE: Historische Schlesienforschung. Methoden, Themen und Perspektiven zwischen traditioneller Landesgeschichtsschreibung und moderner Kulturwissenschaft (=Neue Forschungen zur schlesischen Geschichte, Bd. 11), Köln/Weimar/Wien 2005, IX–XX
- BAHLCKE 2005 — Joachim BAHLCKE: Historische Schlesienforschung. Methoden, Themen und Perspektiven zwischen traditioneller Landesgeschichtsschreibung und moderner Kulturwissenschaft (=Neue Forschungen zur schlesischen Geschichte, Bd. 11), Köln/Weimar/Wien 2005
- BACHMIŃSKI 1964 — Janusz BACHMIŃSKI: Gryfów. Gryf. Lubomierz (=Śląsk w zabytkach sztuki), Wrocław/Warszawa/Kraków 1964
- BACHMIŃSKI 1970 — Janusz BACHMIŃSKI: Bolesławiec (=Śląsk w zabytkach sztuki). Wrocław/Warszawa/Kraków 1970
- BAKALA 1976 — Jaroslav BAKALA: Ke vzniku města Těšína, in: Časopis slezského muzea, serie B, XXXV, Opava 1976, 102–114
- BAKALA 1998 — Jaroslav BAKALA: Perspektivy výzkumu dějin českého Slezska do roku 1335, in: Mečislav BORÁK (ed.): Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference k 50. výročí Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě, Opava 1998, 68–71

- BAKALA/KOUKAL/URBANEC 1992 — Jaroslav BAKALA / Petr KOUKAL / Jiří URBANEC (ed.): Slezsko, Opava 1992
- BARAN 1954 — Czesław Cezar BARAN: Sprawy narodowościowe u franciszkanów śląskich w XIII w., in: *Studia historico ecclesiastica* 9, Varsoviae 1954, (Praca doktorska przyjęta przez radę wydziału Teologii katolickiej Uniwersytetu Warszawskiego na posiedzeniu dnia 16 grudnia 1951 r.)
- BARCIAK 1982 — Antoni BARCIAK: Ideologia polityczna monarchii Przemysła Otokara II. Studium z dziejów czeskiej polityki zagranicznej w drugiej połowie XIII w., Katowice 1982
- BARCIAK 2000 — Antoni BARCIAK: Mendykanci w średniowiecznym Raciborzu, in: DERWICH Marek / POBÓG-LENARTOWICZ A. (ed.): *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, Wrocław/Opole 2000, 497–502
- BARCIAK 2003 — Antoni BARCIAK: Wrocław w średniowiecznej historiografii czeskiej, in: Zofia TARAJŁO-LIPOWSKA / Jarosław MALICKI (ed.): *Wrocław w Czechach. Czesi we Wrocławiu*, Wrocław 2003, 15–20
- BARCIK 1995 — O. Symeon BARCIK: Zakon Franciszkański w Polsce do 1517 roku, in: Stanisław Celestyn NAPIÓRKOWSKI (ed.): *750 lat franciszkanów w Polsce. Materiały z sympozjum odbytego w dniach 22–23 listopada 1986 roku w Łodzi-Łagiewnikach*, 77–118
- BARTNIK 1992 — Krystyna BARTNIK: Bystrzyca Kłodzka (=Śląsk w zabytkach sztuki), Wrocław/Warszawa/Kraków 1992
- BASZKIEWICZ 1975 — Jan BASZKIEWICZ: Rola Piastów w procesie zjednoczenia państwowego Polski do roku 1320, in: Roman HECK 1975 (ed.): *Piastowie w dziejach Polski. Zbiór artykułów z okazji trzechsetnej rocznicy wygaśnięcia dynastii Piastów*. Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk 1975, 49–68
- BENÁKOVÁ 1975 — Helena BENÁKOVÁ: Středověká architektura mendikantských řeholí v Opavě, in: *Časopis Slezského musea, Série B, XXIV*, 1975, 120–130
- BENEŠOVSKÁ 2001 — Klára BENEŠOVSKÁ: Anežský klášter, in: Klára BENEŠOVSKÁ / Petr CHOTĚBOR / Tomáš DURDÍK / Miroslav PLAČEK / Dalibor PRIX / Vladislav RAZIM: *Architektura gotická (=Deset století architektury)*, Praha 2001
- BENEŠOVSKÁ/CHOTĚBOR/DURDÍK/PLAČEK/PRIX/RAZIM 2001 — Klára BENEŠOVSKÁ / Petr CHOTĚBOR / Tomáš DURDÍK / Miroslav PLAČEK / Dalibor PRIX / Vladislav RAZIM: *Architektura gotická (=Deset století architektury)*, Praha 2001
- BIAŁOSKORSKA 1974 — Krystyna BIAŁOSKORSKA: Kierunki ewolucji architektury cysterskiej w XIII wieku, in: Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): *Sztuka i ideologia XIII wieku*, Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk 1974, 25–57
- BIAŁOSKÓRSKA 1975 — Krystyna BIAŁOSKÓRSKA: Tradycjonalizm i jego źródła w architekturze polskiej drugiej połowy XIII i początku XIV wieku, in: Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): *Sztuka i ideologia XIV wieku*, Warszawa 1975, 163–248
- BIELOWSKI 1887 — A. BIELOWSKI: Spominki klarysek wrocławskich, in: *Monumenta Poloniae Historica t. III*. Lwów 1887, 691–695
- BIMLER 1936 — Kurt BIMLER: Baugeschichte der Magdalenen- und Elisabethkirche aus ihren Rechnungsbüchern bis 1850, in: *Quellen zur Schlesischen Kunstgeschichte, Heft 1*, Breslau 1936
- BIMLER 1937 — Kurt BIMLER: Die Steinmetzen der Breslauer Zunft, in: *Quellen zur Schlesischen Kunstgeschichte, Heft 2*, Breslau 1937

- BIMLER 1937 — Kurt BIMLER: Zur Kunstgeschichte der Breslauer Magdalenen- und Elisabethkirche, in: Quellen zur Schlesischen Kunstgeschichte, Heft 2, Breslau 1937
- BIMLER 1938 — Kurt BIMLER: Zur Kunstgeschichte der Breslauer Barbara-, Bernhardin- und Christophorikirche, in: Quellen zur Schlesischen Kunstgeschichte, Heft 3, Breslau 1938
- BIMLER 1938 — Kurt BIMLER: Die Mauerermeister der Breslauer Zunft, in: Quellen zur Schlesischen Kunstgeschichte, Heft 3, Breslau 1938,
- BIMLER 1938 — Kurt BIMLER: Veit Stoss der Jüngere in Frankenstein, in: Quellen zur Schlesischen Kunstgeschichte, Heft 3, Breslau 1938
- BIMLER 1939 — Kurt BIMLER: Das erste Baumtsmemorial der Stadt Breslau, in: Quellen zur Schlesischen Kunstgeschichte, Heft 4, Breslau 1939
- BIMLER 1939 — Kurt BIMLER: Der Bildschnitzer Hans Albrecht von Lübeck, in: Quellen zur Schlesischen Kunstgeschichte, Heft 4, Breslau 1939
- BIMLER 1939 — Kurt BIMLER: Die Zimmermeister der Breslauer Zunft, in: Quellen zur Schlesischen Kunstgeschichte, Heft 4, Breslau 1939
- BIMLER 1939 — Kurt BIMLER: Zur Kunstgeschichte der katholischen Stadtkirchen zu Breslau. Ihre Grabmäler, in: Quellen zur Schlesischen Kunstgeschichte, Heft 4, Breslau 1939
- BLASEL 1912 — Carl BLASEL: Geschichte von Kirche und Kloster St. Adalbert zu Breslau (=Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte. Verein für Geschichte Schlesiens. 16 Bd.), Breslau 1912
- BOBKOVÁ 1993 — Lenka BOBKOVÁ: Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně (=Acta Universitatis Purkynianae. philosophica et Historica I.), Ústí nad Labem 1993
- BOBKOVÁ 2006 — Lenka BOBKOVÁ: 7. 4. 1348. Ustavení Koruny království českého. Český stát Karla IV., Praha 2006
- BOBKOVÁ/KONVIČNÁ 2007 — Lenka BOBKOVÁ / JANA KONVIČNÁ: Rezidence a správní sídla v zemích České Koruny ve 14.–17. století. Korunní země v dějinách českého státu III. Sborník příspěvků z mezinárodního kolokvia konaného ve dnech 29.–31. března 2006 v Clam-Gallasově paláci v Praze (=Opera Facultatis philosophicae Universitatis Carolinae Pragensis, vol IV), Praha 2007
- BOBOWSKI 1998 — Kazimierz BOBOWSKI: Związki kościelne czesko-śląskie w XII-XIII w., in: Mečislav BORÁK (ed.): Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference k 50. výročí Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě, Opava 1998, 82–87
- BOGDANOWSKI 1995 — Janusz BOGDANOWSKI: Architektura obronna, in: Teresa MROCZKO / Marian ARSZYŃSKI (ed.): Architektura gotycka w Polsce, Tom I.–IV., Warszawa 1995, 39–51
- BOCHNAK 1962 — Adam BOCHNAK: Sztuka Gotycka. Rzemiosło artystyczne, in: Tadeusz DOBROWOLSKI / Władysław TATARKIEWICZ (ed.): Historia Sztuki polskiej Tom I., Kraków 1962, 421–461
- BOCHNAK 1962 — Adam BOCHNAK: Sztuka Przedromańska i romańska 966–1250. Rzemiosło artystyczne, in: Tadeusz DOBROWOLSKI / Władysław TATARKIEWICZ (ed.): Historia Sztuki polskiej Tom I., Kraków 1962, 130–146
- BOCHNAK 2002 — Władysław BOCHNAK: Księżna Anna i Piastowska Fundacja w Krzeszowie, Legnica 2002

- BORÁK 1998 — Mečislav BORÁK (ed.): Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference k 50. výročí Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě, Opava 1998
- BORAS 1974 — Zygmunt BORAS: Książeta Piastowscy Śląska, Katowice 1974³
- BOSSOWSKI 2004 — Józef Andrzej BOSSOWSKI: Kościół i klasztor lwóweckich franciszkanów, Lwówek Śląski 2004
- BRONIEWSKI 1970 — Tadeusz BRONIEWSKI: Kłodzko (=Śląsk w zabytkach sztuki), Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk 1970
- BRONIEWSKI 1973 — Tadeusz BRONIEWSKI: Trzebnica (=Śląsk w zabytkach sztuki), Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk 1973
- BRONIEWSKI/KOZACZEWSKI 1967 — Tadeusz BRONIEWSKI / Tadeusz KOZACZEWSKI: Pierwotny kościół św. Marii Magdaleny we Wrocławiu. (Wyniki Badań), in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki. Tom XII, zeszyt 1, 1967, 3–22
- BRONIEWSKI/ZLAT 1967 — Tadeusz BRONIEWSKI / Mieczysław ZLAT: Sztuka Wrocławia, Wrocław/Warszawa/Kraków 1967
- BUBEN 2006 — Milan BUBEN: Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Žebravé řády, Praha 2006
- BUKOWSKI 1985 — Marcin BUKOWSKI: Wrocław z lat 1945–1952. Zniszczenia i dzieło odbudowy, Warszawa/Wrocław 1985
- BUŚKO 1995 — Cezary BUŚKO: Materiały do bibliografii archeologii średniowiecznych miast śląskich, in: Krzysztof WACHOWSKI (ed.): Kultura Średniowiecznego Śląska i Czech. Miasto, Wrocław 1995, 157–163
- BUŚKO 2004 — Cezary BUŚKO: Problem powstania miasta lokacyjnego w Opolu w świetle badań archeologicznych, in: Dominik ABŁAMOWICZ / Mirosław FURMANEK / Monika MICHNIK (ed.): Początki i rozwój miast Górnego Śląska. Studia interdyscyplinarne (Początki a rozwój měst v Horním Slezsku. Mezidisciplinární studia./Origins and development of Upper Silesian towns. Interdisciplinary studies), Gliwice 2004, 85–92
- CIEŃSKI 1959 — Tadeusz CIEŃSKI: Z symboliki ikonograficznej śląskich nagrobków piastowskich XIV w., in: Roczniki Sztuki Śląskiej 1959, 48–67
- CIEŃSKI 1963 — Tadeusz CIEŃSKI: Z symboliki ikonograficznej śląskich nagrobków piastowskich XIV. w., in: Roczniki Sztuki Śląskiej II., 1963, 2–31
- CONRADS 1994 — Norbert CONRADS: Silesiographia oder Landesbeschreibung. In: Norbert CONRADS (ed.): Deutsche Geschichte im Osten Europas. Schlesien, Siedler Verlag 1994, 13–36
- CROSSLEY 1985 — Paul CROSSLEY: Gothic Architecture in the Reign of Kasimir the Great. Church Architecture in Lesser Poland 1320–1380, Kraków 1985
- CSÓKA 1989 — Ferenc CSÓKA: Źródła i literatura do historii franciszkanów na Węgrzech (1945–1976), in: Jerzy KŁOCZOWSKI (ed.): Franciszkanie w Polsce średniowiecznej. Część 2 i 3. Franciszkanie na ziemiach polskich (=Zakony franciszkańskie w Polsce. Tom I.), Kraków 1989, 73–78
- CZAPLIŃSKI 2002 — Marek CZAPLIŃSKI (ed.): Historia Śląska, Wrocław 2002
- CZECHOWICZ 1998 — Bogusław CZECHOWICZ: Czeskie wątki polityczne w sztuce Wrocławia na tle stosunków czesko-śląskich w XIV–XVI wieku, in: WĘDROWIEC 1998, 35–43

- CZECHOWICZ 1999 — Bogusław CZECHOWICZ: Fundacje artystyczne książąt raciborskich u schyłku średniowiecza, in: Ewa CHOJECKA (ed.): Sztuka Górnego Śląska na przecięciu dróg europejskich i regionalnych, 1999, 11–33
- CZECHOWICZ 2003 — Bogusław CZECHOWICZ: Nagrobki Późnogotyckie na Śląsku, Wrocław 2003
- CZECHOWICZ 2005 — Bogusław CZECHOWICZ: Bernharda Mannfelda „Śląsk w obrazach“. Śląskie zabytki w akwareli i rysunku z 1871 roku, Wrocław 2005
- CZECHOWICZ 2005 — Bogusław CZECHOWICZ: Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza, Warszawa 2005
- CZECHOWICZ 2007 — Bogusław CZECHOWICZ: Wratislavia – caput Coronae regni Bohemiae? Praga i Wrocław w artystycznym dialogu XV wieku, in: Mateusz KAPUSTKA / Andrzej KOZIEŁ / Piotr OSZCZANOWSKI: Śląsk i Czechy. Wspólne drogi sztuki, Materiały konferencji naukowej dedykowane Profesorowi Janowi Wrabecowi, Wrocław 2007, 152–161
- CZECHOWICZ 2008 — Bogusław CZECHOWICZ: Zimorodek i gwiazdy zwichrowane, czyli głogówecka fundacja księcia głogowskiego oraz jej nyskie i paczkowskie koneksje artystyczne, in: Piotr OSZCZANOWSKI (ed.): W blasku Luksemburgów, Habsburgów i Wazów. Studia nad mecenatem artystycznym panów Głogówka w XIV–XVIII wieku, Głogówek/Wrocław 2008, 21–60
- CZECHOWICZ/ŻAK 2000— Bogusław CZECHOWICZ / Izabela Żak: Dolny Śląsk – zabytki. Lower Silesia – historic monuments, Wrocław 2000
- CZERNER 1965 — Olgierd CZERNER: Chór kapłański i lektorium kościoła NMP we Wrocławiu w XIV w. Podstawy rekonstrukcji i związane z tym problemy, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, Tom X, zeszyt 3–4, 181–206
- CZERNER/ARCZYŃSKI 1976 — Olgierd CZERNER / Stefan ARCZYŃSKI: Wrocław. Krajobraz i architektura, Warszawa 1976
- CZERNER/ARCZYŃSKI 1977 — Olgierd CZERNER / Stefan ARCZYŃSKI: Rynek wrocławski, Warszawa 1977
- CZERNER/LASOTA 1995 — Rafał CZERNER / Czesław LASOTA: Średniowieczne sukiennice na Śląsku, in: Krzysztof WACHOWSKI (ed.): Kultura Średniowiecznego Śląska i Czech. Miasto, Wrocław 1995, 51–60
- CZERNER/ROZPĘDOWSKI 1960 — Tadeusz CZERNER / Jerzy ROZPĘDOWSKI. Bolków. Zamek w Świnach (=Śląsk w zabytkach sztuki), Wrocław 1960
- CZIGÁNY 2002 — Balázs Zágórhidi CZIGÁNY: Les couvents de la province dominicaine hongroise au XIIIème siècle, in: Jerzy KŁOCZOWSKI / Jan-Andrzej SPIEŻ (ed.): Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku, Poznań 2002, 285–292
- ČAPSKÝ 2005 — Martin ČAPSKÝ: Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků, Brno/Opava 2005
- ČAPSKÝ 2008 — Martin ČAPSKÝ: Poklady slezských knížat – rodové jmění i nástroj každodenní sebereprezentace, in: Confinia Silesiae. K životnímu jubileu Rudolfa Žáčka, Ústav Historických věd, Slezská univerzita v Opavě (=Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis), 1, Opava 2008, 321–335
- ČECHOVÁ 1970 — Vlasta ČECHOVÁ: Geneze středověké Opavy a tržní sítě na Opavsku do konce 13. století, in: Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě, sv. 5, Ostrava 1970

- ČERNUŠÁK 2001 — Tomáš ČERNUŠÁK: Půchod a rozšíření dominikánů v českých zemích, in: Tomáš ČERNUŠÁK / Augustin PROKOP / Damián NĚMEC: Historie Dominikánů v českých zemích. Dominicana. Publikace k příležitosti 700. výročí založení české dominikánské provincie, Praha 2001
- ČERNUŠÁK/PROKOP/NĚMEC 2001 — Tomáš ČERNUŠÁK / Augustin PROKOP / Damián NĚMEC: Historie Dominikánů v českých zemích. Dominicana. Publikace k příležitosti 700. výročí založení české dominikánské provincie, Praha 2001
- ČORNEJ 2003 — Petr ČORNEJ (ed.): Dějiny zemí Koruny České. Od příchodu Slovanů do roku 1740, I., Praha/Litomyšl 2003²
- DEHIO 2005 — Ernst BADSTÜBNER / Dietmar POPP / Andrzej TOMASZEWSKI / Dethard von WINTERFELD: Dehio-Handbuch der Kunstdenkmäler in Polen. Schlesien, München/Berlin 2005
- DEKAŃSKI 1999 — Dariusz-A. DEKAŃSKI: Początki zakonu dominikanów prowincji polsko-czeskiej. Pokolenie św. Jacka w Zakonie, Gdańsk 1999
- DEKAŃSKI 2002 — Dariusz-Aleksander DEKAŃSKI: Dominikanie polscy wobec zajęcia przez Krzyżaków Pomorza Gdańskiego w latach 1308–1309, in: Jerzy KŁOCZOWSKI / Jan-Andrzej SPIEŻ (ed.): Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku, Poznań 2002, 259–270
- DENKSTEIN 1938 — Vladimír DENKSTEIN: Raně gotická architektura žebrových řádů v Čechách a na Moravě, in: Akord, II., 1938, 17–32
- DŁUGOBORSKI/GIEROWSKI/MALECZYŃSKI 1958 — Waclaw DŁUGOBORSKI / Józef GIEROWSKI / Karol MALECZYŃSKI: Dzieje Wrocławia do roku 1807, Warszawa 1958
- DOBESZ 1998 — Janusz L. DOBESZ: The Former Church of St. Barbara. At present Orthodox Cathedral of the Nativity of Our Lady (=The Historical Buildings and Monuments of Wrocław), Wrocław 1998
- DOBROWOLSKI 1933 — Tadeusz DOBROWOLSKI: Sztuka województwa Śląskiego (Wydawnictwa muzeum Śląskiego w Katowicach. Dział I. Tom IV.), Katowice 1933
- DOBROWOLSKI 1936 — Tadeusz DOBROWOLSKI: Śląskie malarstwo ścienne i sztalugowe do początku XV. wieku, in: Władysław SEMKOWICZ (ed.): Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400. Tom II., Kraków 1936, 85–185
- DOBROWOLSKI 1948 — Tadeusz DOBROWOLSKI: Sztuka na Śląsku, Katowice/Wrocław 1948
- DOBROWOLSKI 1962a — Budownictwo i Rzeźba. Sztuka Wczesnośredniowieczna, in: Tadeusz DOBROWOLSKI / Władysław TATARKIEWICZ (ed.): Historia Sztuki polskiej Tom I., Kraków 1962, 15–30
- DOBROWOLSKI 1962b — Tadeusz DOBROWOLSKI: Sztuka Gotycka. Architektura, in: Tadeusz DOBROWOLSKI / Władysław TATARKIEWICZ (ed.): Historia Sztuki polskiej Tom I., Kraków 1962, 185–250
- DOBROWOLSKI 1962c — Tadeusz DOBROWOLSKI: Sztuka Gotycka. Budownictwo drewniane, in: Tadeusz DOBROWOLSKI / Władysław TATARKIEWICZ (ed.): Historia Sztuki polskiej Tom I., Kraków 1962, 251–253
- DOBROWOLSKI 1962d — Tadeusz DOBROWOLSKI: Sztuka Gotycka. Malarstwo, in: Tadeusz DOBROWOLSKI / Władysław TATARKIEWICZ (ed.): Historia Sztuki polskiej Tom I., Kraków 1962, 333–420
- DOBROWOLSKI 1962d — Tadeusz DOBROWOLSKI: Sztuka Gotycka. Urbanistyka, in: Tadeusz DOBROWOLSKI / Władysław TATARKIEWICZ (ed.): Historia Sztuki polskiej Tom I., Kraków 1962, 180–184

- DOBROWOLSKI 1962f — Tadeusz DOBROWOLSKI: Sztuka Gotycka. Wstęp, in: Tadeusz DOBROWOLSKI / Władysław TATARKIEWICZ (ed.): Historia Sztuki polskiej Tom I., Kraków 1962, 169–179
- DOBROWOLSKI 1962g — Tadeusz DOBROWOLSKI: Sztuka Przedromańska i romańska 966–1250. Budownictwo drewniane, in: Tadeusz DOBROWOLSKI / Władysław TATARKIEWICZ (ed.): Historia Sztuki polskiej Tom I., Kraków 1962, 82–83
- DOBROWOLSKI 1962h — Tadeusz DOBROWOLSKI: Sztuka Przedromańska i romańska 966–1250. Rzeźba, in: Tadeusz DOBROWOLSKI / Władysław TATARKIEWICZ (ed.): Historia Sztuki polskiej Tom I., Kraków 1962, 84–113
- DOBROWOLSKI 1962i — Tadeusz DOBROWOLSKI: Sztuka Przedromańska i romańska 966–1250. Malarstwo, in: Tadeusz DOBROWOLSKI / Władysław TATARKIEWICZ (ed.): Historia Sztuki polskiej Tom I., Kraków 1962, 114–129
- DOBROWOLSKI 1974 — Tadeusz DOBROWOLSKI: Sztuka polska od czasów najdawniejszych do ostatnich, Kraków 1974
- DOBROWOLSKI/TATARKIEWICZ 1962 — Tadeusz DOBROWOLSKI / Władysław TATARKIEWICZ (ed.): Historia Sztuki polskiej Tom I., Kraków 1962
- DONIN 1935 — Richard-Kurt DONIN: Die Bettelordenskirchen in Österreich, Baden bei Wien 1935
- DRABINA 1984 — Jan DRABINA: Rola argumentacji religijnej w walce politycznej w późnośredniowiecznym Wrocławiu, Kraków 1984
- DRABINA/HORWAT/JEDYNAK 1985 — Jan DRABINA / Jerzy HORWAT / Zdzisław JEDYNAK: Bytom średniowieczny. Przekazy źródłowe (1123–1492), Opole 1985
- DRŠKA/PICKOVÁ 2004 — Václav DRŠKA / Dana Picková: Dějiny středověké Evropy, Praha 2004
- DUTKIEWICZ 1962 — Józef E. DUTKIEWICZ: Sztuka Gotycka. Rzeźba, in: Tadeusz DOBROWOLSKI / Władysław TATARKIEWICZ (ed.): Historia Sztuki polskiej Tom I., Kraków 1962, 255–332
- DVOŘÁKOVÁ 1981 — Vlasta DVOŘÁKOVÁ: Modely a typy dvorského umění doby Karla IV., in: Seminaria Niedzickie. Związki artystyczne polsko-czesko-słowacko-węgierskie, Kraków 1981, 83–91
- DZIEWULSKI 1957 — Władysław DZIEWULSKI: Monografie miast śląskich, Opole 1957
- DZIEWULSKI 1975 — Władysław DZIEWULSKI: Za Piastów opolskich, in: Władysław DZIEWULSKI / Franciszek HAWRANEK (ed.): Opole. Monografia miasta, Opole 1975, 56–100
- DZIEWULSKI/HAWRANEK 1975 — Władysław DZIEWULSKI / Franciszek HAWRANEK (ed.): Opole. Monografia miasta, Opole 1975
- DZIURLA 1964 — Henryk DZIURLA: Krzeszów (=Śląsk w zabytkach sztuki), Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk 1964
- ELBEL 1998 — Martin ELBEL: Slezsko a česká františkánská provincie (15.–18. století), in: Mečislav BORÁK (ed.): Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference k 50. výročí Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě, Opava 1998, 211–219
- ELM 2002 — Kaspar ELM: Das Studienwesen der Bettelorden, in: Jerzy KŁOCZOWSKI / Jan-Andrzej SPIEŻ (ed.): Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku, Poznań 2002, 139–152
- ENGEL/HONSA 2001 — Walter ENGEL / Norbert HONSA (ed.): Kulturraum Schlesien. Ein europäisches Phänomen, Wrocław 2001

- ENTZ 1972 — Géza ENTZ: Die Baukunst der Bettelorden im mittelalterlichen Ungarn, in: *Évolution générale et développements régionaux en histoire de l'art* (=Actes du XXIIe congrès international d'histoire de l'art), Budapest 1972, 487–506
- EYSYMONTT 1971 — Janina EYSYMONTT: Gotycka architektura kościoła św. Jakuba we Wrocławiu, in: *Roczniki sztuki śląskiej*, VIII, 1971, 1–19
- EYSYMONTT 1978 — Janina EYSYMONTT: Architektura pierwszych kościołów franciszkańskich na Śląsku, in: Zygmunt ŚWIECHOWSKI (ed.): *Z dziejów sztuki śląskiej*, Warszawa 1978, 41–92
- EYSYMONTT 2002 — Rafał EYSYMONTT: Laudacja i siatka urbanistyczna. Jak pisano o miastach. Uwagi dotyczące studiów nad urbanistyką miast śląskich, in: *Marmur Dziejowy. Studia z historii sztuki* (=Poznańskie Towzystwo Przyjaciół Nauk, Wydział Nauk o Sztuce, Prace Komisji Historii Sztuki, Tom 32), Poznań 2002, 33–48
- EYSYMONTT/EYSYMONTT 2001 — Danuta EYSYMONTT / Rafał EYSYMONTT: Lower Silesia. Architecture and History, in: Stanisław KLIMEK (ed.), Wrocław 2001
- EYSYMONTT/KUTZNER 1963 — Janina EYSYMONTT / Marian KUTZNER: Gotycka architektura kościoła św. Mikołaja w Głogowie, in: *Roczniki Sztuki Śląskiej* II., 1963, 32–42
- FAIT 1989 — Joachim FAIT: Franciszkańska architektura ceglana między Łabą i Odrą, in: Jerzy KŁOCZOWSKI (ed.): *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej. Część 2 i 3. Franciszkanie na ziemiach polskich* (=Zakony franciszkańskie w Polsce. Tom I.), Kraków 1989, 249–271
- FARYNA-PASZKIEWICZ 2003 — Hanna FARYNA-PASZKIEWICZ (ed.): *Atlas zabytków architektury v Polsce*, Warszawa 2003
- FILIP/ČERNUŠÁK 2002 — Štěpán-Martin FILIP / Radim-Tomáš ČERNUŠÁK: Master Nicolaus Biceps OP and the relations between the dominican Studium Generale of St. Clement in Prague and the Prague University, in: Jerzy KŁOCZOWSKI / Jan-Andrzej SPIEŻ (ed.): *Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku*, Poznań 2002, 187–197
- FILIPOWICZ 2002 — Maria FILIPOWICZ: Sprawozdanie z badań architektonicznych budynku dawnej biblioteki klasztornej, in: Jerzy KŁOCZOWSKI / Jan-Andrzej SPIEŻ (ed.): *Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku*, Poznań 2002, 293–300
- FOLTÝN 2005 — Dušan FOLTÝN (ed.): *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005
- FRANKIEWICZ 1963 — Edward FRANKIEWICZ: *Kaplica Piastowska w Opolu*, Wrocław/Warszawa/Kraków 1963
- FRANKIEWICZ 1965 — Edward FRANKIEWICZ: Analiza architektury kościoła zamkowego w Opolu, in: *Sprawozdania (1956–1963)* (=Opolskie towarzystwo przyjaciół nauk, seria A, nr 1.), Wrocław/Warszawa/Kraków 1965, 17–19
- *Franziskanerkirche Graz* 2008 — *Kloster- und Kirchenbegleiter Franziskanerkirche Graz*, Graz 2008
- FRAZIK 1978 — Józef-Tomasz FRAZIK: Sklepienia żebrowe w Polsce XV wieku, in: Piotr SKUBISZEWSKI: *Sztuka i ideologia XV wieku*, Warszawa 1978, 521–566
- FRAZIK 1985 — Józef-Tomasz FRAZIK: Sklepienia gotyckie w Prusach, na Pomorzu Gdańskim i w ziemi Chełmińskiej, in: *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki* Tom XXX, zeszyt 1, 1985, 3–26
- FREY 1938 — Dagobert FREY: *Kunst in Oberschlesien*, Breslau 1938

- FREY 1946 — Dagobert FREY: *Kunstwissenschaftliche Grundfragen. Prolegomena zu einer Kunstphilosophie*, Wien 1946
- FREY 2000 — Dagobert FREY: *Die Kunst im Mittelalter*, in: Ludwig PETRY / Josef-Joachim MENZEL / Winfried IRGANG (ed.): *Geschichte Schlesiens*, Bd. 1. *Von der Urzeit bis zum Jahre 1526*, Stuttgart 2006⁶, 426–463
- FUCHS 2001 — Konrad FUCHS: *Gestaltungskräfte in der Geschichte Oberschlesiens, Niederschlesiens und Sudetenschlesiens*, Dortmund 2001
- FUKALA 2007 — Radek FUKALA: *Slezsko, neznámá země Koruny české, knížecí a stavovské Slezsko do roku 1740*, Hradec Králové 2007
- FURMANEK/KULPA 2004 — Mirosław FURMANEK / Sławomir KULPA: *Wodzisław Śląski w świetle badań archeologicznych*, in: Dominik ABŁAMOWICZ / Mirosław FURMANEK / Monika MICHNIK (ed.): *Początki i rozwój miast Górnego Śląska. Studia interdyscyplinarne (Początki a rozvoj měst v Horním Slezsku. Mezdisciplinární studia/Origins and development of Upper Silesian towns. Interdisciplinary studies)*, Gliwice 2004, 255–269
- GADOMSKI 1975 — Jerzy GADOMSKI: *Sale gotyckie w domu przy Rynku Głównym 17 w Krakowie i ich dekoracja rzeźbiarska*, in: Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): *Sztuka i ideologia XIV wieku*, Warszawa 1975, 101–115
- GALEWSKI 2003 — Dariusz GALEWSKI: *The Dominican Church and Monastery (=The Historical Buildings and Monuments of Wrocław)*, Wrocław 2003
- GARTKIEWICZ/WIDAWSKI 1965 — Przemysław GARTKIEWICZ / Jarosław WIDAWSKI: *Sprawozdanie z Badań nad Granitowym Budownictwem Sakralnym Pomorza Zachodniego Okresu Średniowiecza*, in: *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*, Tom X, zeszyt 1, 1965, 41–53
- GAWRECKI 2003 — Dan GAWRECKI (ed.): *Dějiny Českého Slezska 1740–2000, I.-II.*, Opava 2003
- GAWRECKI 2008 — Dan GAWRECKI (ed.): *K periodizaci dějin Slezska. Sborník z pracovního zasedání v Opavě 11.–12. prosince 2007*, Opava 2008
- GĘBAROWICZ 1936 — Mieczysław GĘBAROWICZ: *Architektura i rzeźba na Śląsku do schyłku XIV wieku*, in: Władysław SEMKOWICZ (ed.): *Historja Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400. Tom II.*, Kraków 1936, 1–84
- GEDIGA 2002 — Bogusław GEDIGA: *Badania i dzieje wczesnośredniowiecznego grodu na Ostrówku w Opolu*, in: Urszula ZAJĄCZKOWSKA (ed.): *Opole. Gród, miasto, stolica regionu. Materiały z sesji popularnonaukowej zorganizowanej w Opolu 28. maja 1993 roku*, Opole 2002, 11–20
- GENSBAUR-BENDLER 1986 — Ulrike GENSBAUR-BENDLER: *Dagobert Frey. Lebensphilosophische Grundlagen seiner Kunsttheorie. (Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophie an der Leopold-Franzens-Universität Innsbruck)*, Innsbruck 1986
- GIULIANI 2000 — Giovanni GIULIANI: *Die Wiener Minoritenkirche. Hinweise über Geschichte und Kunstschatze der Kirche*, Wien 2000
- GŁUCH 2002 — Grzegorz GŁUCH: *Dominikańscy spowiednicy i kaznodzieje Jagiellonów*, in: Jerzy KŁOCZOWSKI / Jan-Andrzej SPIEŻ (ed.): *Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku*, Poznań 2002, 239–258
- GOLACHOWSKI 1956 — Stefan GOLACHOWSKI: *Głos w Dyskusji nad geneza Rozplanowania Średniowiecznego Wrocławia*, in: *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*. Tom I, zeszyt 1, 1956, 67–78

- GOLIŃSKI 1995 — Mateusz GOLIŃSKI: Archiwalia do badań socjotopografii średniowiecznych miast śląskich, in: Krzysztof WACHOWSKI (ed.): Kultura Średniowiecznego Śląska i Czech. Miasto, Wrocław 1995, 111–115
- GOLITSCHKEK 2000 — Josef VON GOLITSCHKEK: Schlesien. Land der Schlösser, Würzburg 2000
- GOŁUBIEWOWA 1973 — Zofia GOŁUBIEWOWA: Architektura dominikańska XIII wieku w Polsce, in: Nasza Przeszłość, XXXIX, t. 39–40, Kraków 1973, 193–212
- GRISEBACH 1927 — August GRISEBACH: Zur Baugeschichte, in: August GRISEBACH / Günther GRUNDMANN / Franz LANDSBERGER / Manfred LAUBERT / Karl MASNER / Hans SEGER / Erich WIESE: Die Kunst in Schlesien, Berlin 1927, 55–128
- GRISEBACH/GRUNDMANN/LANDSBERGER/LAUBERT/MASNER/SEGER/WIESE 1927 — August GRISEBACH / Günther GRUNDMANN / Franz LANDSBERGER / Manfred LAUBERT / Karl MASNER / Hans SEGER / Erich WIESE: Die Kunst in Schlesien, Berlin 1927
- GRODECKI/ZACHOROWSKI/DĄBROWSKI 1995 — Roman GRODECKI / Stanisław ZACHOROWSKI / Jan DĄBROWSKI (ed.): Dzieje Polski średniowiecznej w dwóch tomach, Kraków 1995
- GRODZISKI/WYROZUMSKI/ZGÓRNIAK 2003 — Stanisław GRODZISKI / Jerzy WYROZUMSKI / Marian ZGÓRNIAK (ed.): Wielka Historia Polski, Tom II, Kraków 2003
- GRUNDMANN 1927 — Günther GRUNDMANN: Die Kunst in Schlesien, in: August GRISEBACH / Günther GRUNDMANN / Franz LANDSBERGER / Manfred LAUBERT / Karl MASNER / Hans SEGER / Erich WIESE: Die Kunst in Schlesien, Berlin 1927, 112–143
- GRUNDMANN 1941 — Günther GRUNDMANN: Deutsche Kunst im befreiten Schlesien, Breslau 1941
- GRUNDMANN 1963 — Günther GRUNDMANN: Dome Kirchen und Klöster in Schlesien, Frankfurt am Main 1963
- GRUSZECKI 1965 — Andrzej GRUSZECKI: Metoda Graficzna Badań pomiarowych cegły przy ustalaniu chronologii obiektów architektonicznych, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, Tom X, zeszyt 1, 1965, 55–58
- GRŮZA 2002 — Antonín GRŮZA: K historii bývalého dominikánského kostela sv. Václava v Opavě, in: PRO ARTE. Sborník k počtě Ivo Hlobila, Praha 2002, 85–97
- GRZYBKOWSKI 1979 — Andrzej GRZYBKOWSKI: Wczesnogotycki kościół i klasztor dominikański w Sieradzu, Warszawa 1979
- GRZYBKOWSKI 1987 — Andrzej GRZYBKOWSKI: Kaplica zamkowa w Legnicy, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki Tom XXXII, zeszyt 2, 1987, 65–89
- GRZYBKOWSKI 1989 — Andrzej GRZYBKOWSKI: Zagadnienie długich chórów kościołów mendykanckich w Europie środkowo-wschodniej w XIII wieku, in: Jerzy KŁOCZOWSKI (ed.): Franciszkanie w Polsce średniowiecznej. Część 2 i 3. Franciszkanie na ziemiach polskich (=Zakony franciszkańskie w Polsce. Tom I.), Kraków 1989, 227–248
- GRZYBKOWSKI 1990 — Andrzej GRZYBKOWSKI: Średniowieczne Kaplice Zamkowe Piastów Śląskich (XII–XIV wiek) (=Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego), Warszawa 1990

- GRZYBKOWSKI 1998 — Andrzej GRZYBKOWSKI: The Church of the Holy Cross (=The Historical Buildings and Monuments of Wrocław), Wrocław 1998
- GULDAN-KLAMECKA/ZIOMECKA 2003 — Bożena GULDAN-KLAMECKA / Anna ZIOMECKA: Sztuka na Śląsku XII–XVI wieku. Katalog zbiorów, Wrocław 2003
- GYÜRKY 1981 — Katalin H. GYÜRKY: Das mittelalterliche Dominikanerkloster in Buda, Budapest 1981
- HAGENEDER 1995 — Herta HAGENEDER: Die Minoriten in den österreichischen Städten, in: Franz-Heinz HEY: Stadt und die Kirche (=Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas. Bd. XIII), Linz/Donau 1995, 257–268
- HAISIG 1975 — Marian HAISIG: Herby dynastyczne Piastów i początki godła państwowego Polski, in: Roman HECK 1975 (ed.): Piastowie w dziejach Polski. Zbiór artykułów z okazji trzechsetnej rocznicy wygaśnięcia dynastii Piastów. Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk 1975, 149–164
- HANULANKA 1961 — Danuta HANULANKA: Świdnica (=Śląsk w Zabytkach Sztuki), Wrocław/Warszawa/Kraków 1961
- HANULANKA 1971 — Danuta HANULANKA: Sklepienia późnogotyckie na Śląsku. (= Wrocławskie Towarzystwo Naukowe. Rozprawy Komisji Historii Sztuki, Tom VII), Wrocław 1971
- HARASIMOWICZ 1990 — HARASIMOWICZ Jan: Sztuka Miast i mieszczaństwa XV–XVIII wieku w Europie środkowowschodniej, Warszawa 1990
- HARASIMOWICZ 2005 — Jan HARASIMOWICZ: Kunstgeschichte, in: Joachim BAHLCKE: Historische Schlesienforschung. Methoden, Themen und Perspektiven zwischen traditioneller Landesgeschichtsschreibung und moderner Kulturwissenschaft (=Neue Forschungen zur schlesischen Geschichte, Bd. 11), Köln/Weimar/Wien 2005, 649–679
- HECK 1975 — Roman HECK 1975 (ed.): Piastowie w dziejach Polski. Zbiór artykułów z okazji trzechsetnej rocznicy wygaśnięcia dynastii Piastów. Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk 1975
- HECK 1975 — Roman HECK: Piastowie śląscy a Królestwo Polskie w XIV–XV w., in: Roman HECK 1975 (ed.): Piastowie w dziejach Polski. Zbiór artykułów z okazji trzechsetnej rocznicy wygaśnięcia dynastii Piastów. Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk 1975, 69–95
- HECK 1977 — Roman HECK 1977 (ed.): Średniowieczna kultura na Śląsku. Wrocław 1977
- HECK 1977 — Roman HECK: Uwagi o średniowiecznym dziejopisarstwie Śląskim, in: Roman HECK 1977 (ed.): Średniowieczna kultura na Śląsku. Wrocław 1977, 7–19
- HEY 1995 — Franz-Heinz HEY: Stadt und die Kirche (=Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas. Bd. XIII), Linz/Donau 1995
- HIRSCH 1883 — Rudolf HIRSCH: Das Minoriten Kloster zu Loslau, in: Colmar GRÜNHAGEN: Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens, Bd. 17, Breslau 1883, 303–313
- HIRSCH 1890 — Rudolf HIRSCH: Die Gründung der Stadt Loslau, in: Colmar GRÜNHAGEN: Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens, Bd. 24, Breslau 1890, 291–304
- HIRSCH 1896 — Rudolf HIRSCH: Rechtsgeschichtliche Nachrichten aus der ehemaligen Minderstandesherrschaft Loslau, in: Colmar GRÜNHAGEN:

Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens, Bd. 24, Breslau 1896, 191–224

- HLAVÁČEK 2005 — Petr HLAVÁČEK: Čeští františkáni na přelomu středověku a novověku, Praha 2005
- HLOBIL 1984 — Ivo HLOBIL: Gotické město posledních Přemyslovců. Rozmach vrcholně gotické Olomouce za Lucemburků, in: Ivo HLOBIL / Pavel MICHNA / Milan TOGNER: Olomouc, Praha 1984
- HLOBIL/MICHNA/TOGNER 1984 — Ivo HLOBIL / Pavel MICHNA / Milan TOGNER: Olomouc, Praha 1984
- HLOBIL/PERŮTKA 2002 — Ivo HLOBIL / Marek PERŮTKA: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550, I. úvodní svazek, Olomouc 2002
- HORWAT 2007 — Jerzy HORWAT: Piastowie Górnośląscy, Bytom 2007
- HOŘEJŠÍ 1978 — Jiřina HOŘEJŠÍ: Architektura dworska za Władysława Jagiellończyka, in: Piotr SKUBISZEWSKI: Sztuka i ideologia XV wieku, Warszawa 1978, 479–492
- HUNČAGA 2004 — Gabriel HUNČAGA: Rehoľa bratov kazateľov, in: História 9–10, Revue o dejinách spoločnosti, 4. roč., 2004, 42
- CHARVÁTOVÁ 2007 — Kateřina CHARVÁTOVÁ: Václav II. Král český a polský (=Velké postavy českých dějin), Praha 2007
- CHOJECKA 1995 — Ewa CHOJECKA (ed.): Miedzy Wrocławiem a Krakowiem. Sztuka gotycka na Górnym Śląsku, Katowice 1995
- CHOJECKA 1999 — Ewa CHOJECKA (ed.): Sztuka Górnego Śląska na przecięciu dróg europejskich i regionalnych, 1999
- CHOJECKA 2004 — Ewa CHOJECKA (ed.): Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku, Katowice 2004
- CHRZANOWSKI 1972 — Tadeusz CHRZANOWSKI: Rynek krakowski, Warszawa 1972
- CHRZANOWSKI 1977 — Tadeusz CHRZANOWSKI: Głogówek (=Śląsk w zabytkach sztuki), Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk 1977
- CHRZANOWSKI 1980 — Tadeusz CHRZANOWSKI: Bardo (=Śląsk w zabytkach sztuki), Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk 1980
- CHRZANOWSKI 2002 — Tadeusz CHRZANOWSKI: Zasoby rzeźby gotyckiej na Śląsku Opolskim, in: Urszula ZAJĄCZKOWSKA (ed.): Opole. Gród, miasto, stolica regionu. Materiały z sesji popularnonaukowej zorganizowanej w Opolu 28 maja 1993 roku, Opole 2002, 75–82
- CHRZANOWSKI 2006 — Witold CHRZANOWSKI: Wojna tatarska. Najazd mongolski na Polskę 1241 r., Kraków 2006
- CHRZANOWSKI/KORNECKI 1965 — Tadeusz CHRZANOWSKI / Marian KORNECKI: Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, Tom VII., Wojewodstwo opolskie, zeszyt 11. Miasto Opole i pow. Opolski, Warszawa 1965
- CHRZANOWSKI/KORNECKI 1967 — Tadeusz CHRZANOWSKI / Marian KORNECKI: Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, Tom VII., Wojewodstwo opolskie, zeszyt 13. Powiat raciborski, Warszawa 1967
- CHRZANOWSKI/KORNECKI 1974 — Tadeusz CHRZANOWSKI / Marian KORNECKI: Sztuka Śląska Opolskiego od średniowiecza do końca w. XIX., Kraków 1974
- CHRZANOWSKI/KORNECKI 1974 — Tadeusz CHRZANOWSKI / Marian KORNECKI: Sztuka Śląska opolskiego. Od średniowiecza do końca w. XIX., Kraków 1974

- IRGANG 1998 — Winfried IRGANG: Die Bedeutung des Schlesischen Urkundenbuchs für die Erforschung der mittelalterlichen Geschichte Schlesiens, in: Mečislav BORÁK (ed.): Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference k 50. výročí Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě, Opava 1998, 72–81
- IRGANG 2007 — Winfried IRGANG (ed.): Schlesien im Mittelalter. Siedlung – Kirche – Urkunden Ausgewählte Aufsätze. (Materialien und Studien zur Ostmitteleuropa- Forschung), Marburg 2007
- IRGANG/BEIN/NEUBACH 1998 — Winfried IRGANG / Werner BEIN / Helmut NEUBACH: Schlesien. Geschichte, Kultur und Wirtschaft. Historische Landeskunde. Deutsche Geschichte im Osten. Band 4. II. Auflage, Köln 1998²
- JAKUBOWICZ 2001 — Krzysztof JAKUBOWICZ: Herby szlacheckie na Śląsku. Podręczny herbarz rycerstwa, mieszczaństwa i innych osób nobilitowanych na terenach rdzennie śląskich do roku 1618, Wrocław 2001
- JAMROZ 1967 — Józef St. JAMROZ: Układ przestrzenny miasta Krakowa przed i po lokacji 1257 roku, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, Tom XII, zeszyt 1, 1967, 17–49
- JAMROZ 1970 — Józef-S. JAMROZ: Średniowieczna architektura dominikańska w Krakowie, in: Rocznik Krakowski, 41, 1970, 5–28
- JAN/OBŠUSTA 2002 — Libor JAN / Petr OBŠUSTA (ed.): Ve stopách sv. Benedikta. Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery v zemích Koruny české konané ve dnech 24.–25. května 2001 v Třebíči, Brno 2002
- JAROSZ 1919 — Mieczysław JAROSZ: Województwo śląskie, Cieszyn 1919
- JARZEWICZ/KARŁOWSKA-KAMZOWA/TRELIŃSKA 1998 — Jarosław JARZEWICZ / ALICJA KARŁOWSKA-KAMZOWA / BARBARA TRELIŃSKA: Gotyckie spizowe płyty nagrobne w Polsce, Poznań 1998
- JASIENICA 2007 — Paweł JASIENICA: Polska Piastów, Kraków 2007
- JASIŃSKI 1989 — Kazimierz JASIŃSKI: Franciszkańskie pochówki Piastów, in: Jerzy KŁOCZOWSKI (ed.): Franciszkanie w Polsce średniowiecznej. Część 2 i 3. Franciszkanie na ziemiach polskich (=Zakony franciszkańskie w Polsce. Tom I.), Kraków 1989, 177–195
- JASIŃSKI 1999 — Kazimierz JASIŃSKI: Polityka Małżeńska Władysława Łokietka, in: A. RADZIWIŃSKI / Jan WRONISZEWSKI (ed.): Genealogia – władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej, Toruń 1999, 9–28
- JASIŃSKI 2002 — Kazimierz JASIŃSKI: Dominikańskie pochówki Piastów, in: Jerzy KŁOCZOWSKI / Jan-Andrzej SPIEŻ (ed.): Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku, Poznań 2002, 219–237
- JASIŃSKI 2007 — Kazimierz JASIŃSKI: Rodowód Piastów śląskich, Kraków 2007⁴
- JĘDRZEJCAK 1968 — Marta JĘDRZEJCAK: Kapitele w części prezbiterialnej katedry wrocławskiej, in: Roczniki sztuki śląskiej VI., 1968, 99–105
- JEŻEWSKA 1978 — Maria JEŻEWSKA: Nagrobek księcia Henryka IV Probusa z kościoła św. Krzyża we Wrocławiu, in: Śląska sztuka średniowieczna X. Ze zbiorów Muzeum Narodowego we Wrocławiu, Wrocław 1978
- JIRÁSEK 2003 — Zdeněk JIRÁSEK: Vratislav v českých historických syntézách, in: Zofia TARAJO- LIPOWSKA / Jarosław MALICKI (ed.): Wrocław w Czechach. Czesi we Wrocławiu, Wrocław 2003, 200–206

- JOACHIMOVÁ 1966 — A. JOACHIMOVÁ: K slohovému původu kláštera sv. Anežky, in: Umění XIV, 1966
- JURECZKO 2007 — Andrzej JURECZKO: Henryk III Biały. Książę wrocławski (1247–1266), Kraków 2007
- JUREK 1999 — Tomasz JUREK: Piastowie śląscy, linia wrocławska i legnicko-brzeska, in: Stanisław SZCZUR / Krzysztof OŻÓG: Piastowie. Leksykon Biograficzny, Kraków 1999
- JUROK 1998 — Jiří JUROK: Lužice, Slezsko a „vedlejší země“ ve státu České koruny, in: Mečislav BORÁK (ed.): Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference k 50. výročí Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě, Opava 1998, 165–169
- KACZMAREK 1999 — Romuald KACZMAREK: Rzeźba architektoniczna XIV wieku we Wrocławiu, Wrocław 1999
- KACZMAREK 2003 — Romuald KACZMAREK: Znaki czeskiego panowania w średniowiecznym Wrocławiu, in: Zofia TARAJŁO-LIPOWSKA / Jarosław MALICKI (ed.): Wrocław w Czechach. Czesi we Wrocławiu, Wrocław 2003, 207–220
- KAMENÍK 2002 — Milan KAMENÍK: Burgundsko. Kraj mnichů. Cîteaux a Bernard z Clairvaux, Praha 2002
- KAMIEŃSKA 1961 — Zofia KAMIEŃSKA (ed.): Studia z dziejów rzemiosła i przemysłu, Tom I., Wrocław/Warszawa/Kraków 1961
- KAPUSTKA/KLÍPA/KOZIEŁ/OSZCZANOWSKI/VLNAS 2007 — Mateusz KAPUSTKA / Jan KLÍPA / Andrzej KOZIEŁ / Piotr OSZCZANOWSKI / Vít VLNAS: Slezsko, perla v české Koruně. Historie, kultura, umění, Praha 2007
- KAPUSTKA/KOZIEŁ/OSZCZANOWSKI 2007 — Mateusz KAPUSTKA / Andrzej KOZIEŁ / Piotr OSZCZANOWSKI: Śląsk i Czechy. Wspólne drogi sztuki, Materiały konferencji naukowej dedykowane Profesorowi Janowi Wrabecowi, Wrocław 2007
- KARŁOWSKA-KAMZOWA 1965 — Alicja KARŁOWSKA-KAMZOWA: Gotyckie malarstwo ściennie na Śląsku, in: Roczniki sztuki śląskiej, III, 1965, 74–75
- KARŁOWSKA-KAMZOWA 1970 — Alicja KARŁOWSKA-KAMZOWA: Fundacje Artystyczne Księcia Ludwika I Brzeskiego. Studia nad rozwojem świadomości historycznej na Śląsku XIV–XVIII w., Opole/Wrocław 1970
- KARŁOWSKA-KAMZOWA 1977 — Alicja KARŁOWSKA-KAMZOWA: Gotyckie rękopisy iluminowane na Śląsku (do 1450 r.), in: Roman HECK 1977 (ed.): Średniowieczna kultura na Śląsku, Wrocław 1977, 101–121
- KARŁOWSKA-KAMZOWA 1981 — Alicja KARŁOWSKA-KAMZOWA: Śląsk, in: Alicja KARŁOWSKA-KAMZOWA (ed.): Gotyckie malarstwo ściennie w Polsce (=Uniwersytet Im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, seria historia sztuki, nr 17), Poznań 1984, 79–108
- KARŁOWSKA-KAMZOWA 1981 — Alicja KARŁOWSKA-KAMZOWA: Stan polskich badań nad polsko-czeskimi stosunkami artystycznymi w średniowieczu, in: Seminaria Niedzickie. Związki artystyczne polsko-czesko-słowacko-węgierskie, Kraków 1981, 63–71
- KĘBŁOWSKI 1968 — Janusz KĘBŁOWSKI: Treści ideowe i zagadnienie funkcji nagrobka księcia Henryka Pobożnego, in: Roczniki sztuki śląskiej VI, 1968, 32–52
- KĘBŁOWSKI 1971 — Janusz KĘBŁOWSKI: Pomniki Piastów Śląskich w dobie średniowiecza, Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk 1971
- KĘBŁOWSKI 1972 — Janusz KĘBŁOWSKI: Nysa (=Śląsk w zabytkach sztuki), Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk 1972

- KĘBŁOWSKI 1974 — Janusz KĘBŁOWSKI: Zagadnienie genezy posągów w zachodnim chórze Katedry Naumburskiej, in: Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): Sztuka i ideologia XIII wieku, Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk 1974, 179–192
- KĘBŁOWSKI 1975 — Janusz KĘBŁOWSKI: Z problematyki rzeźby parlerowskiej: motyw antyczny, in: Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): Sztuka i ideologia XIV wieku, Warszawa 1975, 117–133
- KĘBŁOWSKI 1976 — Janusz KĘBŁOWSKI: Polska Sztuka Gotycka, Warszawa 1976
- KĘBŁOWSKI 1978 — Janusz KĘBŁOWSKI: „Natura“ i „styl“ w sztuce późnego gotyku. Opozycja formuły naturalizm – nienaturalizm, in: Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): Sztuka i ideologia XV wieku, Warszawa 1978, 259–270
- KĘBŁOWSKI 1998 — Janusz KĘBŁOWSKI: St. Ursula´s Convent and Church; The Mausoleum of Wrocław Piast Rulers. (=The Historical Buildings and Monuments of Wrocław), Wrocław 1998
- KĘBŁOWSKI 2002 — Janusz KĘBŁOWSKI: Kilka uwag na temat posągu Madonny w zachodnim portalu kościoła św. Piotra i św. Pawła w Legnicy, in: Marmur Dziejowy. Studia z historii sztuki (=Poznańskie Towzystwo Przyjaciół Nauk, Wydział Nauk o Sztuce, Prace Komisji Historii Sztuki, Tom 32), Poznań 2002, 53–66
- KIECOŃ/ZEZULA 2004 — Marek KIECOŃ / Michal ZEZULA: Počátky a rozvoj města Opavy ve 13. a 14. století ve světle poznatků z archeologických výzkumů v l. 2000–2002, in: Dominik ABŁAMOWICZ / Mirosław FURMANEK / Monika MICHNIK (ed.): Początki i rozwój miast Górnego Śląska. Studia interdyscyplinarne (Počátky a rozvoj měst v Horním Slezsku. Mezdisciplinární studia/Origins and development of Upper Silesian towns. Interdisciplinary studies), Gliwice 2004, 57–78
- KIELAR 1973 — Paweł KIELAR: Początki zakonu dominikańskiego w Polsce, in: Nasza Przeszość, XXXIX, t. 39–40, Kraków 1973, 17–102
- KIELAR 2002 — Paweł KIELAR: Zapomniany kościół romański Św. Tomasza Apostoła przy kościele Św. Trójcy w Krakowie, in: Jerzy KŁOCZOWSKI / Jan-Andrzej SPIEŻ (ed.): Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku, Poznań 2002, 25–37
- KIEŁBASA 1994 — Antoni KIEŁBASA: Święta Jadwiga Śląska jako wychowawczyni własnych dzieci i swoich wnuków, Trzebnica 1994
- KŁOCZOWSKI 1956 — Jerzy KŁOCZOWSKI: Dominikanie Polscy na Śląsku w XIII–XIV wieku (=Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Rozprawy wydziału historyczno-filologicznego 17), Lublin 1956
- KŁOCZOWSKI 1966 — Jerzy KŁOCZOWSKI: Kościół w Polsce średniowiecze. Studia nad historia kościoła katolickiego w Polsce, Kraków 1966
- KŁOCZOWSKI 1974 — Jerzy KŁOCZOWSKI: Franciszkanie a sztuka europejska XIII wieku, in: Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): Sztuka i ideologia XIII wieku, Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk 1974, 165–178
- KŁOCZOWSKI 1975a — Jerzy KŁOCZOWSKI: Rozwój środkowowschodniej Europy w XIV wieku, in: Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): Sztuka i ideologia XIV wieku, Warszawa 1975, 13–52
- KŁOCZOWSKI 1975b — Jerzy KŁOCZOWSKI: Studia nad historia dominikanów w Polsce 1222–1972, Warszawa 1975
- KŁOCZOWSKI 1978 — Jerzy KŁOCZOWSKI: Rozwój środkowowschodniej Europy w XV wieku, in: Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): Sztuka i ideologia XV wieku, Warszawa 1978, 17–53

- KŁOCZOWSKI 1981a — Jerzy KŁOCZOWSKI (ed.) 1981: *The Christian Community of medieval Poland*, Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk/Łódź 1981
- KŁOCZOWSKI 1981b — Jerzy KŁOCZOWSKI: *Dominicans of the Polish Province in the Middle Ages*, in: *The Christian Community of medieval Poland*, Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk/Łódź 1981, 73–118
- KŁOCZOWSKI 1981c — Jerzy KŁOCZOWSKI: *Studies of the Christian Community of Medieval Poland*, in: *The Christian Community of medieval Poland*, Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk/Łódź 1981, 7–26
- KŁOCZOWSKI 1989a — Jerzy KŁOCZOWSKI (ed.): *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej. Część 2 i 3. Franciszkanie na ziemiach polskich (=Zakony franciszkańskie w Polsce. Tom I.)*, Kraków 1989
- KŁOCZOWSKI 1989b — Jerzy KŁOCZOWSKI: *Kronika Fürstenhaina*, in: Jerzy KŁOCZOWSKI (ed.): *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej. Część 2 i 3. Franciszkanie na ziemiach polskich (=Zakony franciszkańskie w Polsce. Tom I.)*, Kraków 1989, 449–459
- KŁOCZOWSKI 2002 — Jerzy KŁOCZOWSKI: *Dominikanie w środkowo-wschodniej Europie i ich kultura intelektualna oraz pastoralna w wiekach średnich*, in: Jerzy KŁOCZOWSKI / Jan-Andrzej SPIEŻ (ed.): *Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku*, Poznań 2002, 153–172
- KŁOCZOWSKI 2008 — Jerzy KŁOCZOWSKI: *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu i Rzeczypospolitej obojga (wielu) narodów*, Poznań 2008
- KŁOCZOWSKI/SPIEŻ 2002 — Jerzy KŁOCZOWSKI / Jan-Andrzej SPIEŻ (ed.): *Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku*, *Studia nad historią dominikanów w Polsce*, tom 3, Poznań 2002
- KŁODNICKI 2000 — Zygmunt KŁODNICKI (ed.): *Śląsk. Schlesien. Slezsko. Przenikanie kultur*, Wrocław 2000
- KLOCH 2004 — Bogdan KLOCH: *Miasta księstwa raciborskiego w końcu XIII i pierwszej połowie XIV wieku*, in: Dominik ABŁAMOWICZ / Mirosław FURMANEK / Monika MICHNIK (ed.): *Początki i rozwój miast Górnego Śląska. Studia interdyscyplinarne (Počátky a rozvoj měst v Horním Slezsku. Mezidisciplinární studia/Origins and development of Upper Silesian towns. Interdisciplinary studies)*, Gliwice 2004, 141–156
- KLOSE 1936 — Samuel Benjamin KLOSE: *Architectura Wratislaviensis*, in: Kurt BIMLER (ed.): *Quellen zur Schlesischen Kunstgeschichte*, Heft 1, Breslau 1936
- KNEIFEL 1805 — Reginald KNEIFEL: *Topographie von dem k. k. Antheile Schlesiens enthält die Herzogthumer Troppau und Jägerndorf*, Teil II, Bd. 2, Brünn 1805
- KNÖBLICH 1941 — Artur H. KNÖBLICH: *Namslau. Eine deutsche Stadt im Osten*, Breslau 1941
- KNÖTEL s.d. — Paul KNÖTEL: *Aus alten schlesischen Städten*, Schweidnitz, s.d.
- KNÜVENER 2007 — Peter KNÜVENER: *Brandenburg, die Niederlausitz unter Karl IV. und Schlesien – Bemerkungen zu künstlerischen Verbindungen*, in: Mateusz KAPUSTKA / Andrzej KOZIEŁ / Piotr OSZCZANOWSKI: *Śląsk i Czechy. Wspólne drogi sztuki*, *Materiały konferencji naukowej dedykowane Profesorowi Janowi Wrabecowi*, Wrocław 2007, 64–75
- KOMÁREK 2003 — Karel KOMÁREK: *Patrocinia v českých částech vratislavské diecéze*, in: Zofia TARAJŁO-LIPOWSKA / Jarosław MALICKI (ed.): *Wrocław w Czechach. Czesi we Wrocławiu*, Wrocław 2003, 161–164

- KÖNIGER 1938 — Ernst KÖNIGER: Kunst in Oberschlesien, Breslau 1938
- KONOW 1954 — Helma KONOW: Die Baukunst der Bettelorden am Oberrhein (=Forschungen zur Geschichte der Kunst am Oberrhein, Bd. VI), Berlin 1954
- KOPER 2007 — Sławomir KOPER: Wędrowki po Polsce piastowskiej. Od roku 1138 do końca dynastii, Warszawa 2007
- KOPERA 1926 — Feliks KOPERA: Średniowieczna architektura kościoła i klasztoru OO. Dominikanów w Krakowie, in: Rocznik Krakowski, XX, 1926, 57–76
- KOPETZKY 1871 — Franz. KOPETZKY: Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau (1061–1464), Wien 1871
- KOPIEC 2002 — Jan KOPIEC: Kamień Śląski – kolebka św. Jacka, in: Jerzy KŁOCZOWSKI / Jan-Andrzej SPIEŻ (ed.): Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku, Poznań 2002, 39–44
- KORNECKI 1975 — Marian KORNECKI: Za Piastów opolskich. Sztuka, in: Władysław DZIEWULSKI / Franciszek HAWRANEK (ed.): Opole. Monografia miasta, Opole 1975, 100–126
- KORNECKI 1980 — Marian KORNECKI: Złoty Stok. Srebrna Góra, Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk 1980
- KORNECKI 1992 — Marian KORNECKI: Gotische Holzarchitektur in Polen Bemerkungen über deren Stellung in der Synthese der Kunstgeschichte, in: Seminaria Niedzickie. Związki artystyczne Polsko-Czesko-Słowacko-Węgierskie. Niedzica Seminars VII. Gothic Architectures in Poland, Bohemia, Slovakia, und Hungary. October 11–13. 1991, Cracow 1992, 65–68
- KORNECKI/SAMEK 1958 — Marian KORNECKI / Jan SAMEK: Katalog zabytków sztuki w Polsce, Tom VI., Województwo Katowickie, zeszyt 14, Katowice 1958
- KOROLEC 2002 — B. Jerzy KOROLEC: Studium generalne dominikanów klasztoru Świętej Trójcy w Krakowie, in: Jerzy KŁOCZOWSKI / Jan-Andrzej SPIEŻ (ed.): Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku, Poznań 2002, 173–186
- KORTA 1966 — Wacław KORTA: Średniowieczna annalistyka Śląska (=Prace Wrocławskiego Towarzystwa naukowego. Seria A, Nr 113), Wrocław 1966
- KOSTOWSKI 2003 — Jakub KOSTOWSKI: Sztuka późnego gotyku wobec husytyzmu. Zarys problematyki, in: Zofia TARAJŁO-LIPOWSKA / Jarosław MALICKI (ed.): Wrocław w Czechach. Czesi we Wrocławiu, Wrocław 2003, 221–232
- KOSZEWIERSKI 2002 — Walery KOSZEWIERSKI: Mikołaj Cingulatoris – dominikanin lwowski z połowy XV wieku, in: Jerzy KŁOCZOWSKI / Jan-Andrzej SPIEŻ (ed.): Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku, Poznań 2002, 271–283
- KOUDELKA 1956 — V. J. KOUDELKA: Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz im Mittelalter II. Die Männer- und Frauenklöster. Archivum Fratrum Praedicatorum XXVI, 1956
- KOUŘILOVÁ 1989 — Dana KOUŘILOVÁ: Umění v Minoritu, Kulturní památka znovu ožívá, in: Kulturní měsíčník, kulturně politický časopis severomoravského kraje, roč. VII, č. 9, 1989
- KOUŘILOVÁ 1999 — Dana KOUŘILOVÁ: Minoritský klášter, prospekt, vydala Správa zámků Hradce nad Moravicí a Raduně, 1999, sp.

- KOUŘILOVÁ 2001 — Dana. KOUŘILOVÁ: Nálezová zpráva z průzkumu fasád kostela sv. Václava v Opavě, Památkový úřad Opava, Opava 2001
- KOUŘILOVÁ 2002 — Dana KOUŘILOVÁ: Bývalý kostel sv. Václava v Opavě – výsledky průzkumu fasád, in: PRO ARTE. Sborník k počtě Ivo Hlobila, Praha 2002, 99–105
- KOWALCZYK 2002 — Maria KOWALCZYK: Dysputa teologiczna u dominkanów w Warce w roku 1468, in: Jerzy KŁOCZOWSKI / Jan-Andrzej SPIEŻ (ed.): Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku, Poznań 2002, 213–215
- KOWALCZYK 2002 — Maria KOWALCZYK: Starania kardynała Zbigniewa Oleśnickiego o kanonizację św. Jacka Odrowąża, in: Jerzy KŁOCZOWSKI / Jan-Andrzej SPIEŻ (ed.): Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku, Poznań 2002, 65–72
- KOWALSKI 2003 — Tomasz KOWALSKI: Dzieje Kościoła i Parafii p.w. św. Franciszka z Asyżu i św. Piotra z Alkantary w Namysłowie. (=Towarzystwo Miłośników Ziemi Namysłowskiej. Zeszyty historyczne, Tom I.), Namysłów 2003
- KOZACZEWSKA-GOLASZ 1976 — Hana KOZACZEWSKA-GOLASZ: Nie zrealizowane założenie Krzyżowe kościoła w Małujowicach, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, Tom XXI, zeszyt 2, 1976, 169–186
- KOZACZEWSKA-GOLASZ 1980 — Hana KOZACZEWSKA-GOLASZ: Zagadnienie Przegród w Polskich kościołach parafialnych, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki Tom XXV, zeszyt 3–4, 1980, 191–201
- KOZACZEWSKA-GOLASZ 1986 — Hana KOZACZEWSKA-GOLASZ: Miejskie kościoły parafialne pierwszej połowy XIII w. na Śląsku, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, Tom XXXI, zeszyt 1, 1986, 17–42
- KOZACZEWSKA-GOLASZ 1999 — Hana KOZACZEWSKA-GOLASZ: Od średniowiecznych kotew po szkieletu żelaznego w barokowych kupołach, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, Tom XLIV, zeszyt 3, 1999, 105–112
- KOZACZEWSKA-GOLASZ 2007 — Hanna KOZACZEWSKA-GOLASZ: Ewolucja portali trzynastowiecznych w kościołach śląskich, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, Tom L, zeszyt 1–5/2005, Warszawa 2007, 174–193
- KOZACZEWSKI 1959 — Tadeusz KOZACZEWSKI: Początki i Rozwój Wrocławia do roku 1263, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki. Tom IV, zeszyt 3–4, 1959, 171–185
- KOZACZEWSKI 1960 — Tadeusz KOZACZEWSKI.: Kościół Klarysek, dwór księżnej Anny a dom kupców, in: Zeszyty Naukowe Politechniki Wrocławskiej. Architektura IV, nr 36. Wrocław 1960, 83–90
- KOZACZEWSKI 1965 — Tadeusz KOZACZEWSKI: Środa Śląska (=Śląsk w zabytkach sztuki), Wrocław/Warszawa/Kraków 1965
- KOZACZEWSKI 1970 — Tadeusz KOZACZEWSKI: Założenie franciszkańskie w Głogowie z połowy XIII w., in: Ze studiów nad średniowiecznym Głogowiem i Krosnem (=Prace Lubuskiego Towarzystwa Naukowego VII, komsja historii, zeszyt 3), Zielona Góra 1970, 95–110
- KOZACZEWSKI 1973 — Tadeusz KOZACZEWSKI: Głogów – Miasto średniowieczne, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki Tom XVIII, zeszyt 1, 1973, 3–34
- KOZACZEWSKI 1975 — Tadeusz KOZACZEWSKI: Forum Vratislaviense, Civitas Vratislaviensis, Civitas Vratislavia, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki. Tom XX, zeszyt 4, 1975, 249–261

- KOZACZEWSKI/KOZACZEWSKA-GOLASZ 1974 — Tadeusz KOZACZEWSKI / Hana KOZACZEWSKA-GOLASZ: Drewniane sklepienia trzynastowiecznych kościołów kamiennych północnych rejonów Śląska, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki Tom XIX, zeszyt 3, 1974, 179–190
- KOZŁOWSKA 1926 — Zofja KOZŁOWSKA: Założenie klasztoru OO. Dominikanów w Krakowie, in: Rocznik Krakowski XX, 1926, 1–16
- KOZŁOWSKA/TURAKIEWICZ 2004 — Krystyna KOZŁOWSKA / Romuald TURAKIEWICZ: Początki i rozwój Raciborza, in: Dominik ABŁAMOWICZ / Mirosław FURMANEK / Monika MICHNIK (ed.): Początki i rozwój miast Górnego Śląska. Studia interdyscyplinarne (Počátky a rozvoj měst v Horním Slezsku. Mezdisciplinární studia/Origins and development of Upper Silesian towns. Interdisciplinary studies), Gliwice 2004, 157–170
- KRAUTHEIMER 1925 — Richard KRAUTHEIMER: Die Kirchen der Bettelorden in Deutschland, Köln 1925
- KRZYWAŃSKA 1972 — Anna KRZYWAŃSKA: Sobótka i okolice (=Śląsk w zabytkach sztuki), Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk 1972
- KRZYWAŃSKA 1984 — Anna KRZYWAŃSKA: Dzierżoniów (=Śląsk w zabytkach sztuki), Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk/Łódź 1984
- KRZYŻANIAKOWA 1975 — Jadwiga KRZYŻANIAKOWA: Regnum Poloniae w XIV wieku. Perspektywy badań, in: Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): Sztuka i ideologia XIV wieku, Warszawa 1975, 63–87
- KUBINYI 1995 — András KUBINYI: Stadt und Kirche in Ungarn im Mittelalter, in: Franz-Heinz HEY: Stadt und die Kirche (=Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas. Bd. XIII), Linz/Donau 1995, 179–197
- KUHN 1971 — Walter KUHN: Die Städtegründungspolitik der schlesischen Piasten im 13. Jahrhundert, vor allem gegenüber Kirche und Adel, in: Archiv für schlesische Kirchengeschichte, Bd. 29, 1971, 32–67
- KUHN 1973 — Walter KUHN: Die Städtegründungspolitik der der schlesischen Piasten im 13. Jahrhundert, vor allem gegenüber Kirche und Adel, in: Archiv für schlesische Kirchengeschichte, Bd. 31, 1973, 1–35
- KULPA 2004 — Sławomir KULPA: Geneza i symbolika herbu Wodzisława Śląskiego, in: Dominik ABŁAMOWICZ / Mirosław FURMANEK / Monika MICHNIK (ed.): Początki i rozwój miast Górnego Śląska. Studia interdyscyplinarne (Počátky a rozvoj měst v Horním Slezsku. Mezdisciplinární studia/Origins and development of Upper Silesian towns. Interdisciplinary studies), Gliwice 2004, 383–396
- KÜRSCHNER 1903 — Gottlieb KÜRSCHNER: Das Buch der Stiftungen zum ehemaligen Dominikaner-Kloster in Troppau, Troppau 1903
- KUTHAN 1982 — Jiří KUTHAN: Architektura v přemyslovském státě 13. století, in: Umění doby posledních Přemyslovců, Praha 1982.
- KUTHAN 1993 — Jiří KUTHAN: Přemysl Otakar II. Král železný a zlatý. Král zakladatel a mecenáš, Vimperk 1993
- KUTHAN 2006 — Jiří KUTHAN: Architektura jako prostředek reprezentace slezských knížat a měst. K vazbám mezi českými zeměmi a Slezskem v době jagellonské, in: Ve znamení zemí Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám profesorky Lenky Bobkové, Praha 2006, 384–399
- KUTHAN 2009 — Jiří KUTHAN: Der Böhmisches und Polnische König Wenzel II. (1271–1305) als Gründer, Bauherr und Auftraggeber von Kunstwerken, in: Radka LOMIČKOVÁ (ed.): Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700. Mezinárodní symposium, Kutná Hora 18.–20. září 2008

- (=Opera Facultatis theologiae catholicae Univeritatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol X.), Praha 2009, 39–69
- KUTZNER 1965 — Marian KUTZNER: Gotycka architektura kościoła św. Krzyża we Wrocławiu (Rozprawa doktorska wykonana w Katedrze Historii Sztuki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), Wrocław 1965
  - KUTZNER 1965 — Marian KUTZNER: Racibórz (=Śląsk w Zabytkach Sztuki), Wrocław/Warszawa/Kraków 1965
  - KUTZNER 1965 — Marian KUTZNER: Sztuka gotycka 1250–1500, in: Tadeusz BRONIEWSKI / Mieczysław ZLAT: Sztuka Wrocławia, Wrocław/Warszawa/Kraków 1967, 52–107
  - KUTZNER 1969 — Marian KUTZNER: Cysterska architektura na Śląsku w latach 1200–1330 (=Uniwersytet Mikołaja Kopernika, prace habilitacyjne), Toruń 1969
  - KUTZNER 1974 — Marian KUTZNER: Społeczne uwarunkowania rozwoju śląskiej architektury w latach 1200–1330, in: Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): Sztuka i ideologia XIII wieku, Warszawa 1974, 205–239
  - KUTZNER 1975 — Marian KUTZNER: Kościoły bazylikowe w miastach śląskich XIV wieku, in: Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): Sztuka i ideologia XIV wieku. Warszawa 1975, 275–316
  - KUTZNER 1989 — Marian KUTZNER: Architektura polskich późnogotyckich klasztorów franciszkanów obserwantów (zwanymy bernardynami), in: Jerzy KŁOCZOWSKI (ed.): Franciszkanie w Polsce średniowiecznej. Część 2 i 3. Franciszkanie na ziemiach polskich (=Zakony franciszkańskie w Polsce. Tom I.), Kraków 1989, 273–319
  - KUTZNER 1994 — Marian KUTZNER: Kaple ratibořského zámku. Slezský svědek umělecké svébytnosti Čech a Moravy ve 13. století, in: Na předělu věků. Sborník k počtě PhDr. Jaroslava Pešiny DrSc, Praha 1994, 35–54
  - KUTZNER/ZLAT 1995 — Marian KUTZNER / Mieczysław ZLAT: Śląsk, in: Teresa MROCZKO / Marian ARSZYŃSKI (ed.): Architektura gotycka w Polsce, Tom II., Warszawa 1995, 125–153
  - LABUDA 1989 — Gerard LABUDA: Franciszkanie polscy w źródłach narracyjnych prowincji polsko-czeskiej w średniowieczu, in: Jerzy KŁOCZOWSKI (ed.): Franciszkanie w Polsce średniowiecznej. Część 2 i 3. Franciszkanie na ziemiach polskich (=Zakony franciszkańskie w Polsce. Tom I.), Kraków 1989, 9–47
  - LABUDA 2002 — Gerard LABUDA: Nowe spojrzenia na źródła dotyczące dziejów dominikanów w Polsce XIII–XIV wieku. Lektor Stanisław i jego Żywot św. Jacka, in: Jerzy KŁOCZOWSKI / Jan-Andrzej SPIEŻ (ed.): Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku, Poznań 2002, 45–59
  - LANDSBERGER 1927 — Franz LANDSBERGER: Ein kapitel Schlesischer Malerei, in: August GRISEBACH / Günther GRUNDMANN / Franz LANDSBERGER / Manfred LAUBERT / Karl MASNER / Hans SEGER / Erich WIESE: Die Kunst in Schlesien, Berlin 1927, 199–253
  - LASOTA 1970 — Czesław LASOTA: Z badań architektoniczno-archeologicznych założenia pofranciszkańskiego w Głogowie, in: Ze studiów nad średniowiecznym Głogowem i Krosnem (=Prace Lubuskiego Towarzystwa Naukowego VII, komsja historii, zeszyt 3), Zielona Góra 1970, 111–116
  - LAUBERT 1927 — Manfred LAUBERT: Schlesiens geschichtliche Entwicklung, in: August GRISEBACH / Günther GRUNDMANN / Franz LANDSBERGER / Manfred LAUBERT / Karl MASNER / Hans SEGER / Erich WIESE: Die Kunst in Schlesien, Berlin 1927, 23–54

- LAWRENCE 2001 — Hugh LAWRENCE: Dějiny středověkého mnišství, Praha 2001³
- LÁZNIČKA 1945 — Zdeněk LÁZNIČKA.: Púdorysy slezských měst, in: Slezský sborník, roč. 43, 1945
- LÁZNIČKA 1965 — Zdeněk LÁZNIČKA: K počátkům města Opavy, in: Opava – Sborník k 10. výročí osvobození města, Ostrava 1965
- LE GOFF 2004 — Jacques LE GOFF: Svatý František z Assisi, Praha 2004
- LE GOFF/SCHMITT 2002 — Jacques LE GOFF / Jean-Claude SCHMITT: Encyklopedie středověku, Praha 2002
- LEGNER 1978 — Anton LEGNER (ed.): Die Parler und der schöne Stil 1350–1400. Europäische Kunst unter den Luxemburgen. Ein Handbuch zur Sustellung des Schnütgen-Museums in der Kunsthalle Köln, 1–4. Bd., Köln 1978
- LEIPELT 1853 — A. LEIPELT: Geschichte der Stadt und des Herzogthums Sagan, Sorau 1853
- LEN 1997 — Ryszard LEN: Fryderyka Bernarda Wernera Topografia Wrocławia, Wrocław 1997
- LEPIARCZYK 1962 — Józef LEPIARCZYK: Sztuka Przedromańska i romańska 966–1250. Wstęp, in: Tadeusz DOBROWOLSKI / Władysław TATARKIEWICZ (ed.): Historia Sztuki polskiej Tom I., Kraków 1962, 33–46
- LEPIARCZYK 1962 — Józef LEPIARCZYK: Sztuka Przedromańska i romańska 966–1250. Architektura, in: Tadeusz DOBROWOLSKI / Władysław TATARKIEWICZ (ed.): Historia Sztuki polskiej Tom I., Kraków 1962, 47–81
- LEPSZY 1926 — Leonard LEPSZY: Studja nad kulturą i sztuką w kościele OO. Dominikanów w Krakowie, in: Rocznik Krakowski, Tom. XX., 1926, 97–116
- LEPSZY/TOMKOWICZ 1926 — Leonard LEPSZY / Stanisław TOMKOWICZ: Zabytki sztuki w Polsce. Kościół i klasztor OO. Dominikanów w Krakowie, in: Rocznik Krakowski, tom XX, 1926, 164–172
- LEŚNIEWSKI 1965 — Władysław LEŚNIEWSKI (ed.): Historia Sztuki Polskiej, Tom I., Sztuka średniowieczna, Krakow 1965²
- LÍBAL 2001 — Dobroslav LÍBAL: Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek, Praha 2001
- LINEK/TARKA 2008 — Bernard LINEK / Krzysztof TARKA: Opole na przestrzeni wieków. Historiografia wobec nowych metod badania dziejów miasta, Opole 2008
- LITTLE-LESTER 2002 — K. LITTLE-LESTER: Miniši a řeholníci, in: LE GOFF/SCHMITT 2002.
- LOMIČKOVÁ 2009 — Radka LOMIČKOVÁ (ed.): Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700. Mezinárodní symposium, Kutná Hora 18.–20. září 2008 (=Opera Facultatis theologiae catholicae Univeritatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium vol X.), Praha 2009
- ŁOZIŃSKI/MIŁOBĘDZKI 1967 — Jerzy Z. ŁOZIŃSKI / Adam MIŁOBĘDZKI: Atlas Zabytków Architektury w Polsce, Warszawa 1967
- ŁUCZYŃSKI 2006 — Romuald M. ŁUCZYŃSKI: Chronologia dziejów Dolnego Śląska, Wrocław 2006
- LUCHS 1859 — Hermann LUCHS: Romanische und gothische Stilproben aus Breslau und Trebnitz. Eine kurze Anleitung zur Kenntnis der bildenden Künste des Mittelalters, zunächst Schlesiens, Breslau 1859

- LUCHS 1870a — Hermann LUCHS: Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift. Namens des Vereins für das Unter dem Protectorate Ihrer Königlichen Hoheit der Frau Kronprinzessin Friedrich Wilhelm, Breslau 1870
- LUCHS 1870b — Hermann LUCHS: Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift. 13. und 14. Bericht des unter dem Protectorate Ihrer Königlichen Hoheit der Frau Kronprinzessin Friedrich Wilhelm, Breslau 1870
- LUCHS 1872 — Hermann LUCHS: Schlesische Fürstenbilder des Mittelalters, Breslau 1872
- LUCHS 1874 — Hermann LUCHS: Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift. 21. Bericht des unter dem Protectorate Ihrer Königlichen Hoheit der Frau Kronprinzessin Friedrich Wilhelm, Band II., Heft II., Breslau 1870
- LUCHS 1875 — Hermann LUCHS: Die Adalbertkirche zu Breslau, in: Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift. Namens des Vereins für das unter dem Protectorate Ihrer Königlichen Hoheit der Frau Kronprinzessin Friedrich Wilhelm, Band II, Breslau 1875, 187–189
- LUCHS 1881 — Hermann LUCHS: Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift. Namens des Vereins für das unter dem Protectorate Ihrer Königlichen Hoheit der Frau Kronprinzessin Friedrich Wilhelm, Band III, Breslau 1881
- LUCHS 1888 — Hermann LUCHS: Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift. Namens des Vereins für das unter dem Protectorate Ihrer Majestät der Kaeserin-Witwe Viktoria, Band IV., Breslau 1888
- LUCHS 1894 — Hermann LUCHS: Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift. Zeitschrift des Vereins für das Museum schlesischer Altertümer, Band 5, Breslau 1894
- LUTMAN/POPIOŁEK 1948 — Roman LUTMAN / Kazimierz POPIOŁEK: Śląsk, ziemia i ludzie, Katowice/Wrocław 1948
- LUTSCH 1886 — Hans LUTSCH: Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau, Breslau 1886
- ŁUŻYŃIECKA 1988 — Ewa ŁUŻYŃIECKA: Średniowieczny Kościół i klasztor cysterski w Lubiążu, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki Tom XXXIII, zeszyt 2, 1988, 83–112
- ŁUŻYŃIECKA 1999 — Ewa ŁUŻYŃIECKA: Gotyckie świątynie Wrocławia, Wrocław 1999
- ŁUŻYŃIECKA 2002 — Ewa ŁUŻYŃIECKA: Architektura klasztorów cysterskich/The Architecture of Cistercian Monasteries, Wrocław 2002
- MACHOWSKI 1989 — Marek MACHOWSKI: Architektura franciszkanów w Polsce w XIII wieku, in: Jerzy KŁOCZOWSKI (ed.): Franciszkanie w Polsce średniowiecznej. Część 2 i 3. Franciszkanie na ziemiach polskich (=Zakony franciszkańskie w Polsce. Tom I.), Kraków 1989, 197–226
- MAŁACHOWICZ 1965 — Edmund MAŁACHOWICZ: Faktura i polichromia architektoniczna średniowiecznych wnętrz ceglanych na Śląsku, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, Tom X, zeszyt 3–4, 1965, 207–229
- MAŁACHOWICZ 1967 — Edmund MAŁACHOWICZ: Uwagi o Architekturze wnętrza katedry wrocławskiej, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, Tom XII, zes. 1, 1967, 3–15
- MAŁACHOWICZ 1972 — Edmund MAŁACHOWICZ: Romańska kaplica św Marcina na Zamku Wrocławskim na Ostrowiu, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, Tom XVII, zest. 2, 1972, 85–133
- MAŁACHOWICZ 1973a — Edmund MAŁACHOWICZ: Mauzoleum Piastów Wrocławskich, Wrocław 1973

- MAŁACHOWICZ 1973b — Edmund MAŁACHOWICZ: Romański Zamek na Ostrowiu we Wrocławiu, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, Tom XVIII, zeszyt 3–4, 1973, 189–206
- MAŁACHOWICZ 1973c — Edmund MAŁACHOWICZ: Średniowieczne budowle jednofilarowe na Śląsku (=Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej, Nr 7), Wrocław 1973
- MAŁACHOWICZ 1974a — Edmund MAŁACHOWICZ: Badania i konserwacja katedry wrocławskiej, in: Ochrona Zabytków, 27, (104), XXVII, zeszyt 1, 1974, 21–37
- MAŁACHOWICZ 1974b — Edmund MAŁACHOWICZ: Gotycki Zamek na Ostrowiu we Wrocławiu, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, Tom XIX, zeszyt 2, 1974, 103–131
- MAŁACHOWICZ 1974c — Edmund MAŁACHOWICZ: Późnogotyckie hełmy wież wrocławskich i problem odbudowy hełmów wież katedry, in: Ochrona Zabytków 4 (107), XXVII, 1974, 268–284
- MAŁACHOWICZ 1975 — Edmund MAŁACHOWICZ: Wczesnośredniowieczna architektura kościoła dominikanów we Wrocławiu, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki Tom XX, zeszyt 1, 1975, 11–50
- MAŁACHOWICZ 1976 — Edmund MAŁACHOWICZ: Stare Miasto we Wrocławiu. Zniszczenie, odbudowa, program, Warszawa/Wrocław 1976
- MAŁACHOWICZ 1978 — Edmund MAŁACHOWICZ: Architektura zakonu dominikanów na Śląsku, in: Zygmunt ŚWIECHOWSKI (ed.): Z dziejów sztuki śląskiej, Warszawa 1978, 93–148
- MAŁACHOWICZ 1981 — Edmund MAŁACHOWICZ: Wrocław na wyspach. Rozwój urbanistyczny i architektoniczny, Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk/Łódź 1981
- MAŁACHOWICZ 1985 — Edmund MAŁACHOWICZ: Wrocław. Zespół pobernardyński (Muzeum Architektury), Warszawa 1985
- MAŁACHOWICZ 1991 — Edmund MAŁACHOWICZ: Wrocławski Zamek Książęcy na Ostrowie, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki. Tom XXXVI, zeszyt 3, 1991, 187–206
- MAŁACHOWICZ 1994 — Edmund MAŁACHOWICZ: Wrocławski zamek książęcy i kolegiata św. Krzyża na Ostrowie, Wrocław 1994
- MAŁACHOWICZ 1999 — Edmund MAŁACHOWICZ: Dwie Budowle romańskiej katedry we Wrocławiu, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, Tom XLIV, zeszyt 3, 1999, 91–104
- MAŁACHOWICZ 2000 — Edmund MAŁACHOWICZ: Najnowszy zarys dziejów najstarszego Wrocławia, Wrocław 2000
- MAŁACHOWICZ 2004 — Edmund MAŁACHOWICZ: Katedra Wrocławska, Wrocław 2004
- MAŁACHOWICZ/LASOTA 1989 — Edmund MAŁACHOWICZ / Czesław LASOTA: Opactwo św. Marcina na zamku wrocławskim na Ostrowie, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, Tom XXXIV, zeszyt 1–2, 1989, 3–18
- MAŁECZYŃSKA 1966 — Ewa MAŁECZYŃSKA: Wrocławskie panie piastowskie i ich partnerzy, Wrocław/Warszawa/Kraków 1966
- MAŁECZYŃSKI 1960 — Karol MAŁECZYŃSKI (ed.): Historia Śląska. Tom I. do roku 1763, Wrocław 1960
- MARKOWSKI 1969 — Feliks MARKOWSKI: Gotycki klasztor dominikański we Lwowie w świetle gdańskiego rekopisu z XVI wieku., in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, Tom XIV, zeszyt 2, 1969, 65–88

- MAROSI 1989 — Ernő MAROSI: Zur Problematik der polnisch-ungarischen kunsthistorischen Beziehungen im Mittelalter, in: *Seminaria Niedzickie. Związki artystyczne polsko-czesko-słowacko-węgierskie*, Kraków 1981, 29–42
- MAROSI 1992 — Ernő MAROSI: Zur Rezeption der Früh- und Hochgotik im Osten Mitteleuropas, in: *Seminaria Niedzickie. Związki artystyczne polsko-czesko-słowacko-węgierskie. Niedzica Seminars VII. Gothic Architectures in Poland, Bohemia, Slovakia und Hungary. October 11–13. 1991, Cracow 1992*, 21–26
- MASNER/SEGER 1909 — Karl MASNER / Hans SEGER (ed.): *Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift. Jahrbuch des schlesischen Museums für Kunstgewerbe und Altertümer, V. Band*, Breslau 1909
- MAZUR 1973 — O. Zygmunt MAZUR: Powstanie i działalność inkwizycji dominikańskiej na Śląsku w XIV wieku, in: *Nasza Przeszłość*, XXXIX, t. 39–40, Kraków 1973, 181–191
- MENCL 1948 — Václav MENCL: *Česká architektura doby lucemburské*, Praha 1948
- MEZŇÍK 1999 — Jaroslav MEZŇÍK: *Lucemburská Morava. 1310–1423*, Jihlava 1999
- MICHNA 1979 — Pavel J. MICHNA: Uničovský letner. Příspěvek k poznání mendikantské architektury na Moravě, in: *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji*, č. 4, 1979
- MICHNIEWICZ 1959 — Zbysław MICHNIEWICZ: Biały orzeł na grobowcu Henryka IV we Wrocławiu, in: *Roczniki Sztuki Śląskiej* 1959, 34–45
- MIKA 2005 — Norbert MIKA: Walka o spadek po Babenbergach w latach 1246–1278. In: *Ziemia Raciborska. Rocznik historyczno-przyrodniczy VIII*, 2005, 58–99
- MIKA 2006 — Norbert MIKA: Mieszko syn Władysława II Wygnańca, książę raciborski i pan Krakowa – dzielnicowy władca Polski, Racibórz 2006
- MIŁOBĘDZKI 1968 — Adam MIŁOBĘDZKI: *Zarys dziejów architektury w Polsce*, Warszawa 1968
- MIŁOBĘDZKI 1978 — Adam MIŁOBĘDZKI: Architektura Królestwa Polski w XV wieku, in: *Piotr SKUBISZEWSKI: Sztuka i ideologia XV wieku*, Warszawa 1978, 461–477
- MIŁOBĘDZKI 1992 — Adam MIŁOBĘDZKI: From the Iron Age Tradition to the Decline of Late Gothic: the Building Coverage in Centrale Europe, in: *Seminaria Niedzickie. Związki artystyczne polsko-czesko-słowacko-węgierskie. Niedzica Seminars VII. Gothic Architectures in Poland, Bohemia, Slovakia und Hungary. October 11–13. 1991, Cracow 1992*, 15–20
- MIŁOBĘDZKI 1998 — Adam MIŁOBĘDZKI: Architektura ziem Polski. Rozdział europejskiego dziedzictwa. *Architektur Polens. Kapitel des europäischen Kulturerbes*, Kraków/Krakau 1998
- MLČÁK 1980 — Leoš MLČÁK: K stavebním dějinám dominikánského kláštera v Šumperku, in: *Severní Morava, Vlastivědný sborník*, svazek 39, Šumperk 1980
- MŁYNARSKA-KALETYNOWA 1995 — Marta MŁYNARSKA-KALETYNOWA: Stan badań nad miastem średniowiecznym na Śląsku, in: *Krzysztof WACHOWSKI (ed.): Kultura Średniowiecznego Śląska i Czech. Miasto*, Wrocław 1995, 9–17
- MŁYNARSKA-KALETYNOWA 2002 — Maria MŁYNARSKA-KALETYNOWA: Kształtowanie się ośrodka miejskiego w Opolu (XII-XIII w.), in: *Urszula*

- ZAJĄCZKOWSKA (ed.): Opole. Gród, miasto, stolica regionu. Materiały z sesji popularnonaukowej zorganizowanej w Opolu 28 maja 1993 roku, Opole 2002, 43–57
- MÖBIUS 1989 — Friedrich MÖBIUS: Die Kirchen der Prediger- und Minderbrüder (des Dominikaner- und des Franziskanerordens). Die architektonische Struktur, in: Friedrich MÖBIUS / Helga SCIURIE (ed.): Geschichte der Kunst 1200–1350, Leipzig 1989, 146–189
  - MÖBIUS/SCIURIE 1989 — Friedrich MÖBIUS / Helga SCIURIE (ed.): Geschichte der Kunst 1200–1350, Leipzig 1989
  - MORAW 1994 — Peter MORAW: Das Mittelalter (bis 1469), in: Norbert CONRADS (ed.): Deutsche Geschichte im Osten Europas. Schlesien, Siedler Verlag 1994, 38–176
  - MORAWIEC 2006 — Ryszard MORAWIEC: Od Księstwa Piastowskiego do Województwa Opolskiego, Opole 2006
  - MORAWSKI 1995 — Zbigniew MORAWSKI: Miejskie układy przestrzenne, in: MROCZKO/ARSZYŃSKI 1995, 31–38
  - MORELOWSKI 1955 — Marian MORELOWSKI: Ocalone rękopisy F. B. Wernhera i ich znaczenie dla historii sztuki i kultury Śląska (=Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, 5, 1950, dodatek 4), Wrocław 1955
  - MORELOWSKI 1956 — Marian MORELOWSKI: Architektura na Śląsku do połowy XIII wieku. Pomniki Architektury Polskiej. Budownictwo i architektura, Warszawa 1955, recenzje na knihu Z. Świechowskiego, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, Tom I, zeszyt 3, 1956, 395–411
  - MOŹDZIOCH 2002 — Sławomir MOŹDZIOCH: Kasztelania opolska na tle wczesnośredniowiecznego Śląska, in: Urszula ZAJĄCZKOWSKA (ed.): Opole. Gród, miasto, stolica regionu. Materiały z sesji popularnonaukowej zorganizowanej w Opolu 28. maja 1993 roku, Opole 2002, 21–42
  - MRÁZ 2007 — Karel MRÁZ: VÁCLAV III. (1289–1306). Poslední Přemyslovec na českém trůně, Příbram 2007
  - MROCZKO 1975 — Teresa MROCZKO: Programy architektoniczne zakonów żebraczych na Ziemi Chełmińskiej w XIII i XIV wieku, in: Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): Sztuka i ideologia XIV wieku, Warszawa 1975, 317–347
  - MROCZKO/ARSZYŃSKI 1995 — Teresa MROCZKO / Marian ARSZYŃSKI (ed.): Architektura gotycka w Polsce, Tom I.–IV., Warszawa 1995
  - MUCZKOWSKI 1926 — Józef MUCZKOWSKI: Kościół św. Trójcy w Krakowie, in: Rocznik Krakowski, XX, 1926, 40–56
  - MUK 1983 — Jan MUK: K typologii nejstarších českých mendikantských chrámů, in: Umění 13. století v českých zemích. Příspěvky z vědeckého zasedání (2.–14. prosince 1981, Praha), Praha 1983, 237–254
  - MULARCZYK 1984 — Jerzy MULARCZYK: Władza książęca na Śląsku w XIII wieku (=Acta Universitatis Wratislaviensis Nr 603. Historia XL), Wrocław 1984
  - MÜLLER 1914 — Gottfried MÜLLER: Die Dominikanerklöster der ehemaligen Ordensnation „Mark Brandenburg“, Berlin/Charlottenburg 1914
  - MÜLLER/ŽÁČEK 2006 — MÜLLER Karel / Rudolf Žáček (ed.): Opava, historie–kultura–lidé (=Dějiny slezských měst), Jihlava 2006
  - MÜNCH 1960 — Henryk MÜNCH: Początki średniowiecznego układu miejskiego w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem Śląska, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, Tom V, zeszyt 3, 1960, 357–375

- MÜNCH 1965 — Henryk MÜNCH: Melioratio terrae nostrae. Szkice z dziejów miast Polski średniowiecznej, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, Tom X, zeszyt 2, 1965, 65–85
- MÜNZEROVÁ 1932 — Zdenka MÜNZEROVÁ: Klášter bl. Anežky v Praze, in: Časopis společnosti přátel starožitností československých v Praze, ročník XXXX. (1932), Praha 1932
- MUSIL 1998 — František MUSIL: Patřilo Kladsko původně ke Slezsku?, in: Mečislav BORÁK (ed.): Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference k 50. výročí Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě, Opava 1998, 101–108
- MUSZYŃSKI 1970 — Jan MUSZYŃSKI: Rozwój przestrzenny Krosna do XV wieku, in: Ze studiów nad średniowiecznym Głogowiem i Krosnem (=Prace Lubuskiego Towarzystwa Naukowego VII, komisja historii, zeszyt 3), Zielona Góra 1970, 173-216
- NAPIÓRKOWSKI 1995 — Stanisław Celestyn NAPIÓRKOWSKI: 750 lat Franciszkanów w Polsce. Materiały z Sympozjum odbytego w dniach 22–23 listopada 1986 roku w Łodzi-Łagiewnikach, Niepokalanów 1995
- NEWERLA 1995 — Paweł-J. NEWERLA: Opowieści o dawnym Raciborzu, Cieszyn 1995
- NEWERLA/WAWOCZNY 2007 — Paweł NEWERLA / Grzegorz WAWOCZNY: Zamki i pałace dorzecza górnej Odry, Racibórz 2007
- NIEDZIELENKO/VLNAS 2007 — Andrzej NIEDZIELENKO / Vít VLNAS (ed.): Slezsko, perla v české Koruně, Tři období rozkvětu vzájemných uměleckých vztahů, Praha 2007
- NODL 2006 — Martin NODL: Středověké dilema ženské svatosti, in: Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie, Pardubice 2006, 105–123
- OBERST 1927 — Johannes Oberst: Die mittelalterliche Architektur der Dominikaner und Franziskaner in der Schweiz, Zürich/Leipzig 1927
- OKOŃ 2004 — Patrycja OKOŃ: Klasztory w średniowiecznych górnośląskich ośrodkach miejskich (do końca XIII w.) w świetle badań archeologiczno-architektonicznych, in: Dominik ABŁAMOWICZ / Mirosław FURMANEK / Monika MICHNIK (ed.): Początki i rozwój miast Górnego Śląska. Studia interdyscyplinarne (Początki a rozwój miast v Horním Slezsku. Mezdisciplinární studia/Origins and development of Upper Silesian towns. Interdisciplinary studies), Gliwice 2004, 123–139
- OSZCZANOWSKI 2008 — Piotr OSZCZANOWSKI (ed.): W blasku Luksemburgów, Habsburgów i Wazów. Studia nad mecenatem artystycznym panów Głogówka w XIV–XVIII wieku, Głogówek/Wrocław 2008
- PANIC 1988 — Idzi PANIC: Księstwo cieszyńskie w średniowieczu, Cieszyn 1988
- PANIC 2004 — Idzi PANIC: Kształtowanie się pojęcia i terytorium Górnego Śląska w średniowieczu, in: Dominik ABŁAMOWICZ / Mirosław FURMANEK / Monika MICHNIK (ed.): Początki i rozwój miast Górnego Śląska. Studia interdyscyplinarne (Początki a rozwój miast v Horním Slezsku. Mezdisciplinární studia/Origins and development of Upper Silesian towns. Interdisciplinary studies), Gliwice 2004, 17–34
- PENCAKOWSKI 1991 — Paweł PENCAKOWSKI: Gotyckie kościoły zakonu św. Franciszka w Starym i Nowym Sączu, in: Kwartalnik architektury i urbanistyki, teoria i historia, Tom. XXXVI, zeszyt 2, 1991, 83–102
- PENCAKOWSKI 1992 — Paweł PENCAKOWSKI: Medieval Minorite Architectura in Lesser Poland – Selecte Problems, in: Seminaria

Niedzickie, związki artystyczne polsko-czesko-słowacko-węgierskie. Niedzica Seminars VII. Gothic Architectures in Poland, Bohemia, Slovakia und Hungary. October 11–13. 1991, Cracow 1992, 37–42

- PENCAKOWSKI 1992 — Paweł PENCAKOWSKI: Sanktuaria minoryckie w Zawichoście i Nowym Korczynie. Dwie fundacje związane s księciem Bolesławem Wstydlwym i jego rodziną, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, 37/2, 1992, 119–143
- PETRY/MENZEL/IRGANG 2006 — Ludwig PETRY / Josef-Joachim MENZEL / Winfried IRGANG (ed.): Geschichte Schlesiens, Bd. 1. Von der Urzeit bis zum Jahre 1526, Stuttgart 2006⁶
- PIEKALSKI 1995 — Jerzy PIEKALSKI: Wprowadzenie do badań północno-zachodniej strefy Starego Miasta we Wrocławiu, in: Krzysztof WACHOWSKI (ed.): Kultura Średniowiecznego Śląska i Czech. Miasto, Wrocław 1995, 117–127
- PIERZAK 2004 — Jacek PIERZAK: Miejskie mury obronne na górnym Śląsku na przykładzie Bytomia, Bielska-Białej, Żor i Gliwic, in: Dominik ABŁAMOWICZ / Mirosław FURMANEK / Monika MICHNIK (ed.): Początki i rozwój miast Górnego Śląska. Studia interdyscyplinarne (Počátky a rozvoj měst v Horním Slezsku. Mezidisciplinární studia./Origins and development of Upper Silesian towns. Interdisciplinary studies), Gliwice 2004, 187–214
- PIETRUSIŃSKI 1975 — Jerzy PIETRUSIŃSKI: Katedra krakowska – biskupia czy królewska? Dzieje fundacji, in: Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): Sztuka i ideologia XIV wieku, Warszawa 1975, 249–273
- PILCH 1973 — Józef PILCH: Architektura gotycka kościoła klasztorne go cystersów w Lubiążu, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki Tom XVIII, zeszyt 1, 1973, 35–50
- PILCH 1978 — Józef PILCH: Zabytki architektury Dolnego Śląska, Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk 1978
- PILCH 2005 — Józef PILCH: Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska, Warszawa 2005
- PILCH 2008 — Józef PILCH: Leksykon zabytków architektury Górnego Śląska, Warszawa 2008
- PILCH/PILCH 1962 — Krystyna PILCH / Józef PILCH: Zabytki Dolnego Śląska, Wrocław/Warszawa/Kraków 1962
- POKLEWSKI-KOZIEŁŁ 2007 — Tadeusz POKLEWSKI-KOZIEŁŁ: Wątki murarskie i wątki polemiczne – o problemach datowania średniowiecznych budowli ceglanych w Kaliszu, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, Tom L, zeszyt 1–5/2005, Warszawa 2007, 194–200
- POPIOŁEK 1958 — Franciszek POPIOŁEK: Studia z dziejów Śląska cieszyńskiego, Katowice 1958
- POPIOŁEK 1972 — Kazimierz POPIOŁEK: Historia Śląska od pradziejów do 1945 roku, Katowice 1972
- POPIOŁEK 1981 — Kazimierz POPIOŁEK: Śląskie dzieje, Warszawa/Kraków 1981
- POPIOŁEK 1986 — Kazimierz POPIOŁEK: Polskie dzieje Śląska, Opole 1986
- POPŁONYK 1970 — Urszula POPŁONYK: Opole (=Śląsk w Zabytkach Sztuki), Wrocław/Warszawa/Kraków 1970
- PRASEK 1892 — Vincent PRASEK,: Klášter sv. Kláry v Opavě (Nyní vládní dům), in: Program českého gymnasia v Opavě, vydán koncem školního roku 1892 v Opavě

- PRIX 1993 — Dalibor PRIX: Příspěvek ke středověkým dějinám minoritského kláštera v Krnově, in: Časopis Slezského Zemského Muzea v Opavě, Série B, 42, 1993
- PRIX 1998 — Dalibor PRIX: Počátky a rozvoj minoritského kláštera v Opavě ve středověku, in: Opava, Sborník k dějinám města 1, 1998
- PRIX 2001 — Dalibor PRIX: Dominikánský klášter s kostelem sv. Václava, Opava, in: Klára BENEŠOVSKÁ / Petr CHOTĚBOR / Tomáš DURDÍK / Miroslav PLAČEK / Dalibor PRIX / Vladislav RAZIM: Architektura gotická (=Deset století architektury), Praha 2001
- PRIX 2001 — Dalibor PRIX: Klášter minoritů s kostelem sv. Ducha, Opava, in: Klára BENEŠOVSKÁ / Petr CHOTĚBOR / Tomáš DURDÍK / Miroslav PLAČEK / Dalibor PRIX / Vladislav RAZIM: Architektura gotická (=Deset století architektury), Praha 2001
- PRIX/VŠETEČKOVÁ 2007 — Dalibor PRIX / Zuzana VŠETEČKOVÁ: Nástěnné malby v kostele Všech svatých v Małujowicích, in: Mateusz KAPUSTKA / Andrzej KOZIEŁ / Piotr OSZCZANOWSKI: Śląsk i Czechoy. Wspólne drogi sztuki. Materiały konferencji naukowej dedykowane Profesorowi Janowi Wrabecowi, Wrocław 2007, 78–97
- PRIX/ZEZULA — Dalibor PRIX / Michal ZEZULA: Archeologický výzkum a stavebně historický průzkum minoritského kláštera v Opavě v roce 2000, in: Libor JAN / Petr OBŠUSTA (ed.): Ve stopách sv. Benedikta. Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery v zemích Koruny české konané ve dnech 24.–25. května 2001 v Třebíči, Brno 2002, 275–294
- PRIX/ZEZULA — Dalibor PRIX / Michal ZEZULA: Záchraný archeologický výzkum a stavebně historický průzkum minoritského kláštera v Opavě, in: Badania Archeologiczne na Górnym Śląsku i zemiach pogranicznych w latach 1999–2000, Katowice 2002
- PRZYŁĘCKI 1980 — Miroslaw PRZYŁĘCKI: Modernizacja systemu obronnego miast Dolnego Śląska w drugiej połowie XV i początkach XVI wieku, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki Tom XXV, zeszyt 3–4, 1980, 203–214
- PTASZKOWSKI 1998 — Jan PTASZKOWSKI: Sanktuarium Matki Bożej wspomozenia wiernych w Oświęcimiu, Kraków 1998
- PUDEŁKO 1959 — Janusz PUDEŁKO: Rynki w planach miast Śląska, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, Tom IV, zeszyt 3–4, 1959, 235–263
- PUDEŁKO 1964 — Janusz PUDEŁKO: Działka lokacyjna w Strukturyze Przestrzennej średniowiecznych miast Śląskich XIII wieku, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki Tom IX, zeszyt 2, 1964, 115–137
- PUDEŁKO 1967 — Janusz PUDEŁKO: Zagadnienie wielkości powierzchni średniowiecznych miast Śląska (=Wrocławskie Towarzystwo Naukowe. Rozprawy komisji historii sztuki, Tom V.), Wrocław 1967
- RAJMAN 1999 — Jerzy RAJMAN: Piastowie śląscy, linia cieszyńsko-oświęcimska, in: Stanisław SZCZUR / Krzysztof OŹÓG: Piastowie. Leksykon Biograficzny, Kraków 1999
- REISCH 1908 — Chrysogonus REISCH: Geschichte des Kloster und der Kirche St. Dorothea in Breslau, Breslau 1908
- RELTGEN-TALLON 2002 — Anne RELTGEN-TALLON: Les provinces d'Europe centrale et orientale dans l'historiographie dominicanie du Moyen Age, in: Jerzy KŁOCZOWSKI / Jan-Andrzej SPIEŻ (ed.): Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku, Poznań 2002, 73–86
- RICHTER 1959 — Václav RICHTER: Raněstředověká Olomouc, Olomouc 1959

- ROZPĘDOWSKI 1968 — Jerzy ROZPĘDOWSKI: Warowne kościoły na Śląsku, in: Roczniki Sztuki Śląskiej VI, 1968, 54–63
- ROZPĘDOWSKI 1978 — Jerzy ROZPĘDOWSKI: Późnogotyckie rezydencje na Śląsku, in: Piotr SKUBISZEWSKI: Sztuka i ideologia XV wieku, Warszawa 1978, 493–520
- SAMSONOWICZ 1974 — Henryk SAMSONOWICZ: Ideologia Mieszczańska w Polsce w XIII wieku, in: Piotr SKUBISZEWSKI: Sztuka i ideologia XIII wieku, Warszawa 1974, 153–164
- SAMSONOWICZ 1975 — Henryk SAMSONOWICZ: Czynniki integracyjne w kulturze Polski w XIV wieku, in: Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): Sztuka i ideologia XV wieku, Warszawa 1978, 53–62
- SAMSONOWICZ 1978 — Henryk SAMSONOWICZ: Społeczeństwo polskie XV wieku. Kręgi kulturowe i ich wzajemne przenikanie, in: Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): Sztuka i ideologia XV wieku, Warszawa 1978, 55–65
- SEMKOWICZ 1884 — A. SEMKOWICZ.: *Vita Annae Ducissae Silesiae*, Monumenta Poloniae Historica, Tom IV., Lwów 1884, 656–661
- SEMKOWICZ 1936 — Władysław SEMKOWICZ (ed.): Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400. Tom II., Kraków 1936
- SCHEERER 1910 — Felix SCHEERER: Kirchen und Klöster der Franziskaner und Dominikaner in Thüringen. Ein Beitrag zur Kenntnis der Ordensbauweise, Jena 1910
- SCHENKLUHN 2000 — Wolfgang SCHENKLUHN: Architektur der Bettelorden. Die Baukunst der Dominikaner und Franziskaner in Europa, 2000
- SCHIEDLAUSKY/HARTMANN/EBERLE 1939 — Günther SCHIEDLAUSKY / Rolf HARTMANN / Hilde EBERLE: Die Bau- und Kunstdenkmäler des Stadtkreises Oppeln, Breslau 1939
- SCHULTZ 1876 — A. SCHULTZ: Dokumente zur Baugeschichte der Nicolaikirche zu Brieg, in: Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthums Schlesiens, VII., 1876, 169
- SCHÜTZ 1992 — Alois SCHÜTZ: Hedwig von Andechs. Eine deutsch-polnische Heilige. Jadwiga z Andechs. Polsko-niemiecka Święta, München 1992
- SILNICKI 1938 — Tadeusz SILNICKI: Dzieje i ustrój kościoła na Śląsku, in: Historia Śląska od czasów najdawniejszych do roku 1400, Kraków 1938
- SIWCA 2004 — Stanisław SIWCA (ed.): Bazylika Strzegomska, Strzegom 2004
- SKIBIŃSKI 1968 — Szczęsny SKIBIŃSKI: Kościół farny z XIII wieku w Gorzowie Wielkopolskim, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki Tom XIII, zeszyt 3, 1968, 265–283
- SKIBIŃSKI 1974 — Szczęsny SKIBIŃSKI: Program ideowy i funkcje kościoła franciszkanów w Krakowie. Ideologia Mieszczańska w Polsce w XIII wieku, in: Piotr SKUBISZEWSKI: Sztuka i ideologia XIII wieku, Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk 1974, 333–352
- SKIBIŃSKI 1977 — Szczęsny SKIBIŃSKI: Pierwotny kościół Franciszkanów w Krakowie, Poznań 1977
- SKUBISZEWSKI 1974 — Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): Sztuka i ideologia XIII wieku, Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk 1974
- SKUBISZEWSKI 1975 — Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): Sztuka i ideologia XIV wieku, Warszawa 1975

- SKUBISZEWSKI 1978 — Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): Sztuka i ideologia XV wieku, Warszawa 1978
- SKUBISZEWSKI 1978 — Piotr SKUBISZEWSKI: Schlesien, in: Anton LEGNER (ed.): Die Parler und der schöne Stil 1350–1400. Europäische Kunst unter den Luxemburgen. Ein Handbuch zur Ausstellung des Schnütgen-Museums in der Kunsthalle Köln, 1–4. Bd., Köln 1978, 491
- ŚNIEŻYŃSKA-STOLOT 1975 — Ewa ŚNIEŻYŃSKA-STOLOT: Dworski ceremoniał pogrzebowy królów polskich w XIV wieku, in: Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): Sztuka i ideologia XIV wieku, Warszawa 1975, 89–100
- ŚNIEŻYŃSKA-STOLOT 1981 — Ewa ŚNIEŻYŃSKA-STOLOT: Stan polskich badań nad związkami artystycznymi polsko-węgierskimi w okresie średniowiecza, in: Seminaria Niedzickie. Związki artystyczne polsko-czesko-słowacko-węgierskie, Kraków 1981, 21–28
- SNOCH 1985 — Bogdan SNOCH: Protoplasta Książąt Śląskich, Katowice 1985
- SOBOTA 1991 — Bożena SOBOTA: Nagrobek Bolesława III księcia legnicko-brzeskiego, in: Śląska sztuka średniowieczna XV. Ze zbiorów Muzeum Narodowego we Wrocławiu, Wrocław 1991
- SOUKUPOVÁ 1985 — Helena SOUKUPOVÁ: Pohřby Přemyslovců v klášteře bl. Anežky v Praze, in: Časopis národního muzea v Praze, H–154, 1985
- SOUKUPOVÁ 1989 — Helena SOUKUPOVÁ: Anežský klášter v Praze, Praha 1989
- SOUKUPOVÁ 1993 — Helena SOUKUPOVÁ: Klášter sv. Anežky České, historie, Národní galerie Praha, 1993
- SOUKUPOVÁ-BENÁKOVÁ 1976 — Helena SOUKUPOVÁ-BENÁKOVÁ: Přemyslovské mauzoleum blahoslavené Anežky na Františku, in: Umění, XXIV, 1976, nr 3.
- SPERKA 1999 — Jerzy SPERKA: Piastowie śląscy, linia głogowsko-żagańska, in: Stanisław SZCZUR / Krzysztof OŻÓG: Piastowie. Leksykon Biograficzny, Kraków 1999
- SPIEŻ 2002 — Jan-Andrzej SPIEŻ: Średniowieczne świadectwa życia i kultu błogosławionego Czesława, in: Jerzy KŁOCZOWSKI / Jan-Andrzej SPIEŻ (ed.): Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku, Poznań 2002, 87–108
- SROKA 1999 — Stanisław A. SROKA: Piastowie śląscy, linia opolska, in: Stanisław SZCZUR / Krzysztof OŻÓG: Piastowie. Leksykon Biograficzny, Kraków 1999
- STANKIEWICZ/ZIOMECKA 1963 — Daniela STANKIEWICZ / Anna ZIOMECKA: Gotycka rzeźba z kościoła Urszulanek we Wrocławiu, in: Roczniki Sztuki Śląskiej, II., 1963, 43–63
- STEFANIAK 2006 — Piotr STEFANIAK: Dzieje dominikanek raciborskich. Studia nad jubileusz 700-lecia fundacji klasztoru Świętego Ducha w Raciborzu i 800-lecia założenia mniszek Zakonu Kaznodziejskiego, Racibórz 2006
- STEFANIAK 2007 — Piotr STEFANIAK: Dzieje Mniszek dominikańskich w krajach słowiańskich, Kraków/Racibórz 2007
- STÖRTKUHL 2005 — Beate STÖRTKUHL: Architekturgeschichte, in: Joachim BAHLCKE: Historische Schlesienforschung. Methoden, Themen und Perspektiven zwischen traditioneller Landesgeschichtsschreibung und moderner Kulturwissenschaft (=Neue Forschungen zur schlesischen Geschichte, Bd. 11), Köln/Weimar/Wien 2005, 681–718

- STRUVE 2005 — Kai STRUVE: Nationalismus- und Minderheitenforschung, in: Joachim BAHLCKE: Historische Schlesienforschung. Methoden, Themen und Perspektiven zwischen traditioneller Landesgeschichtsschreibung und moderner Kulturwissenschaft (=Neue Forschungen zur schlesischen Geschichte, Bd. 11), Köln/Weimar/Wien 2005, 293–322
- STÜDELI 1995 — Bernhard STÜDELI: Minoriten- und andere Mendikanten-Niederlassungen als Gemeinschaftszentren im öffentlichen Leben der mittelalterlichen Stadt, in: Franz-Heinz HEY: Stadt und die Kirche (=Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas. Bd. XIII), Linz/Donau 1995, 239–255
- STUDZIŃSKI 1970 — Franciszek STUDZIŃSKI: Nowe odkrycia i prace konserwatorskie w refektarzu klasztoru dominikanów w Krakowie, in: Ochrona zabytków 1, XXIII, 1970, 36–46
- STULIN 1978 — Stanisław Jan STULIN: Kościół johanicki w Strzegomiu i jego znaczenie dla architektury gotyckiej Śląska, in: Zygmunt ŚWIECHOWSKI (ed.): Z dziejów sztuki śląskiej, Warszawa 1978, 149–201
- SUTOWICZ 2006 — Anna SUTOWICZ: Fundacja Klasztoru Klarysek Wrocławskich na tle fundacji innych placówek żeńskiego zakonu franciszkańskiego na ziemiach polskich, in: Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne, V, 2006, Nr 2 (9), 122–140
- SUTOWICZ 2007 — Anna SUTOWICZ: Życie religijne w klasztorze klarysek we Wrocławiu, in: Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne, VI, 2007, Nr 2 (11), 177–218
- ŚWIECHOWSKI 1954 — Zygmunt ŚWIECHOWSKI: Opactwo Sulejowskie. Monografia Architektoniczna, Poznań 1954
- ŚWIECHOWSKI 1955 — Zygmunt ŚWIECHOWSKI: Architektura na Śląsku do połowy XIII wieku, Warszawa 1955
- ŚWIECHOWSKI 1956 — Zygmunt ŚWIECHOWSKI: W Związku z recenzją z „Architektury na Śląsku do połowy XIII w.„ in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki Tom I, zeszyt 3, 1956, 411–415
- ŚWIECHOWSKI 1961 — Zygmunt ŚWIECHOWSKI: Wczesne budownictwo ceglane w Polsce, in: Zofia KAMIENSKA (ed.): Studia z dziejów rzemiosła i przemysłu, Tom I., Wrocław/Warszawa/Kraków 1961, 83–124
- ŚWIECHOWSKI 1965 — Zygmunt ŚWIECHOWSKI: Budownictwo romańskie w Polsce. Katalog zabytków, Wrocław/Warszawa/Kraków 1963
- ŚWIECHOWSKI 1978 — Zygmunt ŚWIECHOWSKI (ed.): Wrocław. Jego Dzieje i Kultura, Warszawa 1978
- ŚWIECHOWSKI 1978 — Zygmunt ŚWIECHOWSKI (ed.): Z dziejów sztuki śląskiej, Warszawa 1978
- ŚWIECHOWSKI 1982 — Zygmunt ŚWIECHOWSKI: Románske umenie v Poľsku, Warsaw 1982
- ŚWIECHOWSKI/ZACHWATOWICZ 1964 — Zygmunt ŚWIECHOWSKI / Jan ZACHWATOWICZ: Dzieje budownictwa w Polsce do połowy XIII wieku (=Zakład Architektury Polskiej Politechniki Warszawskiej. Tom I.), Warszawa 1964
- ŚWIETUCHOWSKI 1969 — Robert ŚWIETUCHOWSKI: Na Marginesie Artykułu F. Markowskiego „Gotycki klasztor dominikański we Lwowie w świetle gdańskiego rekopisu z XVI wieku“, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki Tom XIV, zeszyt 2, 1969, 89–103
- ŚWIEŻY 2002 — Marian ŚWIEŻY: Zamki, twierdze, warownie. Dolny Śląsk. Przewodnik historyczny, Gryfów Śląski 2002

- SYNOWIEC/BARCIK 1989 — O. Damian SYNOWIEC / Symeon BARCIK: Źródła do dziejów franciszkanów w Polsce średniowiecznej w archiwach zakonnych Krakowa i Rzymu, in: Jerzy KŁOCZOWSKI (ed.): Franciszkanie w Polsce średniowiecznej. Część 2 i 3. Franciszkanie na ziemiach polskich (=Zakony franciszkańskie w Polsce. Tom I.), Kraków 1989, 49–61
- SZCZEGÓŁA 1970 — Hieronim SZCZEGÓŁA: Z dziejów księstwa głogowskiego w wiekach średnich, in: Ze studiów nad średniowiecznym Głogowiem i Krosnem (=Prace Lubuskiego Towarzystwa Naukowego VII, komisja historii, zeszyt 3), Zielona Góra 1970, 130–135
- SZCZUR 2007 — Stanisław SZCZUR: Historia Polski. Średniowiecze, Kraków 2007
- SZCZUR/OŻÓG 1999 — Stanisław SZCZUR / Krzysztof OŻÓG: Piastowie. Leksykon Biograficzny, Kraków 1999
- SZULC 2001 — Alicja SZULC: Klasztory franciszkańskie w średniowiecznej Wielkopolsce. Kalisz, Gniezno, Śrem, Pyzdry, Oborniki (= Uniwersytet Im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wydział teologiczny. Studia i materiały 38), Poznań 2001
- SZYMA 2004 — Marcin SZYMA: Kościół i klasztor dominikanów w Krakowie. Architektura zespołu klasztornego do lat dwudziestych XIV wieku, Kraków 2004
- ŠIGUT s.d. — František ŠIGUT: Dějiny dominikánského kláštera v Opavě, nepublikovaný strojopis, uložen v Zemském archivu v Opavě, Fond: Pozůstalost Františka Šiguta, inv. č. 132, č. kartonu 11 a inv. č. 136, č. kartonu 12.
- ŠIGUT s.d. — František ŠIGUT: Dějiny kláštera sv. Ducha v Opavě, nepublikovaný strojopis z 60. let 20. století, nestránkováno, uloženo v Zemském archivu v Opavě, fond: Pozůstalost Františka Šiguta, inv. č. 133, č. kartonu 12.
- ŠIGUT s.d. — František ŠIGUT: Dějiny kláštera sv. Kláry v Opavě, nepublikovaný strojopis, nestránkováno, uloženo v Zemském archivu v Opavě, Fond: pozůstalost Františka Šiguta, inv. č. 133, č. kartonu 12.
- ŠTĚPÁN 1975 — Václav ŠTĚPÁN: Dějiny dominikánského kláštera a kostela sv. Václava, Olomouc 1975, nepublikovaný strojopis
- TARAJŁO-LIPOWSKA/MALICKI 2003 — Zofia TARAJŁO-LIPOWSKA / Jarosław MALICKI (ed.): Wrocław w Czechach. Czesi we Wrocławiu, Wrocław 2003
- THULLIE 1965 — Czesław THULLIE: Zabytki architektoniczne Ziemi Śląskiej na tle rozwoju architektury w Polsce, Katowice 1965
- THULLIE 1969 — Czesław THULLIE: Zabytki architektoniczne województwa katowickiego i opolskiego, Katowice 1969
- TINTELNOT 1951 — Hans TINTELNOT: Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens, Kitzinger 1951
- TOMASZEWSKI 1974 — Andrzej TOMASZEWSKI: Wiejskie *ecclesie laicorum* w wieku XIII, in: Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): Sztuka i ideologia XIII wieku, Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk 1974, 123–140
- TOVAČOVSKÝ 2004 — J. TOVAČOVSKÝ: Vratislavští biskupové v dějinách Slezska, Praha 2004
- TUGWELL 2002 — Simon TUGWELL: St. Dominic and the intellectual side of Dominican life, in: Jerzy KŁOCZOWSKI / Jan-Andrzej SPIEŻ (ed.): Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku, Poznań 2002, 111–125

- ULITZ 1962 — Otto ULITZ: Aus der Geschichte Oberschlesiens, Bonn 1962²
- ULLMANN 2001 — Klaus ULLMANN: Schlesien Lexikon, Würzburg 2001
- VAUCHES 2002 — André VAUCHES: Prophéties relatives aux origines de l'ordre dominicain au XIIIème siècle, in: Jerzy KŁOCZOWSKI / Jan-Andrzej SPIEŻ (ed.): Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku, Poznań 2002, 127–137
- Ve znamení zemí Koruny české 2006 — Ve znamení zemí Koruny české Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové CSc., Praha 2006
- WACHOWSKI 1995 — Krzysztof WACHOWSKI (ed.): Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. Miasto, Wrocław 1995
- WACHOWSKI 1995 — Krzysztof WACHOWSKI: Perspektywy badań nad miastem późnośredniowiecznym na Śląsku, in: Krzysztof WACHOWSKI (ed.): Kultura Średniowiecznego Śląska i Czech. Miasto, Wrocław 1995, 19–22
- WALCZAK 1992 — Marek WALCZAK: Remarks on Late-Gothic Vaults in Lesser Poland. The Role of the Founder in the Studies of Gothic Architecture in Central Europe, in: Seminaria Niedzickie. Związki artystyczne polsko-czesko-słowacko-węgierskie. Niedzica Seminars VII. Gothic Architectures in Poland, Bohemia, Slovakia, und Hungary. October 11–13. 1991, Cracow 1992, 43–50
- WAŚ 1998 — Gabriela WAŚ: Zakony mendykanckie na Śląsku w średniowieczu, in: Sobótka 1998, 3–4, 415–434
- WAŚ 2000 — Gabriela WAŚ: Klasztory franciszkańskie w miastach śląskich i górnośląskich XIII–XVI wieku. (=Acta Universitatis Wratislaviensis No 2222. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. Historia CXLII.), Wrocław 2000
- WAWOCZNY 2005 — Gregorz WAWOCZNY: Władcy Raciborza wobec krucjat i zakonów krzyżowych, in: Ziemia Raciborska. Rocznik historyczno-przyrodniczy VIII, 2005, 5–57
- WĘCŁAWOWICZ 1992 — Tomasz WĘCŁAWOWICZ: Fourteenth-Century Basilicas in Cracow. Rheinisch Inspirations in East-Central Europe, in: Seminaria Niedzickie. Związki artystyczne polsko-czesko-słowacko-węgierskie. Niedzica Seminars VII. Gothic Architectures in Poland, Bohemia, Slovakia, und Hungary. October 11–13. 1991, Cracow 1992, 55–58
- WELTZEL 1862 — Augustin WELTZEL: Ratiborer Chronik, in: Richard KOEPPEL: Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens, Bd. 4, Breslau 1862, 114–126
- WELTZEL 1881 — Augustin WELTZEL: Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor, Zweite, umgearbeitete und vermehrte Auflage, Ratibor 1881
- WHITE 1993 — John WHITE: Art and architecture in Italy 1250–1300 (=Pelican History of Art), New Heaven 1993³
- WIESE 1927 — Erich WIESE: Die Plastik, in: August GRISEBACH / Günther GRUNDMANN / Franz LANDSBERGER / Manfred LAUBERT / Karl MASNER / Hans SEGER / Erich WIESE: Die Kunst in Schlesien, Berlin 1927, 129–198
- WIESIOŁOWSKI 1978 — Jacek WIESIOŁOWSKI: Pozycja społeczna artysty w polskim mieście średniowiecznym, in: Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): Sztuka i ideologia XV wieku, Warszawa 1978, 67–78
- WISZEWSKI 1999 — Przemysław WISZEWSKI: Związki fundatorów z klasztorami żeńskimi na Śląsku (XIII – połowa XIV w.). Wybrane

- aspekty, in: A. RADZIWIŃSKI / Jan WRONISZEWSKI (ed.): Genealogia – władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej, Toruń 1999, 303–331
- WOLNY 1862 — Gregor WOLNY: Kirchliche Topographie von Mähren. I, 4. Brünn 1862
  - WRZESIŃSKA 1978 — Janina WRZESIŃSKA: Problematyka heraldyczna w gotyckiej architekturze Wrocławia, in: Zygmunt ŚWIECHOWSKI (ed.): Z dziejów sztuki śląskiej, Warszawa 1978, 203–245
  - WÜNSCH 2002 — Thomas WÜNSCH: Mittelalterliche Biblexegese am Beispiel der Predigten des Peregrinus von Oppeln, in: Jerzy KŁOCZOWSKI / Jan-Andrzej SPIEŻ (ed.): Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku, Poznań 2002, 199–212
  - WYROBISZ 1961 — Andrzej WYROBISZ: Średniowieczne cegielnie w większych ośrodkach miejskich w Polsce, in: Zofia KAMIENSKA (ed.): Studia z dziejów rzemiosła i przemysłu, Tom I., Wrocław/Warszawa/Kraków 1961, 55–82
  - WYROZUMSKI 1995 — Jerzy WYROZUMSKI: Dzieje Polski średniowiecznej. Tom I. do roku 1333, Kraków 1995
  - WYROZUMSKI 1995 — Jerzy WYROZUMSKI: Dzieje Polski średniowiecznej, Tom I., do roku 1333, in: Roman GRODECKI / Stanisław ZACHOROWSKI / Jan DĄBROWSKI (ed.): Dzieje Polski średniowiecznej w dwóch tomach, Kraków 1995
  - WYROZUMSKI 2002 — Jerzy WYROZUMSKI: Kraków u początku działalności dominikanów w Polsce, in: Jerzy KŁOCZOWSKI / Jan-Andrzej SPIEŻ (ed.): Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku, Poznań 2002, 17–24
  - ZABYTKI 2006 — Zabytki Sztuki w Polsce. Śląsk, Warszawa 2006
  - ZACHWATOWICZ 1965 — Jan ZACHWATOWICZ: Architektura, in: Władysław LEŚNIEWSKI (ed.): Historia Sztuki Polskiej, Tom I., Sztuka średniowieczna, Kraków 1965, 217–243
  - ZACHWATOWICZ 1979 — Jan ZACHWATOWICZ: Bohdan Guerquin (1904–1979). Nekrolog, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki Tom XXIV, 1979, zes. 4, 409–414
  - ZAJĄCZKOWSKA 2002 — Urszula ZAJĄCZKOWSKA (ed.): Opole. Gród, miasto, stolica regionu. Materiały z sesji popularnonaukowej zorganizowanej w Opolu 28. maja 1993 roku, Opole 2002
  - ZATLOUKAL/ZIMOLA 2002 — Richard ZATLOUKAL / David ZIMOLA: Výzkumy mendikantských klášterů v Jihlavě, in: Libor JAN / Petr OBŠUSTA (ed.): Ve stopách sv. Benedikta. Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery v zemích Koruny české konané ve dnech 24.–25. května 2001 v Třebíči, Brno 2002, 255–274
  - ZAWADZKA 1973 — Krystyna ZAWADZKA: Ze źródeł i stanu badań dotyczących dawnych klasztornych bibliotek dominikanów w polskich prowincjach, in: Nasza Przeszłość, XXXIX, t. 39–40, Kraków 1973, 213–228
  - ZAWADZKA 1989 — Krystyna ZAWADZKA: Problem bibliotek franciszkańskich na Śląsku (1236–1810), in: Franciszkanie w Polsce średniowiecznej. Część 2 i 3. Franciszkanie na ziemiach polskich (=Zakony franciszkańskie w Polsce. Tom I.), Kraków 1989, 137–158
  - ŻEMIGAŁA 2003 — Maria ŻEMIGAŁA: Warsztat budownictwa ceglanego księcia Władysława Opolskiego i jego pojawienie się w Kaliszu (schyłek XIV wieku). Obraz na podstawie analizy wymiarów cegły, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, Tom XLVII, zeszyt 4/2002, Warszawa 2003, 410–415

- ŽERELIK 1995 — Rościsław ŽERELIK: Archiwalia do badań kultury materialnej średniowiecznego Wrocławia, in: Krzysztof WACHOWSKI (ed.): Kultura Średniowiecznego Śląska i Czech. Miasto, Wrocław 1995, 107–109
- ZIELIŃSKI 1963 — Jan ZIELIŃSKI: Kościół farny w Ziębicach i jego architektura z XIII wieku, in: Roczniki Sztuki Śląskiej, II., 1963, 5–15
- ZIENTARA 1975 — Benedykt ZIENTARA: Henryk Brodaty i jego czasy, Warszawa 1975
- ZIENTARA 2002 — Benedykt ZIENTARA: Heinrich der Bärtige und seine Zeit. Politik und Gesellschaft im mittelalterlichen Schlesien, München 2002
- ZINKLER/FREY/GRUNDMANN — Alfred ZINKLER / Dagobert FREY / Günther GRUNDMANN: Die Klosterkirche in Trebnitz. Ein Denkmal deutscher Kunst der Kolonisationszeit in Schlesien, Breslau 1939
- ZIOMECKA 1977 — Anna ZIOMECKA: Średniowieczna rzeźba na Śląsku, in: Roman HECK 1977 (ed.): Średniowieczna kultura na Śląsku. Wrocław 1977, 87–99
- ZLAT 1959 — Mieczysław ZLAT: Znaki kamienarskie jako źródło w świetle badań wrocławskiego ratusza, in: Roczniki Sztuki Śląskiej I., 1959, 69–81
- ZLAT 1960 — Mieczysław ZLAT: Brzeg (=Śląsk w Zabytkach Sztuki), Wrocław 1960
- ZLAT 1961 — Mieczysław ZLAT: Lwówek (=Śląsk w Zabytkach Sztuki), Wrocław/Warszawa/Kraków 1960
- ZLAT 1967 — Mieczysław ZLAT: Ziębice (=Śląsk w Zabytkach Sztuki), Wrocław/Warszawa/Kraków 1967
- ZLAT 1972 — Mieczysław ZLAT: Najstarsze Sklepienia Sieciowe w Polsce, in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki Tom XVII, zeszyt 1, 1972, 3–19
- ZLAT 1988 — Mieczysław ZLAT: Zamek piastowski w Brzegu (Encyklopedia wiedzy o Śląsku), Opole 1988
- ZUKAL 1877 — Josef ZUKAL: Zápisky Opavských dominikánů, Opava 1877
- ŽÁČEK 1998 — Rudolf ŽÁČEK: K úloze slezských vévodů u lucemburského panovnického dvora, in: Mečislav BORÁK (ed.): Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference k 50. výročí Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě, Opava 1998, 150–157
- ŽÁČEK 2004 — Rudolf ŽÁČEK: Dějiny Slezska v datech, Praha 2004
- ŽÁČKOVÁ 2006 — Zdeňka ŽÁČKOVÁ: Česká královna Viola těšínská, in: Vlastivědný časopis Těšínsko, XLIX, č. 4, 2006, 1–7
- ŽEMLIČKA 2005 — Josef Žemlička: Přemyslovci, jak žili, vládli, umírali, Jihlava 2005